Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Dr. Visontai - Szabó Katalin

A szülői felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái

Doktori értekezés

Témavezető: Dr. Hegedűs Andrea Ph.D. egyetemi docens

Szeged, 2014

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék 2

Bevezetés 7

I. **A család alapintézményei változásának gyermekre gyakorolt hatása** 10

1. A házasság felbontása: házasság és család – „csak család”? 10

1.1. Párkapcsolati formák 10

1.1.1. Tartós párkapcsolatok: házasság és élettársi kapcsolat 10

1.1.2. „Soft” vagy hiányzó párkapcsolatok: szinglik és minglik 13

1.1.3. Az „elváltak” 13

1.2. A mozaik családok 14

1.3. A párkapcsolat és a gyermekvállalás összefüggése 15

1.4. A párkapcsolat felszámolása – a válás 16

1.4.1. A válások száma és a lehetséges okok 16

1.4.2. A válás jogi köntöse 19

1.4.3. A válási vétlen: a gyermek 21

1.5. Társadalompolitikai célok és a lehetséges eszközök 22

1.6. A család felbomlásának lélektani hatásai, a válás pszichológiai háttere 26

1.6.1. A gyermekre nézve 26

1.6.1.1. A következményekről általában 28

1.6.1.2. Eltérő következmények az életkor függvényében 31

1.6.1.3. A megküzdés lehetséges módjai 36

1.6.2. A felnőttekre nézve 42

1.6.3. Jogi segítségnyújtás a békés váláshoz? 47

II. **A házassági perek statisztikai jellemzői** 50

1. A házasság felbontása 50

2. A gyermekelhelyezési perek 60

3. Gyermekelhelyezési perek, melyben pszichológus szakértőt is kirendeltek 64

4. Gyermekelhelyezés megváltoztatása 68

5. A gyermek elhelyezése a statisztikai adatok tükrében, avagy az apátlan társadalom 70

III. **A szülői felügyeleti jog tartalma és változásai 78**

1. A szülői felügyeleti jog tartalmának változásai 78

1.1. Az atyai hatalomtól a szülői felügyeleti jogig 78

1.2. A szülői felügyelet szelvényjogai – kötelességek 85

1.3. A közös szülői felügyelet 88

1.3.1. A közös szülői felügyelettel kapcsolatos egyes nemzetközi szabályok 95

1.3.2. A közös szülői felügyelet legújabb formája a váltott elhelyezés 96

1.4. Az Európai Családjogi Bizottság szülői felügyelettel kapcsolatosan kidolgozott elvei 102

1.5. Szülői felügyelet a 2013. évi V. törvény szerint 104

IV. **A gyermekelhelyezés történeti előzményei..... 108**

1. Szabályozás a dualizmus idején 108

2. A kilencszázas évek első felében 109

3. A huszadik század második felében 110

4. A gyermekelhelyezés szabályai az 1952. évi IV. törvényben 116

4.1. Ha a szülők döntenek 116

4.2. Ha a bíróság dönt 119

5. A gyermek harmadik személynél történő elhelyezése 121

5.1. Családba fogadás 122

6. A gyermekelhelyezés „metamorfózisa” az új Ptk-ban – a szülői felügyeleti jogok rendezése 124

6.1. Ha a szülők döntenek 126

6.2. Ha a bíróság dönt 128

6.3. Hagyományok és újítások 131

7. A gyermekelhelyezés megváltoztatása 134

7.1. A gyermekelhelyezés megváltoztatására okot adó körülmények 135

7.2. A megváltoztatás iránti perek gyakorisága 137
7.3. Tipikus esetek a gyermekelhelyezés megváltoztatása során 139
8. A kapcsolattartás, mint állandó konfliktusforrás 141
8.1. Történeti előzmények 141
8.2. Hatályos szabályok 142
8.3. Gyakori problémák és az elhárításukra tett eddigi kísérletek 146
8.4. Parental Aliention Syndrome 151
8.5. A kapcsolatügyelet 153
8.6. A legkirívóbb esetek és a legvégső eszközök 155
8.7. A kapcsolattartás érzelmi kérdései 160
8.8. A 2013. évi V. törvény megoldási törekvései 163
8.9. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata kapcsolattartási ügyekben 167
8.10. A kapcsolattartás nehézségeinek néhány európai példája 167
8.10.1. Németország 168
8.10.2. Anglia 170
9. A gyermekelhelyezés európai modelljei 170
9.1. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata 171
9.2. Svédország 176
9.3. Olaszország 177
9.4. Németország 178
9.5. Egyesült Királyság 182
9.6. Franciaország 182
V. A bizonyítás speciális szabályai a gyermekelhelyezés során 185
1. A gyermekelhelyezés szempontjainak változásai 185
1.1. Történeti előzmények (az 1950-es évek) 185
2. A jelenlegi szabályozás: a 17. sz. Irányelv a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról 189

2.1. Anyagi szempontok és a megfelelőbb lakhatás biztosítása 191
2.2. Nevelési alkalmasság és képességek 192
2.2.1. Pszichológus szakértő igénybe vétele 193
2.3. Az állandóság szerepe 197
2.4. Testvéri és más rokoni kapcsolatok 199
2.5. A szülők magatartása 200
2.6. A szülők vallása 201
2.7. Az érzelmi kötődés 202
2.8. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménye 204
3. Különös bizonyítási eszközök a gyermekelhelyezés során 204
3.1. A gyermek meghallgatása 208
3.1.1. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek 209
3.1.2. Közvetlenül vagy közvetve? 211
3.1.3. A 14. életévét betöltött gyermek speciális helyzete 215
3.1.4. Nemzetközi elvárások 216
3.1.5. A gyermek meghallgatásának nehézségei 218
3.1.6. A meghallgatás gyakorisága 221
3.1.7. A gyermek perbeli jogállása 222
3.2. Tanúvallomások 223
3.3. A felek nyilatkozatai 225
3.4. Okirati bizonyítékok 226
3.5. Környezettanulmány 226
3.6. Iskolai és óvodai vélemény 227
4. A szakértő, mint a legfőbb bizonyítási eszköz 228
4.1. A kirendelés 240
4.2. A szakértői vélemény külleme és szerkezete 243
4.3. A magánszakértői vélemények 244

4.4. A szakértőnek feltett leggyakoribb kérdések 245
4.5. A szakértői vélemény elkészítése során felhasznált módszerek, eszközök 247
4.5.1. Exploráció és életútelemzés 249
4.5.2. Pszichológiai vizsgálatok 253
4.5.3. Mesék 255
4.5.4. Rajzvizsgálat 256
4.5.5. Megfigyelés 258
4.5.6. Világjáték 258
4.5.7. A direkt befolyásolás vizsgálata 259
4.6. Ellenőrző szakértő vagy másik szakértő kirendelése 261
5. Szempontok egy új iránymutatás megalkotásához 262
VI. **Alternatív vitarendezés: a mediáció, mint lehetőség 270**
1. A mediáció megjelenése a jogvitákban 270
2. Mediációs lehetőségek Magyarországon 272
3. Családi mediáció 276
4. Nemzetközi szabályok 278
5. Mediáció a bontóper és a gyermekelhelyezés után 279
6. A mediáció előnyei és hátrányai családjogi perekben 280
7. Mediáció a Szegedi Járásbíróságon 285
VII. **Összegzés 287**
1. A család 287
2. A válás és a gyermek sorsának rendezése 289
3. Bizonyítási nehézségek a gyermekelhelyezés során 293
4. A kapcsolattartás nehézségei 295
5. A mediáció, mint lehetséges megoldás 296
Summary 298
Mellékletek 299
Statisztikai adatok, diagramok 306
Irodalom 313

Bevezetés

Minden társadalom jövője a gyermekekben rejlik. A jövő nemzedékének felnevelése során kiemelkedő jelentősége van annak, hogy számukra, a jelen kor kiskorú ifjúsága számára a megfelelő testi, szellemi, erkölcsi, és nem utolsó sorban érzelmi fejlődést biztosítani tudjuk. Ezen fejlődés során a legjelentősebb hatást a gyermekre az elsődleges mikrokörnyezete, azaz a családja gyakorolja. Természetesen a kortárs kapcsolatok és a pedagógusok szerepe sem elhanyagolható, de alapvető viselkedési mintáit a gyermek a családjában szerzi meg, személyiségének alapmotívumai a szülő-gyermek interakciók során alakulnak ki. A család valójában egyidős az emberiséggel, az emberek ősidők óta családokban élnek, jelenleg is ez a társadalom legfontosabb, legmeghatározóbb alapegysége. Fogalmát szociológiai, jogi és pszichológiai értelemben is meghatározhatjuk, azonban lényegét tekintve a család a legszorosabb érzelmi és gazdasági alapokon szerveződő társas kapcsolat, mely biztosítja a szaporodást, a szocializációt, a biztonságot, a szeretet és az érzelmi támaszt, s melyben minimálisan két felnőtt ember él együtt. Ez általában egy férfi és egy nő, akik házastársak. A kétfős mikro-családnál bővebb az a nukleáris família, ahol a párnak gyermeke vagy gyermekei is vannak. Napjainkban már nem meghatározó, a korábban jóval elterjedtebb nagycsalád, ahol több generáció élt együtt és segítette, támogatta egymást. Annak ellenére, hogy a nagycsalád tagjai ma már jellemzően nem élnek együtt, a családhoz természetesen továbbra is hozzátartoznak a távolabbi rokonok: a testvérek, nagyszülők, dédszülők.

A család magja tehát a szülőpár, akik vagy házasságban, vagy a napjainkban egyre inkább terjedő élettársi kapcsolatban élnek az együttélésük során, együttesen (közösen) gyakorolják a szülői felügyeleti jogokat gyermekeik vonatkozásában. A gyermekek számára – az évezredek során beléjük kódolt minták alapján – ez tekinthető ideális állapotnak, a két szülő együttes jelenléte jelenti az érzelmi biztonságot számukra. Sajnos azonban a második világháborút követő időszaktól kezdve a társadalmi változások, a jogszabályi környezet átalakulása és a házassággal szemben támasztott elvárások megváltozása következtében folyamatosan emelkedik a házasságok felbontásának aránya, annak ellenére, hogy a házasságkötések száma évről évre csökken. Napjainkban kijelenthető, hogy minden második házasság felbontással végződik. A házasság alternatívájaként megjelent és a 2000-es évektől kezdve rohamosan terjedő élettársi kapcsolatok sem mutatkoznak tartósabbnak. Mindennek következtében évente több ezer gyermek kénytelen elszenvedni szülei elválását.[1] Ma már szinte közhelynek számít, hogy a szülők együttélésének felszámolása a gyermek számára

[1] A dolgozatban az egyszerűség kedvéért elváláson értem a szülők házasságának felbontását és az élettársi kapcsolat felszámolását is.

hatalmas veszteséget jelent, mely a személyiségfejlődésére is komoly kihatással lehet. A válás során a gyermeket ért káros hatás a felnőttkori párválasztási preferenciáira is hatást gyakorolhat, melynek a jelenlegi helyzetben beláthatatlan következményei lehetnek. Ha figyelembe vesszük, hogy a ma házasságkötés előtt álló 23-30 éves korosztály csaknem fele elvált szülők gyermeke, beláthatjuk, hogy az ő párkapcsolatukra és gyermekvállalásukra is befolyással lehet, hogy gyermekként milyen tapasztalatokat szereztek a családi élet biztonságáról, stabilitásáról, támasznyújtó képességéről.

A 2014. március 15-én hatályba lépett 2013. évi V. törvény a családjogban is új fejezetet nyit. A törvény előkészítése során fokozott hangsúlyt helyeztek arra, hogy a több évtizedes bírói gyakorlat során kimunkált elvek, iránymutatások is beépüljenek a Családjogi Könyvbe. A gyermekelhelyezésre vonatkozó szabályok is módosításon estek át, elsősorban azért mert korábban sok nehézséget okozott, hogy a magyar elnevezés nagyban eltért a nemzetközi szóhasználattól. Európa országaiban a gyermekelhelyezés általában azt az esetkört jelöli, amikor a gyermeket a szülőktől eltérő harmadik személynél helyezi el a bíróság, mert a szülők valamilyen oknál fogva nem alkalmasak a nevelésére. A jövőben, abban az esetben, ha a szülők kapcsolata felbomlik és a továbbiakban nem tudják a gyermeket együttesen nevelni, a szülői felügyeleti jogok gyakorlásának rendezését kell kérniük a bíróságtól. Ez valójában csak szóhasználatában tér el a korábbi szabályoktól, hiszen azok nem változtak a korábbiakhoz képest, a szülők a felügyeleti jogot továbbra is közösen gyakorolják, akkor is, ha nem élnek együtt. A változtatásnak azért van kiemelkedő jelentősége, mert az újfajta szóhasználat: szülői felügyeleti jogok gyakorlásának rendezése közelebb áll az Európában használatos kifejezéshez: child custody decision és parental responsibility. A parental responsibility szülői felelősséget jelent, a jogalkotó azonban elvetette ezen kifejezés használatát és inkább maradt a korábban is használt szülői felügyelet elnevezés mellett. Ezáltal – remélhetőleg – a továbbiakban elkerülhetővé válnak a magyar bíróságokon gyermekelhelyezés tárgyában született ítéletek külföldi végrehajtása során felmerült, értelmezési problémákból eredő nehézségek.

Tekintettel arra, hogy a jogi végzettségemen túl pszichológusi diplomával[2] is rendelkezem, dolgozatomban a szülői felügyeleti jog gyakorlásának régi és új kereteit, történeti előzményeit, változásait, illetve a szülőkre és a gyermekre egyaránt erőteljes emocionális hatást gyakorló elválás jogi és pszichológiai vonatkozásait vizsgáltam. A tisztán

[2] Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Szak, 2008.

jogi és eljárásjogi aspektusokon túl munkám egy több éves pszichológiai tárgyú kutatás,[3] elemzés eredményeire is támaszkodik.

A szülői felügyeleti jog gyakorlása és a gyermekelhelyezés szabályai sokáig külön utakon jártak, de ma már szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Munkám során történeti, statisztikai és komparatisztikai módszereket használtam. Ennek körében a jogi szakirodalom széleskörű feldolgozásán túl, a tárgyhoz szorosan kapcsolódó pszichológiai tudományos megállapításokat is felhasználtam. Továbbá a judikatúra adatainak statisztikai vizsgálata során levont következtetéseket is beépítettem. A Szegedi Járásbíróság ügyforgalmának közel egyharmadát teszik ki a házassági perek[4] (házasság felbontása, gyermekelhelyezés, gyermekelhelyezés megváltoztatása), tehát nagyon gyakori pertípusról beszélünk. Munkám során öt évre terjedő időszakra visszatekintve vizsgáltam meg az összes jogerősen befejezett ügyet, melynek eredményeit, statisztikai jellemzőit és megállapításaimat részletesen ismertetem. Továbbá nemzetközi összehasonlítást is végeztem a tárgykörben, elsősorban a közös szülői felügyelet gyakorlásának elrendelhetősége, gyakorisága, illetve ennek egy speciális esete: a váltott elhelyezés eddigi tapasztalatai tekintetében.

[3] Jelenleg a Magyar Családterápiás Egyesület családterapeuta szakképzésében veszek részt, a kutatási területemen több egyetemi fakultációt is tartok: családpszichológia, a válás lélektana, az emberi kapcsolatok pszichológiája.
[4] A BÜSZ szerint.

I. A család alapintézményei változásának gyermekre gyakorolt hatása

A dolgozat első részében bemutatásra kerülnek a párkapcsolatok új megjelenési formái és a jellemző életformák. A házasság intézményének válsága ma már a társadalom széles rétegét érinti, ugyanis a párkapcsolatok felénél nagyobb hányada felbomlik. Ez egyre több gyermeket érint, akiknek testi és lelki fejlődésére egyaránt kedvezőtlen hatást gyakorol. A növekvő számú házassági perek adatai elsősorban a későbbi kapcsolattartás nehézségeit jelzik, amely az érintettek számára folyamatos konfliktusforrást is jelent.

1. A házasság felbontása: házasság és család – „csak család”?

A családot megalapozó férfi-nő kapcsolat ma már nem csak a házasságra korlátozódik, egyre inkább terjednek az egyéb együttélési formák, melyek a gyermekvállalást, a gyermekekhez való viszonyulást is befolyásolják. Ebben a folyamatban a korábbinál jóval több kapcsolat bomlik fel, melynek következményei alapvető hatást gyakorolnak az érintettek további életútjára.

1.1. Párkapcsolati formák

Jelenleg a tartós párkapcsolati formák egyre inkább átalakulnak, és lazább („soft”), sokszor hiányzó (szingli, mingli) kapcsolatok fordulnak elő.

1.1.1. Tartós párkapcsolatok: házasság és élettársi kapcsolat

A statisztikai adatok tanúsága szerint a válások számának növekedése mellett a házasodási kedv évről évre csökken, főként a 15-30 éves korosztályban. 1949-ben még kb. 100.000 házasságot kötöttek egy évben, ma már ennek töredékét: 2011-ben 35.812-t, 2012-ben 36.161-t. Ezzel szemben 2011-ben 23.335, 2012-ben pedig 21.830 házasságot bontottak fel.[5]

Egy 2008-ban végzett kutatás tanúsága szerint a 15-29 éves korosztály több mint 70%-a hajadon vagy nőtlen.[6] Egy 2009-ben készült felmérés szerint a 2000-es évekre, az azt megelőző időszakhoz képest sok kérdésben megváltozott a társadalom hozzáállása. Ma már csak ritkán kötnek a fiatalok úgy házasságot, hogy előtte nem éltek élettársi kapcsolatban, terhesség esetén sem tartják szükségesnek a házasságkötést, mert úgy tartják, a gyermeknek mindegy, hogy a szülei házasságban élnek vagy sem. Témánk szempontjából azonban a legjelentősebb változás, hogy a megkérdezettek többsége szerint a boldogtalanná vált

[5] http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd006.html letöltés ideje: 2014.01.22.

[6] Bauer Béla: Magyarországi fiatalok viszonya a családhoz és a gyermekvállaláshoz. *Családi Jog*, VIII. évfolyam 3. szám 2010. szeptember, 1-2. o.

házasságokat fel kell bontani, még a gyermekek érdekében sem kell a megromlott kapcsolatokat fenntartani.[7] Lehetséges-e, hogy e megváltozott hozzáállásnak ne legyenek komoly társadalmi következményei?

A házasságkötések számának csökkenése már a II. világháborút követően elkezdődött, de néhány intézkedésnek köszönhetően ez a trend hamar megfordult. A probléma csak ez után következett, ugyanis azok a körülmények, amelyek a házasságkötési kedvet fokozták, azok egyúttal a házasságok felbontását is serkentették. A munkanélküliség felszámolása, a nők függetlenedése és tömeges munkába állása, a párválasztási szabadság növekedése, a házasságkötés[8] és felbontás[9] feltételeinek könnyítése, mind egymással ellentétes irányban hatottak.

A válások számának növekedéséről szóló kimutatás azért nem tükrözi kellőképpen a valós helyzetet, mert a kilencvenes évek óta egyre nagyobb számban élnek a párok élettársi kapcsolatban, melyek ugyanúgy felbomolhatnak, mint a házasságok, csak erre nézve nem áll rendelkezésünkre statisztika.

Az élettársi kapcsolatok számának emelkedése azonban nem kompenzálja a házasságkötések számának csökkenését, azaz elmondható, hogy mindenképpen csökkent a tartós párkapcsolatban élők száma. Pedig a házasság, mint intézmény továbbra is rendkívül népszerű a fiatalok körében, még mindig ezt tekintik a legmegfelelőbb, legjobb párkapcsolati formának.[10] Mégis egyre kevesebben élnek vele.

Az élettársi kapcsolatok fogalma az 1970-es években került be a magyar jogrendszerbe, mely kezdetben csak a bírói gyakorlatban jelent meg, 1977 óta a Polgári Törvénykönyv is tartalmazza.

Az élettársi kapcsolatok egyre fokozódó népszerűsége mögött sokféle ok állhat. 20-30 évvel ezelőtt egyértelműen az idősebb korosztály és az alacsonyabb társadalmi státuszú emberek életformája volt ez a fajta együttélés. Azok a középkorú emberek, akik már túl voltak egy válláson vagy megözvegyültek, szívesebben választották az élettársi kapcsolatot az újabb házasságkötés helyett. Ennek az érzelmi okok mellett anyagi indokai is voltak (pl. özvegyi nyugdíjra való jogosultság). Azok a gyermekek, akik házasságon kívül születtek (1980-ban a gyermekek 7,2%-a, szemben a mai 45-50%-al) legtöbbször nem élettársi kapcsolatban jöttek világra, hanem édesanyjuk egyedülálló, alacsony társadalmi státuszú,

[7] Szeibert Orsolya: Család, gyermek és vagyon a XXI. század elején. In.: Szeibert Orsolya (szerk.) : *Család, gyermek vagyon – a joggyakorlat kihívásai* HVG Orac, Budapest, 2012. 22-23.o.
[8] A házasságkötés minimum korhatárának csökkentése 1950-ben 24-ről 20 éves korra, 1952-ben 18 éves korra.
[9] Vétkességi alapról áttérés a feldúltsági elvre.
[10] Pongrácz Tiborné: A párkapcsolatok jellegzetességei. In.: Demográfiai portré 2009 KSH 9.o.

kitaszított „megesett lány” volt.[11] Napjainkban pedig azt tapasztalhatjuk, hogy leginkább a fiatalok körében elterjedt ez a forma. Korábban, amennyiben a fiatalok együtt éltek, azt inkább egyfajta „próbaházasságnak” tekintették és előbb vagy utóbb (a gyermek érkezésekor mindenképpen) házasságot kötöttek. Emiatt a házasságkötések időpontja kitolódott.[12] Ma már a fiatalok hosszú távra rendezkednek be, az élettársi kapcsolatot életformának tekintik, nem pedig egy átmeneti állapotnak. Sokat hangoztatják, hogy a „papír nem fontos”, ők anélkül is boldogan élnek. Sok nő számára már az is elegendő, ha a gyermeke apja apai elismerő nyilatkozatot tesz, nem vágyik ennél többre, sokak számára ez a kapcsolat szentesítését jelenti, házasságkötés helyett. Miközben családi állapotuk továbbra is egyedülálló, annak számtalan szociális jogi és mindennapi előnyével együtt. Sokan, akik élettársi kapcsolatban élnek abban a téves feltevésben vannak, hogy az idő múlásának vagy a gyermek megszületésének jogkeletkeztető hatása van, ennek következtében örökölhetnek párjuk után, illetve jogosultak lehetnek özvegyi nyugdíjra is. Ez is oka lehet annak, hogy elutasítják a házasságot.

A legtöbben azért nem kötnek házasságot, mert félnek az elköteleződéstől, illetve még inkább a válástól. A jelenkor fiataljainak szülei nagy valószínűséggel elváltak, így ők szeretnék magukat megkímélni ettől. Úgy gondolom ez az óvatosság felesleges, mert az elválás nem a bírósági procedúra miatt fájdalmas. Továbbá amennyiben az élettársak vagyont szereztek az együttélés alatt vagy gyermekük született, a bírósági eljárás – a vagyonmegosztás és a gyermekelhelyezés miatt – úgyis többnyire elkerülhetetlen, sőt a bizonyítási nehézségek miatt még tovább is tarthat, mint egy bontóper.

Sokan azért nem akarnak egy kapcsolatban elköteleződni, mert napjainkban rendkívüli módon felértékelődött a szabadság iránti vágy, és úgy gondolják, hogy a családalapítás az önmegvalósítás útjába áll. Arra nem is gondolnak, hogy éppen a házasságkötés és a gyermekvállalás lehet az, amiben az ember kiteljesedhet.

Elég magas azoknak az aránya is, akik egyszerűen csak belesodródnak az élettársi kapcsolatba. A fiatalok elkezdenek randevúzni, egymásba szeretnek, együtt járnak, összeköltöznek, együtt élnek, esetleg gyermekük is születik, a nő mégis hiába vár a lánykérésre. Ő maga természetesen nem erőlteti a házasságot, hiszen még valaki azt gondolná, hogy nem elég modern felfogású. Aztán végül mindketten megrekednek az élettársi

[11] Kiss Éva: Tudományos konferencia a házasságon kívül szülések demográfiai, társadalmi, és egészségügyi összefüggéseiről. *Magyar Jog*, 29. évfolyam 1. szám, 1982. január, 86.o.
[12] Hegedűs Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. SZTE ÁJTK Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010. 28-31.o.

kapcsolatban. Ami, ha jól működik, akkor nem is baj, de ha valamelyik ennél többre vágyik, akkor az könnyen a kapcsolat rovására mehet.

Összefoglalva a 2011-es népszámlálási adatokat, elmondhatjuk, hogy a 2001-es eredményekhez képest nőtt a családon kívül élők, az élettársi kapcsolatban élők, és az egyszülős családok számaránya, a házasságkötési hajlam mérséklődött, a családstabilitás visszaesett.[13]

1.1.2. „Soft" vagy hiányzó párkapcsolatok: szinglik és minglik

Azok, akik nem élnek sem házasságban, sem élettársi kapcsolatban, még nem biztos, hogy valóban magányosak. Az utóbbi évtizedekben egyre inkább elterjedt két új életforma a szinglik és a minglik életstílusa.

A **szinglik** körébe azok a nők tartoznak, akik húszas-harmincas éveikben járnak, magas iskolai végzettséggel rendelkeznek, munkájukban sikeresek, jó anyagi körülmények között, egyedül élnek, általában sokat adnak magukra és nagyon fontos számukra a karrier. Az egyedüllét elsősorban tudatos választás részükről, de vannak, akik csak belesodródnak abba, hogy nincs idejük párkapcsolat kialakítására vagy fenntartására, ezért inkább az alkalmi szexuális kapcsolatokat részesítik előnyben, ebből kifolyólag a családalapítás nem szerepel a terveik között.

A **minglik**, akik úgynevezett látogató partnerkapcsolatban élnek (LAT= Living Apart Together) szintén nem hajlamosak arra, hogy házasságot kössenek és gyermeket vállaljanak. Ők, annak ellenére, hogy már bőven túl vannak a családalapítás „elvárt" időpontján, csak együtt járnak, akár harminc - ötven évesen is, és külön élnek úgy, mint tinédzser korukban. Ennek oka lehet saját döntés: így kényelmesebb, vagy kényszer, pl. ha mindkét félnek jó állása van, nem szeretnék otthagyni, de messze laknak egymástól ezért csak hétvégeken tudnak találkozni.[14]

1.1.3. Az „elváltak"

Az elváltak sorsa is többféleképpen alakulhat a házasság felbontását követően. A legtöbben a nagy csalódás hatására többet nem kötnek házasságot, de ez nem jelenti azt, hogy a hátralévő életükre egyedül maradnak, számukra az élettársi kapcsolat lesz a megfelelő párkapcsolati forma. Akik továbbra is hisznek a házasság intézményében és a kapcsolat kudarcát a rossz

[13] http://www.penzcentrum.hu/karrier/tobb_gyermek_szuletik_hazassagban_mint_elettarsi_kapcsolatban.1039090.html Interjú Kamarás Ferenccel a KSH főtanácsadójával. Letöltés ideje: 2014.02.01.
[14] Pongrácz, 2009. i.m. 12. o.

választásnak tulajdonítják, ismét frigyre fognak lépni. A második házasság vagy nagyon jól sikerül, vagy pedig ugyanazokat a hibákat elkövetve, ugyanúgy váláshoz vezet, mint a korábbi esetben.

1.2. A mozaik családok

A válás és újraházasodás miatt a hagyományos családmodell felbomlik és un. mozaikcsalád [15] jön létre. Az ilyen családokban egészen szövevényes módon alakulhatnak a családi kapcsolatok, határai sokszor nem egyértelműek. A szülőpár együtt él saját közös gyermekeivel, egyik vagy mindkét fél korábbi kapcsolatából született gyermekekkel és időnként a családi élet színterébe lépnek (legtöbbször hétvégén) a nem ebből az együttélésből született leszármazók, akik a másik szülővel élnek. Így a mostohaszülők, mostohagyermekek, mostohatestvérek és féltestvérek viszonylag bonyolult rendszere kénytelen egymáshoz és a gyermekek másik szülőjéhez is alkalmazkodni. A korábbi kapcsolat felszámolása után az új család alapítása várhatóan előbb vagy utóbb bekövetkezik, főleg a férfiak esetében, mert számukra még terhesebb az egyedüllét, illetve az anyák hajlamosabbak a mártír szerep felvállalására, és ahhoz tartják magukat, hogy „nem hoznak mostohaapát" a házhoz. Ez persze mindig a körülményektől függ. Bizonyos esetekben valóban jobb lehet, ha csak kettesben élnek tovább, de sok más helyzetben kimondottan előnyös a gyermek számára, ha új férfi érkezik a családba, aki példaképül szolgálhat, főleg akkor, ha az édesapa nem vállal komoly szerepet a gyermek életében. Abban az esetben, ha csak kettesben maradnak, az anya azzal, hogy „feláldozza magát" a gyermekért óriási lelki terhet ró rá, melynek következtében még felnőtt korban is nehézséget fog jelenteni az érzelmi leválás és az önállósodás. Kisebb gyermekeknél valóban okozhat zavart egy új felnőtt, hiszen a gyermekek nem akarnak új életet kezdeni, számukra az állandóság jelenti a biztonságot, és a nyugalmat.[16]

A gyermek számára nagyon megterhelő, ha a vele szemben elvárásokat támasztó személyek száma szaporodik, azonban megnyugtató és boldogító is lehet, mert a szülő nagyobb érzelmi biztonságba kerül, ha kiegyensúlyozott párkapcsolatban él, és ebből a gyermek is sokat profitál.

Ha a legtipikusabb esetet vesszük alapul, miszerint a gyermekek az anyánál kerülnek elhelyezésre, a mozaik családok férfi tagjai számára kifejezetten nyomasztó lehet, hogy új feleségük oldalán egy másik férfi gyermekét kell nevelniük, miközben saját gyermekük neveléséből ki vannak zárva.

[15] Nevezik még patchwork családnak is.
[16] Fischer, 2005. i.m. 47.o.

Az általam a Szegedi Járásbíróságon készített statisztika tanúsága szerint meglehetősen gyakoriak a mozaik családok, a 494 esetből 151 ilyen vegyes összetételű család volt, ahol már (minimum) másodszor merült fel a gyermekelhelyezés szükségessége.

1.3. A párkapcsolat és a gyermekvállalás összefüggése

A párkapcsolatok átalakulása leginkább a termékenységi mutatók folyamatos romlása miatt érdekes. Napjainkban az összes párkapcsolati fajta sokkal instabilabb, mint valaha volt és ez az utódok számának alakulásában is megmutatkozik. Sok esetben a megfelelő társ hiánya akadályozza a gyermekvállalást. A párkapcsolatok bomlékonysága miatt előreláthatólag nőni fog azoknak a kétgyermekes anyáknak a száma is, akiknek a gyermekei nem egy apától származnak.[17] Az ilyen „több gyökerű" család érzelmi koherenciája is sérülékenyebb, mint a hagyományos „konzervatív" alapokon szerveződő családoké.

A gyermektelenség okai között csak 4-5%-ban szerepel a meddőség. Egyre növekszik azoknak a száma, akik úgymond belesodródtak a szituációba, túl sokáig halogatták a családalapítást, végül biológiailag kifutottak az időből.[18] Ez az állítás nem csak az egyedülálló nőkre igaz. Napjainkban egyre jellemzőbb, hogy a házastársak még az első gyermek megszületése előtt elválnak, tehát azok is elodázzák a gyermekvállalást, akiknek elvileg nem kellene.

Egy a közelmúltban készült felmérés tanúsága szerint egyre inkább terjed az akaratlagos gyermektelenség. Ennek oka – melyre a fiatalok leginkább hivatkoznak – anyagi nehézségek, lakásprobléma, munkakarrier, illetve a gyermeknevelléssel járó többletfeladatok.[19] Ennek következtében 2008-ban a 15-29 éves fiatalok csak 16%-ának volt legalább egy gyermeke.[20] Ehhez hozzátartozik, hogy minél magasabb egy fiatal iskolai végzettsége, annál alacsonyabb a gyermekvállalási hajlandósága.[21]

A társkeresés főleg a magas iskolai végzettségű, magas státuszú nők esetében jelent komoly problémát. Az évezredes hagyományok szerint az a kívánatos, ha a párkapcsolatban a férfi idősebb, mint a nő, magasabb státuszú, és jobban keres. Napjainkban ezt egyre nehezebb megvalósítani, mivel a felsőoktatásban egyre inkább a nők vesznek részt, iskolázottságuk folyamatosan emelkedik.

[17] Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In.: Demográfiai Portré 2009, KSH 33-34.o.
[18] Kapitány – Spéder, 2009. i.m. 36. o.
[19] Bauer Béla: Magyarországi fiatalok viszonya a családhoz és a gyermekvállaláshoz. *Családi Jog*, VIII. évfolyam 3. szám 2010. szeptember, 6. o. és 12. o.
[20] Bauer i.m. 9.o.
[21] 8 általános végzett anyák 28%-ának, míg a felsőfokú végzettségű anyák 3%-ának volt csak gyermeke a 15-29 éves korosztályban 2008-ban. In: Bauer i.m. 10.o.

A képet tovább árnyalja az a tény, hogy Magyarországon is megjelent az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása, melyet Nyugat Európában már a 80-as években észleltek. A fiatalok egyre szélesebb körét érinti az ún. „kapunyitási pánik", mely azzal jár, hogy a fiatalok tartanak a felnőtt élet megkezdésétől, annak időpontját igyekeznek a végletekig kitolni. Ennek érdekében – egymást követően vagy egyidejűleg – több felsőfokú intézményt is látogatnak, melyeket sokszor el sem végeznek. Mindeközben – mintegy természetesen – a szülői házban élnek tovább. A házasságkötést és a gyermekvállalást pedig, ameddig csak lehet, halogatják.

1.4. A párkapcsolat felszámolása – a válás

A párkapcsolatok valamilyen oknál fogva az elmúlt fél évszázad során egyre bomlékonyabbá váltak, ma már minden második házasság válással végződik, annak ellenére, hogy a házasságkötések száma is jelentősen lecsökkent. A napjainkban egyre inkább terjedő élettársi kapcsolatok sem mutatkoznak tartósabbnak a házasságoknál, és ugyan esetükben nincs szükség bírósági eljárásra a kötelék felbontásához, azonban a gyermek elhelyezése miatt ők is kénytelen bírósághoz fordulni. Bármilyen párkapcsolati formáról is legyen szó, annak megszűnése minden érintettre – leginkább azonban a gyermekekre – komoly terhet ró.

1.4.1. A válások száma és a lehetséges okok

A II. világháború előtt azért volt sokkal csekélyebb a válások száma,[22] mert sokféle visszatartó tényező külön-külön, együttesen pedig még inkább a házasság felbontása ellen hatott: a házasságot védő társadalmi és erkölcsi szabályok, a közösség rosszallása, az egykeresős családmodell miatti anyagi, gazdasági függetlenség hiánya, az egyedülálló nők reménytelen helyzete, és a magasabb gyermekszám.

Az 1950-es években azonban radikális emelkedés kezdődött a válások számában. 1978 óta a felbontott házasságok száma meghaladja a házasságkötések számát.[23]

Lassan évtizedek óta közhelynek számít, hogy a házasságok felbontásának gyakorisága évről évre növekszik, míg a házasságkötések száma csökken.[24] Már az 1980-as

[22] Budapesten 1900-ban 6327, 1910-ben 8275, 1920-ban 11.677, 1930-ban 10.782 házasságot kötöttek. A házasságkötések számának emelkedésével a válások száma is növekedett: 1900-ban 255, 1910-ben 659, 1920-ban 1538, 1930-ban 1696 házasságot bontottak fel. In.: Schmidt Ferenc: *Az elvált szülők gyermekei*. Franklin Társulat Nyomdája, Budapest, 1934. 11.o

[23] Szondi Ildikó: A házasságkötések és válások számának alakulását követő változások a mai Magyarországon. In.: Ius et ligitimatio, Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére, SZTE ÁJK, Szeged, 2008. 284.o.

[24] 2003. január 1. és 2013. január 1. között a Szegedi Járásbíróságon 8223 házassági per indult. 1669 gyermekelhelyezési perben 739 egyezség és 334 ítélet született, 596 egyéb módon fejeződött be. 453 gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti perben: 192 egyezség, 80 ítélet, 181 egyéb befejezés volt. Kapcsolattartás szabályozása iránti per 206 darab volt, gyermektartás iránti per 3192. A Szegedi Járásbíróságra

években felmerült annak szükségessége, hogy valamit tenni kell ennek megfékezése érdekében, de a törekvések és az esetleges intézkedések ellenére sem javult a statisztika, sőt tovább romlott.[25]

Magyarországon 1995 óta kb. 24.-25.000 házasságot bontanak fel évente, de ha figyelembe vesszük, hogy 60 év alatt kevesebb, mint a felére csökkent a házasságkötések száma (80.331-ről 40.842-re) ez rendkívüli növekedés. Amennyiben a jelenlegi tendencia tovább folytatódik, a nők mintegy 60%-a élete során egyszer sem fog házasságot kötni. Alig ötven évvel ezelőtt, ez még elképzelhetetlen lett volna.[26] A nyolcvanas években 1000 házasságra 346 válás jutott, a kétezres években már 562, ezért mondjuk, hogy ma minden második házasság válással végződik.[27]

A probléma tehát – mely minket elsősorban a gyermekekre gyakorolt hatása miatt érdekel – nem újkeletű. Már a szocializmus időszakában is fejtörést okozott, hogy a „modern társadalomban" jellemző folyamatok, melyek jórészt tudatos társadalomformáló törekvések voltak, miért hatottak ily módon a családokra, hogy átalakították azok strukturális sajátosságait és a társadalomban betöltött szerepüket is. A „felszabadulás" előtti időkben a falusi nagycsaládokat a föld felaprózódásától való félelem, a vagyon egyben tartásának igénye és az tartotta össze, hogy a vidéki asszonyok körében szégyennek számított a válás. A szocializmus időszakában, miután a házasságkötés anyagi szempontjai eltűntek, megjelentek a valódi szerelmi házasságok, melyek sokkal könnyebben mentek tönkre, mint a gazdasági érdekek mentén szerveződött frigyek. Az iparosodás következtében, a nők munkába állása pedig tovább bomlasztotta a családokat. Hiszen a nő a munkavégzéssel egyszerre lett anyagilag független és társadalmi kapcsolatai is kiszélesedtek. Kulcsár Kálmán szerint legfőképpen a nők helyzetének megváltozása okolható a válások egyre emelkedő tendenciája miatt, mert az újfajta társadalmi berendezkedés utat engedett az érzelmek változásának, illetve e változások házasságra gyakorolt hatásának. Mivel időközben a vallásosság is erősen háttérbe szorult, az erkölcsi normák kötőereje is csökkent, a társadalom nagyon hamar megváltoztatta a hozzáállását a váláshoz, ma már egyáltalán nem elítélendő, nem egy szégyellnivaló dolog. A család kisebb lett és ezzel együtt labilisabb is.[28]

---

tíz év alatt érkezett mindösszesen elindult 33325 perből a házasságot, családot érintő perek (összesen: 13.740) az összes ügyérkezés 41%-át teszik ki.

[25] Magyarországon 1980-ban még 80.300 házasságot kötöttek, 1990-ben már csak 66.400-at, 2000-ben 48.100-at, 2007-ben 40.800-at.

[26] Szeibert, 2012. i.m. 21. o.

[27] A teljes válási arányszám a kétezres években 0,45 körül alakult (Földházi Erzsébet: Válás. In.: *Demográfiai Portré* 2009, KSH 19.o.)

[28] Kulcsár Kálmán: A család helye és funkciója a modern társadalomban. In.: Lőcsei Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*, KJK, Budapest, 1971. 15-20.o.

A hetvenes- nyolcvanas években a nyugati társadalmak társadalmi evolúcióként üdvözölték a válások számának rohamos növekedését. Úgy tartották, hogy ez annak a jele, hogy a nők végre felszabadultak a házasság kötelékéből, a boldogtalan párok már nem érzik kötelezőnek a házassági esküt, és mindez még a gyermekeknek is sokkal jobb, mert nem kell tovább feszültségben élniük. A kezdeti lelkesedés azonban hamar alábbhagyott, mikor felfigyeltek arra, hogy az egyszülős családban élő gyermekeknek több nehézségük akadt az iskolában, szexuálisan aktívabbak voltak, többen szenvedtek depressziótól, nagyobb valószínűséggel keveredtek bűncselekménybe és használtak élvezeti szereket, tehát egyértelműnek látszott, hogy a válás negatív hatással volt az érzelmi és lelki fejlődésükre. Később arra a következtetésre jutottak, hogy a családok szerkezetében bekövetkezett változások jelentősen hozzájárultak a társadalmi problémák kialakulásához.[29] Ennek következtében indult el az a folyamat – mind a nyugati, mind a volt szocialista társadalmakban – hogy válási árvákként kezelik az elvált szülők gyermekeit,[30] minden téren megkülönböztetett figyelmet szentelve nekik, egyúttal kivételezett bánásmódot biztosítva számukra. Ezáltal úgy gondolom sikerült átesni a ló túlsó oldalára.

Nem feltétlenül rossz, ha egy régóta nem működő házasságot felbontanak. Sok nő és férfi egészen kivirul és felszabadul, amikor kiszabadul egy olyan viszonyból, amelyet már erőltetettnek, alkalmatlannak vagy megalázónak talált.[31] De meg kell találni az elválásnak azt a módját, amely csak a férfi és a nő hivatalos kapcsolatát szünteti meg, de nem dúlja fel egészen a családot, hiszen a szülők továbbra is felelősséggel tartoznak a gyermekük iránt.

Ami bizonyos, hogy a házasságok is egyre bomlékonyabbak: az általam készített statisztika[32] szerint a házasságban eltöltött idő (a házasságkötéstől a bontókereset benyújtásáig) átlagosan 12 év volt. A legrövidebb házasság 1 hétig (!),[33] a leghosszabb 34 évig tartott. Az országos statisztika szerint a házasságok átlagos tartama 12,5 év.[34] Hol van ez már az egy egész életen át tartó házassághoz képest?

Véleményem szerint a hosszú ideje tapasztalható és egyre fokozódó házasságválság is a fogyasztói társadalom tüneteit mutatja. Néhány évtizeddel ezelőtt, ha valami elromlott a háztartásban, akkor megjavíttattuk. Ma az elromlott holmikat kidobjuk és veszünk egy újat.

[29] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill: *Együttműködés a gyermekkel és szüleikkel a különélés és a válás során.* Coincidencia Kft., Budapest, 2001. 15.o.
[30] Bosshardt véleménye szerint a válási árvák igazi nyugalmát csak a családból való huzamosabb kiemeléssel lehet biztosítani. Idézi: Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: A felbomló család gyermeke, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 128.o.
[31] Dowling-Barnes Gill, 2001. i.m. 28.o.
[32] Lásd részletesen később a utolsó fejezetben.
[33] Ez azért különösen meglepő, mert gyermekük is született! (a házasságkötés előtt néhány héttel).
[34] Földházi Erzsébet: Válás. In.: *Demográfiai Portré 2009*, KSH 19.o.

Eszerint járunk el a kapcsolatainkban is, meg se próbáljuk azokat „megjavítani" vagy megmenteni. Ha nem működik, úgy ahogy elképzeltük, akkor kiszállunk és kezdünk egy újat. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a romantikus szappanoperákon és valóságshowk-on felnőtt fiatalok egészen másképp élik meg a szerelmet, mint felmenőik. Sokszor hallhatjuk, hogy: azért válunk el, mert kihunyt a tűz, elmúlt a szenvedély. Szerintem még soha senkinek nem sikerült egy egész életet tüzes szenvedélyben leélni (kivéve, ha az élet csak három napig tartott, mint Rómeó és Júlia esetében). A mai párok mintha nem becsülnék meg a szeretet, a megbecsülés és a tisztelet összetartó erejét, mintha a szenvedély lenne a legfontosabb az életben. Pedig az – idővel – garantáltan elmúlik, ellenben a többi örökre megmarad(hat).

1.4.2. A válás jogi köntöse

Az 1894. évi XXXI. tc.[35] elismerte a házasság felbonthatóságát, azt azonban a „házasfelek közt az élet kimeríthetetlen változatosságaiból eredő kényszerhelyzet parancsolta végső eszköznek" tekintette. A házasságot csak a tételesen meghatározott bontó okok alapján lehetett felbontani, nem lehetett közös akarat-elhatározás, engesztelhetetlen gyűlölet, véletlen események vagy a sors csapásai alapján.[36] Az abszolút illetve relatív bontó okok fennállására vonatkozóan részletes bizonyítást kellett felvenni, bizonyítottság hiányában a bíróság elutasította a keresetet. Res iudicataként ugyanazon házasság vonatkozásában, ugyanazon okra hivatkozva nem lehetett annak felbontását újra kérni.

Napjainkban a házasság felbontása már viszonylag egyszerűen és gyorsan megtörténik abban az esetben, ha a felek házasélete teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott és ezt egy, a házasság felbontására irányuló, végleges elhatározáson alapuló, befolyásmentes, egyező akaratnyilvánítással fejezik ki. Az elhatározás véglegességére utal, ha a házastársak a közös gyermek elhelyezése (a szülői felügyeleti jogok gyakorlása) és tartása, a szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás, a közös lakás használata, és az esetleges házastársi tartás vonatkozásában megegyeztek.[37] [38] Amennyiben a bíróság az egyezséget jóváhagyja további bizonyítási eljárás lefolytatása nem szükséges, a per általában két tárgyaláson belül befejeződik. Hasonló módon jár el a bíróság, ha a felek a bontó kereset benyújtását

[35] A házassági jogról (Ht.).
[36] Fodor Ármin (szerk.) : *Magyar magánjog IV. Családjog*. Singer és Wolfner Kiadó, Budapest, 1897. 289.o.
[37] CSJK. 4:21.§ (3) bekezdés
[38] Korábban: az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetésének kivételével, a házastársi közös vagyon megosztása kérdésében is: Csjt. 18.§

megelőzően már legalább három éve külön éltek és a közös gyermek elhelyezését és tartását érdekeinek megfelelően rendezték.[39]

A legtöbb bontóper a felek egyező akaratnyilvánításán alapul, azaz előzetesen megállapodnak a járulékos kérdések rendezését illetően. A feldúltsági elv szerint elegendő arra hivatkozni, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. A korábbi Ht. vétkességi alapon rendelkezett a házasság felbonthatóságáról, pontosan meghatározva a relatív és abszolút bontó okokat. A Ht. vétkességi elve abból indult ki, hogy „ a házasság olyan szoros erkölcsi kapocs, hogy aki a házastársi hűséget vagy egyéb kötelességét megszegi, az megérdemli nemcsak azt, hogy békés, nyugalmas családi életét elveszítse, de azon kívül igazságos az is, hogy az anyagi és erkölcsi hátrányok teljes súlyát érezze magával szemben".[40] Tekintve, hogy a vétkességnek kiemelkedő jelentősége volt, amennyiben valójában mindketten el kívántak válni, a vétkesség felvállalása szinte „vásári alku tárgya lett".[41]

Az élet azonban a XX. század elejére kialakította a maga „szokásjogát" és valójában a hűtlen elhagyás színlelése talaján alakult ki a „közös megegyezéses" bontás. A bíró minden esetben tisztában volt vele, hogy az előtte lezajló a Ht. 77.§-ára alapított bontóper többnyire csak egy színjáték, melynek célja a házasság felbontásának gyors és sima lefolyásának biztosítása. Így aztán lassanként egy olyan bírói gyakorlat alakult ki, amely a törvény szövegével és annak belső szellemével is ellentétes volt.[42] Ezen ellentmondás feloldása érdekében (is) vezette be a jogalkotó az 1952. évi IV. törvényben a feldúltsági elven alapuló bontást.

1995 óta nem létezik a bontóper előtti meghallgatás azaz az ún. békítő tárgyalás, annak csökevényét azonban még mindig felfedezhetjük a Pp. szabályai között: a bontóperben tartott első tárgyaláson a bíróság a személyesen megjelent feleket meghallgatja. Ha a felperes az első tárgyaláson személyesen nem jelenik meg, a pert meg kell szüntetni. A bíróság a per bármely szakában megkísérelheti a felek békítését. Ha a békítés eredményre vezet, a bíróság a pert megszünteti, a perköltségben való marasztalást azonban mellőzi. Ha a bontóperben tartott első tárgyaláson a felek nem békülnek ki, a bíróság a tárgyalást elhalasztja, egyben felhívja a feleket, hogy három hónapon belül írásban kérhetik az eljárás folytatását, ellenkező esetben a per megszűnik. A bíróság a tárgyalás folytatására csak a kérelem benyújtását követő 30 nap

[39] Csjt. 18.§
[40] Dezső Gyula: *A vétkesség kérdése a házassági bontóperben*, A szerző kiadása, Budapest, 1922. 33.o.
[41] Csiky Ottó: *A házasság felbontása*, KJK, Budapest 1990. 84.o.
[42] Dezső, 1922. i.m. 27-28.o.

eltelte után tűzhet határnapot.[43] Mindezen szabályok azt a célt szolgálják, hogy a feleknek elegendő idő álljon rendelkezésükre, hogy alaposan meggondolják, valóban kívánják-e a házasság felbontását, vagy csak egy hirtelen felindulás, egy múló sértődés vezette őket a bíróságra.

1.4.3. A válási vétlen – a gyermek

A gyermek elhelyezésének szükségessége legtöbbször a házasság felbontása során merül fel. A bíróságokon – a BÜSZ megnevezése szerinti perkategorizálásban – „házasság felbontása és egyéb" megnevezésű perekben a kötelék felbontásán és a közös vagyon megosztásán túl a közös gyermekek sorsa is eldől. A keresetlevélben elő kell adni a házassággal összefüggő legfontosabb körülményeket, így többek között a házasságból származott, életben lévő gyermekek születésére vonatkozó adatokat, mely adatokat igazoló okiratokat mellékelni is kell.[44] Természetesen csak a 18 éven aluli kiskorú gyermekek elhelyezéséről kell a bíróságnak rendelkezni, vagy a szülőknek egyezséget kötni.

Elhúzódó, viszályokkal és heves érzelmekkel terhelt eljárásra akkor számíthatunk, ha a felek a fentiekben nem tudnak megállapodni, esetleg még a házasság felbontásában sem értenek egyet és a bíróságtól várják, hogy igazságot tegyen köztük. Ez természetesen lehetetlen, hiszen mindkét félnek igaza van. Szerencsés esetben mindkét szülő őszintén ragaszkodik a gyermekéhez, tehát mind a ketten ugyanazt akarják, s e harcok minden érintettet megviselnek.

A legtöbb perben egyezséget kötnek a házastársak, azonban ezek az elsietett megállapodások gyakran vezetnek oda, hogy később évekig tartó pereskedés lesz belőle. Mikor a felek mindenáron, minél előbb szabadulni akarnak a kötelékből, bármilyen egyezségbe hajlandók belemenni, és csak később jönnek rá, hogy az mindkettőjük, sőt a közös gyermekük számára is rossz.

Amennyiben a feleknek nincsen kiskorú gyermeke és a közös vagyonuk tekintetében meg tudnak állapodni a tárgyalás elhalasztására nincs is szükség, valóban akár 10 perc alatt „elválhatnak." Azonban ha kiskorú gyermek is érintett a perben, akkor is el kell halasztani a tárgyalást, ha a felek egyébként mindenben megállapodtak. Ekkor a bíróság a házassági perben a tárgyalás elhalasztása esetében a szükségeshez képest hivatalból is határoz ideiglenesen a kiskorú gyermek elhelyezése és tartása, a szülői felügyeleti jogok bővítése vagy korlátozása, a szülő és gyermek közötti kapcsolattartás, illetve a házastársak

[43] Pp. 285. § (1) bekezdés
[44] Pp. 283.§

lakáshasználatának kérdésében,[45] hiszen a per időtartama alatt is valamilyen módon rendezni kell ezeket a viszonyokat.

Az ítéletben pedig a házasság érvénytelenítése vagy felbontása esetében a bíróságnak a közös kiskorú gyermekek elhelyezése és tartása felől, szükség esetében – erre irányuló kereseti kérelem hiányában is – határoznia kell.[46] Természetesen nem gyakori, hogy a szülők a bontóperben elfelejtik kérni a gyermek elhelyezéséről való döntést, de ezen szabály a gyermek mindenekfelett álló érdekének biztosítása érdekében szükséges.

A házassági perekkel kapcsolatban legtöbbször az merül fel kritikaként, hogy lassú és a gyermekelhelyezés vonatkozásában nehezen végrehajtható. Úgy gondolom, hogy ez a probléma leginkább a fővárost érinti. A Szegedi Járásbíróságon szerzett tapasztalataim szerint a lassúság egyáltalán nem jellemző, legfeljebb két tárgyalás, azaz mindössze néhány hónap szükséges a házasság felbontásához, sok esetben már az első tárgyaláson megszületik az ítélet. Még a ritka esetnek számító,[47] elhúzódó gyermekelhelyezési perek se tartanak 1-1,5 évnél tovább. A végrehajthatóság kérdése leginkább a gyámhivataloknál érződik, a bíróságon nem annyira, de azokban a családokban, ahol a szülők képesek békésen rendezni a viszonyaikat, általában a végrehajtás, a gyermektartás fizetése és a kapcsolattartás körében sem merül fel probléma.

1.5. Társadalompolitikai célok és lehetséges eszközök

A politika alapvetően három célt szeretne megvalósítani, úgy, mint: köttessen több házasság, kevesebbet bontsanak fel és szülessen több gyermek. Ennek érdekében a családok életébe való beavatkozásoktól sem riadnak vissza, leginkább azonban a szociális juttatások kiszélesítésével és erkölcsi szabályok Alaptörvénybe foglalásával igyekeznek mindezt elérni. Valóban hatékony eszközök lehetnek ezek?

„Néhány olyan adatból, mint a válások számának növekedése, nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, s ezek önmagukban egyáltalán nem bizonyítják azt, hogy a család válságba került.”[48] – hangoztatta a szakirodalom a hatvanas években. Mások szerint olyannyira elharapózott a helyzet, hogy: „Magukra maradt anyák folytatnak elkeseredett harcot a megélhetésért.”[49] Már ötven évvel ezelőtt problémát jelentett tehát a túl sok válás, az alacsony gyermekszám és a gyér házasodási kedv. Az akkori politikusok úgy

[45] Pp. 287.§
[46] Pp. 290.§ (1) bekezdés
[47] 5 éves időtartamot vizsgálva kevesebb, mint 10 ilyennel találkoztam.
[48] Hegedűs András: Ankét a család helyzetéről és jövőjéről *Társadalmi Szemle*, XIX. évfolyam 2. szám 1964. február, 48.o.
[49] Medgyesi László: A család jelenéről *Pedagógiai Szemle* XX. évfolyam 5. szám, 1970. 406.o.

gondolták, hogy a család anyagi helyzetének stabilizálása jelenti majd a megoldást. Sőt, egészen merész elképzelések is napvilágot láttak: „Bizonyos elemi beavatkozások a megelőzést szolgálnák, pl.: a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat, esetleg pszichiátriai vizsgálatokkal kiegészítve. Jogot kellene biztosítani bizonyos feddhetetlen szakértőkből álló fórumoknak, hogy indokolt esetben beavatkozzanak a már létrejött családok életébe is."[50]

A keresztény pártok szerint a válás nem tekinthető magánügynek, hiszen egyre inkább társadalmi jelenségnek számít. Álláspontjuk szerint a hajléktalanság egyre terjedő jelensége is a válások számának növekedésével hozható összefüggésbe, amely Frivaldszky szerint a szocialista kormányok destruktív, családellenes politikájának következménye.[51] Valóban jelentős befolyással lehet a fiatalok házasodási kedvére és gyermekvállalási hajlandóságára a politikai környezet, és az igénybe vehető szociális támogatások mértéke, azonban úgy ítélem meg, hogy mindig is túlzott jelentőséget tulajdonítottak ezen tényezők szerepének és kevés hangsúlyt helyeztek az olyan – politikai intézkedések által nem befolyásolható – jelenségeknek, mint a gyermekkori beidegződések, új társadalmi hozzáállás, megváltozott férfi - női szerepek, új családformák, azaz összefoglalva: a lelki jelenségek és mindezek hosszú távú következményei.

Nem fordítunk kellő figyelmet a szociálpszichológia megállapításaira, például arra az egyszerű tényre, hogy napjainkban sokkal nagyobb áldozattal jár egy gyermek felnevelése, mint egy évszázaddal korábban. Egyrészt sokkal több mindenről kell lemondania egy nőnek, akkor, amikor a gyermekvállalásról dönt: szociális kapcsolatok, karrier, szórakozási lehetőségek, önmegvalósítás. Másrészt pedig lényegesen kevesebb segítséget kap a XXI. századi anya, mint mondjuk a dédanyja. Hiszen amíg a nagy családok együtt éltek, egy csecsemőre több nő is jutott (nagymama, nagynéni, sógornő) akik segítették egymást a gyermekek ellátása, gondozása során.[52] A mai anyáknak két választásuk van: otthon maradnak a gyermekkel és napi 24 órában egyedül gondoskodnak róla, amíg a gyermek apja az anyagiak megteremtése érdekében egész nap dolgozik, vagy a gyermeket bölcsődébe adják és nagy lelkiismeret-furdalás közepette visszamennek dolgozni.

Az államnak valóban szerepe lehet a társadalom tudatformálásában, hiszen az alkotmányos értékek meghatározásával egyfajta életszemléletet, elvárt magatartást is közvetít

[50] Medgyesi László 1970. i.m. 407.o.

[51] Frivaldszky János: Szempontok a családvédelmi törvény értékeléséhez, In.: *Iustum - Aequum - Salutare* Jogtudományi folyóirat, Budapest, VIII. 2012/2, PPKE JÁK, 58.o.

[52] A városokban megjelent a nagymama-nagypapa probléma, nincs, aki segítsen a szülőknek a gyermek gondozásában. In.: Schmidt Ádám: Ankét a család helyzetéről *Társadalmi Szemle*, XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január. 52.o.

az állampolgárok felé.[53] Az Alaptörvénybe foglalt Nemzeti hitvallás szerint „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet."

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény igyekezett megerősíteni a házasságon alapuló családformákat. A törvény 7.§ (1) bekezdése ekként rendelkezett: „a család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága vagy egyenesági rokoni kapcsolat, vagy családba fogadó gyámság." A rendelkezésnek – indokolása szerint – alapvető célja volt, hogy kijelölje a családdal és a házassággal, mint elismert és védendő intézményekkel kapcsolatos állami feladatok főbb irányait. A jogalkotó a házasságon, illetve gyermekvállaláson alapuló együttélési formákat kívánta védelemben részesíteni, mellyel a családok számára hosszú távú kiszámíthatóságot biztosíthat. A – véleményem szerint is nagyon leszűkített – meghatározást az Alkotmánybíróság 2012. december 17-én hozott határozatával alaptörvény-ellenesnek nyilvánította és megsemmisítette.[54] Ezt követően a 2013. március 11 - én elfogadott negyedik Alaptörvény módosítás deklarálta: „ A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony", tehát alkotmányos szintre emelte a megállapítást, melyet az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősített.

A konzervatív beállítottságú szakértők szerint „a család létrejöttének biztonságos alapja a házasság, amely az egymás tiszteletén és megbecsülésén alapuló életközösség, ezért ez mindenkor megkülönböztetett megbecsülést érdemel. A család akkor tudja biztonságosan betölteni a szerepét, ha az anya és az apa, tartós és szilárd kapcsolata a gyermekek iránti felelősségben terjed ki."[55] Az általam készített statisztika tanúsága szerint igaz, hogy a házasságok – átlagosan – legalább kétszer annyi ideig tartanak, mint az élettársi kapcsolatok, de összességében egyáltalán nem tartósabbak, hiszen minden második házasság válással végződik. Úgy gondolom, attól, hogy a házasság időben tovább tart, mint egy élettársi kapcsolat, még nem mondhatjuk, hogy tartósabb, hiszen – előbb utóbb – végül mindkét fajta viszony, jelentős hányada felbomlik. Frivaldszky szerint valójában csak a Szent Tamási értelemben vett házasság lehet a család biztos alapja: „a házasság intézménye természete szerint egy olyan életre szóló és ezért lényegében felbonthatatlan, nyilvánosan létrehozott, kölcsönös hűségi fogadalom által megerősített, kizárólagos szövetség egy férfi és egy nő között, amely természetben való egységként egyre elmélyülő élet - és szeretetközösségre szól

[53] Herger Csabáné: Hűség vagy szabadosság? *Magyar Jog,* 56. évfolyam 4. szám, 2009. április, 210.o.
[54] II/3012/2012 AB határozat
[55] Frivaldszky, 2012/2. i.m. 61.o.

a házasfelek javára, a gyermekek fogadására és nevelésére nyitottan".[56] Álláspontom szerint ezek az eszmék a XXI. században már nem lehetnek kizárólagosak, így nem képezhetik egy egész társadalom alapkövét. Főleg, hogy nagyon hasonlítanak a hatvanas évek eszméire, melyek mára – legalábbis elviekben – érvényüket vesztették: „a család olyan együttlakó, egy háztartást vezető közösség, amely elsődlegesen a nő és a férfi közötti házassági kapcsolatra épül. A család és a házasság egymással legszorosabban összefüggő intézmények. Engels joggal beszél a közöttük lévő vérrokonságról".[57]

A törvényi beavatkozásra jó példa, hogy 2012. január 1-jével azzal a szándékkal emelték fel a bontóperekben fizetendő illeték mértékét 12.000,-Ft-ról 30.000,-Ft-ra, hogy ez által csökkentsék a perek számát. A 2011-es adathoz képest (23.335), 2012-ben valóban 1500-al kevesebb házasságot bontottak fel (21.830),[58] azonban ezt nem nevezném számottevő csökkenésnek. Főleg nem érdemi változásnak, mert a különbség feltehetően nem a házasságok tartósabbá, boldogabbá válásának köszönhető.

Schanda és Molnár ismertetnek egy kezdeményezést, mely az 1990-es években indult el az Amerikai Egyesült Államok-béli Louisiana-ban. A covenant marriage, azaz szövetségi házasság célja, hogy újra megszilárdítsa a párok házasságba vetett hitét, illetve, hogy valódi funkciójának betöltésére ténylegesen alkalmas legyen, azt a házasulók komolyan vegyék. Tehát a házasságok legyenek újra sírig tartóak. A covenant marriage egy „komolyabb", nehezebben felbontható frigy, melynek megkötésére is szigorú szabályok vonatkoznak. Azok a fiatalok, akik ezt a fajta megoldást választják, biztosabbak lehetnek benne, hogy a kapcsolatuk kiállja az idő próbáját, hiszen szándéknyilatkozatot kell tenniük, hogy a házasságot egész életre szólónak tartják, egymást körültekintően választották.[59] Én ezzel azért nem értek egyet, mert szerintem nincs olyan ember, aki ne azzal a biztos hittel állna az anyakönyvvezető vagy az oltár elé, hogy a házassága örökké fog tartani. Ennek biztosítása érdekében felesleges megkettőzni a házasság intézményét, hogy legyen egy „biztos házasság" meg egy „még biztosabb". A szövetségi házasság eszméje valójában visszaállította volna a vétkességi alapú bontást, ahol csak konkrét bontó okok esetén van lehetőség a kötelektől szabadulásra. Nem számolt azonban azzal, hogy időnként bővíteni kellett az okok körét, mert

[56] Frivaldszky, 2012/2. i.m. 63.o.
[57] Hegedűs András: Ankét a család helyzetéről és jövőjéről *Társadalmi Szemle*, XIX. évfolyam 2. szám 1964. február 47.o.
[58] http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd006.html, letöltés ideje: 2014.01.22.
[59] Schanda Balázs – Molnár Sarolta: A házasság védelme és a családjog, új irányok keresése. In.: Pro vita et scientia, ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából, Szent István Társulat, Budapest, 2012. 279.-288.o.

rendszerint felmerült egy újabb körülmény, amelyet figyelembe kellett venni, de korábban még nem esett meg, s így szép lassan fellazultak a szabályok.

Egyetértek Körös Andrással abban, hogy a bontójog szabályainak szigorítása alkalmatlan eszköz a házasságok megmentésére. Az 1894. évi XXXI. tc. tételesen felsorolta azokat az abszolút és relatív bontó okokat, melyekre alapozva a házasság felbontását lehetett kérni. Ennek ellenére az 1920-as évekre kialakultak a biztos módszerek, miként lehet a jogszabályt kijátszva, hűtlen elhagyást színlelve, valójában közös megegyezéssel elválni.[60] Egy esetleges újabb szigorítás hamarosan hasonló eredményre vezetne.

Ha már biztosan elérkezett az az állapot, amikor a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott, akkor nincs értelme a kapcsolatot mindenáron fenntartani. Ezért a 2013. évi V. törvény Családjogi Könyvének előkészítése során a szakértők nem a szabályok szigorítására helyezték a hangsúlyt, hanem arra, ha már mindenképpen el kell válni, akkor azt a felek a lehető legbékésebb, legkulturáltabb módon tehessék meg. Az állam ehhez kíván segítséget nyújtani (többek között) a mediáció bevezetésével, mely szerencsés esetben, akár a házasság megmentését is szolgálhatja.[61]

1.6. A család felbomlásának lélektani hatásai, az elválás pszichológiai háttere

A család felbomlása minden érintett számára, de leginkább a gyermekek számára lelkileg rendkívül megterhelő. A szülők számára is nehézséget okozhat a veszteség feldolgozása, a gyászfolyamat azonban a gyermekek esetében még tovább tarthat, főleg akkor, ha a szülők közötti összhang nagyon megbomlik, nem képesek békés úton rendezni a kapcsolat felbomlása során felmerülő kérdéseket, a gyermek elhelyezését és a kapcsolattartást. Amennyiben a különélő szülő és a gyermek között nem marad szoros kapcsolat, a szülők elválása még mélyebb sebet ejthet a gyermek lelkén.

1.6.1. A gyermekekre nézve

„A család egységének megbomlása a gyermek életét megzavarja, bizonytalanságot, válságot idézhet elő, egész életére kiható módon befolyásolhatja a gyermek személyiségfejlődését. A gyermek ugyanis legtöbbször továbbra is mindkét szülőjével, teljes családban szeretne élni”.[62]

[60] http://ptk2013.hu/interjuk/az-uj-ptk-csaladjogi-konyve-interju-koros-andras-kuriai-biroval/1669 letöltés ideje: 2013.01.11.
[61] http://ptk2013.hu/interjuk/az-uj-ptk-csaladjogi-konyve-interju-koros-andras-kuriai-biroval/1669 letöltés ideje: 2013.01.11.
[62] LB. 17. sz. Irányelv I. pont.

A pszichológusok és pedagógusok már a múlt század elején figyelmeztettek: „romboló ereje van a gyermekek egész egyéniségére kihatóan az elválásoknak.”[63] Alapvetően azért, mert bármit is teszünk, nincsen jó megoldás. Egy gyermeknek mindkét szülőjére egyformán szüksége van. Az anya a védő, óvó, gondoskodó, szerető, az apa pedig az irányító, tanácsadó, ösztönző, bátorító, értékformáló, normaközvetítő szerepét tölti be a gyermek életében. Ebből következik, hogy akár az apa, akár az anya hiánya zavarokat okoz a gyermek személyiségfejlődésében.[64]

A válás gyermekekre gyakorolt hatása a problémakör legvitatottabb kérdése az érintett szakemberek (bírák, pszichológusok, pedagógusok, ügyvédek) körében, abban azonban mindannyian egyetértenek, hogy a válás ritkán tesz jót a gyermeknek. Természetesen elképzelhető olyan szituáció, amikor a család minden tagjának jobb, ha a szülők különválnak[65] és így folytatják tovább az életüket, hiszen egy nyilvánvalóan nem működő, súlyos konfliktusokkal terhelt házasságot vagy kapcsolatot nem érdemes mindenáron fenntartani. Azonban az esetek nagyobb részében inkább krízisként élik meg az érintettek a válást és az ahhoz vezető folyamatot is. Ezért a figyelmet leginkább arra kell fordítani, hogy minden gyermek a lehető legkisebb sérüléssel vészelje át szülei válását és a gyermekelhelyezést.

Egyesek egyenesen válási árváknak nevezik őket, akik árvábbak az árváknál, „mert azoknak legalább az emlékezetébe beleviszik az apa vagy az anya képét, de ezeknél az emlékezet is csak keserűség, szomorú sivárság.”[66] Szintén sokan tartják, azt is, hogy elvált szülők gyermekének lenni életsorsot jelent, egész életre megbélyegez. Én úgy gondolom, hogy a XXI. században ennek már nincs túl sok jelentősége, már csak azért sem, mert a jelenleg aktív dolgozó, gyermeket nevelő korosztály csaknem fele maga is elvált szülők gyermeke. Tehát megbélyegzésről ma már szó sem lehet, azonban a lélektani hatásai éppen azért különösen analizálandók, mert a társadalom nagyon széles rétegeit érintik.

A gyermekek általában már akkor érzik, hogy a szüleik kapcsolata válságban van, amikor még senki más nem tud róla. Ha úgy érzik, hogy akár a szülői harc eszközévé is válhatnak – temperamentumuktól függően – kétféleképpen reagálhatnak: vagy regresszív tüneteket mutatnak, azaz visszalépnek egy korábbi fejlődési szakaszba és csendes beletörődéssel viselik sorsukat, vagy különféle magatartászavarokat produkálnak, mellyel a

[63] Schmidt, 1934. i.m. 3. o.
[64] Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség. *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986. március, 256.o.
[65] Németh, 2010. i.m. 300.o.
[66] Schmidt, 1934. i.m. 13. o.

családot elhagyni készülő szülő lelkiismeretére kívánnak hatni.[67] Mindezek a legtöbbször nem tudatos védekező mechanizmusok.

Napjainkban egyre erősödő politikai törekvések vannak arra, hogy a házasságok felbontásának megakadályozása érdekében tenni kell valamit. Már a múlt század elején sokan kongatták a vészharangokat, miszerint az a fő probléma, hogy a szülőkből hiányzik a felelősségérzet, mellyel gyermekük sorsáért tartoznak.[68] A tudatformálás jegyében vezették be 2011-ben a hit -, és erkölcstanoktatást az általános iskolákban illetve a felelős párválasztásra felkészítő iskolai programokat. Szintén a válási statisztikák javítása érdekében született meg az a döntés, mely szerint a korábbi 12.000,-Ft-ról 30.000,-Ft-ra emelkedett a bontóperben lerovandó illeték nagysága. Álláspontom szerint – ha az állam mindenáron bele kíván avatkozni az állampolgárok intim szférájába – akkor az iskolai nevelésnek több pozitív hozadéka lehet, mint az illeték felemelésének. De az oktatással elért változások gyümölcse csak évtizedek alatt érik be, addig pedig még sok minden megváltozhat. Másrészt nem sokat ér az oktatás, ha a gyermek otthon egészen más példát lát maga előtt. A szülők biztosan nem fognak békében, kiegyensúlyozott házasságban, boldogan élni, csak azért mert a gyermek azt tanulta az iskolában, hogy ez így helyes.

Ráadásul nem értek egyet azzal, hogy a házasságokat minden áron fenn kell tartani, még akkor is, ha már régóta nem képesek a funkciójuk betöltésére. A pszichológusok kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy egy diszfunkcionális házasság – erőltetett – fenntartása ugyanolyan (vagy lehet, hogy nagyobb) lelki sérülést okoz a gyermekeknek (és a szülőknek is) mintha a házasságot felbontották volna.[69] Természetesen mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a kapcsolat ne romoljon meg, vagy ha, megromlott meg kell kísérelni azt helyreállítani, de ha nem megy, akkor nem szabad erőltetni, inkább el kell válni.

1.6.1.1. A következményekről általában

A tipikusnak mondható lelki tünetek a fiúk esetében: éjszakai felriadás, ágybavizelés, félénkség, idegesség, szóbeli vagy fizikai durvaság, romló iskolai teljesítmény. Lányoknál: szomorúság, harag, pszichoszomatikus vagy fóbiás tünetek.[70] Általánosságban elmondható, hogy a fiúk és a lányok eltérően reagálnak az apa hiányára. A fiúk erőteljes aggódást mutatnak az édesanyjuk iránt, a kapcsolatuk túlféltő, túl szoros lesz, amit később nagyon

[67] Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség. *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986 március 255.o.
[68] Schmidt, 1934. i.m. 14. o.
[69] Németh, 2010. i.m. 300.o.
[70] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill : *Együttműködés a gyermekkel és szüleikkel a különélés és a válás során.* Coincidencia Kft., Budapest, 2001.76.o.

nehéz lesz feloldani. A lányok pedig korán párkapcsolatokba kezdenek az apa hiányának pótlása érdekében.[71]

Egy feszültségekkel terhes kapcsolat esetén a gyermek még akkor is érzékeli a felszín alatt munkálkodó ellentéteket és indulatokat, ha a szülők igyekeznek ezt előtte gondosan palástolni. Még ha a szülők próbálnak is békésen elválni, nem mondanak nyíltan rosszat egymásról, a gyermek képes észlelni a finom jelzéseket: pl. megváltozik a szülő légzése, testtartása. Ezek a metakommunikációs jelek végképp összezavarják és elbizonytalanítják. Ebben az esetben nyíltan nem esik szó a konfliktusokról és annak következményeiről, de a gyermekek mégis emlékeznek rá (még az egészen kicsik is), és a negatív emlékek megőrződnek a kapcsolati tudattalanban. Ennek a folyamatnak azért vannak igen káros és hosszútávon ható következményei, mert a gyermek megtanulja palástolni valós érzelmeit, ezáltal egy idő után nem lesz tisztában a saját érzéseivel.[72]

Sok szülő gondolja úgy, hogy helyesen, a gyermek érdekében cselekszik, de csak tovább rontja a helyzetet, ha megpróbál úgy tenni, mintha minden rendben lenne. Az a szülő, aki tele van szorongással, keserűséggel, haraggal és félelemmel, nem képes érzelmileg őszintén a gyermek felé fordulni, zavarosan kommunikál vele, ezáltal elérhetetlenné válik. A gyermek úgy érzi magára hagyták.[73]

Ha a gyermek „kimarad” a szülők válásából, mert nem osztják meg vele a történéseket, csak a végeredményt közlik vele, azzal a gyermek tehetetlenség érzését fokozzák, amely, ha mély nyomot hagy benne, az élet egyéb területeire is áttevődhet, állandósulhat.

A válás gyermekekre gyakorolt hatásaival kapcsolatos longitudinális vizsgálatok csak a hetvenes években kezdődtek az Amerikai Egyesült Államokban, hazánkban pedig még később. A kutatások eredményei meglehetősen ellentmondásosak, hiszen lehetetlen a válás hatásait steril körülmények között vizsgálni, utólag pedig igen nehéz eldönteni, hogy a gyermek személyiségzavara, vagy felnőttkori depressziója vajon akkor is kialakult volna, ha a szülei együtt maradnak.

Az eddigi vizsgálatok alapján kétségtelenül megállapítható azonban, hogy maga a válás folyamata, az azt megelőző, váláshoz vezető előzmények, illetve a válás utáni lecsendesedés időszaka (ami összességében minden esetben éveket jelent) rendkívül

[71] Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség, *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986. március 257.o.
[72] Hardy Júlia: Rendszerelmélet, családi kötődés és a trianguláció folyamatai: vajon a trianguláció koncepciója szolgálhat-e hasznos áthidalásként? *Paradigma* I. évfolyam 1. szám, 2013. tavasz. 37.o.
[73] Hardy Júlia i.m. 38.o

megterhelő a család minden tagja számára,[74] még akkor is, ha nem lesznek hosszú távú – egy életre szóló – következményei. Általánosságban megállapítható, hogy a gyermek számára ezek közül a legnehezebb az az időszak, amíg a per zajlik, amíg a helyzete nap, mint nap bizonytalan. Ezt az önmagában is stressz-keltő bizonytalanságot a szülők gyakran tovább fokozzák azzal, hogy a gyermeket ide-oda lopkodják, egyik iskolából íratják a másikba, vagy pedig egyenesen tőle várják a megoldást, döntse el melyik szülővel szeretne élni. Ez a gyermek számára érzelmileg rendkívül megterhelő. Sok szülő ebben az átmeneti időszakban – az ügyvédje tanácsára – pszichológushoz viszi a gyermekét, aki megállapítja, hogy a gyermek szorong, érzelmileg labilissá vált, esetleg regresszív állapotba került. Ezen szakvéleményre alapozva kéri a bíróságtól a gyermek ideiglenes intézkedéssel való elhelyezését. Természetesen ezt is azért teszi a szülő, mert számára a gyermek érdeke mindennél fontosabb.

Különösen komoly zavart okozhat a gyermek fejlődésében, ha a válás idővel megismétlődik, és a gyermek – a már megszokott, megkedvelt – mostohaszülőjét is elveszíti. Ennek hatására „kivesz lelkéből a családi szentség hite, s majdan maga sem kíván annak szolgálatába állni."[75] Azok a gyermekek, akik egynél több szülő vagy mostohaszülő elvesztésével szembesülnek, a halmozott veszteségeket nem valószínű, hogy egészségkárosodás vagy érzelmi sérülés nélkül elviselik.

A legtöbb gyermek tudatosan vagy tudat alatt magát okolja szülei válása miatt, így minden életkorban nagy valószínűséggel fellépő reakció az irracionális bűntudat, ami annál intenzívebb, minél központibb volt a gyermek szerepe a családban. Sokféle pszichopatológiai tünet és személyiségzavar alakulhat ki a talaján.[76] Az irracionális bűntudat alapja a gyermek egocentrikus világképe: úgy hiszi, hogy a világ körülötte forog, tehát a szülei elválásának is csakis ő lehet az oka. Korábban a szakértők úgy gondolták, hogy a gyermek bűntudata abból ered, hogy a nyugalmukat, biztonságukat és lelki békéjüket veszélyeztető szülő halálát kívánják.[77]

Amennyiben az apa hagyja el a családot, a gyermekeknél már kisgyermekkorban megjelenhetnek bizonyos tipikusnak mondható tünetek: védtelennek, gátoltnak, felkészületlennek érzik magukat. Jellemző lehet rájuk az autoritás komplexus, bizalmatlanok lesznek a családon kívüliekkel. Többnyire reaktív, mint autonóm személyiséggé válnak.

[74] Bognár Gábor - Telkes József: *A válás lélektana*. KJK, Budapest, 1994. 98.o.
[75] Schmidt, 1934. i.m. 6.o.
[76] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 105.o.
[77] Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: A felbomló család gyermeke, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 29.o.

Ezáltal komoly önkifejezési problémáik lehetnek, melynek következtében értelmi színvonaluknál alacsonyabb szerepet fognak betölteni egész életükben.[78]

1.6.1.2. Eltérő következmények az életkor függvényében

Azt, hogy a gyermek miként éli meg a szülei válását sok mindentől függ, de elsősorban attól, hogy hány éves, illetve, hogy személyisége mennyire érett, fejlett. Továbbá jelentősége van a környezeti hatásoknak is, tehát annak, hogy milyen protektív (védelmező) faktorok állnak a gyermek mellett (egy szerető nagymama, egy jó barát, egy hűséges kutya), amelyek segítenek a trauma feldolgozásában, enyhítik a stressz hatást.[79] Az sem elhanyagolható szempont, hogy a gyermek milyen mértékű konfliktusnak van kitéve, a heves viták következtében a gyermekek érzelmi és magatartásbeli nehézségek egész sorát szenvedik el. A gyermekek alkalmazkodása tehát azon is múlik, hogy a szülők hogyan kezelik a folyamatot.[80]

A nagyon kicsi – 3 évnél fiatalabb gyermekek – tulajdonképpen még nem rendelkeznek kifejlett személyiséggel, a körülöttük lévő világ változásaihoz még viszonylag könnyen adaptálódnak, őket nem rázza meg annyira a szülők válása. Természetesen ebben az esetben a gyermeknek mindenképpen azzal a szülővel kell maradnia, aki addig is gondoskodott róla, mert a gondozóhoz való ragaszkodás ebben az életkorban a legerősebb és kitörölhetetlen sebeket hagyhat a gyermek lelkében, ha éppen attól a személytől kell elválnia, akihez a legjobban kötődik. Általában ehhez az emberhez kötődik egyedül és ez az esetek döntő többségében az édesanya, de előfordulhat, hogy más valaki, amennyiben az anya – valamilyen oknál fogva – nem volt képes gyermeke gondozására. Abban az esetben, ha a gyermek olyan környezetben nő fel, ahol fizikai és érzelmi szükségletei ki vannak elégítve, biztos kötődést tud kialakítani a gondozójával, amely felnőtt korában az önértékelésének és párkapcsolatai tartósságának alapja lesz.

A pszichológia egyik alaptétele, hogy a korai szülő-gyermek kapcsolat határozza meg a gyermek világhoz való közeledését és ennek a legelső kapcsolatnak a minősége determinálja később az összes emberi viszonyt, és ez lesz minden szeretet, szerelem, barátság és vonzalom alapja. Az élet első két hónapjában a gyermeknek gondozásra (szükségletei kielégítésére) és kézzel fogható szeretetre van szüksége. Lényegében mindegy, hogy ezt ki biztosítja számára, később ahhoz fog szorosan kötődni, aki ezt megadja neki. Ezt igazolták Bowlby és később

[78] Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség, In.: *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986 március 255.o.
[79] Németh Rita: Az igazságügyi pszichológus szakértő szerepe a családjogi perekben. In: *Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára* PTE, Pécs, 2010. 301.o.
[80] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill, 2001. i.m. 25.o. „ A szülőnek fel kell ismernie, hogy a gyermek haragjának legáltalánosabb forrása a kielégítetlen szeretet és gondoskodás igény. Aggodalmuk általában azt tükrözi, hogy bizonytalanok benne, hogy a szülők továbbra is elérhetőek lesznek-e.” 43.o.

Harlow kísérletei, melyek bebizonyították, hogy amilyen a kismajom (és a kisgyermek) kapcsolata elsődleges gondozójával (az anyjával) olyanok lesznek felnőttkori kapcsolatai is.[81] Probléma akkor adódhat, ha az anya akkora megrázkódtatásként éli meg a válást, hogy nem képes a gyermeke számára ezt a szeretetteljes légkört és a megfelelő szintű gondoskodást biztosítani, tehát nem képes az anyai szerepkör betöltésére. Ez esetben a csecsemő viselkedésében hamarosan zavarok mutatkoznak. Étvágytalan lesz, rosszul alszik, és saját testén keres érzelmi kielégülést (ujját szopja, ringatja magát). Ezen megnyilvánulásai még inkább kétségbe ejtik az anyát, ami tovább fokozza a bajt és még inkább akadályozza a harmonikus személyiségfejlődést.[82]

Ha a gyermek már kicsit nagyobb – kilenc-tíz hónapos – akkor az elhagyott, magányos anya könnyen eshet abba a csapdába, hogy túl aggodalmaskodó, túlféltő lesz, aki ugyan nagyon szereti gyermekét, de mindent el fog követni annak érdekében, hogy egész életére magához láncolja. A túloltalmazás dédelgető, gyengéd vagy autokratikus, domináns formában is megvalósulhat. A gyermek fejlődése szempontjából egyik sem helyes. Az a szülő, aki mindentől és mindenkitől megvédi gyermekét és mindent megad és megenged neki csak azt éri el, hogy a gyermek hisztérikus, követelőző és fékezhetetlen lesz. „A domináns anya, igyekszik megtörni gyermeke akaratát, eközben elhiteti vele, hogy a világ veszélyes hely és csak mellette lehet biztonságban. Az ilyen gyermek félénk és szorongó lesz, egész életében nehézséget fog okozni neki a társas kapcsolatok kialakítása”.[83]

Általánosságban elmondható, hogy az egy évnél fiatalabb gyermekek jobban kötődnek az anyjukhoz, mint az apjukhoz, de ezt nem egyfajta biológiai végzet szabályozza, hanem sokkal inkább a foglalkozás mennyisége és minősége. Az életkor előrehaladtával pedig, ahogy az anya gondoskodása egyre csökken, az apa szerepe egyre kifejezettebbé válik.[84] Évtizedek óta éri a vád a bíróságokat, hogy nőpártiak, és az anyát minden esetben előnyben részesítik az apával szemben, így a lehetőséget is elveszik a férfiaktól, hogy aktívan részt vegyenek gyermekük életében. Magam is támogatom, hogy az apák és az anyák egyenlő esélyekkel induljanak a gyermekelhelyezési perben, azonban van egy-két szempont, amit nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Először is, egy bizonyos életkor alatt (álláspontom szerint kb. 2-3 éves korig) az apák akkor is lényegesen kevesebbet foglalkoznak gyermekükkel, ha

[81]Atkinson-Hilgard, 2005. i.m. 114.o. „ Az a gyermek, aki azt tapasztalja, hogy szülei mindig elérhetőek és segítőkészek, olyan énképet épít fel, hogy képes megküzdeni a nehézségekkel. Azok viszont, akik azt élik meg, hogy szüleik mindig elérhetetlenek és nem adnak visszajelzést, olyan képet fognak kialakítani magukról, hogy ők nem méltóak a szeretetre és értéktelenek.”
[82] Ranschburg Jenő: *Családi kör,* Saxum Kiadó, Budapest, 2012. 168.o.
[83] Ranschburg, 2012. i.m. 168-169.o.
[84] Ranschburg Jenő: *Az én és a másik*: A személyiség és a társas kapcsolatok fejlődése óvodáskorban, Okker, Budapest, 2003.80.o.

mindhárman együtt élnek és kapcsolatuk harmonikus. Ebben az életkorban az édesanya táplálja a gyermeket, ő képes a csecsemő számára azt a melegséget, szeretetet, biztonságot nyújtani, amelyre egészséges fejlődéséhez szüksége van. Amennyiben erre nem képes, akkor az apa átveheti tőle ezt a szerepet (végül is tápszerrel is lehet egy babát etetni) de ameddig az anya alkalmas, úgy gondolom, nem vitás, hogy a gyermeket neki kell nevelni, miközben – hangsúlyozom – a lehető legszélesebb körű kapcsolattartást kell biztosítani az apa számára, hogy a kötődés vele szemben is kialakulhasson. A másik szempont, amelyre tekintettel kell lennünk, hogy – annak ellenére, hogy a szakirodalom és a gyakorlat is állandóan erre hivatkozik – az apák még mindig nem nagyon küzdenek azért, hogy ők nevelhessék a gyermeket. Tehát sok esetben nem azért járulnak hozzá, hogy az anyánál helyezzék el a gyermeket, mert nem akarnak hosszasan pereskedni, hanem mert ők is tisztában vannak azzal, hogy az anya sokkal alkalmasabb a gyermeknevelésre, mint ők. Egy három évnél idősebb gyermek esetében már valóban nem indokolt az anya előnyben részesítése, de addig el kell ismerni az alapvető különbségeket férfi és nő között. Fontos dolog az esélyegyenlőség megteremtése, de azért nem minden áron. Ez az „előnyben részesítés" valójában nem is az, hanem annak elismerése, hogy ebben az életkorban az anya (a nő) inkább alkalmas a gyermek körüli teendők ellátására, mint az apa (a férfi).

Az óvodáskorú gyermekek – 3-5 évesek – esetén normális reakciónak tekinthetjük, ha a gyermek hirtelen fokozott ragaszkodást mutat valamelyik szülője iránt, állandóan csimpaszkodik belé, retteg attól, hogy elhagyják, gyakran lesz úrrá rajta rémület. Egy ekkora gyermek számára ugyanis már felfogható veszteséget jelent valamelyik szülő távozása. A regresszió is teljesen normális válasznak számít ebben az életkorban, ami azt jelenti, hogy olyan dolgokhoz tér vissza, amiken a fejlődése során már tovább lépett. (pl.: újra pelenkát kér, cumizni kezd, cumisüvegből akar enni). Újra megjelenhet a szeparációs szorongás, emiatt fokozottan igényli a szülő állandó jelenlétét. Amennyiben a szülő kis időre magára hagyja, végig szorong, rosszul érzi magát, majd mikor a szülő ismét visszatér, agresszíven és elutasítóan viselkedik. Az elhagyatástól való félelme olyan intenzív lehet, hogy este fél elaludni, mert akkor magára marad. Abban az esetben, ha a depresszió, szomorúságérzet, tartós önvádolás vagy több alkalommal előforduló ágybavizelés jelentkezik, egyértelműen alkalmazkodási zavarokra utal, amely a későbbiekben komoly problémák forrása lehet. Ebben az esetben a gyermek megpróbál a saját – kezdetleges és nem hatékony – módszereivel alkalmazkodni a kialakult helyzethez, ezért fantáziálni kezd, vagy pedig kivetíti a problémát

és idealizál.[85] Ebben az életkorban a válás hosszú távú hatása lehet az önbizalom csökkenése. Mivel a kisgyermek világképe még nagyon én-központú, úgy gondolja, hogy a szülei miatta válnak el, ő a hibás, mert nem volt elég jó gyermek. Emiatt megrendül a saját szerethetőségébe vetett hite, ez az önbizalomhiány egészen felnőtt koráig is elkísérheti. Képtelen lesz hinni a kapcsolatok stabilitásában, hiszen egyszer már elhagyták, ez bármikor megismétlődhet. Mivel az egyik szülője elhagyta, állandóan attól fog rettegni, hogy a másik is így tesz majd és ő egyedül marad. Ezek az irracionális félelmek túlzottan ragaszkodó viselkedéshez vezethetnek.[86]

A kisiskolás (6-8 éves) gyermek esetén már intenzívebb reakciókat láthatunk, hiszen értelmi képességeik is fejlettebbek, jobban megértik, hogy mit jelent a szülők válása. Ebben az időszakban hatványozottan jelentkeznek a krízis negatív hatásai, hiszen a kisgyermek számára az iskolakezdés önmagában is nagy megterhelést, nagy életmódbeli változást jelent. Általában jellemző a meghatározhatatlan szomorúság, rosszkedv, magányosság érzése, de a szeparációs szorongás már kevésbé intenzív. Vágyakozik a távol lévő szülő után, haragszik arra, akivel maradt. Állandóan fél attól, hogy visszautasítják, elhagyják, vagy valamitől megfosztják.[87] Ezek a változások normálisnak tekinthetők minden gyermek esetében, akinek a szülei válnak és optimális esetben nem súlyosbodnak, hanem idővel maguktól elmúlnak. Amennyiben állapota rosszabbodik a tünetek koncentrációs zavarok vagy depresszió képében jelentkeznek. Annak érdekében, hogy meg tudjon birkózni a helyzettel, makacsul fantáziál a szülei kibékítéséről, amit akkor sem akar feladni, ha valamelyik szülője új házasságot köt, ami aztán komoly konfliktusok forrása lesz. Nem túl hatékony megküzdési stratégiájához tartozik továbbá a tagadás és a kényszeres viselkedés. Úgy tesz, mintha nem venne tudomást a szülei válásáról, igyekszik azt – képzeletben – meg nem történtté tenni. Különösen a fiúkra van rossz hatással, ha az apa távozik a családból, mert ebben az életkorban a kisfiúnak fokozott igénye van egy azonosulási mintára, akihez viszonyítani tudja magát.

A kiskamaszok (9-12 évesek) már sokkal hevesebben reagálnak a szüleik elválására, hiszen ők amúgy is éppen egy krízishelyzetben vannak, a kamaszkor küszöbén, amikor számtalan testi és lelki változással kell megküzdeniük, ezért számukra nagyon rosszkor jön egy újabb változás. Ezekkel az életkorból eredő változásokkal nekik nehezített körülmények között kell megbirkózni. Ebben a korban normális reakciónak tekinthető az intenzív, meghatározott tárgyra irányuló harag, a szégyenérzet, az identitásproblémához kapcsolódó

[85] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 99.o.
[86] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill, 2001. i.m. 109.o.
[87] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 99.o.

lojalitáskonfliktus. Sokszor nem tudják, hogy melyik szülőhöz legyenek lojálisak, melyik felé mutassanak együttérzést és melyiket gyűlöljék. Ehhez a szülők igyekeznek intenzíven segítséget nyújtani, de ez által a konfliktust csak tovább fokozzák. Az alkalmazkodás zavarát jelzi a romló iskolai teljesítmény, koncentrációs nehézségek (általános teljesítményromlás) az elszigetelődés vagy agresszió a kortárs csoportokban, a depresszió kialakulása és az alacsony önértékelés. A kiskamaszok alkalmazkodási stratégiái már jóval fejlettebbek, ezért ők igyekeznek szövetségre lépni valamelyik szülővel, közben az érzelmeiket és a gondolataikat tudatosan szabályozni.[88] Általános jellemző, hogy a gyermekek iskolai teljesítménye leromlik, ennek soha nem az értelmi képességek hiánya az oka, hanem az, hogy a gyermek minden energiáját leköti a szülők válása miatt érzett haragja, szomorúsága, így nem képes kellő mértékben koncentrálni.[89] A családstruktúra felbomlása mindenképpen megzavarja formálódó identitását és a hozzá kapcsolódó értékrendszer stabilitását. Szerencsére (vagy sem) ebben az életkorban a válás már viszonylag ritkább.

Sokat ronthat a gyermek helyzetén, ha a vele maradó szülő félve az egyedül maradástól, szinte rátelepszik a gyermekre, mert zavarja, hogy már nem ő a legfontosabb, a leginkább pótolhatatlan az életében, hanem egyre fokozottabban érdeklődik a kortársai iránt, egyre gyakrabban tölti a barátaival, mint vele az idejét. Ezt megakadályozandó, állandóan korlátokat állít, nem engedi sehova, azért, hogy ez által mesterségesen megnyújthassa a gyermekkorát és így minél hosszabb időre maga mellé láncolhassa. Ezt a magatartást azonban a gyermekek ebben a korban már nagyon nehezen tűrik, ez szinte biztosan komoly konfliktusok forrása lesz, melynek végeredménye – mint ahogy azt a bírósági statisztika is alátámasztja – előbb vagy utóbb a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti per, melyet leggyakrabban éppen ebben az életkorban kezdeményeznek. A gyermek mindent el fog követni azért, hogy elszakadjon a korlátozó szülőtől.

A válás gyermekre gyakorolt hatásának első jelei az iskolában jelentkeznek. A teljesítménye romlik, hangulata, viselkedése tartósan megváltozik, feszült, fegyelmezetlen és a társaitól elhúzódik, nem szívesen kommunikál. Megváltozik a gyermek tanárhoz való viszonya is. A kisebbek rendkívül ragaszkodóak lesznek, elkezdenek erősen kötődni a pedagógushoz, a nagyobbak pedig ellenségessé, szemtelenné, kötekedővé válnak.[90] Ezért nagyon fontos, hogy a tanárok megértsék és kezelni tudják az ilyen helyzetben lévő gyermekeket. A családi zűrzavarban szenvedő, szorongásokkal teli gyermek által kifejezett

[88] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 99.o.
[89] Schmidt, 1934. i.m. 10. o.
[90] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 122.o.

érzések a képzetlen pedagógus számára nehezen értelmezhetők, de ha kellő empátiával és elfogadással fordul a válsághelyzetben lévő gyermek felé, sokat segíthet neki, mert sok esetben az iskola jelenti a gyermek számára az egyetlen biztos pontot.[91]

Tekintettel arra, hogy a gyermekek körülbelül felének elválnak a szülei még az általános iskolás évei alatt, a pedagógus felelőssége még nagyobb. Hiszen a gyermekeknek az iskolában tanult és a barátok körében szerzett tapasztalatai alakítják a világról és a családi életről alkotott elképzelései jó részét. Így azok a gyermekek is szorongóvá válhatnak, akiknek a szülei nem készülnek elválni, de mivel az iskolában mindenki erről beszél, ők is elkezdenek félni attól, mi lesz, ha ez velük is megtörténik.

Nehézséget jelenthet az is, hogy az iskoláskorú gyermekek nagyfokú lojalitást éreznek szüleik iránt, ezért sokszor igyekeznek az iskolában eltitkolni, hogy mi zajlik otthon. Ennek is messzire ható következményei lehetnek a jövőre nézve, lehet, hogy a gyermek egész életében hajlamos lesz a túlzásokra és az apróbb hazugságokra, a történetek kiszínezésére.[92]

A szülők számára a legnagyobb kihívást a kamaszkorú (13-18 éves) gyermekek válás során tanúsított magatartása jelenti, az ő esetükben intenzíven és összetetten jelennek meg a reakciók, úgy, mint kiábrándultság, harag, szomorúság, gátlásosság, nyugtalanság, a saját jövő miatti aggodalom, párkapcsolati problémák, amely súlyos esetben éretlen és kritikátlan szexuális kapcsolatokba való bonyolódásig fajulhat. Amennyiben a trauma feldolgozásához nem kapnak segítséget, könnyen visszahúzódóvá válhatnak, hirtelen felgyorsulhat az érés és az érzelmi leválás, könnyen elhagyhatják a szülői házat.[93] Ebben az esetben tehát két lehetséges kimenet létezik: vagy képtelen lesz érzelmileg leválni a szüleiről és örökre – jobb esetben csak hosszú időre – gyermek marad, alkalmatlan lesz a felnőtté válásra, vagy pedig az érése olyan mértékben felgyorsul, hogy koraérett, koravén lesz, aki túl hamar vállalja fel a felnőtti szerepeket.

A serdülőkorban szülei válását elszenvedni kénytelen gyermekek közül kerülnek ki leginkább azok a felnőttek, akik már ebben a korban megfogadják, hogy ők bizony sosem fognak házasságot kötni, ha esetleg mégis, sosem lesz gyermekük. Amennyiben túlságosan azonosulnak az elhagyott szülővel a saját vonzerejükbe vetett hitük is meginog, ami szintén párkapcsolati problémákhoz vezet. Álláspontom szerint az elmúlt fél évszázad során megszaporodott válások gyermekekre gyakorolt hatása vezetett el mára oda, hogy a fiatalok

[91] Dowling– Gorell Barnes, 2001. i.m. 19. o.
[92] Dowling-Gorell Barnes, 2001. i.m. 51.o.
[93] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 99.o.

nagy része nem házasságban, hanem élettársi kapcsolatban él és talán arra is hatással van, hogy évről évre egyre kevesebb gyermek születik.

1.6.1.3. A megküzdés lehetséges módjai

Az, hogy a krízisállapot hatása a gyermekre nézve mennyire lesz súlyos vagy maradandó az az életkorán felül, két tényezőtől függ: a gyermek teherbíró képességétől (énvédő mechanizmusok fejlettsége, tanult problémamegoldási minták alkalmazásának fejlettsége) illetve attól, hogy a környezete mennyire támogatja őt a továbblépésben, a regenerálódásban. Súlyos esetben, illetve, ha a gyermek védekező mechanizmusai és protektív faktorai nem elég hatékonyak, a gyermekkori krízis akár öngyilkosságig vagy annak kísérletéig is elvezethet.[94] Ha a szülők között a válás után is folytatódik a konfliktus, az tovább fokozza az ártalmakat, főleg ha sok változás is történik a gyermek életében, amely felerősíti a veszteség és a tehetetlenség érzését: messzire kell költöznie korábbi lakóhelyétől, új iskolába íratják, elszakad a barátaitól és szeretett családtagjaitól. Ha a gondozó szülő új párkapcsolatot alakít ki az is kétféle kimenettel végződhet: a gyermek vagy megszereti az új családtagot, példaképnek tekinti és elfogadja, vagy ellenségesen viselkedik vele, elutasítja és minden módon lázad ellene. Utóbbi magatartás nagyon megterhelheti az új párkapcsolatot, akár a szakításig is fajulhat a gyermek ellenszenves viselkedése. Sok múlik azon is, hogy a különélő szülő miként viszonyul volt házastársa új partneréhez. Amennyiben elfogadja, és a segítőt látja benne, akire számíthat a gyermek nevelésében, a hozzáállásából mindenki csak profitálhat. Azonban, ha a mostohaszülőben csak a riválist, az ellenséget látja, azzal nagyon sokat árthat saját gyermekének, mert az elválás ellenére is folyamatosan „két tűz között" tarja ezzel, így számára sose jöhet el a várva várt megnyugvás, hiszen az új családtagot nem szabad szeretni.

A gyermekek már a válást megelőzően elkezdik „kidolgozni" védekezési mechanizmusaikat, hiszen valamiféle stratégiát kell alkalmazniuk azért, hogy meg tudják védeni magukat a számukra nagyon megterhelő helyzetekben. Ezeket a kidolgozott technikákat később is előszeretettel alkalmazzák. Például kiharcolják, hogy minden egyes helyes cselekedetükért cserébe valami elismerést kapjanak, ez pedig szép lassan az életük részévé válik, vagyis, hogy „ingyen" semmire sem hajlandóak.[95] Ez a szülők számára igen kellemetlenné válhat, de még mindig kevésbé káros a gyermekre nézve, mint az az eset,

[94] Balázs Judit: A fiatalkori öngyilkosság rizikótényezői és megelőzési lehetőségei, *Családi Jog* X. évfolyam 3. szám, 2012. szeptember, 24. o.
[95] Ranschburg, 2012. i.m. 163.o.

amikor a gyermek föladja a harcot és teljesen fásulttá, érdektelenné válik. Ez azért lehet veszélyes, mert az elhárítás, az érzéketlenség lassan a személyisége részévé válik. „A gyermek lassan lemond saját vágyairól, igényeiről, elveszíti lendületét és lemond arról is, hogy önálló céljai, elképzelései legyenek.”[96]

A harmadik védekezési reakció lehet az erőszakosság. A gyermek az őt ért sérelmekre agresszióval, indulatkitörésekkel válaszol. Ennek ellenkezője pedig, amikor a gyermek hirtelen rendkívüli módon ragaszkodni kezd a távozó vagy távozni készülő szülőhöz. Mindenhova szinte árnyékként követi, és ha el kell szakadnia tőle kétségbeesés lesz rajta úrrá, melyhez időnként komoly fizikai tünetek is társulnak, ami még kiszolgáltatottabbá teszi mindkét szülőt, hiszen a gyermek ez által könnyen manipulálhatja őket, a távozó szülő lelkiismeretére, bűntudatára hatva.[97]

Ha a szülők igyekeznek a gyermek minden kimondott és ki nem mondott kérdésére pontos, kielégítő választ adni, mindent elmagyarázni neki, hogy ne kelljen bizonytalanságban élnie, ezáltal elkerülhető, hogy önmagát hibáztassa a szülei válása miatt. A válás negatív hatásai úgy ellensúlyozhatók a legegyszerűbben, ha a gyermek a válást követően is jó és szoros kapcsolatot tart fenn mindkét szülővel.[98]

Egy az Amerikai Egyesült Államokban végzett ötéves vizsgálat kimutatta, hogy a váláshoz való alkalmazkodás sikerét vagy kudarcát a következők határozzák meg: a mindkét szülővel fenntartott kapcsolat minősége, a család életének rendezettsége a válást követően, illetve az, hogy a szülők számára a váláshoz fűzött elvárások és remények mennyire teljesedtek be.[99]

A válás hatását vizsgálták az Amerikai Egyesült Államokban Mavis Hetherington és munkatársai 1982-ben.[100] A vizsgálatban óvodáskorú gyermekek vettek részt, akiket az édesanyjuk egyedül nevelt a válást követően. Megállapításaik szerint a csonka családok élete a válást követően egy évvel kaotikussá vált, az anyák türelmetlenek, szigorúak és ingerültek voltak. A viselkedési szabályoknak nem tudtak érvényt szerezni. Megkezdődött az apák érzelmi elszakadása is gyermeküktől. A kapcsolattartás minden esetben fokozatosan csökkent. A fiúk jóval agresszívebbek és ingerlékenyebbek lettek, éretlenebbül és lányosabban viselkedtek, elhúzódtak a fiús csoporttevékenységektől, szívesebben játszottak a lányokkal. A megfigyelések szerint azonban, amennyiben az apa rendszeresen kapcsolatot tartott a

[96] Ranschburg, 2012. i.m. 164.o.
[97] Ranschburg, 2012. i.m. 165.o.
[98] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill, 2001. i.m. 53.o.
[99] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 119.o.
[100] A kutatás eredményeit ismerteti Ranscburg: Az én és a másik c. tanulmányában 83.-84.o.

gyermekkel, vagy volt az anya mellett egy meghatározó férfi (nagybácsi, új partner, nagypapa), akkor ezek a tünetek nem jelentkeztek, a fiúk viselkedése fiús maradt. A lányok eleinte úgy tűnt gyorsabban kiheverik a válás okozta megrázkódtatást, ez azonban később megváltozott, a problémák serdülőkorban jelentkeztek. Azok a lányok, akiket anyjuk egyedül nevelt, gyakran küszködtek nemi identitás zavarral, nehézséget okozott nekik a nőies viselkedés. A nemi életet az átlagosnál jóval korábban kezdték el, nagyon fiatalon férjhez mentek és hamar el is váltak.

Rodgers és Pryor 1998-ban publikálták eredményeiket, melyben összefoglalták a megelőző évek kutatásainak eredményét és arra a megállapításra jutottak, hogy kimutatható különbségek vannak a teljes családban felnőtt és az elvált szülők gyermekei között. Az elvált szülők gyermekei általában kevesebbre viszik az életben, többször lesznek betegek vagy depressziósak, valószínűbb, hogy viselkedési problémáik lesznek, úgy mint, antiszociális viselkedés, agresszió, bűnöző életmód, dohányzás, alkoholfüggőség, kábítószer használat. Hajlamosabbak arra, hogy gyengébben teljesítsenek az iskolában és alacsonyabb iskolai végzettséget szerezzenek. Fiatalabb korban válnak szexuálisan aktívvá, és valószínűbb, hogy házasságon kívüli kapcsolatban vállalnak (általában túl korán) gyermeket. Negatívabb képet alakítanak ki magukról és alacsonyabb lesz az önbecsülésük.[101] Álláspontom szerint nem jelenthetjük ki ennyire kategorikusan, hogy mindezekért a problémákért a szülők válása okolható, hiszen az embert olyan összetett hatások érik élete során, hogy azok nem elkülöníthetők egymástól.

A száraz statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy az elvált szülők felnőtt gyermekei fiatalabb korban, rövidebb ismeretség után házasodnak, gyakrabban élnek együtt a házasságkötés előtt, és nagyobb eséllyel válnak el, mint ép családban nevelkedett társaik. Ennek megfelelően a házasság intézményével szemben eléggé bizalmatlanok. A lányok korábban kezdik a szexuális életet és nagyobb valószínűséggel esnek át abortuszon, vagy mennek férjhez már terhesen. A szülőkkel, főleg az apákkal, az érzelmi kapcsolatuk jóval gyengébb, nem kötődnek hozzájuk annyira.[102]

A szakértők mindenképpen egyetértenek abban, hogy a válás folyamata minden esetben súlyos terheket ró a gyermekekre, még akkor is, ha a házasság olyannyira rossz volt, hogy a szakítás mindenki számára felszabadulást, megváltást jelentett. Azonban a válást követően sem egyszerű a gyermekek helyzete, hiszen akármelyik szülőjükkel maradnak is, az életük gyökeresen megváltozik. Az együttélő szülő, mivel ettől kezdve egyedül kell róluk

[101] Idézi Dowling és Gorell Barnes, Gill, 2001. i.m. 55.-56.o.
[102] Földházi, 2009. i.m. 19.o. és 26.o.

gondoskodnia egy sor korábban nem tapasztalt nehézséggel kerül szembe. Ha nem is kell a megszokott otthonukból elköltözniük, akkor is – nagy valószínűséggel – kevesebb jövedelemből gazdálkodhatnak, a szülő többet kell, hogy dolgozzon a megélhetés biztosítása érdekében, emiatt mindkét szülővel ritkábban találkozhatnak, elképzelhető, hogy a továbbiakban a távolabbi családtagok vagy baby sitterek nevelik majd őket. A szülők még egy jól sikerült, viszonylag békés válás után is hosszú ideig gyászolnak, sokáig zaklatottak, magányosak, bosszúsak, feszültek, idegesek, melyek mind közvetlenül hatnak a gyermekre, negatív irányba befolyásolva a személyiségfejlődését még akkor is, ha a válás okozta megrázkódtatást hamar kiheverte.

A legfontosabb, hogy a gyermekkel maradó szülő miként kezeli a helyzetet. A legrosszabb, amit tehet az, hogy megpróbálja a gyermek előtt befeketíteni a másik szülőt. Ez mindkét nem esetében káros. A leány az apjáról hallott szörnyűségeket könnyen átértelmezheti és kiterjesztheti az összes férfira, ami a jövőben komoly nehézségeket okozhat a párválasztás és a párkapcsolatok terén. Ugyanez igaz arra az esetre is, ha az apa pocskondiázza az anyát a fiú előtt, ő is igen rossz véleménnyel lesz a nőkről, aminek drámai következményei lehetnek.

Nagyfokú szorongást kelthet a gyermekben, ha a vele együtt élő szülő rendszeresen sértésnek, árulásnak veszi, ha a gyermek örömmel megy a másik szülőhöz. Nagyon megterhelő a gyermek számára, ennek ellenére sok szülő számára természetes, hogy elvárják, hogy a gyermek is éppen úgy haragudjon a másik szülőre, mint ők, illetve, hogy a szülő új partnerével szemben is a lehető legrosszabb érzéseket táplálja. Nehéz helyzetbe kerül ilyenkor a gyermek, hiszen nyilvánvalóan a másik szülőt is ugyanúgy szereti, hozzá is ragaszkodna, szívesen menne hozzá. Az sem lehetetlen, hogy a szülő új kapcsolata kimondottan kedves a gyermek számára. Ezeket az érzéseit azonban nem vállalhatja fel, mert akkor a gondozó szülő szeretetét elveszti.

Az, hogy a szülők milyen magatartást tanúsítanak a válás során, illetve azt követően mennyire képesek egymással együttműködni, kiemelkedő jelentőséggel bír a gyermek személyiségfejlődése során, hiszen az ekkor tapasztaltak fogják az alapmintázatát adni annak, hogy a gyermek felnőttként miként fog viselkedni párkapcsolataiban. A szülők sajnos ezzel egyáltalán nincsenek tisztában – bár, ha tudnának róla, valószínűleg akkor se lennének képesek erre figyelni – és ennek következtében a párkapcsolati problémák és a fájdalmas válás generációról generációra öröklődik.

A lehető legrosszabb, amit egy szülő elkövethet a gyermeke ellen a válás során, ha megpróbálja állásfoglalásra kényszeríteni. Erre a lelkileg megterhelő szituációra a gyermekek

általában kétféle módon reagálhatnak. Az egyik, hogy megpróbálják magukat távol tartani a szülők közötti konfliktustól, elmenekülnek, visszavonulnak a szobájukba, igyekeznek minél többet távol maradni az otthonuktól és érzelmileg teljesen kivonódni. A másik, hogy megpróbálnak beavatkozni, csökkenteni a konfliktusok számát. Egyrészt villámhárítóként működnek a kapcsolatban, megpróbálják a szülők közti feszültséget csökkenteni, valahogy kibékíteni őket. Ugyanakkor igyekeznek minden helyzetben jól viselkedni és a kedvükben járni, hogy legalább miattuk ne kelljen veszekedni.[103]

A kötődéselmélet alaptétele, hogy a gyermek korai éveinek tapasztalatai alapján kidolgoz egy belső munkamodellt arról, hogy mennyire biztonságos a világ, hogyan működnek az emberi kapcsolatok, mennyire értékes emberek és ők mennyire bízhatnak másokban. Ez az úgynevezett ősbizalom a korai anya-gyermek kapcsolat talaján alakul ki. Ezen felül – a legújabb kutatások szerint – ezt befolyásolja a szülők kapcsolatának minősége is, leginkább a biztonságérzet kialakulása tekintetében. A kötődéselméleti magyarázatok szerint azok a gyermekek, akik a szüleik állandó konfliktusa közepette nőnek fel, gyakran bizonytalanul kötődőek lesznek, amely a felnőtt életükre nézve is komoly következményekkel jár, leginkább a barátságok és a párkapcsolatok területén lesznek képtelenek stabil kapcsolatok kialakítására. Ezek a gyermekek vagy utánozni fogják szüleik agresszív viselkedését, konfliktusos stílusát vagy szorongásos és depressziós tüneteket mutatnak.[104]

A Crittenden - féle modern kötődéselmélet szerint a gyermekek eltérő kötődési modelleket és stratégiákat alakítanak ki, attól függően, hogy milyen tapasztalatokra tettek szert a családjukban. Kétféle bizonytalan kötődési mintázatot írtak le. Az „elkerülők" érzelmileg deaktivált stratégiákat használnak, racionális gondolatokra támaszkodnak, a negatív érzéseket igyekeznek kizárni. Jellemző rájuk a felelősségérzet és az önhibáztatás. Nehézséget okoz számukra a negatív érzések kifejezése, szégyent és megaláztatást éreznek, ha erre mégis sor kerül. Az „érzelmesek" érzelmeikre hallgatva cselekszenek, hajlamosak erős érzelmi kitörésekre, nehezen kezelik a fölösleges idegeskedést, ami a higgadt megfontolt gondolkodás rovására megy, csekély a felelősségérzetük és előszeretettel hibáztatnak másokat.[105]

A legnagyobb csapás a gyermek számára nem maga az elválás, hanem a szülők közötti ellentét, feszültség, hiszen ő mindkét szülőhöz egyaránt ragaszkodna. A lehető legrosszabb megoldás ilyenkor, ha a szülők azonos dolgokban egymással ellentétes utasításokat adnak a

[103] Hardy Júlia: Rendszerelmélet, családi kötődés és a trianguláció folyamatai: vajon a trianguláció koncepciója szolgálhat-e hasznos áthidalásként? *Paradigma* I. évfolyam 1. szám, 2013. tavasz. 37.o.
[104] Hardy i.m. 38.o.
[105] Hardy i.m. 39.o.

gyermeknek. Ez egyébként a kapcsolat fennállása alatt is előfordulhat. Amennyiben a gyermek személyisége elég érett, akkor a szülők közötti ellentmondást arra fogja felhasználni, hogy kijátssza őket egymás ellen és minden szituációból ő kerülhessen ki győztesen, elérve, hogy mindig az ő akarata érvényesüljön. Felnőve akaratos, indulatos, nehezen kezelhető és nehezen elviselhető személy válik belőle. Ez azonban a jobbik eset, a rosszabb az, ha a szülők saját magukkal is állandóan ellentmondásba keverednek, egymásnak ellentmondó utasításokat adnak a gyermeknek, aki ettől összezavarodik, nem tudja, hogy mikor mihez tartsa magát. Ez a felelőtlen szülői magatartás a gyermeknél személyiségzavar, akár borderline személyiség kialakulását is előidézheti. A gyermek számára megnehezíti az azonosulást valamelyik szülővel, pedig az elengedhetetlen az egészséges személyiségfejlődés szempontjából.

Sokat árthat a szülő a gyermekének akkor is, ha a másik szülőt deheroizálja azáltal, hogy felnagyított hibáit a gyermek előtt hangoztatja, ezáltal egy negatív példaképet állítva elé. Ez nagyban megnehezíti a gyermeknevelést. És komoly szerepet játszhat egy esetleges magatartászavar vagy súlyosabb esetben pszichiátriai betegség kialakulásában.[106]

Az állandó feszültség hatására – mivel életkorukból adódóan nehezen küzdenek meg a megterhelő helyzetekkel – a gyermek szorongani kezd, melynek következtében a viselkedési, magatartási és tanulási zavarokon túl, pszichoszomatikus megbetegedések is kialakulhatnak, úgy, mint gyakori fejfájás, hasfájás, emésztési problémák, felső légúti megbetegedések. Ha a gyermek nagyon magára hagyottnak, vagy mellőzöttnek érzi magát, asztma vagy ekcéma is kialakulhat nála.

1.6.2. A felnőttekre nézve

Egy kapcsolat befejeződése bármennyire is rosszul funkcionált, mindenképpen összetett folyamat. A felek egyszerre élnek át veszteségérzést és megkönnyebbülést. Általános az aggodalom és a bűntudat a gyermekekre gyakorolt hatása miatt.[107] És való igaz, hogy ha a szülő szenved, azt a gyermek is megsínyli.

A szülők a válás folyamán – illetve azt megelőzően is – gyakran megpróbálják megkímélni a gyermekeiket a házassági problémáktól, ám ezen törekvéseik csak ritkán vezetnek eredményre és többnyire maguk is belebetegszenek. Mások megpróbálják felhasználni a gyermekeket a házasság megvédésére. Ilyen esetekben a szülők fenyegetettség

[106] Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség. *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986. március 255.o.
[107] Dowling – Gorell Barnes, 2001. i.m. 46. o.

érzete nagy hatással lehet a viselkedésükre, ami gyakran érzelemvezérelt cselekedetekhez vezet. Ezáltal a gyermekek nagyon összezavarodnak saját szerepüket illetően.[108]

A válás nem csak a gyermekek lelkében hagy nyomot, hanem mivel igen komoly stresszel jár, megterhelést jelent a felnőttek számára is. Ezért akár súlyos pszichiátriai megbetegedéseket is előidézhet, olyan személyeknél is, akik egyébként nem tartoznának a veszélyeztetett populációba. Sajnos sok esetben előfordul, hogy a gyermekelhelyezési per során az egyik szülő arra hivatkozva próbálja meg a másik szülő gyermeknevelésre való alkalmatlanságát bizonyítani, hogy az valamilyen pszichés megbetegedésben szenved. Álláspontom szerint a pszichológus szakértő feladata hangsúlyozni, hogy egy válási vagy gyermekelhelyezési procedúra során jelentkező átmeneti pszichotikus epizód nem lehet az alkalmatlanság jele, hiszen egy ilyen kiélezett és stresszel terhes időszakban egy teljesen egészséges ember is kerülhet időlegesen rossz mentális állapotba, ezek azonban soha sem maradandóak, nyom nélkül, hamar gyógyulnak, még akkor is, ha pszichiátriai kezelésre volt szükség.

A pszichológia a válást a gyász folyamatához hasonlítja, hiszen éppen úgy elveszítünk valamit/valakit, amit szerettünk, mint amikor meghal valaki, aki fontos volt számunkra. Meg kell adni az időt a kapcsolat gyászolására, amíg ez a folyamat be nem fejeződik, addig nehéz lesz tovább lépni. A legtöbb probléma abból adódik, hogy a bontóper éppen ezen gyász időszak alatt zajlik, amikor még minden érintett nagyon rossz lelkiállapotban van, s a felek egyszerűen vakok a megegyezésre. Segítség nélkül ezen nem is tudnak túllépni, emiatt a per akár évekig is elhúzódhat.

A gyász és a válás egy univerzális, mindenkire egyformán érvényes lélektani hatást vált ki, persze egyéni sajátosságokkal színesítve. Az intenzitása és a tartama mindenkinél más és más. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a válsághelyzetben észlelhető tünetek nem a személyiség kóros állapotára utalnak, hanem az adott élethelyzetre adott reakciónak tekintjük. Az illető nem beteg, hanem krízishelyzetben van, ezért átmenetileg elvesztette az egyensúlyát, amely szorongásos, depressziós, esetleg pszichotikus tünetek formájában jelentkezik.[109] Sok férfi mondja ilyenkor, hogy „a feleségem a válás során megőrült!”.

A válás akkor nevezhető sikeresnek, ha a felek érzelmeit és pszichés energiáit már nem veszi igénybe a volt partner, ha a gyűlölet és a sértettség közönnyé szelídül. Ezt abból lehet leginkább leszűrni, ha a másik boldogtalansága nem okoz örömet, boldogsága pedig fájdalmat. Nagyon fontos, hogy a szülők, amilyen gyorsan csak lehet, eljussanak erre a

[108] Hardy Júlia, 2013. i.m. 39.o.
[109] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 304.o.

pontra, hiszen amennyiben közös gyermekük van, a szétköltözéssel és a válással sem szakadhatnak el egymástól, a gyermek örökre összeköti őket. Ezt az új partnerek – főleg, ha nincsen saját gyermekük – általában nagyon nehezen értik meg és rosszul viselik. Pedig egy felelős szülő, aki tekintettel van a gyermekei érdekére, az együttműködés érdekében jó viszonyt kell, hogy ápoljon a másik szülővel is.

A válás következményeinek feldolgozása során annak is jelentősége lehet, hogy ki az „elhagyó" és ki az „elhagyott" . Nem biztos, hogy mindenképpen könnyebb annak, aki elmegy, de az elhagyó önértékelése és önbecsülése legalább nem sérül, úgy, mint az elhagyotté. Igaz, hogy helyette sokáig kísértheti a lelkiismeret furdalás.

Elméletileg a válást követően a kedélyek hamarosan lecsillapodnak, az érzelmek nyugvópontra jutnak és az együttműködés könnyebbé válik. Abban az esetben, ha a válás nagyon „zajosra" sikerül, akkor nem valószínű, hogy a felek képesek lesznek – akár a gyermek érdekében is – hatékonyan kooperálni. Ilyenkor inkább az jellemző, hogy mindkét fél szövetségeseket keres, és a két tábor végül valódi ellenségként áll majd egymással szemben. Ameddig a támaszt csak a barátok és a többi családtag között keresik, addig ez a felnőttek háborúja, azonban ha a gyermekeket is belevonják a harcokba és mindketten lojalitást várnak tőlük, azzal súlyos károkat okozhatnak a személyiségfejlődésükben.

A szülők számára újabb feszültségforrásként jelentkezhet az a helyzet, ha a válást követően nincs hova menni, ezért valamelyik szülő hazaköltözik a szüleihez. Ez sokat ronthat az amúgy is válsághelyzetben lévő szülő lelkiállapotán, hiszen ez által újra gyermekszerepbe kényszerül, gyakorlatilag a saját gyermekével szemben sem lesz képes szülői szerepét gyakorolni, amíg otthon, szülei szemében ő maga is gyermek.

Sok konfliktus adódik abból is, hogy az elvált szülők egymást túllicitálva igyekeznek maguknak, a gyermeknek és a teljes rokonságnak bebizonyítani, hogy ők a jobb szülők. Az állandó, egymásnak ellentmondó elvárások miatt a gyermekek egyre jobban összezavarodnak, a végén természetesen senkinek sem fognak szót fogadni és igyekeznek a szülőket egymással szemben kijátszani, hiszen számukra ez lesz az egyetlen járható út, ez a túlélésük feltétele.

Amennyiben a szülőt is nagyon megviseli a válás nem lesz képes hatékony segítséget nyújtani a gyermeknek a veszteség feldolgozásában. Szintén a gyermek lesz a szenvedő alany abban az esetben is, ha a gyermeket nevelő szülő – sokszor éppen a gyermekre való tekintettel – nem alakít ki új párkapcsolatot, ezért a mindennapi élet bánatait és örömet, vagy egyszerűen csak a nap történéseit – felnőtt társ híján – az érzelmileg még éretlen gyermekére zúdítja. Ezen magatartásforma felvétele leginkább az anyákra jellemző, akik szívesen öltik magukra a mártír szerepét, aki a gyermeke érdekében bármilyen áldozatra kész, még arra is, hogy a

válást követően nem alakít ki új párkapcsolatot. Ezzel még nem is lenne baj, ha ezt nem vetné folyton a gyermeke szemére, aki ráadásul sosem várt tőle ekkora áldozatot. Egy idő után a szülő és gyermek között egyfajta egymásra utaltság alakul ki. A szülő egyszer gyermekként tekintve rá utasítást ad, máskor felnőttként, barátként vagy partnerként kezelve segítséget, támogatást vár el tőle. Emiatt a gyermek szerepzavarba kerülhet, elbizonytalanodhat.

Egyetértek Dowling és Gorell Barnes meglátásával, miszerint el kell ismernünk a különféle családformák létjogosultságát és segítséget nyújtani számukra ahhoz, hogy úgy funkcionálhassanak, ahogy számukra a legjobb.[110] Tehát nem pálcát kell törni felettük, hanem – ha már így alakult a sorsuk – segíteni nekik, hogy a lehetőségeikhez képest minden érintett a lehető legkevésbé sérüljön.

Ha a szülők választásra kényszerítik a gyermeket, és mindketten a saját sérelmeiket terhelik rá, nem fogja tudni, hogy kinek a történetét higgye el, és melyikükhöz legyen lojális. Ezzel teljesen összezavarhatják az érzelmeit, súlyos lojalitáskonfliktust okozva. Ezért fontos, hogy közösen készítsék fel a gyermeket a válásra és a várható következményekre, lehetőleg együtt adják elő a kapcsolat megromlásához vezető okokat.

A szülők egymás iránt táplált negatív érzelmei a gyermekre is nagyon rossz hatással vannak, még akkor is, ha igyekeznek visszafogni magukat és a szavak szintjén nem becsmérelni a másikat. A gyermekek kifinomult érzékrendszerrel rendelkeznek, a metakommunikációs jeleket és az elfojtott érzelmeket is könnyedén detektálják. Az úgynevezett kettős kötés (double bind) kimondottan veszélyes lehet a gyermek személyiségfejlődésére nézve, hiszen ha a szülő mást mond, mint amit gondol, azaz azt mondja, hogy menj el nyugodtan apáddal/anyáddal, engem nem zavar, de közben a hanglejtése, a mimikája és a testtartása is ennek ellenkezőjét mutatja, a gyermek nagyon összezavarodik, nem tudja, hogy mit kell tennie ahhoz, hogy a szülő elvárásainak megfeleljen. És, mint tudjuk a gyermek számára ez a legfontosabb. A helyzet olyan súlyossá is válhat, hogy a személyiségtorzuláson túl, valódi betegségek is képződhetnek a talaján. Jól példázza a helyzetet, hogy sok gyermek szinte minden alkalommal beteg lesz, mikor kapcsolattartásra kerülne sor.

A szülők a válás során gyakran olyan mély hullámvölgybe kerülnek, amely egészen az öngyilkossági kísérletig fajulhat. De gyakori még az alkoholizmusba menekülés, az önhibából

[110] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill, 2001. i.m. 17.o.

bekövetkezett autóbaleset, depresszió, gyomorvérzés, magas vérnyomás betegség kialakulása vagy szívinfarktus.

A házastársak hajlamosak arra, hogy saját szerepüknek a kapcsolat megromlásában csekély szerepet tulajdonítsanak, annak minden okát a másik félre hárítják. A kapcsolat kezdeti boldog időszakát is átértékelik utólag, így a viszonyuk könnyen csaphat át gyűlölködésbe. Még abban az esetben is, ha a feleknek korábban semmilyen agresszív megnyilvánulásuk nem volt, a frusztráció odáig fokozódhat, hogy a feszültség levezetése bántalmazásba torkollik.

A szülők az elhatározott válás ellenére sokszor képtelenek tovább lépni és továbbra is hordozzák sérelmeiket, fájdalmaikat és dühüket, ami továbbra is egymáshoz láncolja őket, megnehezítve az elválást. A gyermekeket pedig gyakran bevonják ebbe a harcba, melyben a gyermek „elnyerése" lesz a főnyeremény. A szülők ezért elkezdenek rivalizálni egymással, hogy megnyerjék a gyermeket, s ennek nagyon káros hatása van a gyermek lelki fejlődésére nézve.

A szülők által alkalmazott módszerek a következők lehetnek:[111] mindkét szülő, egymást túllicitálva igyekszik engedékenyebb, türelmesebb, kedvesebb lenni. Változatos programokat szerveznek a gyermeknek, elhalmozzák ajándékokkal, megpróbálják korrumpálni. Nem korlátozzák semmiben, nem tiltanak, nem büntetnek semmit, ettől várják az erőteljesebb kötődést. Megpróbálják elcsábítani a gyermeket egészen abszurd ígéretekkel (pl. veszek neked egy lovat a lakótelepi lakásba). Az erőszakosabb szülők egészen kiszorítják a másikat a gyermekkel kapcsolatos programokból, így próbálva meg elidegeníteni őket egymástól. Eközben minden a másik szülővel szembeni pozitív megnyilvánulást erősen büntetnek, illetve minden negatív érzelemkifejezést, viselkedést jutalmaznak. Ez a fajta szülői magatartás nagyon rossz irányba viheti el a gyermek személyiségfejlődését, különösen abban az esetben veszélyes, ha mindkét szülő ugyanezeket az elvárásokat támasztja a gyermekkel szemben.

Főleg az anyák folyamodnak ahhoz a módszerhez, hogy a gyermek szemében igyekszenek nélkülözhetetlennek, csodálatraméltónak feltüntetni magukat. Irreálisan nagy tettként értékelve a hétköznapi cselekményeket (pl. Milyen jó anya vagyok, hogy főztem neked vacsorát). Szintén leginkább az anyák eszköztárához tartozik az érzelmi zsarolás. Igyekeznek a gyermekben bűntudatot kelteni, ha ő jól szeretné érezni magát az apa társaságában. (pl.: ha elmész apáddal, én itt maradok egyedül és egész nap sírni fogok.)

[111] Hajnal Ágnes: Családi krízisek és gyermekelhelyezési perek. http://www.vigilia.hu/regihonlap/1998/2/9802haj.html letöltés ideje: 2013.01.10.

Amennyiben ez a rivalizáció hosszú ideig fennáll, igen súlyos következményekkel járhat a gyermekre nézve. Állandó bűntudat fogja gyötörni, érzelmi ambivalenciához vezet, hiszen valójában mindkét szülőjét szereti és ragaszkodna is hozzájuk. Ennek következtében egy érzelmi távolságtartás is kialakulhat a gyermekben, ami ebben a korban nagyon megviselheti őt, ráadásul egyszerre kell csalódnia mindkét szülőben, és ez a felnőttkor baráti kapcsolataira és párkapcsolataira is hatással lesz, senkihez nem fog tudni biztonsággal kötődni. A bizalomvesztés később akár teljes bezárkózáshoz is vezethet.

A legsúlyosabb hiba, amit a szülők a rivalizálás során elkövethetnek az, ha az egyik szülő megtilt valamit, és azt a másik szülő megengedi, sőt szorgalmazza. Ez jó esetben csak oda vezet, hogy a gyermek hamar megtanulja, hogy semmit se vegyen komolyan, úgyis azt tesz, amit akar, a szüleit könnyen ki tudja játszani egymás ellen. Taktikázik, zsarolja őket. A tilalmak, követelmények megszűnése miatt gyakori a gyermekek szabályozatlan, fellazult, agresszív viselkedése. Súlyosabb esetben – főleg kisebb gyermek esetében – teljesen összezavarodhat, nem tudja, hogy mikor mihez kell tartsa magát, és ennek talaján személyiségtorzulás, akár személyiségzavar is kifejlődhet. Ha valamelyik szülő azonnal teljesíti a gyermek kívánságát, akkor nem fogja megtanulni, hogyan lehet a frusztrációt elviselni, illetve a szükségletek kielégítését késleltetni, anélkül, hogy agresszívvá vagy depresszívvé válna. A szülők észre sem veszik, valójában azonban súlyosan veszélyeztetik a gyermek egészséges mentális fejlődését azzal, hogy minden kívánságát teljesítik, ok és érdem nélkül elhalmozzák ajándékokkal. Ennek hatására felnőtt korában sem lesz képes semmit értékelni, illetve képtelen lesz elviselni, ha valamihez nem jut hozzá azonnal.

1.6.3. Jogi segítségnyújtás a békés váláshoz?

Egyesek azt javasolják, hogy külföldi mintára hazánkban is be kellene vezetni a türelmi időt a bontóper megindítása előtt, hogy a szülőknek legyen ideje elgyászolni a tönkrement kapcsolatot. Egy év elegendő arra, hogy az indulatok alább hagyjanak és a perben már könnyebb egyezségre jutni.[112] Álláspontom szerint ez a megoldás nem vezethet eredményre, hiszen az alatt az egy év alatt minden függőben van, minden érintett állandó bizonytalanságot él ál. Kinél lesz addig a gyermek? Miként rendezik a kapcsolattartást? A gyermektartást? Hogyan alakulnak a vagyoni viszonyok? Mi történik akkor, ha valamelyik szülő újabb kapcsolatában gyermek születik? Hogy anyakönyvezik? Szóval sokkal több baj származna

[112] Kónya Beáta: Kéz a kézben: a pszichológia és a jog. Interjú dr. Illés Blankával, *Pesti Ügyvéd* 2012/11. 10. o.

belőle, mint előny, leginkább azért, mert a gyászidőt nem a kapcsolat megromlásától, a válás elhatározásától, hanem a házasság felbontásától kell számítani. Attól az időponttól, amikor már minden kérdés megnyugtatóan rendeződött, utána lehet csak gyászolni, újraértékelni és felejteni, addig nem.

Álláspontom szerint mindenképpen segítséget kell nyújtani a szülők számára ahhoz, hogy felismerjék, a házasság felbontása vagy a gyermek elhelyezése nem fogja megoldani a kapcsolati konfliktusukat, sőt az a legtöbbször csak tovább romlik. Azonban az elválás ellenére is megmarad közöttük a kapocs, a gyermek, akinek az érdekében még nagyon hosszú ideig együtt kell működniük. Ha nem képesek egymással hatékonyan, békében, higgadtan együttműködni, megmérgezik a saját és a gyermekük életét is. A köztük lévő konfliktusok feloldásának hatékony módja lehet a párterápia.

Természetesen vannak szülők, akik minden lelki megrázkódtatás nélkül képesek végigcsinálni egy válást, azonban ők vannak kisebbségben. A két fél közül legalább az egyik valamennyire sérül a folyamat során. Ilyenkor nagy szükségük lenne támogató szolgáltatásokra. El kell fogadnunk, hogy valóban egyre szaporodik a felbomlott és újraszerveződött családok száma és az is nyilvánvaló, hogy valamit tennünk kell ellene, azaz jobban mondva tennünk kell értük. Elismerem a kormány törekvéseit, melyeket annak érdekében tesz, hogy valamiképpen csökkentse a válások számát, de úgy gondolom, nem a megfelelő eszközöket veszi ehhez igénybe és lehet, hogy nem is jó oldalról közelíti a problémát. A bontóperi illeték összegének felemelése csak látszólag csökkentheti a válási kedvet, tehát ez legfeljebb csak a statisztikai adatokban jelentkezhet. Esetleg kiválthat egy olyan hatást is, hogy a párok inkább nem is kötnek házasságot, akkor elválni sem kell. A kötelező mediáció bevezetése már egy sokkal kecsegtetőbb elképzelés, de nagyon sok múlhat a bírák hozzáállásán. Félő ugyanis, hogy a kötelező mediáció is a békítő tárgyalások sorsára jut, egy szükséges rossz lesz, egy formaság, amin hamar túl kell esni. Úgy gondolom tehát, hogy ha már a párokat nem tudjuk rábírni arra, hogy maradjanak együtt (ennek egyébként se sok értelmét látom) próbáljunk meg inkább a válás során és azt követően segítséget nyújtani számukra, hogy se ők, se a gyermekeik ne összetörve, életre szóló lelki sebekkel kerüljenek ki a folyamatból. Olyan támogató hálózatra lenne szükség, melyben a felbomlóban lévő családok, jogi és pszichológiai segítséget kaphatnának elsősorban a továbblépéshez, de eshetőlegesen akár a béküléshez is. Tisztában vagyok vele, hogy ez egy utópisztikus elképzelés, a valóságban nehezen megvalósítható. Pedig a jövő generációira nézve rendkívüli eredményeket hozhatna. Például csak azzal, ha tudatosítanánk a szülőkben, hogy ne vonják be konfliktusaikba a gyermekeket, máris rengeteg sérüléstől óvhatnánk meg őket. Vagy, ha egy

családterápia segítségével el lehetne érni azt, hogy ha már el kell válniuk, mert nem tudnak tovább együtt élni, akkor azt ne haraggal tegyék, hanem hajtsanak fejet a gyermek mindenekfelett álló érdeke előtt és fogadják el, hogy ha már ők ketten együtt életet adtak egy gyermeknek, akkor függetlenül a párkapcsolati konfliktusuktól, felelősséggel tartoznak érte egy életen át. Tehát a válás során és azt követően is tegyék félre önzésüket és haragjukat, és kizárólag a gyermekre, az ő valódi érdekére koncentráljanak. Meggyőződésem, hogy a még viszonylag jól funkcionáló kapcsolatoknál és az intelligensebb pároknál a mediáció is elegendő lehet, de ha a szülők belátási képessége alacsonyabb, vagy nem elég együttműködők, akkor egy párterápiával, családterápiával kell a konfliktusokat feloldani. Nem az a cél, hogy kibéküljenek és újra egymásba szeressenek (persze ez sem volna baj, de erre azért nem sok esély mutatkozik) hanem, hogy a bontóper során és azt követően, ameddig a gyermeknek szüksége van rájuk, szülői feladataiknak eleget tudjanak tenni a gyermek érdekében, anélkül, hogy közben megölnék egymást. Ehhez nincs is szükség akkora szemléletváltásra, hiszen a kötelező mediáció bevezetésével már megtettük az első, óriási lépést. A gyakorlati megvalósításhoz már „csak” két dolog szükséges: jól képzett szakemberek és pénz.

II. A házassági perek statisztikai jellemzői

A Szegedi Járásbíróságon végzett vizsgálataim során 2668 bontópert, 494 gyermekelhelyezési pert, 133 gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti pert, így összesen mintegy 3295 jogerősen befejezett ügyet tekintettem át 5 éves viszonylatban (2008-2013), majd az adatokat több szempont szerint feldolgoztam. Az alábbiakban pertípusok szerint ismertetem az eredményeket.

1. Házasság felbontása

A vizsgált öt éves időszakban összesen 2668 bontóper zajlott, ebből 1424 esetben volt a feleknek kiskorú gyermeke, akinek az elhelyezéséről a perben rendelkezni kellett. További 712 házasságból nem született gyermek (vagy meghalt), 532 esetben pedig a gyermek(ek) nagykorúsága okán nem merült fel a gyermekelhelyezés szükségessége.

Annak, hogy a feleknek elég sok esetben nincsen gyermeke a házasság felbontásakor, egyik oka lehet, hogy az első gyermek vállalásának időpontja kitolódott (átlagosan öt évvel később vállalnak gyermeket a mai anyák, mint a 90-es években) így sok pár még az első gyermek megszületését megelőzően elválik.[113] A házasságok 17-18% - a a házasságkötéstől számított 10 éven belül felbomlik, tehát a 35-40 éves korosztályt érinti leginkább a válás.[114] Ez leginkább a nőre helyez komoly terhet, hiszen, ha a harmincas évei elején gyermek nélkül lép ki a házasságból, akkor már kevés esélye (még inkább kevés ideje) van rá, hogy még termékeny korában új párra leljen, akivel hamarosan abba a fázisba kerül a kapcsolatuk, hogy biztos alapokon gyermeket vállalhatnak. Ezek a nők, akár ki is eshetnek a körből, lehet, hogy sosem lesz gyermekük. Ennek elég súlyos demográfiai következményei is lehetnek, hiszen ha azok is halogatják a gyermekvállalást, akik már házasságban élnek, akkor lehetséges, hogy a halogatás következtében még a gyermek megszületése előtt elválnak.

A fenti adatok alapján kitűnik, hogy évente 5-600 házasságot bontanak fel Szegeden, ehhez képest nem sokkal több házasságot kötnek. A KSH adatai szerint 2008-2012-es időszakban, Csongrád megyében kb. 1400-1500-at. Tehát tényleg majdnem minden második házasság válással végződik.

A kutatásom során számtalan keresetlevéllel találkoztam, melyek többnyire hasonlóan megszerkesztettek voltak. Feltűnő volt azonban, hogy egyes ügyvédek fontosnak tartották kihangsúlyozni, hogy a házasság szerelmi házasság volt. Én magam nem értettem, hogy ennek

[113] Földházi, 2009: i. m. 19.o.
[114] Szondi Ildikó: *A házasságkötések és válások számának alakulását követő változások a mai Magyarországon* 291.o.

mi jelentősége van, ha egyszer el kívánnak válni, de úgy látszik ez egy sokakban megmaradt régi beidegződés. Mint ahogy sokan még ma is láthatásnak nevezik a kapcsolattartást. Vagy, hogy egyes bírák fontosnak tartják az ítéletben hangsúlyozni, hogy a házasság megromlásában melyik fél volt a vétkes.

Természetesen az évtizedekig tartó házasságok esetén a gyermekek is nagykorúak voltak a válás idején, sőt sok esetben már az unokák is. Azokban a házasságokban pedig, ahol nem született gyermek – a biológiai nehézségeken és a túl rövid ideig tartó házasságon túl – a legtipikusabb ok volt, hogy idős korban kötöttek házasságot. Azok a házastársak, akiknek korábbi házasságaikból már született gyermekük, többnyire az új kapcsolatban már nem akartak gyermeket vállalni. Ez csak abban az esetben volt igaz, ha mindkét félnek volt már gyermeke, mert ha csak az egyiknek volt, akkor a másik fél jobban ragaszkodott ahhoz, hogy közös gyermek is szülessen. Arra is volt példa, hogy a gyermek ugyan a házasság ideje alatt született, de nem a férj volt a gyermek apja, emiatt aztán a bontópert követően még egy apaság vélelmének megdöntése iránti pert is le kellett folytatni.

Az 1424 vizsgált ügyben, 1323 esetben (92,9%) született egyezség, 98 esetben a bíróság ítéletben, 3 ügyben pedig részítéletben rendelkezett a gyermek elhelyezéséről. Szembeötlő a különbség. A szülők az esetek döntő többségében egyezséget kötnek, nem kérik, hogy a bíróság döntsön a gyermek sorsáról, hanem arról maguk állapodnak meg, remélhetőleg a gyermek mindenekfelett álló érdekeit szem előtt tartva.

A nagyarányú közös megegyezéses bontásnak köszönhetően eléggé lerövidült a pertartam, csökkent az elhúzódó, mindkét fél számára megterhelő és megnyomorító vagyoni perek száma. Álláspontom szerint ez nem annyira annak köszönhető, hogy a házastársak képesek józanul, a gyermekeik érdekeire tekintettel, egymással megállapodni, sokkal inkább annak, hogy nem nagyon van min osztozkodni és mindenképpen költséget akarnak kímélni. Ez – bármi legyen is az oka – mindenképpen hasznos a gyermekek számára, hiszen minél hamarabb sikerül a szülőknek megegyezni, annál rövidebb ideig kell a feszültségekkel teli légkörben élniük. Hátránya viszont, hogy amennyiben a szülőket csak az vezérelte a közös megegyezés során, hogy minél gyorsabban és olcsóbban túl legyenek a váláson, akkor az egyetértés valójában csak látszat, ami a továbbiakban nagyon súlyos konfliktusokat fog generálni.

Összesen 2167 gyermek volt érintett az eljárások során. Legtöbb érintett gyermek egy perben: 5, legkevesebb természetesen 1. Legtipikusabbnak mondható gyermekszám szintén az egy gyermek (819 esetben). Ez is némileg elszomorító, ha figyelembe vesszük, hogy a

legtöbb fiatal úgy vág bele a házasságba, hogy legalább két gyermeket szeretne. De valahogy az a második gyermek csak ritkán születik meg, mert az első után elválnak.

Az anyák életkora a bontáskor átlagosan 37,1 év. A legfiatalabb asszony 18, a legidősebb 55 éves volt. Az apák átlagéletkora valamivel magasabb 39,6 év, a legfiatalabb elváló férfi 19, a legidősebb 71 éves volt. Ezen adatok igazolni látszanak azt az általános meglátást, miszerint a házastársak legtöbbször a korai negyvenes éveikre elválnak.

Az országos statisztika szerint a 2000-es években a nők átlagéletkora a váláskor 38 év, a férfiaké 41 év.[115] Ez tehát azóta nem sokat változott, azonban a jövőben várható némi kitolódás, hiszen, ha a fiatalok egyre idősebb korban kötnek házasságot, akkor valószínűleg idősebb korban is fognak elválni. Vagy, ha marad a bontás tipikus életkora, akkor rövidebb ideig fognak tartani a frigyek, esetleg tartósabbak lesznek, ha a magasabb életkor nagyobb megfontoltsággal és bölcsességgel jár.

A gyermekek átlagéletkora 9,4 év. A legfiatalabb 1 hónapos, a legidősebb majdnem 18 éves volt. Sajnálatos, hogy a legtöbb szülő éppen a gyermek számára lehető legszenzitívebb időszakban jut el az elhatározásra, hogy elválik. A kiskamasz gyermekeknek a testi és lelki változásaik mellett nagy nehézséget okoz még egy nagy horderejű változáshoz alkalmazkodni. Talán az egy hónapos gyermek vészelheti át a legkönnyebben ezt a megrázkódtatást.

A házasságban eltöltött idő (a házasságkötéstől a bontókereset benyújtásáig) átlagosan 12 év volt. A legrövidebb házassági együttélés 1 hétig (!),[116] a leghosszabb 34 évig tartott a kereset benyújtásáig. Egy tipikus házasság 7-15 évig tart. Ezzel szemben az országos statisztika szerint a válások leggyakrabban a házasság első éveiben következnek be, a hetedik év után csökken a válás kockázata.[117] A KSH szerint a házasságok átlagos tartama 12,5 év.[118]

A kapcsolat tartóssága tekintetében elég nagy szórás mutatkozott, a mintában található néhány igen hosszú házasság kicsit megemelte az átlagot, de ezzel együtt is kijelenthetjük, hogy a házasságok lényegesen hosszabb ideig tartanak, mint az élettársi kapcsolatok. Főleg, ha még azt is hozzászámítjuk, hogy a párok a házasságkötés előtt hosszabb-rövidebb ideig együtt járnak, vagy együtt élnek.

7 évnél rövidebb ideig tartó házasság 384, 7-15 évig terjedő 542 (tehát ezt tekinthetjük a legtipikusabbnak) 15-25 évig tartó 465 és 26-34 évig tartó 33 volt.

[115] Földházi, 2009. i.m. 19.o.
[116] Ez azért különösen meglepő, mert gyermekük is született!
[117] Földházi, 2009. i.m. 26.o.
[118] Földházi, 2009. i.m. 19.o.

Azokban a bontóperekben, ahol kiskorú nem volt érintett, a felbontandó házasság tovább tartott, átlagosan 16,4 évig. Ez valószínűleg szorosan összefügg azzal, hogy azért nem volt kiskorú érintett, mert a hosszan tartó házasság során nagykorúvá váltak a gyermekek. A legrövidebb házasság 3 hétig (!), a leghosszabb pedig 53 évig tartott. 24 olyan (gyermektelen) házasságot bontottak fel a vizsgált 5 évben, amely kevesebb, mint egy évig tartott.[119] Nekik valóban nem volt idejük arra a „villámházasság" alatt, hogy gyermekük szülessen.

Az anyák iskolai végzettsége meglepően arányos eloszlást mutatott: 455 feleség rendelkezett alapfokú végzettséggel (8 általános iskola, vagy szakmunkásképző, OKJ tanfolyam) 488 középfokú iskolát végzett (szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségi) 481 esetben pedig felsőfokú végzettséggel (főiskolai vagy egyetemi diploma) rendelkeztek.
Az apáknál már eltérőbb képet láthatunk: 676 apa végzett alapfokú iskolát, 402 középfokút és csak 346 rendelkezett felsőfokú képesítéssel. Látható tehát, hogy a nők inkább törekszenek a magasabb iskolai végzettség megszerzésére, ezért sokszor képzettebbek társaiknál.

A laikus szemlélődő számára eddig csak az tűnhetett fel, hogy végigsétálva egy egyetem folyosóján lényegesen több lánnyal találkozott, mint fiúval. De valóban, száz év alatt nagyot fordult a világ, a nők sokkal magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek (és sokkal szorgalmasabb tanulók), mint a férfiak. Amennyiben ez tartósan így marad, a fogamzóképes korból kifelé tartó nők még nagyobb bajban lesznek, hiszen nem fognak az elvárásaiknak megfelelő párt találni.

Egy 1984-es kimutatás szerint: Az elváltak 2/3 része csak nyolc osztályt végzett, és leggyakrabban (60%-ban) munkás foglalkozásúak. Az értelmiség csak 9%-al képviseli magát a statisztikában.[120] Úgy gondolom, hogy a nyolcvanas években még hasonló előítélettel viseltettek az elváltakkal szemben, mint a kilencvenes években az élettársi kapcsolatban élőkkel, mindenesetre ezek a statisztikai adatok ma már nem állják meg a helyüket. Az iskolai végzettség szerinti eloszlás ennél arányosabb nem is lehetne.

Az azonban helytálló, hogy a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban kötnek házasságot, mint az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők.[121] Ennek többek között az lehet az oka, hogy a magasabb iskolai végzettségűek jobb anyagi körülmények között élnek, az egzisztenciájuk is biztosabb.[122]

---

[119] Nehéz kérdés, hogy a házastársak 53 év után miért akarnak elválni, mint ahogy az is, hogy miért megy a bíróságra egy tíz éve együtt élő pár, ahol a férj 91 éves, a feleség pedig 76?

[120] Halák László: *Ágytól asztaltól,* Kossuth Kiadó, Budapest, 1986. 136.o.

[121] Bauer Béla: Magyarországi fiatalok viszonya a családhoz és a gyermekvállaláshoz. *Családi Jog*, VIII. évfolyam 3. szám 2010. szeptember, 13. o.

[122] Egy esküvő rendkívül költséges, nem mindenki engedheti meg magának.

Az alacsonyabb társadalmi rétegekben mindig is több gyermek született, ez mára azzal fokozódott, hogy a magas iskolai végzettséggel rendelkezők körében nagyon alacsony a gyermekvállalási hajlandóság, talán az erőteljesebb felelősségtudat miatt, de vannak ennél gyakorlatiasabb okok is. Míg az egyetemet végzett nőknek legfeljebb egy gyermeke van, a 8 általánost végzetteknek kettő vagy annál több. Ennek egyik kézenfekvő oka, hogy aki alapfokú iskolát végzett gyakorlatilag 14 éves korától építi a karrierjét, már 6 évet dolgozott, mire 20 évesen életet ad első gyermekének. Ezzel szemben, aki egyetemre jár, majd szakvizsgázik, a karrierépítést eleve legkorábban 26 évesen tudja elkezdeni. Mivel rögtön nem hagyhatja ott az első munkahelyét, minimum 30 éves lesz első gyermeke születésekor. A két nő között lévő 10 év korkülönbség is magyarázza a gyermekek számában való eltérést.

A gyermekeket 1228 (86,2%) esetben az anyánál helyezték el, és mindössze 142 esetben az apánál. 40 esetben kértek váltott elhelyezést, mely szerint heti, kétheti vagy egyéb váltásban él a gyermek egyik vagy másik szülőjével. Abban az esetben, ha több gyermek volt, előfordult olyan megoldás is, hogy a fiú az anyához, a lány az apához került, illetve, hogy a kisebb gyermek az anyához, a nagyobb az apához, összesen 5 esetben. Nagymamánál helyezték el 4 esetben, nevelőszülőhöz került 4 gyermek és családba fogadtak egy gyermeket.

Egyértelműnek látszik, hogy az esetek döntő többségében a gyermek az anyához kerül (86%), ez azonban nem a bíróságok nőpártiságának következménye, hanem annak, hogy a felek ebben állapodnak meg. Az egyezséggel rendezett gyermekelhelyezések során ez az arány: 1249/46 (a további 28 esetben egyéb elhelyezés történt) az anyák javára, tehát az esetek kevesebb, mint 4%-ában került az apához a gyermek.

Egy 1984-es statisztika szerint a gyermeket az esetek 86,3 %-ában az anyánál helyezték el. Ez az adat gyakorlatilag semmit sem változott 27 év alatt, azonban már akkor is az esetek 70%-ában a szülők egyezséget kötöttek a gyermek elhelyezéséről, tehát nem a bíróság volt anyapárti, hanem a szülők maguk.[123]

Grád és munkatársai[124] a Pesti Központi Kerületi Bíróságon végzett kutatásuk során 8 évre vonatkozóan 525 bontópert és gyermekelhelyezési pert vizsgáltak meg, melyek közül összesen 135 esetben kellett a bíróságnak ítéletet hozni, a felek közös megegyezésének hiányában.

[123] Halák, 1986. i.m. 115.o.

[124] Grád András – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Mítosz és valóság – a gyermekelhelyezési perek tapasztalatai a statisztikai adatok fényében. *Családi Jog* VI. évfolyam 4. szám. 2008. december, 8-9.o.

Megállapításuk szerint a közös megegyezéssel zárult perekben a gyermekek 90%-a az anyákhoz kerül,[125] az „ellenzéses" perekben azonban csak 60%-ban. Adataikból az is kitűnik, hogy közös megegyezés esetén a gyermek ahhoz a szülőhöz került, akinél a per megindulásakor lakott, illetve, ha a szülők még együtt éltek a per kezdetén, akkor nagy valószínűséggel a gyermek az anyához került. Az „ellenzéses" perek esetén is 90%-ban annál a szülőnél helyezte el a bíróság a gyermeket, akinél a per megindításakor lakott. Ezen tények birtokában jutottak Grád és munkatársai arra a megállapításra, miszerint a bíróságok túlzott jelentőséget tulajdonítanak az állandóságnak.

Az általam vizsgált ügyekben, amikor az elhelyezésről nem született egyezség, hanem a bíróságtól kérték ítélet meghozatalát, akkor 80 esetben az anyánál, 11 alkalommal pedig az apánál helyezték el a gyermeket (7 esetben egyéb elhelyezés történt), tehát jelentősen nagyobb 14%-os esélye van az apáknak arra, hogy a gyermeket náluk helyezzék el. Hasonló következtetésekre jutottak Grád és szerzőtársai is. De álláspontom szerint az egyezségi elhelyezés 4%-ához képest a 14% jelentős különbségnek mondható.

1271 esetben kértek a gondozó szülők a másiktól gyermektartást, 148 esetben azonban nem. 4 alkalommal vállalták, hogy továbbra is közösen tartják a gyermeket, 1 esetben pedig megváltással rendezték a vagyoni viszonyaikat. Amennyiben nem kértek gyermektartást annak többnyire az volt az oka, hogy a gondozó szülő jobban keresett, mint a másik, vagy pedig, váltott elhelyezésről rendelkeztek, illetve mindkét szülő nevelt egy-egy gyermeket és így mindketten természetben gondoskodtak róluk, kiegészítő tartásdíjra nem tartottak igényt.

1241 esetben kérték a felek a kapcsolattartás szabályozását, 164 esetben nem, 19 alkalommal pedig korlátlan kapcsolattartás biztosításáról rendelkeztek. Azokban az esetekben, ahol nem kérték a szabályozást vagy korlátlan látogatást biztosítottak, a gyermekek már többnyire elég nagyok voltak, így a szülők nem látták értelmét a szabályozásnak, hiszen a gyermekek már maguk döntöttek arról, hogy mikor kívánnak a szüleikkel találkozni. Továbbá előfordult olyan eset is, hogy a szülők továbbra is egy háztartásban éltek, együtt a gyermekkel, így szintén nem volt jelentősége a kapcsolattartás szabályozásának.

A korlátlan kapcsolattartás csak azokban az esetekben merült fel, ahol a gyermekek már majdnem nagykorúak voltak, ez érthető is. Az azonban sajnálatos, hogy nem voltak olyan ügyek, amelyben a szülők a fiatalabb gyermek vonatkozásában is – a gyermek igényeihez igazodó – korlátlan, vagy legalábbis kellőképpen gyakori találkozási lehetőséget biztosítottak volna. Elképzelhető, hogy a felek szándéka kiterjedt a sűrű látogatások biztosítására is,

[125] 495 gyermekből 38 került az apához, 457 az anyához. Minél kisebb a gyermek, annál biztosabban kerül az anyához.

azonban ez soha nem jelent meg az ítéletben, illetve az egyezségben, mert szinte minden esetben mechanikusan a „minden második hétvégén” típusú kapcsolattartást rögzítették.

A bírósági döntést igénylő 101 esetben (98 ítélet, 3 részítélet), amikor a felek nem kötöttek egyezséget 29 (az esetek 28%-a) esetben rendelt ki a bíróság igazságügyi pszichológus szakértőt a szülők alkalmasságának és a gyermekek kötődésének megállapítására. Az összes perhez viszonyítva ez 2%, ám az egyezséggel rendezett elhelyezéseket figyelmen kívül hagyva, a 28%-os szakértői kirendelés figyelemre méltó.

Iskolai véleményt kértek 23 esetben, és 25 alkalommal készült környezettanulmány a bírósági eljárásban. Az esetek többségében tehát nem kérik ki a szakértők véleményét, abban az esetben azonban, amikor kikérik, olyankor figyelembe is veszik azt. Tehát ha csak azokat az eseteket vizsgáljuk, amikor sor kerül a segítségük, a szakértelmük igénybe vételére, kiemelkedő jelentőségük megállapítható.

Ez véleményem szerint annak köszönhető, hogy a felek, szinte mindig meg tudnak állapodni egymással, csak ritkán kérik a bíróságot, hogy döntse el helyettük a kérdést. Azonban az ítélettel befejezett ügyek egynegyedében vette igénybe a bíróság a szakértő segítségét. A fennmaradó esetekben más bizonyítékok alapján hozta meg döntését.

A bontóperek 36%-ában (519 esetben) a felek személyesen jártak el, csak 24%-ban volt mindkét félnek jogi képviselője (351), míg 554 alkalommal csak az egyik félnek volt ügyvédje.

Nagyon sok múlik a jogi képviselő hozzáállásán. Vannak ügyvédek, akik vérre menő harcnak fogják fel a bontópert, és a gyermekelhelyezési pert, ahol mindenképpen győzni kell. Mások pedig minden esetben a békés rendezésre, a kompromisszumos, lehetőleg mindenki számára előnyös megoldásra törekszenek. A mediációra kötelezés lehetőségének megteremtésével remélhetőleg az ügyvédek hozzáállása is változni fog.

Mindössze a perek 8%-ában kértek a felek a gyermek(ek) vonatkozásában közös szülői felügyeletet (106), 1318 alkalommal pedig az egyik szülőt jogosították fel ezen jogok gyakorlására. Azokban a perekben, ahol a szülők közös szülői felügyelet gyakorlásában állapodtak meg, kivétel nélkül egyezséget kötöttek és közös megegyezéssel, a házasság megromlásához vezető okok feltárása nélkül kérték a házasság felbontását. Ez arra enged következtetni, hogy a kötelék felbontása ellenére – remélhetőleg a felelős szülői magatartásuk miatt – továbbra is jó viszonyban tudtak maradni egymással. Ez rendkívül dicséretes, kár, hogy csak a perek 8%-ban fordul elő.

Sajnálatosnak tartom, hogy a pereknek csak ilyen csekély hányadában állapodtak meg a szülők a közös szülői felügyelet gyakorlásában, mert ez arra enged következtetni, hogy

nehezükre esik egymással együttműködni, ami a későbbiekben még tovább romolhat. Azok a szülők, akik képesek konfliktusok nélkül együttműködni a közös szülői felügyelet gyakorlása során nagyon jót tesznek a gyermekeiknek, többek között azért is, mert ily módon az apák pozitívabb módon, aktívabban tudnak részt venni a gyermeknevelésben.[126]

Érdekes helyzeteket eredményezhet az az esetkör, amikor ugyan nem kérnek közös szülői felügyeletet, azonban anyagi okokból közös lakásban maradnak. Van, amikor az egyezségben rögzítik, hogy csak addig az időpontig, amíg értékesítik az ingatlant és azt követően elszámolnak egymással. Az is előfordul azonban, hogy nem kívánják a közös otthont felszámolni, hanem ott huzamosabb ideig tervezik a lakás megosztott használatát. Ebben az esetben komoly kompromisszumkészségre és együttműködésre van szükség a szülők részéről, hiszen számtalan olyan helyzet adódhat, ami csak nehezen megoldható. Például a gyermek szükségleteinek kielégítése, a gyermektartás fizetése és felhasználása illetve a kapcsolattartás terén. Ha jól együtt tudnak működni, akkor ezek a nehézségek áthidalhatók, azonban ha bármelyik fél új párkapcsolatot kíván kialakítani, ez a rendszer garantáltan nem fog működni tovább.

A mediáció egyelőre nem túl elterjedt a Szegedi Járásbíróságon, a kísérleti időszak 5 éve alatt mindössze 10 alkalommal került rá sor, (ebből 6 sikeres, 4 sikertelen) 1414 esetben nem éltek ezzel a lehetőséggel. Ezen remélhetőleg változtatni fog az új szabályozás, legalábbis ebben reménykedhetünk.

Kutatásom során igyekeztem azt is megállapítani, hogy mi vezetett a házasság felbontásához, azonban ezzel kapcsolatban nem sikerült pontos statisztikát készítenem, tekintve, hogy az esetek döntő többségében a közös megegyezés miatt a felek nem tárták fel a házasság megromlásához vezető okokat. Néhány tipikus esetet azonban megpróbáltam csokorba gyűjteni. Egyik jellemző ok, hogy már évek óta külön élnek, csak valamilyen oknál fogva eddig nem kerítettek sort a bontóperre, amely legtöbbször egy újabb házasságkötés igénye miatt lett sürgős. A különélés komolyságát igazolja, hogy volt több olyan eset is, ahol az apának már gyermekei is születtek egy másik nőtől. Amennyiben ez az anyával esett meg, tovább bonyolította a helyzetet (egy konkrét esetben), mert az apaság vélelme miatt a gyermekeit a férje nevére anyakönyvezték, annak ellenére, hogy már a születésük előtt 5 évvel különváltak, nem is tartották a kapcsolatot. Sokszor az együttélés során – valamilyen módon – kiderül, hogy a gyermeknek nem a férj az apja. Ez a férfiak esetében – az adatok alapján – „válóok”.

[126] Dowling – Gorell Barnes, 2001. i.m. 35. o.

Gyakori a hűtlenség, az alkoholizmus és a családon belüli erőszak, illetve, hogy a beteg gyermekkel járó többlet terheket nem bírja ki a kapcsolat. Sok férj költözik a jobb munkalehetőségek miatt külföldre, vagy kerül bűncselekmény elkövetése miatt börtönbe és a távolság rövid idő alatt megöli a szerelmet. Amennyiben az anya magatartása vezetett el a váláshoz, az esetek döntő többségében szerelmes lesz, elhagyja a családját, vagy pedig gyermeket szül a szeretőjének, ami már elég okot szolgáltat a válásra. Az apák mielőtt új családot alapítanak, többnyire megvárják a bontóper végét. Azonban elég gyakran szó nélkül hagyják el a családot, sok esetben még a per során is ismeretlen helyen tartózkodnak.

Az 1980-as években az elsődleges indíték a házasság felbontására az alkoholizmus volt, azóta azonban elvesztette vezető szerepét a házasságok megromlásában. A 2000-es években már elsődlegesen az érzelmi problémák, az elhidegülés miatt váltak el, ezt követte a hűtlenség, majd az anyagi gondok. Férfiaknál továbbra is első helyen szerepelt az asszonyi hűtlenség, melyet csak nagyon nehezen bocsátanak meg, de ugyanígy szerepet játszott a kapcsolat megromlásában a figyelem és szeretet hiánya, végül sokan hivatkoztak a munkával való túlterheltségre is, ami szintén hamar elvezetett a kapcsolat kihűléséhez.[127] Ez a trendváltozás is alátámasztja azt a meglátásomat, hogy a mai fiatal házasok egészen mást várnak a házasságtól, mint egy emberöltővel ezelőtt. Egy kapcsolat azonban detektálható. A mai fiatalok az érzelmi elhidegülésre hivatkoznak a korábbi legjellemzőbb alkoholizmussal szemben, azonban ha a probléma gyökeréhez próbálunk eljutni, ott is ugyanazt találjuk. Miért kezdett el inni az addig „rendes" férj vagy feleség, ha nem azért, mert érzelmileg elhidegült a másiktól, és a házasság már nem nyújtotta számára azt az érzelmi biztonságot és kielégülést, amit elvárt volna tőle? A különbség talán csak annyi, hogy a mai fiatalok még az előtt elválnak, mielőtt valamelyikük alkoholistává lenne.

Csiki Ottó 1962-ben végzett kutatása szerint [128] a házasság felbontásának leggyakoribb oka az, hogy valamelyik fél szerelmes lett valaki másba. Második helyen áll a házastárs (többnyire férj) alkoholizáló életmódja, harmadik helyen pedig az, hogy a frigyre csak a nő nem várt terhességének legalizálása miatt került sor. Ezt követik az előre nem látott jellembeli különbségek és a durva bánásmód. További konfliktusforrás: szülőkkel vagy másokkal kényszerűségből együtt kell lakni.

Ha általánosságban próbáljuk meg a kapcsolatok megromlásához vezető okokat feltárni, akkor a következőket látjuk: sok esetben nagyon eltérő személyiségek kötnek egymással házasságot és az „ellentétek vonzzák egymást" csak a kezdeti időszakban igaz,

[127] Földházi, 2009. i.m.
[128] Csiki Ottó: A válások társadalmi okairól, *Valóság* 1962.5. 83.o.

később ez a különbözőség rendkívül zavaró lehet. A legtöbb probléma és veszekedés a gyermekek és a pénz (illetve annak hiánya) miatt alakul ki. Ha a gyermeknevelés nehézségei anyagi gondokkal párosulnak, akkor előbb utóbb prognosztizálható az elválás. Szintén kapcsolatbomlasztó a kommunikáció és az egymásra fordított idő elégtelensége. Az évezredes válóok pedig a hűtlenség és a féltékenység, amely még a legjobban működő kapcsolatokat is megmérgezheti. Igaz, ha valóban jól működik a kapcsolat, ott fel sem merülhet a hűtlenség, illetve féltékenység is csak abban az esetben, ha az egyik félnek önértékelési problémái, vagy rossz emlékei vannak.

Hajnal Ágnes igazságügyi szakértő négy évtized tapasztalatát elemezve arra a megállapításra jutott, hogy leggyakrabban a következők vezetnek a kapcsolat megromlásához: a közös kikapcsolódási formák, pihenés hiánya, állandó stressz, anyagi gondok és mindezek következtében bekövetkező elhidegülés és külső kapcsolatok megjelenése.[129]

A bontóperek tanulmányozása során találkoztam egy üggyel, ahol a bíróság jogszabálysértően járt el. A 16 éves gyermek három éve az édesanyjával élt, külön az apjától. A bíróság arra tekintettel, hogy a felek nem kérték a gyermek elhelyezését, erről nem is rendelkezett az ítéletben, csak a házasság felbontásáról, a kialakult helyzetet pedig az indokolásban rögzítette.[130] Ez az eljárás szerintem ellentmond a Pp. 290. § (1) bekezdésében foglalt szabálynak miszerint a bíróság a közös kiskorú gyermek elhelyezése és tartása felöl szükség esetén – erre irányuló kérelem hiányában is – határoz.

Általánosságban elmondható, hogy míg gyermektartást szinte minden esetben kértek a felek, házastársi tartást szinte soha. Úgy látszik, hogy ma már olyannyira elterjedt, hogy a nők is dolgoznak, hogy erre nem szorulnak rá. Továbbá valószínű, hogy a férjek se állnak olyan jól anyagilag, hogy magukon és a gyermekeiken kívül még a volt feleségeiket is el tudják tartani. Olyan esettel pedig egyáltalán nem találkoztam, ahol a férfi kért volna tartást a volt feleségétől. Tipikusnak mondható az is, hogy amennyiben a gyermeket megállapodással az apánál helyezik el, nem kér gyermektartást az anyától. Ebből arra következtetek, hogy a gyermekelhelyezésnek eleve anyagi okai voltak. Az apa tudta, hogy az anya egyedül nem lesz képes gondoskodni a gyermekről, az anya pedig érezte, hogy mindenkinek jobb lesz így.

A 2013. évi V. törvény kissé gyakorlatiasabbá tette a szabályozást azáltal, hogy beépítette a Családjogi Könyvbe azokat a részletszabályokat, amiket az elmúlt évtizedek során a bírói gyakorlat munkált ki. Például a százalékos meghatározás helyett a pontos összeg

[129] Hajnal Ágnes: Családi krízisek és gyermekelhelyezési perek. http://www.vigilia.hu/regihonlap/1998/2/9802haj.html letöltés ideje: 2013.01.10.
[130] Szegedi Járásbíróság 23.P.22.331/2010.sz.

megítélése egyszerűbb. Szintén a gyakorlatban már korábban is megjelent lehetőséget emeli be a Családjogi Könyv azzal, hogy lehetővé teszi, a tartásra kötelezett szülő konkrét vagyontárgy adományozásával vagy jelentősebb összeg átadásával is eleget tegyen tartási kötelezettségének. Ennek korlátja, hogy az erről szóló megállapodásban rögzíteni kell, a gyermek hány éves koráig fedezi a tartás költségeit, annak érdekében, hogy később ne lehessen vita tárgya a tartás, amennyiben a gyermek esetleg tovább tanul, mint azt óvodás korában tervezték.

2. Gyermekelhelyezési perek

A vizsgált időszakban 494 pert folytattak le gyermek elhelyezése iránt. 328 esetben zárult a per egyezséggel, 86 esetben ítélettel, 25 esetben bírósági meghagyással, további 30 alkalommal pedig megszűntetésre került sor. Ez összesen 469 eset,[131] azt a 25 ügyet, ahol szakértői vélemény is készült külön tárgyalom. Ezen pertípus esetén is szembetűnő, hogy mennyivel jellemzőbb az egyezség.

A per megszüntetésére a következő okok miatt került sor: peren kívül megállapodtak és nem kérték annak jóváhagyását, kibékültek, a gyermek kérte, hogy ne pereskedjenek, a gyermek eldöntötte, hogy kinél akar élni, a szülők ennek megfelelően jártak el és ennek szentesítését sem igényelték.

Bírósági meghagyás kibocsátására azokban az esetekben került sor, ahol az alperes nem jelent meg a tárgyaláson és nyilatkozatot sem tett, vagy az eljárás során ismeretlen helyen tartózkodott, hirdetményi idézése sem vezetett eredményre. Erre ugyan, csak 25 esetben volt példa, azonban ez is elég elszomorító, hogy ennyi apa (ugyanis minden esetben az apa volt az alperes) egyáltalán nem érez felelősséget a gyermeke sorsa iránt.

A keresetleveleket idézés kibocsátása nélkül általában illetékesség hiánya miatt, vagy azért utasították el, mert a felperes nem tett eleget a hiánypótlásban foglaltaknak. Egy esetben pedig a bíróság azért utasította el a keresetlevelet a Pp. 130.§ (1) bekezdés g) pontja alapján, mert az apa azért indított pert, hogy a gyermeket az anyánál helyezzék el.

Szünetelés folytán szűnt meg több olyan per is, ahol a felek azért nem kérték az eljárás folytatását, mert addig is elég viharos volt a kapcsolatuk és gyakran megesett, hogy bontókeresetet nyújtottak be, majd elálltak tőle, vagy hagyták megszűnni a pert. Előfordult, hogy az apa fenyegetéseinek hatására maradt el a per folytatása, bár a családon belüli erőszaknak ekkor is voltak előzményei.

[131] További 10 ügyet áttettek, 34 ügyben a bíróság idézés kibocsátása nélkül elutasította a keresetlevelet, 39 szünetelés folytán megszűnt, 15-öt pedig megszüntettek.

409 esetben az anyák kezdeményezték az eljárást, 54 esetben az apák, a Gyámhivatal pedig 6 alkalommal került felperesi pozícióba. Az alperes 58 esetben az anya, 409 esetben az apa, 2 esetben pedig mindkét szülő. Az, hogy a legtöbb esetben az anyák kérik a gyermek elhelyezéséről szóló döntést, arra utal, hogy számukra nagyobb jelentőséggel bír a gyermek sorsának megnyugtató jogi rendezése, vagy, hogy mivel ők szeretnék – az apával ellentétben – hogy a gyermek hozzájuk kerüljön, nekik kell az eljárást megindítani.

Az anyák sok esetben csak azért kezdeményezték az eljárást, mert valamilyen szociális juttatás elnyeréséhez szükségük volt egy ítéletre, miszerint a gyermek náluk van elhelyezve. Valójában az egész csak egy formaság volt, az apa nem kívánt részt venni a gyermek nevelésében, azt az anya eddig is egyedül végezte.

Összesen 586 gyermek volt érintett a vizsgált perekben. Átlagosan 1,2 gyermek képezi „a per tárgyát", azaz minimum egy, maximum 4 kiskorú elhelyezéséről kellett a bíróságnak rendelkeznie.

Elmondhatjuk, hogy ezen pertípusok esetén sem jellemző, hogy a felek ügyvédi segítséget kérnek, hiszen 232 esetben személyesen jártak el, 162 esetben csak az egyik félnek volt jogi képviselője és csak 75 alkalommal rendelkezett mindkét fél jogi képviselettel.

Természetesen ezen perekben döntő többségben vannak azok a szülők, akik élettársi kapcsolatban éltek egymással: 381-en, szemben a 42 házassággal. Egyéb kapcsolati formákkal is találkozhattunk: 25 esetben szerelmi kapcsolatból (az apa házas), 20 esetben alkalmi kapcsolatból, 1 esetben pedig baráti kapcsolatból született a perbeli gyermek. Az utóbbi esetekben a gyermekelhelyezési eljárást gyakran apaság megállapítása iránti per előzte meg.

Azok a szülők, akiknek a gyermeke házasságból született, azért nem bontóper keretében kérték a gyermek elhelyezését, mert vagy nem akarták a házasságot felbontani, vagy a gyermek a házasság felbontása után született, így a bontóperben a még meg nem született gyermek elhelyezéséről nem lehetett dönteni.[132] Szomorú, hogy sok esetben a gyermek megszületését sem bírta ki a kapcsolat, bár lehet, hogy a gyermek számára ez a legjobb megoldás, ha már a szülők viszonya amúgy is menthetetlen volt.

Ezen pertípus vonatkozásában is megállapítható, hogy 82,9%-ban az anyához kerül a gyermek (389), 43 esetben az apához, 3 esetben a nagymamához. 4 alkalommal állapodtak meg váltott elhelyezésben, 30 alkalommal pedig, mivel a per megszüntetésre került, maradt a közös szülői felügyelet. Tehát az anyák elsődlegessége itt is szembetűnő, azonban ez esetben

[132] A legmeglepőbb esetben a perbeli gyermek a házasság felbontása után született, de a per során az anya már ismét terhes volt az ex férjétől.

sem beszélhetünk a bíróságok anyapártiságáról, hiszen láthattuk, hogy az esetek jelentős többségében egyezség születik, a szülők maguk döntenek úgy, hogy a gyermek az anyához kerül.

Kutatásom során azt tapasztaltam – bár erre nézve pontos statisztikát nem tudtam készíteni – hogy abban az esetben, ha a szülők nagyon fiatalok voltak (16-20 évesek) sok esetben az apai nagymama vindikálta a jogot, hogy nevelhesse az unokáját. Ezekben az esetekben a megállapodás szerint a gyermek az apához került, azonban valójában a nagymama (aki általában 32-38 éves volt, tehát a gyermeknevelésre leginkább alkalmas életkorú) nevelte a gyermeket, az anya pedig csak kapcsolattartásra volt jogosult. Úgy tűnt, hogy az esetek döntő többségében az anya önként elfogadta ezt a megoldást és elhagyta a közös otthont is, még abban az esetben is, ha a gyermek nagyon kicsi volt.

Ezen szülők esetében a házasság felbontására nem került sor, mivel a gyermek megszületésekor az anyák annyira fiatalok voltak, hogy még gyámhatósági engedéllyel sem köthettek volna házasságot.

A gyermekek átlagéletkora 6,3 év. A legfiatalabb egy hetes volt a keresetlevél beadásakor, a legidősebb kis híján 18 éves. Látható, hogy a gyermekek jóval fiatalabbak, (kb. 3 évvel) mint a házasságban született gyermekek a bontóper során. Elmondhatjuk, hogy míg a házas szülők gyermekei az általános iskola alsó tagozatában kénytelenek végigélni szüleik válását, addig az élettársi kapcsolatból született gyermekek már az óvodában túlesnek a gyermekelhelyezési procedúrán, az iskolát „tiszta lappal” kezdhetik.

Az anyák átlagéletkora a per kezdetén 32,9 év, ami láthatóan alacsonyabb, mint a bontóperekben (37,1 év). A legfiatalabb édesanya 18, a legidősebb 56 éves volt.

Az apák átlagéletkora 36,5 év, ami szintén alacsonyabb, mint a házasságukat felbontó apáké (39,6 év). A legfiatalabb apa 19, a legidősebb 62 éves volt.

Ebből a jelentős különbségből két dologra következtethetünk: vagy korábban létesítenek a párok élettársi kapcsolatot, mint azok, akik házasságot kötnek, vagy ezek a kapcsolatok rövidebb ideig tartanak.

A kapcsolat rövidségét látszik alátámasztani az adat, miszerint átlagosan 6,5 évig tartottak, szemben a házasságok 12 éves átlagával. Ez jókora különbségnek látszik, különösen, ha hozzátesszük, hogy a mai fiatalok általában nem a megismerkedésük első hónapfordulóján kötnek házasságot, hanem évekig tartó együttjárást követően.

A legrövidebb ideig az alkalmi kapcsolatok tartottak, amik időnként mindössze néhány óra időtartamot jelentettek, azonban előfordult 30 éves élettársi kapcsolat is. Ez természetesen jelentősen megemelte az átlagot, ezért másfajta csoportosítást alkalmaztam. 1

évnél rövidebb kapcsolat 70, 6 évnél rövidebb 242 (legtipikusabb), 6-10 évig tartó 76, 10-20 éves 77, és 20 évnél tartósabb 4 volt.

A bíróság 33 esetben kért környezettanulmányt és a perek viszonylag könnyen és gyorsan lezajlottak (kivéve azt a 25 esetet, ahol szakértő is részt vett a perben, ezek külön elemzés tárgyát képezik). Átlagosan 1,2 tárgyalás után született meg az ítélet. Mindössze 16 alkalommal volt háromnál több tárgyalásra szükség. A leggyakrabban egy gyermek szerepelt a perben: 246 esetben, 58-szor volt 2 gyermek, 13 alkalommal 3, egy esetben pedig négy kiskorú elhelyezéséről kellett dönteni. A maradék 151 esetben pedig mozaikcsaládok voltak, ahol 54 esetben képezte egy gyermek „a per tárgyát", de már valamelyik félnek is volt egy másik gyermeke. 10 esetben az egy közös gyermeken kívül mindkét szülőnek volt már egy-egy gyermeke egy másik kapcsolatból, 3 esetben az egy közös gyermek mellett az egyik szülőnek egy, a másiknak két másik gyermeke is volt, 30-szor fordult elő, hogy az egy közös gyermek mellett az egyik szülőnek 2 másik gyermeke is volt. Ezek többnyire az apák voltak.
Ezen jellemzőnek mondható eseteken kívül néhány igen változatos felállást is találhattunk: 7 esetben egy közös és 3 másik gyermek volt, és kiemelném azt az esetet, amikor az egy közös gyermeken kívül az apának 5 másik is volt, illetve, amikor a 4 (!) közös gyermeken kívül mindkét szülőnek volt még 2-2 másik gyermeke. Szóval elég változatos formákban tudnak szerveződni a mozaik családok. Természetesen azokat az eseteket leszámítva, amikor nagykorú gyermekek is vannak, mert azáltal még tovább bonyolódnának a helyzetek.

Az anyák iskolai végzettségét tekintve alapfokú végzettséggel bírt 279, középfokúval 133, felsőfokúval 22 (35 esetben nem találtam erre vonatkozó adatot a tárgyalási jegyzőkönyvben).

A nagyon harmonikus eloszlást mutató házas nőkhöz képest az élettársi kapcsolatban élők nagyfokú aránytalanságot mutatnak. A házasságban élt nők között kb. 1/3-1/3-1/3 arányban vannak jelen az alap, közép és felsőfokú végzettségűek. Jelen mintában azonban nagyobb arányban szerepelnek a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők: 59%-ban.

Azonban az anyák és az apák közötti megfelelés a képzettséget tekintve szinte teljes átfedést mutat. 299 apa végzett csak alapfokú iskolát, 115-en maturáltak, és 21-en bírtak csak felsőfokú végzettséggel. (34 esetben nem találtam adatot).

Messzemenő következtetéseket ilyen kis minta alapján nem érdemes levonni, de úgy tűnik, hogy az élettársi kapcsolatot inkább az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők preferálják, vagy legalábbis a bírósági fázisba ezek a kapcsolatok jutnak el.

226 esetben kérték a kapcsolattartás szabályozását, 242 esetben pedig nem. Ennek az lehet az oka, hogy ezekben az esetekben jellemző volt, hogy az apa (nagyon ritkán az anya)

egyáltalán nem tartja a kapcsolatot a gyermekkel, és erre senki (sem a gondozó szülő, sem a másik, sem a gyermek) nem is tart igényt. Meglepően magas volt azoknak a pereknek a száma, ahol kiderült, hogy nem a perben álló férfi a gyermek apja, és emiatt a továbbiakban a kapcsolatot sem kívánta vele tartani. Megesett az is, hogy valamelyik szülő külföldre költözött, és ezért nem kérték a kapcsolattartás szabályozását. Ez nyilvánvalóan csak azokban az esetekben működhet, ahol a szülők jó viszonyban maradtak és meg tudják beszélni a látogatások menetét abban az esetben, ha a különélő szülő hazalátogat. Szintén gyakorinak mondható, hogy ha a gyermek az apához kerül, akkor ő „nagyvonalúan" nem kér az anyától gyermektartást, hiszen korábban is ő tartotta el a családot, illetve bármikor biztosítja számára a kapcsolattartást. Úgy tűnik, e tekintetben az apák sokkal rugalmasabbak, mint az anyák.

A gyermekelhelyezési perekben is megvizsgáltam, hogy miért került rájuk sor, azaz mi vezetett a kapcsolat felbomlásához. Sok esetben nem beszélhettünk a kapcsolat felbomlásáról, hiszen az valójában létre sem jött. A viszonylag hosszabb ideig tartó együttélés során pedig a következő indokok merültek fel (a teljesség igénye nélkül, hiszen ebben a pertípusban találkoztunk a legnagyobb változatossággal): valamelyik szülő elhagyta a családot, külföldre vagy ismeretlen helyre távozott, kiderült, hogy nem a perbeli férfi az apa, vagy egyszerűen csak véget ért a kapcsolat és rendezni kellett a gyermekek sorsát.

3. Gyermekelhelyezési perek, amelyben pszichológus szakértőt is kirendeltek

Előzetes várakozásommal ellentétben, öt év alatt mindössze 25 esetben rendeltek ki pszichológus szakértőt gyermekelhelyezési perben. Összevetve az 1424 gyermeket is érintő bontóperrel (ahol szintén csak 29 esetben rendeltek ki szakértőt) és a 494 gyermekelhelyezési perrel, ezen ügyeknek a száma majdhogynem elenyésző. Arányait tekintve bontóperben kevesebb alkalommal vettek igénybe szakértőt, mint a gyermek elhelyezése iránti perben.

A pszichológus szakértő szerepét úgy gondolom mégsem szabad lebecsülnünk, hiszen a bíróság mindössze egy esetben nem a szakértői véleménynek megfelelően hozott döntést, 13 esetben megegyezett a szakértői vélemény és az ítélet, 6 alkalommal a felek egyezséget kötöttek egymással, 5 esetben pedig a szakértő úgy foglalt állást, hogy véleménye szerint mindkét szülő egyformán alkalmas a gyermek nevelésére, illetve a gyermek is egyformán kötődik mindkét szülőjéhez. Értelemszerűen a bíróságnak ebben az esetben is döntést kell hozni, mely ily módon még nehezebb, mint a szakértő nélkül.

Grád és munkatársai a Pesti Központi Kerületi Bíróságon 1996 és 2006 közötti időtartamra vonatkozóan végeztek el egy hasonló vizsgálatot, melyben áttekintettek minden olyan pert, amelyben gyermek elhelyezéséről kellett döntenie a bíróságnak, tehát a felek nem

kötöttek egyezséget a gyermek elhelyezéséről. Összesen a 10 év alatt 228 ilyen per zajlott, melyből 173 esetben rendeltek ki igazságügyi szakértőt első fokon, azaz a perek 76%-ában. A többi esetben csak környezettanulmányra és iskolai, óvodai véleményekre támaszkodott a bíróság. Vagy pedig a gyermekek már majdnem nagykorúak voltak, így elegendőnek látszott a személyes meghallgatásuk, mely során nyilatkozni tudtak arról, hogy melyik szülővel szeretnének élni, nem volt tehát szükség szakértő bevonására.[133] Mindenképpen meglepő, hogy Budapesten ekkora arányban kerül sor a szakértő kirendelésére, de a különbség inkább abból ered, hogy Grád és munkatársai más módszerrel és nagyobb idő intervallum vonatkozásában dolgoztak, mint én.

Az általuk vizsgált 173 esetből, amikor szakértő kirendelésére került sor, 109 esetben a bíróság a szakértői véleménynek megfelelően hozott ítéletet. Ez 67%-nak felel meg, az általam vizsgált 25/13 arány körülbelül az esetek felét takarja. De ha ehhez hozzávesszük, hogy a felek 6 esetben egyezséget kötöttek, akkor ez az arány még nagyobb is, mint a Budapesten mért adatok szerint.

A szegedi szakértők 5 (20%) ügyben nyilatkoztak úgy, hogy mindkét szülő egyformán alkalmas a gyermek nevelésére, tehát nem segítették a bíróságot az ítélet meghozatalában. A budapesti statisztika szerint 173/47, azaz 27% a jellemző. Szegeden a bíróság 25 esetből 1 (4%) alkalommal hozott ellentétes döntést, mint ami a szakértői véleményből kitűnt volna. Ez Budapesten elérte a 10%-ot, azaz 173-ból 17 esetben.[134]

Az általam készített összesítés csak öt évre szól, ez idő alatt 1424 kiskorút is érintő bontóper zajlott, melyek nagy többsége 1323 eset egyezséggel zárult. 98 esetben kellett a bíróságnak ítéletet, 3 esetben részítéletet hoznia. A 101 esetből 29 alkalommal rendeltek ki szakértőt (28%).

Összesen 33 gyermek volt érintett. Az átlagos gyermekszám 1,32, tehát a legtipikusabb esetben 1 gyermek elhelyezéséről kellett dönteni (18 esetben), 6 esetben 2 gyermek képezte a per „tárgyát", és mindössze egyszer fordult elő, hogy 3 gyermek sorsáról kellett dönteni a perben.

[133] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 21. o.

[134]Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 21. o

19 élettársi kapcsolat, 4 házasság, (ők a házasság felbontását nem kérték), 1 alkalmi kapcsolat és 1 szerelmi viszony (a szülők mindketten középiskolások) során született gyermek ügyében kellett a bíróságnak eljárni.

A kapcsolatok átlagosan 6,8 évig tartottak, a legrövidebb csak néhány napig, a leghosszabb 20 évig. Tehát a szakértővel kiegészült gyermekelhelyezési perek is nagyjából ugyanazt az átlagot mutatják, mint a szakértő nélküli perek.

Akár kuriózumként is említhető az a per, amelyben a felek alkalmi kapcsolatnak minősítették viszonyukat, annak ellenére, hogy két gyermek (egy 15 és egy 12 éves leány) született belőle. Mindkét szülő alapfokú végzettséggel rendelkezett, az anya 47 éves takarítónő, az apa 67 éves nyugdíjas. Mindketten úgy nyilatkoztak, hogy valójában csak jó szomszédi viszonyban voltak, a gyermekek csak véletlenül fogantak, egy-egy jól sikerült esti beszélgetést követően. Az anyának van még egy harmadik gyermeke is, aki egy nála 21 évvel fiatalabb férfitól született. Mindhárom gyermek értelmi fogyatékos és nevelőszülőknél van. A szakértői vélemény alapján a két nagyobbik gyermeket az anyánál helyezték el.

Az apák átlagéletkora 39,3 év, a legfiatalabb apa 18, a legidősebb 67 éves volt. Az anyák átlagéletkora 34 év, a legfiatalabb 20, a legidősebb 48 éves volt. A gyermekek átlagéletkora 7,6 év. A legfiatalabb közel egy éves, a legidősebb 17 éves volt.

Az anyák iskolai végzettsége arányait tekintve jelentős eltérést mutat a többi pertípushoz képest: 17 anyának volt alapfokú, 4-nek középfokú és 4-nek felsőfokú végzettsége. Az apák nagy többsége is csak alacsonyabb iskolai végzettségű volt: 16 apa végzett alapfokú iskolát, 8 középfokút és mindössze egy rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

Szintén nem szeretnék ezen adatoknak túl nagy jelentőséget tulajdonítani, tekintve, hogy a felmérés nem reprezentatív, de felmerül a gyanú, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, korábban egymással élettársi kapcsolatban élő szülők hajlamosabbak arra, hogy presztizskérdéssé tegyék a gyermek elhelyezését. Nehezebben jutnak egymással egyezségre, képesek akár évekig pereskedni a gyermek „érdekében”.

Azok a perek, amelyben szakértő kirendelésére került sor lényegesen hosszabbak voltak, mint azok, ahol a felek könnyen egyezséget kötöttek. Átlagosan 4,6 tárgyalásra került sor, minimum 2, maximum 11 tárgyalás kellett ahhoz, hogy az ügy lezárulhasson.

A kérdés olyan nehezen megítélhető volt, hogy egy kivételével minden esetben környezettanulmány elvégzésére is sor került.

A 25 elhelyezésből 16 esetben az anyánál helyezték el a gyermeket, ez az ügyek 64%-a. Úgy látszik tehát, hogy ezen pertípusban az anyáknak nincsen akkora előnye az apákhoz

képest, akik 32%-ban kapták meg a gyermeket, (8 eset), mint a bontóperekben. 1 alkalommal a gyermek a nagymamához került. (4%).

Ezen arányszám teljesen megegyezik a Grádék által megállapított arányokkal, az ő vizsgálataik szerint is 60%-ban az anyához, 40%-ban az apához kerülnek a gyermekek, ha a szülők nem kötnek egyezséget és a bíróság dönt. Mindkét eredmény alátámasztja tehát azt a megállapítást, mely szerint, ha az apák „harcba szállnak" a gyermekért, akkor hasonló eséllyel indulnak, mint az anyák.

A perek során 9 egyezség született, ennek keretében 6 esetben az anya (67%), 3 (33%) esetben pedig az apa nevelhette tovább a gyermeket. Tehát ebben az esetben is elmondható, hogy amennyiben egyezség születik, az anyáknál való elhelyezés valószínűsége nagyobb.

A 16 ítéletben 5 esetben az apánál, 1-szer a nagymamánál, 10 (62%) esetben pedig az anyánál helyezték el a gyermeket.

Összességében elmondható, hogy a bontóperekhez és azokhoz a gyermekelhelyezési perekhez viszonyítva, ahol nem rendeltek ki szakértőt, az anyák pernyertessége sokkal ritkább.

Azokban az esetekben, amikor a per egyezséggel zárult (9) 7 alkalommal az anya volt a felperes, kétszer pedig az apa. 7 esetben mindkét félnek volt ügyvédje, amely arra enged következtetni, hogy sikeresen előmozdították a felek között az ügy békés úton való rendezését. A felek 18 esetben kérték a kapcsolattartás szabályozását, 7 esetben nem.

Alapvetően feltételezhetjük, hogy azokban a perekben, ahol szakértő kirendelésére kerül sor – mivel a szülők nem képesek egyezségre jutni – a felek jogi képviselővel fognak eljárni. Ennek ellenére 9 esetben nem vett részt ügyvéd az eljárásban (36%), 3 esetben volt csak az egyik félnek ügyvédje és 13 alkalommal rendelkezett mindkét fél jogi képviselővel.

A 25 esetből 22-szer csak egyetlen szakvélemény született, nem volt szükség másik szakértő kirendelésére. A pszichológust öt esetben kellett a tárgyaláson is meghallgatni, de véleményütköztetésre egyetlen alkalommal sem került sor. A szülők – annak ellenére, hogy az ügyvédek is tisztában vannak azzal, hogy a magánszakértői vélemények, mint bizonyítékok nem nyomnak túl sokat a latban, legfeljebb a felek előadásával lehetnek egyenértékűek – 4 alkalommal is becsatoltak magánszakértői véleményt (két apa és két anya), amit a bíróság nem vett figyelembe.

A felek, illetve ügyvédeik 10 esetben éltek kifogással a szakértői véleményekkel kapcsolatosan, olyannyira, hogy 8 esetben vélemény kiegészítésére is sor került.

Abban az egy esetben, amelyben a Gyámhivatal volt a felperes, az anya (41 éves munkanélküli) és az apa (40 éves rokkantnyugdíjas, vak) voltak az alperesek, egy 3 évig tartó

élettársi kapcsolatból született gyermek (5 éves) elhelyezése képezte a per tárgyát, a kiskorút végül – a Gyámhivatal kérésének és a szakértő véleményének megfelelően – a nagymamánál helyezték el, a szülőkkel való kapcsolattartást pedig szabályozták.

4. Gyermekelhelyezés megváltoztatása

Elmondható, hogy a gyermekelhelyezési perekben született egyezségek és ítéletek a későbbiek során is jól funkcionálnak, hiszen öt év alatt mindössze 133 alkalommal hoztak ítéletet gyermekelhelyezés megváltoztatása tárgyában.[135]

Reményeim szerint a szülők kompromisszumkészségét mutatja, hogy 107 esetben született egyezség, és csak 26 alkalommal kellett a bíróságnak ítélettel rendelkezni az elhelyezés megváltoztatásáról.

Ahogy azt a házasságok felbontásánál és a gyermekek elhelyezésénél már láthattuk, legtöbbször az anyánál helyezik el a gyermeket, így nem meglepő, hogy az anyák csak 39 esetben szerepelnek felperesként. Többnyire - azaz 80 esetben - az apák kezdeményezték az eljárást, illetve 14 alkalommal volt felperes a Gyámhivatal.

Összesen 159 gyermek volt érintett a perekben. Minimum egy, maximum négy gyermek elhelyezéséről kellett dönteni. A gyermekek átlagéletkora 11,9 év. Elmondható, hogy a megváltoztatást többnyire nagyobb, azaz legalább kiskamasz gyermekek esetében kérik. A legfiatalabb gyermek 2,5 éves volt, de megállapítható, hogy 10 év alatti gyermek mindössze 20 esetben jelent meg, 139-en ennél idősebbek voltak.

A gyermek elhelyezéséről, melynek a megváltoztatását kérik 86 esetben bontóper keretében létrejött, bíróság által jóváhagyott egyezségben döntöttek. 18 bontóperi ítélet, 15 gyermekelhelyezési perben született egyezség, 12 ítélet, valamint két bírósági meghagyás szerepelt még a mintában.

A gyermekelhelyezésről szóló ítélet illetve egyezség jogerőre emelkedése óta átlagosan 5,2 év telt el. Legrövidebb idő, mely eltelte után a megváltoztatást kérték 1 év, a legtöbb pedig 15 év volt. Mindenképpen megnyugtató, hogy az eredeti rendezés ezek szerint jól funkcionál, tehát a szülők illetve a bíróság helyesen döntöttek.

Arányait tekintve jelen pertípusnál többször alkalmazott a bíróság szakértőt, hiszen a 133 ügyben 10 alkalommal (az esetek 7,5%-a) rendeltek ki pszichológust. 26 esetben kértek iskolai véleményt és 19 alkalommal készült környezettanulmány, tanút azonban egyszer sem hallgattak meg. Ez érthető is, hiszen, ha a körülmények nem teljesen tisztázottak, és mindkét

[135] Ennek másik oka lehet, hogy a gyermekek nagykorúvá válnak.

fél azt kívánja, hogy a gyermek nála nevelkedjen, a bíróságnak külső segítségre van szüksége a kérdés eldöntéséhez.

Eredetileg (13. ábra, kék oszlopok) 94 esetben az anyánál, 32 esetben az apánál, 5 esetben a nagymamánál, 1 esetben a testvérnél helyezték el a gyermeket, 1 esetben pedig váltott elhelyezésben állapodtak meg.

A megváltoztatás után (13. ábra, piros oszlopok) az arányok a következőképpen alakultak: 83 esetben az apánál, 47 esetben az anyánál, 1-1 esetben nagymamánál illetve nagypapánál került a gyermek elhelyezésre és egyszer maradtak a váltott elhelyezésnél.

A nagyszülőknél való elhelyezésre mindkét esetben a szülők fiatal kora miatti alkalmatlanság miatt került sor.

A bíróság 12 esetben utasította el a keresetet, tehát az eredeti állapotot tartották fenn, nem tartották szükségesnek az elhelyezés megváltoztatását.

A gyermekelhelyezés megváltozatása iránt indult perek esetében is igyekeztem összegyűjteni az okokat. Tekintve, hogy minden élethelyzet egyedi, ezért csoportosítottam a legtipikusabbnak mondható szituációkat, melyekben felmerül az elhelyezés megváltoztatásának szükségessége.

Elmondható, hogy legtöbbször a gyermekek kérésére (vagy a gyermekek és a szülők együttes döntése alapján) indult az eljárás, ők érezték úgy, hogy az eddigiektől eltérően a másik szülőjüknél szeretnének élni. Ezeknek a döntéseknek többnyire érzelmi okai voltak (a szülő és a gyermek viszonya nagyon megromlott, nem jöttek ki a gondozó szülő új partnerével vagy a mostoha testvéreikkel, jobban érezték magukat a másik szülőnél, illetve, hogy az anya nem tudott hatni a kamaszodó fiára), de megjelentek racionális okok is (az apa közelebb lakott az iskolához, jobb életszínvonalat tudott biztosítani, az anyának kisgyermeke született, ezért a nagyobbakra nem tudott kellő figyelmet fordítani). Meglátásom szerint legtöbbször a kamasz lányok és anyjuk között alakul ki olyan súlyos feszültség, hogy az más módon nem orvosolható csak az elhelyezés megváltoztatásával, amit ilyenkor a lány kérésének megfelelően az apa kezdeményez. Anya és fia viszonylatában inkább az anyák adják fel a küzdelmet és kérik meg az apát, hogy indítsa meg a pert és vigye magával a fiút, mert ők már nem bírnak vele.

A Legfelsőbb Bíróság 2049/2009. számú polgári elvi határozatának indokolásában utal is az egyik legtipikusabbnak mondható helyzetre és leszögezi, hogy a 17. életévét betöltött gyermek a nagykorúsághoz közel ítélőképessége birtokában van, így az a kijelentése, miszerint édesapjával szeretne élni, a gyermekelhelyezés szempontjából lényeges körülményváltozásnak minősül.

Előfordult, hogy a gyermekelhelyezés megváltoztatására azért volt szükség, mert a gondozó szülő külföldre vagy messzi városba költözött, ahova a gyermekek nem akarták követni, vagy esetleg hajléktalan, munkanélküli lett, súlyosan megbetegedett, így a gyermekekről sem tudott gondoskodni. Ennek ellenkezőjét is tapasztalhattuk, mikor a szülő anyagilag egyenesbe jött. Eredetileg azért állapodtak meg abban, hogy az egyik szülőhöz kerülnek a gyermekek, mert a másik nem tudott megfelelő lakhatást és anyagi biztonságot nyújtani, de most, hogy ezek a körülmények megváltoztak, kéri az elhelyezés megváltoztatását.

A gyermekelhelyezés megváltoztatása során gyakran áll elő az a helyzet, hogy a testvérek elszakadnak egymástól. Az alapeljárásokban általában kimondottan törekszenek arra, hogy a gyermekeket az egyik szülőnél helyezzék el, hogy ne kelljen a testvéreknek külön nevelkedni. Úgy látszik ez a nagyobb gyermekeknek már nem jelent akkora lelki terhet, így szívesen költöznek el a gondozó szülőtől.

5. A gyermek elhelyezése a statisztikai adatok tükrében, avagy az apátlan társadalom

Az elmúlt évtizedekben a válás nemcsak, hogy teljesen elfogadottá vált, hanem a házassági konfliktusok megoldásának leginkább preferált módja lett, így sajnos egyre több gyermek válik érintetté a bontóperekben és a gyermekelhelyezési perekben.

A magyar társadalomban már jó ideje tartja magát az a feltételezés (vagy inkább előítélet), hogy a bíróságok szinte minden esetben az anyának ítélik a gyermeket, ezért sok apa nagyon könnyen belemegy az egyezségbe, szinte azonnal „lemond” a gyermekéről. Ezt a korábban ismertetett statisztikai adatok is alátámasztani látszanak.

Nagyon sokáig tartotta magát az az elképzelés, hogy a gyermeket minden esetben az anyánál kell elhelyezni. Igaz, írott iránymutatás nem volt erre nézve, azonban a közvélemény is úgy tartotta, hogy az apának nem is érdemes a gyermeke nála való elhelyezését kérni, hiszen esélye sincsen az anyával szemben. A bírák sok esetben inkább mindent elkövettek annak érdekében, hogy az anyát olyan helyzetbe hozzák, hogy a gyermek nála való elhelyezésének anyagi lehetőségei is biztosítva legyenek (az utolsó közös otthon megosztása, tartásdíj megítélése). Sok bíró csak sodródott az árral, mások viszont meggyőződéssel vallották, hogy „a borjú is a tehenet követi, nem a bikát”. Többször hallhattuk azt a magyarázatot is, hogy ha egy kisgyermek elesik és megüti magát, nem az apjáért kiált, hanem az anyját hívja, tehát az anya-gyermek kapcsolat sokkal szorosabb, mint az apa és gyermeke között kialakult kötődés. Ebből következik, hogy a gyermeknek az anyánál a helye. Ez a –

nézetem szerint – teljesen téves és nagyon egyoldalú hozzáállás a XXI. század elején nem tartható tovább. Szerencsére a 2000-es évek elején egyértelmű változás állt be ebben a szemléletben. Nem is lehet vitás, hogy a gyermek szocializációjában az anyának és az apának egyaránt részt kell venni. A gyermek egészséges fejlődéséhez mindkettőre szükség van. Amennyiben ez nem megvalósítható – mert a szülők az elválás mellett döntöttek – akkor arra kell törekedni, hogy a gyermek valóban ahhoz a szülőhöz kerüljön, aki számára a fejlődéséhez szükséges legmagasabb fokú érzelmi biztonságot képes nyújtani. Emellett kiemelt jelentősége van a másik szülővel való folyamatos kapcsolattartásnak is, mert a két szülő együttes hatása csak így biztosítható.

Az előítéletek nagyon mélyről erednek és sajnos erőteljesen hatnak a társadalom egészére. Hiszen mindenkinek van legalább egy (általában inkább több) olyan ismerőse, aki érintett volt gyermekelhelyezési perben. Azok, akik ilyen eljárások résztvevői lesznek, mindig rendkívül torzított módon élik meg azt. Abban a felfokozott, felzaklatott lelki állapotban pedig természetes, hogy csak a történtek rossz oldalát látják és persze ezt is adják tovább az ismerősöknek, barátoknak. Ezért aztán, ha valaki maga is érintett lesz egy ilyen ügyben, akkor felidézi azt a sok rosszat, amit egész addigi élete során hallott. Főleg az apák hajlamosak arra, hogy a környezetüktől származó információkat akként értelmezzék: hogy ma Magyarországon a bíróságok („ahol kizárólag női bírók vannak”) segítő kezet nyújtanak az anyáknak ahhoz, hogy a gyermeket „elvegyék” az apától, sőt mindent megtesznek annak érdekében, hogy még a „láthatás” lehetőségét is megvonják tőlük. A gyermeket az anyák bírói és gyámhatósági segítséggel teljesen elidegenítik az apáktól, akiknek ezek után csak annyi lehetőségük marad, hogy vesztesként elkullognak, és életük végéig fizetik a gyermektartást. Elég sötét kilátások, de sajnos ez él közhelyként a kollektív tudatban. Vajon mennyire igaz mindez? Erre próbáltam választ keresni az általam készített statisztikával.

Kiragadva az eredmények egy lényeges megállapítását azt láthatjuk, hogy amennyiben a szülők egyezséget kötnek a gyermek elhelyezéséről, akkor valóban az esetek 90%-ában az anyához kerül a gyermek. Ellenben, ha nem tudnak megegyezni és a döntést a bíróságnak kell meghozni, akkor már csak kb. 60/40 % az arány az anyák javára.

A férfiak nagy többsége, még ha kicsit nagyobb aktivitást is tanúsít a gyermekei nevelése, gondozása során, mint azt nagyapáink tették, a gyermekelhelyezési perben nagyon könnyen lemond a náluk való elhelyezésről az anya javára. Ennek két oka lehet. Az egyik a függetlenség és a szabadság iránti igényük, amit sokszor előbbre valónak tartanak a gyermeknevelésnél, illetve az a széles körben elterjedt tévhit, miszerint felesleges hosszas

pereskedésbe fogni, a bíróságok a gyermeket úgyis minden esetben az anyának ítélik. Az apák tehát vagy a gyermeknevelés gyakorlati terheitől kívánnak szabadulni,[136] illetve azt nem merik vállalni, amikor lemondanak a felügyeleti jogról az anyák javára, mondván, hogy az anya minden szempontból alkalmasabb a gyermek nevelésére és ellátására, vagy pedig eleve beletörődnek a helyzetükbe és meg sem kísérlik „felvenni a harcot" a gyermek náluk való elhelyezése érdekében.

Összefoglalva: miért mondanak le a férfiak önként a gyermekről egy egyezség megkötésével? Amennyiben nem feltételezzük róluk azt, hogy meg akarnak szabadulni a gyermeknevelés terheitől, akkor mondhatjuk, hogy az elsődleges ok az, hogy a társadalmi előítéletek miatt azt hiszik, hogy semmi esélyük nincs arra, hogy a bíróság a javukra ítéljen, ezért meg sem próbálják, mert nem akarnak a gyermeknek ártani a hosszan tartó, értelmetlen pereskedéssel. Elképzelhető, hogy jól ismerve saját természetét és az anya tulajdonságait, maga is biztos abban, hogy az anyánál jobb helye lesz a gyermeknek. Oka lehet továbbá, hogy úgy érzi, nem lenne képes vagy nem is akarja egyedül, női segítség nélkül nevelni a gyermeket. Legutolsósorban pedig lehet, hogy valóban alkalmatlan a feladatra, mert például beteg, vagy alkoholista és ezzel tisztában is van.

Mi az oka annak, hogy az anyák ezzel szemben szinte soha nem mondanak le a gyermekről, helyette foggal - körömmel küzdenek érte? Ennek az őszinte ragaszkodáson és az anyai érzéseken túl sokszor presztízs okai vannak. Hiszen a társadalmi közfelfogás szerint a gyermeknek az anyja mellett a helye. Mit szólna hozzá a közösség? A család? Milyen anya az olyan, aki nem küzd oroszlánként gyermeke érdekeiért, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy azt az apánál való elhelyezés szolgálná. Még az elvileg felvilágosult és liberális társadalmunk is rögtön valami komoly gondot feltételez, ha a gyermek nem az anyához kerül.

Mikor fordulhat mégis elő az, hogy az anya az egyezségben átengedi az apa számára a gyermek nevelését? Leginkább az anyagiak miatt, abban az esetben, ha az anya nem tud megfelelő körülményeket biztosítani számára, mert túl fiatal, iskolázatlan, nincs munkája és jövedelme. Ehhez szorosan kapcsolódnak azok az esetek, amikor az anyát az apa családja megfélemlíti, és szinte erőszakkal veszik rá az „önkéntes" távozásra. Továbbá az anyagiakon felül is érezheti úgy a nő, hogy az apa alkalmasabb, mint ő. Gyakran megesik, hogy az anya szerelmes lesz és ez a mindent elsöprő érzés az anyai érzelmeken is felülkerekedik, emiatt képes elhagyni a családját. Nem utolsó sorban pedig elképzelhető, hogy az anya valóban

[136] Az ügyek igen kis százalékában merül fel az apák részéről a gyermekelhelyezés kérdése, illetve az igény, hogy a gyermeket náluk helyezze el a bíróság. Boér Emőke: A gyermekelhelyezés, gyermektartás és a gyermekkel való kapcsolattartás. *Család-gyermek-ifjúság,* IX. évfolyam 5. szám, 2005. május 7. o.

alkalmatlan, mert prostituálódott, mentálisan vagy fizikálisan beteg, alkoholista, esetleg drogfüggő.

Egyébként is mi motiválja az embereket, hogy vérre menő küzdelmet vívjanak egy gyermekelhelyezési perben? Leggyakrabban a bosszú, a házasság felbomlása során elszenvedett sérelmeket kívánják megtorolni, hiszen tudják, hogy a másik szülő is mennyire ragaszkodik a gyermekhez. Vannak, akik anyagi előnyökhöz kívánnak jutni a gyermek által, illetve olyan is előfordul, hogy valamelyik fél még mindig erősen kötődik a másikhoz és egyedül a gyermeken keresztül tudja őt manipulálni, illetve tud a közelébe férkőzni. Továbbá előfordul, hogy a nagyszülők állnak a kapcsolat felbomlásának hátterében és a perben is ők igyekeznek mozgatni a szálakat, mert számukra presztízskérdés, hogy melyik család a jobb, az alkalmasabb a gyermek nevelésére.[137]

Ranschburg Jenő azt vallja, hogy a mai magyar társadalom egy apátlan társadalom, mert a gyermekek majdnem fele, 3-10 éves koráig csak – többnyire frusztrált – nőkkel találkozik. A frusztrációt pedig óhatatlanul közvetítik a gyermek felé is. Ha lánya van a csalódott anyának, akkor folyamatosan óva inti: kislányom vigyázz a férfiakkal, mert mindegyik disznó és csak „azt" akarja, aztán úgyis elhagy. Ha fia van, őt pedig rendszerint azzal háborgatja, hogy nehogy olyan legyen, mint az apja, mert az egy gazember és bizony rá ütött. Sajnos az anyák egyáltalán nincsenek tisztában azzal, hogy ilyen jellegű kijelentéseiknek milyen messzemenő következményei lesznek gyermekeik életében, komoly személyiségbeli illetve párkapcsolati és kötődési zavarokat generálnak ezzel. Az apákra igenis szükség van, hiszen „nem tud a férfi férfi lenni nő nélkül, és nem tud a nő nő lenni férfi nélkül".[138] A biztos kötődés az apával szemben is kialakul, a gyermeknek – akár fiú, akár lány – szüksége van erre, azért is, mert az apák mindig másképp kommunikálnak a gyermekkel, mint az anyák és ez a változatosság fejleszti a személyiséget, biztosítja a jó alkalmazkodó képességet és az érzelmi stabilitást.

A legoptimálisabb tehát az lenne, ha a szülők – ha nem is együtt – de együttesen nevelnék a gyermeket. Ez ma még mindig nem elég gyakori. Az általam vizsgált több ezer perben mindössze 106 esetben kértek közös szülői felügyeletet. Ami szintén nem garancia arra, hogy valóban azt együttesen is fogják gyakorolni, hiszen ez a „közösség" sokszor csak egy gesztus, nem valósul meg a hétköznapok során.

[137] Czenner Zsuzsa – Hajnal Ágnes – Kardos Klára : A gyermekelhelyezések – pszichológus szakértői szemmel *Családi Jog* II. évfolyam 1. szám, 2004. március 28.o.
[138] Ranschburg: Egy egész életre szóló találkozás In.: Popper-Ranschburg-Vekerdi: *Sorsdöntő találkozások: szülők és gyermekek,* Saxum, Budapest, 2005. 32-33.o.

Katonáné Soltész Márta már 1982-ben felvetette, hogy szakítani kellene az apák szerepéhez kapcsolódó előítéletekkel, mert az apák is alkalmasak a gyermek nevelésére, akár egyedül is. Álláspontja szerint nem fogadható el az a sokszor hangoztatott, de valójában megalapozatlan érvelés, miszerint a gyermeknek anyai szeretetre van szüksége.[139] Álláspontom szerint ez csak bizonyos fenntartásokkal fogadható el. Egy csecsemőnek mindenképpen az anyai szeretetre van szüksége, egy átlagos apa azt a fajta melegséget, gondoskodást és féltést nem képes a gyermek számára biztosítani, mint egy anya. Véleményem szerint kb. 3 éves korig a gyermeket nem szerencsés elszakítani az édesanyjától, csak abban az esetben, ha valamilyen oknál fogva alkalmatlan, és az apa foglalkozásánál fogva meg tudja tenni azt, hogy – akár egy anya – napi 24 órában a gyermek mellett legyen. Tapasztalatom szerint, ezzel a bíróságok is így vannak, nem találkoztam olyan esettel, ahol a nagyon kicsi gyermeket ne az anyjánál helyezték volna el. Ugyanakkor egyetértek azzal, hogy egy óvodáskorú gyermeket az apa is képes – akár egyedül is – odaadóan nevelni, anélkül, hogy ebből bármi kára származna a gyermeknek.

Mi szól az anyák elsőbbsége mellett? Az anyaság benne van a nők vérében, hormonálisan is erre determináltak. Az empátia, a segítőkészség és a gondoskodás biológiailag meghatározottan nőies viselkedés. A nő eleve arra „rendeltetett", hogy gondozzon, gondoskodjon, de arra is, hogy stressz esetén szociális támaszt, segítséget keressen.[140] A férfiaknak viszont tanulni kell az apaságot, ezért, ha egy fiú apa nélkül nő fel, komoly gondot fog számára okozni, hogy egyszer jó apa legyen. Nem szabad tehát hagyni, hogy az apaság ellen ható folyamatok eluralkodjanak a társadalomban. Az anya adja a gyermek számára a melegséget, a biztonságot, a biztos kötődést, az apa feladata pedig a szocializáció, a „kinti" világba való bevezetés. Egyértelmű, hogy a gyermeknek mindkettőre szüksége van, ahhoz, hogy egészséges, kiegyensúlyozott boldog ember legyen és az is nyilvánvaló, hogy egyik sem működhet a másik nélkül.[141] Egy anya képes lehet ellátni az apai feladatokat is gyermeke körül, de sosem lesz igazán „jó apa", mint ahogy egy apa sem lesz soha „jó anya", hiszen mindketten speciális szereppel bírnak a családban.

Az apák sokkal szigorúbbak a fiaikkal. A nem eléggé férfias viselkedést jóval kevésbé tolerálják, mint az anyák. Fiaiktól azt várják el, ügyesek, rátermettek, feladatorientáltak, hatékonyak legyenek, lányaiktól pedig, hogy kedvesek, simulékonyak és dependensek.[142] Amennyiben egy anya egyedül neveli a fiát és nem tud számára férfias mintát biztosítani –

[139] Katonáné Soltész Márta: *Házasság, család, válás és jog* Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 125.o.
[140] Ranschburg: *Az én és a másik*. Okker Kiadó, Budapest, 2003. 57. o.
[141] Ranschburg, 2005. i. m. 36-41. o.
[142] Ranschburg, 2003. i. m. 60. o.

mert az apa a gyermek számára nem elérhető – könnyen lehet, hogy az „apai" férfias elvárásoknak nem fog megfelelni, túl nőies lesz a viselkedése, mert nem volt mellette egy férfi, aki elvárja tőle a maszkulin magatartást.

Az óvodáskori szülő-gyermek kapcsolat, illetve a szülők egymással való kapcsolatának minősége nem csak a lányok nőiességét és a fiúk férfiasságát befolyásolja, hanem azt is előre jelzi, hogy felnőtt korukban mennyire lesznek elégedettek és boldogak párkapcsolataikban. Ezért bizonyos tehát, hogy egyetlen személy nem lehet alkalmas az apai és az anyai szerepek maradéktalan betöltésére. „Akár az apa, akár az anya lép ki a család életéből, ez a gyermek számára súlyos krízist jelent, és nagy a valószínűsége annak, hogy maradandó nyomokat hagy a személyiségében."[143] Egyesek szerint az apa nélkül felnövő lányok egyenesen képtelenek lesznek normális párkapcsolat kialakítására, sőt a legtöbb prostituált csonka családban nőtt fel, ami természetesen túlzás és durva torzítás.

A világon mindenhol még mindig a nők biztosítják a keretet a férfiak számára a szülői szerep tanulásához, mert az apák úgy érzik, nem értenek a gyermekekhez, még a sajátjukhoz sem. Sokak szerint ez lehet az oka annak, hogy sok apának teljesen megszűnik a kapcsolata a gyermekével a válást követő két évben, mert az anya nélkül nem érzik teljes értékű apának magukat. Amennyiben az elidegenedés nem következik be, akkor is hosszú időbe telik, mire az apa újra jól tud funkcionálni a megváltozott szülői szerepben. Ez nagyban függ attól is, hogy az együttélés során az anya mennyire engedte, hogy a férfi kialakíthassa a saját szülői stílusát. Továbbá sok férfi számára az apaság élménye egybefonódik a párkapcsolattal, ezért ha a nőt már nem szeretik, akkor a gyermek iránti érdeklődésük is lecsökken.[144]

Amennyiben a statisztikai adatokat vizsgáljuk, legtöbbször valóban az anyának ítélik a gyermeket. Ez azonban még nem kellene, hogy azt jelentse, a gyermek elszakad az apától. Optimális időközönként – a gyermek életkorának megfelelően – biztosítani kell a minőségi kapcsolattartást. Sajnos azonban ez sem működik zökkenőmentesen. A gyermek sok esetben méltánytalanul el van zárva az apától, akár az apa hibájából, mert nem keresi vele a kapcsolatot, akár az anya hibájából, aki mindent elkövet annak érdekében, hogy a megakadályozza a kapcsolattartást. Sokszor az ügyvédek is hibásak ebben, hiszen segítségére vannak az anyának abban, miként tudja a jog kiskapuit megkeresve távol tartani a gyermeket az apától. Ahelyett, hogy abban lennének partnerek, hogy miként lehetne egymáshoz – fizikailag és érzelmileg is – közelebb hozni őket. Hiszen azt a nagyon ritka esetet leszámítva,

[143] Ranschburg, 2003. i. m. 85. o.
[144] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill : *Együttműködés a gyermekkel és szüleikkel a különélés és a válás során*. Coincidencia Kft., Budapest, 2001. 34. o.

amikor az apa bántalmazza vagy zaklatja a gyermeket, egyetlen édesapa sem lehet annyira rossz hatással a saját gyermekére, mint a hiánya.

Éppen ezért tartom nagyon károsnak azt, hogy sok anya „kényszerláthatásról" beszél, amikor a bíróság által szabályozott kapcsolattartást be kellene tartani. Miért érzik úgy az anyák, hogy az apa valójában nem is szereti a gyermeket, csak azért akar élni a jogával, hogy ártson neki? Az apák pedig rendszeresen arra hivatkoznak, hogy a hivatalok és a bíróság tehetetlenek, senki sem érti meg őket, senki sem segít nekik, mert minden és mindenki a nőket védi, akik vissza is élnek a helyzeti előnyükkel.

A Grád és munkatársai által készített statisztika[145] kitér arra is, hogy milyen jelentőséggel bír az, hogy a gyermek a per kezdetekor melyik szülőnél lakik. Arra a megállapításra jutottak, hogy szinte biztosra vehető, hogy a bíróság annál a szülőnél fogja elhelyezni a gyermeket, akinél a per kezdetén lakott. Az ügyvédek már régen felismerték az ebben rejlő előnyöket és arra biztatják ügyfelüket, úgy intézzék, hogy a per megindulásakor a gyermek – akármilyen ürüggyel – náluk legyen.

Szintén a Grád féle statisztika megállapítása, hogy minél fiatalabb a gyermek a per megindításakor, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az anyához kerül. Ennek ésszerű magyarázata, hogy egy bizonyos életkorig (álláspontom szerint kb. 2-3 éves korig) valóban egyértelmű az anya előnye az apával szemben. A gyermek gondozása, táplálása, ezen korai életszakaszban akkor is az anyára hárul, ha az apával együtt élnek.

Vannak bizonyos, a kicsi gyermek elhelyezésének megválasztásakor lényeges tulajdonságok és jelentős körülmények, melyek valóban jellemzőbben az anya oldalán jelentkeznek: gyengédség, odaadás, elfogadás, illetve az a biológiai tény, hogy a gyermeket csak az anya képes anyatejjel táplálni. Elmondhatjuk, hogy mindenképpen ez a világ rendje? A kicsi gyermeknek az anyja mellett a helye? Én úgy gondolom, hogy igen. Azonban éppen ebben az életkorban a legbiztosabban előre jelezhető, hogy a gyermek és az apa kapcsolata idővel teljesen meg fog szakadni, sosem fog köztük valódi apa-gyermek kapcsolat kialakulni. Igaz, hogy egy kisgyermekes anyának, mivel még feltehetőleg fiatal, nagyobb esélye van arra, hogy a válást követően új életet kezdjen, így a gyermeknek reménye van arra, hogy az anya új partnerében megtalálja azt az apai mintát, amire szüksége van az egészséges személyiségfejlődéshez. A dolog hátulütője, hogy ez által még jobban eltávolodik majd az édesapjától.

[145] Grád András - Kőrös András - Jánoskúti Gyöngyvér: Tévhitek kontra valóság: Mi az igazság gyermekelhelyezések terén a statisztikai adatok fényében? In.: *Családi Jog* V. évfolyam I. szám, 2007. március

Kezdetben elfogadható az apa számára, hogy a baba az anyja gondozásába kerül, hiszen egy kisgyermek ellátása általában terhes egy férfi számára. Később pedig annyira hozzászokik ehhez a megoldáshoz, hogy nem is nagyon vitatja a gyermek elhelyezését. Tehát, ha a kicsi gyermeket az anyjánál helyezték el, akkor az nagy valószínűséggel nála is fog maradni (kivéve, ha kamaszkorában fellázad és úgy dönt, hogy inkább az apjához költözik).
A legtöbb probléma nem a per során, hanem azt követően, a kapcsolattartással összefüggésben merül fel és a legtöbb gond abból ered, hogy a hivatalok teljes mértékben tehetetlenek a szülők viadalában.

III. A szülői felügyeleti jog tartalma és változásai[146]

A szülői felügyelet gyakorlása mindkét szülő joga és kötelessége. Ez általában magától értetődő és jól funkcionál, amíg a szülők együtt élnek, azonban a párkapcsolat megszűnését követően komoly konfliktusok forrása lehet, hogy miként tudják ezt a továbbiakban gyakorolni.

1. A szülői felügyelet tartalmának változásai

A szülői felügyelet gyakorlása során a szülők minden esetben a gyermek érdekeit szem előtt tartva kell, hogy eljárjanak, egymással együttműködve, hiszen ez szolgálja leginkább a gyermek egészséges, megfelelő irányú testi, értelmi, erkölcsi és leginkább érzelmi fejlődését.

1.1. Az atyai hatalomtól a szülői felügyeleti jogig

A szülői felügyeleti jogok tartalma és gyakorlása a történelem során lassan ugyan, de sokat változott. Az ókori Rómában a családfő, azaz a pater familias a gyermek élete felett is rendelkezhetett, akár el is adhatta vagy meg is ölhette őket.[147] Az apa uralma azt jelentette, hogy az apa a család feje, a vagyon szerzője és őrzője, akinek a feleség és a gyermekek gazdaságilag és jogilag is ki vannak szolgáltatva. Gyakorlatilag majdnem a középkorig tartotta magát az atyai hatalom korlátlansága, nem volt tehát kezdetektől fogva egyértelmű a gyermek mindenekfelett álló érdekének biztosítása. A gyermeki jogok kialakulása messziről indult folyamat eredményeként jött létre. John Locke az elsők között volt, aki szakítva a korábbi nézetekkel kijelentette, hogy a szülői hatalmat az anya és az apa együttesen képviselik, és megosztva gyakorolják. De hosszú út vezetett az elmélettől a gyakorlati megvalósításig.

Magyarországon a honfoglalást követően a kereszténység felvételének következtében sokat gyöngültek az atyák jogai, szaporodtak viszont kötelességei a gyermek irányában. I. István törvénykönyvében így rendelkezik: „Az atyák ugyanis azért atyák, hogy táplálják gyermekeiket, ha pedig az atya már nem él, úgy az özvegy nő köteles gondozni.”[148] A gondozás azonban nem jelentette azt, hogy ne lehetne a gyermeket adósság fejében rabszolgának adni.[149] Az 1514-es Werbőczy féle Tripartitum se tekinthető még a gyermekek jogai védelmezőjének: biztosította az atya számára az egész háza népe feletti hatalmat,

[146] A Csjt. 71.§ szerint „a szülői felügyeletet a kiskorú gyermek érdekeinek megfelelően kell gyakorolni. A szülőknek biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson. A gyermek érdekét, korára és érettségére figyelemmel, tekintetbe kell venni.”

[147] „ius vitae ac necis”

[148] Pap Tibor: *Magyar családjog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 307.o.

[149] Kálmán törvényei.

gyermekét bármikor bezárhatta, sőt fenyítési jog (disciplina domestica) is megillette, persze csak olyan mértékben, amely a gyermek egészségére ártalmatlan. A gyermek csak akkor szabadult e hatalom alól, ha elköltözött atyja házából és képes volt magát eltartani. Azonban a gyermek nevelésének és eltartásának kötelezettsége azért nem szerepelt a törvénykönyvben, mert ezt természetesnek tekintették.[150] A fegyelmezési jogról az 1723. évi CXI. tc. is rendelkezett és kifejtette, hogy a gyermek tisztelettel és engedelmességgel tartozik a szüleinek. Amennyiben a gyermek erkölcsileg romlott, fékezhetetlen és engedetlen volt az apa börtönbe is zárathatta. A fiúk a teljes kort 24, a lányok 16 évesen érték el addig apai hatalom alatt álltak.[151]

Az 1877. évi XXXIII. tc. 2.§-a szerint a lányok életkorukra való tekintet nélkül teljes korúvá lettek, ha házasságot kötöttek. Ezt a szabályozást az indokolta, hogy a feleség az atyja hatalma alól kikerülve, a férje nagycsaládjában érvényesülő atyai hatalom alá kerülhessen. Tehát lényegében továbbra sem volt valóban teljes korú. A fiúk azonban nem szabadulhattak az atyai hatalom alól a teljes kor elérése előtt, még akkor sem, ha megnősültek.[152]

A patriarchális nagycsaládokban az atyai hatalom dologi jogi jelleggel bírt, korlátlanságának csak a vallási szabályok és az ésszerűség szabott határt. A XIX. századra ezek a hatalmi jogosítványok a szülő és a gyermek közötti oltalmazó viszonnyá szelídültek, melyben a jogok mellett megjelennek a kötelességek is. Az állam beavatkozása a magánjogi és családjogi viszonyokba – melynek során kötelezővé tették a gyermekek oktatását, illetve lehetőséget biztosítottak az állam számára hatósági intézkedések megtételére a kiskorúak veszélyeztetettsége esetére – erősen korlátozta az atyai hatalmat és ez által jelentős változásokat indított el.[153]

Az 1877. évi XX. tc.[154] fenntartotta az atyai hatalmat (patria potestas), de jelentősen átalakult formában, mint a gyermek természetes jogainak és érdekeinek védelmére hivatott intézményt. A 15. § szerint az atyai hatalom az, amit az apa a törvényes és törvényesített gyermekei felett gyakorol. Az atyai hatalom részjogosítványai is átalakultak, ide sorolták a következőket: törvényes képviselet, vagyonkezelés és haszonélvezet, gyámnevezés illetve kizárás, gondviselés, felügyelet, nevelés, ápolás, fegyelmezés, képzés, gyógyíttatás, magánál tartás, lakó vagy tartózkodási helyének kijelölése. A szülőt illette az a jog, hogy a gyermek

[150] Bíró Eszter: A közös szülői felügyelet és a különélő szülő jogai. In.: Fónai Mihály - Csűrös Gabriella (szerk.): *Studia Iuvenum a.d. 2009.* DE ÁJK. Debrecen 82.o.
[151] Gyökeres Csilla: Gondolatok a szülői felügyeleti jogról, In.: *Acta Juridica et politica*, Kemenes Béla emlékkönyv, JATE, Szeged, 1993. 129.o.
[152] Nizsalovszky Endre: *A család jogi rendjének alapjai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 37-38.o.
[153] Katonáné Soltész Márta: Család és családjog. A családjog központi intézménye: a házasság, *Magyar Jog* XXXIV. évfolyam, 1987. június, 481.o.
[154] Gyámi törvény.

házasságához beleegyezését adja, vagy azt megtagadja, esetleg a házasságkötést megtámadja.[155] A tartási kötelezettség továbbra sem az atyai hatalomból eredt, hanem a rokoni kapcsolat következménye volt. Enyhült valamelyest a házi fegyelmezési jog, az apa már nem zárhatta/zárathatta be gyermekét, helyette javító intézetbe adhatta (26.§). Rendelkezett a törvény a szülői felügyelet gyakorlásának módjáról is. Amíg a szülők együtt éltek, az apa volt jogosult gyakorolni a szülői felügyeleti jogokat, de – mivel az anyát is megillették a szülői jogok – oly módon, hogy ebből az anyát ne rekessze ki. Azonban a döntő szó minden esetben az apát illette, mely döntés meghozatala során tekintettel kellett lenni a gyermek érdekeire is.[156] A szülők kötelesek voltak a gyermekeket (bevett) vallási neveltetésben részesíteni, akkor is, ha ők maguk egyik bevett valláshoz sem tartoztak. Vegyes házasságok esetében a lányok anyjuk, a fiúk apjuk vallását követték.

A fentebb felsorolt jogok gyakorlásában az apa és az anya között tehát csak a törvényi elvek szintjén volt egyenlőség, mert a gyakorlatban az apa családfősége mindig elsőbbséget jelentett. Kizárólag az apa dönthetett törvényes képviselet, vagyonkezelés és haszonélvezet, gyámnevezés illetve kizárás kérdésében.[157] Nézeteltérés esetén az apa dönthetett a gyermek tartózkodási helyének meghatározásáról. Az atyát, mint családfőt terhelte a gyermek jogellenes cselekményeiért való felelősség, a kiskorúság meghosszabbításához, a nagykorúsításhoz, örökbeadáshoz, házasságkötéshez való beleegyezési jog gyakorlása. Ő volt jogosult a gyermek életpályájának kijelölésére is. Valójában egyetlen terület volt, ahol az anya és apa egyenjogúsága érvényesült: a testi és lelki ápolás, gyógyíttatás, a gyermek erkölcsi életének óvása és gondozása mindkét szülő egyforma joga és kötelessége volt. A szülői jogokat és kötelességeket nem érintette, ha a szülők maguk is kiskorúak voltak, vagy kiskorúságukat meghosszabbították.[158]

Ha az apa hatalmát megvonták vagy felfüggesztették, az anya jogállása gyermekeivel szemben úgy alakult, mintha az apa meghalt volna, tehát a gyermek természetes és törvényes gyámja lett.[159]

A törvénytelen gyermek felett a szülői jogokat az anya gyakorolta, a tartás terhe is őrá hárult, illetve a gyermek csak az ő családjával került rokoni kapcsolatba, az apáéval nem.[160]

---

[155] Kolosváry Bálint: *Magánjog* - a magyar magánjogból tartott egyetemi előadások rövid vázlata, harmadik átdolgozott és bővített kiadás, a Studium Kiadása, Budapest, 1930. 505.o.
[156] Szladits Károly (szerk.): *A Magyar magánjog*, Grill Kiadó, Budapest, 1940. 336.o.
[157] Gyámi törvény 15.§
[158] Kolosváry, 1930. i.m. 505-506.o.
[159] Kolosváry, 1930. i.m. 514.o.
[160] Vadász Lajos (szerk.): Magánjogi Törvénykönyvünk és első tételes jogunk I. kötet, Személyi -, családi -, és dologi jog. A szerző kiadása. Apostol Nyomda Budapest, 1929.

Az első világháborút követő zűrzavaros időkben egy ideig tárgyalás nélkül is fel lehetett bontani a házasságot, még akkor is, ha a feleknek közös kiskorú gyermeke volt. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. május 29-én közzétett XCIX. számú rendelete szerint, ha a felek bontás iránti kérelme közös megegyezésen alapul, a bíróságnak nem szükséges a körülményeket és az okokat vizsgálni, tárgyalás tartása nélkül is felbonthatja a házasságot. Gyakorlatilag a szándék bejelentését követően hozott végzés azonnal jogerőssé is vált. A rendelkezés alig egy évig volt hatályban, az 1920. évi I. törvény 9.§-a érvénytelenné nyilvánította (a Tanácsköztársaság idején kibocsátott többi jogszabállyal együtt). A 4038/1919.sz. M.E. rendelet pedig még tovább bonyolította a helyzetet azzal, hogy visszaállította a tanácsköztársaság ideje alatt felbontott házasságokat (kivéve, ha valamelyik házastárs újabb házasságot kötött).[161]

1945 után jelentős változás következett és az „atyai hatalom", „szülői hatalomra" változott. Az erről rendelkező 10470/1945. (XI.6.) ME. sz. rendelet alapvető célja az volt, hogy deklarálja a szülők egyenlőségét, de ezt az eredményt sokáig nem sikerült elérnie. Az egyenjogúsítási törekvésnek többek között az volt az oka, hogy a hosszan tartó háború során rengeteg férfi meghalt, sok özvegyasszonyt és árva gyermeket hagyva hátra. A megmaradt családok sorsát pedig valamiképpen rendezni kellett. Ezzel együtt – a rendelet 6.§-a szerint – amíg az apa élt, az anya szülői hatalma csak másodlagos lehetett mellette. Együtt élő szülők esetén a szülői hatalom – főszabályként – tehát az apát illette meg. Az anya csak akkor élhetett ezzel a jogával, ha az apa betegség, távollét vagy egyéb ok miatt nem tehette. Ha a szülők külön éltek, akkor a szülői hatalmat az a szülő gyakorolta, akihez a gyermek került. A 10470/1945 (XI.6) M.E. sz. rendelet továbbá megszüntette a férfiak és nők közötti különbségtételt a házasságkötéssel való nagykorúvá válás tekintetében.

Ez időben került sor a házasságban és a házasságon kívül született gyermekek közötti megkülönböztetés eltörlésére is az 1946. évi XXIX. törvény megalkotásával. Azon túl, hogy a háború alatt, illetve azt követően számos házasságon kívüli gyermek született, a jogalkotás már tükrözte a jogegyenlőség eszméjét is.

A legnagyobb lépést a szülői és gyermeki jogok terén az 1952-ben született Csjt. megalkotása hozta: a szülői hatalom kifejezést szülői felügyeletre változtatta és kimondta, hogy azt a gyermek érdekében kell gyakorolni. Az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően a házastársakat egyenlő jogokkal és kötelességekkel ruházta fel. Egyúttal az anya háttérbe szorítottságát is végleg megszűntette. A szülői felügyelet gyakorlása és a gyermek eltartása

[161] Csiky, 1990. i.m. 86.-88.o.

mindkét szülő feladatává vált. A szülői felügyelet az apaságból illetve anyaságból ered, tekintet nélkül arra, hogy a szülők házasságban élnek-e, mindketten jogosultak annak gyakorlására. A szülői jogok egyben szülői kötelességgé is váltak, melyeket a szülők kötelesek gyakorolni gyermekük érdekében.

A szülői felügyeletnek a gyermek érdekében való gyakorlását az 1952. évi IV. törvény mondta ki, s azt mindkét szülő jogaként és kötelezettségeként említette. Ha a gyermek szülei nem éltek együtt és a gyermek valamelyiknél elhelyezésre került, akkor a szülői felügyeletet az a szülő gyakorolta, akinél el volt helyezve. A szülői gondviselés körébe ugyanazok a feladatok tartoztak, mint napjainkban, azonban a törvény sokkal konkrétabban fogalmazott, mikor így rendelkezett:[162] a szülők kötelessége a gyermek eltartásán túl, hogy a gyermeket gondozzák, neveljék, testi és szellemi fejlődésében elősegítsék. Arra kell törekedniük, hogy a gyermek egészséges, művelt, erkölcsös, népéhez hű, hazáját szerető, a szocializmus építésében hasznos munkával közreműködő emberré váljék. A szülők voltak jogosultak meghatározni a gyermek tartózkodási helyét, valamint azt, hogy a gyermek milyen életpályára készüljön.[163]

Az ifjúságról szóló törvény[164]a gyermek kötelességeiről is részletesen szólt: „..minden fiatal kötelessége, hogy szorgalmasan tanuljon, becsületesen dolgozzon, tisztességesen éljen, védelmezze szocialista hazáját, szolgálja a társadalmi haladás és a béke ügyét. Az ifjú nemzedék tekintse példaképének a társadalmi haladásért küzdő felnőtteket, tisztelje szüleit, nevelőit és munkatársait”.[165]

Hatályos jogunk szerint a gyermeknek is vannak kötelességei a szüleivel szemben: kötelessége szülei iránt tisztelettel viseltetni, nekik engedelmeskedni, fáradozásaik eredményességét tőle telhetőleg elősegíteni, ha keresménye van, akkor a háztartás költségeihez hozzájárulni. Ezek azonban – véleményem szerint – inkább a gyermek erkölcsi kötelességei, ezeket nem szükséges, még inkább nem érdemes, jogszabályban rögzíteni. Amennyiben a szülők megfelelően nevelték a gyermeküket, nem kérdés, hogy az imént említetteknek megfelelően fog viselkedni. Amennyiben a szülő-gyermek kapcsolat nem jól alakult és a gyermek nem képes vagy nem akar a szülők elvárásának megfelelni, akkor azon a jogszabályi előírás sem fog változtatni.

Az 1952. évi Csjt. kimondta, hogy amennyiben a szülők életközössége megszűnt, az a szülő jogosult a szülői felügyeleti jogok gyakorlására, akinél a gyermeket elhelyezték. A

[162] Csjt. 75. §
[163] Pap, 1972. i.m. 265-287.o
[164] 1971. évi IV. törvény 3.§-a
[165] Hatályon kívül helyezte: 1998. évi LXXXVI. törvény 77.§, (2) bekezdés, h.) pontja.

gyermekelhelyezés lehetett közös megegyezésen alapuló, de amennyiben ez nem jött létre a bíróság volt jogosult a gyermek elhelyezéséről dönteni. Azt a szülőt, aki külön élt a gyermekétől, a láthatás joga illette csak meg, a szülői felügyeleti jogai a – törvény erejénél fogva – szüneteltek.[166] Ez némi ellentmondást tükrözött. Annak ellenére, hogy az új szabályozás igyekezett hangsúlyozni a szülők egyenjogúságát minden téren, abban az esetben, ha elváltak, ez az egyenlőség megbomlott. A gondozó szülőhöz került minden jog, a különélő szülőt pedig gyakorlatilag csak kötelességek terhelték.

Az új „szocialista" Családjogi Törvény a nemek egyenlőségének alapelvéből kiindulva tehát – legalább is elvileg – biztosította mindkét szülő számára az egyenlő jogokat és kötelezettségeket. A szocializmus idején már viszonylag liberális felfogást képviseltek a jogalkotók, elsősorban azért, mert a hetvenes évekre soha nem látott mértékben csökkent a születésszám. Ennek ellensúlyozására – és az 1945-ben elindult reform erősítésére – fogalmazódott meg az az álláspont, miszerint a törvényhozás nem tulajdonít jelentőséget annak, hogy a gondozásra és támogatásra szoruló gyermek szüleinek házasságából vagy házasságon kívüli kapcsolatából származik-e.[167] Az egyetlen cél, hogy megszülessen a gyermek, a szülők hivatalos vagy nem hivatalos kapcsolata csak másodlagos jelentőségű volt.

Amennyiben a szülők együtt éltek a családban, a szülők közötti egyenjogúság abban valósult meg, hogy a gyermek felett együttesen gyakorolták a szülői felügyeletet. Amennyiben a szülők külön háztartásba költöznek, nyilvánvaló, hogy a gyermek egyszerre csak egyikük felügyelete alatt lehet, tehát ténylegesen ez a szülő gyakorolja a jogait, a másik szülő szülői felügyeleti joga szünetel, függetlenül attól, hogy a gyermekelhelyezés tekintetében született-e ítélet vagy sem. Ebben az esetben csorbát szenved az egyenjogúság, hiszen minden jog az egyik szülő kezében összpontosul. Azonban, tekintettel arra, hogy a szülői egyenjogúság nem csak jogi fogalom volt a szocializmus időszakában, hanem egyfajta erkölcsi kötelesség, mely a leszármazásból egyenesen fakad, úgy tartották, hogy a szülők a gyermek érdekében akkor is kötelesek egymással együttműködni, ha jogaik lényegesen eltérnek egymástól. Az alanyi egyenjogúság elismerését és érvényesülését hivatott biztosítani a Csjt. 93.§ (2) bekezdése, mely szerint a gyermeket érintő fontosabb ügyekben a különélő szülőt is meg kell hallgatni.[168] Ugyan a végső döntést a felügyeletet gyakorló szülő jogosult meghozni és a szabály be nem tartásának sem volt semmiféle következménye, azonban a

[166] Bacsó Jenő – Rády Géza – Szigligeti Viktor: *A családjogi törvény*, KJK, Budapest, 1955. 274.o.
[167] Rácz István: A gyermekkel való érintkezés (láthatás), mint szülői alanyi jog. *Jogtudományi Közlöny* 1972. március, 93.o.
[168] Rácz i.m. 94 -95.o.

társadalom átneveléséhez vezető úton fontos mérföldkő volt. Ma már senki sem kérdőjelezi meg a szülők egyenjogúságát.

Az 1986-os Csjt. módosítás[169] (1987. július 1-től) bevezette az együttdöntési jog fogalmát, amely azt jelenti, hogy a különélő szülőnek is beleszólása van a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekbe. Ilyen lényeges kérdések: a gyermek nevének meghatározása (és 1995-től megváltoztatása is), tartózkodási helyének kijelölése, iskolájának és életpályájának megválasztása (ez utóbbi természetesen a gyermekkel egyetértésben). A bíróság ezen kívül feljogosíthatja a különélő szülőt a törvényes képviseletre a gyermek vagyoni ügyeiben.

Az 1995. évi XXXI. törvény, jelentős változásokat hozott. Alapelvi szintre emelte a tételt, miszerint a Csjt. alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekére figyelemmel, jogait biztosítva kell eljárni. Ez az alapelv ma már végighúzódik a törvényen. Az átfogó törvénymódosítás[170] célja elsősorban az volt, hogy az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett, a gyermekek jogairól szóló New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott ENSZ egyezménnyel összhangba kerüljön a családjogi törvény.

A korábban csak egyetlen mondatból álló 71.§ kibővült: **„**A szülői felügyeletet a kiskorú gyermek érdekeinek megfelelően kell gyakorolni. A szülőknek biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson. A gyermek véleményét – korára, érettségére figyelemmel – tekintetbe kell venni.”

Összefoglalva nemcsak Magyarországon, hanem Európa minden országában, az utóbbi évtizedekben sokat változtak a szülői felügyeleti jog gyakorlásának elvei. A kifejezés, ami az ókortól kezdve egészen sokáig atyai hatalmat jelentett, csak a XIX. század végén változott szülői hatalommá, majd a XX. század folyamán szülői felügyeletté. A közelmúlt nemzetközi dokumentumaiban pedig már nem a felügyelet (custody), hanem a szülői felelősség kifejezés (parental responsibility) szerepel, mint a szülők kiskorú gyermekkel kapcsolatos jogainak és kötelezettségeinek összefoglaló megjelölése.

---

[169] 1986. évi IV. törvény.

[170] Az egyezséggel rendezett viszonyok stabilitásának érdekében apróbb, de hatását tekintve annál jelentősebb változásokat is eszközöltek. Úgy, mint: a korábbi 18 § (3) bekezdés: „A felek tartós jogviszonyát rendező egyezség megváltoztatását az egyezség jóváhagyásától számított két éven belül a bíróságtól - az egyéb törvényes feltételek megléte esetén is - csak akkor lehet kérni, ha a körülmények változása folytán a megállapodás valamelyik fél vagy gyermekük érdekét súlyosan sérti.” helyébe a következő lépett: (3) „A felek tartós jogviszonyát rendező egyezség megváltoztatását az egyezség jóváhagyásától számított két éven belül a bíróságtól - az egyéb törvényes feltételek megléte esetén is - csak akkor lehet kérni, ha az a felek kiskorú gyermekének érdekét szolgálja, illetve, ha a körülmények változása folytán a megállapodás valamelyik fél érdekét súlyosan sérti.”

A szülői felelősség, mint gyűjtőfogalom merőben mást, többet jelent, mint a szülői hatalom. Az új megközelítés hatására a korábbi alá - fölérendeltségi viszony helyébe egyértelműen mellérendeltségi viszony lépett.[171] Továbbá ma már minden családjogi rendszer alapja a gyermek mindenekfelett álló érdeke (the best interest of the child), ami korábban nem volt ennyire domináns. Az új Ptk. előkészítése során felmerült, hogy a magyar szabályozásban is új kifejezést kellene találni a megszokott, de nem kellően kifejező „szülői felügyelet" helyett, azonban ezt végül elvetették.[172]

1.2. A szülői felügyeleti jog szelvényjogai – kötelességek

A gyermek jogai jogszabályi úton történő garantálásának szükségessége, gyengeségéből, kiszolgáltatottságából ered, továbbá abból, hogy születését követően hosszú ideig szülei támogatására, segítségére szorul, önálló életvitelre képtelen. A szülő - gyermek viszonyban ezért a gyermek jogai elsőbbséget élveznek.

Pap Tibor és Lehoczky Marietta a „szülői jog" kategóriáját szélesebb körben értelmezik, mint a szülői felügyeleti jogot, melyet egy természeti jogviszonyon alapuló, alanyi jogként, egy jogviszonyon kívül keletkező abszolút jogként definiálnak. Ebből kifolyólag a szülői jogot az sem korlátozhatja, ha a szülői felügyeleti jog szünetel. Álláspontjuk szerint a szülői jog a szülői egyenjogúság elvének biztosítéka, mely azt jelenti, hogy a szülők gyermekük érdekében akkor is kötelesek egymással együttműködni, ha a felügyeleti jogaik nem egyenlőek. „Legfőbb közös feladatuk, a gyermek felnevelése, amelyért felelősségük nemcsak a jogi normákból fakad, hanem a leszármazott irányában fennálló alanyi jogukból és erkölcsi felelősségükből is".[173] Ezzel egyfelől egyetérthetünk, hiszen a szülő, akkor is élete végéig szülője marad gyermekének, ha a jogai szünetelnek, korlátozás alá esnek, vagy egyenesen megszűntek. Másfelől a gyakorlatban való megvalósíthatósága eléggé nehézkes.
A gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. Ha a szülők nem élnek, ismeretlenek, a felügyelet ellátásában akadályozottak, vagy arra képtelenek, úgy erre alkalmas más személynek kell a gyermekről gondoskodnia, felügyelet nélkül azonban nem maradhat.

A szülői felügyelet legfontosabb eleme, hogy a szülők a gyermek megélhetését és felnevelkedését biztosítsák, ennek érdekében a gyermeket ellássák, gondozzák és a maguk részéről mindent megtegyenek annak érdekében, hogy a gyermek felnőtté válva képes legyen

[171]Somfai Balázs: Családjogi és/vagy gyermekvédelmi jogviszony. In.: *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2013. 548.o.
[172] Kőrös András: Fontolva haladás – az új Ptk. Családjogi Könyve 6. rész: A szülői felügyelet I. és II. fejezet. In.: *Családi Jog*, IV. évfolyam 3. szám, 2006. szeptember. 1.o.
[173] Lehoczky Marietta: A láthatási jog természete a delegalizáció korában *Jogtudományi Közlöny,* 1985. február 2. szám, 65-67.o.

a saját lábán megállni és beilleszkedni a társadalomba. Ezt a meghatározást az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye is tartalmazza és pontosan meghatározza a szülők legfontosabb feladatait, amelyek a jog által nehezen körülhatárolhatóak.[174] A szülő feladata, hogy a csecsemőből embert faragjon. Ez óriási feladat, ami nagy felelősséggel jár, és kitartó türelmet igényel. Amennyiben hiányzik a gyermek iránt érzett feltétel nélküli szeretet, akkor a gyermeknevelés egy igen emberpróbáló, nehéz feladat, aminek csak kevesen tudnak megfelelő színvonalon eleget tenni.

A szülői felügyelet az anyai illetve apai státuszból ered, ha a szülők házasságban élnek, de létrejöhet örökbefogadás által, bírói megállapításon vagy teljes hatályú apai elismerő nyilatkozattal.

A szülői felügyelet azoknak a jogoknak és kötelezettségeknek az összessége, melyek a szülőket gyermekük kiskorúságára tekintettel megilletik, illetve terhelik. Ma már elvárjuk, hogy a szülők felügyeleti jogaikat a gyermek érdekében gyakorolják, cselekedeteik az ő javukat szolgálják. A gyermek érdekét és javát általánosságban az szolgálja, ha testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődése, személyi jogai, anyagi javai, és jogos érdekei biztosítva vannak.

A kiskorú gyermeknek feltétlen joga van a gondviselésre, a nevelésre valamint törvényes jogainak és érdekeinek védelmére. Mivel a gyermek nem képes saját létfenntartását biztosítani gondozásáról, neveléséről, taníttatásáról a szüleinek kell gondoskodnia.

A gyermek sorsát érintő lényeges kérdés a kiskorú gyermek nevének meghatározása, nevének megváltoztatása, tartózkodási helyének kijelölése, iskolájának, életpályájának meghatározása. A különélő szülőknek a gyermek sorsát érintő fontosabb kérdésekben a gyermek érdekében rendszeresen egyeztetniük kell, és közös elhatározásra kell jutniuk.

Kiskorú gyermek nevének megváltoztatása esetén nem elegendő a szülők egyetértése, hanem mindenekelőtt a gyermek érdekeit kell figyelembe venni. A névváltoztatás esetén nem elhanyagolható körülmény, hogy a gyermek hány éves. Három éves kor alatt a családi név még következmények nélkül megváltoztatható, ekkorra még nem alakul ki teljesen a gyermek identitása, azonban mire óvodáskorba lép, már pontosan tudni fogja, hogy mi a neve és ki is ő valójában. Az óvodás korú gyermek önazonosságához nagyon szorosan kapcsolódik a neve, amely identitásának döntő fontosságú eleme. Amennyiben megváltoztatják a nevét, úgy érzi, hogy személyisége legfontosabb összetevőjét vették el tőle, ezáltal súlyosan sérülhet a személyisége. A gyermek csak nyolcéves kora után képes felismerni azt, hogy a neve nem a személyisége része, csupán egy mesterségesen adományozott megkülönböztetésre szolgáló jel

[174] Kőrös András: Fontolva haladás – az új Ptk. Családjogi Könyve 6. rész: A szülői felügyelet I. és II. fejezet. In.: *Családi Jog*, IV. évfolyam 3. szám, 2006. szeptember. 5.o.

és kb. 10 éves kora után érti biztosan, hogy ha megváltozik a neve, attól ő még önmaga marad.[175] Addigra viszont megszokja a nevét…

A szülői felügyeleti jogot gyakorló szülők határozzák meg a gyermek tartózkodási helyét. A szülői házat csak a 16. életév betöltése után hagyhatja el a gyermek a szülők beleegyezése nélkül, a gyámhatóság engedélyével. A gyámhatóság az engedély megadása során azt is vizsgálja, hogy az elköltözés a gyermek fontos érdekét szolgálja - e, illetve, hogy a gyermek lakhatása, tartása és törvényes képviselete az új lakóhelyén biztosítva lesz-e, hiszen 18. éves koráig erről maga nem tud gondoskodni.

A szülők felelőssége, hogy a gyermek jellemfejlődését megfelelő irányba tereljék. A gyermek gondozása nem merül ki a gyermek természetbeni ellátásában, fizikai szükségleteinek kielégítésében, az ehhez szükséges anyagi körülmények és tárgyi feltételek megteremtésében. A gyermek számára át kell adniuk az általános erkölcsi normákat, társadalmi értékrendet, szokásokat. A belátási képességgel rendelkező kiskorú szülője nevelési, felügyeleti kötelezettségét felróhatóan megszegi, ha a kiskorú helyes irányú erkölcsi fejlődéséről nem gondoskodik.[176]

Az Alkotmánybíróság 995/B/1990/3. sz. határozatában kifejtettek szerint a szülői felügyelet elsődlegesen kötelesség és csak ebből az alkotmányos kötelességből folyik a szülők felügyeleti jogosultsága.

A szülői felügyeleti jogokat a Csjt. 1995-ös módosítása óta a szülők együttesen gyakorolják ellentétes megállapodásuk hiányában akkor is, ha már nem élnek együtt. A szülői felügyeleti jogok körébe tartozó azon kérdésekben, amelyben a szülői felügyeleti jogot együttesen gyakorló szülők nem tudnak egyetértésre jutni – a lelkiismereti és vallásszabadság körébe tartozó kérdések kivételével – a gyámhatóság dönt.

A szülői felügyelet – melyet kizárólag a gyermek érdekében lehet gyakorolni – jogokkal és kötelezettségekkel jár. Ezen jogok gyakorlása, egyben a szülői kötelezettségek teljesítése. Csak a gyermek jogai illetve bizonyos esetekben a hatóságok aktusai korlátozhatják, a korlátozást azonban minden esetben csak a gyermek érdeke indokolhatja. A szülői jogok gyakorlásába történő akár jogszabályi, akár hatósági beavatkozás csak a gyermek érdekében, kivételes esetben történhet.

A szülői felügyeleti jogokat a szülők egyenlő mértékben gyakorolhatják. Mindkét szülőnek azonos jogai és kötelességei vannak a gyermeknevelés során. Legfőbb kötelességük, a házasság, a család védelme, és a családban élő gyermek egészséges fejlődéséhez szükséges

[175] Ranschburg, 2003. i.m. 10-11.o.
[176] BH2010.195.

feltételek biztosítása.[177] Az egyenjogúság jegyében egyaránt felelősek a gyermek ellátásáért, a neveléssel kapcsolatos feladatok teljesítéséért, illetve a családon belüli feladatok elvégzéséért. Mindkét szülő felelőssége, hogy a gyermeknevelés hez szükséges légkört megteremtsék, és azt fenntartsák.[178] A szülők között nem tehető különbség a szülői felügyeleti jogok tekintetében abból a szempontból, hogy házasságban, vagy élettársi kapcsolatban élnek vagy éltek egymással, esetleg, hogy semmilyen ezekhez hasonló tartós kapcsolat nem állt fenn közöttük.[179] A szülők egymáshoz való viszonyulásuktól függetlenül szülők, tehát a gyermek tekintetében jogosultak a szülői felügyeleti jogok gyakorlására. A gyermekétől különélő szülőnek kevesebb a joga és kötelessége a jogviszonyon belül, de a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések esetén akkor is van beleszólása, ha nem élnek együtt.

Ha a különélő szülők gyermeke másnál kerül elhelyezésre, akkor a szülők megállapodhatnak egymással abban, hogy melyikük gyakorolja a szülői felügyeleti jogok körébe tartozó azon részjogosítványokat, amiket a gyermek gyámja nem gyakorolhat.
A különélő szülők felügyelettel kapcsolatos vitájáról a bíróság nemperes eljárásban dönt.

A szülői felügyelettel felhagyni, arról lemondani nem lehet, megszüntetni vagy felfüggeszteni azonban igen. Amennyiben a gyermeket az egyik szülőnél helyezték el, akkor a másik szülő felügyeleti joga szünetel. Ha a kapcsolattartási jogával nem kíván élni, ennek szabályozását tehát nem is kérte, gyakorlatilag a felügyeleti jogát egyáltalán nem gyakorolja, de azért ez mégis lényegesen kevésbé deprimáló, mintha azt mondanánk, hogy a szülő azért nem gyakorolja a jogait, mert a felügyeleti jogát megszüntették.

1.3. A közös szülői felügyelet

A Csjt-t módosító 1995. évi XXXI. törvény 5. §-ának disztinkciója óta beszélünk együttes és közös szülői felügyeletről.

Együttes szülői felügyelet[180] esetében a szülői felügyeletet a szülők együttesen gyakorolják – ellentétes megállapodásuk hiányában – akkor is, ha már nem élnek együtt.
A közös szülői felügyelet[181] pedig a házasság felbontása vagy a gyermek elhelyezése iránti per során a szülők kérelmére jön létre. A bíróság hagyja jóvá illetve szünteti meg. Ez azt jelenti, hogy a szülők annak ellenére, hogy már nem élnek együtt, illetve nagy

[177] Csjt. 75.§ (1) bekezdés
[178] LB 17. Irányelv, I. rész
[179] Hegedűs, 2010. i.m. 78.o.
[180] Csjt. 72. § (1) bekezdés
[181] Csjt. 72.§ (2) bekezdés

valószínűséggel nem nevelik együtt a gyermeket, a szülői felügyeleti jogokat közösen gyakorolják.

Ha a házasság felbontása vagy a gyermek elhelyezése iránti perben a gyermeket a szülők megegyezése vagy a bíróság döntése alapján valamelyik szülőnél elhelyezték a felügyeletet ez a szülő gyakorolja, a másik szülő felügyeleti joga szünetel. Kivéve, ha a szülők kérelmére a bíróság a gyermekelhelyezéssel egyidejűleg közös szülői felügyeletet rendel, illetve a szülőknek a közös szülői felügyeletre vonatkozó egyezségét jóváhagyta.[182] Az egyezség megkötése során a szülőknek arra vonatkozóan is nyilatkozniuk kell, hogy a gyakorlatban miként kívánják megvalósítani az együttműködést a gyermek nevelése és gondozása során.[183]

Az 1995. évi XXXI. törvény[184] által bevezetett jelenleg is élő, közös szülői felügyeletet a bíróság csak a szülők közös kérelmére rendelheti el, hiszen ennek nyilvánvalóan csak akkor van értelme, ha a szülők képesek egymással – a gyermek érdekében – együttműködni. A 17. számú Irányelv II. pontja kiemeli, hogy a közös szülői felügyelet gyakorlása csak a szülők közötti teljes egyetértés, maximális együttműködési készség esetén lehetséges.

Elrendelésének további feltétele, hogy a gyermek elhelyezéséről is meg kell állapodni, hiszen a törvény indokolása szerint ez szükséges a gyermek biztonságának és stabilitásának megteremtéséhez, illetve csak addig tartható fenn, amíg rendeltetése betöltésére képes. Ezért az bármelyik szülő kérelmére megszüntethető, ha a szülők már nem tudnak együttműködni. Feltéve, hogy a megszüntetés a gyermek fejlődése szempontjából is indokolt.[185]

A közös szülői felügyelet bevezetésének az volt a célja, hogy a válás ne jelentse egyúttal a gyermek elválását is egyik szülőjétől. Rendkívül igazságtalan volt a korábbi szabályozás, ugyanis abban az esetben, ha a szülők kapcsolata az elválást követően is kiegyensúlyozott és jó volt, és készek lettek volna az együttműködésre, a törvény akkor sem biztosított lehetőséget a közös felügyeletre. További problémát jelentett, hogy a bíróságnak legtöbbször az egyaránt alkalmas szülők közül kellett kiválasztania azt, akinél a gyermeket elhelyezi és a felügyeleti jogokat egyedül gyakorolja.[186]

A társadalmi viszonyok a rendszerváltozást követően olyan irányba változtak, hogy a mai apák már sokkal nagyobb részt vállalnak gyermekeik gondozásában, nevelésében, mint

[182] Csjt. 72. § (2) bekezdés
[183] 12/1995 IM. rendelet 1.§
[184] Annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság a korábbi szabályozást nem találta alkotmányellenesnek. (995/B/1990/3)
[185] Csjt. 72.§ (3) bekezdés
[186] Kőrös András: Változások a családjogban *Ügyvédek Lapja*, 1996/1. 3.o.

ahogy az korábban szokásos volt.[187] A közös szülői felügyelet lehetőségének biztosításával a jogalkotó azt az igényt ismerte fel, miszerint ezek az apák a házasság vagy a szülők kapcsolatának megszűnése után is többek szeretnének lenni, mint „vasárnapi apukák" Ugyanakkor tisztában volt vele, hogy nem fog tömeges igény mutatkozni iránta. Bíztak azonban abban, hogy a közös szülői felügyelet lehetősége számos esetben csökkenteni fogja a szülők közötti feszültséget és oldja a gyermek elhelyezésével kapcsolatos konfliktust.[188]

A közös szülői felügyelet ezzel együtt nem jelenti azt, hogy a szülők a válást követően is közösen gyakorolják a szülői felügyeletet, hiszen az együttélés során sem volt ez a joggyakorlás együttes. (A válást követően nyilvánvalóan még annyira sem lesz együttes, hiszen külön háztartásban fognak élni.) Ezért a gyermek elhelyezése nem mellőzhető, az a gyermek stabilitását, biztonságát szolgálja és a szülők számára is kijelöli a feladataikat. Figyelembe kell venni a közös szülői felügyelet megállapítása során, hogy a szülők továbbra is egy háztartásban élnek-e, esetleg egymáshoz közel, vagy nagyon távol?[189] Hiszen ennek függvényében tudják majd jogaikat gyakorolni, kötelességeiket teljesíteni.

A közös szülői felügyelet széles körben való elterjedését sokáig két tényező akadályozta: egyrészt a tragikus lakáshelyzet,[190] másrészt pedig a békítő tárgyalások, illetve a békítésre törekvés. Sok bíró úgy gondolta, hogy ha a szülők közös szülői felügyelet megállapítását kérik, akkor még van remény az életközösség helyreállítására.

A közös szülői felügyelet lehetőségének bevezetése valóban egy előremutató, alapvetően jó elképzelés, hiszen valóban minden érintett száma az a lehető legjobb megoldás, ha a szülők a párkapcsolatuk megszűnését követően is felelős, gondoskodó, egymást tisztelő szülők tudnak maradni. A gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy sok esetben nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. A közös szülői felügyelet kikötése sokszor csak gesztusértékű, a gyermeket ténylegesen nem gondozó szülő ennek kikötésével érezheti úgy, hogy nem „adta meg magát", nem mondott le a gyermekéről. Valójában azonban – hacsak nem élnek továbbra is egy háztartásban – a gyermeket ténylegesen csak az egyikük tudja nevelni, gondozni.[191]

A kérdés kissé összemosódik a kapcsolattartás és a váltott elhelyezés kérdésével, ugyanis a közös szülői felügyelet alapkérdése, hogy a gyermek és mindkét szülője között élő

[187] Weiss Emilia: A gyermeki jogok és a szülői jogok és kötelességek gyakorlásának néhány újabb kérdése *Családi Jog*, VIII. évfolyam 1. szám. 2010. március 1. o.
[188] Kőrös i.m. 4.o.
[189] Kőrös i.m. 4.o.
[190] Gyökeres, 1993. i.m. 135.o.
[191] Boér Emőke: A gyermekelhelyezés, gyermektartás és a gyermekkel való kapcsolattartás *Család-gyermek-ifjúság*, IX. évfolyam 5. szám, 2005. május. 8.o.

maradjon a kapcsolat abban az esetben is, ha a szülők már nem kívánnak együtt élni. Sajnos tény, hogy a szülők kapcsolatának megszűnése után a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolat az idő előrehaladtával egyre lazábbá, a kapcsolattartás egyre eshetőlegesebbé válik, különösen akkor, ha a különélő szülő új kapcsolatot alakít ki, ami további bonyodalmak forrása is lehet.

Amennyiben valamelyik szülő a válást követően új párkapcsolatot alakít ki (házasságot köt, vagy élettársi kapcsolatot létesít) az új partner, mint nevelőszülő nem jogosult a gyermek vonatkozásában a szülői felügyeleti jogok gyakorlására. A (köznapi értelemben vett) nevelőszülő jogi helyzete, jogai, kötelességei, felelőssége tisztázatlan.[192] Ez sokáig jelentős bonyodalmak forrása volt, 2014. márciusától azonban remélhetőleg megoldódik.

A 2013. évi V. törvény előkészítése során hosszas vita folyt arról, hogy csatlakozzunk - e az Európai Unió egyes tagállamaiban[193] az elmúlt évtizedben elterjedt hullámhoz, azaz lehetővé tegyük-e a bíróság számára, hogy abban az esetben is elrendelje a közös szülői felügyeletet, ha azt a szülők nem kérik, de a bíróság úgy ítéli meg, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdeke ezt kívánja meg. A legtöbb uniós országban a közös szülői felügyeletet tekintik alapvetőnek, melytől csak bizonyos esetekben lehet eltérni, például ha az egyik szülő bántalmazta a gyermeket, beteg, vagy más okból alkalmatlan a gyermek nevelésére. Hosszú időn keresztül úgy látszott, hogy hazánk is csatlakozik az új irányhoz, végül azonban a jogalkotó kihagyta ezt a lehetőséget a Családjogi Könyvből. A törvény indokolása szerint azért, mert a közös szülői felügyelet az együttműködés olyan fokát kívánja meg a szülőktől, amely csak a szülők egyetértése esetén valósítható meg.

Alapvetően nem tudhatjuk, miként viselkednének a magyar szülők egy ilyen, eddig ismeretlen helyzetben. Alapvetően ésszerűnek tűnik az álláspont, hiszen semmi sem működhet közösen, ha nincs meg hozzá a közös akarat.

Az Unióban történt bevezetés alapvető indoka az volt – mely a Családjogi Könyv előkészítése során nálunk is felmerült – hogy amennyiben egyik szülő sem bántalmazó vagy (fizikailag vagy mentálisan) beteg, mindenképpen a közös szülői felügyelet szolgálja legjobban a gyermek mindenekfelett álló érdekét, testi, szellemi és erkölcsi fejlődését. További indok, hogy, ezen lehetőséggel – elvileg – biztosítható az apák és az anyák valódi jogegyenlősége. Illés Blanka szerint azokban az országokban, ahol bevezetésre került, a

[192] Hegedűs, 2010. i.m. 81.o.

[193] Németország, Spanyolország, Csehország, Belgium, Olaszország, Szlovákia, Románia, Finnország, Svédország.

kötelezően elrendelhető közös szülői felügyelet hatására csökkent a válások száma, a gyermekek pszichés állapota javult, csökkent a szülők közötti konfliktus, kevesebb esetben kezdeményeztek eljárást egymással szemben, tehát jelentős számú pozitív hatást eredményezett.[194] Az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában – ahol már több évtizedes múltra tekint vissza az intézmény – még több eredményt tapasztalhatunk.[195]

Jelenleg Európa legtöbb országában a szülői felügyeleti jogok fennmaradnak akkor is, ha a szülők kapcsolata véget ér, tehát a közös szülői felügyeletet tekintik főszabálynak. Korábban ez csak egy lehetőség volt. Ha a szülők erre alkalmasnak tartották magukat kérhették a bíróságtól annak megállapítását, hogy a házasságuk felbontása vagy az élettársi kapcsolat megszűnése után is a gyermek felett a szülői felügyeleti jogokat közösen gyakorolhassák. Az automatikus, főszabály szerinti közös felügyelet Svédországban 1998-óta, Dániában 2002-óta létezik.[196]

A különélő szülők által gyakorolt közös szülői felügyelet automatikus alkalmazásának elterjedése szükségessé tette, hogy annak részletszabályait is megalkossák, mivel a közös gyakorlás megvalósítása – különélés esetén – gyakorlati nehézségekbe ütközik. A leggyakoribb megoldás szerint az a szülő, akinél a gyermek lakik jogosult önállóan eljárni a mindennapi életben előforduló hétköznapi ügyekben, azonban a gyermekkel kapcsolatos fontos kérdésekben a szülők csak közösen dönthetnek.[197] Ilyen fontos ügyek jellemzően a gyermek nevének, tartózkodási helyének és iskolájának meghatározása. Előfordul olyan szabályozás is, amely éppen ellenkezőleg, azokat az ügyköröket határozza meg kivételként, ahol a szülő önállóan is eljárhat és minden egyéb esetben a szülők közösen gyakorolják jogaikat.[198]

Egy németországi kutatás eredménye szerint jobb és szorosabb a különélő szülő és a gyermek kapcsolata, akkor, ha a szülők közösen gyakorolják a szülői felügyeleti jogokat, ami sokat szerint – és ezzel magam is egyetértek – inkább csak annak köszönhető, hogy ha a szülők kapcsolata a válást követően konfliktusmentes, akkor a szülő gyermek kapcsolat is az lesz.[199]

---

[194] Illés Blanka: Miért nincs közös felügyelet Magyarországon. *Ügyvédvilág*, 2013. november VII. évfolyam 11. szám. 4.o.
[195] Illés i.m. 5.o.
[196] Szeibert Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, X. évfolyam 4. szám, 2012. december 6.o.
[197] Ez hasonló a Csjt. azon szabályaihoz, amikor nincsen közös szülői felügyelet, de a külön élő szülő ezeket gyakorolhatja.
[198] Szeibert Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, X. évfolyam 4. szám, 2012. december 6.o.
[199] Szeibert i.m. 7.o.

Hollandiában 2008 óta van lehetőség arra, hogy a nem házasságban élő szülők esetén, akár az egyik szülő kérelmére is elrendelhesse a bíróság a közös szülői felügyeletet. Korábban az apáknak nem sok lehetősége volt részt venni a gyermek nevelésében, ha az anya ezt ellenezte. A jogszabály változtatást egy 2005-ben a holland Legfelsőbb Bíróság által hozott ítélet indokolta, mely kimondta, hogy az, hogy az apa nem kérelmezheti egyoldalúan a közös szülői felügyeletet, sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikkében biztosított jogát. Szintén 2008-ban fogadták el azt a módosítást is, miszerint a szülőknek a házasság felbontása előtt pontos tervet kell készíteniük arról, hogy miként fogják gyakorolni a szülői felügyeleti jogaikat a bontás után.[200]

Mint ahogy a kötelező mediáció bevezetésével kapcsolatosan is az az álláspontom, hogy meg kell próbálni, lehet, hogy a kötelező közös szülői felügyelet is megért volna egy próbát. Legalább tehettünk volna egy kísérletet – a Franciaországban is alkalmazott – ideiglenes váltott elhelyezéssel. Ezen megoldás hasznossága véleményem szerint leginkább a gyermekelhelyezési per során jelentkezhet, hiszen ily módon kiküszöbölhető lenne az a gyakorlat, miszerint a gyermeket az esetek döntő többségében annál a szülőnél helyezik el, akinél a per kezdetekor lakott.[201] Kivédhető lenne az is, hogy a gyermek a – sokáig húzódó – per során teljesen elidegenedjen a különélő szülőtől. Az ideiglenes váltott elhelyezés próbaképp is funkcionálhat, így a szülők és a gyermekek is kipróbálhatják, hogy alkalmasak - e egy ilyen életformára. Ugyanakkor igaz lehet, hogy számos visszaélésre is lehetőséget adhat, és esetleg a gyermek számára is megterhelő lehet, ha egyik héten az egyik, másik héten a másik szülője neveli a másik ellen. Hiába minden, ha a szülők nem képesek a gyermek érdekeit szem előtt tartani.

Annak, hogy a bíróság által, a felek kívánsága ellenére elrendelt közös felügyelet mindenki megelégedésére, a gyermek érdekében funkcionálhasson, alapvetően két gátját látom. Az egyik a szülők személyisége. Vannak, akik könnyedén alávetik magukat a bíróság akaratának, ezáltal az együttműködésre kötelezés is működhet, ellenben vannak olyanok is, akiket éppen ez bőszít fel és minden esetben ellen fognak szegülni a másik szülőnek. A másik akadály lehet az az általános érvényű megállapítás, miszerint azok a szülők, akik a perben nem kötnek egyezséget már olyan rossz viszonyban vannak, hogy a bíróság sem fogja tudni őket valódi együttműködésre kötelezni.

[200] Szeibert Orsolya: Jogalkotási gondolatok a cseh családi jogban, a szülő-gyermek jogviszony változásai Hollandiában, az apa-gyermek kapcsolat megítélésének alakulása az angol bíróságok gyakorlatában *Családi Jog,* VII. évfolyam 4. szám. 2009. december, 36-37.o.
[201] Lásd Grád és munkatársai vizsgálatait.

Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azt is, hogy a közös szülői felügyelet a gyakorlatban egyáltalán nem kíván akkora fokú együttműködést, mint ahogy azt gondolnánk. Hiszen ebben az esetben is csak az egyik szülő gondozza és neveli a gyermeket, tehát ha nem élnek továbbra is együtt, vagy nem valósul meg a váltott elhelyezés, a közös szülői felügyelet csak egy formaság, nem kell hozzá sokkal nagyobb együttműködés, mint akkor, ha csak egyik szülő gyakorolja a szülői jogokat. Tehát lehet, hogy nem volna lehetetlenség nálunk is bevezetni a bíróság által a szülők akarata ellenére elrendelt közös felügyeletet, bár kétségtelen, hogy minden jobban működik, ha nem kötelezés, hanem önkéntes elhatározás eredménye.

Illés Blanka álláspontja szerint azért lenne érdemes hazánkban is újra megfontolni a közös szülői felügyelet kötelező elrendelésének lehetőségét, mert a jelenlegi helyzetben a szülők megtehetik azt, hogy hagyják a végsőkig elfajulni kettejük és a gyermekek viszonyát, mert tudják, hogy amennyiben a gyermeket egyiküknél helyezik el, akkor egyáltalán nem kell majd a másik szülővel együttműködni, akár teljesen ki is lehet zárni az életükből. Jelenleg tehát semmi sem sarkallja őket az együttműködésre, dolgaik békés rendezésére. Azonban, ha a bontóper vagy gyermekelhelyezés kezdetén tisztában lennének azzal, hogy a bíróság rákényszerítheti őket az együttműködésre, akkor remélhetőleg majd mindent elkövetnek, hogy a kapcsolatuk ne romoljon meg túlságosan.[202]

Összefoglalva a közös szülői felügyelet előnyeit a következőkben látom: amennyiben a szülők egymáshoz való viszonya kiegyensúlyozott, és valóban, minden helyzetben a gyermekük érdekeit tartják szem előtt, a lehető legjobb megoldás lehet a közös szülői felügyelet. Azonban, ha a szülők nem élnek közös háztartásban, váltott elhelyezés vagy korlátlan mértékű kapcsolattartás hiányában a közös szülői felügyelet a gyakorlatban nem tud megvalósulni, csak egy teoretikus megállapodás lesz.

A megoldás számtalan előnye ellenére megállapítható, hogy a szülők csak nagyon ritkán élnek vele: mindössze a perek 8%-ában kértek a felek a gyermek(ek) vonatkozásában közös szülői felügyeletet (106), az ügyek 92%-ában (1318) pedig az egyik szülőt jogosították fel ezen jogok gyakorlására. Azokban a perekben, ahol a szülők közös szülői felügyelet gyakorlásában állapodtak meg, kivétel nélkül egyezséget kötöttek és közös megegyezéssel, a bontó okok feltárása nélkül kérték a házasság felbontását. Ez arra enged következtetni, hogy a kötelék felbontása ellenére – remélhetőleg a felelős szülői magatartásuk miatt – továbbra is jó

[202] Illés Blanka: Miért nincs közös felügyelet Magyarországon. *Ügyvédvilág*, 2013. november VII. évfolyam 11. szám. 4.o.

viszonyban tudtak maradni egymással. Ez rendkívül dicséretes, kár, hogy csak a perek 8%-ban fordul elő.

A bírói gyakorlat úgy vélekedik, hogy közös szülői felügyelet esetén nem szükséges a tartásdíjról és a kapcsolattartásról rendelkezni. Ugyanakkor amennyiben nem rendezik és a szülők kapcsolata az ítélet meghozatalát követően mégis megromlik, akkor a szabályozás hiányából napi problémák adódhatnak. Ezért a biztonság kedvéért érdemes közös szülői felügyelet esetén is részletesen szabályozni ezeket a kérdéseket, a későbbi viták elkerülése és a végrehajthatóság biztosítása érdekében.[203]

1.3.1. A közös szülői felügyelettel kapcsolatos egyes nemzetközi szabályok

Az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is leszögezi, hogy az anya és az apa szülői jogai és kötelességei egyenlőek, felelősségük közös az együttélés alatt és a házasság felbontását követően is.

Az 1989. évi New York-i Gyermekek jogairól szóló Egyezmény 18. cikke az államok kötelességévé teszi, hogy biztosítsák annak az elvnek az elismerését, mely szerint a szülőknek közös a felelőssége a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért. Őket a cselekedeteikben elsősorban a gyermek mindenekfelett álló érdekének kell vezetnie. Ez az állam részéről tevőleges magatartást feltételez, illetve magában foglalja azt is, hogy nem tehető különbség az anya és az apa jogai között, egyik szülő sem élvezhet elsőbbséget a másikkal szemben. Álláspontom szerint ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a szülői jogok – annak deklarálása ellenére – sem voltak soha egyenlőek. A történelem során hosszú ideig egyértelmű volt az apa jogainak elsőbbsége, majd a XX. században olyannyira elfogadottá vált, hogy az anya a legfontosabb személy a gyermek életében, hogy napjainkra a hozzáállás teljesen megfordult és az anya jogainak primátusáról beszélhetünk.

Az egyezmény azt hangsúlyozza, hogy a szülőknek a gyermek mindenekfelett álló érdekét szem előtt tartva kell a felügyeleti jogokat – közösen – gyakorolni. Ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy a jogokat valóban közösen gyakorolják, a gyermeket közösen nevelik, de mindenképpen mindketten felelősen részt vesznek a gyermek életében.[204]

Az Emberi Jogok Európai Bírósága is sok esetben foglalkozott a közös szülői felügyelet kérdésével. A Hoppe ügyben nem állapította meg a 8. cikk sérelmét. A kérelmező azt sérelmezte, hogy a német bíróság nem biztosította a szülők számára a közös szülői

[203] Kónya Beáta: Ó, azok a kompromisszumok, beszélgetés Kövesné Kósa Zsuzsannával, *Ügyvédek Lapja* 2012/6. 39.o.
[204] Szeibert Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, X. évfolyam 4. szám, 2012. december 4.o.

felügyeleti jogot, hanem azt kizárólag az anyára ruházta, illetve az apa kapcsolattartási jogát is korlátozta. A Bíróság elfogadta a német hatóságok érvelését, miszerint a szülők közötti rendkívül feszült viszony nem teszi lehetővé a közös szülői felügyelet gyakorlását, sőt kifejezetten a gyermek érdekeivel ellentétes.[205]

Az Európa Tanács Családjogi Szakértői Bizottsága által 2002-ben kiadott White Paper on Principles Concerning the Establishment and Legal Consequences of Parentage 22. alapelve szerint a házasság megszűnése vagy érvénytelensége, a szülők különválása vagy az együttélés megszűnése önmagában nem eredményezi a szülői felügyeleti jogok gyakorlásának megszűnését, ami a szülői felügyelettel rendelkező szülők egyenlő joga. A szülői felügyeleti jog közös gyakorlásától való eltérés a szülők megállapodásával, ennek hiányában a bíróság döntésével lehetséges.[206] A Fehér Könyv alapelvnek tekinti, hogy amennyiben az lehetséges a szülői felügyeleti jogokat a szülőknek közösen kell gyakorolniuk, kivéve, ha ez ellenkezik a gyermek mindenekfelett álló érdekével.[207]

Az Európai Bizottság 2011 februárjában terjesztette elő az Európai Unió gyermekjogi ütemtervét, melynek alapvető célja a gyermekek jogainak és mindenekfelett álló érdeke hatékony érvényesülésének biztosítása. A közlemény kitér arra is, hogy a szülői felügyelettel kapcsolatos családjogi jogviták jelentős mértékben megterhelik a gyermekeket, ezért lehetőség szerint ennek kivédésére kell törekedni, melyet eljárásjogi garanciákkal lehet biztosítani. A tervezet kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy a gyermek mindkét szülőjével kapcsolatot tarthasson.

1.3.2. A közös szülői felügyelet legújabb formája - a váltott elhelyezés

A váltott elhelyezés az utóbbi években terjedt el hazánkban is, úgy, mint a közös szülői felügyelet gyakorlati megvalósulása, hiszen abban az esetben, amikor a gyermek az egyik szülővel él csak együtt, a közös felügyelet valójában megvalósíthatatlan, inkább csak elméleti és érzelmi jelentőségű. Ezért nevezi az angol szakirodalom rendkívül találóan joint physical custody-nak, mert a közös felügyelet a fizikai valóságban is megvalósul. Váltott elhelyezés esetén mindkét szülő egyforma mértékben vehet részt a gyermek nevelésében, ugyanúgy gondoskodhat róla, amikor éppen nála lakik. Ezen új lehetőségnek legnagyobb előnye, hogy a gyermek egyik szülőjétől sem szakad el. Azonban sok hátulütője is van és sajnálatos módon

[205] Hoppe vs. Germany judgement of 5 December 2002, no. 28422/95
[206] Kőrös András: Fontolva haladás- az új Ptk. Családjogi Könyve 7. rész: A szülői felügyelet III. fejezet in.: *Családi Jog* IV. évfolyam 4. szám, 2006. december 1.o.
[207] Szeibert Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, X. évfolyam 4. szám, 2012. december 4.o.

csak kevesen alkalmasak rá, annak ellenére, hogy az apák és az anyák szülői magatartása és a gyermeknevelésben való aktív részvétele sokat változott az elmúlt évtizedekben.

A váltott elhelyezés még nagyon gyermekcipőben jár Magyarországon, ezért gyakorlati tapasztalatunk is viszonylag korlátozott ezen a téren. Európában se tekinthet vissza hosszú múltra[208] az alkalmazása, legkorábban Svédországban vezették be 1998-ban, ahol a szülők beleegyezése hiányában is elrendelhető, amennyiben ez szolgálja a gyermek mindenekfelett álló érdekét. Európa országait tekintve a különbség abban áll, hogy mely esetekben rendelkezhet a bíróság a váltott elhelyezésről: az egyik szülő kérelmére, akkor is, ha a másik ellenzi, [209]csak a szülők együttes kérelmére[210] vagy pedig abban az esetben is elrendelhető, ha mindkét szülő ellenzi, de ez a megoldás tűnik a gyermek számára a legjobbnak a bíróság szerint. Különbség mutatkozik a tekintetben is, hogy a bíróságok főszabálynak vagy lehetőségnek tekintik-e. Az utóbbi években leginkább Franciaországban terjedt el ez a megoldás, mert úgy ítélik meg, hogy a váltott elhelyezés szolgálja a leginkább a gyermek érdekeit, mivel biztosítja a mindkét szülővel való szoros kapcsolatot. Az intézmény sikerességében való bizalmukat igazolja, hogy lehetőség van arra is, hogy a bíróság ideiglenesen, mintegy próbaidőre elrendelje a váltott elhelyezést, hogy az érintettek megtapasztalhassák annak előnyeit és esetleges hátrányait, majd csak ezen próbaidő letelte után határoz a bíróság a gyermek végleges elhelyezéséről.[211]

Szeibert megemlíti, hogy sokak szerint a váltott elhelyezés káros a gyermek számára, mert megterhelő a folyamatos költözködés, a gyermek szinte otthontalanul, de legalábbis állandó otthon nélkül nő fel.[212] Én ezzel nem értek egyet. Természetesen sok múlik azon, hogy a gyermek igényeit és a szülők lehetőségeit mennyire sikerül összeegyeztetni. A váltott elhelyezés valóban feltételezi a szülők kiegyensúlyozott kapcsolatát, és lényegesen nagyobb együttműködést kíván, mint az egyik szülőnél való elhelyezés mellett megtartott közös szülői felügyelet. A váltott elhelyezésnek csak abban az esetben van értelme, ha a szülők hasonló nevelési elveket vallanak, valamint képesek a másik szülői mivoltát elismerni és tiszteletben tartani. Ha a gyermek heti vagy kétheti váltásban kap teljesen eltérő impulzusokat, 7 naponta kell teljesen más szabályokhoz és környezethez alkalmazkodnia, akkor az nyilvánvalóan

[208] Franciaországban 2002-óta, Belgiumban 2006 óta van jelen. Alkalmazzák Németországban, Olaszországban, Hollandiában, Norvégiában, Svájcban, Spanyolországban, de pl. Bulgáriában és Dániában egyáltalán nincs mód a váltott elhelyezésre.
[209] Svédországban elrendelhető a váltott elhelyezés akkor is, ha azt az egyik szülő ellenzi.
[210] Finnország, Norvégia.
[211] Weiss Emilia: A gyermeki jogok és a szülői jogok és kötelességek gyakorlásának néhány újabb kérdése *Családi Jog*, VIII. évfolyam 1. szám. 2010. március 8.o.
[212] Szeibert Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, X. évfolyam 4. szám, 2012. december 3. o.

károsan hat a személyiségfejlődésére. Továbbá, ha a szülők viszonya nem megfelelő, akkor még azzal is terhelhetik a gyermeket, hogy minden nem kívánatos magatartása miatt a másik szülőt teszik felelőssé. (olyan vagy, mint az anyád! Ezt is biztosan az apádtól tanultad!) Ilyen körülmények között semmiképp sem ajánlott a váltott elhelyezés.

Abban az esetben, ha mindkét szülő egyaránt alkalmas a gyermek nevelésére (ez általában adott), őszintén ragaszkodnak a gyermekhez, és hajlandók a gyermek nevelésében aktívan részt venni és érte felelősséget vállalni, akkor a váltott elhelyezés minden érintett számára a lehető legtöbb előnnyel járó megoldás lehet. Hozzátéve, hogy a viszonyuk még nem mérgesedett el és képesek az együttműködésre a gyermek érdekében.

Természetesen a szülők személyiségjellemzőin és egymáshoz illetve a gyermekhez való viszonyukon túl az egyéb körülményeknek is optimálisnak kell lenni. [213] Például mindkét szülő rendelkezzen megfelelő lakással, anyagi forrásokkal, elegendő idővel, vagy igénybe vehető segítővel és az sem elhanyagolható szempont, hogy milyen távolságra laknak egymástól és az iskolától, esetleg a nagyszülőktől. Csak ritkán állhat elő olyan helyzet, hogy minden ennyire ideális legyen, ezért jó ideig még nem ez lesz hazánkban a legelterjedtebb megoldás a gyermekelhelyezés során.

Álláspontom szerint minden esetben egyedileg kell felmérni a gyermek igényeit és a szülők lehetőségeit és ehhez igazítani a lakóhelyváltások időintervallumát. A túl gyakori váltás mindenképpen megterhelő lehet a gyermek számára, a túl nagy időközök alkalmazása sem célszerű, mert a gyermekek időérzéke más, mint a felnőtteké, egy 3-4 hetes időszak alatt, teljesen elszokhatnak a másik szülőtől, így a váltás akár traumatikus is lehet számukra. A legoptimálisabb a – gyermek életkorát és egyéb egyedi jellemzőit figyelembe véve – a heti vagy kétheti váltás.

További előnye a váltott elhelyezésnek, hogy a szülőnek lehetőséget biztosít arra, hogy „jobb szülő" legyen, hiszen az alatt az idő alatt, amíg a gyermek nála van, valóban csak rá koncentrálhat, egyéb teendőit tudja úgy időzíteni, hogy azokat akkor végezze el, amikor a gyermek nincs ott. A „gyermekmentes" hétvégéken pedig lehetősége van szórakozni, vagy kipihenni magát.

Ha a világon minden emberi kapcsolat ideális lenne, akkor a közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés lenne a legoptimálisabb a gyermek egészséges fejlődése szempontjából.

[213] A CEFL Commission on European Family Law 20. Elvének 2. pontja meghatározza azokat a szempontokat, amelyeket a bíróságnak a váltott elhelyezés elrendelése előtt figyelembe kell venni, úgy, mint a gyermek életkora és véleménye, a szülők készsége és képessége a gyermek érdekében való együttműködésre, a szülők lakóhelye és a gyermek iskolája közötti távolság. Külön kiemeli, hogy a váltott elhelyezés során is törekedni kell arra, hogy a gyermeket lehetőleg ne szakítsák ki a megszokott környezetéből.

Nyilvánvalóan ez egy egészen utópisztikus elképzelés, hiszen a feltételek csak nagyon ritkán lehetnek ideálisak, és ha a szülők kapcsolata annyira harmonikus, akkor valószínűleg nem válnak el. Azonban ha elválnak, akkor minden érintett számára nagyon nehéz, hogy túllépjen a felhalmozott sérelmein és sértettségén. Pedig a gyermek számára rendkívül kedvező, ha egyik szülőjével sem veszíti el a kapcsolatot. Azon szülők gyermekei, akik ezt a megoldást választják, nem érzik annyira, hogy két tűz közé szorultak.

Összefoglalva a váltott elhelyezés számtalan előnnyel bír. Alapvetően szolgálja a szülők és a gyermek érdekeit is, mert így valóban nem szakadnak el egymástól, és álláspontom szerint ez az egyetlen megoldás, melyben a szülők igazán közösen tudják szülői felügyeleti jogaikat gyakorolni. Úgy gondolom, hogy a váltott elhelyezés a lehető legjobb megoldás abban az esetben, ha a szülők csak mint férfi és nő (férj és feleség) szűntek meg egymás számára, de szülői mivoltuk továbbra is jelentőséggel bír számukra, és ezen feladatuknak a jövőben is maximálisan szeretnének eleget tenni. Ebből kifolyólag nem lehet általános érvényű főszabállyá tenni, mert számos anyagi, fizikai és személyiségbeli feltételnek kell egyszerre teljesülnie ahhoz, hogy a gyakorlatban is betölthesse szerepét.

A váltott elhelyezés „hátrányai" közé sorolom, hogy mindenképpen gátját képezi a továbblépésnek, egy tartós párkapcsolat kialakításának. Általában jellemző, hogy a különválás után az apa elköltözik, új kapcsolatba kezd és az új barátnővel, feleséggel új családot alapít. Amikor ez megtörténik, akkor valahogy mindig háttérbe szorulnak a „régi" gyermekek, gyakran a kapcsolat is teljesen megszakad. Váltott elhelyezés esetén az apák számára nehézséget okozhat, hogy új családot alapítsanak, hiszen a „régi" gyermek életében is aktívan részt vesznek. Ez az anyák számára nem okoz akkora nehézséget, hiszen eddig is a legtöbbször náluk volt a gyermek és vele együtt léptek tovább, létesítettek új párkapcsolatot.
Nem sorolom a hátrányok közé azt, hogy a gyermek számára megterhelő lehet a gyakori váltás, mert – álláspontom szerint – csak akkor érdemes ebben megállapodni, ha a feltételek és a körülmények optimálisak, tehát a gyermek életkora, személyisége, érettsége és egyéb igényei ezt lehetővé teszik. Ha minden feltétel teljesül, akkor biztosan nem jelent számára nehézséget. Semmiképp sem javaslom a váltott elhelyezést abban az esetben, ha gyermek nagyon kicsi (4 évnél fiatalabb) illetve akkor, ha a szülők között erőteljes konfliktusok vannak. Igaz, hogy a váltás nem igényel túl nagy szülői együttműködést, de mindenképpen alapvető, hogy elismerjék egymás szülői szerepének fontosságát és tiszteljék a másikat. Ha ez hiányzik a közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés nem működhet.

A váltott elhelyezés gyakorlati nehézségei között meg kell említeni a tartásdíjfizetést. Amennyiben a gyermek azonos időt tölt mindkét szülővel, elvileg mindketten természetben

tartják őt, tehát egyikük sem fizet tartásdíjat. Azonban, ha nagyon eltérő gazdasági viszonyok között élnek, felmerülhet egyfajta kompenzáció szükségessége. Hiszen nem volna helyénvaló, hogy a gyermek egyik héten nélkülöz, a másik héten dúskál a javakban. Ez minden bizonnyal megviselné.

Gyakorlati nehézséget okozhat az is, hogy melyik szülő lakását kell megjelölni, mint a gyermek állandó lakóhelyét? Bizonyos esetekben ennek jelentősége lehet: pl. orvosi ellátás, iskolai beiratkozás, szociális ellátások igénylése esetén. Amennyiben közel laknak egymáshoz, azaz egy körzetben élnek, akkor ez nem okozhat gondot, azonban, ha nem, akkor ki jogosult erről dönteni? Hiszen ez megbontja kissé a „mindenben egyenlő jogaink vannak" alapon működő váltott elhelyezést. (Az USA-ban a gyermeknek ilyenkor két címe van, Magyarországon továbbra is csak egy.)

Váltott elhelyezés esetén Makai Katalin szerint mindkét szülő jogosult a gyermek tartózkodási helyének meghatározására, a közös szülői felügyeletről rendelkező ítéletben, vagy a szülők által jóváhagyott egyezségben minden további nélkül fel lehet tüntetni mindkét szülőnek a címét, azonban ebben az esetben is csak egy bejelentett lakcíme lehet a gyermeknek, amin szintén összeveszhetnek a szülők.[214]

További kérdésként merül fel, hogy melyik szülőnek jár a családi pótlék váltott elhelyezés esetén? Amennyiben a feltételezett bizalmi viszony megvan köztük, akkor megállapodhatnak abban, hogy az egyik szülő számára folyósítják az összeget, majd azt elfelezik. Ez a gyakorlatban működhet, azonban a rugalmatlanságukról ismert hivatalokban ez számtalan bonyodalomhoz vezethet, ennek a kérdésnek a megoldása tehát egyelőre várat magára.

Jelenleg Európában Svédországban tekint vissza a legnagyobb múltra a váltott elhelyezés intézménye, ahol 2000-ben utánkövetéses vizsgálatot végeztek annak megállapítása érdekében, hogy milyen előnyei és hátrányai vannak ennek a megoldásnak a felbomlott család egyes tagjaira nézve. A gyermekek véleménye nagyjából egységes volt: pozitívumként emelték ki, hogy valóban élő és szoros maradt a kapcsolatuk mindkét szülővel, azonban hátrányként fogalmazták meg a stabil, biztos otthon hiányát. A szülők szintén nagyon jó megoldásnak tartották a váltott elhelyezést, azonban azok a szülők, akik ellenezték ezt a megoldást, az évek során sem enyhültek meg, továbbra is úgy tartották, hogy a másik szülővel képtelenség együttműködni. A kutatás végső megállapítása tehát az lett, hogy minden a szülők személyiségén múlik: amennyiben konfliktuskerülők és képesek egymással

[214] Makai, 2013. i.m. 260.o.

együttműködni, akkor a váltott elhelyezés remekül működik. Azonban, ha a kapcsolatuk továbbra is vitákkal és konfliktusokkal terhes, akkor semmilyen megoldás nem lehet kielégítő. A vizsgálat eredményeképpen született jelentés felhívta a figyelmet arra, hogy a váltott elhelyezés elrendelése esetén fokozott jelentőséget kell tulajdonítani a gyermek akaratának, hiszen ez a megoldás jelentős terhet ró rá. Továbbá alaposan mérlegelni kell azt az esetet, amikor az egyik szülő kifejezetten ellenzi az elhelyezésnek ezt a módját, mert feltételezhető, hogy nem lesznek képesek a szükséges mértékű hatékony együttműködésre. Felmerült a gondolat, hogy 3 éves kor alatt nem szerencsés a váltott elhelyezés, végül azonban nem fogalmaztak meg konkrét korhatárt, csak azt, hogy figyelemmel kell lenni a gyermek szükségleteire és igényeire.[215]

Mindent egybe vetve a váltott elhelyezés elvi lehetőségének megteremtésével az új Ptk. egy hatvan éve zajló fejlődési folyamat végére tett pontot. Az ötvenes-hatvanas években még kimondottan károsnak tartották és tiltották a váltott elhelyezést: „az hogy az egyik hónapban az egyik, másik hónapban a másik szülő gondviselésében legyen a gyermek még a szülők erre vonatkozó megegyezése esetén sem elfogadható, mert ez a gyermek nyilvánvaló érdekét sérti. A gyermekre káros hatással van az állandó környezetváltozás, az egyes családoknál más és más nevelési elvek érvényesülnek. A gyermek ellentétes nevelési módszerek között nevelődik. Az ilyen nevelési behatások mellett, a gyermek igen könnyen kiegyensúlyozatlanná válik, amit későbbi életében sem tud kiküszöbölni, s nyomot hagy egész egyéniségére, jellemére.”[216] Ma már ezzel az álláspontal nem értünk egyet. A világ nagyon gyorsan változik, a mai gyermekek már könnyen alkalmazkodnak a változásokhoz, sőt kifejezetten igénylik azt. Manapság egy gyermek nagy mennyiségű információval találkozik egy nap, rengeteg impulzus éri, amely miatt sokkal magasabb az arousal[217] szintje, mint az 50 évvel ezelőtti gyermekeknek. Ezért, ha az izgalmi igényei nem nyernek kielégítést, unatkozni fog.

Az általam a Szegedi Járásbíróságon áttanulmányozott ügyek alapján készített statisztika tanúsága szerint a gyermekeket 1228 (86,2%) esetben az anyánál helyezték el, és mindössze 142 esetben az apánál. 40 esetben kértek váltott elhelyezést, mely szerint heti, kétheti vagy egyéb váltásban él a gyermek egyik vagy másik szülőjével. Abban az esetben, ha több gyermek volt, előfordult olyan megoldás is, hogy a fiú az anyához, a lány az apához

[215] Szeibert Orsolya: Gyermekelhelyezéshez kapcsolódó aktuális problémák a XXI. század elején, *Családi Jog*, VI. évfolyam 3. szám, 2008. szeptember 28.o.
[216] P.törv. 21363/1957.sz.hat.
[217] Általános agyi aktivációs szint (és rendszer). Éberségi, gerjesztettségi állapot. A szellemi és fizikai teljesítőképesség idegi (és hormonális) előfeltétele.

került (vagy fordítva) illetve, hogy a kisebb gyermek az anyához, a nagyobb az apához (vagy fordítva) összesen 5 esetben. Nagymamánál helyezték el 4 esetben, nevelőszülőhöz került 4 gyermek és családba fogadtak egy gyermeket.

A 2013. évi V. törvénnyel elfogadott Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének előkészítése során nem csak az elmúlt évtizedek társadalmi változásaira kellett tekintettel lenni, hanem a 2001 szeptemberében alakult Európai Családjogi Bizottság[218] által megfogalmazott alapelvekre is, melynek alapvető célja, hogy az európai országok családjogi szabályozását közelítse egymáshoz. A CEFL alapelvek között szerepel a szülői felügyeleti jog, mely alatt a szülői jogoknak és kötelességeknek együttesét értik, amely a gyermekek jogait és érdekeit hivatott védeni és biztosítani. A szülői felügyelet körébe tartozik tehát a gyermek gondozása, védelme és nevelése, személyes kapcsolatainak megőrzése, tartózkodási helyének meghatározása, vagyonának kezelése, és törvényes képviselete. A gyermek jogai körében a következőkről tesz említést: érdekeinek és jogainak elsődlegessége, autonómiájának akceptálása, fejlődési fokához mért önálló cselekvési lehetőségének biztosítása, diszkriminálásának, hátrányos megkülönböztetésének tilalma. Életkorától és érettségétől függően joga van az őt érintő kérdésekben informálódni, konzultálni, és a joga van ahhoz, hogy véleményét kifejtse és azt kellő súllyal figyelembe is vegyék.[219]

1.4. Az Európai Családjogi Bizottság szülői felügyelettel kapcsolatosan kidolgozott elvei

A CEFL Alapelvek részletesen szabályozzák a szülői felügyelet jogok gyakorlását is. A 3:10 Elv hangsúlyozza és főszabálynak tekinti, hogy mindkét szülőt megilleti a közös szülői felügyeleti jog – melyet lehetőség szerint közösen is gyakorolnak – abban az esetben is, ha nem élnek együtt, hiszen a házasság felbontása vagy az élettársi kapcsolat megszűnése nem érinti a szülői jogokat. Kivételes esetként aposztrofálja azt a helyzetet, amikor a szülők megállapodása vagy a bíróság döntése folytán csak az egyik szülőt illetik meg a felügyeleti jogok.[220]

A 3:10 CEFL alapelv leszögezi, hogy a szülőket a különélésük esetén is változatlanul megilleti a közös szülői felügyeleti jog. Amennyiben a szülők ettől el kívánnak térni, bírósághoz fordulhatnak, vagy pedig írásbeli megállapodásban rendezhetik a szülői felügyeleti jogok gyakorlását. Kivételes esetben a hatóságok is feljogosíthatják az egyik

[218] Commission on European Family Law (CEFL)
[219] Weiss Emília: Az Európai Családjogi Bizottság – Commission on European Family Law – elvei a szülői felügyeleti jogok kérdéskörében In: *Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára,* PTE, Pécs, 2010. 397-399.o.
[220] Weiss, 2010. i.m. 400-401.o.

szülőt ezen jogok kizárólagos gyakorlására, ezáltal a másik szülőt kizárják e körből. Erre csak olyan nem túl gyakori és indokolható esetekben kerülhet sor, amikor a másik szülő távol van (pl. börtönbüntetését tölti), ha eltűnt, illetve, ha mentális vagy fizikai állapota miatt jogainak gyakorlására nem képes. A szülők akkor is a hatósághoz fordulhatnak, ha a közös szülői felügyeleti jog gyakorlásának módjában vagy egy ehhez kapcsolódó fontos kérdésben nem tudnak megállapodni. A bíróság ez esetben igyekszik a felek közötti megállapodást elősegíteni. Amennyiben ez nem vezet eredményre, a bíróság vagy megosztja a szülők között a felügyeleti jogok gyakorlását, vagy eldönti a szülők közötti vitát.[221]

A 3:16 CEFL alapelv egy speciális helyzetet szabályoz, miszerint egyedül jogosult a szülő a szülői felügyeleti jog gyakorlására, ha a szülői jogállás csak az ő vonatkozásában van megállapítva. A 3:17 és 3:18 elv kitér arra az igen gyakori esetre is, ha valamelyik szülő új párkapcsolatot alakít ki. A magyar jog eddig nem rendelkezett ezekről az esetekről, pedig hazánkban is igen jellemző élethelyzetről van szó. A gyermeket a szülői felügyeleti jog gyakorlására jogosult szülővel együtt nevelő új partnert[222] is megilletik bizonyos jogosultságok (a gyermeket érintő mindennapi kérdésekben a szülői felügyeletei jogok egésze vagy egy része), abban az esetben, ha a gyermek (különélő) másik szülője ezt nem ellenzi. Ugyanakkor mindkét szülő felügyeleti joga megmarad.[223]

A 3:20 elv szerint a szülők jogosultak dönteni abban a kérdésben, hogy ha külön élnek, akkor melyiküknél legyen a gyermek tartózkodási helye. Arra az esetre, ha ebben mégsem tudnának megállapodni, az Elv nem ad iránymutatást, azonban részletesen igyekszik szabályozni a váltott elhelyezés kérdéskörét, amelyről szintén a szülők jogosultak dönteni. Olyannyira főszabálynak tartja ezt a megoldást – annak ellenére, hogy megjegyzi, az állandóság hiánya akár ártalmas lehet a gyermek számára – hogy lehetőséget biztosít arra, hogy a bíróság váltott elhelyezésről rendelkezzen abban az esetben is, ha a szülők ezzel nem értenek egyet. A megosztott elhelyezésről szóló megállapodás, vagy ítélet meghozatala előtt a bíróságnak a következő körülményeket kell mérlegelni: a gyermek életkora és véleménye, a szülőknek a gyermek érdekében való együttműködési képessége és készsége, a szülők személyes körülményei, a szülők lakóhelye közötti távolság, a gyermek iskolájától való távolság. Ezek mind lényeges szempontok, ezért körültekintő mérlegelést kívánnak.[224]

A fenti alapelvekre is tekintettel abban az esetben, ha a bíróságnak kell döntenie arról, hogy a gyermeket melyik szülő nevelje, gondozza tovább, a 2013. évi V. törvény

[221] Weiss, 2010. i.m. 401-403.o.
[222] Amennyiben a szülő házastársa: mostohaszülő, ha a szülő élettársa: nevelőszülő.
[223] Weiss, 2010. i.m. 403.o.
[224] Weiss, 2010. i.m. 404.o.

megszüntette a korábban használt „gyermekelhelyezés” kifejezést és helyette – a nemzetközi elnevezésnek megfelelően – bevezette a szülői felügyeleti jogok teljes körű rendezéséről szóló szabályokat.[225] A gyermek elhelyezése csak abban az esetben merülhet fel, ha a gyermeket harmadik személynél vagy intézetben helyezik el, amennyiben mindkét szülő alkalmatlan a gyermek nevelésére, illetve a gyermek érdekét veszélyeztetnék, ha ők gyakorolhatnák a szülői felügyeleti jogokat.

1.5. Szülői felügyelet a 2013. évi V. törvény szerint

Az új törvény nagyobb szabadságot kíván biztosítani a szülők számára a szülői felügyeleti jogok[226] rendezése terén arra az esetre nézve, ha már nem élnek együtt. Amíg együtt élnek (akár házastársként, akár élettársi kapcsolatban) és a gyermeket együtt nevelik, természetesen a szülői felügyeleti jogokat is közösen gyakorolják.[227] Ezeket a jogokat mindaddig közösen jogosultak gyakorolni, amíg rendezésükről ők maguk meg nem állapodnak, illetve kérelmükre a bíróság vagy a gyámhatóság nem rendelkezik róla. Rendezni elsősorban tehát ők jogosultak, saját igényeiknek és lehetőségeiknek megfelelően állapodhatnak meg a szülői felügyeleti jogok további gyakorlásának módjáról.[228]

A különélő szülők az új szabályok szerint kétféle módon dönthetnek a szülői felügyeleti jogok gyakorlásáról: megosztják egymás között a közösen gyakorolt jogokat és kötelezettségeket vagy megállapodnak abban, hogy azt teljes körűen csak egyikük gyakorolja.[229] Ez utóbbi esetben gyakorlatilag tovább él a jelenlegi gyakorlat, a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben a szülők továbbra is közösen döntenek. Ezen lényeges kérdések a következők: a gyermek nevének meghatározása és megváltoztatása, tartózkodási helyének meghatározása, amennyiben az nem azonos a gyermeket nevelő szülő tartózkodási helyével, a gyermek külföldi tartózkodási helyének kijelölése, ha a külföldön tartózkodás huzamosabb idejű vagy a letelepedés szándékával történik, továbbá a gyermek iskolájának, életpályájának kijelölése, és az állampolgárság megváltoztatása. Vita esetén ezekben a kérdésekben is a gyámhatóság rendelkezik hatáskörrel.

---

[225] Ptk. 4:167.-177.§

[226] Ptk. 4:146.§ A kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. A szülői felügyelet a kiskorú gyermek neve meghatározásának, gondozásának, nevelésének, tartózkodási helye meghatározásának, vagyona kezelésének, törvényes képviseletének jogát és kötelességét, a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magában. 4:149§ A szülő felügyeleti jogának gyakorlását a bíróság vagy más hatóság törvényben meghatározott, kivételesen indokolt esetben, olyan mértékben korlátozhatja vagy vonhatja el, amely a gyermek érdekének biztosításához szükséges.

[227] A szülői felügyeleti jogok együttes gyakorlása eltűnt a CSJK.-ból.

[228] Szeibert Orsolya: Szülői felelősség, gyámság, örökbefogadás, *Jegyző*, XV. évfolyam 5. szám www.jegyzo.hu/index.php?oldal=egycikk&id=2432 letöltés ideje: 2013.11.15.

[229] Ptk. 4:165. §

Amennyiben a szülők a szülői felügyeleti jogok rendezéséről nem tudnak megállapodni, a bíróság dönt. Európa más országaival és a jogszabály előkészítése során felmerült javaslattal ellentétben a bíróság közös felügyeletet csak a szülők erre irányuló együttes kérelme esetén rendelhet el, tehát ezen a területen nem hozott jelentős változást az új szabályozás.

A jogalkotó arra hivatkozott, hogy az 1995-óta rendelkezésre álló tapasztalatok azt mutatták, hogy a közös szülői felügyelet csak a szülők nagyfokú együttműködési képessége esetén szolgálja a gyermek érdekeit, így ezt a javaslatot végül elvetették.

Valószínűleg külföldön is abból indultak ki, hogy ha valamilyen módon rákényszerítik őket az együttműködésre, akkor még lehet, hogy képesek is lesznek rá a gyermek érdekében, még akkor is, ha korábban határozottan elzárkóztak előle. Magyarországon ezt nem mertük megkockáztatni. Helyette egy új, rugalmasabb kapcsolattartási rendet hoztak létre, ami lehet, hogy valóban jobban fogja szolgálni a magyar szülők igényeit, annak érdekében, hogy a különélő szülő a válást követően is aktívan részt vehessen a gyermeke életében.

A szülői felügyeletet a szülők a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének érdekében, egymással együttműködve kötelesek gyakorolni. Ennek gyakorlása során jogaik és kötelességeik egyenlők.[230] Amennyiben a szülők között bármely – a gyermeket érintő kérdésben – vita van, akkor a gyámhatósághoz fordulhatnak. Ez jelentős mértékben tehermentesítheti a jövőben a bíróságokat, hiszen ezt megelőzően hozzájuk fordulhattak a szülők.

A 2013. évi V. törvény szerint a szülői felügyeleti jogok megszüntetésére vagy korlátozására csak a gyermek érdekében kerülhet sor.[231] A korábbi szabályozással ellentétben nem megszűnik, hanem szünetel a szülő szülői felügyeleti joga abban az esetben, ha életközösségben él azzal a szülővel, akit a szülői felügyeleti jogától megfosztottak, és ezért alaposan lehet tartani attól, hogy a felügyeletet nem a gyermek érdekében fogja ellátni. A korábbiaktól eltérően szünetelni fog a szülő szülői felügyeleti joga akkor is, ha a gyámhatóság nyílt örökbefogadás esetén a gyermeket az őt örökbe fogadni szándékozó személy gondozásában elhelyezte.[232]

További jelentős változás, hogy míg eddig a különélő szülő felügyeleti joga szünetelt, 2014. márciusától nem fog. A törvény indokolása szerint nem szükséges ezt az esetkört a

[230] Ptk. 4:147.§
[231] Ptk. 4:149.§
[232] Barzó Tímea: Családjog és az új Ptk. In.: (Szerk.: Grad-Gyenge Anikó): *Acta Caroliensia Conventorum Scientiarium Iuridico-Politicarum* VI. Egy új korszak hajnalán, Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére. KRE ÁJK, 2013. Budapest, 72.o.

szünetelés körébe vonni, annak ellenére, hogy a gyakorlatban valóban némileg korlátozva vannak a különélő szülő jogai, de a szülői felügyeleti jogok szünetelése sérelmes lehet a szülő számára. Tehát a különélő szülő felügyeleti joga a továbbiakban nem szünetel, csak ténylegesen visszafogottabban gyakorolja.

Továbbá az új törvény lehetőséget biztosít a 16. életévüket betöltött, de házasságot nem kötött – tehát még korlátozottan cselekvőképes – szülők számára a szülői felügyeleti jogok teljes körű gyakorlására a gyermek nevelése és gondozása körében.[233]

Ha a nevelő szülő külföldre kívánja vinni a gyermeket nyaralni, ezt megteheti a másik szülő hozzájárulása nélkül is, a különélő szülő azonban csak a kapcsolattartás ideje alatt viheti külföldre a gyermeket, kivéve, ha a bíróság vagy a gyámhatóság ezt határozatában megtiltja. Ha huzamosabb ideig tartó kint tartózkodásról van szó (a törvény nem határozza meg ennek pontos időtartamát, de külföldi munkavállalás vagy nyelvtanulás jöhet szóba) abban az esetben a különélő szülő kifejezett hozzájárulása szükséges. Külföldi letelepedés csak a felek megállapodása esetén lehetséges.

Az együttműködési kötelezettség kölcsönös, kötelesek egymást folyamatosan tájékoztatni a gyermeket érintő kérdésekben.

Régóta sokak számára nehézséget okozó kérdést szabályozott az új törvény, mikor rendezte a mozaik családokon belül felmerülő ellentmondásokat: a gyermek gondozása és nevelése során egyes jogok és kötelezettségek gyakorlásában – a felügyeletet gyakorló szülő hozzájárulásával – részt vehet az a személy, akinek saját, vagy a szülővel közös háztartásában a gyermek huzamos időn át nevelkedik.[234] Eddig annak a férfinak, vagy nőnek, aki aktívan részt vett házastársa vagy élettársa gyermekének a nevelésében, semmilyen joga nem volt, sem az együttélés alatt, sem azt követően. Ezentúl a kapcsolat megszűnése után is lehetősége lesz a nevelőszülőnek vagy mostohaszülőnek arra, hogy az általa huzamosabb ideig nevelt gyermekkel kapcsolatot tartson.[235] Továbbá ide sorolható bárki, akivel a gyermek nem áll vérségi, rokonsági kapcsolatban, pl. a szülő barátja, egy dadus, egy távoli rokon, feltéve, hogy vele a gyermek huzamosabb ideig együtt lakik és a szülő meglátása szerint az illető alkalmas arra, hogy a gyermek gondozásában, nevelésében közreműködjön. Ehhez írásbeli megállapodás, illetve gyámhatósági hozzájárulás nem szükséges. Amennyiben a gondozó szülő, ily módon valaki mással megosztozik a gyermekkel kapcsolatos teendők ellátásában, az

[233] Barzó, 2013. i.m. 71.o
[234] Ptk. 4:154.§
[235] Ptk..4:179.§ (3)

a különélő szülő jogait nem érinti, azonban ezen segítő közreműködését nem teheti vitássá, hacsak nem veszélyezteti a gyermeke fejlődését.[236]

Ezidáig a Csjt. nem rendelkezett arról, hogy mely esetekben szűnik meg a szülői felügyeleti jog a törvény értelmében. Ezt a hiányt pótolja az új törvény. A törvény értelmében megszűnik[237]a szülői felügyeleti jog a gyermek nagykorúvá válásával, a gyermek örökbe fogadásával (kivéve, ha a szülő házastársa fogadja a gyermeket örökbe), a szülőnek a gyermek örökbefogadásához adott hozzájáruló nyilatkozatát követő hat hét elteltével, illetve, ha a szülő a gyermeket elhagyja és hat héten belül nem jelentkezik érte.

[236] Makai, 2013. i.m. 247.o.
[237] Ptk. 4:190.§

IV. A gyermekelhelyezés történeti előzményei

A történelem során hosszú időn keresztül fel sem merült a gyermekelhelyezés szabályozásának szükségessége. Egyrészt a házasságok felbonthatatlansága miatt – melyet a katolikus egyház tiltott – illetve később, amikor már volt törvényes lehetőség az elválásra, akkor sem éltek vele túl gyakran és nem olyan rövid házasság után, hogy a gyermekek még kiskorúak lettek volna. Másrészt pedig azért, mert az atyai hatalom korlátlansága ebben a kérdésben is dominált.

1. Szabályozás a dualizmus idején

A XIX. században a gyermekelhelyezésnél még annak volt kiemelkedő jelentősége, hogy melyik fél volt vétkes a házasság megromlásában.

Ha a szülők másként nem egyeztek meg, minden gyermek felett a közvetlen gondviselés joga a házasság megromlásában nem vétkes szülőt illette,[238] azzal a megkötéssel, hogy 7 éves kor alatt a gyermek gondviselésének joga – szinte minden esetben – az anyát illette, hiszen az ilyen kicsi gyermeknek az édesanyja mellett a helye. A hét évesnél idősebb fiúkat általában az apjuknál helyezték el, mert úgy tartották, hogy egy serdülőkorú fiú érdekével ellentétes, hogy erélytelen női nevelésben részesüljön.[239]

Abban az esetben, ha mindkét szülő vétkes volt, a fiúk gondviselése az atyát, a leányoké az anyát illette, de csak akkor, ha a gyermekek nyilvánvaló érdeke más elhelyezést nem tett a hatóság kötelességévé. Ennek során harmadik személynél is elhelyezhették a gyermeket.[240]

A gyámsági és gondnoksági ügyeket szabályozó 1877. évi XX. tc. szerint amennyiben a szülők között megszűnik az életközösség, függetlenül attól, hogy ki kezdeményezte a házasság felbontását, a lányok és a hét év alatti fiúk az anyákhoz kerültek, ha nem tudtak megállapodni arról, hogy a továbbiakban ki gyakorolja a szülői felügyeleti jogokat.[241] Ha a gyermekek az anyához kerültek, az apa atyai hatalma csak odáig terjedt, hogy velük kapcsolatot tarthatott és nevelésüket ellenőrizhette.[242]

Amint Fodor írta „szükségszerűen a bontóper tárgyává kellett tenni a gyermek létezésének vagy nem létezésének kérdését, még akkor is, ha gyermek a felbontandó

[238] Ht. 95.§
[239] Katonáné, 1982. i.m. 114.o.
[240] Ht. 95.§
[241] Szladits, 1940. i.m.
[242] Fodor, 1897. i.m. 721.o.

házasságból nem született. Amennyiben létezett közös kiskorú gyermek, úgy ennek végleges elhelyezése és tartása, valamint a tartás biztosítása kérdését okvetlenül a per tárgyává kellett tenni, mert a gyermek sorsáról a bíróság hivatalból is gondoskodott".[243]

Az 1894. évi XXXI. tc. (Ht.) rendelkezései szerint, ha a szülők már nem éltek együtt vagy házasságuk felbomlott, a gyermekek elhelyezése vonatkozásában egyezséget köthettek. Amennyiben ez nem jött létre, vagy azt nem tartották be, akkor a gyámhatóság vagy a házassági per bírósága volt jogosult a kérdésben dönteni. Amennyiben az összes gyermek az anya gondviselésébe került, az anya önálló jogálláshoz jutott.[244]

A Ht. 96.§- a szerint, ha a bíró a perben kiderített ténykörülményeket nem találta elegendőnek arra, hogy a gyermek elhelyezése és tartása felett határozzon, az erre vonatkozó rendelkezést mellőzte és a per befejezésével az ügyiratokat intézkedés végett a gyámhatósághoz tette át.

A felbontott házasságból származó gyermekek a felbontás ellenére is törvényes gyermekek maradtak, (akkoriban ennek még kiemelkedő jelentősége volt).

A Ht. bevezette az ágytól-asztaltól való elválás intézményét, ami a házassági együttélésnek (nem a házassági köteléknek) a tényleges és jogszerű bíróság általi megszüntetése volt. Az elválást ideiglenesnek tekintették, melynek segítségével a felek eldönthették tovább lépnek-e, azaz felbontják a házasságukat, vagy pedig helyre állítják az együttélést. Az életközösség megszakadását a bíróság mondta ki, az ítéletben rendelkezni kellett a nőtartásról, a közös kiskorú gyermek elhelyezéséről, tartásáról, gondozásáról, neveléséről, valamint a feleség részére egyes tárgyak kiadásáról. Lehetőség volt ideiglenes gyermekelhelyezésre is ágytól-asztaltól való ideiglenes különélés elrendelése esetén.[245]

2. A kilencszázas évek első felében

Az 1921. évi LIV. tc. 21.§-a szerint a gyermek elhelyezésének és tartásának kérdésében a legközelebbi rokonok meghallgatásával ideiglenesen a gyámhatóság határozott. Ezt a rendelkezést az 1930. évi XXXIV.tc. 137. §-a hatályon kívül helyezte: a házassági per során a gyermek elhelyezéséről a bíróság dönt, akkor is, ha korábban a gyámhatóság már döntött.[246]

Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. augusztus 16-án fogadta el a 6800/1945 ME. rendeletet, melyben a vétkességi alapú bontás elveit megtartották, de az eljárást egyszerűbbé, gyorsabbá és olcsóbbá tették, illetve további három bontó okot vezettek be. A rendelettel

[243] Fodor, 1897. i.m. 349.o.
[244] Kolosváry,1930. i.m. 513-514.o.
[245] Fodor, 1897. i.m. 350.o.
[246] Szladits, 1940. i.m. 260.o.

bevezetett új eljárás már gyakorlatilag a közös megegyezéses bontás előfutára volt, azzal a különbséggel, hogy csak a nőtartásra, a névviselésre és egyes vagyoni kérdésekre terjedt ki a megállapodás, a gyermek elhelyezéséről és tartásáról az ítélet meghozatalát követően a gyámhatóság döntött, hiszen a leegyszerűsített peres eljárásban nem volt lehetőség a gyermek érdekét szolgáló körülmények feltárására.[247]

1940-ben Csorna Kálmán megfogalmazott egy elvárást, melynek kisvártatva eleget is tett a jogalkotó: „A magyar törvényben foglalt vétkességi elvvel szemben számos külföldi törvény a bontóper bírájának engedi át azt a jogot, hogy szabad mérlegelés alapján a gyermeket egyik vagy másik szülőnek adja gondozásba. Már ez a rendelkezés is bizonyos haladást jelent e téren, de a leginkább megfelelő és kívánatos megoldás az lenne, amely kizárólag a gyermekek érdekéből indulna ki, vagyis abból a kritériumból, hogy melyik szülő alkalmasabb a gyermek gondozására és nevelésére."[248]

3. A huszadik század második felében

A Csjt. 1952. évi – eredeti – szövegezése megtartotta az életkor és nem szerinti különböztetést. Kihagyta ugyan a vétkességet, de úgy rendelkezett, hogy a hat év feletti fiúk az apához, a hat év alatti fiúk és a lányok az anyához kell, hogy kerüljenek – rendszerint.[249] Nem kevés bonyodalmat okozva ezzel, mert annak ellenére, hogy a jogszabály úgy fogalmazott: rendszerint, tehát nem minden esetben, és kimondta, hogy a gyermek érdekében ettől a szabálytól el lehet térni, a bíróságok a szülők megegyezése hiányában − egy rövid ideig − szinte mechanikusan alkalmazták a gyermekelhelyezés eme nem túl korrekt és a gyermek igényeire nem érzékeny módját.

A korábbi hétéves korhatárt pedig azért változtatták hat évre, mert úgy ítélték meg, hogy a gyermekek értelmi fejlődése felgyorsult, fiatalabb korban is kezdik az iskolát, mint korábban.[250]

A jogirodalomban alapelvnek tekintették, hogy olyan megoldást kell találni, amely a legjobban biztosítja a gyermek jövőbeni erkölcsi és testi fejlődését, illetve, hogy az ítélet

[247] Cserbáné Nagy Andrea Ph.D. értekezés, Miskolc, 2012. 79.-80.o.
[248] Szladits, 1940. i.m. 342.o.
[249] Csjt. 76.§: „ A gyermek elhelyezése kérdésében – a szülők megegyezése hiányában- a bíróság dönt. Ilyen esetben a hatodik életévét betöltött fiúgyermeket rendszerint apjánál, a leánygyermeket és a hatodik életévét be nem töltött fiúgyermeket pedig rendszerint anyjánál kell elhelyezni. A gyermek érdekében azonban ettől a szabálytól el lehet térni, sőt a gyermeket máshol is el lehet helyezni."
[250] Bacsó – Rády – Szigligeti, 1955. i.m. 275.o.

meghozatala során kizárólag a gyermek érdekét kell szem előtt tartani.[251] Ezt azonban egy hibás jogértelmezéssel lényegesen megnehezítették.

A téves értelmezés egy Legfelsőbb Bírósági határozaton alapult. 1952-1959-ig egységes gyakorlatot tapasztalunk a bíróságokon, minden ügyben kiemelt figyelmet szenteltek a gyermek érdekeinek és csak másodlagosan vették figyelembe az életkort és a gyermek nemét. A rossz irányba mutató gyakorlat a Legfelsőbb Bíróság elnökségi tanácsának P.22937/1958.sz. (BH. 1959.4. sz. 2254.) határozatával kezdődött, amely szintén a gyermek mindenekfelett álló érdekét hangsúlyozza, azonban nyomatékosan kiemeli a kor és a nem szerinti hovatartozás jelentőségét. Ez aztán a bírák körében egy olyan téves értelmezéshez vezetett, mely szerint a gyermek elhelyezésénél a legfőbb szempont a nem és az életkor, amelyet minden esetben szinte mechanikusan alkalmaztak.[252]

A határozat így szólt: „a gyermek elhelyezésénél a hatodik életév betöltése után általában a nemük az irányadó, a törvény rendelkezése tehát az, hogy a hatodik életévüket betöltött fiúgyermekek az apjuknál, a leánygyermekek pedig az anyjuknál helyeztessenek el, s ettől a szabálytól – megegyezés hiányában – csak a gyermek érdekében lehet eltérni. A törvényi rendelkezéstől eltérő elhelyezést a bíróság akkor állapíthat meg, tehát akkor rendelkezhet úgy, hogy a hatodik életévét betöltött fiúgyermeket nem az apjánál, hanem az anyjánál, a hatodik életévét betöltött leánygyermeket pedig nem az anyjánál, hanem az apjánál helyezi el, ha ez a gyermek érdekében áll. Ilyen eltérés esetén azt az érdeket, amely az eltérést indokolja, megalapozottan meg kell állapítani„.

Az értelmezési probléma abból eredt, hogy a bíróságok kiragadták a szövegből a fent idézett bekezdést és azt alkalmazták, holott a határozat így folytatódik: „ A gyermek érdekei szempontjából a Csjt. 75.§ (1) bekezdésében foglaltakat kell szem előtt tartani. Azt kell vizsgálni, hogy a gyermek gondozása, nevelése, testi és szellemi fejlődése melyik szülőnél van inkább biztosítva. Melyik szülő képes inkább arra, hogy a közös gyermekük egészséges, művelt, erkölcsös, népéhez hű, hazáját szerető, a szocializmus építésében hasznos munkával közreműködő emberré nevelődjék.”

A Legfelsőbb Bíróság hamar felismerte e gyakorlat helytelenségét és az 1960. szeptember 15-én hozott P.törv.21302/1960.sz. határozatában kifejtette, hogy a gyermeklehelyezés szempontjaira vonatkozó rendelkezést nem lehet a törvény egyéb

[251] Csiki-Simor: *A családjogi tartási kötelezettség, gyermekelhelyezés*, KJK, Budapest, 1962. 231.o.
[252] Csiki-Simor, 1962. i.m. 232.o.

rendelkezéseitől elvonatkoztatva alkalmazni, hanem az a döntő, hogy a gyermek érdeke milyen elhelyezést kíván.[253]

A köztudatban azonban olyannyira elterjedt a nézet, hogy a hat évnél idősebb fiúgyermek nevelése az apa joga, hogy egyes apák a fiúk 6. születésnapját követően beszüntették a tartásdíjfizetést, mondván, hogy a gyermeket mostantól ők nevelik majd. Sok édesanya engedelmeskedett és átadta a fiút az apának, sokan pedig inkább önként lemondtak a tartásdíjról, csak hogy továbbra is ők nevelhessék gyermeküket.[254] A jogirodalom ugyan ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett, de a szülők ezzel nem voltak tisztában. Bacsó és szerzőtársai véleménye szerint a bíróság mellőzi a gyermek komoly ok nélküli elvételét attól, akinél hosszabb ideje elhelyezte, nehogy a gyökeres környezetváltozás kárára váljék. Pl.: nem lehet az apának átadni a fiút, csak azért, mert elmúlt hat éves.[255]

Az ötvenes évek elején a bíróságok még igyekeztek mindent elkövetni annak érdekében, hogy a szülők együtt maradjanak, ha kiskorú gyermekük van: „a cél a szülők megszakadt életközösségének mielőbbi visszaállítása, a nevelő, gondozó munka együttes teljesítése érdekében[256]. „Nagyobb gyermeknél különösen azt is szem előtt kell tartani, hogy tanulmányaik szempontjából, jövő boldogulásuk megalapozása érdekében és erkölcsi felfogásuk kialakítására nézve döntő jelentőségű lehet az, hogy milyen változás megy végbe a családjukon belül, hogy szüleik között ismét helyreáll-e a példás összhang, a békés, egymást támogató megértés légköre.”[257]

A gyermek érdekében általában kívánatos volt a házasság fenntartása, de minden körülményt megvizsgálva, elképzelhető volt, hogy jobban szolgálja a gyermek érdekeit, ha a szülők elválnak. „A gyermek helyes irányba való erkölcsi fejlődése és nevelésének érdeke, a feldúlt és tarthatatlanná vált házasság felbontását kívánja.”[258]

Ha a gyermek még nagyon kicsi volt, akkor a bíróság kötelessége volt, hogy a sértődött szülőket „türelmes nevelő munkával” kibékülésre bírja. Ha ez nem sikerült, tehát, ha

[253] Hangsúlyozta a Csjt. 1.§ és 75. § figyelembe vételét: 1§: „ a törvény célja, hogy az Alkotmány 50-52§ -ai alapján népi demokráciánk társadalmi rendjének és a szocialista erkölcsi felfogásnak megfelelően szabályozza és védje a házasság és a család intézményét, biztosítsa a házasságban és a családi életben a nők egyenjogúságát, a gyermekek érdekeinek védelmét és előmozdítsa az ifjúság fejlődését és nevelését.” 75§: „A szülői felügyelet körében a szülők kötelessége, hogy a gyermeket gondozzák, neveljék, testi és szellemi fejlődésében elősegítsék. Arra kell törekedniük, hogy a gyermek egészséges, művelt, erkölcsös, népéhez hű, hazáját szerető, a szocializmus építésben hasznosan közreműködő emberré váljék. Joguk és kötelességük mindent megtenni, ami e célok elérése érdekében szükséges és tartózkodniuk kell mindentől, ami azok elérését akadályozza vagy megnehezíti.”
[254] Csiki-Simor, 1962. i.m. 238.o.
[255] Bacsó et al., 1955. i.m. 277.o.
[256] Pf.I.22.294/1953
[257] Pf.I.22.726/1953
[258] Pf. III. 23.048/1953

dönteni kellett a gyermek elhelyezéséről, akkor a bíróság a következő tényezőket vizsgálta: szülői szeretet, kötelességtudat, felelősségérzés, illetve azt, hogy van-e remény arra, hogy a szülők a gyermek kedvéért kibékülnek.[259] A szülők személyiségét, személyi körülményeit, egyéniségét és életviszonyait a bíró önmaga ítélte meg, szakértő igénybe vétele nélkül.

A judikatúra[260] rendezte a régóta vita tárgyát képező helyzetet, miszerint az apaság megállapítása nélkül tartásra kötelezett személy nem kérheti a gyermek nála való elhelyezését, mert erre csak a szülői felügyeletre jogosult szülőnek lehet igénye.

Hibás bírósági gyakorlatra utal az is, hogy a bíróság sokszor úgy értelmezte a Csjt. ide vonatkozó rendelkezéseit, hogy csak abban az esetben kell a gyermek elhelyezése érdekében eljárniuk, amennyiben a szülők ebben a kérdésben nem egyeztek meg. Gellért hangsúlyozta, hogy a bíróságnak a szülők egyezségkötése esetén is minden esetben vizsgálnia kell, hogy az megfelel-e a gyermek érdekének, nem lehet tehát automatikusan jóváhagyni a felek egyezségét megnyugodván abban, hogy a szülők úgyis biztosan a legjobbat akarják gyermeküknek. A szocialista családvédelem alapgondolata ezt nem engedhette meg. Pláne, hogy békítés egyik lehetőségét is látták benne, mondván hátha a szülők felelősségérzete felébred és rájönnek, hogy az a legjobb a gyermek számára, ha továbbra is együtt nevelik.[261]

A gyermekelhelyezés szempontjainak tisztázása érdekében született meg végül 1961-ben a XXI. számú PED[262] (BH. 1961.3.sz.), ami már egyértelműen leszögezte, hogy az életkor és a gyermek neme, csak egy a sok vizsgálandó szempont közül, a legfontosabb, hogy a gyermek fejlődése melyik szülőnél biztosítható jobban. Ezzel együtt a korra és nemre való utalás csak az 1974. évi módosítással került ki a törvény szövegéből.[263] A hetvenes években már fontosnak tartották külön kiemelni, hogy „a törvény nem köti az elhelyezést a gyermek korához, neméhez, hanem alapvetőnek a gyermek érdekét tekinti”.[264]

A XXI. PED rendelkezett továbbá arról is, hogy a bíróságnak minden esetben vizsgálnia kell azt, hogy a szülők egyezsége valóban alkalmas-e a gyermek érdekeinek szolgálatára, amennyiben úgy találta, hogy nem, nem volt köteles jóváhagyni az egyezséget,

[259] Bacsó et al., 1955. i.m.
[260] BH1995.5.
[261] Gellért György: A gyermek elhelyezése *Magyar Jog* VII. évfolyam 9. szám. 1960. szeptember, 368.-369.o.
[262] „ A gyermek elhelyezése vagy eddigi elhelyezésének megváltoztatása iránt indult perben a bíróságnak minden esetben gondosan vizsgálnia kell a gyermek érdekét és döntésénél ezt kell főszempontnak tekintenie. Ha a szülőknek a gyermek elhelyezése kérdésében kötött megegyezése a gyermek érdekével ellentétes, a házassági per bírósága a megegyezés félretételével az elhelyezés kérdésében hivatalból úgy intézkedhet, ahogy az a gyermek érdekének legjobban megfelel.”
[263] Csiky Ottó - Filó Erika: *Családjog II.* JPTE ÁJK, Pécs, 1988.60.o.
[264] Bacsó, 1977. i.m. 121.o.

azzal ellentétes döntést is hozhatott.[265] Ezen iránymutatás a mai napig helytálló – elvileg. A gyakorlatban ugyanis a bíróság nem folytatja le a bizonyítási eljárást, ha a felek közös megegyezéssel kérik a házasság felbontását és/vagy a gyermek elhelyezését. Ebből kifolyólag nem áll rendelkezésükre kellő mennyiségű információ, amely alapján megítélhetnék, hogy melyik szülőnél való elhelyezés szolgálja a gyermek érdekét.

A Legfelsőbb Bíróság P.törv.25.661/1962 sz. határozatában kifejtette, hogy amennyiben a bíróság úgy ítéli meg, hogy egyik szülő sem alkalmas a gyermek nevelésére, kezdeményezheti a gyámhatóságnál a gyermek állami gondozásba vételét. A gyámhatóság döntéséig a pert fel kellett függeszteni, és ha a gyámhatóság az állami gondozásba vételt nem tartotta indokoltnak, akkor további bizonyítási eljárás lefolytatásának eredményeként kellett a gyermek elhelyezéséről dönteni.

A hetvenes évek szocialista erkölcsének megfelelően, ha a szülők nem éltek együtt, különösen, ha a házasságot felbontották, ők határozták meg, hogy melyikük neveli és gondozza a gyermeküket. Ha pedig nem tudtak megegyezni, vagy ha az együtt élő szülők által nyújtott családi környezet nem volt megfelelő, illetve a különélő szülők egyikénél sem volt célszerű a gyermeket elhelyezni, a járásbíróság döntött a gyermek intézeti elhelyezéséről.[266]

A gyermek elhelyezése iránt a szülő indíthatott pert, illetve a gyermek érdekében a gyámhatóság vagy az ügyész is.

A bíróság gondosan megvizsgálta melyik a gyermek érdekében álló legalkalmasabb megoldás. Környezettanulmány felvételével, szakértők, orvos, pszichológus bevonásával és a vér szerinti szülők meghallgatásával. Ilyenkor mérlegelhette, hogy valamelyik szülőnél, rokonnál vagy nem rokon, de jó légkörű családnál lesz - e jó helye a gyermeknek. A szülők gyermekelhelyezéssel kapcsolatos rendelkezési jogát a gyermek érdekében korlátozni lehetett. Arra is lehetett kötelezni a szülőt, hogy a gyermeket diákotthonban, iskolai internátusban vagy más intézetben helyezze el. Ebben az esetben a bíróság kijelölte azt a szülőt, aki jogosult a gyermek elhelyezésére és egyben ő lett a szülői felügyeleti jog gyakorlója is. Amennyiben a gyámhatóság indokoltnak látta, rendelkezhetett a gyermek gyámhatóság irányítása alatt álló intézményben való elhelyezéséről, vagy – ha ennek feltételei fennálltak – akár állami gondozásba is vehették.[267]

Hosszú ideig tartotta magát az az elképzelés, hogy a gyermeknek „ép” családban kell felnőnie és az egészséges fejlődése érdekében mindkét szülőjére szüksége van. Úgy

[265] Petrik Ferenc: Az állam beavatkozása a szülői felügyelet gyakorlásába. *Állam és Igazgatás*, XIX. évfolyam 1. szám. 1969. január, 34. o.
[266] Bacsó, 1977. i.m. 120.o.
[267] Bacsó, 1977. i.m. 120-121.o.

gondolták, hogy abban az esetben, ha a gyermek ragaszkodik a szüleihez és a szülők is szeretik gyermeküket, van remény a házastársak ellentéteinek feloldására, kölcsönös sérelmeik orvoslására. Ezen célt szem előtt tartva vezették be az ún. békítő tárgyalásokat bontóperekben és a bíróságnak különös gondot kellett fordítani a békítésre, ha a feleknek közös kiskorú gyermeke volt. Ez azt jelentette, hogy a bíróság köteles volt az első tárgyalás előtt házasfeleket meghallgatni és megkísérelni a békítésüket. Amennyiben ennek értelmét látta, a bíróság az eljárás bármely szakaszában újra megkísérelhette a békítést. A bíróságnak tehát tevékenyen közre kellett működnie, ha azt tapasztalta, hogy az életközösség helyreállítása valamilyen akadály kiküszöbölésével elősegíthető, így elég mélyen bele kellett vonódnia a család magánügyeibe, de mindezt kizárólag a gyermek érdekében tette. A Legfelsőbb Bíróság bontóperben kötelező 9. számú Irányelve kimondta, hogy a bíróságnak körültekintően vizsgálnia kell azt, hogy a házasság felbontása vagy a kereset elutasítása milyen hatással járhat a gyermek sorsának alakulására. A békítés sikertelensége esetén is arra törekedtek, hogy a házasság megszűnése a gyermek számára a lehető legkisebb megrázkódtatást okozza.[268]

Az 1995. évi LX. törvény a Pp. módosításával megszüntette a bontóper előtti meghallgatás[269] intézményét, melyet az 1987-es Pp.[270] módosítás vezetett be. A meghallgatás[271] nem volt alkalmas a felek hatékony békítésére, inkább csak a perek elhúzódását eredményezte. Ezen változással gyakorlatilag a per első tárgyalása vált „békítő tárgyalássá",[272] ahol a bíróság a megjelent feleket személyesen meghallgatja és megkísérli a békítésüket. De ez is csak abban az esetben, ha a feleknek közös kiskorú gyermeke van. Amennyiben a házastársak az első tárgyaláson nem kívánnak kibékülni és egymással a lényeges kérdések tekintetében egyezséget kötnek, további egy tárgyalást követően fel lehet bontani a házasságot.

[268] Katonáné,1982. i.m. 94.-102.o.
[269] Ezen csak a házastársak vehettek részt, jogi képviselőik nem
[270] 1986. évi IV. törvény
[271] Békítő tárgyalás: „Ha a személyes meghallgatáson a kérelmező személyesen, szabályos idézés ellenére, nem jelenik meg, a bíróság az eljárást megszünteti, ugyanígy akkor is, ha a békítés eredményes. Ha az ellenérdekű fél nem jelenik meg, vagy a békítés nem eredményes, akkor a bíróság eljárását befejező végzést hoz és a bontóper iránti keresetet a meghallgatást követő harminc napon belül kell megindítani."
[272] Ha a felek az első tárgyaláson nem békülnek ki a bíróság a tárgyalást elhalasztja. Ezt követően a felek írásban kérhetik az eljárás folytatását, ha ezt nem teszik, az eljárás megszűnik.

4. A gyermekelhelyezés szabályai az 1952. évi IV. törvényben

Az 1952. évi IV. törvény 72/A §-a szerint „ A gyermek elhelyezéséről a szülők döntenek. A szülők megegyezésének hiányában a bíróság a gyermeket annál a szülőnél helyezi el, akinél a kedvezőbb testi, értelmi és erkölcsi fejlődése biztosított. Ha a szülőnél történő elhelyezés a gyermek érdekét veszélyezteti, a bíróság a gyermeket másnál is elhelyezheti, feltéve, hogy ez a személy a nála történő elhelyezést maga is kéri.” Önmagában a gyermek nemének és életkorának nem lehet döntő szerepe az elhelyezésnél. A gyermek neme és kora csak az ügy valamennyi körülményének egymással összefüggésben történő vizsgálata során értékelhető, különösen azzal kapcsolatosan, hogy a gyermek nemére és korára tekintettel melyik házastárs mutatott több és jobb nevelési készséget.[273]

A Csjt. 1. § (2) bekezdése szerint a törvény alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekére figyelemmel, jogait biztosítva kell eljárni. Ez a kikötés természetesen a gyermek elhelyezése során is alapelvként érvényesül. Azonban nincsen kellőképpen összhangban a Gyermekek jogairól szóló Egyezménnyel, amely a gyermek mindenekfelett álló érdekéről szól. A fordítás egyebekben sem fejezi ki az eredeti szándékot, mert a „child’s best interest” sokkal inkább jelent valami ehhez hasonlót: ami leginkább, legjobban a gyermek érdekét szolgálja.

4.1. Ha a szülők döntenek

A jogszabály felelős szülői magatartást feltételezve, abból indul ki, hogy a szülők tudják leginkább, gyermekük számára mi a lehető legjobb megoldás, ezért főszabályként úgy rendelkezik, hogy ők jogosultak a gyermek elhelyezéséről való döntés meghozatalára, perben vagy peren kívül kötött egyezség formájában. A szülők feltehetően tisztában vannak azzal, hogy melyikük képes a gyermek számára a továbbiakban a kiegyensúlyozott, nyugodt életet biztosítani, illetve, hogy a gyermek melyikükhöz ragaszkodik, kötődik jobban. Ezen túl a jogalkotó azért preferálta, hogy elsődlegesen a szülők dönthessenek a gyermek sorsáról, mert feltételezte, hogy a konszenzuson alapuló önkéntes megállapodás nagyobb fokú együttműködést eredményez. Ezért rendkívül fontos, hogy a szülők elfogadják és betartsák a megállapodásban foglaltakat, mert a gyermek érdeke mindenképpen azt kívánja, hogy a szülők válását követően ő is „új életet” kezdhessen, melyben biztonságban érezheti magát, és egyik szülőjétől sem kell elszakadnia.

[273] LB. 17.sz. Irányelv

Az elképzelés helyénvaló és még jól is működhetne, ha a szülők valóban felelősen, a gyermek érdekeit szem előtt tartva tudnának megállapodni. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy – ugyan a perek kilencven százalékában a szülők közös megegyezéssel válnak el és a gyermek elhelyezésére vonatkozó egyezségüket a bíróság jóváhagyja – azonban az (elvileg) a saját akaratukat tükröző megállapodást csak nagy nehézségek árán, vagy sehogy sem képesek betartani. Ennek az lehet az oka, hogy – tudván, hogy a perek milyen végtelenül sokáig tartanak – inkább bármilyen megállapodásba belemennek, csak, hogy minél előbb szabaduljanak a kötelétől. A gyermek elhelyezéséről való megállapodás ugyanis a „közös megegyezéses" bontás egyik alapfeltétele. A 17. sz. Irányelv szerint a gyermek elhelyezése nem lehet rossz értelemben vett alku tárgya, ez azonban nem szokta a szülőket eltántorítani az alkudozástól. Amennyiben a bíróság jóváhagyja a felek egyezségét, ennek során csak azt vizsgálja, hogy az a gyermek érdekeinek megfelel-e (ha azzal nyilvánvalóan ellentétes, akkor nem hagyhatja jóvá) azt azonban nem vizsgálhatja, hiszen előtte rejtve marad, hogy a szülők milyen feltételektől tették függővé a gyermek egyik vagy másik szülőnél való elhelyezését. Egy ilyen mögöttes szándékokon alapuló (formális) egyezség kevés előnnyel jár, mert a kapcsolattartás során felmerülő viták, a gyámhatósági eljárások, az újra és újra fellángoló gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti perek sokkal tovább tartanak, mintha elsőre valóban mindkettejük számára elfogadható megállapodást kötöttek volna, vagy kérték volna, hogy a bíróság döntsön. Tehát az efféle perek csak elvétve „érnek véget" az ítélet meghozatalával, sajnos sokszor újabb perek sora indul a gyermek nagykorúságáig.

Hiába a 17. sz. Irányelv szerinti figyelmeztetés: „a bíróságnak az egyezség jóváhagyása előtt figyelmeztetnie kell a feleket, hogy megegyezésüknél ne legyenek ki nem mondott fenntartásaik, ne vezesse őket már eleve olyan szándék, hogy később, majd új perben a gyermekelhelyezés megváltoztatását kérik. A házastársak alaposan gondolják meg, hogy milyen egyezséget kötnek egymással, mert a bíróság által jóváhagyott egyezség köti őket, annak megváltoztatását az egyezség jóváhagyásától számított két éven belül csak bizonyos feltételek fennállása esetén kérhetik." A szülőket ez ritkán tántorítja el attól, hogy mindig csak az aktuális céljaik elérésére koncentráljanak.

A bíróságnak az egyezség jóváhagyása, vagy az ítélet meghozatala előtt mindkét szülőt meg kell hallgatnia.[274] Indokolt esetben, így akkor is, ha a gyermek azt maga kéri, közvetlenül vagy szakértő útján meg kell hallgatni a gyermeket is. Ha a gyermek a 14. életévét betöltötte, elhelyezésére vonatkozó döntés, csak egyetértésével hozható, kivéve, ha az

[274] Elháríthatatlan akadály esetét kivéve

általa választott elhelyezés a fejlődését veszélyezteti. A bíróság a gyermeknek az elhelyezésével kapcsolatos álláspontjáról a szülők erre vonatkozó egyező nyilatkozata útján is tájékozódhat.[275] Valóban kevésbé megterhelő a gyermek számára, ha nem kell a bíróság előtt megjelennie, azonban a szülők egyező nyilatkozata egyáltalán nem biztos, hogy fedi a gyermek akaratát. Amennyiben erre nézve a bíróságban kétely támad, célszerű a gyermeket meghallgatni. A korától függően közvetlenül vagy szakértő útján. A gyermek nyilatkozata azonban a bíróságot nem köti, azt a többi rendelkezésre álló bizonyítékkal együtt, azok összességében értékeli és mérlegeli.[276]

Kiemelendő továbbá, hogy a szülők sok esetben azzal sincsenek tisztában, hogy amennyiben a kereset benyújtása előtt már – bármilyen formában – létrejött közöttük egy megállapodás vagy egy kialakult gyakorlat a gyermek elhelyezésének vonatkozásában, akkor a perben már csak a gyermek elhelyezésének megváltoztatását kérhetik, melynek szempontjai lényegesen eltérnek a gyermek elhelyezésének szempontjaitól. A Legfelsőbb Bíróság EBH 2000/1. Elvi Határozatában ekként rendelkezik: „nem a gyermekelhelyezésre, hanem az elhelyezés megváltoztatására vonatkozó jogszabály alapján kell elbírálni a jogvitát, ha a különélő szülők közül a gyermek huzamosabb ideje mindkettejük egyetértésével egyikük háztartásában nevelkedik".

Amennyiben valamelyik szülő ezen megállapodás létrejöttét vitatja, vagy az nem volt teljesen egyértelmű, akkor nem vehető figyelembe. Ennek hiányában a szülők kapcsolatának megszűnése (szakítás, elköltözés, kereset benyújtása) és a gyermek elhelyezése között eltelt időszakra is érvényes az a kialakult bírósági gyakorlat, miszerint súlyosan vét a gyermek ellen az a szülő, aki ezen időszak alatt a másik szülő számára nem biztosítja a kapcsolattartást. Ezt a magatartását a gyermek elhelyezésénél a terhére kell értékelni.[277]

Az esetek döntő többségében a gyermek sorsáról a szülők egyezséggel rendelkeznek, tehát ezt tekinthetjük a legtipikusabb megoldásnak. Az általam vizsgált 1424 házasság felbontására irányuló ügyből, 1323 esetben (92,9%) született egyezség, 98 esetben a bíróság rendelkezett a gyermek elhelyezéséről, 3 ügyben pedig részítéletben rendezték a gyermek sorsát, mivel a per tovább folyt az egyéb kérdések tekintetében. Az arányszám önmagáért beszél.

[275] Csjt. 74.§
[276] BH1996.428.
[277] Kőrös András (szerk.) *A családjog kézikönyve* 2007. negyedik, átdolgozott kiadás, HVG Orac, Budapest, 2007. Bencze Lászlóné: A szülői felügyelet és a gyermekvédelmi gondoskodás, 645.o.

Ugyanígy a vizsgált időszakban 494 pert kezdeményeztek gyermek elhelyezése iránt (házasság felbontása nélkül). 328 esetben zárult a per egyezséggel, 86 esetben ítélettel, 25 esetben bírósági meghagyással, további 30 alkalommal pedig megszűntetésre került sor.

4.2. Ha a bíróság dönt

Amennyiben a szülők nem tudnak a gyermek elhelyezéséről megállapodni, a bíróság feladata, hogy annál a szülőnél helyezze el, akinél a kedvezőbb testi, értelmi, erkölcsi fejlődése biztosított. Azt, hogy melyik szülő alkalmasabb, a bíróság sokféle szempont figyelembe vételével, a lényeges tényezők mérlegelésével állapítja meg, melyeket nem szabad egymástól elszigetelve vizsgálni, azokat minden esetben, összességükben kell értékelni.

A jogszabály – helyesen – csak az elérendő célt határozza meg: a gyermeket annál a szülőnél kell elhelyezni, akinél a kedvezőbb testi, értelmi, erkölcsi fejlődése biztosítva van. (Én ezt még kiegészíteném az érzelmi fejlődés biztosításával is). Ennek keretében a bíróságnak számtalan szempontot és körülményt kell vizsgálnia, és azokat minden ügyben egyedileg értékelni. Ez az egyediség azonban nem vezethet az ítélkezés esetlegessé, kiszámíthatatlanná válásához.[278] Ennek elkerülése érdekében született meg a Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelve,[279] mely részletes iránymutatást ad a gyermekelhelyezés során figyelembe veendő szempontokról.[280] A legfőbb cél minden esetben a gyermek mindenekfelett álló érdekének biztosítása.

A gyermek elhelyezéséről a bíróság a házassági bontóperben, vagy élettársi kapcsolatban született gyermek esetén, gyermekelhelyezési perben dönt. Elképzelhető olyan eset is, amikor a szülők csak a gyermek elhelyezése iránt indítanak pert, a házasság felbontását nem kérik, ilyenkor a gyermekelhelyezési perben hozott ítélet a szülők házasságát nem érinti. Házassági perben azonban, ha a feleknek kiskorú gyermeke van, a bíróságnak erre irányuló kereseti kérelem hiányában is döntenie kell a gyermek elhelyezéséről.[281] Az ítélet meghozatalához szükséges körülmények tisztázása érdekében pedig hivatalból is elrendelhet bizonyítást. A Legfelsőbb Bíróság 17.sz. Irányelve szerint a gyermek elhelyezésére irányuló perben a bíróságnak – a gyermek érdekeire tekintettel – minden esetben vizsgálnia kell, hogy van-e remény a család egységének helyreállítására. A fejlődéslélektannal foglalkozó szakemberek előtt évtizedek óta ismert tény, hogy a gyermek számára – akármilyen békés

[278] Kőrös, 2007. i.m. 639.-640.o.
[279] Módosította, pontosította és korszerűsítette a 19. sz. és 24. sz. irányelv
[280] A gyermek elhelyezése során olyan alapelvekre is figyelemmel kell lenni, melyeket az Alaptörvény, a Családok védelméről szóló törvény, a Gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény.
[281] Pp. 290.§ (1) bekezdés

úton történjék is – a szülők válása nagy lelki megrázkódtatást jelent, amely rövid és hosszútávon is kihat a személyiségfejlődésére, negatív irányba befolyásolva azt. Ebből a lélektani alaptételből indult ki a Legfelsőbb Bíróság is, mikor arra hívta fel az eljáró bíróság figyelmét, hogy amennyiben reményt lát a szülők békítésére, azt mindenképpen kísérelje meg, hiszen a gyermek érdekét az szolgálja leginkább, ha továbbra is mindkét szülőjével teljes családban élhet. Tehát amennyiben a család csak egy múló fellángolás vagy hirtelen elharapózott vita következtében került a bíróságra, kérve a házasság felbontását és a gyermek elhelyezését, érdemes a bíróságnak megpróbálni a szülők lelkiismeretére hatni, a család szétesése hátrányos következményeinek feltárásával. Amennyiben mindketten őszintén ragaszkodnak a gyermekhez, akkor a kísérlet eredménnyel járhat.

Azonban, ha a szülők kapcsolata – a bíróság számára is nyilvánvalóan – véglegesen és helyrehozhatatlanul megromlott és már a gyermek érdekét sem szolgálja a rossz kapcsolat fenntartása, akkor a bíróságnak arra kell törekednie, hogy a gyermek lehetőleg ne szakadjon el egyik szülőtől sem. Illetve arra is ügyelnie kell, hogy a szülők közötti konfliktusok ne mélyüljenek tovább.

Komoly problémák forrása, hogy a gyermekelhelyezési perek – főleg a bizonyítás nehézségei miatt – gyakran elhúzódnak. Pedig úgy gondolom, hogy nem csak a gyermek mindenekfelett álló érdeke, hanem a szülők kiegyensúlyozott, nyugodt életvitelhez való joga is azt kívánja, hogy az effajta perek a lehető legrövidebb időn belül befejeződjenek és a határozat végrehajtása is haladéktalanul megtörténjék. Ez azonban valóban nem egyszerű. Amennyiben mindkét szülő ragaszkodik a gyermekhez, mindent el fognak követni annak érdekében, hogy a bíró helyzetét megnehezítsék, illetve, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel – ameddig csak lehet – elhúzzák a pert. Sajnos ebben sokszor az ügyvédek is segítségükre vannak. Véleményem szerint egy ilyen horderejű ügyben, amikor a gyermek és a szülők további sorsa a tét, a megalapozott döntés meghozatalához valóban széles körű, kiterjedt és alapos bizonyítást kell felvenni, de amennyiben lehetőség volna arra, hogy a szakértők jobban bevonódjanak az eljárásba, talán lenne mód a per lerövidítésére.

Sok szülő eleve úgy nyújtja be a gyermek elhelyezés iránti keresetet, hogy abban ideiglenes intézkedés iránti kérelmet is előterjeszt, melyben különféle – többnyire alaptalan – okokra hivatkozva kéri a gyermek nála történő ideiglenes elhelyezését. A jogi képviselők gyakran azzal biztatják ügyfelüket – sokszor nem is alaptalanul – hogy ha a bíróság a per tartamára már náluk helyezte el a gyermeket, akkor ez mintegy előrevetíti a per végső kimenetét, a továbbiakban már nyugodtan lehet húzni az eljárást, a per gyakorlatilag el van döntve. Pedig a bíróság csak azt mérlegeli ilyenkor, hogy fennáll-e olyan tényleges

veszélyhelyzet, ami az ideiglenes intézkedést indokolja. Az idő múlásának ez esetben is komoly jelentősége van, hiszen ez a szülő később az állandóság fontosságára hivatkozva könnyen pernyertes lehet.

Összességében a legtöbb gyermekelhelyzési per a gyermeki psziché szempontjából gyermekellenes, mert a gyermek érdekét az szolgálná, ha az elválást követően is ugyanúgy szerethetné mindkét szülőjét, ezt nem kellene szégyellnie, titkolnia, és emiatt szorongania. Főleg, hogy az ítélet meghozatalával a per ugyan befejeződik, de a harc a bíróság falain túl is folytatódik.[282] Ez persze a szülők hibája, nem a bíróságé.

5. A gyermek harmadik személynél történő elhelyezése

A Csjt. (eredeti) 76.§ (1) bekezdése lehetővé tette, hogy a bíróság a szülők egyikénél való elhelyezés általános szabályától eltérjen és a gyermeket máshol helyezze el. Ennek leggyakoribb formája az volt, amikor a nagyszülőknél vagy valamelyik közeli rokonnál helyezték el, főleg, ha a gyermek nevelésében, gondozásában már korábban is részt vett ez a személy. Amennyiben ilyen személy nem volt a család környezetében, vagy pedig az elhelyezést nem vállalta, akkor a gyermek intézeti gondozásba került, azonban a bíróság csak ideiglenesen rendelkezhetett a gyermek állami gondozásba vételéről. Amennyiben ennek szükségessége felmerült, a gyámhatóság volt hivatott dönteni, hiszen az állami gondozásba vétellel a gyermeket nem egyszerűen elhelyezték, hanem kikerült szüleinek felügyelete alól és intézeti gyámság alá került.[283] Ez azonban igen nehéz helyzetbe hozta a szülőket, hiszen kizárólag a gyámhatóság dönthetett az állami gondozásba vétel megszüntetéséről, amennyiben úgy ítélte meg, hogy valamelyik szülő, vagy rokon alkalmas a gyermek további nevelésére. A szülők egymás ellen a gyermek elhelyezése tárgyában pert nem indíthattak, mert a gyermek intézeti gyámság alatt állt, így a szülők a sorsáról nem rendelkezhettek.[284]

A hatályos szabályozás szerint, ha a szülőnél történő elhelyezés a gyermek érdekét veszélyezteti, a bíróság elhelyezheti a szülőktől független harmadik személynél is, de csak olyannál, aki a gyermek nála való elhelyezését maga is kéri. A harmadik személyt gyámul rendelik és a gyermek tartásáért mindkét szülőtől járhat részére tartásdíj.

[282] Czenner Zsuzsa – Hajnal Ágnes – Kardos Klára : A gyermekelhelyezések – pszichológus szakértői szemmel *Családi Jog* II. évfolyam 1. szám, 2004. március, 29.o.
[283] Csiki-Simor, 1962. i.m. 271.o.
[284] Csiki-Simor, 1962. i.m. 273.o.

A gyermekek jogairól szóló egyezmény[285] szerint a gyermeket a szüleitől, ezek akarata ellenére nem lehet elválasztani, kivéve, ha durván bánnak vele vagy elhanyagolják, ezért ez a megoldás csak rendkívüli helyzetekben, nagyon ritkán fordul elő.

A Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelvének V. pontja azt az értelmezést adja, hogy mindaddig, amíg a gyermeknevelésre valamelyik szülő és a környezet alkalmas, a gyermek más személynél általában nem helyezhető el. A nagyszülőnek vagy más személynek arra való hivatkozása, hogy jobb anyagi körülményeket, illetve jobb nevelési feltételeket tud biztosítani a gyermek számára, mint a szülő, nem szolgálhat alapul a gyermek nála történő elhelyezésre. Amennyiben felmerül, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésének szükségessége, akkor az ő általa biztosított körülményeket nem úgy kell számba venni, mintha a szülőkkel egy sorban állna. Először azt szükséges megállapítani, hogy a szülők, akár segítséggel is, de alkalmasak-e a gyermek nevelésére. Amennyiben bebizonyosodik, hogy egyikük sem alkalmas, akkor merülhet csak fel a harmadik személynél való elhelyezés, mint lehetőség. Minden esetben a gyermek hosszú távú érdekeit kell szem előtt tartani. Tehát attól, hogy van valaki, aki jobb, mint a szülők, még nem lehet alapja annak, hogy nála helyezzék el a gyermeket.

Előfordul, hogy azért van szükség a gyermeknek harmadik személynél történő elhelyezésére, mert a szülők közötti gyűlölködés miatt egyikük sem képes a gyermeket a nélkül nevelni, hogy szembe ne fordítsa a másik szülővel. Ilyenkor azonban tekintettel kell lenni arra is, hogy a harmadik személy pártatlan tud-e maradni a szülők vitájában, képes-e elősegíteni, hogy a gyermek kapcsolata mindkét szülőjével élő maradjon.[286]

Az ítélkezési gyakorlat nem tekinti harmadik személynél történő elhelyezésnek azt az esetet, amikor a szülők akadályoztatásuk miatt közösen döntenek úgy, hogy időlegesen valaki másra bízzák a gyermek gondozását, nevelését, felügyeletét.[287] Napjainkban ez már nem túl gyakran esik meg, de egy súlyos betegség, munkanélküliség esetén, vagy ha a szülők hajléktalanná válnak, ez lehet az egyetlen megoldás a gyermek megóvására.

5.1. Családba fogadás

A gyermek harmadik személynél történő elhelyezéséhez szorosan kapcsolódik a családba fogadás intézménye, mely ugyan nem bírósági, hanem gyámhatósági hatáskör, azonban a

[285] A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20. napján kelt egyezmény 9. cikkének 1. pontja
[286] LB 17. sz. Irányelv
[287] PJD.V.260

körülmények hasonlóak lehetnek.[288] A legfőbb különbség az átmeneti jelleg. A szülői felügyeletet közösen gyakorló szülők, illetve a szülői felügyelet gyakorlására jogosult szülő kérelmére a gyámhatóság hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyermeket – méltányolható családi ok miatt – átmenetileg egy másik család fogadja be, gondozza és nevelje.[289] Erre legtipikusabban a szülő külföldi munkavállalása, vagy hosszadalmas kezelést igénylő súlyos betegsége miatt lehet szükség.

Amennyiben a szülők közösen gyakorolják felügyeleti jogaikat és mindketten olyan helyzetben vannak, hogy ezzel nem tudnak élni, akkor a gyermek átmeneti családba fogadását is közösen kell kérniük. Abban az esetben, ha csak az egyik szülő oldalán áll fenn az időleges akadályozatás, akkor értelemszerűen előbb a másik szülőnél való elhelyezést kell megfontolni. Ha valamelyik szülő felügyeleti joga szünetel és csak az egyikük jogosult azok gyakorlására, a különélő szülőt akkor is meg kell hallgatni, hiszen elsősorban ő köteles a gyermekről gondoskodni.

Történeti előzményeit tekintve a családba fogadást 1974 és 1986 között a Csjt. szabályozta. Ekkor azért szüntették meg, mert a jogalkotó jobbnak látta, ha a gyermekelhelyezés egyik formájaként szabályozzák, és a bíróság dönt róla. A magasabb szintű elbírálás indoka volt az is, hogy az esetleges színlelt örökbefogadásokat kiküszöböljék. 1997-től a Gyvt. és a Gyer. szabályozták a kérdést, 2014. márciusa óta pedig újra a családjog szabályai között találjuk.[290]

A CSJK a családba fogadás intézményének Ptk-ba emelésével is a szülők önrendelkezési jogának és a gyermek mindenekfelett álló érdekének elsődlegességét biztosítja. Amennyiben a szülők, valamilyen oknál fogva átmenetileg nem képesek a gyermekről gondoskodni, minden érintett számára jobb és biztosabb, ha nem az állami gondoskodásba, hanem egy a gyermek és a szülők által is jól ismert családtag, rokon vagy barát háztartásába kerül a gyermek. A családba fogadás elrendelésének tehát hivatalból nincs helye, az csak a szülők kérésének megfelelően jöhet létre. A gyámhatóság csak a körülmények vizsgálatára és a családba fogadás jóváhagyására, illetve évenkénti felülvizsgálatára jogosult. A jóváhagyás során azt vizsgálja, hogy a családba fogadó szülő személyisége és körülményei alapján alkalmas-e a gyermek gondozására, nevelésére.[291] Csak

[288] Előfordulása nem elhanyagolható, évente 1800-2000 esetben kerül rá sor.
[289] Ptk. 4:187.§
[290] Makai Katalin: A szülő felügyelet, In.: Kőrös András (szerk.): Polgári jog: Családjog, HVG Orac, Budapest, 2013. 290.o.
[291] Ptk. 4:187.§ (2) bekezdés

abban az esetben engedélyezheti, ha a gyermek érdekében áll. A körülmények vizsgálata során elengedhetetlen az ítélőképessége birtokában lévő gyermek meghallgatása.

A családba fogadáshoz természetesen arra is szükség van, hogy a szülők által felkért család a gyermekről való gondoskodást elvállalja. A gyámhatóság őket a gyermek gyámjául rendeli,[292] ennélfogva a családba fogadás időtartama alatt a szülők szülői felügyeleti joga szünetel.[293]

Ezen időszak alatt is megilleti a szülőt a kapcsolattartás joga és a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben való együtt döntési jog.[294] Tekintettel arra, hogy a családba fogadás legtöbbször rokoni kapcsolaton vagy bizalmas viszonyon alapul, ez nem szokott különösebb problémát generálni.

A családba fogadás a szülő tartási kötelezettségét nem érinti.[295] Amennyiben ennek önként nem tesz eleget, tartásdíjfizetésre kötelezés iránt vele szemben per indítható.

A családba fogadás feltételeinek fennállását a gyámhatóság évente felülvizsgálja.[296] Ennek keretében sor kerülhet az érintettek meghallgatására, környezettanulmány elvégzésére, a gyermek iskolájának vagy óvodájának megkeresésére.

A családba fogadást a gyámhatóság megszünteti, ha azt a szülő, vagy a családba fogadó szülő kéri illetve, ha annak fenntartása a gyermek fejlődését veszélyezteti.[297]

Amennyiben a családba fogadást a gyámhatóság megszünteti a gyermek vagy visszakerül eredeti családjába, vagy a gyámhatóság intézkedik a nevelésbe vételéről, illetve pert is indíthat a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése iránt, aki legtöbbször a családba fogadó szülő.

6. A gyermekelhelyezés „metaforfózisa" az új Ptk-ban – a szülői felügyeleti jogok rendezése

Az új Ptk. Családjogi Könyvének megalkotása során a szakértői bizottság arra törekedett, hogy lehetőleg kerülje a megszokottól nagyon eltérő újításokat, illetve hogy sok tekintetben az elmúlt évtizedek során kialakult bírósági és gyámhatósági gyakorlatra építkezzen.

[292] Ptk. 4:187.§ (3) bekezdés
[293] Ptk. 4:188.§ (1) bekezdés
[294] Ptk. 4:188.§ (2) bekezdés
[295] Ptk. 4:188.§ (4) bekezdés
[296] Ptk. 4:189.§ (1) bekezdés
[297] Ptk. 4:189.§ (2) bekezdés

Mindemellett választ kívántak adni az új társadalmi viszonyok és a nemzetközi elvárások által támasztott új igényekre is.[298]

Megalkotása során a szakértők az elmúlt 50 év tapasztalataiból indultak ki. Szem előtt tartva a gyermek mindenekfelett álló érdekét, kísérletet tettek arra, hogy az új szabályozással – amennyire lehet – elejét vegyék a különélő szülők közötti véget nem érő jogi vitáknak, a végrehajthatatlan bírósági határozatoknak, az újból és újból fellángoló csatározásoknak, amelyek valóban képesek tönkretenni egy gyermek életét.[299]

Az új Ptk. Családjogi Könyve alapvetően a házassági vagyonjog és a gyermek elhelyezésével kapcsolatos jogviták tekintetében is a felek akaratát tekinti elsődlegesnek. A nemzetközi trendekhez igazodva, a felek jogviszonyába a bíróság vagy a gyámhatóság beavatkozásának lehetőségét valóban csak abban az esetben biztosítja, ha a gyermek vagy a gyengébbik fél érdeke ezt megkívánja.

A jogszabály – indokolása szerint – a szülői felügyelet gyakorlása terén a szülők felelősségét helyezi a középpontba, elsődleges szerepet szán a szülők megállapodásának, melynek csak azt a korlátot állítja, hogy a megállapodás alkalmas legyen arra, hogy a gyermek kiegyensúlyozott életvitelét biztosítsa.[300]

A fenti alapelvekre is tekintettel abban az esetben, ha a bíróságnak kell döntenie arról, hogy a gyermeket melyik szülő nevelje, gondozza tovább a házasság felbontását vagy az együttélés megszűnését követően, a 2013. évi V. törvény megszüntette a korábban használt „gyermekelhelyezés" (placement of the child) kifejezést és helyette – a nemzetközi elnevezésnek megfelelően – bevezette a szülői felügyeleti jogok (még pontosabban szülői felelősség: parental responsibility) teljes körű rendezéséről szóló szabályokat,[301] amely közelebb áll az európai gyakorlatnak megfelelő szóhasználathoz, így remélhetőleg a jövőben kevesebb bonyodalmat fog okozni a magyar ítéletek külföldön történő végrehajtása.

Tehát amennyiben a szülők nem tudnak a szülői felügyelet további gyakorlásáról megállapodni, a bíróság dönt arról, hogy a szülői felügyeletet melyik szülő gyakorolja. Ezt a szülők kérelmére teheti meg, de amennyiben a gyermek érdeke úgy kívánja, hivatalból is döntést hozhat. A bíróság a döntés során azt mérlegeli, hogy a gyermek testi, szellemi, és erkölcsi fejlődése miként biztosítható a legkedvezőbben.[302]

---

[298] Kőrös András http://ptk2013.hu/interjuk/az-uj-ptk-csaladjogi-konyve-interju-koros-andras-kuriai-biroval/1669 letöltés ideje: 2013.01.11.
[299] Kőrös i.m. 2006. szeptember. 1.o.
[300] Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex, Budapest, 2008. 515.o.
[301] Ptk. 4:167-177.§
[302] Ptk. 4:167.§ (1) és (2) bekezdés

A gyermek elhelyezése csak abban az esetben merülhet fel, ha a gyermeket harmadik személynél vagy intézetben helyezik el, amennyiben mindkét szülő alkalmatlan a gyermek nevelésére, illetve a gyermek érdekét veszélyeztetné, ha ők gyakorolnák a szülői felügyeleti jogokat. A harmadik személynél történő elhelyezésnek továbbra is feltétele, hogy azt az illető maga is kérje, illetve lehetőleg olyan személyt kell választani, aki a gyermek gondozásában, nevelésében a gyermek érdekeinek megfelelően már korábban is részt vett. Őt a per során tanúként kell meghallgatni. Ha a gyermeket nem a szüleinél helyezik el, akkor azt a személyt, aki a továbbiakban nevelni fogja, gyámjául kell kirendelni. Ez esetben a szülők felügyeleti joga szünetel.[303]

Az új törvény nagyobb szabadságot kíván biztosítani a szülők számára a szülői felügyeleti jogok[304] rendezése terén arra az esetre nézve, ha már nem élnek együtt.

6.1. Ha a szülők döntenek

A különélő szülők az új szabályok szerint kétféle módon dönthetnek a szülői felügyeleti jogok gyakorlásáról: megosztják egymás között a közösen gyakorolt jogokat és kötelezettségeket vagy megállapodnak abban, hogy azt teljes körűen csak egyikük gyakorolja.[305]

Amennyiben továbbra is közösen kívánják gyakorolni a szülői felügyeleti jogokat, akkor nyilatkozniuk kell arról, hogy milyen módon kívánnak együttműködni annak gyakorlása során. A nyilatkozat megtétele előtt elengedhetetlen, hogy a szülők a hétköznapi teendők ellátásának módját megvitassák. Amennyiben képesek a felmerülő kérdések megvitatására és meg tudnak állapodni az együttműködés módjáról, akkor szinte biztosra vehető, hogy a gyermek érdekeit szolgáló módon fog működni a közös felügyelet.

A Ptk. koncepció előkészítése idején felmerült, hogy az USA-ban és az észak-európai országokban régóta sikeresen működő váltott elhelyezés hazánkban is bevezethető lenne-e. Problémát jelentett, hogy a gyakorlatban a közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés teljesen egybe mosódik. Ezért a Ptk. koncepció szakértői javaslata szerint a törvénynek ki kellene mondania, hogy a közös szülői felügyelet nem jelent osztott időközönként váltakozó elhelyezést.[306] Ez végül nem került bele a Ptk.-ba, egyszerűen nem szól róla semmit.

[303] Ptk. 4:169.§ (1) és (2) bekezdés
[304] Ptk. 4:146.§: A kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. A szülői felügyelet a kiskorú gyermek neve meghatározásának, gondozásának, nevelésének, tartózkodási helye meghatározásának, vagyona kezelésének, törvényes képviseletének jogát és kötelességét, a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magában. 4:149.§ A szülő felügyeleti jogának gyakorlását a bíróság vagy más hatóság törvényben meghatározott, kivételesen indokolt esetben, olyan mértékben korlátozhatja vagy vonhatja el, amely a gyermek érdekének biztosításához szükséges.
[305] Ptk. 4:165. §
[306] Vékás, 2008. i.m. 62.o.

Változás, hogy a közös szülői felügyelet megállapításához nem kell a gyermeket elhelyezni, viszont alapja lehet a váltott elhelyezésnek, hiszen közös szülői felügyelet ellenére is, ha a szülők nem laknak együtt, a gyermek egyszerre csak egy helyen tud lakni. Amennyiben a bíróság nem dönt a szülői felügyeleti jogok rendezéséről, akkor vagy a szülőknek kell megállapodni arról, hogy a gyermek melyikükkel fog lakni, vagy választhatják a váltott elhelyezést is.

De ennek a – gyermek érdekében – két korlátja van: a különélő szülőknek a közös szülői felügyelet gyakorlása és a váltott elhelyezés során is biztosítaniuk kell gyermekük kiegyensúlyozott életvitelét. A közös szülői felügyelet ellenére azonnali intézkedést igénylő esetben az egyik szülő a gyermek érdekében azonnal is dönthet, kötelessége azonban a másik szülőt erről haladéktalanul értesíteni.

A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés sikeres funkcionálásához azonban az objektív és szubjektív feltételek sora szükséges. Elsősorban a szülők részéről érett személyiséget feltételez, rugalmasságot, normális, kiegyensúlyozott kapcsolatot, amelyben nem lehet helye sérelmeknek, gyűlöletnek. Továbbá szükséges a gyermek iránt érzett őszinte szeretet, felelősségérzet és odaadás. Sajnos ezek a tulajdonságok sokszor kerülnek háttérbe a válás során kialakult vagy felerősödött ellenérzések, sokszor gyűlölet következtében. Meg kell említsem még az anyagiakat is, hiszen ez sem elhanyagolható szempont, mivel mindkét szülő megfelelő lakhatást és eltartást kell, hogy tudjon biztosítani a gyermeknek. Szerintem ez ma Magyarországon nem minden esetben adott, sőt a legtöbb esetben az egyik szülő bérleménybe vagy még rosszabb esetben az utcára kényszerül a válást követően. Tehát a közös szülői felügyelet, főleg váltott elhelyezéssel csak egy nagyon szűk réteg számára nyújt megoldást, azok számára, akik rendelkeznek az ehhez szükséges személyiségbeli és anyagi feltételekkel.

Esetleg motiválóan hathat a szülőkre, hogy váltott elhelyezés esetén mindkét szülő természetben tartja a gyermeket, tehát egyiküknek sem kell gyermektartást fizetni, azonban a szükséges feltételek hiányában a motiváció nem elegendő.

A törvénytervezet előkészítése során merült fel, azonban túl nagyvonalú szabály volt és ezért valószínűleg nem is tölthette volna be funkcióját az, hogy ha a szülők a házasságukat közös megegyezéssel bontották fel, közös szülői felügyelet esetén nem kellett volna megállapodni olyan alapvető és fontos kérdésekben, mint a gyermektartás, kapcsolattartás, gyermek tartózkodási helyének kijelölése, és annak meghatározása, hogy miként kívánnak együttműködni a gyermek nevelése, gondozása során. Ezen alapvető garanciák lefektetése a

bíróság által jóváhagyott egyezségben még azon szülők esetén is elvárás, akik egyébként teljes egyetértésben válnak el.[307]

Amennyiben a szülők megállapodásának vagy a bíróság döntésének megfelelően csak az egyik szülő jogosult a szülői felügyeleti jogok gyakorlására, akkor az eddigiektől eltérően a különélő szülő felügyeleti joga nem szünetel, hanem csak – a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések kivételével – nem gyakorolja.[308] Ennek a gyakorlati jelentőségét tekintve nem túl lényeges változtatásnak komoly lélektani értelme van, hiszen a gyermek életében kevésbé aktívan részt vállaló különélő szülő számára könnyebben elfogadható az, hogy jelenleg nem gyakorolja a jogait, mint az, hogy ezen jogai szünetelnek.

Ha csak az egyik szülő jogosult a szülői felügyeleti jogok gyakorlására, a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések[309] tekintetében továbbra is közösen gyakorolják jogaikat. Kivéve, ha a különélő szülő szülői felügyeleti jogát a bíróság e tekintetben korlátozta vagy megvonta.[310] Amennyiben a szülők a közösen gyakorolt felügyeleti jogosítványok tekintetében nem tudnak megegyezni, erről a gyámhatóság dönt.[311] Minden esetben, akár együtt, akár külön élnek a szülők![312]

6.2. Ha a bíróság dönt

A jövőben a bíróság is többféleképpen dönthet a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során. Vagy az egyik szülőt jogosítja fel a felügyeleti jogok gyakorlására, vagy közös szülői felügyeletről rendelkezik (ezt csak a szülők együttes kérelmére teheti) vagy a szülői felügyelet körébe tartozó egyes részjogosítványok gyakorlását megosztja a szülők között: a bíróság a gyermekétől különélő szülőt feljogosíthatja a gyermek gondozásával, nevelésével összefüggő egyes feladatok ellátására, és kivételesen a vagyonkezelés és a gyermek vagyoni ügyeiben a törvényes képviselet teljes körű vagy részleges gyakorlására. Ha a gyermek érdekei megkívánják, a gyermek sorsát érintő valamely lényeges kérdésben való döntés jogát a bíróság korlátozhatja vagy megvonhatja.[313] Erre abban a ritka esetben kerülhet sor, ha ezen

[307] Weiss Emilia: A gyermeki jogok és a szülői jogok és kötelességek gyakorlásának néhány újabb kérdése *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám. 2010. március 10. o.
[308] Ptk. 4:168. § (1) bekezdés
[309] Úgy, mint: a gyermek nevének meghatározása és megváltoztatása, a szülőjével azonos lakóhelyén kívüli tartózkodási helyének huzamosabb időtartamú, vagy letelepedés céljából történő külföldi tartózkodási helyének kijelölése, állampolgárságának megváltoztatása és iskolájának, életpályájának megválasztása. Ptk 4:175§ (2) bekezdés
[310] Ptk. 4:175.§ (1) bekezdés
[311] Ptk. 4:175.§ (3) bekezdés
[312] A Csjt. hatályos szabályai szerint az együtt élő szülők vitája esetén a gyámhatóság, különélő szülők vitájában pedig a bíróság dönt.
[313] Ptk.: 4:168.§ (2) bekezdés

jogait bizonyíthatóan nem a gyermek érdekében gyakorolja, hanem azokat kifejezetten a másik szülő ellehetetlenítése, bosszantása érdekében használja fel. Például állandóan zaklatja, kéretlen tanácsokkal látja el, vagy kritizálja.

A törvénytervezet előkészítése során felmerült annak lehetősége, hogy nyugat-európai mintának megfelelően hazánkban is lehetőséget biztosítsunk a bíróság számára, hogy amennyiben úgy látja, hogy a gyermek érdeke ezt kívánja, abban az esetben is elrendelhesse a közös szülői felügyeletet, ha azt a szülők nem kérték közösen. A lehetőséget végül elvetette a Bizottság: „ A házasság felbontása utáni vagy az életközösség megszűnése utáni közös szülői felügyelet az együttműködésnek egy olyan magasabb foka, amelyre való kötelezés mégsem indokolt. Az csak az együttműködést a gyermek érdekében vállalni tudó és teljesíteni kész szülők számára biztosítandó".[314]

A törvénytervezet előkészítése során felmerült, hogy meg kellene szüntetni annak általános érvénnyel való kimondását, miszerint a szülők akkor is együttesen gyakorolják a szülői felügyeleti jogaikat, ha nem élnek együtt, kivéve, ha ezzel ellentétes tartalmú megállapodást kötnek. Weiss Emília álláspontja szerint[315] ez a megoldás nem életszerű, újragondolást, újraszabályozást kíván. Egyetértek abban, hogy ez a főszabály valójában inkább kivételként funkcionál, azonban ez nem lehet indok arra, hogy ne ezt a lehetőséget preferáljuk és a főszabályként való alkalmazásával a szülőket is erre buzdítsuk.

A közös szülői felügyelet megállapítása iránt előterjesztett kérelemben egyúttal – ahogy eddig is – elő kell terjeszteniük azt, hogy a közös joggyakorlást miként kívánják a gyakorlatban megvalósítani, hogy tervezik a feladatok, teendők elosztását. A bíróságnak a kérelem elbírálása során vizsgálnia kell, hogy a szülők alkalmasak-e a szülői felügyelet közös gyakorlására és megállapodásuk biztosítja-e a gyermekük kiegyensúlyozott életvitelét, különösen, ha a szülők váltott elhelyezésben gondolkodnak.[316]

Amennyiben a szülők közös szülői felügyelet iránti kérelmet terjesztenek elő, nem szükséges rendelkezni arról, hogy a szülői felügyeleti jogok összességét ténylegesen ki gyakorolja. Így elviekben a szülőknek lehetőségük van arra, hogy valóban azonos intenzitással vegyenek részt a gyermek életében illetve, arra is, hogy – bár ez a lehetőség nincs nevesítve – váltott elhelyezésben állapodjanak meg. Feltétlenül meg kell azonban határozni a gyermek lakóhelyét az ítéletben, illetve ezt a jóváhagyott egyezségnek is

[314] Vékás, 2008. i.m. 61.o.
[315] Weiss Emília: Néhány gondolat a családi jog kodifikációjához a készülő Polgári Törvénykönyvben In.: *Eörsi Gyula Emlékkönyv 1922-1992* HVG Orac, Budapest, 2002. 274.o.
[316] Makai, 2013. i.m. 259.o.

tartalmaznia kell. Ez nem azt jelenti, hogy konkrét lakcímet kell megjelölni, csak azt, hogy az apa vagy az anya (esetleg mindkettő) lakása tekinthető-e a gyermek lakóhelyének. Azért szükséges mindenképpen megjelölni a határozatban, hogy melyik szülő jogosult a gyermek lakóhelyének kijelölésére, mert, ha a szülők a továbbiakban nem élnek együtt, akkor ez a szülő lesz a gondozó szülő. Az a szülő tudja ténylegesen gondozni és nevelni a gyermeket, aki saját háztartásában tartja őt.

Továbbá a kapcsolattartásról sem kell rendelkezni csak akkor, ha a szülők ezt kérik. Ennek azért van jelentősége, mert a továbbiakban a szülők nem fordulhatnak a bírósághoz a kapcsolattartással kapcsolatos jogvitáikkal, csak a gyámhatósághoz. Tehát, ha az ítéletben nem szabályozzák, akkor annak szabályozását utóbb már csak a gyámhatóságtól kérhetik. A tartásdíjról azonban közös szülői felügyelet esetén is rendelkezni kell.

Álláspontom szerint a közös szülői felügyelet valóban a lehető legjobb megoldás mind a gyermek, mind a szülők számára, hiszen a gyermeknek mindkét szülőjére egyformán szüksége van. Azonban úgy gondolom, hogy ez az ideális helyzet csak nagyon ritkán valósítható meg. Valóban a gyermek számára az volna a legüdvözítőbb, ha a szülei nem válnának el, de valamiért így döntöttek és az esetek nagy többségében azért fordulnak a bírósághoz, mert maguk között képtelenek megegyezni a gyermek további sorsáról. Amennyiben a bontóper kezdetéig nem állapodtak meg a gyermekkel kapcsolatos kérdésekről, akkor a per során – békés úton – már nem nagyon fognak. Egy indulatokkal és heves érzelmekkel terhelt gyermekelhelyezési perben pedig már nem valószínű, hogy a szülők közös felügyeletet fognak kérni. Ezzel együtt meg kell hagyni a lehetőségét, mert ha a bíróság és a felek ügyvédei is igyekeznek jó irányba terelni a tárgyalásokat és folyamatosan felhívják a figyelmüket a gyermek mindenekfelett álló érdekére, akkor talán a szülők is felül tudnak kerekedni indulataikon és képesek lesznek megállapodni a közös szülői felügyeletben. Ehhez azonban arra van szükség, hogy az ügyvédek ne legyenek partnerek a sárdobálásban, abban hogy melyik fél tudja jobban befeketíteni a másikat a bíróságon, bebizonyítva azt, hogy teljesen alkalmatlan a gyermeknevelésre, hanem inkább támogassák a kérdés békés rendezését a gyermek érdekeinek megfelelően, hiszen a per „tárgya” érzékeny emberi lény, nem egy dolog.

A mindkét szülővel fenntartott jó kapcsolat segíthet a gyermeknek abban, hogy a válás okozta krízist gyorsabban és könnyebben oldja meg. Nem arra van elsősorban szüksége, hogy a szülei együtt éljenek, hanem arra, hogy tudja, mindkét személyre számíthat és számára mindketten bármikor elérhetőek. Ideális esetben a válással csak a házasság – vagy a párkapcsolat – szűnik meg, de a család nem. Ha képesek az együttes nevelésre, a hatékony

együttműködésre, egymás támogatására a nevelés kérdéseiben, akkor a gyermek számára nem szűnik meg az oltalmazó család. Sok esetben a válással jobb lesz a családtagok kapcsolata, hiszen azokat az energiákat, amiket korábban a rosszul működő kapcsolat fenntartására, vagy az állandó vitákra fordítottak, a válást követően képesek lesznek az odafigyelésre, törődésre fordítani.[317]

6.3. Hagyományok és újítások

Az új Ptk. Családjog Könyve részletesen szabályozza a különélő szülők jogait és kötelességeit közös és nem közös szülői felügyelet esetén is. Alapvetően a szülőknek mindkét esetben – a gyermek érdekében – együtt kell működniük egymással, természetesen egymás családi életét és nyugalmát tiszteletben tartva.[318] A gondozó szülő köteles a másik szülő részére minden felvilágosítást megadni a gyermekkel kapcsolatosan.[319] A Csjk. ezen szabály be nem tartása esetén nem határoz meg alkalmazandó szankciót, azonban a bíróság értékelheti az effajta magatartást a szülői felügyeleti jogok rendezése és a kapcsolattartás szabályozása során.[320]

Ha a közös szülői felügyelet gyakorlása során a szülők már nem tudnak együttműködni, a közös szülői felügyeletet a bíróság bármelyik szülő kérelmére megszünteti.[321] Kimarad a korábbi megszorítás, miszerint: „feltéve, hogy a megszüntetés a gyermek fejlődése szempontjából is indokolt". Ez a korlátozás valójában teljesen felesleges volt, hiszen, ha a szülők olyannyira nem tudnak egymással együttműködni, hogy kérik a közös felügyelet megszüntetését, akkor eléggé valószínű, hogy ez az állapot nem szolgálhatja a gyermek fejlődését. Amennyiben a konfliktus megoldható, akkor inkább a gyámhatóság segítsége vagy mediáció igénybevétele lehet indokolt. Ha a bíróság végül mégis megszünteti a közös felügyeletet, akkor rendelkeznie kell arról, hogy ezt követően melyik szülő lesz jogosult a felügyeleti jogok egyedüli gyakorlására.

A szülői felügyeleti jogok rendezett gyakorlásának megváltoztatására vonatkozó alapvető szabályok nem változtak, azt továbbra is a körülmények lényeges megváltozása/módosulása esetén lehet kérni, ha az a gyermek érdekében áll.[322] Az erről rendelkező szakasz kiegészült azonban egy további mondattal, amely kérdés régóta vita tárgyát képezte: „nem hivatkozhat a körülmények megváltozása folytán a gyermek érdekére az a szülő, aki a változást felróható magatartásával maga idézte elő, így különösen, ha

[317] Bognár-Telkes: *A válás lélektana,* Budapest, 1994. 209.o.
[318] Ptk. 4:173.§
[319] Ptk. 4:174.§
[320] Makai, 2013. i.m. 237.o.
[321] Ptk. 4:170.§ (2) bekezdés
[322] Ptk. 4:170.§ (1) bekezdés

jogosulatlanul vette magához vagy tartja magánál." Ez a szabály szorosan összefügg egy a közelmúltban született kúriai határozattal,[323] mely szerint „nem jár el önkényesen az a szülő, aki az ítélőképességük birtokában lévő gyermekeit, határozott kívánságuknak megfelelően, annak ellenére tartja magánál, hogy ők jogerős egyezséggel a másik szülőnél lettek elhelyezve, és mindent megtesz a kialakult helyzet jogi rendezése érdekében". Ez esetben, tehát az elvétel nem önkényes, így nem is jogosulatlan, hiszen a gyermek mindenekfelett álló érdekét szolgálja.

Változás azonban, hogy a két évre vonatkozó szabály – miszerint az egyezség megváltoztatását, annak jóváhagyásától számított két éven belül a bíróságtól csak bizonyos feltételek teljesülése estén lehet kérni – a Csjk. már nem tartalmazza. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatták, hogy ez nem tartotta vissza a szülőket a sorozatos perindítástól.

Az egyik legnagyobb horderejű változás – melynek bevezetését hosszas vita előzte meg – álláspontom szerint az, hogy amennyiben a bíróság vagy a gyámhatóság indokoltnak tartja, kötelezheti a szülőket mediációs eljárás igénybevételére a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködés biztosítása érdekében.[324] Házassági bontóperrel összefüggő kérdések tisztázása érdekében a bíróság csak javaslatot tehet a közvetítő bevonására (4:22§), azonban, ha a perben kiskorú gyermek felett gyakorolható felügyeleti jogokról is dönteni szükséges, akkor a bíróság kötelezheti a feleket a mediációra, amennyiben a bíróság úgy ítéli meg, hogy attól eredmény várható.

Az új törvény sok olyan megoldást emelt törvényi szintre, amelyeket a bírói gyakorlat munkált ki az évek során. Többek között a gyermektartás vonatkozásában, ahol lehetőséget biztosít az egyébként továbbra is alimentációs jellegű szolgáltatásnak tekinthető tartásdíj megváltására egy nagyobb értékű egyszeri juttatással. A megállapodásban azonban rögzíteni kell, hogy ez a gyermek hány éves koráig fedezi a gyermektartást. Lényeges körülmények előre nem látható megváltozása esetén lehetőség van arra, hogy utólag kérjék a bíróságtól a gyermektartás megállapítását.

Továbbá nem került be a Családjogi Könyvbe a Csjt. azon szabálya, miszerint a bíróság a gyermeknek az elhelyezésével kapcsolatos álláspontjáról a szülők erre vonatkozó egyező nyilatkozata alapján is tájékozódhat (közvetett bizonyíték). Az új törvény alapelveivel ez nem egyeztethető össze, a személyességnek kiemelkedő jelentősége van, ezért a gyermeket vagy közvetlenül, vagy szakértő útján mindenképpen meg kell hallgatni, ezáltal biztosíthatók legjobban a jogai.

[323] Kúria Pf. II. 20.799/2012
[324] Ptk. 4:172.§ és 4:177.§ Részletesen lásd a mediációról szóló fejezetben

Újdonság, hogy a gyermektartás mértékét határozott összegben, nem pedig százalékosan kell megállapítani, mert a jogalkotó szerint túl sok bonyodalmat okozott a százalékos rendszer fenntartása. Az értékállóság érdekében azonban a tartásdíj összege minden évben a KSH éves fogyasztói árindexe szerint növekszik.

A kiskorú gyermek továbbra sem lehet érdemtelen a tartásra, a nagykorú (25 éves korig tart a szülő tartási kötelezettsége abban az esetben, ha a gyermek tovább tanul) azonban igen, főleg abban az esetben, ha kellő indok nélkül nem hajlandó a kapcsolattartásra. Nem köteles a szülő a nagykorú gyermeke tartására, amennyiben ez által kiskorú gyermeke vagy saját maga megélhetését veszélyezteti. Sok szülő számára rendkívül méltánytalan helyzetet szüntetett meg ez által a jogalkotó.

Az új Ptk. nagy hangsúlyt helyez a szerződéses akarat érvényesülésének biztosítására. A jogalkotó abból indult ki, hogy polgári jogi viszonyokban a felek képesek leginkább eldönteni, hogy számukra mi a legjobb megoldás. Megvalósulhat tehát, hogy a szülők még jóval a házasság felbontása előtt (akár annak megkötése előtt) szerződésbe foglalják, hogy a kapcsolat megszűnése esetén ki jogosult a szülői felügyeleti jogok gyakorlására. Ebben az esetben két kérdés merül fel. Egyrészt, hogy köthetnek-e a felek olyan szerződést, amelyben a még meg sem született gyermekükről rendelkeznek? Illetve, hogy milyen lehetőségeik vannak, ha ezen utólag mégis változtatni szeretnének? Az ügyvédeknek fokozott szerepük lehet ezen szerződések elkészítése során, a kompromisszumra is nagyobb lehetőség van. Remélhetőleg élni is fognak vele.

Kikerült a gyermekelhelyezésről rendelkező szabályok köréből és átkerül a szülői felügyelet tartalmáról rendelkező részbe az a szabály, miszerint a szülő vagy a gyámhatóság a gyermek kiadását követelheti attól, aki a gyermeket jogtalanul tarja magánál.[325] Azért üdvözlendő ez az egyébként jelentéktelennek tűnő változtatás, mert a bíróság – mivel a gyermekelhelyezésre vonatkozó részben szerepelt – gyakran hibásan alkalmazta ezt a rendelkezést és a szülők gyermeknevelésre való alkalmasságára vonatkozó bizonyítási eljárást foganatosított. Erre tekintettel a Kúria eseti döntésében már korábban elhatárolta egymástól a gyermek kiadására és elhelyezésére irányuló pereket (BH.1995.2.98).[326]

Szintén fontos hangsúlyozni, hogy a gyámhatóság engedélye a szülői ház elhagyására vonatkozóan nem jelenti a gyermek elhelyezését, az elhelyezés megváltoztatását és nem érinti a szülői felügyeletet sem.[327]

[325] Ptk. 4:152.§ (3) bekezdés
[326] Makai, 2013. i.m. 243.o.
[327] Makai, 2013. i.m. 244.o.

7. A gyermekelhelyezés megváltoztatása

A Csjt. 1995-ös módosítása nyomán a gyermek elhelyezésének megváltoztatását abban az esetben lehet kérni, ha azok a körülmények, amelyekre a bíróság a döntését alapította utóbb lényegesen megváltoztak és ennek következtében az elhelyezés megváltoztatása a gyermek érdekében áll.[328] Korábban a gyermek elhelyezésének megváltoztatására a körülmények lényeges megváltozása esetén is csak akkor kerülhetett sor, ha a gyermek fejlődése addigi környezetében már nem volt biztosítva, ez tehát az érdekét súlyosan sértette. Az ítélkezési gyakorlat már a törvénymódosítást megelőzően is ebbe az irányba haladt, hosszú ideje a gyermek érdekét tartották elsődlegesnek.[329]

A gyermekelhelyezésben hozott korábbi döntés – a helyzet specialitására és a gyermek mindenekfelett álló érdekére tekintettel – nem res iudicata, azonban annak megváltoztatását csak abban az esetben lehet kérni, ha a korábbi körülményekben, melyre az ítéletet alapozták, olyan lényeges változás állott be, amely az elhelyezésre is kihat és mindez a gyermek érdekében történik. Minden esetleges változást a gyermek érdekének tükrében kell vizsgálni.
Az állandóságra törekvés nem csak a gyermek elhelyezése során, hanem annak megváltoztatása esetén is lényeges. A huzamosabb ideje kialakult elhelyezésen csak abban az esetben indokolt változtatni, ha a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődése az addigi környezetben már nincsen biztosítva. A körülményváltozás fennállása esetén az elhelyezés döntő szempontja az, hogy az elhelyezés megváltoztatása a gyermek érdekében álljon.[330]

Az állandóságból fakadó előnyök azonban nem vehetők figyelembe akkor, ha a szülő önkényes, erőszakos magatartásával a másik szülőt kirekeszti a gyermek életéből.[331]

Általában a szülők ráutaló magatartása vagy hallgatólagos megállapodása hozza létre az alapállapotot, melynek a megváltoztatását kell kérni. A gyermek hosszabb ideje, háborítatlanul egyikük háztartásában nevelkedik és ezt a másik szülő elfogadja, tudomásul veszi. Ilyenkor gyakorlatilag az a szülő gyakorolja a szülői felügyeleti jogokat, akinél a gyermek van. Ez esetben a Legfelsőbb Bíróság 212. számú elvi határozata[332] irányadó: nem a gyermek elhelyezése, hanem az elhelyezés megváltoztatására vonatkozó jogszabály alapján kell elbírálni a jogvitát, ha a külön élő szülők közül a gyermek huzamosabb ideje mindkettőjük egyetértésével egyikük háztartásában nevelkedik.

[328] Csjt. 72/A § (2) bekezdés
[329] Kőrös András: Változások a családjogban In.: *Ügyvédek Lapja* 1996/1., 5.o.
[330] BH.1997.537
[331] BH.1998.180
[332] EBH.2000.1.

7.1. Az elhelyezés megváltoztatására okot adó körülmények

Okot adhat az elhelyezés megváltoztatására, ha a másik szülőt, a gyermeket közvetlenül nevelő szülő a kapcsolattartástól indokolatlanul elzárja. Ilyenkor azonban azt is vizsgálni kell, hogy a gyermek kötődik-e még a másik szülőjéhez, vagy a gondozó szülő helyteleníthető magatartása következtében, már teljesen elidegenedett tőle.

Önmagában nem lehet indok a gyermekelhelyezés megváltoztatására, ha a gyermeket nevelő szülő új házasságot köt.[333] Ennek ellenére gyakran felszítja a vitákat, különösen az anyák hajlamosak arra, hogy zokon vegyék azt, hogy a gyermeküket már nem csak az édesapja neveli, hanem bekerült a családba egy mostohaanya, akit az édesanya riválisának tekint a gyermeke szeretetének birtoklásában. Pedig attól, hogy a gyermeknek mostohaanyja lesz, még nem fogja kevésbé szeretni az édesanyját. Sok esetben kimondottan jót tesz a gyermeknek, hogy az édesapja már nem egyedül kell, hogy megbirkózzon a gyermeknevelés nehézségeivel, hanem hozzáértő segítsége is van. Az édesapák is gyakran zokon veszik, ha a volt feleségük újra férjhez megy és hirtelen felindulásukban – „nehogy már egy idegen férfi nevelje a gyermekemet" – a gyermek elhelyezés megváltoztatása iránti kérelmet terjesztenek elő, bizonyítandó, hogy mennyire szívükön viselik a gyermek sorsát. Ezzel azonban, inkább ennek az ellenkezőjéről tesznek tanúbizonyságot, esélyt sem adva az „új apukának", hogy bebizonyítsa, képes szerető mostohaapja lenni a gyermeknek, úgy, hogy ezzel nem veszélyezteti az édesapa – semmivel sem pótolható – szerepét. A szülő mindenképpen akkor jár el helyesen, ha felismeri gyermeke érdekeit és elfogadja volt párja új partnerét.

Sok szülő azonban képtelen erre, nem veszik észre, hogy az új partner is csak szeretetet visz a gyermek életébe, még eggyel több ember áll majd mellette, akire számíthat. A gyermeknek is sokkal könnyebb és mentesül a lojalitáskonfliktus alól, ha tudja, hogy szülője nem bánja, ha jóban van a másik szülő új párjával. Különösen nehéz azonban ennek megvalósítása, ha a szülők az új partner miatt váltak el. Ilyen esetben valóban nem könnyű félretenni a sérelmeket és a megbántottságot. Korábbi házassági jogunk[334] tiltotta is, hogy a házasságtörő a házasság felbontását követően házasságot kössön azzal, akivel a hűtlenséget elkövette. Ez úgy tűnik még mindig elevenen él bennünk, és nagyon nehéz az érzelmeket észérvekkel felülírni.

Speciális esetnek tekinthetjük, ha a gyermeket nevelő szülő külföldivel köt házasságot és ennek okán az egész család külföldre költözik. A bíróság ilyenkor – a gyermek érdekeit figyelembe véve – megváltoztathatja a gyermek elhelyezését.

[333] BH2001.280
[334] 1894. évi XXXI. tc.

A fentiektől eltérő szituáció azonban, ha az új partner gyermeknevelésre alkalmatlan, és a gyermekkel szemben ellenszenvet tanúsít. Ilyen esetben a környezet olyan átalakulása, melyben a gyermek nyugodt, egészséges fejlődésének feltételei nincsenek biztosítva, a gyermek elhelyezésének megváltoztatását eredményezheti.[335] Ugyanez vonatkozik a mostohatestvérek közötti kapcsolatra is. Amennyiben jól kijönnek egymással, az mindannyiuk javát szolgálja, ellenben, ha a kapcsolat elviselhetetlenné válik, indokolt lehet az elhelyezés megváltoztatása.

Szintén kivételes eset, ha a szülő súlyosan elhanyagolja gyermeke gondozását, ami valóban okot adhat az elhelyezés megváltoztatására. Szerencsére ilyesmi csak nagyon ritkán fordul elő, már csak azért is, mert a gyermek elhelyezése során a bíróságnak rendkívül körültekintően kell eljárni, amikor kiválasztja azt a szülőt, aki alkalmasabb a gyermek nevelésére. Nem túl gyakran esik meg az, hogy egy szülő, aki a perben lefolytatott széleskörű bizonyítási eljárás során alkalmasnak bizonyult a gyermek nevelésére, később annyira megváltozik, hogy képes legyen teljesen elhanyagolni a gyermek gondozását.

A Legfelsőbb Bíróság határozata[336] szerint a gyermekelhelyezés megváltoztatásának van helye, ha a szülő a másik szülőnek a gyermekkel való kapcsolattartását hosszabb időn át, hatósági intézkedések ellenére meghiúsítja, a különélő szülőt alaptalanul a gyermek sérelmére elkövetett bűncselekménnyel vádolja és lejáratásába a gyermeket is bevonja. A konkrét esetben az anya teljes egészében elzárta a gyermeket az apától. Olyannyira, hogy a kapcsolattartásra megjelölt napokon elutazott a gyermekkel együtt, aznap óvodába se vitte. A gyámhivatal több alkalommal is megbírságolta emiatt, mire ő a gyermek sérelmére elkövetett szexuális zaklatással vádolta meg az apát, azt mondta emiatt nem engedheti a gyermeket a közelébe. A nyomozás, és a szakértői vizsgálatok kizárták ennek lehetőségét, az elsőfokú bíróság megváltoztatta az elhelyezést és az anyát a gyermek átadására kötelezte. A másodfokú bíróság nem értett egyet az ítélettel, úgy ítélte meg, hogy nem állnak fenn a gyermekelhelyezés megváltoztatásának feltételei, hiszen a körülmények lényegesen nem változtak meg és az elhelyezés megváltoztatása nem áll a gyermek érdekében. A huzamosabb elhelyezést csak akkor indokolt megváltoztatni, ha a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődése az anyai környezetben már nincs biztosítva. A fellebbező alperes (az anya) hivatkozott arra, hogy – mivel a fellebbezés folytán az elsőfokú ítélet nem lett jogerős – a gyermeket nem adta át az apának, de azóta biztosítja a kapcsolattartást. Álláspontom szerint ez egyáltalán nem lehetett volna szempont a másodfokú ítélet meghozatalakor. Továbbá

[335] LB 17. sz. Irányelv
[336] Legf.Bír.Pfv.II.22.107/2007. sz.

számomra érthetetlen az a megállapítás, miszerint: tény, hogy a kislány érzelmileg jobban kötődik az apjához, azonban tekintettel arra, hogy még csak hét éves, nem minősül elhelyezése szempontjából ítélőképessége birtokában lévő személynek. Álláspontom szerint a pszichológus szakértő által megállapított kötődés erőssége nem tekinthető a gyermek véleményének, azon túl, hogy nehezen is hihető, hiszen az anya megakadályozta a kapcsolattartást, amelynek talaján az érzelmi kötődés kifejlődhetett volna. A gyermek elhelyezésekor az érzelmi kötődés csak egy szempont a többi között, melyet a bíróság mérlegel, és ennek következtében hozza meg ítéletét. Azt egyáltalán nem vette figyelembe a bíróság, hogy az anya teljesen ellehetetlenítette a kapcsolattartást és a gyermeket is bevonta az apa ellen indított lejáratő kampányba. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint azonban ezen szülői magatartás az anya nevelésre való alkalmatlanságát jelzi, így a gyermekelhelyezés megváltoztatása indokolt.

7.2. A megváltoztatás iránti perek gyakorisága

A gyakorlati tapasztalatok szerint problémát jelent a gyermekelhelyezési perek gyakori fellángolása. Sok esetben ugyanis a felek – általában még a házassági bontóper során – megállapodást kötnek a gyermek elhelyezéséről, hogy aztán az első adandó alkalmat megragadva a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránt eljárást kezdeményezzenek, így a vita mindig csak időlegesen jut nyugvópontra. Ez rendkívül megnehezíti a gyermek kiegyensúlyozott fejlődését, de a szülők lelkiállapotára is igen negatív hatást gyakorol az állandó rettegés az újabb pereskedés miatt.

Előfordul, hogy a különélő szülő a rendszeres időközönként visszatérően indított gyermekelhelyezési pereket a másik szülő zaklatására használja fel. Ez a nagyon is elítélendő magatartás egy idő után a bíróság és a gyámhivatal előtt is nyilvánvalóvá válik, így a perek viszonylag gyorsan befejeződnek, azonban ez még nem tántoríthatja el a szülőt az újabb perektől. A legnagyobb gondot az jelenti, hogy a perlekedő szülő többnyire magának se vallja be, hogy csak a gondozó szülő bosszantására szolgálnak a cselekedetei, legtöbbször őszinte meggyőződése, hogy a gyermeke érdekében cselekszik és felesküszik, hogy amíg él, harcolni fog érte. Közben azt sem veszi észre, hogy ez már a gyermek számára is terhes.

Sok esetben a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti pernek az az előzménye, hogy a felek hosszas csatározásokat folytatnak a gyámhatóság előtt a kapcsolattartás akadályozása miatt, annak végrehajtása iránt. A különélő szülők gyakran úgy ítélik meg, hogy a gyermek elhelyezés megváltoztatására adhat alapot a gondozó szülő akadályozó magatartása és

egyfajta szankcióként, bosszúból kérik azt. Amely, ha valóban beigazolódik, akkor meg is állhatja a helyét.

Mentuszné szerint a kapcsolattartás súlyos zavarai önmagukban nem indokolhatják a gyermekelhelyezés megváltoztatását, tekintve, hogy az esetek többségében nem egyedül a gondozó szülő felróható magatartása vezet a kapcsolattartási problémákhoz. Ezekben az esetekben vizsgálni szükséges a különélő szülő hozzáállását is. Amennyiben bebizonyosodik, hogy a gondozó szülő a gyermeket folyamatosan a másik szülő ellen neveli, és a kapcsolattartás szabályainak a gyámhatóság által alkalmazott szankciók ellenére sem tesz eleget, a gyámhatóság pert indíthat az elhelyezés megváltoztatása iránt, de csak abban az esetben, ha a kiskorú gyermek érdekének megóvására nincs más mód.[337]

A Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében a 14. életévét betöltött gyermek elhelyezésének megváltoztatásánál a gyermek véleménye akkor is a döntés elsődleges szempontja, ha a pert a különélő szülő a gyermekelhelyezés tárgyában kötött egyezség jóváhagyásától számított két éven belül indítja meg. A konkrét ügyben a másodfokú bíróság azért utasította el az apa gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti keresetét, mert a korábbi e tárgyban kötött egyezség jóváhagyásától számítva két év még nem telt el, illetve úgy ítélte meg, hogy a 17 éves fiú nyilatkozata, miszerint az apjával szeretne élni, nem volt tényekkel kellően alátámasztva. Ez egyébként nem felelt meg a valóságnak, hiszen a tárgyaláson részletesen kifejtette, hogy miért szeretne a kollégiumból az apjához költözni. Hivatkozott továbbá arra is a másodfokú bíróság, hogy két éven belül csak akkor lehet kérni a megváltoztatást, ha az a kiskorú gyermek érdekét szolgálja, illetve a körülmények megváltozása folytán az valamelyik fél érdekét súlyosan sérti. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében kifejtette, hogy a 14. életévét betöltött gyermek véleménye az elsődleges, kivéve, ha az általa választott elhelyezés a fejlődését veszélyeztetné.[338]

Nem jár el önkényesen az a szülő, aki az ítélőképességük birtokában lévő gyermekeit határozott kívánságuknak megfelelően, annak ellenére tartja magánál, hogy ők jogerős egyezséggel a másik szülőnél lettek elhelyezve, és mindent megtesz a jogi helyzet rendezése érdekében. Ezért a gyermekek természetbeni tartására tekintettel a másik szülőtől tartásdíjra jogosult. A Kúria a konkrét ügyben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felperes magatartását az ítélőképessége birtokában lévő gyermekeinek a véleménye váltotta ki. Miközben szembehelyezkedett a korábbi, jogerős bírósági döntésben foglaltakkal, jogszerűen

[337] Mentuszné Terék Irén: A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában. *Családi Jog* X. évfolyam 2. szám, 2012. június 24. o.
[338] Legf.Bír.Pfv.II.22.095/2009.sz.

járt el abban a kérdésben, hogy a gyermekek jogainak érvényre juttatását, a jog által védett gyermeki érdek elsődlegességét biztosította akkor, amikor a gyermekeit támogatta az akaratukban és a választásukban. Tehát a felperes nem az elhelyezés önkényes megváltoztatásával tartotta magánál a gyermekeket.[339]

A Legfelsőbb Bíróság PK 104. számú állásfoglalása szerint, ha a tartásdíj fizetésére kötelezett szülő a jogerős bírói ítélettel a másik szülőnél elhelyezett gyermeket jogellenesen (pl. erőszakkal) magához veszi, tartásdíj fizetési kötelezettsége alól általában nem mentesül. Előfordulhat azonban olyan helyzet, amikor a gyermek önkényes magához vétele a gyermek nyilvánvaló érdekében történik. Ilyenkor a szülő a természetben nyújtott tartásra tekintettel – az összes körülmények figyelembe vételével – kivételesen mentesíthető a tartásdíj fizetési kötelezettség alól.

A gyermekelhelyezés megváltoztatását vonhatja maga után, ha a gondozó szülő huzamosabb időn keresztül önhibájából nem biztosítja a másik szülő kapcsolattartását, igyekszik a gyermeknek a különélő szülővel való vérségi kapcsolatát elhalványítani, őt tőle elzárni, elidegeníteni.[340]

Nem ad alapot a gyermekelhelyezés megváltoztatására az, ha a gyermeket gondozó szülő – a szülők közötti kölcsönös együttműködés hiányában – a szülői felügyeleti jog további gyakorlásától a gyermek érdekeit nem sértő módon elzárkózik.[341]

7.3. Tipikus esetek a gyermekelhelyezés megváltoztatása során

A Szegedi Járásbíróságon jogerősen befejezett perekből összeállított statisztika alapján elmondható, hogy legtöbbször a gyermekek kérésére (vagy a gyermekek és a szülők együttes döntése alapján) indult az eljárás, ők érezték úgy, hogy az eddigiektől eltérően a másik szülőjüknél szeretnének élni. Ezeknek a döntéseknek többnyire érzelmi okai voltak (a szülő és a gyermek viszonya nagyon megromlott, nem jöttek ki a gondozó szülő új partnerével vagy a mostoha testvéreikkel, jobban érezték magukat a másik szülőnél, illetve, hogy az anya nem tudott hatni a kamaszodó fiára), de megjelentek racionális okok is (az apa közelebb lakott az iskolához, jobb életszínvonalat tudott biztosítani, az anyának kisgyermeke született, ezért a nagyobbakra nem tudott kellő figyelmet fordítani). Meglátásom szerint legtöbbször a kamasz lányok és anyjuk között alakul ki olyan súlyos feszültség, hogy az más módon nem orvosolható csak az elhelyezés megváltoztatásával, amit ilyenkor a lány kérésének

[339] Kúria Pfv. II. 20.799/2012.sz.
[340] BH1995.579
[341] BH2001.431

megfelelően az apa kezdeményez. Anya és fia viszonylatában inkább az anyák adják fel a küzdelmet és kérik meg az apát, hogy indítsa meg a pert és vigye magával a fiút, mert ők már nem bírnak vele.

A Legfelsőbb Bíróság 2049/2009. számú polgári elvi határozatának indokolásában utal is az egyik legtipikusabbnak mondható helyzetre és leszögezi, hogy a 17. életévét betöltött gyermek a nagykorúsághoz közel ítélőképessége birtokában van, így az a kijelentése, miszerint édesapjával szeretne élni, a gyermekelhelyezés szempontjából lényeges körülményváltozásnak minősül.

Előfordult, hogy a gyermekelhelyezés megváltoztatására azért volt szükség, mert a gondozó szülő külföldre vagy messzi városba költözött, ahova a gyermekek nem akarták követni, vagy esetleg hajléktalan, munkanélküli lett, súlyosan megbetegedett, így a gyermekekről sem tudott gondoskodni. Ennek ellenkezőjét is tapasztalhattuk, mikor a szülő anyagilag egyenesben jött. Eredetileg azért állapodtak meg abban, hogy az egyik szülőhöz kerülnek a gyermekek, mert a másik nem tudott megfelelő lakhatást és anyagi biztonságot nyújtani, de most, hogy ezek a körülmények megváltoztak, kéri az elhelyezés megváltoztatását.

Összességében minden esetben a tárgyalás gondos előkészítésével érhető el, hogy a veszélyeztetett gyermek azonnali bírósági segítséget kapjon elhelyezése megváltoztatásához, de az is, hogy kitűnjék vajon nem alaptalan perlésről van-e szó. Ha igen, akkor a jól előkészített első tárgyaláson indokolt befejezni a pert a kereset érdemben történő elutasításával, a lehető legrövidebbre csökkentve azt az időt, amely alatt a gyermeket megfelelően tartó szülő zaklatása fennáll.[342]

Az általam a Szegedi Járásbíróságon készített statisztika alapján elmondható, hogy a gyermekelhelyezési perekben született egyezségek és ítéletek a későbbiek során is jól funkcionálnak, hiszen öt év alatt mindössze 133 alkalommal született döntés a gyermekelhelyezés megváltoztatása tárgyában.[343]

Reményeim szerint a szülők kompromisszumkészségét mutatja, hogy 107 esetben született egyezség, és csak 26 alkalommal kellett a bíróságnak ítélettel rendelkezni az elhelyezés megváltoztatásáról.

A házasságok felbontása és a gyermekek elhelyezése során legtöbbször az anyánál helyezik el a gyermeket, így nem meglepő, hogy az anyák csak 39 esetben szerepelnek felperesként.

[342] LB 17. sz. Irányelv
[343] Ennek másik oka lehet, hogy a gyermekek nagykorúvá válnak.

8. A kapcsolattartás mint állandó konfliktusforrás

„A házasság felbontása a férj-feleség viszonyt bontja fel. A szülő-gyermek viszonyt csak kényszerűségből módosítja”.[344]

8.1. Történeti előzmények

Az 1986-os Csjt. módosításig csak láthatási joga volt a különélő szülőnek. A kapcsolattartás ma már sokkal szélesebb kört takar, mint a puszta láthatás.

A láthatás valójában is csak látogatást jelentett, nem pedig a gyermek életében való aktív részvételt: „Ha a bíróság a gyermeket az egyik szülőjénél helyezte el, a gyámhatóság (válóperben a bíróság) a szülő kérelmére rendezi, hogy őt a másik szülő mikor látogathatja. Ennek módját és mértékét a gyámhatóság a gyermek érdekében életkorára való tekintettel eltérően határozhatja meg.”[345]

Az 51/1986 (IX.26) MT[346] rendelet által bevezetett kapcsolattartás célja, hogy az arra jogosult szülő a gyermek nevelését, fejlődését folyamatosan figyelemmel kísérje, tőle telhetőleg elősegítse, a szülő és a gyermeke közötti családi kapcsolatot fenntartsa. A különélő szülőnek joga volt arra, hogy gyermekét rendszeresen látogassa, szeretetét kinyilvánítsa, a vele való meghitt viszonyt fenntartsa.

A fent említett, a kiskorúakról való állami gondoskodásról, valamint a szülő és a gyermek kapcsolattartásának szabályozásáról szóló MT rendelet értelmében[347] a kapcsolattartáshoz a gyermek korától függetlenül nem szükségképpen tartozik hozzá a gyermek elvitelének joga, a kapcsolattartás egyik formája a gyermeknek a tartózkodási helyén való meglátogatása is. Indokolt esetben tehát úgy is dönthet a bíróság, hogy a különélő szülő csak látogathatja a gyermeket, abban az esetben, ha a gyermek számára – valamilyen oknál fogva – megterhelő a szokott környezet elhagyása, akár azért mert még túl kicsi, akár azért, mert a különélő szülőhöz való kötődése még bizonytalan. Erre a megoldásra a fokozatosság megteremtése érdekében volt szükség.

A láthatást úgy kellett szabályozni, hogy annak gyakorlása a gyermek nevelését, testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődését, tanulmányi előmenetelét valamint a közösségi életben való részvételét ne veszélyeztesse.[348] Ezáltal a különélő szülőt valójában eléggé eltávolították

[344] Halák, 1986. i.m. 131.o.
[345] Bacsó Jenő: *Házasság – család – gyermek (A családjogi törvényről)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1977. 123. o.
[346] hatálytalan 1997. november 1.-től.
[347] 22. § (2) bekezdés
[348] Bacsó, 1997. i.m. 123.o.

a gyermek életéből, ahonnan csak messziről figyelhette fejlődését, de abban aktívan nem vehetett részt, és bele sem szólhatott. Véleményem szerint ezért nagyon érzékletes a láthatás kifejezés, mert a különélő szülőnek valóban csak rálátása volt a gyermeke nevelésére, de beleszólása nem.

8.2. Hatályos szabályok

Ma már a kapcsolattartás – amely mindkét szülő joga és kötelessége – a gyermek elviteléhez való jogot jelenti a visszaadás kötelezettségével, vagy a gyermek meglátogatásának lehetőségét annak tartózkodási helyén. Ide tartozik továbbá a levelezés, telefonkapcsolat, ajándékozás, csomagküldés, továbbá a modern technika eszközeinek felhasználásával való érintkezés minden módja (pl.: sms, skype, msn, email, facebook, videotelefonálás).[349]

A Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelvének VI. pontja hangsúlyozza, hogy a házasság felbontásával nem szűnik meg a szülők közös felelőssége a gyermek sorsáért. A házasság felbontása tehát nem járhat azzal a következménnyel, hogy a gyermek egyik szülőjét elveszítse. A gyermek érdekét súlyosan sértő módon jár el az a szülő, aki a gyermeket a másik szülővel való érintkezéstől indokolatlanul elzárja, vagy ellene hangolja.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikke mind az apa, mind az anya számára garantálja a gyermekkel való kapcsolattartást, különösen a szülők különélése esetén. Ez a szabály abban az esetben is irányadó, ha a gyermek a szülők különválása után születik.
A Gyermekjogi Egyezmény 9. cikkének 3. pontja szerint a részes államok tiszteletben tartják a mindkét szülőjétől, vagy az egyiktől külön élő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn, kivéve, ha ez a gyermek mindenekfelett álló érdekével ellenkezik.

A gyermekkel való kapcsolattartásra mind a szülő, nagyszülő, mind a nagykorú testvér, továbbá – ha a szülő és a nagyszülő nem él, illetve a kapcsolattartásban tartósan akadályozott, vagy kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja – a gyermek szülőjének testvére (nagynéni, nagybácsi), valamint szülőjének házastársa is jogosult (mostohaszülő). A szülő élettársa azonban nem jogosult a kapcsolattartásra.[350] A nagyszülők és egyéb távolabbi rokonok a gyermek érdekeivel összhangban kell, hogy gyakorolják a jogaikat, a jog elsődlegesen a különélő szülőt illeti, a gyermeket nem lehet túlterhelni.

A kapcsolattartásról a gyámhivatal dönt, kivéve, ha a gyermek elhelyezésével kapcsolatosan per volt folyamatban, mert abban az esetben a bíróság hoz döntést a

[349] 149/1997. (IX.10) Korm. rendelet: Gyer. 27. §
[350] Gyer. 28. §

kapcsolattartásról is. A gyámhivatal vagy a bíróság a felróható magatartást tanúsító szülő kapcsolattartási jogát a gyermek érdekében korlátozhatja vagy megvonhatja, illetve e jog szüneteltetését rendelheti el.[351] (Pl. távoltartás hatálya alatt áll.)[352] Ha a kapcsolattartás kérdésében a bíróság döntött, ennek megváltoztatását a határozat jogerőre emelkedésétől számított két éven belül csak a bíróságtól lehet kérni.[353] A kapcsolattartásra vonatkozó bírósági határozat végrehajtásáról a gyámhatóság gondoskodik.[354]

Szomorú, de megesik, hogy a szülő nem kíván kapcsolattartási jogával élni. Elképzelhető, hogy a különélő szülő új családot alapít, amiben a „régi" gyermek számára már nincsen hely. Ilyen esetben a szülővel való kapcsolattartás iránti kérelmet a 14. életévet betöltött gyermek önállóan is előterjesztheti.[355] Többnyire ez inkább abban a formában szokott jelentkezni, hogy – a másik szülő eredményes imázsromboló tevékenysége következtében vagy személyes sértődés okán – a gyermek nem kíván élni e jogával. Amennyiben a gyermek már kamaszkorú, a különélő szülő viszonylag hamar beletörődik, hogy a gyermek nem akar vele találkozni.

A gyámhivatal illetve a bíróság a kapcsolattartást elsősorban egyezség létrehozásával igyekszik rendezni. A szülő és a kapcsolattartásra jogosult felek megegyeznek a folyamatos és időszakos kapcsolattartás gyakoriságáról, a kapcsolattartás időtartamáról, a gyermek átadásának és visszaadásának helyéről és idejéről, a kapcsolattartás idejéről és módjáról, a kapcsolattartás elmaradására vonatkozó értesítési kötelezettségről, az elmaradt kapcsolattartás pótlásáról. Az egyezséget a bíróság illetve a gyámhivatal jóváhagyja, ha az megfelel a gyermek érdekének és a kapcsolattartás céljának.[356]Ha a jogosultak a kapcsolattartás módjában és idejében nem tudnak egyezségre jutni, a gyámhivatal felhívja a feleket a gyermekvédelmi közvetítői eljárás igénybe vételének lehetőségére. Közvetítői eljárás a végrehajtási eljárás során is igénybe vehető.

A kapcsolattartás mértékét és módját megállapodás hiányában a bíróság vagy a gyámhatóság határozza meg. Az alap 48 óránál kevesebbet csak rendkívül indokolt esetben állapíthatnak meg folyamatos kapcsolattartási időként. Az időszakos kapcsolattartás idejét és mértékét az iskolai szünetekben a gondozó szülő szabadságával összehangoltan kell megállapítani. Ezt célszerű minden évben egyedileg meghatározni, és csak ezen időpont meghatározásának végső határidejéről rendelkezni a határozatban. (pl. a felek minden év

[351] Csjt. 92.§ (4) bekezdés
[352] 2009. évi LXXII. törvény a hozzátartozók közötti erőszak esetén alkalmazandó távoltartásról.
[353] Csjt. 92.§ (5) bekezdés
[354] Csjt. 92.§ (6) bekezdés
[355] Gyer. 28.§ (2) bekezdés
[356] Gyer. 30.§

május 25. napjáig megállapodnak a nyári szünidőre vonatkozó időszakos kapcsolattartás idejéről és módjáról.)

A kapcsolattartás módjának és időtartamának meghatározásánál figyelembe kell venni a szülők életmódját és munkarendjét is. A kapcsolattartás mikénti rendezése nem lehet az egyik vagy másik szülővel szembeni szankció eszköze, annak elsődlegesen a gyermek érdekét kell szolgálnia.[357] Amennyiben a szülők a kapcsolattartás rendezését megelőzően sem éltek együtt, vagy ha a gyermek még nagyon kicsi, akkor célszerű a fokozatosság elvét követni, és lépésről lépésre bővíteni a kapcsolattartást. A gyámhatóság illetve a bíróság a kapcsolattartás céljának megfelelően, a szülő méltányos igényének és a kiskorú egészségi állapotának figyelembe vételével a gyermek érdekében dönt.

Ha a gyermekkel való kapcsolattartást a hatóság szabályozta, akkor a szülők írásban kötelesek egymást tájékoztatni, ha akadályoztatva vannak a kapcsolattartás teljesítésében. A jogosult szülőnek fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartást a gondozó szülőnek pótolnia kell.

Amennyiben a kapcsolattartás rendszeresen akadályba ütközik, a szülők között állandóak a konfliktusok, melyeket a köztük lévő kommunikáció hiánya csak tovább ront, a gyámhivatal a gyermek érdekében – kérelemre – beavatkozhat. A kérelem beérkezésétől számított 30 napon belül végzéssel rendelkezik a gyermekjóléti központ kapcsolatügyeletének igénybevételére kötelezésről vagy kezdeményezheti a gyermek védelembe vételének elrendelését.[358] Egyetértek Somfai Balázzsal abban, hogy ezen szolgáltatás éppen annyit árt a feleknek, mint amennyit használ, „mert támogatja a nehezen végrehajtható, életidegen határozatok meghozatalát és eltolja a probléma megoldását a végrehajtás szakaszába, ahol már minden érintettnek sokkal kisebb a mozgástere”.[359]

Amennyiben a szülőknek a válást követően is konfliktusokkal terhelt marad a viszonya, a kapcsolattartások alkalmával ezek a megoldatlan gondok újra és újra fellángolnak és hamarosan a kapcsolattartás újraszabályozása iránti perbe torkollanak. Ezen perekben többnyire vagy a jogosult folyamodik több lehetőség iránt, vagy a gyermeket nevelő szülő kéri, hogy korlátozzák a másik szülő jogosultságát. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy a szülő a kapcsolattartás szabályait megszegte, jogával a gyermek

[357] Legf. Bír. Pfv. II. 21.800/1995.sz.
[358] Gyer. 33. § (5). bekezdés
[359] Somfai Balázs: Közvetítés a gyermek érdekében *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 17. o.

vagy az őt nevelő sérelmére visszaélt, annak gyakorlása során felróható magatartást tanúsított és a korlátozás a gyermek érdekében áll.[360]

A per során nem elegendő annak vizsgálata, hogy jogszabálysértés vagy visszaélés történt-e (ez jogkérdés), hanem azt is fel kell tárni, hogy a kapcsolattartás esetleges korlátozása milyen következményekkel járna a gyermek érzelmi, értelmi fejlődésében. Ez szakkérdés, tehát a szakértő bevonása indokolt.[361]

A szakértői vizsgálat során leginkább azt szükséges vizsgálni, hogy a család felbomlását követően a kapcsolattartások következtében (vagy annak hiányában) változott-e, romlott-e a szülő-gyermek kapcsolat, a gyermek még mindig kötődik-e a különélő szülőhöz, szívesen megy-e a találkozásokra, annak során jól érzi-e magát vagy az megterhelő számára.

A kapcsolattartás megszüntetésére csak kivételesen, indokolt esetekben, kizárólag a gyermek érdekében kerülhet sor. Ezért ezekben az esetekben a szakkérdésnek kiemelkedőbb jelentősége lehet, mint a jogkérdésnek. A kapcsolattartás megvonására akkor kerülhet sor, ha a jogosult szülő magatartása a gyermek nevelését, fejlődését súlyosan veszélyezteti és a korlátozás nem elegendő. A gyermek érdekét veszélyeztető, felróható magatartás hiányában a különélő szülőtől az elvitel jogát is magában foglaló kapcsolattartás nem vonható meg.[362]

A kapcsolattartás korlátozására abban az esetben kerülhet sor, ha a jogosult a jogával a gyermek vagy a gyermeket nevelő személy sérelmére visszaél. (Pl.: nem tartja be a szabályokat: nem akkor megy érte, nem időben viszi vissza.)

A kapcsolattartás újraszabályozása és korlátozása iránti jogviták állandó fellángolása sok esetben a gyermek nagykorúságáig tart. Sok szülő képtelen beletörődni abba, hogy a bíróság nem az ő kívánságának megfelelően döntött, ezért elmennek, ameddig csak lehet, sokszor még a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához is. Szerencsére gyermekelhelyezési és kapcsolattartási ügyekben a Pp. 271. § (3) bekezdése értelmében nincs helye felülvizsgálatnak, ha az elsőfokú bíróság ítéletét a másodfokú bíróság helybenhagyta, így legalább a Kúriát nem terhelik az elkeseredett szülők.

[360] Gyer. 31.§
[361] Legf.Bír. Pfv. II. 21.720/2007. sz. (BH2009.77.)
[362] BH2001.125.

8.3. Gyakori problémák és az elhárításukra tett eddigi kísérletek

„Nem lehet erkölcsös az a szülő, aki megfizeti ugyan a tartásdíjat, de nem törődik a gyermekkel, nem él érintkezési jogával, vagy aki az érintkezési joggal bárkinek a hátrányára visszaél, avagy aki az érintkezésre jogosultat komoly indok nélkül elzárja a gyermektől, megakadályozza szülői kötelességének teljesítését és ezáltal a gyermek fejlődését veszélyezteti.”[363]

Különösen elítélendő és a gyermek személyiségfejlődésére negatívan ható szülői magatartás, ha a gyermeket nevelő szülő gátolja a másik szülővel való kapcsolattartást, sőt igyekszik a gyermekben a másikkal szemben félelmet és gyűlöletet ébreszteni, őt a másik szülőtől ily módon elszakítani, elzárni (ellene nevelni). Annak ellenére, hogy a legtöbb szülő – természetesen – a legjobbat akarja gyermekének és általában azzal is tisztában van, hogy az ilyesféle magatartás nemcsak hogy nem ildomos, de a törvény által sem helyeselt, gyakran megesik, hogy élnek vele. Főleg a sértett (elhagyott, megcsalt) fél hajlamos arra, hogy a gyermek előtt a másik szülőt rendszeresen befeketítse. Rossz szülőnek, rossz házastársnak, igen gyakran rossz embernek beállítva őt. Sajnos a szülők józan ítélőképessége gyakran csorbát szenved a bontóper során.

Ilyen esetekben hasznos segítséget nyújthat egy nevelési tanácsadó vagy egy pszichológus, aki segít ráébreszteni a szülőt, hogy ne a sérelmei megtorlására használja a gyermeket, hanem próbáljon meg azokon túllépni és a gyermek érdekeit helyezze mindenek elé. A probléma általában ott gyökerezik, hogy az erre hajlamos szülők meggyőződése, hogy éppen ezt teszik, a gyermek érdekében zárják el a kapcsolattartás lehetőségét. Bizonyára vannak olyan helyzetek, szülők és körülmények, amelyek ezt valóban indokolják, de az esetek döntő többségében, a másik szülő éppen ugyanúgy szereti a gyermekét, ugyanúgy a javát akarja. Erről kell tehát a szakembernek meggyőznie a szülőt és így még – talán – visszafordíthatók azok a károk, amik a gyermek lelkében keletkeztek a helytelen szülői magatartás következtében. Ilyen esetekben a mediáció is sikeres lehet, amennyiben mindkét fél mutat egy kevés hajlandóságot az elmérgesedett viszony rendezésére, a gyermek érdekében.

Amennyiben a kapcsolattartás akadályozott az érintettek többféle segítséget kaphatnak a helyzet rendezésére. Elsősorban a gyámhivatalhoz fordulhatnak kérelemmel. A

[363] Rácz István: A gyermekkel való érintkezés (láthatás), mint szülői alanyi jog. *Jogtudományi Közlöny* 1972. március, 98.o.

kapcsolattartás végrehajtása iránti eljárás során azt vizsgálják, hogy melyik fél nem tarja be a szabályozott kapcsolattartást, illetve, hogy ez önhibából eredő kötelezettségszegés-e vagy a jogsértés az illetőnek felróható-e.[364] A gyámhatóság ezt követően először egy erkölcsi rosszallást tartalmazó felhívást, majd egy figyelmeztetést intéz a szülőhöz, végső soron pedig kötelező határozatot hoz, vagy pénzbírságot szab ki. A pénzbírság kiszabása során is a fokozatosság dominál, az összege 5.000-500.000,- Ft - ig terjedhet. Legvégső megoldásként a gyámhatóság a rendőrség segítségét kéri, ami minden bizonnyal csak tovább rombolja a szülő-gyermek kapcsolatot. Amennyiben a gyámhivatal rendelkezésre álló eszközei eredménytelenek maradnak, kezdeményezheti a gyermekjóléti központ kapcsolatügyeletének vagy a gyermekjóléti szolgálatnak a közreműködését. Ebben az esetben egy ellenőrzött körülmények között zajló kapcsolattartást biztosítanak az érintettek számára. Vagy a gyermek átadása és átvétele helyszínéül vagy pedig a teljes kapcsolattartás helyszínéül szolgálhat a gyermekjóléti szolgálat által biztosított helyiség. Ez nem csak a semleges helyszín miatt lehet hasznos, hanem a segítő szakemberek jelenléte miatt is, akik megfelelő támogatást és kontrollt biztosítanak mind a szülők, mind a gyermekek számára. Abban az esetben, ha a helyzet már annyira elmérgesedett, hogy ez a megoldás sem nyújt kielégítő megoldást, a gyámhatóság kezdeményezheti az illetékes önkormányzatnál a gyermek védelembe vételét vagy pedig javaslatot tehet gyermekvédelmi közvetítői eljárás lefolytatására. Legvégső megoldásként pedig gyermekelhelyezés megváltozatása iránt pert indíthat.[365]

A gyakorlati szakember szerint a kapcsolatügyelet helyiségében felügyelet mellett megvalósított kapcsolattartás alapvetően mindenkinek rossz. Rossz a jogosult szülőnek, mert a túlzottan semleges, sőt rideg szobában, idegen tekintetek kereszttüzében, lehetetlen az intim, szeretetteljes szülő-gyermek kapcsolat kialakítása. Ugyanakkor rossz a gyermeknek is, hiszen azt látja, hogy nem mehetnek oda, ahova akarnak, ellenőrzés alatt állnak, tehát a szülője biztosan rossz ember, akitől félnie kell.[366]

Amennyiben a gyámhatóság határozatával megállapítja, hogy a kapcsolattartás a gyermeket gondozó szülő hibájából nem jött létre és vele szemben pénzbírságot szab ki, attól még a kapcsolattartás nem fog működni, mert a gyermek előbb vagy utóbb átveszi a gondozó szülő attitűdjét és valóban nem akar már a másik szülővel találkozni. Akkor pedig már nem sokat segíthet egy bírság vagy egy határozat. A különélő szülő hamar belefárad és feladja, a

[364]Mentuszné Terék Irén: A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában. *Családi Jog* X. évfolyam 2. szám, 2012. június 18.o.
[365] Mentuszné 2012. i.m. 22.o.
[366] Regász Mária: A mediációról a gyakorló szakember szemével *Családi Jog* VI. évfolyam 3. szám, 2008. szeptember, 19.o.

kapcsolat pedig gyakorlatilag megszűnik.[367] Mint láttuk, a kapcsolattartás akadályozásának megállapítása esetén a gyámhatóság a fokozatosság elve szerint jár el, ami sajnos nagyon lassú és sokszor teljesen eredménytelen, ugyanis abból indul ki, hogy a szülők tisztában vannak azzal, hogy mennyit ártanak a gyermeküknek azzal, hogy akadályozzák a másik szülővel való kapcsolattartást. A jogalkotó feltételezte, hogy a szülők minden esetben a gyermek mindenekfelett álló érdekeit tartják szem előtt, de a valóságban ez sajnos nem így van.

A gyámhivatalnak először is a tényállást kell tisztázni, ehhez intenzív segítséget nyújtanak a szülők, akik minden lehetséges bizonyítási eszközt igénybe vesznek, hogy a másik szülőt a hatóság előtt befeketítsék. A leggyakrabban használt bizonyítási eszközök a felek nyilatkozatán túl a tanúvallomások és a gyermekkel közvetlen kapcsolatban álló szakemberek (pedagógus, háziorvos) vallomása. Ezek a szakemberek – érthető módon – általában eléggé semmitmondó, csak általánosságokat megállapító vallomásokat tesznek, hiszen valójában nem kívánnak beleavatkozni a szülők csatározásába és magukat sem akarják kellemetlen helyzetbe hozni. Az okostelefonok elterjedésével egyre népszerűbbek azok a megoldások, melyek során a szülők videó vagy hangfelvétellel igyekeznek bizonyítani, hogy a másik szülő nem tett eleget a kötelességének. Ezen bizonyítási eszközök felhasználásának ésszerű keretek közé szorítása érdekében érdemes a 2011. évi CXII. törvény információs önrendelkezési jogról szóló rendelkezéseit figyelembe venni. Ennek megfelelően tehát a kapcsolattartás végrehajtására irányuló gyámhivatali eljárásban akkor használható fel videó illetve hangfelvétel, ha ahhoz az érintettek hozzájárultak, illetve ez ellen nem tiltakoztak. Abban az esetben, ha a felvétel a felekkel kapcsolatosan valamilyen a különleges adatok körébe tartozó tényt kíván igazolni (pl. az apa alkoholizmusát, az anya mentális betegségét) akkor ennek felhasználásához már az érintett írásos hozzájárulása szükséges. Ezeknek az egymás lejáratására irányuló bizonyításoknak az eljárás kimenetele szempontjából nem sok jelentősége van, hiszen a kapcsolattartás végrehajtására irányuló eljárásban elsősorban azt kell bizonyítani, hogy a kapcsolattartás akadályozása a szülő számára nem volt felróható. Abban az esetben, ha időközben a felek a kapcsolattartás újraszabályozása iránt pert indítanak, akkor a végrehajtásra irányuló eljárást fel kell függeszteni.[368]

[367] Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész, *Családi Jog* IX. évfolyam 3. szám, 2011. szeptember 11.o.
[368] Mentuszné Terék Irén: A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában. *Családi Jog* X. évfolyam 2. szám, 2012. június 20.-21.o.

A kapcsolattartási eljárásokban a korlátozottan cselekvőképes gyermeket meg kell, az ítélőképessége birtokában levőt (kb. 5-7 évesnél idősebb) pedig meg lehet hallgatni. A gyámhatóság dönti el, hogy a szülő jelenlétében, vagy a nélkül tesz ennek eleget.

A szülők gyakran hivatkoznak arra, hogy ők nem kívánják akadályozni a kapcsolattartást, a gyermek egyszerűen nem kíván a másik szülővel találkozni, Gyakran a gyámhivatal előtt a gyermek is megerősíti, hogy valóban ő az, aki nem akar menni. A gyámhivatal ebben az esetben nem állapítja meg a felróhatóság hiányát, célszerű pszichológus szakértő véleményét kérni, mert a legtöbb esetben az együttélő szülő „áldásos" tevékenysége következtében alakul ki a gyermekben egy torz szülőkép, melynek következtében nem akar a másikkal kapcsolatot tartani. Amennyiben a gyámhivatal előtt tett nyilatkozat és a pszichológus szakértő véleménye nyomán megállapítható, hogy a 14. életévét betöltött gyermek befolyásmentes, önálló akaratnyilvánítása az, hogy nem kíván a másik szülőjével kapcsolatot tartani, a gyámhivatal – kérelemre – a végrehajtási eljárást végzéssel felfüggeszti. Ezt követően a felek kérhetik a közvetítői eljárás lefolytatását vagy a kapcsolattartás megvonását illetve újraszabályozását. Gyakran felmerülő probléma, hogy hiába a határozat, és a bírság az elmaradt kapcsolattartást utólag nem lehet pótolni, mert erre csak abban az esetben van lehetőség, ha az elmaradt kapcsolattartás pótlására vonatkozó előírásokat a kapcsolattartást szabályozó bírósági vagy gyámhatósági döntés tartalmazza, ennek hiányában utólag a végrehajtás pótlásáról nem lehet rendelkezni.[369]

A gyámhivatalok gyakran szembesülnek azzal, hogy a szülők a jogerős és végrehajtandó határozatok ellenére sem képesek beletörődni abba, hogy a gyermeket nem náluk helyezték el, a kapcsolattartást nem úgy szabályozták, ahogy ők szerették volna. Ezért, bár formailag a kapcsolattartás végrehajtása iránti kérelemmel fordulnak a hatósághoz, abban valójában annak újraszabályozását, megszüntetését vagy korlátozását, esetleg a pótlásra vonatkozó rendelkezések megváltoztatását kérik. Ebben az esetben a hatáskör mérlegelésének alapján indulhat el a kapcsolattartás módosítására vonatkozó gyámhatósági eljárás vagy a végrehajtási eljárás, illetve, ha a szükséges feltételek nem teljesülnek a gyámhatóság a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül végzéssel elutasítja.[370]

Abban az esetben, ha már a gyámhivatal beavatkozására van szükség, mert a gondozó szülő oly mértékben akadályozza a kapcsolattartást, hogy más módon arra nincsen lehetőség, „a szülők gyakran hivatkoznak arra, hogy ők az ítéletben és a jogszabályokba foglalt kötelezettségüknek eleget tettek azáltal, hogy a gyermeket felöltöztették és egy két napra való

[369] Mentuszné i.m. 19. és 26.o.
[370] Mentuszné i.m. 19.o.

tiszta ruhával teli táskával együtt kiállították az ajtóba." Szerintük ezzel a gyermeket megfelelően felkészítették a kapcsolattartásra.[371] A gyermek csomagként való átadásáról gyakran készül videófelvétel vagy jegyzőkönyv, ami már a helyzet teljesen tarthatatlan voltára utal.

A szakértő szerint előfordul az is, hogy a szülők túlzott jelentőséget tulajdonítanak az ügyvéd által ellenjegyzett magán-megállapodásoknak, mert megesik, hogy ezen megállapodások kikényszerítése iránt fordulnak a hatósághoz.[372]

A hatóság intézkedése csak akkor lehet hatásos, ha az abban foglalt magatartási szabályok konkrétak, mindkét szülő számára világosak és egyértelművé teszik, hogy a gyermek érdekében együtt kell működniük. Bár ez sem minden esetben hatásos, hiszen korábban sem azért zárkóztak el az együttműködéstől, mert nem voltak tisztában vele, hogy ezt kell tenniük.

Gyakori válasz a különélő szülők részéről a tartásdíj fizetés megtagadása abban az esetben, ha a gondozó szülő nehezíti vagy megakadályozza a kapcsolattartást. Nagyon kifejező Grád András megállapítása: „a kapcsolat megromlásával nem az érzelmek intenzitása változik meg, hanem az iránya."[373] Ez jól illusztrálja, hogy miért nem enyhülnek a párkapcsolati játszmák az elválást követően sem, különösen, ha már egy jól bevált eszközről kellene lemondani.

A szülők természetesen soha nem ismernék be, hogy a kapcsolattartás akadályozásának és a tartásdíj visszatartásának egyetlen oka, hogy nem képesek feldolgozni a másik által okozott sérelmeket. Ehelyett mindketten megpróbálnak racionálisnak tűnő magyarázattal szolgálni, racionálisnak egyáltalán nem nevezhető magatartásukra. A gondozó szülő ilyenkor meggyőződéssel vallja, hogy a másik valójában nem is szereti a gyermeket, csak azért kíván „láthatási" jogával élni, hogy az ő életét megkeserítse. A különélő szülő pedig meg van győződve arról, hogy a gondozó szülő a gyermektartásdíjat magára és nem a gyermekre költi, teljesen helyénvaló tehát, hogy nem fizet semmit. Mindeközben egyáltalán nincsenek tekintettel közös gyermekük érdekeire. „Elképzelni sem tudják ugyanis, hogy miként szeretheti a gyermek azt a szülőt, akit ők szívből utálnak".[374]

[371] Győrffy Zsuzsanna: Gyermekek a hatósági eljárásokban az országgyűlési biztos vizsgálatai tükrében. *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 21. o.
[372] Mentuszné Terék Irén: A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában. *Családi Jog* X. évfolyam 2. szám, 2012. június 19.o.
[373] Grád András-Takács Andrea: Tartásdíj-játszmák *Családi Jog* VII. évfolyam III. szám, 2009. szeptember, 17.o.
[374] Grád András-Takács Andrea: Tartásdíj-játszmák. *Családi Jog*, VII. évfolyam III. szám, 2009. szeptember, 18-19. o.

Véleményem szerint ez a kérdés nehezen megítélhető és – mint általában minden személyes élethelyzetre vonatkozóan – lehetetlen generális szabályt alkotni rá. A normális és kívánatos az volna, hogyha a szülők az elválás ellenére – amennyire lehet – jó viszonyban maradjanak, és a különélő szülő és a gyermek között egy biztonságos, jól működő szülő-gyermek kapcsolat maradjon fenn. Amennyiben ez nem sikerül és a dolog odáig fajul, hogy a gyermek nem kíván a másik szülőjével találkozni, nagyon nehéz azt megítélni, hogy lehet - e a gyermeket a kapcsolattartásra kényszeríteni? Úgy gondolom, hogy ezt minden esetben az eset összes körülményét figyelembe véve kellene eldönteni. Sok esetben valóban az együtt élő szülő és közvetlen környezte (nagyszülők, nagynénik) a hibásak abban, hogy a gyermek nem akar a másik szülővel találkozni. A gyermek számára a metakommunikáció és a szavakon túli jelentés többet mond a szavaknál. A kisgyermek még nagyon érzékeny az ilyen non verbális kommunikációs jelekre. Tehát, ha szavakkal nem is, de cselekedettel mindenképpen elkövethető a másik szülő lejáratása.

A Ptk. Javaslat készítőivel ellentétben egyetértek az állampolgári jogok országgyűlési biztosának OBH 551/2002 számú véleményével, miszerint a 14. életévét betöltött gyermek maga dönthesse el, hogy akar-e egyáltalán kapcsolatot tartani a szülőjével. Úgy gondolom, hogy egy ekkora gyermek már elég érett ahhoz, hogy befolyásmentesen hozhassa meg döntését. Az ennél kisebbek számára azonban – amennyiben a kapcsolattartás nem működik gördülékenyen – pszichológus igénybe vételét javasolnám. Tehát, ha a gyermek és a szülő közötti kapcsolat megromlik, akkor annak okát fel kell tárni – pszichológus segítségével – és a konfliktust fel kell oldani.

8.4. A Parental Aliention Syndrome

A PAS, azaz a szülői elidegenítési tünetegyüttes hazánkban nem túl elterjedt fogalom, valójában a pszichológus szakma sem használja, azonban mégis érdemes néhány szót szólni róla, hiszen a jelenség létezik, ha nem is tekinthető szindrómának.

1985-ben egy amerikai gyermekpszichiáter Richard A. Gardner írta le először a jelenséget, melynek az volt a lényege, hogy az egyik szülő a gyermek feletti felügyeleti vita során tudatosan vagy a nélkül megpróbálja a másik szülőtől elidegeníteni a gyermeket. Pontosan felsorolta a „betegség” tüneteit: „az egyik szülő gyermekkel való megutáltatása illetve lejáratása, ezen utálat és lejáratő kampány gyenge, komolytalan, vagy abszurd racionalizálása, az elidegenített szülővel kapcsolatos szokásos ambivalencia hiánya, a gyermek erős ragaszkodása azon eszméhez, hogy a szülő elutasítása egyedül az ő döntésének következménye, az elidegenítő szülő visszaható támogatása a felügyeleti jogvitában, az

elidegenített szülővel szembeni magatartás miatti lelkiismeret-furdalás hiánya, az elidegenítő szülő szófordulatainak, játszmáinak átvétele, az elidegenített szülő családjának, barátainak is lejáratása." Gardnernek az volt a javaslata, hogy amennyiben a PAS fennállása megállapítható, a legjobb megoldás, ha megváltoztatják a gyermekelhelyezést és a továbbiakban az elidegenített szülő nevelheti a gyermeket. Egyrészt ez elég büntetésül szolgál az elidegenítő szülőnek, másrészt pedig lehetőséget biztosít a szülő számára, hogy újra felépítse gyermekével megrendült kapcsolatát. Amennyiben ez nem lehetséges, akkor a gyermeket ki kell emelni a családból és átmenetileg intézményben elhelyezni, amíg a szükséges terápia hatására el nem tudja fogadni az elidegenített szülőt.[375] Úgy gondolom, hogy ezek után nem véletlen, hogy Gardner javaslatait nem fogadta túl jól a társadalom és a szakma sem. Való igaz, hogy sok szülő megpróbálja a gyermekét a maga oldalára állítani, vagy egyenesen a másik szülővel teljesen szembefordítani, de ez még nem lehet ok arra, hogy a gyermeket kiragadják megszokott környezetéből. Így annak ellenére, hogy a jelenség valóban létezik, a PAS nem emelkedhetett a betegségek közé és széles körű elfogadottsága illetve elismerése sem történt meg, bár az amerikai bíróságokon néha még hivatkoznak rá.

A PAS-t a német szakemberek is hosszú ideje vizsgálják, számukra is ismert jelenség. Igyekeznek fellépni ellene, hiszen megkérdőjelezhető annak a szülőnek az alkalmassága, aki mindent elkövet annak érdekében, hogy a másik szülőt a gyermek előtt befeketítse és a gyermeket maga számára kisajátítsa. Lehet, hogy nincs is tisztában azzal, hogy a gyermeknek milyen sokat árt ezzel a hozzáállásával.[376]

A magyar szakemberek számára sem ismeretlen a PAS, melyet leginkább a DRMMS-sel (Divorce Related Maliciosus Mother Syndrome) együtt szoktak tárgyalni. Ebből arra következtethetünk, hogy a szakmai közvélemény szerint ezeket a „játszmákat" leginkább az anyák játsszák, miközben nincsenek tisztában magatartásuk káros hatásaival.[377]

Kardos a Kapcsolat Alapítvány munkatársa egy terjedelmes listát[378] tett közzé a világhálón, összegyűjtve azokat a módszereket, melyeket – tapasztalatai alapján – a szülők gyakran alkalmaznak annak érdekében, hogy meghiúsítsák a kapcsolattartást és a gyermeket elidegenítsék a másik szülőtől. Alapvető problémának tartja, hogy sok gondozó szülő saját tulajdonának tekinti a gyermeket és azt hiszi, hogy azért ő neveli a gyermeket, mert a másik

[375] Kozák Henriette – Németh Rita: A PAS (Parental aliention syndrome) a szülői elidegenítési tünetegyüttes aktuális státusza *Családi Jog* XI. évfolyam 3. szám, 2013. szeptember 21.o.
[376] Strecker, Christoph: *Versöhnliche Scheidung. Trennung, Scheidung und deren Folgen einvernehmlich regeln* Beck-Rechtsberater im dtv, 4. Auflage Deutscher Taschenbuch Verlag GMBH & Co. 2010 München 222.o.
[377] Kozák – Németh, 2013. i.m. 24.o.
[378] Kardos Ferenc: Láthatási előítéletek, trükkök, baklövések. Elérhető: www.kapcsolatalapitvany.hu/files/lathatelo.doc letöltés ideje 2013. 07.01.

alkalmatlan rá. Minden alkalommal kegyet gyakorol, mikor „megengedi", hogy a szülő és a gyermek találkozzanak.

A szakember tapasztalatai szerint a szülői fantázia kimeríthetetlen ezen a téren, csak néhány tipikus példát említek: A szülő minden alkalmat megragad, hogy a gyermekben szorongást és rossz érzést keltsen a másik szülővel kapcsolatban. Mikor az megérkezik a szülő így búcsúzik a gyermektől: ne félj, nem lesz semmi baj, miközben halálra vált arcot vág. Nem meglepő, hogy a gyermek sírógörcsöt kap, és nem akar elmenni. Tipikus módja a másik szülő bosszantásának, ha szándékosan nem az időjárásnak megfelelő ruhát ad a szülő a gyermekre, ezzel egy sor kellemetlenséget tud okozni.

Az elidegenítéshez a gondozó partnereket is könnyen talál magának. Például, ha az iskolában elmesél a szülő egy-két rémtörténetet a másikról, miszerint egy „agresszív állat", és előrevetíti, hogy ha megjelenik, akkor ennek megfelelően fog viselkedni. Könnyes szemmel megkéri az óvó nénit vagy a pedagógust, hogy lehetőleg mindent kövessen el a gyermekrablás megakadályozása érdekében. Ezt követően, ha a másik szülő valóban felbukkan, az önbeteljesítő jóslatok miatt mindenki az elvárásoknak megfelelően fog viselkedni és tényleg konfliktusba fognak keveredni a „veszélyes szülővel".

Kardos oldalakon keresztül sorolja az ehhez hasonló szituációkat, mellyel kimondhatatlan károkat okozhat a szülő saját gyermekének. Összegzésképpen ironikusan kijelenti: „Alapelvünk: a másik szülőről vagy rosszat, vagy semmit. Minden körülmények között ehhez tartsuk magunkat."

8.5. A kapcsolatügyelet[379]

A helyi önkormányzatok által fenntartott gyermekjóléti szolgálatok által működtetett kapcsolatügyelet egy konfliktuskezelő, segítő szolgáltatás, illetve feladata a gyermekvédelmi közvetítői eljárás biztosítása, melynek célja a felek közötti konfliktus feloldásának segítése, megállapodás létrehozása, továbbá a szülő-gyermek találkozások kontrollálása, ehhez megfelelő helyszín biztosítása.

Magyarországon 1990-ben kezdte meg működését az első kapcsolatügyelet Budapesten,[380] azóta 2003-ban már a Magyar Kapcsolatügyeleti Mediátorok Országos

[379] Gyvt. 132§ (6): „ A gyermek és hozzátartozói közötti kapcsolattartás szabályozása vagy annak végrehajtása iránti eljárásban felmerülő konfliktus megoldására a gyámhatóság kezdeményezheti a konfliktusnak közvetítői (mediációs) eljárás keretében történő rendezését. A közvetítői eljárás rendjét külön törvény szabályozza." Gyer. 30/A § (1): „Ha a szülők, illetve a 28§ (1) bekezdése szerinti jogosultak a kapcsolattartás módjában vagy idejében nem tudnak egyezségre jutni, a gyámhivatal felhívja a feleket a gyermekvédelmi közvetítői (mediációs) eljárás igénybevételének lehetőségére." 2005. július 1. óta. hatályos

[380] Kardos Ferenc: Gyermekközpontú közvetítés, Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt, Budapest, 2011. 88.-93.

Szakmai Szövetsége is létrejött, melynek széleskörű nemzetközi kapcsolatai és hazai tapasztalatai vannak.[381] A kapcsolatügyeletek túlnyomó többsége az önkormányzatok által fenntartott gyermekjóléti szolgálat keretében működik, állami és önkormányzati támogatással. Ezen kívül még néhány nevelési tanácsadó és civil szervezet működtet kapcsolatügyeletet.[382]

A felek között a közvetítés során, illetve annak eredményeként létrejött megállapodást a mediátor írásba foglalja, melyet a felek és a közvetítő is aláírnak. A megállapodás később a bíróság vagy a gyámhivatal által jóváhagyott egyezség alapja lehet. A kapcsolatügyeleten kötött megállapodások további előnye, hogy a későbbiek során fejlődés detektálására is lehetőség van, közvetlen tapasztalatokat szerezhet a mediátor arról, hogy a megállapodásban foglaltakat a felek betartják-e, az egyezség működőképes-e.

A kapcsolatügyeleten nem csak a megállapodás megkötésére van lehetőség, hanem megfelelő, semleges, nyugodt helyszínt is biztosítanak a szülő - gyermek találkozásokhoz. Ennek több fokozata is lehetséges, úgy, mint az ellenőrzött, a folyamatos jelenléttel segített, és a segített kapcsolattartás.

Több nemzetközi okmány - így az Alapjogi Charta, az Emberi Jogok Egyetemes nyilatkozata, az ENSZ Gyermekek Jogairól szóló egyezménye - illetve a hazai jogszabályok is alapelvként említik a gyermek jogát, hogy mindkét szülőjével rendszeres kapcsolatot tartson. Amennyiben ez valamilyen oknál fogva nehezített, a kapcsolatügyelet segítséget nyújthat. Célja a gyermek és a különélő szülő közötti kapcsolat létrehozása, fenntartása, ápolása,[383] annak érdekében, hogy az egészséges, meghitt, biztonságot nyújtó szülő-gyermek kapcsolat kialakulhasson, illetve fennmaradhasson közöttük. Annak, hogy ez a kapcsolat nem jött létre vagy nem jól működik, számos oka lehet. Elképzelhető, hogy a különélő szülő korábban nem tartott kapcsolatot gyermekével, mert abban akadályozva volt, pl. börtönbüntetését töltötte, vagy a másik szülő nem engedte a kapcsolatot. Ebben az esetben fel kell építeni, ki kell alakítani a szülő és a gyermek között a meghitt viszonyt. Továbbá lehetséges, hogy a szülő nem megfelelő magatartása, erőszakossága, alkoholizmusa vagy más betegsége, agresszivitása miatt az elvileg létező kapcsolat nem szilárdul meg. Ilyenkor segítséget kell nyújtani az érintetteknek, hogy a történteket feldolgozzák, illetve az agresszornak, hogy megváltozzon. A kapcsolatügyelet ebben hivatott segítséget nyújtani, azáltal, hogy megerősítik a szülői szerepeket és javítják a szülők közötti kommunikációt.

[381] Nagy Márta: *Bírósági mediáció,* Bába Kiadó, Szeged, 2011. 105.o.
[382] Nagy, 2011. i.m. 106.o
[383] Nagy, 2011. i.m. 105.o.

Amennyiben a közvetítő szükségesnek tartja, pszichológus vagy pszichiáter szakértő bevonását is kezdeményezheti.

A közvetítést ilyen ügyekben a felek által a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal Gyermekvédelmi Szakértői Névjegyzékébe vagy az igazságügyért felelős miniszter által vezetett közvetítői névjegyzékbe felvett közvetítők közül közösen kiválasztott közvetítő végzi.[384]

Az eljárás során a közvetítő köteles meghallgatni a feleket, valamint a 12 éven felüli gyermeket. A 12 éven aluli, ítélőképessége birtokában lévő gyermeket csak a felek vagy a gyámhivatal jóváhagyása esetén lehet meghallgatni.[385]

8.6. A legkirívóbb esetek és a legvégső eszközök

Szerencsére csak ritkán, de felmerülhetnek olyan helyzetek is, amikor valóban indokolt lehet a kapcsolattartás korlátozása vagy akár megszüntetése is. Ilyen lehet a családon belüli erőszak esete. Amennyiben a szülő már korábban is erőszakos, agresszív magatartást tanúsított a gyermekkel vagy a másik szülővel szemben a gyermekelhelyezés során indokolt lehet ezen szülő számára csak korlátozott, vagy leginkább semmilyen kapcsolattartást biztosítani.

A gyermek traumatizálásának elkerülése érdekében a bíróságnak minden esetben alaposan meg kell vizsgálnia a körülményeket, fel kell tárni a szülők egymáshoz és a gyermekhez való viszonyát, meg kell állapítani, hogy fennáll-e a szülők részéről valamiféle erőszakos magatartás lehetősége. A kockázatok mérlegelése során azt is figyelembe kell venni, hogy a rossz viszony ellenére a szülő miért ragaszkodik a kapcsolattartáshoz.[386] Előfordulhat, hogy a szülő arra hivatkozik, hogy ugyan a másik szülőt rendszeresen bántalmazta, de a gyermeket szereti, őt sohasem bántaná. Ez is megalapozza a szülő alkalmatlanságát és indokolhatja a kapcsolattartás korlátozását vagy megvonását. Átmenetileg – ha a gyermek érdeke azt kívánja – engedélyezhető a telefonon vagy más infokommunikációs eszközön keresztüli kapcsolattartás, amíg a szülők viszonya is rendeződik, illetve a gyermek is képes a korábban átélt negatív tapasztalatok feldolgozására. Ezt követően esetleg meg lehet kísérelni a személyes találkozást, ha a gyermek is ezt kívánja.
A büntetőjog beavatkozására csak legvégső esetben kerülhet sor. Álláspontom szerint ehhez az eszközhöz egyetlen szülőnek sem lenne szabad nyúlni. A Btk. 194-195 § szerint az a szülő,

[384] Gyer. 30/B §
[385] Gyer. 30/C §
[386] Szeibert Orsolya: Jogalkotási gondolatok a cseh családi jogban, a szülő-gyermek jogviszony változásai Hollandiában, az apa-gyermek kapcsolat megítélésének alakulása az angol bíróságok gyakorlatában. *Családi Jog* VII. évfolyam 4. szám. 2009. december, 39. o.

akinél a gyermeket nem helyezték el, köteles a gyermekelhelyezést elrendelő határozatot tiszteletben tartani. Az a szülő pedig, akinél a gyermeket elhelyezték, köteles a másik szülővel a gyermek kapcsolattartását biztosítani. Ezek szerint két alapeset fordulhat elő. Az egyik, hogy a különélő szülő nem tartja tiszteletben a bíróság döntését és nem engedi vissza a gyermeket. A másik pedig, hogy a gondozó szülő megakadályozza a kapcsolattartást. Kiemelendő, hogy – mivel a bűncselekmény célzatos – a kapcsolattartás feltételeinek be nem tartása, időbeli kereteinek túllépése, önmagában nem bűncselekmény, csak a gyermek jogtalan elvitele, elrejtése vagy titokban tartása, melyek mind tevőleges magatartással valósulnak meg, mulasztással nem.[387] A bűncselekmény akkor is megvalósul, ha egyébként teljesen indokolt volna a gyermek elhelyezésének megváltoztatása, tehát ameddig a jogerős határozat szerint az egyik szülő a gondozó, a másik pedig a kapcsolattartásra jogosult, addig azt mindenkinek tiszteletben kell tartani, mindaddig, amíg a bíróság azt meg nem változtatja.

Szomora Zsolt felhívja a figyelmet arra, hogy ha a gyermek nem akar maradni és a szülő nem engedi haza a gondozó szülőhöz, akkor a – körülményektől függően – akár személyi szabadság megsértése bűncselekmény minősített esete[388] is megállapítható. Sőt, továbbmenve amennyiben a szülő még valamilyen követelése teljesítésétől is függővé teszi a gyermek átadását, felmerülhet az emberrablás bűncselekménye is.[389] Véleményem szerint, ha valamelyik szülőben felmerül ez a gondolat, ott már nagyon nagy a baj. Az a kapcsolat már oly mértékben terhelt lehet, hogy felmerül a kérdés, van-e egyáltalán értelme bármiféle kapcsolattartásnak? Álláspontom szerint – ugyan a jog minden esetben segítséget kíván nyújtani a gyengébb fél számára – a családi konfliktusok terén el lehet jutni arra a szintre, amikor már nem érdemes az állam segítségét kérni. Gondoljunk csak bele, mit érez az a gyermek, aki tegyük fel hónapok, akár évek óta nem találkozott az apjával, azért mert az anyja mindent elkövet annak érdekében, hogy ezt megakadályozza. Az anyával szemben sorozatosan egyre nagyobb összegben kiszabott gyámhatósági bírságok és az ellene indult büntetőeljárás sem tántorítják el attól, hogy a gyermek érdekében cselekszik. Az apa és a gyermek kapcsolata addigra teljesen elmérgesedik, és hiába ítélik el az anyát, az eljárásnak az lesz a vége, hogy megint az anyának lett igaza: „látod kisfiam milyen ember az apád, lecsukatna engem, miatta nincsen pénzünk, fizethetjük ezt a rengeteg bírságot meg a pénzbüntetést.” Én minden esetben óva intenék minden apát és anyát a büntetőjog

[387] Szomora Zsolt: Gyermekelhelyezés és kapcsolattartás – mikor avatkozik be a büntetőjog? *Családi Jog* VII. Évfolyam 2. szám, 2009. június 14.o.
[388] Btk. 175.§ (3) bekezdés e.) pont
[389] Szomora i.m. 14. o.

bevonásától a családi konfliktusaikba. Garantáltan csak a helyzet további elmérgesedését eredményezheti.

A tartás elmulasztása,[390] mint bűncselekmény szintén ide kapcsolódik és a gyakorlatban gyakrabban fordul elő, mint a kapcsolattartás akadályozása és gyermekelhelyezés megváltoztatása. Talán több gyakorlati haszna is van, hiszen, míg a már végletekig elmérgesedett viszonyokban a kapcsolattartás területén nem sokat tehet a büntetőjog, a gyermektartásdíj kifizetése terén még előmozdíthatja a fizetési hajlandóságot. Meglátásom szerint az esetek egy részében nem azért indulnak a tartás elmulasztása miatti eljárások, mert a másik szülő nem tud fizetni, hanem azért, mert ez is egy kiváló mód a másik bosszantására. Ilyenkor – végső eszközként – igénybe lehet venni a büntetőjog segítségét. Az eljárás legtöbbször az első tárgyalásig sem jut el, ha van teljesítőképesség, a kötelezett fizetni fog a büntetőjogi felelősségre vonás nélkül is.

Manapság azonban sokkal gyakoribb, hogy a kötelezett valóban nem tud fizetni, ugyanis nincs miből. Ilyen esetben a jogosult sokszor azért tesz feljelentést, mert azt reméli, lényegében indokolatlanul, hogy a másik szülő elítélése automatikusan magával hozza a teljesítést is.[391] Tartás elmulasztása iránt indult eljárásban mindenekelőtt az önhiba megvalósulásának vizsgálata szükséges, azokat a tényezőket, melyekből erre következtetni lehet, tisztázni kell.[392]

Mint láttuk komoly konfliktusok forrása lehet a kapcsolattartás abban az esetben, ha a szülők között a viszony már nagyon elmérgesedett. A közelmúltban ismét fellángolt egy társadalmi szerveződés, a résztvevők demonstrációt is szerveztek az ún. „kényszerláthatás" eltörlése érdekében. Egy szegedi édesapa a Facebookon[393] Elvált Szülők Társasága néven létrehozott egy csoportot, melyben az elvált szülők részére kíván támogatást nyújtani. Alapvető célul tűzték ki, hogy elérik a Csjt. módosítását, hogy ne legyen mód a kapcsolattartás korlátozására abban az esetben, ha a különélő szülő nem tesz eleget tartásdíj fizetési kötelezettségének.

Ebben a kérdésben ismét az alapprobléma merül fel, miszerint, ha a szülők képesek a gyermek érdekében együttműködni és kompromisszumokat kötni, akkor a kapcsolattartás is zavartalanul működhet, örömet okozva a volt család minden tagjának. Azonban, ha a szülők állandóan saját sérelmeiken rágódnak és mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a másik

[390] Btk. 196.§
[391] Hevér Tibor: „Megfizetek, ha addig élek is!" Mi fán terem a Btk. 196.§-a szerinti önhiba *Családi Jog* XI. évfolyam 2. szám, 2013. június. 35.o.
[392] Hevér i.m. 32.o.
[393] https://www.facebook.com/groups/338520566203889/?fref=ts

szülőt befeketítsék, a kapcsolattartás mindenki számára csak egy kínszenvedés, egy kötelező rossz lesz, ami csak arra jó, hogy még tovább rombolja a kapcsolatukat.

Ezért nagyon nagy a gyermeket ténylegesen nevelő szülő felelőssége, rajta múlik, hogy a gyermek miként fog viszonyulni a másik szülőjéhez, hiszen minél kisebb a gyermek, annál könnyebben befolyásolható. A szülőknek tehát a gyermek érdekében félre kell tudni tenni sérelmeiket és bármennyire is neheztelnek a másikra, adott esetben akár gyűlölhetik is, meg kell érteniük, hogy a gyermek személyiségfejlődése, akár egész élete múlhat azon, miként viselkednek illetve miként állnak egymáshoz egy ilyen kiélezett és könnyen elmérgesedő helyzetben. Ez egyáltalán nem könnyű. Nagyfokú intelligenciát, kompromisszumkészséget és megértést igényel, mely tulajdonságok még ha meg is vannak az emberben, bizonyos esetekben háttérbe szorulhatnak. Ilyenkor nyújthat nagy segítséget a mediátor és a pszichológus, annak érdekében, hogy mindenki, leginkább a gyermek, lelki sérülésektől mentesen, egészségesen kerüljön ki a válási vagy gyermekelhelyezési procedúrából. A mediáció, továbbá a bírósági eljárás gyors lefolyását és eredményességét is előmozdíthatja. Rengeteg időt és vitát lehet megtakarítani azáltal, hogy az érzelmi viharok a bíróság falain kívül a mediátor előtt lezajlanak és a bíróságnak már csak a jogi megoldást igénylő kérdésekben kell döntést hoznia.

Egyes szülők olyannyira nem képesek a válást követően sem lezárni a múltat és tovább lépni, hogy a kapcsolattartások során is állandó problémák adódnak. Ezeket a családokat már jól ismerik a rendőrök és a gyámhivatali dolgozók, ők azok, akiknél kéthetente, illetve minden iskolai szünetben garantáltan fellángolnak az indulatok. Létezik két szervezet,[394] akik felkarolták az ügyüket és ennek támogatására 2012. júniusában tüntetést is szerveztek a kényszerláthatások ellen. A szervezetek tagjai úgy vélik: „a gyermekeiket a kényszerrel szemben védelmező szülőt megalázás, pénzbírság, vagy szabadságvesztés büntetés útján hallgattatják el."[395] Ezek a szülők úgy érzik, hogy a másik szülő nem csak, hogy alkalmatlan arra, hogy a gyermekkel kapcsolatot tartson, hanem egyenesen mindent megtesz azért, hogy a gyermeket kínozza, azért, hogy rosszul érezze magát és ezáltal a gondozó szülőnek is további fájdalmakat okozzon.

Ausztráliában még az sem lehetett a kapcsolattartás akadálya, hogy megállapították, hogy az apa szexuális parafíliáktól szenved (transzvesztita és fétisiszta). Ezt nyilvánvalóan nem a gyermekei szeme láttára gyakorolta, így lényegében semmiben sem különbözött a többi

[394] NaNe: Nők a Nőkért együtt az Erőszak ellen. www.nane.hu, és Patent Egyesület: Patriarchátust Ellenzők Társasága, www.patent.org.
[395] Délmagyarország, Tímár Krisztina: Láthatás: kényszer vagy lehetőség? 2012. június 7. 9.o.

apától. A kapcsolattartást mégis csak kéthetente három óra időtartamban, felügyelettel kijelölt helyen gyakorolhatja a két kisebb gyermekével, a legnagyobb ugyanis úgy nyilatkozott, nem kíván vele kapcsolatot tartani. Ezt a bíróság elfogadta.[396]

Egyes szülők meglepő elképzelésekkel fordulnak a bírósághoz. Egészen a Kúriáig eljutott az az ügy, melyben az apa személyiségi jogainak megsértésének vélte azt, hogy a per során – melynek idejére a bíróság a kapcsolattartás végrehajtásának felfüggesztését állapította meg – nem gyakorolhatta kapcsolattartási jogát gyermekeivel. Természetesen a bíróság megállapította, hogy nem történt jogsértés.[397]

Regász Mária említi, hogy egy anya 8 hónapon keresztül változtatta meg a lakóhelyét rendszeresen, annak érdekében, hogy kivonja magát a gyámhatóság határozatai alól. Egy másik esetben a szülő, kihasználva azt, hogy a bírósági határozatban a gyermek átadásának helyeként az anya lakása volt meghatározva és neki történetesen két lakása volt, mindig másik lakásban várta az apát a kapcsolattartásra. [398] Véleményem szerint nem vehetjük tipikusnak az ilyen és ehhez hasonló eseteket, azonban mindenképpen szükség van a szabályok konkretizálására. Bár ez egy nagyon nehezen megoldható probléma, hiszen, ha a szülők kényszer nélkül, a gyermek mindenekfelett álló érdekét szem előtt tartva hajlandók betartani a kapcsolattartás szabályait, sőt a gyermek érdekében azt rugalmasan, az ő igényeinek megfelelően kezelik, akkor lényegében mindegy, hogy milyenek a jogszabályok. Azonban, ha a szülőket a válást követően is csak a kicsinyes bosszúállás, a másik szülő bosszantása érdekli, akkor őket semmilyen jogszabály, bírság, vagy büntetés nem fogja eltántorítani ettől. A józan belátásukra pedig nem hagyatkozhatunk, ha a saját gyermekük érdekeire sem tudnak tekintettel lenni. Alapvetően tehát – véleményem szerint – a „balhés" szülőkre kell szabni a szabályokat, felkészülni a legrosszabbra, amikor a szülőt kényszeríteni kell arra, hogy eleget tegyen kötelességeinek.

Az általam a Szegedi Járásbíróságon készített statisztika szerint a házasság felbontására irányuló perekben 1241 esetben kérték a felek a gyermekkel való kapcsolattartás szabályozását, 164 esetben nem, 19 alkalommal pedig korlátlan kapcsolattartás biztosításáról rendelkeztek. Azokban az esetekben, ahol nem kérték a szabályozást vagy korlátlan látogatást biztosítottak, a gyermekek már többnyire elég nagyok voltak, így a szülők nem látták értelmét a szabályozásnak, hiszen a gyermekek már maguk döntöttek arról, hogy mikor kívánnak a

[396] Szeibert-Erdős Orsolya: A szülő-gyermek kapcsolatot érintő egyes kérdések szabályozása és az ítélkezési gyakorlat alakulása Szerbiában, Németországban, Ausztráliában és az USA-ban *Családi Jog* VI. évfolyam 2. szám, 2008. június, 30.o.
[397] Legf.Bír.Pfv.IV.20.641/2009.sz.
[398] Regász Mária: Kapcsolattartási kérdések bontóperekben *Ügyvédek Lapja* 2011/2. 25.-26.o.

szüleikkel találkozni. Továbbá előfordult olyan eset is, hogy a szülők továbbra is egy háztartásban éltek, együtt a gyermekkel, így szintén nem volt jelentősége a kapcsolattartás szabályozásának.

A korlátlan kapcsolattartás csak azokban az esetekben merült fel, ahol a gyermekek már majdnem nagykorúak voltak, ez érthető is. Az azonban sajnálatos, hogy nem voltak olyan ügyek, amelyben a szülők a fiatalabb gyermek vonatkozásában is – a gyermek igényeihez igazodó – korlátlan, vagy legalábbis kellőképpen gyakori találkozási lehetőséget biztosítottak volna. Elképzelhető, hogy a felek szándéka kiterjedt a sűrű látogatások biztosítására is, azonban ez soha nem jelent meg az ítéletben, illetve az egyezségben, mert szinte minden esetben mechanikusan a „minden második hétvégén" típusú kapcsolattartást rögzítették.

A gyermekelhelyezés iránti perekben 226 esetben kérték a kapcsolattartás szabályozását, 242 esetben pedig nem. Ennek az lehet az oka, hogy ezekben az esetekben jellemző volt, hogy az apa (nagyon ritkán az anya) egyáltalán nem tartja a kapcsolatot a gyermekkel, és erre senki (sem a gondozó szülő, sem a másik, sem a gyermek) nem is tart igényt. Meglepően magas volt azoknak a pereknek a száma, ahol kiderült, hogy nem a perben álló férfi a gyermek apja, és emiatt a továbbiakban a kapcsolatot sem kívánta vele tartani. Megesett az is, hogy valamelyik szülő külföldre költözött, és ezért nem kérték a kapcsolattartás szabályozását. Ez nyilvánvalóan csak azokban az esetekben működhet, ahol a szülők jó viszonyban maradtak és meg tudják beszélni a látogatások menetét abban az esetben, ha a különélő szülő hazalátogat. Szintén gyakorinak mondható, hogy ha a gyermek az apához kerül, akkor ő „nagyvonalúan" nem kér az anyától gyermektartást, hiszen korábban is ő tartotta el a családot, illetve bármikor biztosítja számára a kapcsolattartást.

8.7. A kapcsolattartás érzelmi kérdései

A tipikusnak mondható kéthetenkénti kapcsolattartás gyakorlatilag lehetetlenné teszi a kapcsolat minőségének megőrzését. Ha a másik szülő nem vehet részt a gyermek mindennapi életében, akkor lassan, de biztosan elhidegülnek egymástól, olyannyira, hogy egy idő után már egyikük sem fogja kívánni a találkozásokat. Ráadásul ez a szülő az esetek döntő többségében az apa.

Abban az esetben, ha az apa nagyon hamar elidegenedik a gyermekétől és nem keresi vele a kapcsolatot, az anyáknak nehezére eshet fenntartani a jó apa imázsát a gyermek szemében, ehelyett leggyakrabban mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a lehető legborúsabb képet fessék róla, pedig a gyermeknek szüksége van arra, hogy legalább egy idealizált képet őrizzen az apjáról, ne pedig egy szörnyetegként emlékezzen rá.

De vajon mit éreznek azok az apák, akik egyik pillanatról a másikra elvesztik ténylegesen funkcionáló apai minőségüket és „vasárnapi apukává" válnak. Aztán később még azzá sem. Akárhogy is nézzük, az apák mindig is hátrányosabb helyzetben lesznek az anyákhoz képest, hiszen akármilyen jól működik is a párkapcsolat, az apa akármennyire is igyekszik megfelelni az elvárásoknak, egészen biztos, hogy az anyák lényegesen több időt töltenek a gyermekkel, mint ők. A legtöbb apa úgy gondolja, hogy azáltal tudja szeretetét kimutatni családtagjai felé, hogy biztosítja számukra az anyagi biztonságot, ezért állandóan dolgoznak, keveset vannak otthon. Ily módon természetes, hogy nem tud olyan szoros kötődés kialakulni az apa és gyermek között, mint az anyával, aki eleinte napi 24 órában áll a kisgyermek rendelkezésére. Így még akkor is sokkal könnyebben hidegülnek el a gyermekek az apjuktól, ha egyébként a kapcsolatukban semmi hiba nincsen. Ezzel magyarázható, hogy az apák nagyon hamar feladják, egy idő után már nem erőltetik a találkozásokat, beletörődnek. Minél kisebb a gyermek, annál kevésbé bíznak saját szülői képességeikben, ha valami nem az elvárásaiknak megfelelően alakul, könnyen érezhetik úgy, hogy valóban alkalmatlanok a gyermeknevelésre.

A bíróságon készített statisztikából kitűnik, hogy a szülők egészen végletesen képesek gondolkodni a kapcsolattartásról. Néhány esetben nagyon precízen, pontosan meghatározzák a találkozások szigorú szabályait. A bíróság által jóváhagyott egyezségben rögzítik, hogy mely napokon, hány órakor, hol történik meg a gyermek átadása-átvétele. A másik véglet pedig, hogy egyáltalán nem kérik a kapcsolattartás szabályozását, vagy egyezségbe foglalják, hogy a gyermek a különélő szülővel korlátlanul tarthat kapcsolatot. Ennek a korlátlanságnak valójában csak nagyobb (kamaszkorú) gyermekeknél van értelme, hiszen egy középiskolás gyermek már többnyire azt csinál, amit akar, és ha jó kapcsolata van a szüleivel, akkor a szabályozásnak nincs is értelme. Ettől eltérő esetben azonban rengeteg későbbi konfliktus forrása lesz, ha a részletszabályok nincsenek pontosan lefektetve.

A szilárd látogatási rend kisebb gyermekek esetében nagyon hasznos lehet, mert az állandóság megnyugtató számukra, biztonságot ad, a gyermek nem érzi úgy, hogy az életét tőle független erők irányítják. Fontos azonban, hogy a szabályok ne legyenek túl merevek, megváltoztathatatlanok, és a gyermek életkorával együtt fejlődjenek, folyamatosan alkalmazkodva új igényeihez.[399] Sajnos sok esetben a kapcsolattartás ítéletben rögzített szabályait az együttélő szülő a másik bosszantására használja fel, azzal, hogy betű szerint ragaszkodik hozzá. Ez még azáltal sem oldható fel, ha a felek előrelátó módon az esetleges

[399] Fischer Eszter: *Modern mostohák*. Saxum Kiadó, Budapest, 2005. 69.o.

váratlan helyzetekre vonatkozóan is megállapodást kötnek, illetve részletesen szabályozzák az elmaradt kapcsolattartás pótlásának szabályait is, hiszen ez nem annyira jogi kérdés, mint inkább a személyiségből eredő hiba.

Csak ritkán találkoztam olyan megfogalmazással, amely mutatott e téren némi rugalmasságot. Például, hogy tekintetbe vették volna, hogy évente változzon az időszakos kapcsolattartás időpontja, vagy, hogy a gyermek növekedésével párhuzamosan évről évre változzon a kapcsolattartás rendje és mértéke, kicsit jobban igazodva a gyermek igényeihez.
A tipikus esetet alapul véve, amikor a gyermeket az anyánál helyezik el és az apa távozik a közös otthonból, és új párkapcsolatot alakít ki, a kapcsolattartás további bonyodalmakat okozhat. Ha az új feleségnek is van gyermeke, akkor az apa számára nagyon nyomasztóvá válhat, hogy egy másik férfi gyermekével kell együtt élnie, míg saját gyermekét csak kéthetente látja. Amennyiben a nőnek nincsen gyermeke, komoly konfliktusok forrása lesz a gyermek látogatása. Hiszen ha nincsen gyermek, az előző kapcsolat nyom nélkül lezárható, az új partnernek nem kell tartania az „ex" felbukkanásától, azonban egy gyermek „elevenen tarja a múltat", [400]attól nem lehet elszakadni. A közös gyermek megszületése természetesen még tovább bonyolítja a helyzetet, és fokozza a konfliktusok lehetőségét. Például az anyagiak terén, hiszen az új feleség nehezen fogja megérteni, hogy az ő gyermekének miért csak abból a jövedelemből lehet gazdálkodnia, ami a gyermektartás levonása után megmarad. Találkoztam olyan esettel, ahol az új feleség addig szekírozta a férjét, hogy túl magas a tartásdíj, amit az előző házasságából született gyermeke után fizet, hogy végül a férfi örökbe fogadta a felesége előző kapcsolatából született két gyermekét. Ezt követően tartásdíj leszállítása iránt pert indítottak, ahol arra hivatkoztak, hogy a saját közös gyermekükkel együtt az apának már három kiskorú gyermek eltartásáról kell gondoskodnia, így abszolút indokolt a tartásdíj leszállítása. Sokszor mennek bele a felek ehhez hasonló játszmákba, melynek során nem mérik fel, mekkora károkat okoznak ezzel az összes gyermeknek. Hiszen a két örökbefogadott is vajon mit érezhetett, amikor ezt közölték velük? És az „elhagyott" fiú? Az apja vele nem kíván kapcsolatot tartani, a pénzt is sajnálja tőle, de két idegen gyermeket örökbe fogad, csak azért, hogy neki kevesebb jusson?

Megesik, hogy az anya egyáltalán nem gátolja a kapcsolattartást, sőt a gyermeket igyekszik felhasználni arra, hogy ő maga is kapcsolatot tudjon teremteni az apával. Ez leginkább olyan kapcsolatokban fordul elő, ahol a nő a kapcsolat megmentése érdekében, nem pedig közös döntés eredményeképpen vállalta a gyermeket. Lux Elvira szerint a férfiak

[400] Fischer, 2005. i.m. 113.o.

elsősorban a nőhöz kötődnek, ezért eshet meg az, hogy ilyen esetben, amikor a férfi elfordul a nőtől, viszonylag könnyen – akár örökre – hátat fordíthat a gyermeknek is.[401] Álláspontom szerint ez csak nagyon ritkán fordulhat elő és csak bizonyos kötődésre képtelen, esetleg személyiségzavaros férfiak esetében, tehát semmi esetre sem általánosítható minden férfira.
Abban az esetben, ha a szülők közötti feszült viszony a válást követően sem enyhül, akkor a kapcsolattartás előtt és után az átadás-átvétel is nagyfokú szorongást és lojalitáskonfliktust okoz a gyermeknek. Ha jön érte a másik szülő, nem akar elmenni vele, mikor haza kell mennie, nem akar. Hiszen a kisgyermek még mindent elkövet annak érdekében, hogy megfeleljen az éppen aktuálisan jelen levő szülője elvárásainak, még akkor is, ha ezek nem kimondott, csak kimondatlan elvárások. A válás amúgy is megterhelő a számára, főleg, ha a szülők is megnehezítik a dolgát.

A válást követő egy év kritikus jelentőségű a későbbi szülő-gyermek kapcsolat alakulása szempontjából, ezért nagyon fontos, hogy a szülők erre kiemelt figyelmet fordítsanak. Ha túl sok a konfliktus és alacsony az együttműködési hajlandóság, az nagyban akadályozhatja a szülői feladatok kialakulását. Ha a válást követő egy évben nem alakul ki és szilárdul meg a jó szülő-gyermek kapcsolat a különélő szülővel, akkor mindketten hozzászokhatnak a veszteséghez és később már egyik fél számára sem lesz fontos, hogy részt vegyenek egymás életében. Ez mindenképp a szülők felelőssége.[402]

Összességében megállapítható, hogy a gyermekek akkor vészelhetik át a szülők válását a lehető legkisebb lelki megrázkódtatással, ha nincs folytatódó konfliktus a szülők között, ha szabadon és könnyen találkozhatnak mindkét szülővel, a kapcsolattartás rendszeres és kiszámítható, összefüggő, világos magyarázatot kapnak a család felbomlásának okáról, valamint az iskolai környezet is segítőkészen rendelkezésükre áll.[403]

8.8. A 2013. évi V. törvény megoldási törekvései

A Csjt. a kapcsolattartásról mindössze egyetlen szakaszban rendelkezett, szinte elrejtve a szülői felügyelet megszüntetése és szünetelése című részben. Az új Csjk. már önálló pontban[404] szabályozza a kérdést, a Gyer.-ből átemelt szabályokkal kiegészítve, a korábbinál jóval részletesebben.

[401] Lux Elvira: Válás: előzmények és következmények In.: szerk. Popper Péter: *Legfeljebb elválunk.* Saxum, Budapest, 34.o.
[402] Dowling és Gorell Barnes, i.m. 70.o.
[403] Dowling és Gorell-Barnes i.m. 202.o.
[404] 4:178-185.§

A kapcsolattartás a gyermeknek – jogszabályban biztosított – alapvető emberi joga, a különélő szülőnek pedig egyben joga és kötelessége. Az új családjogi törvény koncepciói minden változatukban arra törekedtek, hogy a szülők válása ne jelentse egyúttal a gyermek és az egyik szülő elválását is, ezt szinte alapelvként szögezték le. A kielégítő és örömteli szülő-gyermek kapcsolat fenntartásához elengedhetetlen a folyamatos kapcsolattartás, melynek érdekében a Javaslat eltörölni javasolta a folyamatos és időszakos kapcsolattartás fogalmát, a lehető legnagyobb rugalmasságot biztosítva a szülők és a gyermek számára a találkozások megszervezéséhez. Fő célkitűzés volt, hogy mindvégig a folyamatosság érvényesüljön, hiszen csak így biztosítható, hogy a gyermek-szülő kapcsolat ne sérüljön. Ez végül nem ennyire liberális formában valósult meg, a magyar valósághoz jobban igazodva.

A gyermek külföldre viteléről is rendelkezik a 4:180. § (2) bekezdése: a kapcsolattartás joga kiterjed a gyermek meghatározott időtartamú külföldre vitelére is. Ebből eddig rengeteg vita volt. A gondozó szülő szabadon elvihette nyaralni gyermekét, a különélő szülő engedélyére ehhez nem volt szükség, azonban, ha ő akarta „tengerpartra" vinni a gyermeket, akkor abból általában a gyámhivatalnál véget érő hatalmas vita kerekedett. Ezentúl ez a kérdés nem lehet vita tárgya, hiszen főszabályként érvényesül, hogy erre a kapcsolattartásra jogosult szülőnek lehetősége van. Ez alól kivételt képez az az eset, amikor a gyermek érdekeinek védelme érdekében, valamely nyomós okból a bíróság a határozatban rendelkezik arról, hogy a szülő nem viheti külföldre a gyermeket, esetleg pontosan meghatározza azt az országot, vagy országokat, ahova nem mehetnek.[405]

A kapcsolattartás szabályainak megsértése vagy annak akadályozása esetén a vétkes féllel szemben szankciók (pénzbírság, kapcsolattartás korlátozása, megvonása) alkalmazásának lehetőségét írja elő. A kapcsolattartással összefüggésben felmerülő minden vita esetén igénybe vehető a mediáció.

A kapcsolattartásról a bíróság vagy a gyámhatóság a gyermek korának, egészségi állapotának, életkörülményeinek, a szülők személyes körülményeinek és az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének figyelembe vételével rendelkezik.[406] A cél az, hogy a bíróságok és a szülők is megtanuljanak elvonatkoztatni a hosszú évtizedek alatt beidegződött „minden második hétvégén ettől-eddig" terjedő „láthatástól" és a gyermek igényeit, életkorát, a szülők viszonyát, anyagi lehetőségeit, munkabeosztását és minden lényeges körülményt

[405] Makai Katalin: A szülői felügyelet In.: Kőrös András (szerk.): *Polgári jog – családjog. Az új Ptk. magyarázata* III/VI. HVG Orac, Budapest, 2013. 279.o.
[406] Ptk. 4:181.§ (2) bekezdés

figyelembe véve a lehető legszélesebb körben, a lehető legrugalmasabban határozzák meg a kapcsolattartás kereteit.

Akármennyire rugalmasak is a szülők, Makai Katalin szerint elengedhetetlen, hogy a kapcsolattartást rendező határozatban minden releváns kérdésről rendelkezzenek. Ettől a felek természetesen eltérhetnek, de a kereteket széles körű, rugalmas kapcsolattartás esetén is meg kell határozni. Nincs lehetőség tehát arra, hogy a szülők korlátlan kapcsolattartásban állapodjanak meg.[407]

Nagyobb hangsúlyt helyez a kapcsolattartás ellehetetlenülése esetén a felek tájékoztatási kötelezettségére, hiszen eddig ezeket a kérdéseket a gyámhivatal gyakorlata szabályozta. A gyakorlati tapasztalatokból kiindulva, korábban sok problémát és jelentős anyagi veszteségeket okozott a különélő szülőnek, hogy nem értesült időben arról, hogy a gyermekkel nem fog tudni találkozni (mert beteg, más programja lett stb.) Célszerű, ha a tájékoztatást a szülők valamilyen írott formában teszik meg – sms,email,levél – mert ezáltal elkerülhetőek a későbbi viták, vagy legalábbis könnyebben bizonyíthatók a történtek a bírósági vagy gyámhatósági eljárás során. Sajnálatos, amikor a szülők az utólagos bizonyíthatóság érdekében csak írásban kommunikálnak egymással és jegyzőkönyvet vesznek fel a gyermek átadásáról, átvételéről, de a helyzet megoldására lehet, hogy célszerű.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontját[408] általánosítja a jogszabály,[409] mikor kimondja, hogy megállapítható a gyermeket gondozó személy felelőssége abban az esetben, ha felróható magatartásával megakadályozta vagy meghiúsította a kapcsolattartást és ezzel a másik szülőnek kárt okozott, pl.: a felesleges utazási költségekért,[410] illetve egyéb nem vagyoni károkért[411] is felel.

A jogosultnak fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartást a legközelebbi megfelelő időpontban, de legkésőbb hat hónapon belül pótolni kell. Ezen kérdés megfelelő szabályozottságának hiányából korábban sok konfliktus származott. A szülők gyakran hivatkoztak arra, hogy – mivel több alkalommal is elmaradt a találkozás – a mostani kapcsolattartás két hétig tart, hogy az elmaradást be lehessen pótolni. A gyakorlatban megjelenő problémákat, melyek legtöbbször az elmaradt kapcsolattartás pótolhatatlanságából eredtek, ez a szabályozás sem fogja megoldani, de legalább valamelyest enyhíthet rajtuk.

[407] Makai, 2013. i.m. 281-282.o.
[408] Legf.Bír.Pfv.II.21.332/1993, LB. 320 sz. Elvi Határozat
[409] Ptk. 4: 183.§
[410] A gyámhivatal jár el a megtérítés érdekében.
[411] Ezeket az igényeket a bíróság bírálja el.

A kapcsolattartás során felmerült kiadásokat eddig egyértelműen a kapcsolattartásra jogosult szülőnek kellett viselnie. A 4:180.§ (3) bekezdés azonban már kivételt enged ez alól. Ezáltal lehetőséget biztosít azon szülők számára, akik ezt megelőzően anyagi okok miatt nem tudtak találkozni a gyermekükkel. A továbbiakban elképzelhető lesz az, hogy a gondozó szülő is segítséget nyújt a költségek fedezéséhez. Erről a gyámhivatal vagy a bíróság rendelkezhet.[412]

Az új Ptk. pontosítja a kapcsolattartás korlátozásának körét, melybe beleérti a szünetelés esetét is. Abban az esetben, ha a kapcsolattartásra jogosult szülő a gyermeket nevelő szülőt bántalmazza, akkor nem csak a bántalmazottól, hanem a közös gyermeküktől is távol kell tartania magát.[413] Ez a változtatás szorosan összefügg a családon belüli erőszak új büntető törvényi tényállásával. A korlátozás a következőképpen valósulhat meg: ritkább találkozások, kevesebb időtartamban, csak a szülő lakásán, meghatározott helyen illetve felügyelet mellett.

A Commission on European Family Law 3:25 elve rendkívül széles kör számára biztosítja a kapcsolattartás lehetőségét. Elsősorban természetesen a közös szülői felügyeleti jog gyakorlására jogosult és nem jogosult másik szülő számára, továbbá minden olyan személy számára, akik a gyermek életében meghatározó szerepet töltenek be. Ide sorolja például a közeli hozzátartozókat, közülük is leginkább a nagyszülőket, a mostohaszülőket, a nevelőszülőket, illetve minden olyan személyt, aki a gyermekkel családjogi jellegű kapcsolatban van vagy volt. Ennek megfelelően kibővült a kapcsolattartásra jogosultak köre. A kapcsolattartásra – ha a gyermek hosszabb időn keresztül a háztartásában nevelkedett – kérelemre feljogosítható a volt mostohaszülő, nevelőszülő, gyám és az is, akinek a gyermekre vonatkozó apasági vélelmét a bíróság megdöntötte.[414] Hosszú út vezetett ezen szabály bevezetéséig, hiszen a 80-as években még azt vallották, hogy nem szabad túl széles kör számára biztosítani a gyermekkel való kapcsolattartás lehetőségét, mert a sok ellentétes nevelési hatás a gyermek szempontjából be nem látható, aggályos következményekkel járhat.[415] Szerencsére ez az álláspont mára meghaladottá vált.

[412] Makai, 2013. i.m. 279.o.
[413] Korábban: 92. § (1) kivéve, ha a külön jogszabályban meghatározott ideiglenes megelőző távoltartó határozat, megelőző távoltartó határozat, illetve ha gyermek sérelmére elkövetett cselekmény miatt a büntetőeljárásban elrendelhető távoltartás kényszerintézkedés hatálya alatt áll - joga van gyermekével kapcsolatot tartani akkor is, ha szülői felügyeleti joga szünetel.
[414] Ptk. 4: 179.§ (3) bekezdés
[415] Lehoczky Marietta: A láthatási jog természete a delegalizáció korában. *Jogtudományi Közlöny* 1985. február 2. szám, 73.o.

8.9. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata kapcsolattartási ügyekben

Az Európa Tanács 2003-ban fogadta el a gyermek kapcsolattartásáról szóló egyezményt,[416] amely hangsúlyozza, hogy a kapcsolattartás rendszeres, közvetlen és személyes kell, hogy legyen.

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szerint a kapcsolattartási jog korlátozása önmagában nem valósít meg jogsérelmet,[417] és bizonyos esetekben teljes megvonása is elfogadható, amennyiben az ésszerűen indokolható és arányos az elérni kívánt cél tekintetében. Sok esetben lesz vita tárgya, hogy a bíróság – amelyik megvonta, vagy korlátozta a szülő kapcsolattartási jogát – milyen bizonyítékokra alapozta ítéletét. A Sommerfeld ügyben a bíróság nem biztosította az apa számára a kapcsolattartást arra hivatkozva, hogy a gyermek vele szemben negatív érzelmeket és ellenszenvet érez. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy az ítélettel a német bíróság megsértette az apa jogait, így az a 8. cikkbe ütközik, mivel az eljárás során csak a fiú nyilatkozatát vették figyelembe, pszichológus szakértő nem járt el, így nem győződhettek meg az apa-fiú kapcsolat tényleges minőségéről.[418]

A szülő gyermek kapcsolat tényleges minőségének fontosságát jelzi a Lebbink ügyben hozott ítélet. A holland bíróság nem biztosított kapcsolattartási jogot a házasságon kívül született gyermek vér szerinti apjának, arra tekintettel, hogy sosem éltek közös háztartásban. A Bíróság megállapította, hogy a jogi kapcsolat hiánya ellenére is létrejött a tényleges családi kapcsolat az apa és gyermeke között, hiszen jelen volt a születésekor és rendszeresen látogatta.[419]

8.10. A kapcsolattartás nehézségeinek néhány európai példája

A kapcsolattartás nem csak hazánkban jelent komoly konfliktusforrást a szülők kapcsolatának megszűnése után, hanem – tekintve, hogy általában ugyanazok a konfliktusok jelentik a probléma gyökerét – más országokban is nehézséget okoz mind a jogi szabályozás, mind a gyakorlati megvalósíthatóság terén.

[416] CETS No. 192. Convention on Contact Concerning Children 2003.
[417] Lakatos Viktor – Grád András: A családi élet fogalma az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában *Családi Jog* X. évfolyam 4. szám, 2012. december 35. o.
[418] Sommerfeld v. Germany judgement of 8 July 2003, no. 31871/96
[419] Lebbink v. the Netherlands judgement of 1 June 2004, no. 45582/99

8.10.1. Németország

A kapcsolattartás szabályairól a BGB 1684-1685 szakaszai rendelkeznek. A kapcsolattartás jogát (Umgangsrecht) széles körben határozza meg: ide tartozik a kölcsönös látogatás, a szünidő eltöltése, a levelezés, telefon, sms és internetes kapcsolat is.

A felbomlott német családok is hasonló gondokkal szembesülnek a kapcsolattartás során, mint a magyarok. Strecker tipikus példaként említi, hogy a különélő apa nem kíván kapcsolatot tartani a gyermekkel, ennek ellenére ezt az anya nagyon erőlteti, bírósági úton is igyekszik kierőszakolni a gyermek számára az apával való találkozást, melynek valódi mozgatórugója az anya haragja, és bosszúja a férfi ellen. Továbbá az is gyakori, hogy az anya túlzott elvárásokat ébreszt a gyermekben az apával való találkozással kapcsolatban, melynek egy jókora csalódás és az lesz az eredménye, hogy többet nem akar a gyermek az apával találkozni. Mindennek pedig a gyermek lesz az áldozata. A legsúlyosabb vád, a szexuális zaklatás vádja az elkeseredett német anyák eszköztárában is szerepel. Ezzel szemben a bíróság is tehetetlen, hiszen mire az eljárás lezajlik és kiderül, hogy az apa ártatlan, olyan hosszú idő is eltelhet, hogy a gyermek teljesen elidegenedik az apjától.[420]

A német nemperes eljárásokról szóló törvény (FGG) korábban rendkívül szigorú módját választotta a kapcsolattartás szabályozásának. A törvény 33.§-a szerint ugyanis az a szülő, aki nem tart kapcsolatot gyermekével akár 25.000 eurós büntetést is kaphat. Álláspontom szerint az ily módon kikényszerített kapcsolattartásban nyilvánvalóan nem lesz sok köszönet, mindkét fél számára csak csalódást és sebeket okozhat. Ezen a gyakorlaton szerencsére változtatott a német Alkotmánybíróság 1Bvr 1620/04[421] számú határozata, melynek nagyon pikáns előzményei voltak.

A kérelmező férfi látszólag boldog családban élt feleségével és két gyermekükkel, azonban házasságon kívüli kapcsolatából is született egy gyermeke, akit magáénak elismert és vállalta is, hogy utána rendszeresen gyermektartást fizessen, a vele való kapcsolattartást azonban megtagadta, tekintve, hogy a gyermek születése így is éppen eléggé megterhelte a házasságát, a gyermek látogatása már nem fér bele. A gyermek anyja pert indított a férfi ellen a kapcsolattartás kikényszerítésére, azonban a helyi bíróság – szerintem nagyon helyesen – elutasította az anya keresetét. Egyrészt jogosnak tartotta az apa hivatkozását, másrészt pedig

[420] Strecker, Christoph*: Versöhnliche Scheidung. Trennung, Scheidung und deren Folgen einvernehmlich regeln,* Beck-Rechtsberater im dtv, 4. Auflage , Deutscher Taschenbuch Verlag, 2010. München 213.o.
[421] Baksa Gréta: A különélő szülő kapcsolattartási kötelezettségének végrehajtása – a német Alkotmánybíróság határozata *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március 33-36.o. alapján.

úgy tartotta, hogy a gyermeknek semmilyen hátránya nem származik abból, ha a továbbiakban sem találkozik az apjával, akit még soha nem is látott. Továbbá valószínűleg nem lenne a gyermek számára örömteli a találkozás egy olyan apával, aki csak azért tartja vele a kapcsolatot, mert erre kötelezték, de valójában nem is kíváncsi rá. Az elutasítottságot a gyermek úgy még inkább érezné, mint így, hogy semmilyen kézzelfogható kapcsolata nincs az apjával. A másodfokú bíróság az első fokon eljáróval ellentétben szakértői véleményt is beszerzett, mely arra a megállapításra jutott, hogy a gyermeknek valószínűleg nem okozna sérelmet az apával való kapcsolattartás még akkor sem, ha az apa elutasítóan viselkedne vele. Azonban, ha az apa hozzáállása idővel sem változik, ez bizonyára elbizonytalanítaná a gyermeket, és a kapcsolattartásokat kényszerként élné meg, ami már komoly lelki sérüléseket okozhat számára. Ezen szakértői véleményre és arra a megállapításra alapozva – miszerint a gyermek fejlődése szempontjából kimagasló jelentősége van a szülővel való rendszeres kapcsolattartásnak – az Oberlandesgericht megváltoztatta az Amtsgericht ítéletét és háromhavonta két órás, felügyelt kapcsolattartást rendelt el. A határozat be nem tartása esetére 25.000 euró pénzbírság kiszabását helyezte kilátásba. Ezt követően fordult az apa az Alkotmánybírósághoz. Beadványában arra hivatkozott, hogy az ítélet sérti az emberi méltóságát, illetve a házasság és család tiszteletben tartásához való jogát. Álláspontja szerint a kapcsolattartás olyan személyhez fűződő jog, amely kényszerítő eszközökkel nem végrehajtható. Az Alkotmánybíróság a panaszt megalapozottnak találta.

Az Alkotmánybíróság határozatában kifejtette, hogy a kapcsolattartás mind a szülő, mind a gyermek számára kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen ez jelenti a köztük lévő kapcsolat alapját, sőt külön élő szülő esetében ez maga a kapcsolat, csak ily módon lehetnek egymás életének részesei. A szülő neveléshez való joga, azonban egy olyan jog, amit minden esetben a gyermek érdekében kell gyakorolni, mely jelen esetben az, hogy kettejük között meghitt, szeretetteljes, bizalmas viszony alakuljon ki. Amennyiben a szülő ezt elutasítja, azzal alkotmányos kötelezettségeit hanyagolja el.

Az Alkotmánybíróság elsődlegesen arra a megállapításra jutott, hogy a szülőnek erőt kell vennie magán és ellenérzései ellenére is kapcsolatot kell tartania a gyermekével, ha az ő érdekei ezt kívánják meg. Másodsorban azonban kifejtette, hogy ha a kapcsolattartást pénzbírság kiszabásával kell kikényszeríteni, akkor az semmi esetre sem szolgálhatja a gyermek érdekét, ezért a szülő személyiségi jogaiba való beavatkozás sem igazolható.

Végső soron az Alkotmánybíróság azt a következtetést vonta le, hogy a szülőt csak abban az esetben érdemes – akár pénzbírság kiszabása útján – a gyermekével való kapcsolattartásra kötelezni, ha valószínűsíthető, hogy ez a gyermek érdekét szolgálja. Például

remélhető, hogy a szülő korábbi hozzáállását megváltoztatja a gyermekkel való találkozás, és ennek eredményeképpen van remény arra, hogy köztük valódi szülő-gyermek kapcsolat alakul ki.

8.10.2. Anglia

Az angol bíróságnak okozott fejtörést a következő eset: az anya párkapcsolatban élt a nála lényegesen idősebb férfival, amikor gyermekük megszületett, azonban a gyermek öt éves korában a kapcsolat véget ért és ekkor derült fény az igazságra, miszerint nem az idős férfi a gyermek apja, ezt DNS vizsgálat is megerősítette. Ezt követően a férfi megszüntette a nő és a gyermek anyagi támogatását, azonban mivel a gyermekhez nagyon ragaszkodott kérte, hogy továbbra is kapcsolatot tarthasson vele, ezt azonban az anya ellenezte. Az első és másodfokon eljárt bíróság is elutasította a férfi keresetét, annak ellenére, hogy a szakértő megállapította, hogy a gyermeknek szüksége van a férfira, hiszen őt tekinti az apjának. Ezt követően a férfi elkeseredésében kártérítési igénnyel fordult a bírósághoz, amiért az anya őt szándékosan és hosszú időn át megtévesztette, mikor abban a hiszemben tartotta, hogy ő a gyermek apja. Kérte az anyára fordított kiadások megtérítését illetve kártérítést az elszenvedett lelki megrázkódtatás miatt. A bíróság a keresetének helyt adott.[422]

9. A gyermekelhelyezés európai modelljei

Az Európai Unióban már régóta megfogalmazódott a családjogi szabályok harmonizálásának, egységesítésének igénye. A közelítésre azért van szükség, mert a globalizálódó világban, a polgárok szabad mozgásának és a szabad munkavállalásnak köszönhetően egyre több a „nemzetközi" házasság, illetve az élettársi kapcsolat. Amennyiben a kapcsolatból gyermek származik, a szülők kapcsolatának megszűnése komoly jogi nehézségeket is okozhat. A 2001 szeptemberében alakult Európai Családjogi Bizottság[423] az európai családjogok közelítését, tűzte ki célul, elsősorban közös elvek kidolgozásával, melyek iránymutatásul szolgálnak az egyes országok kodifikációs munkájához, de közvetlen kötelező erejük nincs.[424] Ennek nyomán született meg hazánkban is az elhatározás, miszerint az új Családjogi Könyvben a

[422] Szeibert Orsolya: Jogalkotási gondolatok a cseh családi jogban, a szülő-gyermek jogviszony változásai Hollandiában, az apa-gyermek kapcsolat megítélésének alakulása az angol bíróságok gyakorlatában In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 4. szám. 2009. december , 39.o.
[423] Commission on European Family Law (CEFL)
[424] Weiss, 2010. i.m.395.o.

korábbi fogalomhasználattól eltérően egy, az európai terminus technicushoz közelebb álló kifejezést fogunk használni.

9.1. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata

Magyarországon és Európa más államaiban is jellemző, hogy – főleg családjogi ügyekben, ahol az érintettek erőteljes érzelmi bevonódása nyilvánvaló – a felek az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulnak, mintegy utolsó lehetőségként. Tekintve, hogy ez a kezdetektől fogva gyakorinak számít a bíróság mindig is kimondottan ügyelt arra, hogy ne terjeszkedjen túl saját hatáskörén és ne szolgáljon fellebbviteli fórumként a nemzeti bíróságok ítélkezési gyakorlata felett. Ezért soha nem vizsgálja, hogy a nemzeti bíróság helyesen mérlegelt-e, csak azt, hogy az Egyezményben[425] garantált jogokat megsértették-e.[426] Feladata nem az, hogy új ítéletet hozzon, hanem kártérítést ítélhet meg a panaszosnak az állammal szemben, ha az jogsérelmet okozott számára ítéletével vagy az eljárással, melynek során megsértette az Egyezményben számára garantált jogokat.

A bíróság gyakorlatában mindig is elementáris jelentőségű volt a gyermekelhelyezési ügyekben a gyermek mindenekfelett álló érdekének az elsődlegessége, ezt az egyes államok bíróságaitól is elvárják. A bíróság elé került gyermekelhelyezési ügyek nagy része a 6. a 8. és 14. cikk megsértésére hivatkozik.

A 6. cikk az ügyek ésszerű időn belül való elbírálását garantálja. Különösen nagy jelentősége lehet az ésszerű időn belüli eljárásnak olyan perekben, ahol a gyermek sorsáról kell dönteni, hiszen számára valóban komoly ártalmakat okozhat az eljárás elhúzódása. Ugyanakkor az ilyen perekben az is fontos, hogy az ítélet meghozatalát megelőzően a bíróság széles körű bizonyítást vehessen fel, hiszen egy elkapkodott, megalapozatlan ítélet éppen olyan káros lehet a gyermek számára, mint egy sokáig húzódó eljárás. Nem könnyű tehát meghatározni, hogy mit tekinthetünk ésszerű időnek, minden esetben az ügy egyedi körülményeinek vizsgálata szükséges. Továbbá az ügy elhúzódhat amiatt is, hogy, ugyan az ítélet megfelelő időben megszületett, azonban a hatóság nem tud érvényt szerezni neki, nem lehet azt végrehajtani. Ebben az esetben is felmerülhet az Egyezmény megsértése, hiszen az államnak aktív, tevőleges magatartást kell tanúsítania a döntés kikényszerítése érdekében is, anélkül ugyanis értelmetlen és hatástalan az ítélet.

[425] Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, melyet az Európa Tanács tagjai 1950. novemberében fogadtak el.
[426] Lakatos Viktor – Grád András: A családi élet fogalma az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában *Családi Jog* X. évfolyam 4. szám, 2012. december 34.o.

A 8. és 14. cikk megsértése esetén a vizsgálat tárgya a diszkrimináció tilalma és a családi élet tiszteletben tartásához való jog, melyeket együttesen szoktak hivatkozni.

A Vámosi ügyben a magyar bíróság a négy éves leányt az apánál helyezte el, hosszú ideig nála is nevelkedett, majd egy kapcsolattartást követően az anya nem adta vissza a gyermeket, arra hivatkozva, hogy nem akar az apához visszamenni. Az apa minden hivatalos és nem hivatalos próbálkozása ellenére többet nem kapta vissza a gyermeket. A hatóságok is tehetetlennek bizonyultak, mindössze annyi történt, hogy az anyát egy évnyi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása miatt. A pszichológiai szakvélemények szerint az anya a lánnyal szoros szimbiotikus kapcsolatot alakított ki, ami negatívan hatott a személyiségfejlődésére. Az évekig tartó pereskedést követően végül a bíróság a gyermeket az anyánál helyezte el. Az ítéletben arra hivatkoztak, hogy ugyan valóban az anya volt az, aki önkényesen és jogellenesen megváltoztatta az elhelyezést és valóban az ő magatartására volt visszavezethető, hogy a gyermek személyisége teljesen eltorzult és az apával szemben csak negatív érzelmeket táplált, a gyermek érdekével ellentétes volna, ha ezen előzmények után, az időközben már 14 éves kamaszlányt erőszakkal visszavinnék az apához. A Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyar hatóságok minden tőlük telhetőt megtettek az apa jogainak biztosítása érdekében és az ítélet – tekintve, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdekében történt – indokolt és arányos beavatkozás volt, tehát a 8. cikk megsértése nem valósult meg.[427]

2013-ig Németországban a házasságon kívül született gyermekek esetében az apa csak az anya hozzájárulásával volt jogosult szülői felügyeleti jogát gyakorolni. A német hatóságok az eljárás során arra hivatkoztak, hogy a szabályozásra azért volt szükség, hogy a gyermek megszületését követően a szülők között felmerülő viták ellenére is azonnal rendezett legyen a gyermek családi jogállása. A szabályozás a múlt században még valóban ésszerű és indokolt volt, hiszen az élettársi kapcsolatok elterjedését megelőzően, amennyiben egy anya nem élt házasságban a gyermeke megszületésekor, akkor valószínűleg egyedülálló, leányanya volt. A strasbourgi bíróság sem kifogásolta azt, hogy a német törvény a születéskor automatikusan az anyára ruházza a szülői felügyeleti jogot amennyiben nincsen házastársa, hiszen ez valóban a gyermek sorsának rendezése érdekében szükséges, ily módon az ő érdekét szolgálja. A német jogalkotók vélelmezték, hogy az anya ezt követően természetesen hozzájárulását fogja adni az apa szülői felügyeleti jogának gyakorlásához. A Zaunegger v. Germany[428] ügyben a német bíróság elutasította a gyermeket eleinte az anyával együtt nevelő, majd különváltan élő, de a

[427] Vámosi vs. Hungary decision of 23. March 2004, no. 71657/01
[428] Zaunegger v. Germany, judgement of 3 December 2009., no. 22028/04

gyermekkel továbbra is kapcsolatot tartó apa kérelmét az anya hozzájáruló nyilatkozatának pótlására a szülői felügyeleti jog együttes gyakorlása érdekében. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy ez nem tekinthető a gyermek érdekében álló arányos különbségtételnek sem az anyával összehasonlítva, sem azokkal az apákkal összehasonlítva, akik a házasság felbontása után, vagy olyan élettársi kapcsolat megszűnése esetén, ahol az anya korábban hozzájárult a szülői felügyeleti jog közös gyakorlásához, a szülők szétválása esetén továbbra is gyakorolhatják a szülői felügyeleti jogot.[429]

A Prizzia vs. Hungary ügyben (app.no. 20225/12) az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy Magyarország megsértette a panaszos családi élet és magánélet tiszteletben tartásához való jogát, ezért 12.500,- Euro kártérítés megfizetésére kötelezte. A konkrét eljárást az apa Gary Prizzia amerikai állampolgár kezdeményezte, aki 2003-ig élt együtt Virginiában magyar állampolgár feleségével és 2000-ben született gyermekével, amikor az anya hazaköltözött fiával együtt. A házasságot Magyarországon bontották fel, a bíróság a gyermeket az anyánál helyezte el, és rendelkezett az apa kapcsolattartási jogáról, miszerint minden nyáron jogosult a gyermeket egy hónapra magával vinni az Egyesült Államokba. Az anya azonban az ítéletben foglaltaknak nem tett eleget, a gyermeket nem engedte el az apjával, aki ezért teljesen elidegenedett tőle, hiszen 3 éves korától kezdve gyakorlatilag nem találkozott vele. Ez tovább rontotta a helyzetet, ezért a bíróság később, egy új ítéletben már úgy rendelkezett, hogy az apa csak Magyarországon jogosult a kapcsolattartásra, a gyermeket nem viheti magával, tekintettel arra, hogy szinte teljesen idegenek egymásnak, ezért nagyon megterhelő lenne a fiú számára vele tartani egy távoli országba. A strasbourgi bíróság úgy ítélte meg, hogy semmi sem támasztotta alá az anya aggodalmát, miszerint az apa nem hozta volna vissza a gyermeket és a magyar hatóságok sem tettek meg minden tőlük telhetőt annak érdekében, hogy megakadályozzák, hogy az anya magatartása következtében apa és fia teljesen elidegenedjenek egymástól, hiszen mindkettejük érdeke ezt kívánta volna.[430] A magyar állam azzal is megsértette az apa jogait, hogy a Magyarországon hozott jogerős ítéletek végrehajtását elmulasztották,[431] illetve az eljárások ésszerűtlenül hosszú ideig tartottak.[432] Jelen ügyben az időmúlásnak alapvető jelentősége volt, hiszen a PKKB ennek következtében állapította meg, hogy az ítélet

[429] Grád András - Weller Mónika: *A Strasbourgi Emberi Jogi Bíráskodás Kézikönyve*. HVG Orac, Budapest, 2011. 665-666.o.

[430] http://www.humanrightseurope.org/2013/06/judges-back-us-father-in-child-access-rights-dispute-with-hungary/ letöltés ideje: 2013.06.22. Az ítélet 2013. április 11-én született, 2013. július 11-én lett jogerős.

[431] A 2007. március 27. napján jogerőre emelkedett ítéletet 2011. május 19.-ig nem hajtották végre!

[432] Az apa 2008. augusztusában elmaradt kapcsolattartásra vonatkozó kérelme tárgyában 2010. június 23-án, a 2009. júliusában elmaradt kapcsolattartásra vonatkozó kérelme tárgyában pedig 2011. július 14-én született jogerős ítélet.

meghozatalát követően új körülmények következtek be, nevezetesen, hogy a gyermek már nem tekinti családtagnak az apját és nem kíván vele találkozni.[433](Ez nem meglepő, hiszen 3 éves kora óta, azaz 8 éve nem is találkozott vele).

A Hoffmann vs. Ausztria ügyben, az osztrák bíróság azért preferálta az apánál való elhelyezést, mert az anya a Jehova Tanúi felekezet tagja volt. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a gyermekek Jehova Tanúi vallás szerinti nevelése ellentétes a vallásos nevelésről szóló törvény rendelkezéseivel, sérti a gyermekek érdekeit, hiszen ezen vallás követése miatt a társadalomban marginalizálódni fognak, sőt akár az életük is veszélybe kerülhet, amennyiben az anyjuk – vallási szabályokra hivatkozva – nem járul hozzá ahhoz, hogy szükség esetén vért kapjanak.[434] Az anya Ingrid Hoffmann úgy érezte, hogy gyermekeit vallási nézetei miatt vették el tőle. A Bíróság a 8. cikknek a 14. cikkel összefüggésben megvalósuló megsértését állapította meg, mert az ítélet hátrányos megkülönböztetést tartalmazott az anyával szemben a családi élet tiszteletben tartásához való joga tekintetében. A Bíróság azt kifogásolta, hogy az osztrák bíróság túlzott jelentőséget tulajdonított az anya vallási hovatartozásának, sőt az ítéletben külön ki is emelték, hogy a Jehova Tanúi által vallott tanok és alkalmazott magatartásformák veszélyesek lehetnek a gyermek számára. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy a vallással együtt járó magatartásformák képviselete illetve annak hiánya jelentőséghez juthat a szülők közötti választás esetén, azonban önmagában a vallásnak nem lehet meghatározó jelentősége, tehát ezen hivatkozás nem lehet megfelelő indok az anya elutasítására.[435]

A Sommerfeld vs. Németország ügyben a kérelmező azt kifogásolta, hogy a német bíróság nem biztosította számára a házasságon kívül született gyermekével való kapcsolattartást. Sérelmezte, hogy az ítéletet mindössze a gyermek kapcsolatot elutasító nyilatkozatára alapították, ahelyett, hogy pszichológus szakértőt vontak volna be az eljárásba. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy a német hatóságnak az apa és gyermeke közötti valódi kapcsolatot kellett volna feltárni, mert érdekei ezt kívánták volna meg. Megállapította tehát, hogy a német bíróság túlterjeszkedett mérlegelési jogkörén, és megsértette a kérelmező 8. cikkben biztosított jogait.[436]

(Egy másik) Hoffmann ügyben a kérelmező számára szintén nem biztosították a gyermekével való kapcsolattartás lehetőségét. Az eljárás során pszichológus szakértőt is

[433] Tancsik Annamária: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete *Családi Jog* XI. évfolyam 4. szám, 2013. december, 36-37.o.
[434] Vincent Berger: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, HVG Orac, Budapest, 372.o.
[435] Hoffmann vs. Austria, judgement of 23. June 1993.Series A, no. 255-C
[436] Sommerfeld vs. Németország, judgement of 8. July 2003., no. 31871/96

bevontak, azonban a bíróság ítéletét túlnyomó részt az anya és a gyermek nyilatkozataira alapozták. A Bíróság a 8. cikk megsértését csak a 14. cikkel együttesen értelmezve állapította meg, önmagában nem. Ennek is inkább az volt az oka, hogy a bíróság különbséget tett a házasságból illetve az azon kívül született gyermekek vonatkozásában való kapcsolattartás tekintetében, hiszen a „törvénytelen" gyermekekkel szűkebb körű kapcsolattartás lehetőségét biztosította az apának.[437]

A svájci kérelmező finn felesége a gyermekekkel Finnországba költözött miután elhagyta a férjét és egy nővel leszbikus kapcsolatot létesített. A sokáig húzódó gyermekelhelyezési per során az anya meghalt, és a finn hatóságok még ekkor sem az apánál, hanem az anya homoszexuális élettársánál helyezték el a gyermekeket, arra hivatkozva, hogy az anya évek óta közösen nevelte vele a gyermekeket és nekik is ez volt a kívánságuk, hogy vele szeretnének élni. A bíróság elmarasztaló döntésében kifejtette, hogy valóban indokolt a 12 év körüli gyermekek véleményének figyelembe vétele, azonban ha minden egyéb körülményt figyelmen kívül hagynak, és a tényeket nem mérlegeli a bíróság, az a 8. cikk sérelmét valósítja meg.[438]

A Vojnity v. Magyarország[439] ügyben a szerb származású magyar férfi hét évig tartó pereskedést követően fordult az Emberi Jogok Európai Bíróságához, mert álláspontja szerint a magyar hatóságok megsértették a családi élet és a magánélet tiszteletben tartásához való jogát, továbbá a bíróságok ítélete a diszkrimináció tilalmáról illetve a vallásszabadság biztosításáról szóló cikkekbe is ütközik. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletében kifejtette, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdekének figyelembe vétele mellett is aránytalan és indokolatlan az a döntés, amelyben a bíróságok a panaszost teljes egészében eltiltották a gyermekével való kapcsolattartástól. A magyar hatóságok nem indokolták kellőképpen, hogy a panaszos irracionális világlátása és hittérítő tevékenysége a gyermeke fejlődésére káros hatással lett volna. Ezáltal sérült a panaszosnak a teljes családi élethez való joga.[440]

A magyar bíróságok sok esetben nem képesek elvonatkoztatni olyan jellemzőktől vagy tulajdonságoktól az ítélet meghozatala során, amelyek valójában diszkrimináció alapját képezhetik. Érthető, hogy a magyar hatóságok nehezen szokták meg, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdekén túl a szülők személyiségi és alapvető emberi jogaira is tekintettel legyenek, azonban a Vojnity ügyhöz hasonló ítéletekben megállapított igen magas kártérítési

[437] Hoffmann vs. Germany, judgement of 11. October 2001. no. 34045/96
[438] C.v. Finland, judgement of 9 may 2006, no. 18249/02
[439] Vojnity v. Hungary judgement of 12 February 2013. no. 29617/07
[440] Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, amely az Európa Tanács tagjai által Rómában, 1950. november 4. napján kelt.. 8. 9.-14. cikk.

összegek előbb vagy utóbb rá fogják szorítani a bírákat arra, hogy az ítélet meghozatalakor ne támaszkodjanak nyilvánvalóan diszkriminatív tényekre.

9.2. Svédország

Svédországban a gyermekelhelyezés szabályairól az 1949.évi 381. törvény[441] rendelkezik, mely 1949. június 10-óta van hatályban, azóta több alkalommal módosították.

A törvény alapelvként rögzíti, hogy a szülői felügyeleti jog gyakorlását, a lakhatást és a kapcsolattartást rendező határozatok meghozatala során minden esetben a gyermek érdekeit kell szem előtt tartani. Annak megítélése során, hogy mi a legjobb a gyermek számára különösen figyelemmel kell lenni a gyermek alapvető igényére, hogy mindkét szülőjével bensőséges, jó viszonyban maradhasson. Ügyelni kell arra, hogy a gyermek ne kerülhessen olyan szülőhöz, akinél bántalmazás veszélyének lenne kitéve, illetve akinél akarata ellenére visszatartják, vagy egyéb sérelem érheti.[442] A gyermek születésétől kezdve mindkét szülője felügyelete alatt áll, ha a szülők házasok. Amennyiben nem házasok, a szülői felügyeleti jogok kizárólagos gyakorlója az anya. Ha a szülők később házasságot kötnek, mindketten jogosultak lesznek a felügyeleti jogok gyakorlása.[443] A különbségtétel a házas és nem házas szülők között abból a múlt századi elgondolásból ered, hogy amennyiben az anya nem él házasságban a gyermek megszületésekor, akkor valószínűleg egyedülálló, tehát a gyermek érdekét is az szolgálja, ha az anya jogosult a szülői felügyeleti jogok gyakorlására. Jelenleg ez a megoldás már meghaladott, hiszen a mai házasságon kívül született gyermekeket nem leányanyák, hanem élettársi kapcsolatban élő nők hozzák a világra.[444] Németországban is hasonlóan diszkriminatív szabályozás volt érvényben, melyet alkotmányellenessége miatt 2013-ban megszüntettek, Svédországban azonban ezt még nem változtatták meg.

A svéd bíróságok hosszú ideje kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy a gyermekek a szülők elválását követően is szoros kapcsolatban maradhassanak a szüleikkel, ezért régóta preferált megoldás a közös szülői felügyelet. Tehát, ha a szülők elválnak, attól még a szülői felügyelet közös marad, kivéve, ha a szülők ennek ellenkezőjéről állapodnak meg. A közös felügyelet megszüntetése vagy elrendelése során elsősorban arra kell figyelemmel lenni, hogy a szülők mennyire képesek a gyermeket érintő kérdésekben egymással együttműködni. 1998. október 1. óta a bíróság dönthet úgy is, hogy közös

[441] Az eredeti svéd jogszabályt fordította Szigeti Barbara.
[442] 1949.évi 381. törvény 2A.§
[443] 1949.évi 381. törvény 3.§
[444] Singer, Anna: Active parenting or Solomon's justice? Alternating residence in Sweden for children with separated parents *Utrecht Law Review,* Volume IV, Issue 2. June 2008. 36.o.

felügyeletet ítél meg még akkor is, ha az egyik szülő ezt ellenzi, de a bíróság úgy ítéli meg, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdeke ezt kívánja meg. Nem rendelheti el azonban a bíróság a közös szülői felügyeletet, ha azt mindkét szülő ellenzi.[445]

Az utóbbi években Svédországban is igen népszerű megoldásnak számít a különélő szülők körében a gyermek váltott elhelyezése. Míg az 1990-es évek elején a gyermekek mindössze 4%-a élt felváltva a szüleinél, 2005-ben már 21%. Jellemző az a megoldás is, miszerint a gyermek csak az egyik szülőnél van elhelyezve, azonban a másik szülővel való kapcsolattartás olyan széleskörű és gyakori, hogy valójában – nagyjából – ugyanannyi időt töltenek mindkét szülővel. (Ez a megoldás kb. a gyermekek 10%-át érinti).[446]

A közös szülői felügyeletnek valóban csak váltott elhelyezés esetén van értelme, hiszen ha a gyermek csak az egyik szülőnél lakik, akkor gyakorlatilag ő tudja csak gyakorolni a szülői felügyeleti jogokat. Azonban, ha a gyermek egy ideig egyiknél, majd a másiknál lakik, akkor mindketten aktívan részt vehetnek a gyermek nevelésében, vele egyformán szoros kapcsolatot alakíthatnak ki és még arra sincsen szükség, hogy egymást háborgassák. Álláspontom szerint, amennyiben a váltott elhelyezés személyi és anyagi feltételei megvannak, valóban ez lehet a lehető legoptimálisabb megoldás az egész felbomló család számára.

9.3. Olaszország

A gyermekelhelyezési per során kötelező a gyermek meghallgatása, annak érdekében, hogy a bíróság kellőképpen feltárhassa a gyermek érdekét, mert a döntés meghozatala során mindenekelőtt erre kell tekintettel lennie. A körülmények feltárása érdekében hivatalból is elrendelheti a bizonyítást. Annak a szülőnek a gondozásába kell helyezni, aki mellett a család felbomlásából eredő traumából a legkönnyebben képes regenerálódni, és aki mellett a személyisége a legjobb irányba fejlődhet. Az eljárás során a bíróságnak figyelembe kell vennie a szülők erre vonatkozó megállapodását is, azonban a gyermek érdekének mérlegelése kizárólag a bírót illeti meg. A gyermek elhelyezéséről szóló ítéletben rendelkezni kell a gyermektartásról és a kapcsolattartásról is, a gyermek érdekeinek megfelelően, akkor is, ha nincsen erre irányuló kereseti kérelem. Lehetőség van közös illetve megosztott szülei felügyelet elrendelésére is.[447]

[445] 1949.évi 381. törvény 4-5.§
[446] Singer, Anna: Active parenting or Solomon's justice? Alternating residence in Sweden for children with separated parents *Utrecht Law Review,* Volume IV, Issue 2. June 2008. 35.o.
[447] dr. Cserbáné dr. Nagy Andrea Ph.D. értekezés, Miskolc 2012. 239.o.és 246.o.

9.4. Németország

Németországban a szülői felügyelet[448] a gyermek 18 éves koráig illeti meg a szülőket. Ennek részjogosítványai: a gyermek lakóhelyének meghatározása, vagyonának kezelése és egészségügyi kérdésekben döntés hozatala. Németországban nincsen külön családjogi törvény a Familienrecht szabályait a Bürgerliches Gesetzbuch tartalmazza, azonban Familiengericht néven külön családjogi bíróságok működnek, melyek az Amstgericht részét képezik. Gyermekelhelyezési perekben nem a Landgerichthez, hanem az Oberlandesgerichthez lehet fellebbezéssel élni.

A Német Szövetségi Köztársaságban 1980-ban hozott törvény a közös szülői felügyeletet kifejezetten kizárta. A német Alkotmánybíróság azonban 1982-ben alkotmánysértőnek minősítette, hogy a közös szülői felügyeletre még kivételesen sincsen lehetőség.[449]

A gyermek jogainak biztosítása Németországban sem volt mindig magától értetődő. A szülői hatalom elnevezés csak a nyolcvanas években változott szülői felügyeleti joggá. A gyermek erőszakmentes neveléshez való joga is csak 1998-ban jelent meg a törvényi szabályozásban, de a mai napig nem teljesen elterjedt a köztudatban. A gyermek bíróság általi kötelező meghallgatása az őt érintő ügyekben is viszonylag új keletű irányelv, hiszen a nyolcvanas-kilencvenes években még jellemző volt, hogy a szülők kívánságának megfelelően döntöttek az elhelyezéséről, a gyermek meghallgatása, véleményének kikérése nélkül.[450]

Az „Anwalt des Kindes" azaz a gyermek ügyvédje azokban az esetekben jár el a gyermek érdekeinek képviseletében, amikor a szülők és a gyermek között érdekellentét áll fenn. Az ő feladata az érdekképviseleten túl az is, hogy a gyermek bizalmasa legyen, aki felvilágosítja őt az eljárás során az őt érintő kérdések vonatkozásában, illetve biztosítja, hogy a gyermek érdeke valóban mindenekfelett érvényesülhessen. A gyermek ügyvédje a szóhasználat ellenére nem minden esetben ügyvéd, lehet pszichológus, pedagógus, szociális tanácsadó is. Nem feladatuk az érintettek közötti közvetítés és a konfliktus feloldása, hanem a gyermek szubjektív látásmódjának és akaratának közvetítése a bírósági eljárás során.[451] A képviselő díjazása az eljárási költségek közé tartozik.[452]

Sok szülő a saját jogainak csorbításaként éli meg a gyermek ügyvédjének kirendelését, ezért igyekszik megakadályozni, hogy a gyermek a képviselőjével kapcsolatba lépjen. Ezt

[448] Sorgerecht
[449] Kőrös András: Változások a családjogban, Ügyvédek Lapja 1996/1., 4.o.
[450] Strecker, Christoph, 2010. i.m. 45.o.
[451] Strecker, Christoph, 2010. i.m. 46-47.o.
[452] 350-550 euró.

elvileg meg is teheti, hiszen semmi sem kötelezi arra, hogy a képviselővel való kapcsolattartást a gyermek számára biztosítsa. Azonban az ilyenfajta magatartás – a képviselő kirendelésén túl – már eleve megkérdőjelezheti a szülő nevelésre való alkalmasságát és a bíróság ezt ennek megfelelően is értékeli.[453]

A gyermek ügyvédjére vonatkozó szabályozással[454] kapcsolatosan felmerült az a kifogás, hogy miként képes az ügyvéd a gyermek mindenekfelett álló érdekének képviseletére, ha nem terheli (illeti) titoktartási kötelezettség, illetve nem tagadhatja meg a tanúvallomást. Bizonyos esetekben elképzelhető, hogy a gyermek olyan „titkot" oszt meg a képviselőjével, melyet nem szeretne a bíróság, még inkább nem a szülei tudomására hozni. Ilyenkor könnyen elveszítheti a gyermek bizalmát az ügyvéd, ha mégis továbbadja a rá bízott információt és ez esetben nem érvényesülhet a gyermek akarata.[455] Álláspontom szerint ezt a kérdést minden esetben a gyermek képviselőjének kell mérlegelni. Tekintve, hogy az elsődleges feladata, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdekeit képviselje, a tények, a peradatok és a gyermek véleménye ismeretében el kell tudni dönteni, hogy mi a helyes eljárás, mi szolgálja leginkább a gyermek érdekét.

Az 1998-as családjogi reformot megelőzően Németországban is jellemző volt, hogy válás esetén a gyermeket leginkább az anyánál helyezték el. Még inkább csorbította az apák jogait, hogy amennyiben a szülők nem voltak házasok, akkor a szülők különköltözése esetén a gyermek automatikusan az anyához került. A reformot követő jelentős változás, hogy a házasságon kívül született gyermekek szülei is azonos jogokkal rendelkeznek és együttesen gyakorolhatják a szülői felügyeleti jogaikat, közösen tartoznak felelősséggel a gyermekért.

Már az Emberi Jogok Európai Bírósága is kifogásolta a német gyakorlatot, miszerint a házasságon kívül született gyermekek esetében az apa csak az anya hozzájárulásával jogosult szülői felügyeleti jogát gyakorolni. A német Alkotmánybíróság megállapította, hogy a korábbi gyakorlat, miszerint az anya a szülői felügyeleti jog kizárólagos gyakorlója, ha a szülők nem házastársak, alkotmányellenes, mert súlyosan diszkriminatív, különbséget tesz a házas és nem házas apák jogai között.

A szülői felügyeleti jogok kérdését a BGB Art. 1626 szabályozza. A Wechselmodell, azaz a váltott elhelyezés tipikusnak mondható: eszerint a szülők dönthetnek úgy, hogy a gyermek gondozását és nevelését közösen oldják meg, úgy, hogy a gyermek hol egyiküknél, hol másikuknál lakik. Lehetőség van arra is, hogy a szülők továbbra is közösen gyakorolják a

[453] Strecker, Christoph, 2010. i.m. 49.o.
[454] Art.158-159.FamFG
[455] Strecker, Christoph, 2010. i.m. 48.o.

szülői felügyeleti jogaikat, abban az esetben is, ha már nem élnek együtt. Ebben az esetben minden a gyermeket érintő lényeges kérdésben együtt kell dönteniük, de a gyermek csak az egyik szülőnél tartózkodik.[456] Dönthetnek azonban úgy is – ez tekinthető a kivételnek – hogy az egyik szülő lemond a közös szülői felügyeletről és csak az alkalmankénti telefonálásra illetve találkozásra szorítkozik. Abban a kivételes esetben, ha a bíróság valamelyik szülő felügyeleti jogát megvonja, akkor kizárólag az a szülő dönthet a gyermekkel kapcsolatos kérdésekben, akinél őt elhelyezte. Alapvetően tehát a szülők jogosultak dönteni a gyermek elhelyezéséről, a Sorgerecht gyakorlásáról. A bíróság csak abban az esetben dönt a kérdésben, ha a szülők erről nem képesek megállapodni. A bírósági eljárás során a gyermek mindenekfelett álló érdekét kell szem előtt tartani és arra kell törekedni, hogy a per a lehető legkevesebb terhet rója rá. Az eljárás gyors lefolytatása is a gyermek érdeke, hogy a lehető legrövidebb ideig kelljen bizonytalanságban élnie.[457]

Ezt sok szülő megpróbálja kihasználni és eleve azt kéri a bíróságtól, hogy a gyermeket nála helyezze el és a másik szülő felügyeleti jogát vonja meg. Erre azonban csak kivételes esetekben kerülhet sor, nem elegendő arra hivatkozni, hogy nem képesek egymással megegyezni a gyermekelhelyezés tekintetében. A gyermeknek mindkét szülőjére szüksége van, ezt a szülőknek is be kell látni.[458]

Németországban a polgári perrendtartás és az Alkotmány is kötelezővé teszi, hogy a gyermekelhelyezési perben hallgassák meg a gyermeket, abban az esetben, ha már tud beszélni. Tehát már nagyon fiatal korban jelentőséget tulajdonítanak a gyermek véleményének. Én ezzel nem egészen értek egyet, hiszen a nagyon kicsi gyermek egyrészt még képtelen az érzéseit, igényeit, vágyait és elvárásait megfogalmazni, másrészt pedig rendkívül megterhelő lehet számára a bírósági meghallgatás. Bár ennek kiküszöbölése érdekében a német bíróságok igyekeznek mindent megtenni, például külön gyermekszobára hasonlító helyiségeket alakítanak ki, hogy a meghallgatást ott és ne a tárgyalóteremben kelljen lefolytatni. Ezen kívül a német családjogi bírók külön képzésben részesülnek, hogy ne jelentsen problémát egy kisgyermekkel való hatékony elbeszélgetés.

A német szabályozás a kapcsolattartás terén is a szülők jogkövető, a gyermek érdekeit szem előtt tartó magatartásából indul ki. A szülőknek tartózkodniuk kell minden olyan magatartástól, amely a gyermek másik szülőhöz való viszonyulását befolyásolja, vagy a

[456] BGB Art. 1687.
[457] BGB Art. 1697a
[458] Strecker, Christoph, 2010 i.m. 6. fejezet Sorgerecht

nevelést megnehezíti.[459] Ez a kötelezettség nem merül ki annyiban, hogy az egyik szülő nem neveli a másik ellen a gyermeket, hanem, hogy a kapcsolattartás előtti este időben lefekteti, hogy másnap ne legyen fáradt, elegendő mennyiségű ruhát csomagol neki. stb. Amennyiben a békés, megállapodáson alapuló rendezés nem vezet eredményre, a kapcsolattartás szabályozására kizárólag a bíróság jogosult. A kapcsolattartás szabályainak be nem tartása esetén a német FGG három kényszerítő eszköz alkalmazását rendeli: pénzbírságot, elzárást vagy erőszak (rendőrség) alkalmazását. Ezekkel az eszközökkel azonban csak a legvégső esetben élnek. Helyette inkább a közvetítői eljárást és más alternatív vitarendezési eljárásokat[460] vagy a szülőkkel szemben alkalmazható enyhébb szankciókat alkalmaznak, úgy mint a tartózkodási hely meghatározása jogának átruházása, szülői felügyeleti jog megszüntetése, a házastársi vagy gyermek tartásdíj leszállítása.[461]

Hasonlóan a magyar Polgári Perrendtartás által szabályozott esetekhez, a német bíróság is abban az esetben kérheti szakértő segítségét, ha úgy ítéli meg, hogy nem rendelkezik az ügy eldöntéséhez szükséges speciális szakértelemmel.[462] A szakértői díj, ami a hazai díjszabáshoz képest igen magas,[463] szintén a perköltség része, megfizetéséhez azonban igénybe lehet venni a Prozesskostenhilfe-t.[464] A perbe bevont pszichológus szakértő nem lehet tanácsadója vagy terapeutája a feleknek, legfőképpen azért nem, mert ők titoktartásra kötelezettek. A szakértői vélemény elkészítése során is tartózkodnia kell attól, hogy terápiába vonja az érintetteket, azonban arra törekednie kell, hogy a köztük lévő kapcsolatot – amennyire lehetséges – javítsa.[465]

A bíróság a gyermekelhelyezési pert a gyámhatóság segítségével kezdi el, szakértő kirendelésére csak abban az esetben kerül sor, ha a szülők nem tudnak egymással megállapodni és a bíróság sem tud mi alapján döntést hozni. A szakértői vélemény rendkívül részletes, a bíróság teljes bizonyossággal alapíthatja az ítéletét rá. Azonban az elkészítése hosszadalmas, költséges és a feleket is eléggé igénybe veszi, megviseli. Így valóban csak a legvégső esetben szokták kirendelni. A szakértő a szülők házánál is végez vizsgálatot, megfigyeli a szülőket, a gyermeket és a többi családtagot is. A gyermeket az iskolában, illetve óvodában is felkeresi, ott feljegyzéseket készít az aktivitásáról, magatartásáról, beszélget a pedagógusokkal is. A szakértői vélemény – alaposssága és részletessége miatt –

[459] Wohlerverhaltenspflicht BGB Art 1684.
[460] Cochemer Praxis.
[461] Baksa Gréta: A kapcsolattartás biztosításának lehetőségei a német jogban. *Családi Jog,* VII. évfolyam II. szám, 2009/6. 31-35. o.
[462] FamFG 163.§
[463] Kb. 3.000 – 6.000,- Euró.
[464] Költségkedvezmény.
[465] Strecker, Christoph, 2010. i.m. 44.-45.o.

hozzávetőlegesen fél év alatt készül el. Emiatt és a vele járó magas költségek miatt nem túl gyakran kérik a szülők a szakértő kirendelését.[466]

9.5. Egyesült Királyság

Az 1996-ban hatályba lépett Családjogi Törvény[467] rendelkezései nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a gyermekek mindenekfelett álló érdeke valóban érvényesülni tudjon. A szülőknek a bontóper kezdetén részt kell venniük egy tájékozódó megbeszélésen,[468] melynek során minden szükséges kérdést megvitatnak és részletes tájékoztatást is kapnak. A beszélgetések során kitérnek arra, hogy a gyermekek jólétét, kívánságait és érzéseit figyelembe kell venni, segítséget kapnak ahhoz, hogy miként tudják a gyermekeket felkészíteni a házasság felbomlásával járó kellemetlenségekre, illetve miként kerülhető el az erőszak.[469] A megbeszélés fő célja, hogy megkönnyítsék az egyezség létrehozását, a vagyon megosztás és a gyermek elhelyezés vonatkozásában, de másodlagosan cél lehet a terápiás hatás is. A gyermekek részvételét ezen megbeszéléseken nem támogatják, mert csak elnehezítené a megállapodási folyamatot, illetve túlságosan elvinné a közvetítést a terápia irányába, ami nem lehet cél, túllép a mediáció keretein.[470]

A Family Law Act leszögezi, hogy a bíróságnak tekintettel kell lennie arra, hogy az eljárás elhúzódása a gyermek érdekeivel ellenkezik. Azt is fontolóra kell venniük, hogy vajon nem előnyösebb-e a gyermek számára, ha a törvény értelmében egyáltalán nem hoznak határozatot. [471]

9.6. Franciaország

A Code Civil általános szabályként fogalmazza meg a szülők közös felügyeleti jogát.[472] Ami azt jelenti, hogy a szülők különköltözése önmagában nem változtat a szülői felügyeleti jogokon, illetve az ennek körébe tartozó kötelességeken, főszabály szerint azt közösen gyakorolják.[473] A jóhiszemű személynek vélelmeznie kell, hogy az a szülő, aki a szülői felügyeleti jog gyakorlása körében a gyermek személyét érintő mindennapi szokásos ügyben

[466] Salzgeber, Joseph: Familienpsychologische Gutachten, 5. Auflage, C.H. Beck, München 2011. 109-143.o.
[467] Family Law Act 1996
[468] Information meeting
[469] Family law act 8. szakasz (9) bekezdés
[470] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, 2001. i.m. 211.o.
[471] Filó Erika: Gyermeki jogok és a szülői felügyelet In.: (szerk. Filó Erika): *Emlékkönyv Pap Tibor professzor halálának 25. évfordulójára*
[472] Code Civil 372. § fordította dr. Nagy Orsolya http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=8993FB8C9E2B82A2D34E88C093400612.tpdjo11v_1?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20140129 letöltés ideje: 2014.02.01.
[473] Code Civil 373.§ (2) bekezdés fordította dr. Nagy Orsolya

eljár, a másik szülő egyetértésével teszi ezt. A mindennapi teendők körében, tehát a szülő egyedül is eljárhat, azonban a gyermek jövőjét érintő lényeges kérdések eldöntésekor mindkét szülő egyetértése szükséges.[474] A szülőktől a felügyeleti jogok gyakorlását csak abban az esetben lehet megvonni, ha alkalmatlanok annak gyakorlására.[475]

Amennyiben a szülők nem tudnak megállapodni a felügyeleti jogok gyakorlásáról, illetve arról, hogy a gyermek melyiküknél lakjon, a kérdést a bíróság dönti el. Ennek során a következőket veszi figyelembe: a szülők között korábban kialakult gyakorlatot, a gyermek szülőkhöz való kötődését, a szülők gyermektartási képességét, az egyéb tényeket, melyekhez a bíróság a bizonyítékok alapján jut hozzá. A bizonyítás során a környezettanulmánynak kiemelkedő jelentősége van.[476] Az ügyben eljáró bírónak kivételes esetben lehetősége van arra, hogy megtagadja a közös szülői felügyelet elrendelést, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az nem felel meg a gyermek mindenekfelett álló érdekének, vagy pedig lehetetlennek tartja. A bíróság valóban csak nagyon nyomós ok fennállása esetén jogosíthatja csak az egyik szülőt a felügyeleti jogok gyakorlására. Ilyen ok lehet, ha a szülő tartósan, teljes közönyösséget vagy érdektelenséget mutat a gyermek iránt, ha bizonyíthatóan képtelen az együttműködésre, illetve ha fennáll a gyermekrablás veszélye.[477]

Amennyiben a gyermeket valamelyik szülőnél elhelyezték, és ez a szülő lakhelyet kíván változtatni, erről köteles megfelelő időben tájékoztatni a másikat. Ha a költözés vonatkozásában nincsen egyetértés a szülők között, akkor a bíró dönt a gyermek érdekeinek figyelembe vételével. Ha másképp nem megoldható, akkor az egyik szülőt jogosítja fel a felügyeleti jogok kizárólagos gyakorlására.[478]

Az elhelyezés során a gyermeket nem lehet elválasztani a testvéreitől, kivéve, ha az együtt tartásuk lehetetlen, illetve, ha a gyermek érdeke mást kíván. Továbbá a lakóhely vonatkozásában is kiemelt jelentősége van az állandóságnak, mert a gyermeket csak kivételes esetben szabad kiszakítani megszokott környezetéből.[479]

Franciaországban is kötelező a szülők számára a mediáció igénybe vétele, amennyiben nem tudnak a szülői felügyeleti jogok gyakorlásáról megállapodni.[480]

Franciaországban 2002-ben vezették be a váltott elhelyezés intézményét. Ezt megelőzően a szülők dönthették arról, hogy a különköltözésüket követően a gyermek

[474] 372. cikk (2) bekezdés
[475] Code Civil 373.§
[476] Code Civil 373.§ (2) – 11-12 bekezdés fordította dr. Nagy Orsolya
[477] Szeibert Orsolya: Gyermekelhelyezéshez kapcsolódó aktuális problémák a XXI. század elején, *Családi Jog* VI. évfolyam 3. szám, 2008. szeptember 29.o.
[478] Code Civil 373. § (2) bekezdés fordította dr. Nagy Orsolya
[479] Code Civil 371.§ (5) bekezdés és 375.§ fordította dr. Nagy Orsolya
[480] Code Civil 373. § (2) – 10 bekezdés fordította dr. Nagy Orsolya

melyikükkel éljen a továbbiakban. Amennyiben erről nem tudtak megállapodni a bíróság döntötte el, hogy melyik szülőnél helyezi el a gyermeket, a másik szülő számára pedig biztosította a kapcsolattartás lehetőségét. A Legfelsőbb Bíróság határozottan elutasította, az alsóbb fokú bíróságok azonban a 2002-es bevezetést megelőzően is szívesen elrendelték a váltott elhelyezést, amennyiben a szülők azt közösen kérték. Persze csak egy „bújtatott" formában: a gyermeket elhelyezték az egyik szülőnél, a másik számára pedig olyan széleskörű kapcsolattartást biztosítottak, hogy valójában nagyjából ugyanannyi időt tölthettek mindkét szülővel. 2002 óta erre már nincsen szükség. Ha a szülők együttesen kérik az elhelyezésnek ezen módját, akkor azt is fel kell vázolniuk, hogy a gyakorlatban miként kívánják ezt megvalósítani. A bíróságnak hivatalból vizsgálnia kell, hogy a megállapodás a gyermek érdekének megfelel-e és azt is, hogy a szülők elhatározása befolyástól mentes-e.[481]

Amennyiben a bíróság úgy ítéli meg, hogy ez szolgálja leginkább a gyermek érdekeit, elrendelheti a váltott elhelyezést a szülők erre irányuló megállapodása hiányában is. Lehetőség van az ún. ideiglenes váltott elhelyezés elrendelésére is, mintegy próbaképpen, hogy a szülők megismerhessék, illetve kipróbálhassák, hogy esetükben működhet-e a bíróság által jónak tartott megoldás. A meghatározott idő leteltét követően a bíróság vagy véglegesíti a váltott elhelyezést, vagy az egyik szülőnél elhelyezi a gyermeket.[482]

A jelenlegi gyakorlat szerint a váltott elhelyezés iránti kérelmek 80%-át a szülők közösen terjesztik elő és ezeknek a bíróság 95%-ban helyt is ad. Azokban az esetekben, mikor a szülők nem kérik közösen, és a gyermek elhelyezését illetően nem tudnak megállapodni, csak 25%-ban kerül sor a váltott elhelyezés elrendelésére. A bíróságok ilyenkor a következő szempontokat mérlegelik: a szülők együttműködési hajlandósága, a szülők lakóhelyének egymáshoz való közelsége, megfelelő lakhatás és ellátás biztosításának képessége mindkét szülő esetében, a gyermek érdeke, szükségletei, véleménye és akarata, a gyermek életkora, a szülők foglalkozása és elfoglaltsága. Arra nézve, hogy milyen gyakorisággal történjen a váltás, nincsen általános érvényű szabály, mindig az ügy egyedi körülményeit mérlegelve kell ezt eldönteni.[483]

[481] Szeibert Orsolya: Gyermekelhelyezéshez kapcsolódó aktuális problémák a XXI. század elején, *Családi Jog* VI. évfolyam 3. szám, 2008. szeptember 29.o.
[482] Szeibert, 2008. i.m. 29. o.
[483] Szeibert, 2008. i.m. 29.-30. o.

V. A bizonyítás speciális szabályai a gyermekelhelyezés során

A gyermekelhelyezést érintő perekben számtalan pszichológiai szempont jelenik meg, melyek figyelembevételére a bírósági eljárás során legtöbbször nincsen lehetőség. Az érzelmileg túltelített perekben a jogi szabályozás sok esetben elégtelen. A bíróság a gyermek megfelelő helyen való elhelyezése érdekében széleskörű bizonyítási eljárást folytat le, melynek során elsősorban a 17. számú Irányelv útmutatásait veszi figyelembe. Kiemelkedő szerepe van a tanúvallomásoknak, a környezettanulmánynak, az óvodai és iskolai véleményeknek, azonban a kérdést legtöbbször a kirendelt pszichológus szakértő által készített vélemény dönti el.

1. A gyermekelhelyezés szempontjainak változásai

A gyermekelhelyezés kérdésében a bíróságnak a gyermek életét érintő minden lényeges körülmény feltárásával és együttes mérlegelésével kell határoznia. A körülmények és azok jelentősége minden esetben más, azonban szükség van egy egységes iránymutatásra, annak érdekében, hogy a bíróság döntése kellően megalapozott és kiszámítható lehessen.

1.1. Történeti előzmények (1950-es évek)

A Legfelsőbb Bíróság ide vonatkozó iránymutatásának megszületését megelőzően hazánkban is a szovjet mintájú irányelveket alkalmazták a gyermek elhelyezésekor, mely alapelvként szögezte le, hogy a szülő jobb anyagi helyzete nem szolgálhat alapul arra, hogy a bíróság a gyermeket nála helyezze el. Ehelyett azokat a körülményeket és tényezőket javasolta vizsgálni, melyek a gyermek érdekét szolgálják, úgy, mint: a szülő erkölcsi tulajdonságai, a gyermekkel szemben tanúsított nagyobb szeretete és figyelme, illetve a gyermeknek a szülőhöz való nagyobb ragaszkodása. Az ítélet meghozatala előtt meg kellett állapítani a gyermek kívánságát, azonban ez – függetlenül a gyermek életkorától – nem lehetett döntő jelentőségű az ügy eldöntése szempontjából. Leginkább azt az egyszerű irányvonalat követték, hogy inkább a szülőnél helyezzék el, mint másnál, illetve, hogy ha a gyermek nagyon fiatal vagy lány, akkor inkább az anyánál a helye. Amennyiben a döntést ezen egyszerű elvek mentén nem lehetett meghozni, akkor a tényállás „tüzetesebb” tisztázása

érdekében környezettanulmány elkészítését rendelte el a bíróság, mely azt jelentette, hogy a tanácsi kiküldött meghallgatta a házbizalmit a család életvitelével kapcsolatban.[484]

1961-től a Legfelsőbb Bíróság XXI. számú polgári elvi döntése[485] határozta meg a gyermekelhelyezés során figyelembe veendő szempontokat. Hangsúlyozta, hogy minden esetben a gyermek érdeke az elsődleges, a legfőbb szempont. Ezen felül - többek között - jelentősége volt a szülők anyagi viszonyainak, lakáshelyzetének is. Mértékadónak tekinteték, hogy melyik szülő személyében van nagyobb biztosíték arra, hogy a gyermek a társadalom építő tagjává váljék. Ennek felderítése érdekében a PED vizsgálni rendelte a szülők életkörülményeit, egyéniségét, egészségi állapotát, világnézetét,[486]erkölcsi tulajdonságait, életmódját, a családi életben, a munkahelyen és az élet egyéb területein tanúsított magatartását, a gyermekhez való ragaszkodása őszinteségét, a gyermek sorsa iránt való érdeklődést, és a vele szemben tanúsított magatartást, a gyermekről való gondoskodás módját, a gyermeknek a szülők iránt táplált érzelmeit, és a szülők nevelési képességeit valamint a szülőknek a békés házasélet felbomlásáért való felelősségét is. A gyermek elhelyezése tekintetében az elvi döntés hangsúlyozta, hogy a családi környezet légköre, a családi közösség tagjainak világnézete, erkölcsi tulajdonságai, életmódja, egymással és a társadalommal szemben tanúsított magatartása rendszerint döntő hatással van a gyermek fejlődésére, egyéniségének kialakulására, figyelembe véve azt a tapasztalatot is, hogy a családi élet szétzüllése a gyermekek erkölcsi épségét is megtámadja, és őket nem egyszer a züllés útjára taszítja. Az elvi döntés – a 17. számú Irányelvhez hasonlóan – kiemelte, hogy a gyermek elhelyezése nem lehet alku tárgya, legkevésbé az anyagi haszonszerzés vagy bosszúállás, zsarolás eszköze.[487]

Az elvi döntés kiemelte, hogy melyek a szülők kötelességei a gyermeknevelés során. Elsősorban az, hogy „a gyermek testi és erkölcsi jólétén, egészséges fejlődésén munkálkodjanak, a szeretet gyöngéd megnyilvánulásaival, de ha indokolt kellő szigorral és mindenekelőtt példamutató életmódjukkal alakítsák a jövő emberének jellemét, fejlesszék erkölcsi tulajdonságait”.[488] A szülők anyagi viszonyára és lakáshelyzetére is figyelemmel voltak, azonban ennek nem tulajdonítottak a többihez képest kiemelt jelentőséget. A környezettanulmány inkább csak az alapvető szükségletekre koncentrált: a lakás ne legyen

[484] Bacsó – Rády – Szigligeti, 1955. i.m. 275.o.
[485] BH1961.3.
[486] „Természetes, hogy ilyen nevelést csak az a szülő tud adni gyermekének, aki maga is szocialista meggyőződésű, olyan elveket vall, hogy világnézeti szempontból gyermekét a helyes úton tudja vezetni. A gyermek elsőrangú érdeke, hogy olyan nevelést kapjon, amely alkalmassá teszi, hogy a szocialista társadalmi rendre épülő hazának megbízható és hasznos polgára legyen. ” P.törv. 22610/1959. sz.
[487] Pap Tibor: *Családjog* 1972, 268.-271.o.
[488] XXI. PED Indokolás I.

túlzsúfolt, vizes, nyirkos, a gyermeknek legyen önálló, rendes fekhelye és nyugodtan tudjon tanulni. Kiemelte, hogy különösen körültekintően kell a bíróságnak eljárnia abban az esetben, ha felmerül annak a gyanúja, hogy a szülő csak azért ragaszkodik a gyermek nála való elhelyezéséhez, mert ezáltal szeretné megtartani a lakást, amelyben korábban közösen éltek.[489]

A P. törv. 22431/1957 sz. határozat is kiemeli, hogy a gyermek érdekének vizsgálata során nem az anyagi feltételek biztosítása a legfontosabb tényező. Legfőbb szempontként nevezték meg, hogy a szülő feladata és felelőssége, hogy a gyermek a társadalom építő tagjává váljék, ezért a bíróságnak minden esetben annál a szülőnél kellett elhelyezni a gyermeket, aki személyében nagyobb biztosítékát látta ennek.[490]

A XXI. PED - nagyon helyesen - a pszichológia modern tételeit is felhasználva kifejtette, hogy alapvetően a gyermek számára az a legideálisabb állapot, és kiegyensúlyozott fejlődését az biztosítja leginkább, ha mindkét szülője gondoskodását és szeretetét élvezheti: „A nevelés munkája rendszerint akkor hozza meg méltó gyümölcsét, ha abban a gyermek jövőjéért való felelősség tudatától áthatva mindkét szülő tevékenyen részt vesz. A család egységének megbomlása azonban az apát, anyát egyaránt szerető gyermek lelkében súlyos válság felidézője lehet. Ezért társadalmunk erkölcsi felfogása azt várja a szülőktől, hogy múló érzelemváltozások, könnyelmű kalandok, fellobbanó indulatok hatása alatt ne engedjék megbontani a család egységét, hanem közös gyermekük érdekében emelkedjenek felül az érzéseiken, és felelősségük tudatában jussanak el annak felismeréséhez, hogy gyermekeik helyes fejlődése végett együtt maradásukra, békés együttélésükre van szükség”.[491] Amennyiben a kapcsolat olyannyira megromlott, hogy a további együttélés több keserűséget hozna, mint örömet és az elválás elkerülhetetlen, a szülőknek azt kell mindenekelőtt szem előtt tartani, hogy ha már nem is házastársak, de életük végéig szülők maradnak, mindketten felelősséggel tartoznak gyermekük sorsáért.

Az elvi döntés hangsúlyozta, hogy a gyermek sorsáról való döntést a körülmények széleskörű vizsgálatának és elemzésének kell megelőznie.[492] Minden helyzet egyedi, az egyes szempontok közül egyik sem kaphat nagyobb hangsúlyt a többinél, azokat együttesen,

[489] Csiki-Simor, 1962. i.m. 258.o.
[490] „ A szülők anyagi viszonyai és lakáshelyzete tehát nem közömbös tényezők. A gyermek érdekét azonban nem lehet leszűkíteni a jobb anyagi ellátottságra és a kedvezőbb lakáshelyzetre, hanem az a döntő, hogy a Csjt. 75§ (1) bekezdésében felsorolt szempontok mellett melyik szülő személyében van nagyobb biztosíték arra, hogy a gyermek a társadalom építő tagjává válik.” XXI. sz. PED
[491] XXI.sz. PED, Indokolás I.
[492] XXI.sz. PED, Indokolás III.

egymással összefüggésben kell értelmezni.[493] „Az egymással ellentétesen ható tényezők jelentőségének súlya, s több szempont együttesen alakítja ki azt a képet, amely megmutatja a gyermek érdekében szükséges helyes döntést."[494] Figyelemmel kellett lennie a bíróságnak, hogy a szülőt vajon az őszinte szeretet vagy csak a tartásdíj fizetés alóli mentesülés vágya, esetleg a másik szülővel szembeni bosszúvágy hajtja, amikor a gyermek nála való elhelyezését kéri.

Az imént felsoroltakon túl – a megalapozott döntés meghozatala és a körülmények teljes körű feltárása érdekében – a bíróságnak figyelemmel kellett lennie arra is, hogy melyik fél magatartása vezetett a kapcsolat megromlásához, és milyenek voltak az életközösség megszakadásának körülményei, a szülő a gyermekével szembeni kötelességeit miként teljesítette, miként fejezi ki vele szembeni szeretetét, milyen gyakran látogatja, mennyire törődik vele, ismeri-e a gyermek azt a környezetet, ahova vinni akarják, a mostohaszülővel milyen a gyermek kapcsolata, a gyermek melyik szülőhöz ragaszkodik jobban.[495]

A XXI. számú PED megállapításai rendkívül modern felfogásról tesznek tanúbizonyságot, hiszen minden olyan lényeges körülményt figyelembe vesz, amely a gyermek érdekének megállapításakor szerepet játszhat. Elmondható azonban, hogy az elvi döntés által lefektetett alapelvek és a családjog által (is) hangoztatott nemek közötti egyenjogúság ellenére, a bírói gyakorlatban hosszú ideig tartotta magát az az álláspont, miszerint az anya minden esetben alkalmasabb a gyermek nevelésére, mint az apa: „Több kötődés van anya és gyermeke, mint apa és gyermeke között. Az anya nem akar rosszat gyermekének, ezért amit tesz vele, az jobb, amit az apa tesz vagy tenne vele: az anya több lemondásra hajlandó gyermekéért, mint az apa, a házasságnak illetve a felbomlása utáni életformának az anya-gyermek kapcsolat köré kell szerveződnie, az anya esetleges alkalmatlansága az anyaszerepre rendkívüli bizonyítási eljárást kíván, míg az apa alkalmatlansága az apaszerepre magától értetődik."[496]

Ez volt tehát a társadalom meglátása a bíróság apákhoz való hozzáállásáról, nevezetesen, hogy az apának nem is érdemes harcba szállnia gyermekéért, mert esélye sincsen a „nőpárti" bíróságokkal szemben. Ezen hozzáállásnak a hatása még a 2000-es években is

[493] „Ez elsősorban azért szükséges, mert az ilyen perek gyakran a szenvedélyek viharos kitörései által felzaklatottak, a szülői szeretet, a gyermekért való harc és nem egyszer a bosszúállás és a gyűlölet megnyilatkozásai alakítják ki a tárgyalások hangulatát, márpedig a bíróságnak függetlenítenie kell magát ezeknek a hatásaitól, s nem az anya vagy az apa oldaláról, hanem egyedül a gyermeknek és egyben a társadalomnak az érdeke szempontjából kell vizsgálnia és eldöntenie az ügyet." XXI. sz. PED

[494] Csiki-Simor, 1962. i.m. 248.o.

[495] Csiki-Simor, 1962. i.m. 248.-258.o.

[496] Hernádi Miklós: Felesleges apák, ÉS 1983 február 25. Idézi: Bérczes István: A családjog és női-férfiúi egyenjogúság *Magyar Jog* XXXII. évfolyam 1. szám. 1985. január

megmutatkozott, de napjainkban már láthatók a változás jelei. A statisztikai adatok is azt mutatják, hogy azokban az esetekben, ahol a szülők nem kötnek egyezséget a gyermek elhelyezéséről, az apák ugyanolyan esélyekkel indulnak, mint az anyák. Való igaz, hogy az elmúlt 50 évben sokat változott a férfiak apaszerephez való hozzáállása is.

Az egyenlőség biztosítása során erre is tekintettel kell lenni. Más vonatkozásban, de ugyanezt a megállapítást tette az Alkotmánybíróság, mikor azt mondta: a férfi és nő közötti különbözőség jogi elismerése nem csorbítja egyenjogúságukat. Őket csak abban az esetben kell azonos módon kezelni, ha ennek ésszerű oka van.[497] Az egyenlő jogok és egyenlő esélyek biztosítása terén én inkább arra helyezném a hangsúlyt, hogy ha a körülmények folytán az anya alkalmasabb a gyermek nevelésére, akkor az apának a lehető legszélesebb körű kapcsolattartási lehetőséget kell biztosítani, mert csak így érhető el az, hogy a család, felbomlása ellenére is, be tudja tölteni a gyermek irányába oltalmazó funkcióját.

A XXI. PED megállapításainak és alapvetéseinek döntő többsége a mai napig megállja a helyét, nagy részük át is került a jelenleg hatályos 17.sz. Irányelv iránymutatásai közé, hiszen a gyakorlat is igazolta, azok helyénvalóságát többek között az állandóságra törekvés, a testvérek szétválaszthatatlansága, a kapcsolattartás joga és kötelessége terén is.

A XXI. PED utolsó bekezdése a mai napig helytálló: „Ezt a pert elvesztheti a felperesi vagy alperesi oldalon álló szülő, de sosem szabad elvesztenie a gyermeknek.”

2. A jelenlegi szabályozás: a 17. számú Irányelv a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról

A jelenleg hatályos és alkalmazott 19. és 24. számú irányelvekkel módosított 17. számú Irányelv is rendkívül széles látókörű, valóban a gyermek mindenekfelett álló érdekének biztosítására fókuszál, és ennek érdekében alkalmazza a pszichológia megállapításait is annak érdekében, hogy a bíróság a gyermek életét érintő minden körülmény feltárásával és együttes mérlegelésével hozhassa meg döntését. Sajnos azonban hiába a felvilágosult szabályozás, ha a szülők még ma is leginkább a saját érdekeiket tartják szem előtt, akkor is, ha mindezt a gyermek érdekeire hivatkozással teszik. Az esetek többségében a szülők önzése néhány motívum köré csoportosítható: az érzelmi sértettség, az anyagi érdekek, a lelkiismeret megnyugtatása, a támadó védekezés, megfelelési kényszer, bosszú és mások bíztatása.[498]

[497] 14/1995 (III.13) AB.Hat.
[498] Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: A felbomló család gyermeke, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 39.-46.o.

Leggyakrabban az érzelmi sértettség és az anyagi érdekek motiválnak, esetleg a kettő együtt. Sokszor az elhagyott fél bosszúvágya nem hagyja nyugodni az indulatokat. A lelkiismeret megnyugtatására azokban az esetekben van szükség, amikor a távozó szülő valójában nem csak volt partnerétől, hanem közös gyermeküktől is eltávolodott érzelmileg, azonban nem szeretné, ha ez a gyermek számára is kiderülne, ezért „látszat harcba" kezd a gyermek nála való elhelyezése érdekében. A támadó védekezés valójában szintén a másik szülő ellen irányul, pl. hogy lemondjon a gyermektartásdíjról. A megfelelési kényszer a társadalom elvárásaira reflektál, a mások biztatására megindított perekben pedig többnyire a nagyszülők, esetleg az új házastárs mozgatják a háttérben a szálakat.

Nehéz helyzetben van a bíróság, a mielőbbi befejezés és a megalapozott döntés dilemmájában. A döntés meghozatalának nyilvánvaló nehézségén túl a szülők azt várják és a 17. számú Irányelv is úgy rendelkezik, hogy minden a gyermeket érintő körülményt tárjon fel és mérlegeljen a bíróság. Másrészt azonban mindezt a lehető legrövidebb idő alatt tegye, hiszen a gyermeknek az az érdeke, hogy a sorsa minél előbb rendeződjön.

A gyermek érdekeinek figyelembe vétele azt jelenti, hogy számára olyan környezetet és olyan boldog, szeretetteljes és megértő családi légkört kell biztosítani, amely lehetővé teszi, hogy személyisége harmonikusan fejlődjön. A tényállás tisztázása érdekében a bizonyítékok széles köre alkalmazható.

Általánosságban a bíróságnak gondosan vizsgálnia kell, hogy a szülőket az egyéniségük, az életmódjuk, erkölcsi tulajdonságuk, személyiségük alkalmassá teszik-e a gyermek nevelésére. Figyelembe kell venni a gyermekhez való ragaszkodás őszinteségét, a gyermeknek a szülő iránt táplált érzelmeit, a gyermeknek az egyik vagy másik szülőhöz való kötődését, a szülő nevelési képességeit, az iskoláztatási lehetőségeket. Nem lehet döntő körülmény a szülők vagyoni helyzetének különbsége, a gyermek kora vagy neme. Önmagában az sem, hogy melyik fél magatartása miatt romlott meg a házasság.

A legfőbb szempont tehát a szülők gyermeknevelésre való alkalmassága. Általánosságban ennek megállapítása azért okoz nehézséget a bíróság számára, mert csak kivételes esetben fordulhat elő, hogy valamelyik szülő nem alkalmas a gyermek nevelésére, tehát az alkalmasság megállapításával nem kerülünk közelebb a per eldöntéséhez, hiszen, ha mindketten alkalmasak, akkor kihez kerüljön a gyermek. Ennek megállapítása érdekében tehát szélesebb körű bizonyítást kell lefolytatni, melynek során fel kell tárni a szülők és a gyermekek kapcsolatát. A bíróságnak a gyermek életét érintő minden körülmény feltárásával és együttes mérlegelésével kell határoznia. Egyes kiragadott körülmények túlértékelése, más

szempontoknak pedig figyelmen kívül hagyása akadályozza, hogy a gyermek elhelyezésénél a gyermek érdeke megfelelően érvényesüljön.[499]

Ennek során objektív (lakhatás, mozgástér, együtt élő személyek száma, anyagi lehetőségek) és szubjektív szempontokat (egyéniség, személyiség, életmód, erkölcsi tulajdonságok) is figyelembe kell venni, mely utóbbiak megítélésére nem létezik abszolút mérce, ezért kell nagyon körültekintően eljárni.

2.1. Anyagi szempontok és megfelelőbb lakhatás biztosítása

Alapvetően nem tekinthető döntő körülménynek a szülők vagyoni helyzete, azonban a bizonyítási eljárás során vizsgálni kell a szülők anyagi és lakáshelyzetének alakulását, különösen abból a szempontból, hogy a gyermek tartása és gondozása, egészségügyi ellátottsága melyik szülő környezetében biztosított jobban. Nem lehetnek az anyagiak az elsődleges szempontok, hiszen a válást követően ritkán azonos a két szülő anyagi helyzete, az egyik általában kénytelen lesz lejjebb adni a megszokott életszínvonalából. A pszichológia megállapítása szerint a gyermek iránt érzett őszinte ragaszkodás és feltétel nélküli szeretet a biztosítéka a gyermek kiegyensúlyozott személyiségfejlődésének, nem pedig a szocioökonomiai státusz.[500]

A gyermekelhelyezési per során gyakran felmerül, hogy a szülők nem győzik ígéreteikkel túllicitálni egymást, hogy melyikük tud több különórát és egyéb foglalkozást biztosítani a gyermek számára. Én ezekkel a korai fejlesztő programokkal kapcsolatban Vekerdy Tamás álláspontjával értek egyet, aki rendszeresen hangsúlyozza, hogy nem abból lesz sikeres és boldog felnőtt, aki már óvodás korában úgy teljesített, mint egy felnőtt. A gyermeket hagyni kell, hadd csinálja a dolgát: legyen gyermek, játsszon szabadon, ugyanis a játék során fejlődik az elméje, a pszichéje és a képességei.[501]

Nyilvánvalóan nem elhanyagolandó szempont a gyermek elhelyezésénél, hogy a szülőnek, aki a továbbiakban a gyermeket nevelni kívánja, van-e hol laknia. Korábban – a szocializmus idején – ennek még kiemelkedőbb szerepe volt, hiszen legtöbbször az a fél maradhatott a közös lakásban, akinél a gyermeket elhelyezték, így a szülők még ádázabb harcokat vívtak a gyermekért.

Napjainkban – tekintettel az általánosnak mondható nehéz anyagi körülményekre – elmondható, hogy alapvetően két megoldás közül választanak a szülők. Egyrészt továbbra is

[499] BH.2001.479.
[500] Társadalmi-gazdasági helyzet.
[501] Vekerdy Tamás: Vagyok, mint minden ember fennség. In.: Popper-Ranschburg-Vekerdy: *Sorsdöntő találkozások: szülők és gyermekek*. Saxum Kiadó, Budapest, 2005. 98.o.

közösen használják a lakást, amennyire az lehetséges, megosztva. Sok szülő kényszerül ebbe a helyzetbe, ami aztán további konfliktusokat szül, hiszen számtalan megoldhatatlan szituációt teremt. Például, annak ellenére, hogy továbbra is együtt élnek, a gyermeket nem nevelhetik közösen, hiszen – mint azt a statisztikai adatokból is láthatjuk – csak nagyon ritkán élnek a szülők a közös szülői felügyelet lehetőségével, a gyermek csak egyiküknél van elhelyezve. Rengeteg anyagi probléma is adódhat: ki vette ma a reggelit a gyermeknek? Ki fizette a mozijegyet? Továbbá miként tudja az elvileg különélő szülő a kapcsolattartást gyakorolni? Vigye el valahova a gyermeket, akivel amúgy is minden nap találkozik? Ezek a problémák azért nem olyan súlyosak, hogy ne lehetne átlépni rajtuk, feltéve, ha mindkét fél kompromisszum-kész és együttműködő. Alapvetően pedig a gyermeknek is jobb, hogy továbbra is mindkét szülője jelen van az életében. Valódi konfliktus csak akkor alakulhat ki, ha az egyik fél új párkapcsolatot alakít ki, mert onnantól kezdve a rendszer nem lesz fenntartható.

A másik megoldás, amivel a szülők gyakran élnek, hogy az egyik szülő elhagyja a közös lakást. Ez a szülő legtöbbször a férfi, hiszen többnyire az anyához kerülnek a gyermekek, s maradhatnak a jól megszokott otthonukban.

További két lehetőség van a közös otthont illetően: az egyik, hogy az együttélés során albérletben éltek. Ez viszonylag könnyen megoldható, mert vagy elköltözik az egyik fél és a továbbiakban a másik viseli egyedül a terheket, vagy pedig mindketten elköltöznek – külön-külön - egy másik – kisebb, olcsóbb – bérleménybe. Azok a szülők pedig, akik nagyon rossz anyagi körülmények között élnek, általában valamelyik rokonuknál laknak, mint szívességi lakáshasználók. Természetesnek vehető, hogy ilyenkor annak kell elköltöznie, aki nem tartozik a családhoz, aki utólag került bele. Kutatásom során volt azonban példa arra is, hogy a család kitette a fiúgyermek „szűrét” és az anyát (a menyüket) valamint az unokájukat tartották a házban.

Láthatjuk tehát, hogy a helyzet nem sokat változott az elmúlt két évtized során, legfeljebb annyit, hogy napjainkban nem azért jár együtt a gyermek és a lakás, mert a bíróság azon szülő számára biztosítja a lakáshasználatot, akinél a gyermeket elhelyezte, hanem mert a szülők ebben állapodnak meg. A statisztikai adatok tanúsága szerint a gyermekek egyezség alapján az anyához kerülnek, az apa pedig vagy kényszerűségből velük marad, vagy elmegy, ahova tud. Egyesek szerint akár „a híd alá is”.

2.2. Nevelési alkalmasság és képességek

A szülőknek fel kell készíteniük a gyermeket az önálló életvitelre, a társadalomba való beilleszkedésre. Ez esetben azt szükséges vizsgálni, hogy melyik szülő mutat több és jobb nevelési készséget. Ennek keretében a szülők személyiségét, életvezetését illetve erkölcsi tulajdonságait kell feltárni, melyhez célszerű pszichológus szakértő segítségét igénybe venni. Ezen képességek tanúbizonyítással és a felek nyilatkozata során csak nehézkesen bizonyíthatók.

Az Irányelv szerint a legfontosabb értékek, melyeknek a szülők nevelésében helyet kell kapniuk a következők: béke, emberi méltóság, türelem, szabadság, egyenlőség és szolidaritás.[502] Az értékek közvetítése során a gyermeket fel kell készíteni a társadalomba való beilleszkedésre is, ehhez elengedhetetlen a szülők részéről a megfelelő mértékű felelősségtudat.

2.2.1. Pszichológus szakértő igénybe vétele:

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. sz. Módszertani Levele (az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről) szerint a pszichológus szakértő vizsgálata a nevelési alkalmasság vizsgálatára is kiterjed. A gyermeknevelésre való alkalmasság az átlagos értelmi színvonalon felül az érzelmi stabilitás és gazdagság, valamint a pozitív jellemvonások valamilyen megkövetelhető minimumát jelenti.[503] A szakértői véleményben a nevelési alkalmasság szintjét is meg kell határozni, amely ennek megfelelően lehet: átlagos, átlagosnál jobb, átlagosnál gyengébb, vagy alkalmatlan. Nevelési alkalmatlanságot akkor véleményezhet a szakértő, ha a szülői személyiség vizsgálata súlyos devianciák jelenlétére utal, ha a gyermek személyiségében súlyos fejlődési zavarok, speciális indokú traumatizáció, vagy veszélyeztetettség adat együttese jelenik meg és ez kapcsolatba hozható a kérdéses szülői személyiségjellemzőből következő magatartással, vagy, ha a szülő korábban bűncselekményt követett el.[504] Természetesen nem minden bűncselekmény sorolható ide, hiszen egy közlekedési baleset gondatlan okozása, vagy egy enyhébb gazdasági bűncselekmény elkövetése még nem tesz valakit gyermeknevelésre alkalmatlanná. Azonban ha a szülő erőszakos bűncselekményt követett el, még inkább, ha azt a gyermek vagy hozzátartozója sérelmére, akkor mindenképpen felmerül a szülői alkalmatlanság. Abban a – leggyakoribb esetben – ha

[502] A gyermekek jogairól szóló New-yorki egyezmény nyomán (1991. évi LXIV. törvény)
[503] Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. sz. Módszertani Levele az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről.
[504] Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. sz. Módszertani Levele az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről.

mindkét szülő egyaránt alkalmas a gyermek nevelésére, az érzelmi kötődés mintázatai alapján dönthető el a kérdés.

A jelenleg tapasztalható gyakorlat már egyenlő esélyeket biztosít az apa és az anya számára. Korábban azonban gyakran előfordult, hogy ebben a kérdésben a bíróságok automatikusan az anya mellett voksoltak, hiszen széles körben elterjedt volt az a nézet, hogy az anyák lényegesen alkalmasabbak a gyermek nevelésére és a háztartás vezetésére. A hatvanas években íródott tankönyvek még alaptételként szögezték le, hogy: „az apa rendszerint csak akkor igényelheti sikerrel a gyermek nála való elhelyezését, ha a gyermek kellő gondozását biztosítani tudja. A háztartást nem vezető, magányosan élő férfi nem képes a gyermek étkeztetését, tisztántartását, felügyeletét kifogástalanul ellátni, ez női gondozást kíván. Amennyiben az apa újabb házasságot köt, vagy szüleivel, esetleg egyéb rokonával lakik együtt és családjának női tagjai vállalják a gyermek gondozásával járó ilyen munkát, úgy ez a nehézség elhárul.” [505]

Ennek megfelelően az apának csak akkor volt esélye a gyermek nála való elhelyezését kérni, ha legalább egy nő együtt lakott vele. Mára ez a hozzáállás sokat változott, egyrészt azért, mert ma már a férfiak is igyekeznek jobban kivenni a részüket a háztartási és nevelési feladatokból.

A háztartási munkák elvégzése során adódó nehézségekről a 17. sz. Irányelv ekként rendelkezik: „Az a házastárs, akár férfi, akár nő, aki az említett kötelezettségek teljesítésével bizonyította, hogy alkalmas a gyermek körüli teendők ellátására, a gyermek életkorától és nemétől függetlenül, egyenlő feltételekkel igényelheti a gyermek nála való elhelyezését.„

Már a 17. sz. Irányelv megszületése előtt is hangsúlyt fektettek arra, hogy a szülő nevelői képességei kiterjednek-e arra is, hogy a tanuláshoz szükséges segítséget meg tudja-e adni a gyermek számára.[506] Úgy gondolom, ennek csak akkor lehet kifejezett jelentősége, ha a szülők iskolai végzettsége nagyban eltér egymástól, de úgy vélem, hogy ez nem túl gyakran fordul elő, hiszen azok az emberek, akiknek ennyire különböző az érdeklődési köre, ennyire eltérő az intelligenciája, karrierje és a lehetőségei, viszonylag ritkán találnak egymásra és vállalnak gyermeket.

A szocializmus idején még kimondottan előnyt jelentett, ha az egyik szülő pedagógus volt: „a pedagógus élethivatása, hogy a kezére bízott gyermeket közösségi szellemben, a szocialista társadalom építésére és továbbfejlesztésére képes emberré nevelje”. [507] Ma már a

[505] Csiki-Simor, 1962. i.m. 248.o.
[506] Csiki-Simor, 1962. i.m. 248.o.
[507] Csiki-Simor, 1962. i.m. 260.o.

szülők foglalkozásának nincsen számottevő szerepe, ennek ellenére a perekben szívesen hivatkoznak rá.

A másik szülő ellen nevelés már a XXI. sz. PED-ben is megjelent, mint alkalmatlan nevelési képesség.[508] Ez a mai napig kiemelkedő jelentőséggel bír, leginkább azért, mert a gyermek számára rendkívül romboló, ha a gondozó szülője folyamatosan negatívan nyilatkozik a másik szülőjéről.

A pszichológiában legáltalánosabban elfogadott nézőpont szerint a szülői nevelői magatartás két dimenzión ábrázolható. Az egyik a kontroll dimenziója, mely azt jelzi, hogy a szülő milyen mértékű szabadságot biztosít gyermeke számára az élet egyes területein, milyen viselkedési szabályokat ír elő és vár el. Két végpontja a teljes kontroll és a „nem követelés". A másik dimenzió az emocionális viselkedés, amely a gondoskodás, a gyermek felé fordulás mértékét jelzi. Az emocionális dimenzió eleje és vége a meleg-elfogadó és a hideg elutasító. A gondoskodó, szeretetteljes szülőre jellemző a barátságos, meleg hangú interakció, tekintetbe veszi gyermeke szükségleteit, érzéseit, kívánságait. Büszke sikereire, stresszhelyzetben támogatja, bátorítja. Ez a fajta szülői magatartás már csecsemőkorban megkönnyíti a biztos kötődés kialakulását. Soha nem alkalmaz fizikai büntetést, inkább dicsérettel, pozitív ösztönzéssel nevel. Ha valamit megtilt vagy helytelenít, azt mindig megindokolja és nem azzal, hogy azért mert én vagyok az apád/anyád és én azt mondtam. Ha a szülő szeretettel közeledik a gyermek felé, akkor ő ezt viszonozni fogja, élvezni fogja a szülővel töltött időt, ezáltal a nevelési hatékonyság is nő. A szülő szeretetteljes gondoskodása arra motiválja a gyermeket, hogy megfeleljen az elvárásoknak, ezáltal ellenállóvá válik a kortárscsoportok olyan értékeivel szemben, melyek nagyon távol esnek a család által képviselt értékrendtől. A két dimenzió szélső értékeinek kombinációi négyféle attitűdöt eredményezhetnek: 1. meleg-engedékeny (permisszív), 2. hideg-engedékeny (elhanyagoló), 3. meleg-korlátozó (autoritatív), 4. hideg-korlátozó (autoriter). Az elmúlt negyven év kutatásai azt mutatják, hogy a gyermek kiegyensúlyozott fejlődése szempontjából az autoritatív magatartás a legeredményesebb szülői nevelési stílus, hiszen a szülő melegséget, elfogadást sugároz a gyermek felé, a nevelés és a korlátozás pedig a gyermek érdekében történik. Hatására a gyermek önálló, autonóm, önbizalommal teli egyéniséggé válik. A permisszív szülői magatartás mindent megenged, mindent elfogad, a gyermekkel szemben nem támaszt korlátokat, elvárásokat. A gyermek később sem fogja tudni, hogy mihez tartsa magát,

[508] „ Az a szülő, aki elvakultságában közvetlen vagy közvetett módszerekkel arra törekszik, hogy a gyermek érzelmi világából kiölje vagy csak elhalványítsa a másik szülő iránti szeretetet és tiszteletet, a jogi következményektől eltekintve kihívja maga ellen a társadalom erkölcsi elítélését."

hiányozni fog belőle a kompetencia érzése. Az elhanyagoló és az autoriter szülő többnyire nem foglalkozik a gyermekével, nem kíváncsi rá, nem dicséri, nem is büszke rá. Azonban, amikor valamilyen krízishelyzet áll elő, vagy a gyermek valami helyteleníthető magatartást tanúsít, azonnal érvényre juttatja durva, agresszív, megkérdőjelezhetetlen hatalomérvényesítő technikáját, azonnali feltétel nélküli engedelmességet követel. Az ilyen körülmények között felnövő gyermek vagy rendkívül visszahúzódó, szégyenlős, lehangolt, közömbös, bizalmatlan, konfliktushelyzetben engedelmes és passzív lesz, mert tudja, hogy szülei elvárásának akkor felel meg, ha láthatatlan. A másik véglet, hogy agresszív, ingerlékeny, engedetlen, és antiszociális lesz, ezáltal lázad szülei autoriter magatartása ellen.[509]

A nevelés során mindvégig arra kell törekedni, hogy a gyermek interiorizálja[510] a szülő által képviselt érékeket, tehát ne azért viselkedjen az elvárásoknak megfelelően, mert fél a helytelen magatartás következményeitől, hanem azért, mert a szülői elvekkel ő maga is egyetért. Erre körülbelül 9-10 éves korára lesz képes a gyermek, ekkor már be tudja tartani a legfontosabb erkölcsi normákat. Az ésszerűség és az átgondolt belátás alapján felismeri mások szempontjait és azokat tiszteletben tartja. Ekkorra alakul ki az un. racionális erkölcs.[511]

Látszik tehát, hogy nagyon sok múlik a szülő nevelési képességein, hiszen a gyermek személyisége a nevelés és a szülő-gyermek interakciók során fejlődik ki. A nevelés nem egy fondorlatos tudomány, amit könyvekből kellene elsajátítani, mindössze két nagyon egyszerű dologra kell figyelni, amikor a szülő gyermeket nevel. Az első és legfontosabb az őszinte elfogadás, a feltétel nélküli szeretet. A gyermeket úgy kell szeretni, ahogy van, soha nem szabad feltételhez kötni. A másik pedig a következetesség. Teljesen mindegy, hogy milyen elvek mentén nevel a szülő, ha ahhoz következetesen ragaszkodik, és minden esetben ésszerű magyarázatot ad az általa elvárt magatartásra. Amennyiben ezt a két – egyszerűnek tűnő, de nehezen kivitelezhető – elvet szem előtt tartja, biztos lehet benne, hogy boldog és kiegyensúlyozott gyermeket fog felnevelni. Ez adja meg számára az érzelmi biztonságot, ebből fejlődik ki az egészséges önbizalma, magabiztossága. „A gyermek ugyanis azzal a szeretettel szereti önmagát, amivel a szülei szeretik őt, később ezt adja vissza nekik és más kapcsolataiban is”. [512]

Összefoglalva: a jó szülő, aki képes kiegyensúlyozottá és boldoggá tenni a gyermekét a következő tulajdonságokkal bír: feltétel nélkül elfogadja és támogatja gyermekét,

[509] Ranschburg, 2005. i.m. 46-54.o.
[510] Interiorizáció: viselkedési szabály elsajátítása; valamely norma ösztönössé válása.
[511] Ranschburg, 2003. i.m. 24-25.o.
[512] Ranschburg: Szülők és gyermekek-jól értjük egymást? In.:Gutman Bea (szerk.): *Családi boldogság, családi pokol?* Jaffa Kiadó, Budapest, 2009. 19.o.

gondoskodó, szeretetteljes, következetes, ésszerű és elfogadható korlátokat állít, ritkán büntet, sokat dicsér. Az ilyen típusú emberek többnyire kiegyensúlyozottak, harmonikus házasságban élnek, felelősséget éreznek egymás és a családjuk iránt, ezért velük ritkán találkozhatunk a gyermekelhelyezési perek során.

Kivételes esetben felmerülhet, hogy a szülők nevelési képességét valamely betegség korlátozza, pl.: mentális vagy pszichiátriai megbetegedés, súlyos stroke, daganatos vagy autoimmun betegség. Ilyen esetben orvosszakértő bevonása szükséges. Természetesen, ha valamelyik szülő olyan krónikus betegségben szenved, melynek következtében saját maga ellátására sem képes, nem lehet alkalmas a gyermek nevelésére. Sajnálatos módon azonban a szülők gyakran hivatkoznak a perben a másik nem létező, vagy nem akadályozó betegségére, annak érdekében, hogy a gyermeket náluk helyezze el a bíróság. Hangsúlyozandó, hogy ilyen helyzetekben a bíróságnak mindig nagyon körültekintően kell eljárni, mert az a szülő sokkal inkább alkalmatlan a gyermeknevelésre, aki mindent elkövet annak érdekében, hogy a másikat befeketítse, mint az, aki ugyan kis nehézségek, akár folyamatos gyógykezelés mellett, de őszintén tudja nevelni gyermekeit.

Kiemelendő, hogy az ilyen helyzeteket minden esetben egyedileg kell elbírálni, mert adott esetben egy jól kordában tartott, rendszeresen ellenőrzött betegség egyáltalán nem lehet gátja a gyermeknevelésnek. Vannak bizonyos pszichiátriai megbetegedések, melyekre szívesen hivatkoznak a szülők annak érdekében, hogy bebizonyítsák a másik fél alkalmatlanságát: neurózis, szorongásos zavar, skizofrénia, paranoia, hangulatzavarok, szenvedélybetegségek, személyiségzavarok. Ezek közül a leggyakrabban előforduló betegség a hangulatzavarok közé sorolható depresszió. Főleg az apák hivatkoznak rá előszeretettel, tekintve, hogy az anyák jelentős hányada átesik az úgynevezett szülés utáni depresszión.[513] Ezek hosszabb-rövidebb ideig tartó epizódok, azonban a gyermeknevelési képességet egyáltalán nem befolyásolják, mivel még kezelés nélkül is viszonylag gyorsan és nyom nélkül gyógyul az érintett.

2.3. Az állandóság szerepe

„A gyermek egészséges személyiségfejlődését az segíti elő, ha megszokott környezetében, őt szeretettel körülvevő személyek gondozásában nevelkedhet. A gyermek számára

[513] Enyhébb változata a baby blue, amely szinte minden kismamát érint, súlyosabb módja pedig a laktációs pszichózis, amely csak ritkán fordul elő, azonban akár életveszélyes is lehet, az anyára és a gyermekre nézve is, tehát sürgős orvosi beavatkozást igényel.

biztonságérzetet nyújt a megfelelő környezet állandósága, a környezetváltozás, az elhelyezés váltogatása viszont szorongást, félelemérzetet kelthet benne.” [514]

Grád András megállapítása szerint[515] ezt a szempontot az utóbbi 40 évben kissé túlmisztifikálta a bírói gyakorlat. És valóban sok esetben túlzott jelentőséget tulajdonítottak a gyermek elhelyezése során az állandóságnak. Ez vezethetett ahhoz a gyakorlathoz, hogy – sok esetben ügyvédi tanácsra – a szülők igyekeztek maguknál tartani a gyermeket, egy esetleges ideiglenes intézkedés ellenére is, vagy pedig gyakran lopták el egymástól a gyermeket, hogy aztán az állandóságra hivatkozva kérhessék a náluk való elhelyezést. Ezt a nem kívánatos gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság is felismerte, ezért ma már szerencsére indokolt mértékben veszik figyelembe az állandóság követelményét az elhelyezésnél.

Annál is inkább, mert álláspontom szerint csak nagyon kicsi gyermek esetében van jelentősége az állandóságnak (tehát 3-5 év alatt). Kiemelendő, hogy kisgyermek esetében sem a környezet, hanem a gondozó állandósága a jelentős. A nagyobb gyermekek pedig már kimondottan élvezik a változatosságot, és ha a kisebb korban kialakult kötődési mintázataik jól működnek és az anyával szoros összefüggésben álló „ősbizalom” kialakult, akkor semmiféle káros következménye nem lehet a változásoknak.

Nyilvánvaló tehát, hogy nem annyira a környezet, hanem sokkal inkább a gondozó személy állandósága a meghatározó a gyermek biztonságérzete szempontjából, ezért nem érdemes arra hivatkozni, hogy az egyik szülő azért alkalmasabb a gyermek nevelésére, mert ő továbbra is abban a házban lakik, ahol a gyermek addig nevelkedett: „Az állandóság abban az esetben is fennáll, ha a szülő gyakran változtatja meg a lakóhelyét, mert az állandóságnak a szülő-gyermek kapcsolat szempontjából van jelentősége”.[516]

Grád és munkatársai kutatásuk során[517] arra a megállapításra jutottak, hogy egyezséggel zárult perben szinte kivétel nélkül, ítélettel befejezett perben pedig 90%-ban annál a szülőnél került elhelyezésre a gyermek, akinél a per megindulásakor lakott. Ez főleg abban az esetben eredményez igazságtalan döntést, ha éppen az a szülő hivatkozik rá, aki jogellenesen vette magához vagy tartja magánál a gyermeket. Megállapításuk szerint tehát az erőszakos, jobb önérvényesítő képességgel rendelkező szülőnek nagyobb esélye van a gyermek megtartására.

[514] LB. 17. sz. Irányelv
[515] Egyenesen szent tehénnek nevezi az állandóságot : Grád András – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Mítosz és valóság – a gyermekelhelyezési perek tapasztalatai a statisztikai adatok fényében. *Családi Jog* VI. évfolyam 4. szám. 2008. december, 8.-15.o.
[516] BH.2009.245.
[517] Grád András – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Mítosz és valóság – a gyermekelhelyezési perek tapasztalatai a statisztikai adatok fényében. *Családi Jog* VI. évfolyam 4. szám. 2008. december, 8.-15.o.

Álláspontom szerint a feltárt összefüggésekből levont következtetés hibás, mert nem számol azzal a sokkal valószínűbb eshetőséggel, hogy azért volt a gyermek a per kezdetén annál a szülőnél, akinél végül elhelyezték, mert a szülők és a gyermek számára is így volt a legjobb. A szülők az esetek döntő többségében nem vívnak ádáz küzdelmeket, nem erőszakoskodnak, nem lopkodják a gyermeket. Az általam megvizsgált több ezer ügyben, mindössze néhány tucatnyi olyan ügy volt, ahol a vita elmérgesedett, egyébként a felek – számomra is meglepő módon – elég békésen tudnak válni. A közvélekedésben és az ügyvédek körében azért él ennek ellenkezője, mert nyilván csak a „balhés" válások kapnak nagyobb visszhangot, akik kulturáltan tudnak elszakadni egymástól, azok nem kerülnek az újságok címlapjára. Az ügyvédek szintén csak egy vékony szeletét ismerik a történéseknek, mert a bíróságon szerzett tapasztalataim szerint azok, akik képesek közös megegyezéssel, egy hangos szó nélkül elválni, azok nem mennek ügyvédhez, ebből kifolyólag velük nem találkoznak a jogi képviselők, így okkal gondolhatják személyes tapasztalataik alapján azt, hogy „minden válás sárdobálásokkal teli".

A bíróság álláspontja szerint az állandóság nem vehető figyelembe annak a szülőnek a javára, aki azt önkényes, erőszakos magatartásával, a másik szülőnek a gyermek életéből való kirekesztés szándékával teremti meg.[518]

Annál is inkább, mert az ilyen szülői magatartást nem nézi jó szemmel a bíróság, mint ahogy azt kifejezésre is juttatta a 17. sz. Irányelvben: „Súlyosan esik a szülő terhére, ha – szembeszegülve a bírósági határozattal – különböző eszközökkel (pl. új perek ismétlődő indításával) akarja megakadályozni a gyermeknek a másik szülőhöz kerülését, abban bízva, hogy – az állandóság szempontjára tekintettel – a gyermek végül is nála marad. A bíróságnak alkalmaznia kell mindazokat a jogi eszközöket, amelyek bármelyik szülőnek az erőszakos, önkényeskedő, a bírósági határozat kijátszására törekvő magatartását meggátolják. Ha valamelyik szülő a gyermeket egyoldalú elhatározással, önkényesen viszi el a gyermeket jogszerűen magánál tartó szülőtől, megfelelő rendelkezéssel (pl.: ideiglenes intézkedéssel) olyan helyzetet kell teremteni, hogy a jogszerűen eljáró szülő érvényt szerezhessen jogainak."

2.4. Testvéri és más rokoni kapcsolatok

Amennyiben a családban több gyermek is van, felmerülhet a szülőkben, hogy ha már úgyis mindenüket meg kell osztaniuk a válás során, akkor elosztják a gyermekeket is. Lehet, hogy ez a megoldás kézenfekvőnek és gazdaságosnak tűnik, de alapos megfontolást igényel. Abban a nem túl gyakori esetben, ha a gyermekek között nem alakult ki szoros kötődés, és

[518] BH.1998.180.

egyértelmű, hogy az egyik gyermek az apához, a másik az anyához kötődik jobban, (ez szakértői kérdés) akkor ez valóban jó megoldás lehet mindenki számára. Azonban, ha a gyermekek között jó testvéri kapcsolat van, segítik, szeretik egymást, a kisebb példaképének tartja a nagyobbat és felnéz rá, akkor nem érdemes a fejlődő személyiségüket még azzal is megterhelni, hogy nem csak egyik szülőjüket, hanem szeretett testvérüket is elveszítik.

A testvéreket tehát csak indokolt esetben szabad egymástól elválasztani. A gyermekek egymáshoz, illetve az egyik/másik szülőhöz való kapcsolatának, ragaszkodásának vizsgálata legtöbbször szakértői vizsgálatot igényel, de meg kell hallgatni a gyermekek véleményét is. E helyzet megítélésénél különösen a serdülőkorú gyermek kívánsága nem hagyható figyelmen kívül, még akkor sem, ha 14. életévét még nem töltötte be. [519]

A más rokonokhoz való ragaszkodásnak is jelentősége lehet, mert például, ha az anya együtt lakik a nagymamával, akihez a gyermeket szoros érzelmek fűzik, ez egy újabb szempont lehet az elhelyezéskor. Egy kedves, gondoskodó nagyszülő semmivel sem pótolható érzelmi biztonságot nyújthat a gyermeknek, különösen a válás nehéz időszakában.

2.5. A szülők magatartása

A házassági hűséget sértő magatartás csak akkor értékelhető a gyermek elhelyezése során, ha az a családdal szembeni felelőtlenséget, önzést, közömbösséget juttatja kifejezésre.[520] Ennek ellenére nagyon gyakran hivatkoznak erre, hiszen a vétlen fél minden esetben sértve, megbántva érzi magát, amit a per során sem képes eltitkolni. A helyes értékelés érdekében minden esetben vizsgálni kell a másik házastárs magatartását is, mert lehet, hogy az vezetett el a hűtlenséghez. „Ha ugyanis a visszamaradó házastárs szeretet nélküli, tűrhetetlen magatartásával, netán tettlegességgel, vagy a házastárs számára elviselhetetlen más magatartással (pl. sorozatos megaláztatás, megszégyenítés, kíméletlen önzés) maga idézte elő a házasság megromlását, a másik házastárs távozását, az éppen ennek a szülőnek a nevelésre való alkalmatlanságára szolgálhat – az össze körülmények körében terhére mérlegelendő – bizonyítékul.”[521]

A férfiak a szexuális, a nők pedig az érzelmi hűtlenséget tolerálják nehezebben. Ennek evolúciós pszichológiai magyarázata van. A törzsfejlődés során az emberi faj is úgy szocializálódott, hogy a férfiak számára a – vadállatokhoz hasonlóan – az volt a lét folyamatosságának és bizonyos esetekben a létfenntartásnak is a biztosítéka, hogy minél több

[519] LB. 17. sz. Irányelv
[520] LB. 17. sz. Irányelv
[521] LB. 17. sz. Irányelv

utódot nemzenek. Amennyiben megállapodtak egy nő mellett, akkor számukra kiemelkedően fontos volt, hogy erőforrásaikat ne egy idegen férfi gyermekének nevelésére fordítsák. Ez a mai napig így van, bár már nem ennyire barbár formában. Egyetlen férfi sem örülne annak, ha kiderülne, hogy nem ő a gyermeke apja. Ezért van az, hogy a férfiak a szexuális hűtlenséget nem tudják megbocsátani, hiszen „a gyermeknek mindig csak az anyja biztos". Ezzel szemben a nők számára annak van jelentősége, hogy a férfi maradjon mellettük a gyermeknevelés kezdeti, megterhelő időszakában és biztosítsa számukra a megfelelő környezetet. Ez abban az esetben lehet garantált, ha a férfi érzelmileg kötődik az anyához. Ezért nagyon lesújtó a nő számára – még a XXI. században is – ha a férfi szerelmes lesz egy másik nőbe, mert akkor valószínűleg elhagyja őt és a továbbiakban nem lesz, aki az elvárt biztonságos környezetet megteremtse.

2.6. A szülők vallása

A szülők vallása semmi esetre sem képezheti alapját a gyermekelhelyezési szempontoknak, ezzel kapcsolatban a szülőknek kell dönteni, a bíróság ezt az aspektust nem vizsgálja.[522] Mégis sok konfliktus eredője lehet. Egy magyar férfi ügye egészen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságáig jutott, amely meg is állapította a jogsértést.[523]

Nehéz helyzettel kell szembenéznie a bíróságnak, amennyiben a szülő életvitele, nevelési elvei egyértelműen – a pszichológus szakértői vélemény szerint is – károsak a gyermekre nézve, azonban a szülő arra hivatkozik, hogy a bíróság nem foglalkozhat világnézeti különbségekkel. Ez a gyakorlatban három vallás gyakorlói esetében szokott előfordulni: a Hit Gyülekezete, a Jehova Tanúi és a Scientologiai Egyház tagjai körében, mert az ő hitelveik és nevelési elveik eltérnek az általában szokásostól, így sokszor – ha a másik szülő nem az egyház tagja – a családtagok számára nehezen tolerálhatók.

Legtöbbször az okozza a problémát, hogy a felekezethez tartozó illetve nem tartozó szülők nevelési elvei lényegesen eltérnek egymástól. Olyannyira, hogy ez a gyermekben szorongást okozhat. Alapjaiban azonban a vallási különbözőségen alapuló különbségtétel a szülők között nem fogadható el: „ a szülők közötti világnézeti különbözőségek egyik szülőre nézve sem járhatnak hátrányos következményekkel, nem értékelhetők a javára vagy a terhére sem. Más kérdés az, hogy ha a szülő nevelési elvei, magatartása közösségellenes, deviáns, a gyermek alapvetői érdekeivel szembenálló tartalmakat hordoznak magukban, úgy ezt a

[522] BH2001.479.
[523] Vojnity vs. Hungary

gyermekelhelyezésnél, a gyermek nevelésére, gondozására és egészséges erkölcsi fejlődésének biztosítására való alkalmasság körében értékelni kell.” [524]

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága által a Hoffmann vs. Ausztria[525] ügyben hozott ítélet értelmében, a szülők közötti vallásbéli különbözőségek nem értékelhetők egyiküknek sem a javára, sem a hátrányára.[526] Ilyen esetben a bíróság csak azt vizsgálhatja, hogy az általuk képviselt valláson alapuló nevelési elvek hordoznak-e deviáns, vagy a gyermek érdekeit sértő elemeket. Amennyiben igen, ez megalapozhatja a szülő gyermeknevelésre való alkalmatlanságát.

2.7. Érzelmi kötődés

Álláspontom szerint – tekintettel arra, hogy az esetek döntő többségében mindkét szülő egyaránt alkalmas a gyermek nevelésére – a szülő és a gyermek között kialakult érzelmi kötődésnek van a legmeghatározóbb szerepe a gyermek elhelyezése során, azonban ennek megállapítása jelenti a legnehezebb feladatot, amelyhez mindenképpen pszichológus szakértő igénybevétele szükséges és a vizsgálat egyik legfontosabb kérdése.

A szülők és a gyermek közötti érzelmi kötődés vizsgálatára kiforrott módszerek állnak a szakértők rendelkezésére, illetve a pszichológus személyes tapasztalata is segítségére van ennek megállapításakor. Ugyanakkor soha nem szabad elfeledkezni a szituációs hatásokról, főleg kisebb gyermekek esetén. Felmerülhet ugyanis a gyermek szülő általi befolyásolásának lehetősége. Rendkívül körültekintően kell ezért eljárni, a körülményekre is mindig figyelemmel kell lenni. Jelentősége van például annak is, hogy kivel érkezett a gyermek a vizsgálatra, kapott-e tőle valami nagyobb ajándékot vagy arra vonatkozó ígéretet, kinél töltötte az elmúlt hétvégét stb.

A szakértők a gyermek érzelmi kötődésének vizsgálatakor általában közvetett kérdéseket alkalmaznak, leginkább annak érdekében, hogy ki tudják iktatni a szülő befolyásolását. Megkérdezik például, hogy mit tenne, ha nyerne a lottón, kivel osztaná meg a nyereményt, kivel utazna szívesen egy távoli országba, az aranyhaltól mit kívánna stb. Természetesen a vizsgálat során közvetlen kérdéseket is fel lehet tenni, azokat azonban minden esetben fenntartásokkal kell kezelni, hiszen még a legjóhiszeműbb szülők is igyekeznek felkészíteni gyermeküket a vizsgálatra, jó előre „szájukba rágva” a „jó” válaszokat. Célszerű ezért a „kit szeretsz jobban apát vagy anyát” típusú kérdések helyett,

[524] BH1998.132.
[525] Hoffmann vs. Austria, judgement of 23. June 1993.Series A, no. 255-C
[526] Ezt mondja ki a BH.1994.2 és a BH.1998.132.

inkább a mindennapi életre vonatkozó kérdéseket feltenni, úgy, mint ki megy érted az iskolába, ki készíti neked a vacsorát, ki szokta megmosni a hajadat, idézz fel egy jó és egy rossz emléket stb. Egy kellőképpen elszánt szülőt azonban, ez sem tántoríthat el, hiszen egy könyvtárban, vagy az interneten könnyedén utána nézhet, hogy a vizsgálati helyzetben milyen kérdéseket tehetnek fel a gyermeknek és szépen felkészíti a helyes válaszra. Ezért tartom nagyon fontosnak, hogy a szakértő kellőképpen felkészült, tapasztalt és körültekintő legyen, kellő mennyiségű kérdést tegyen fel, illetve vizsgálatot végezzen el, hiszen kiemelkedő jelentősége van a kötődés megállapítása során, hogy kizárjuk a befolyásolás lehetőségét.

A közvetett és közvetlen kérdésekre adott válaszok és a feltáró beszélgetés során elhangzottak együttesen elég megbízható támpontot adnak az érzelmi kötődés meghatározásához, melyhez további kiegészítést adhat a családrajzok elemzése.[527]

A gyermekek alapvetően négy alaptípusba sorolhatók[528] aszerint, hogy milyen módon viszonyulnak a szüleikhez a krízishelyzetben. Vannak a pozitívan közömbösek, akik nem élik meg túl nagy megrázkódtatásként a vizsgálati szituációt és az egész elhelyezésre irányuló pert, mert mindkét szülőjükhöz egyformán kötődnek és mindkét szülő részéről érzik a biztonságot nyújtó szeretetet és támogatást, ezért számukra mindegy, hogy melyik szülőhöz kerülnek.

A negatívan közömbös gyermek éppen ennek ellenkezőjét éli át, számára azért nincsen jelentősége annak, hogy melyik szülőhöz kerül, mert valójában egyikhez sem kötődik igazán, egyikük részéről sem érzi az érzelmi biztonságot.

Vannak olyan gyermekek, akik szinte elmenekülnének otthonról, mert úgy érzik, hogy a válást követően még kevésbé érezhetik magukat biztonságban. A negyedik csoportba pedig azok tartoznak, akik határozott és megrendíthetetlennek tűnő véleménnyel rendelkeznek arról, hogy melyik szülővel kívánnak élni. Ez akár már egészen kicsi gyermekeknél is jelentkezhet, leginkább abban az esetben, ha nagyon nagy különbség tapasztalható a két szülő között a gyermek felé való érzelmi odafordulásban, azaz az egyik szülő nyilvánvalóan mindent megtesz érte és nagyon szereti, a másik pedig szinte tudomást sem vesz róla. Manapság – szerencsére – ez utóbbi csak ritkán jellemző. Ráadásul ebben a helyzetben nem is merülhet fel a szakértő bevonásának szükségessége, mert nem valószínű, hogy az ilyen szülő kéri a gyermek nála való elhelyezését.

[527] Németh, 2010. i.m. 321.o.
[528] Csoportosítás: Lantosyné Dabas Erzsébet: A szülők válásának reakciói gyermekekben, idézi: Németh Rita: Az igazságügyi pszichológus szakértő szerepe a családjogi perekben In: Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára Pécs 2010 PTE 319.o.

Fontos szerepe van a szülők részéről tanúsított ragaszkodás őszinteségének is, ezt legkönnyebben a tettek mentén lehet feltárni, amelyek az adott szituációban nem biztos, hogy teljesen önzetlenek és őszinték. Ennek kiszűréséhez is nagyfokú szakértői tapasztalatra van szükség.[529]

2.8. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménye

Az eljárás során - összhangban a Gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezményben és a 12/1995 (VI.22) IM rendeletben foglaltakkal – a gyermek számára lehetőséget kell biztosítani arra, hogy az őt érintő kérdésben, miszerint melyik szülőjével szeretne élni, véleményét elmondhassa. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek kívánságát figyelembe is kell venni az elhelyezés során. A perben a gyermeket ítélőképességére és korára tekintettel közvetlenül vagy szakértő útján kell meghallgatni. A 14. életévét betöltött gyermek elhelyezéséről szóló döntés csak egyetértésével hozható. kivéve, ha az általa választott elhelyezés a fejlődését veszélyezteti.[530]

3. Különös bizonyítási eszközök a gyermekelhelyezés során

A polgári eljárásjog szabályai szerint nem kötött a bizonyítási rendszerünk, a bíróság előtt szabad bizonyítás folyik. Ez irányadó a beszerzendő bizonyítékok vonatkozásában és azok értékelésekor is.[531] Ez azt jelenti, hogy a felek a rendelkezésükre álló bizonyítékokat korlátozás és jogszabályi kötöttség nélkül felhasználhatják a perben. Természetesen e megállapítást finomítani kell azzal, hogy nem hagyhatók figyelmen kívül bizonyos, a Pp - ben is fellehető kötöttségi elemek, illetve más jogszabályi tilalmak. Ilyen kötöttségek a vélelmek és az ideiglenes igazságok, továbbá, ha a fél okirattal bizonyít, a bíróság az egyéb bizonyítást mellőzheti. (Vélelmek megdöntésére és okirati bizonyításra a gyermekelhelyezést érintő perekben azonban csak ritkán kerül sor.) Jogszabályi tilalom, miszerint nem használhatók fel a perben a jogellenesen keletkezett bizonyítékok (pl. nem engedélyezett titkos lehallgatás útján rögzített beszélgetés), ugyanakkor a bíróság mérlegelése szerint használható fel a

[529] Lantosyné csoportosítása szerint a szülők a gyermekhez való ragaszkodás minőségét tekintve a következő csoportokba sorolhatók: őszinte aggódás, igazi szeretet, a szeret hiányát leplező látszatbuzgóság és a gyermek iránti nyílt közömbösség. Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: A felbomló család gyermeke, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 46.o.

[530] Csjt. 74.§

[531] Pp. 3.§ (5) bekezdés: Ha törvény másképp nem rendelkezik, a bíróság a polgári perben alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához, vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve, szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint felhasználhat minden egyéb bizonyítékot, amely a tényállás felderítésére alkalmas.

megengedett módon keletkezett, de törvényellenesen megszerzett bizonyíték. Az általam vizsgált pertípusokban utóbbi két eset gyakran előfordul.

A házassági perekben a bíróság az általa szükségesnek talált bizonyítást hivatalból is elrendelheti.[532] Nincs szükség tehát arra, hogy a bíróság arra várjon, valamelyik fél előterjeszt egy olyan bizonyítékot, melynek segítségével végül eldönthető a per. A Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.720/2007. számú ügyben hozott ítéletében utal arra, hogy a bíróság a kiskorú gyermek elhelyezése, a szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás tárgyában akkor is elrendelhet hivatalból bizonyítást, ha azokról nem házassági perben kell döntenie.

Mint az általam készített statisztikai adatokból is kitűnik, bizonyításra csak kivételesen kerül sor, hiszen az esetek döntő többségében a szülők egyezséget kötnek, amit a bíróság jóvá hagy és ezért nem is vizsgálja a körülményeket. Elvileg a bíróság csak akkor hagyhatja jóvá a szülők egyezségét, ha az a gyermek érdekeivel nem ellentétes, azonban erről valójában soha nem lehet meggyőződve, hiszen semmiféle bizonyítást nem folytatnak, a gyermeket legtöbbször nem is látják, meg sem hallgatják. Miként tud így a bíróság megbizonyosodni arról, hogy a szülők által (röviden) előadott tények megfelelnek a valóságnak és az általuk jóváhagyni kért egyezség valóban a gyermek érdekeit szolgálja? Mindössze annyit feltételezhetünk, hogy mindketten a legjobbat akarják a gyermeknek, ez azonban nem biztos, hogy az érdekét is szolgálja.

A gyermek sorsának egyezséggel való rendezése főleg közös megegyezéssel elválók esetén jellemző, ezért többnyire legfeljebb két tárgyaláson eldől a kérdés, az egész eljárás hamar lezajlik. Azonban láthatunk arra is példát, hogy egy évekig tartó pereskedés után is köthetnek a felek egyezséget, feltehetően azért, mert mindketten belefáradnak a procedúrába, vagy pedig a hosszú eljárás során a gyermekek felnőnek, és az egyik szülő már annyira elidegenedett tőlük, hogy inkább „lemond" róluk.

A kereseti kérelemről való döntéshez a bíróság számára csak közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésre, úgymint a felek személyes előadása, tanúvallomások, környezettanulmány, pszichológus szakértői vélemény, iskolai és óvodai vélemény. Ráadásul minden, amiről értesül, az a szülőkön keresztül, megszűrve érkezik a tárgyalóterembe, tehát már emiatt sem lehet objektív. Alapvetően nehezen bizonyítható kérdéseket (emberi kapcsolatok, érzelmek, kötődések, csalódások, bosszúállás) kell a jog eszközével szabályozni a gyermekelhelyezési perekben.[533] A szülők a per során mindent megtesznek annak

[532] Pp. 286. § (1) bekezdés
[533] Boér Emőke: A gyermekelhelyezés, gyermektartás és a gyermekkel való kapcsolattartás *Család-gyermek-ifjúság*, IX. évfolyam 5. szám, 2005. május 7.o.

érdekében, hogy a bíróság előtt magukat a lehető legjobb, a másikat a lehető legrosszabb színben tüntessék fel, így a bírónak már csak emiatt is nehéz dolga van, ha a „valós helyzet" feltárására törekszik.

Tovább nehezíti a bíróság dolgát, hogy a gyermekek kivétel nélkül ki vannak téve a befolyásolás veszélyének, melyet gyakorlatilag lehetetlen kivédeni. A szülők rendkívüli leleményességről tesznek tanúbizonyságot akkor, ha a gyermek elcsábításáról van szó. Hogy milyen eszközökhöz folyamodnak, az sok mindentől függ: kulturáltság, családi környezet, anyagi helyzet, a gyermek kora és természete. A befolyásolásra törekvés minden perben megjelenik, csak hol finomabban, hol egyértelműbben,[534] de mindenképpen a gyermek látja kárát.

Az ilyen perekben, amennyiben bizonyítási eljárásra is sor kerül, minden esetben heves érzelmek, erőteljes kötődések, csalódottság, sértettség és düh vezérlik a felek cselekedeteit, ezért nem ritka, a szülők odáig mennek, hogy az anyát prostitúcióval, az apát a gyermekei terhére elkövetett pedofil cselekedetekkel vádolják meg. A büntető eljárások szinte minden esetben – bűncselekmény elkövetésének hiányában – megszüntetésre kerülnek, arra azonban kiválóan alkalmasak, hogy a kapcsolatot a végletekig elmérgesítsék. Nem beszélve arról a lelki teherről, amit a gyermekre rónak ez által.

A döntés súlya és a felelősség a bíró vállán nyugszik, neki kell ebben a heves – sokszor igen „mocskos" – csatározásban meglátni és biztosítani a gyermek mindenekfelett álló érdekeit. A döntéshozatal egyáltalán nem könnyű. Sok esetben a szülők annyira elvesznek az egymás iránti gyűlöletben, hogy a gyermekük érdekeiről el is feledkeznek, őt szinte eszköznek tekintik a másik szülő ellen folytatott harcban. A legfőbb probléma abból adódik, hogy a házastársak képtelenek kezelni az eredetileg a házasság vagy a kapcsolat felbomlása miatt keletkezett indulataikat, ezért ezeket áttolják a gyermekelhelyezésre is. Gyakran megesik, hogy az elhagyott, megsértett fél mindent elkövet annak érdekében, hogy bebizonyítsa a másik szülő alkalmatlanságát a gyermeknevelésre, ezzel némi elégtételt szerezve elszenvedett sérelmeiért. A per során a másikkal szemben tanúsított nagyfokú agresszió is azzal a frusztrációval magyarázható, ami a saját kudarcélményéből és tehetetlenségérzéséből táplálkozik, mivel nem képes leválni a házastársáról, nem képes elfogadni, hogy a kapcsolatnak vége. Álláspontom szerint egy ennyire elmérgesedő vitát érdemes inkább félbeszakítani, az eljárás felfüggesztésével, mert ameddig a szülők a saját – önmagukkal és házastársukkal szembeni – konfliktusaikat nem képesek megoldani, addig a

[534] Boér Emőke i.m. 7.o.

gyermek lesz a legnagyobb vesztes. Egy pszichoterápia, vagy a mediáció segítségével az indulatok is lecsillapíthatók lennének, hogy miután a „köd eloszlott” és a felek is kevesebb haraggal viseltetnek egymás iránt, képesek legyenek a gyermek elhelyezéséről megállapodni, nem pedig csak eszközként használni őt az egymás elleni bosszúhadjáratban.

A gyakorlatban gyakran felmerül a kérdés, hogy milyen a jó „válóperes” bíró? A szülőket elsősorban az érdekli, hogy „anyapárti” vagy „apapárti”? Szinte mindig ez az első kérdés, mikor kiderül, hogy melyik bíró fogja tárgyalni az ügyet. Álláspontom szerint az igazán jó szakember képes fenntartani a higgadt tárgyalási légkört, kellő empátiával tud a felek felé fordulni, de nem vonódik be túlzottan a részletekbe, mert az számára is nagyon megterhelő lehet. Mindenképpen arra kell törekednie, hogy a kellő távolságot megtartsa a felektől, egyrészt, nehogy az elfogultság vádjával illessék. Véleményem szerint lelkileg megterhelőbb bontóperes bírónak és ügyvédnek lenni, mint büntető bírónak vagy védőnek. Hiszen, ha az ember egy gyilkossal kerül szembe, vele meg tudja tartani azt a távolságot, ami ahhoz kell, hogy meg tudja védeni vagy ítélkezni tudjon felette, azonban, ha egy családi krízisbe keveredik, ott sokkal nehezebb megtartani a kellő distanciát, mert ezek az esetek annyira hétköznapiak és megindítóak, hogy akár mi magunk is lehetnénk az érintettek.

A jó bíró ismérve továbbá a kellő tapasztalat és az ennek talaján kialakult emberismeret. Egyre inkább elengedhetetlennek tűnik a társtudományokban való jártasság. Ennek megszerzése érdekében fontosnak tartanám részletesebb pszichológiai és pedagógia ismeretek beépítését a bírák továbbképzési programjába. Fontos, hogy ezeket az ismereteket kellő tapasztalattal bíró szakemberektől szerezzék, mert egy otthon könyveket olvasgató „hobby pszichológus” bíró túl sokat árthat a feleknek.

A legfőbb probléma abból ered a gyermek elhelyezést érintő perekben, hogy a bíróság csak ítéletet hoz, de nem oldja fel a konfliktust. Sok esetben csak még jobban elmérgesíti a helyzetet. Természetesen a bíróság feladata az ítélethozatal, nem várható el, hogy még a felek krízisét is megoldja. Ennek megoldását a mediációtól várhatjuk.

Mivel az indulatok csak ritkán jutnak nyugvópontra az ítélet meghozatalával, a felek fellebbeznek, és sokszor megesik, hogy a bíróság másodfokon megváltoztatja az elsőfokú ítéletet. Ez elvileg kiküszöbölhető lenne, ha a bizonyítás biztosabb alapokon állna. A probléma álláspontom szerint azonban nem ebben gyökerezik, hanem abban, hogy első fokon érvényesül a közvetlenség, másodfokon azonban csak az iratok alapján döntenek.

Az első fokon eljáró bíróság ugyan több alkalommal is találkozik a felekkel, kialakul velük kapcsolatban egy benyomása, érzete, azonban csak a száraz tényeket rögzíti a jegyzőkönyvben, saját benyomásait, élményeit, megérzéseit, kialakult álláspontját nem. Ez

természetesen nem azt jelenti, hogy a bíróság elfogult, illetve nem pártatlan. Azonban akármennyire is törekszik az elfogulatlanságra, a bíró is csak ember. Ennél fogva kiküszöbölhetetlen, hogy a tárgyalás során a felek által tett szóbeli nyilatkozatok, gesztusok és egyéb megnyilvánulások ne hassanak rá. Így hamarosan kialakul benne egy hozzáállás, hogy számára melyik fél a szimpatikusabb. Ez persze nem tudatos, ha esetleg tudatosul is, akkor mindent igyekszik elkövetni annak érdekében, hogy ezt elfojtsa és törekszik arra, hogy minden helyzetben elfogulatlan tudjon maradni. Ám ez nem mindig sikerül. Hiába törekszünk az objektivitásra, a gyermekelhelyezést érintő perek ítéleteiben óhatatlanul mindig ott lesz a bíró szubjektuma.

A másodfokon eljáró tanács, ellenben nem találkozik a felekkel, csak a jegyzőkönyvek tartalmát ismeri, azokban azonban nem kerülnek rögzítésre az imént említett, lényeges körülmények, melyek akár a per eldöntését is befolyásolhatják. A másodfok tehát nem rendelkezik kellőképpen árnyalt információkkal.

Amennyiben biztosra akarnak menni, ez ellen sokat tehetnek a jogi képviselők, lehetőségük van ugyanis arra, hogy a tárgyaláson indítványozzák, hogy az elhangzottakat, illetve annak bizonyos részeit, a felek magatartását, megnyilvánulásait a bíróság szó szerint vegye jegyzőkönyvbe illetve rögzítse.

További kérdést vet fel, hogy akkor vajon melyik ítélet a helyesebb? Amelyikben benne volt a bíró „megérzése”, egy kicsit a szubjektuma is, vagy az, amelyik csak a tények alapján döntött, hidegen és objektíven?

Gyermekelhelyezést érintő perekben általában ugyanazokat a bizonyítási eszközöket használják, mint más perekben: tanúvallomásként a felek előadásán, a gyermek meghallgatásán túl, leggyakrabban a gyermekkel foglalkozó szakemberek (háziorvos, óvónő, pedagógus) illetve családtagok, barátok, szomszédok nyilatkozatai jöhetnek szóba, tanúvallomásként. Kiemelkedő jelentősége lehet a pszichológus szakértői véleményeknek és a környezettanulmányoknak. Okirati bizonyítékként a telefonos híváslista, az elmentett smsek, és emailek jelennek meg.

3.1. A gyermek meghallgatása

A gyermek elhelyezése iránt indult perben magától értetődő lehet, hogy a gyermeket meg kell hallgatni, véleményét figyelembe kell venni. Ez azonban – az idevonatkozó szabályok ellenére – sem ilyen egyszerű. Gyakran felmerül a kérdés, és igazán még nem sikerült rá megnyugtató választ adni: mennyire szabad a gyermeket bevonni a perbe? Hagyjuk ki teljesen? Vagy engedjük, hogy elmondhassa a véleményét? Mi szolgálja inkább az érdekét?

Az eddigi szabályozáshoz hasonlóan a gyermeket a 2013. évi V. törvény 4:128 §-a szerint is meg kell hallgatni: a szülőknek tájékoztatni kell a gyermeküket az őt érintő döntésekről, biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük a döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, törvényben meghatározott esetben szüleivel közösen dönthessen. A szülőknek a gyermek véleményét – korára, érettségére tekintettel – megfelelő súllyal figyelembe kell venniük.

A kérdést az Alkotmánybíróság 1143/B/1998 sz. határozata tovább árnyalja: nem jelenti a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való alapjogának aránytalan korlátozását, ha az elhelyezésére vonatkozó jogvitában nem hallgatja meg minden esetben a bíróság. Bírói mérlegelés tárgya, hogy az adott ügyben várható-e a gyermektől a per kimenetelét befolyásoló információ. Amennyiben a gyermek kora vagy érettsége folytán nem várható tőle értékelhető nyilatkozat, avagy a bíróság egyéb körülmények alapján egyértelmű következtetésre tud jutni a perben, a gyermek meghallgatása, mely mindenképpen súlyos érzelmi-lelki megterhelés számára, nem szükséges.

Mindenképpen a gyermeknek a legnehezebb, a legtöbbször valóban nem tudja, hogy mit akar, hiszen mindkét szülőjét szereti, nem képes választani közülük. Lehet, hogy számára az a legjobb megoldás, ha döntenek helyette. De erről – vagyis, hogy a gyermek, ha akarna, tudna-e választani – hogyan szerezhetünk tudomást? Megkérdezzük tőle, vagy a szülőkre hagyatkozzunk?

3.1.1. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek

A gyermek véleményét a – korára és érettségére figyelemmel – tekintetbe kell venni.[535] A gyermeket akkor tekinthetjük ítélőképessége birtokában lévőnek, ha koránál és helyzeténél fogva képes önállóan és befolyásmentesen kialakítani a véleményét. A 149/1997. (IX.10)[536] Korm. rendelet pontos definíciót ad: „az ítélőképessége birtokában lévő gyermek: az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes meghallgatása során az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni". Véleményem szerint ennek – mármint, hogy a gyermek képes-e befolyásmentesen, önállóan kialakítani a véleményét – a megítélése a legnehezebb. Minden gyermek ragaszkodik a szüleihez, ha szocializációja során mindent biztosítottak számára, akkor mindkettőhöz egyformán. Még ha a szülők nem is akarják – szánt szándékkal – befolyásolni véleménye kialakításában, akkor is elkerülhetetlen, hogy hatással legyenek rá. Egy

[535] Csjt. 71.§ és az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett New Yorki Egyezmény.
[536] Gyer. 2.§.

kisgyermeknek még nincsenek hosszú távú önálló gondolatai, sokszor csak az adott szituációhoz képes alkalmazkodni, egy másik helyzetben – egy óra múlva – már más lesz a véleménye. Ez nem azért van, mert mindenkit át akar verni, hanem azért mert még gyermek és nem várható el tőle, hogy felnőtt módjára viselkedjen és gondolkodjon.

Az ítélőképesség, egyéni és elég tág fogalom, nem azonos a cselekvőképességgel és a belátási képességgel, melyek sokkal egzaktabb jogi fogalmak. Ezért minden esetben egyedileg kell a kérdést elbírálni, ami adott esetben lehet, hogy szakkérdés, ezért szükség lehet pszichológus szakértő bevonására.

A 12/1995. (VI.22) IM rendelet 3.§-a szerint a bíróságnak a gyermek közvetlen meghallgatásáról való döntése során a gyermek életkorára, illetve – amennyiben arra a per adataiból következtetni lehet – érettségére figyelemmel kell lennie.

Úgy gondolom, hogy a jogalkotó nem könnyítette meg a jogalkalmazók helyzetét, mikor úgy fogalmazott, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket kell meghallgatni, hiszen ennek megállapítása sok esetben még a szakértők számára is nehézséget okoz. Azt a legtöbb gyermek képes felismerni és megérteni, hogy miről van szó, milyen kérdésben kíváncsiak a véleményére, legtöbbször még azzal is tisztában vannak, hogy milyen következményei lesznek a döntésüknek, azonban az egyáltalán nem biztos, hogy képesek valós érdekeik felismerésére és arra, hogy teljesen befolyásmentesen nyilatkozzanak.

A Csjt. 71.§-a szerint az eljárás során azt a gyermeket kell meghallgatni, aki életkorától függetlenül ítélőképessége birtokában van. Nem mellőzhető az ítélőképessége birtokában lévő gyermek meghallgatása, ha azt maga kéri, vagy pedig jogszabály rendeli el. Azt azonban mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy ez csak egy lehetőség a gyermek és a bíróság számára, a kiskorút semmiképp sem szabad a nyilatkozattételre kényszeríteni, hiszen az ezzel járó nyomást és lelki terhet még nem képesek elviselni.[537]

A gyermek ítélőképességének azért van jelentősége, mert ennek mentén értékelhető, hogy a véleményét milyen súllyal kell az ítélet meghozatala során figyelembe venni. Bizonyos esetekben azonban a gyermek véleményét akkor is értékelni kell, ha nincsen ítélőképessége birtokában. A Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.546/2001. számú döntésében kifejtette, hogy a konkrét esetben a 11 éves gyermek korára és érettségi fokára tekintettel nem tekinthető ítélőképessége birtokában lévőnek, ugyanakkor véleménye nem hagyható

[537] Rögzíti a Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás is, Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2010.11.17.
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf letöltés ideje: 2014.01.15.

figyelmen kívül, az a kirendelt igazságügyi pszichológus szakértő véleménye alapján az ítélet meghozatala során figyelembe veendő.[538]

A gyermek ítélőképességének megállapítása során nem csak az életkornak és a mentális érettségnek van jelentősége, hanem annak is, hogy a gyermek milyen mértékű befolyás alatt áll. A Legfelsőbb Bíróság 418/2001 számú polgári elvi határozatának indokolásában kifejtette, hogy a kapcsolattartás szabályozása során – konkrét esetben – még a 8-12 éves gyermekek véleménye sem lehet ügydöntő, hiszen hosszú ideje az egyik szülő gondozásában voltak, a másik szülővel egyáltalán nem tartottak kapcsolatot, így ebben a kérdésben nem állapítható meg, hogy ítélőképességük birtokában lennének. Ezzel szemben az 1776/2008 számú polgári elvi határozatban kifejtette, hogy a perben érintett hét éves gyermek ugyan még nincsen ítélőképessége birtokában, elhelyezése megváltoztatása szempontjából tehát véleménye ügydöntő jelleggel nem bír, azonban e kérdésben a véleményét a Csjt. 71.§ (1) bekezdése értelmében – korára, érettségére figyelemmel – tekintetbe kell venni, érzelmi kötődésének ugyanis ebben az életkorban is jelentősége van.

A konkrét ügyben a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti perben a másodfokú bíróság alapvetően a 11 éves gyermek meghallgatása és nyilatkozata alapján hozta meg az ítéletet.[539] A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során megállapította, hogy a gyermek sem koránál, sem érettségénél, sem helyzeténél fogva nem tekinthető ítélőképessége birtokában lévőnek. A gyermeket a környezet által hangoztatott nézetek erősen befolyásolták véleménye kialakítása során. A pszichológus szakértő szerint is megállapítható volt az apa általi közvetlen befolyásolás. A per egyéb adatai is arra utaltak, hogy a gyermek nem képes arra, hogy hosszú távú érdekeit megfelelően felismerje.

Összességében azt, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, a bíróságnak minden esetben egyedileg kell meghatározni, a gyermek életkora, mentális fejlettsége és minden egyéb körülmény figyelembe vételével. Erre vonatkozóan nincsen egységes szabályozás, vagy kiforrott gyakorlat.

[538] Idézi: Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére *Jogelméleti Szemle* 2013/1. www.jesz.ajk.elte.hu/beky53pdf. letöltés ideje: 2013.07.11. 16.o.
[539] BH1996.480

*3.1.2. **Közvetlenül vagy közvetve?***

A gyermeket közvetlenül vagy szakértő útján hallgatják meg. Ezt a bíróság jogosult eldönteni.[540] A bíróság a gyermeket törvényes képviselője, illetve egyéb érdekelt nélkül is meghallgathatja, ha ez a gyermek érdekében áll. A Kúria 2318/2011 számú polgári elvi határozata szerint a gyermek ítélőképességének meghatározása nem szakkérdés, ebben a bíróság is megnyugtatóan állást tud foglalni, ezért ennek meghatározása érdekében nem szükséges szakértő kirendelése. Ez bizonyos esetben valóban nem igényel külön bizonyítást, hiszen egy meghatározott életkor felett a bíró számára is egyértelmű lehet, hogy a gyermek mennyire van ítélőképessége birtokában. Úgy gondolom, egy 10-12 évnél idősebb gyermek meghallgatása során, egy kellő rutinnal rendelkező bíró már nagy biztonsággal képes erre vonatkozóan döntést hozni. Ezen életkor alatt azonban szükséges lehet a szakértő bevonása, nem csak az ítélőképesség megállapítására, hanem annak érdekében is, hogy a gyermeket inkább a pszichológus hallgassa meg.

Azon kérdés eldöntésénél, hogy ki hallgassa meg a gyermeket a per során, úgy gondolom, semmiképp sem jó megoldás, ha a bíró és a szakértő szerepe összekeveredik. Németországban pl. azt javasolják, hogy a bíró bábokkal, játékokkal és rajzokkal oldja a feszültséget a meghallgatás során.[541] Ezen iránymutatás abból a szempontból érthető, hogy a szakértői vizsgálat nagyon költséges, valamint rendkívül időigényes, és ennek elkerülése érdekében inkább a bírák próbálják meg átvenni a szakértő szerepét. Hazánkban azonban ezt semmi sem indokolja, a szakértők sokkal inkább hozzáférhetők, mint Németországban, főleg, ha nem egy szakvélemény elkészítésére vesszük igénybe a segítségüket, csak arra, hogy hallgassák meg a gyermeket. Egyáltalán nem értek egyet Kozák Henriette módszerével, miszerint tündérekkel és Harry Potterrel kell oldani a feszültséget a gyermek meghallgatása során. A bíró legyen bíró, a szakértői feladatokat pedig hagyja meg a szakértelemmel rendelkező pszichológusnak.

Álláspontom szerint 10-12 éves kor alatt tehát célszerű pszichológus szakértő segítségét igénybe venni, akár úgy is, hogy nem kérünk tőle teljes szakvéleményt, csak arra kérjük fel, hogy bizonyos kérdések vonatkozásában hallgassa meg a gyermeket. Ez gyorsabb és olcsóbb is, mintha egy teljes szakvéleményt kérnénk, persze csak abban az esetben, ha nem tartjuk szükségesnek a szakvélemény beszerzését és a felek sem kérték azt. Így a bírónak sem

[540] BH2010.123: Nem sért jogszabályt a bíróság, ha a jogellenesen Magyarországon tartott gyermek visszavitelére irányuló eljárásban nem pszichológus szakértő útján, hanem közvetlenül hallgatja meg a gyermeket és annak véleményét korától és érettségétől függően veszi figyelembe.

[541] Kozák Henriette – Németh Rita: A PAS (Parental aliention syndrome) a szülői elidegenítési tünetegyüttes aktuális státusza *Családi Jog* XI. évfolyam 3. szám, 2013. szeptember 29.o.

kell pszichológussá válni, és a 12 évnél idősebb gyermeket már Harry Potter és Csingiling részvétele nélkül is meg tudja hallgatni, anélkül, hogy az érintett számára ez lelki megterhelést jelentene.

A Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelve szerint a Csjt. 74. §-a által biztosított lehetőséggel – azaz, hogy a bíróság a gyermek álláspontjáról a szülők egybehangzó nyilatkozata útján is tájékozódhat – annak érdekében él a bíróság, hogy a gyermeket az eljárás izgalmaitól, feszültségeitől megkímélje. Az 2013. évi V. törvény 4:171.§-a már nem rendelkezik erről a lehetőségről. Ettől még a bírósági gyakorlatban valószínűleg tovább fog élni. Elméletileg azonban azért nem tesz erről említést az új Családjogi Könyv, mert a jövőben, a gyermek elhelyezése során valóban az ő akarata lesz a legfontosabb, nem pedig az, amiben a szülők – a feje felett – megállapodtak. Ez az elképzelés kissé utópisztikusnak tűnik számomra, de az új Csjk. minden élethelyzet szabályozásakor abból indul ki, hogy a szülők mindenkor a gyermek mindenekfelett álló érdekeit szem előtt tartva cselekszenek, és kellő intelligenciával rendelkeznek ahhoz, hogy konfliktusaikat a gyermek érdekeinek megfelelően oldják meg.

A német gyakorlat szerint a bíró többnyire közvetlenül és nem szakértő útján hallgatja meg a gyermeket. Csak abban az esetben rendelnek ki szakértőt – hiszen az rendkívül költséges – ha a bíró önmaga nem képes megítélni azt, hogy a gyermek nyilatkozata valóban az akaratát tükrözi-e. A meghallgatás során arra törekszenek, hogy a lehető legcsekélyebb megrázkódtatást okozzák a gyermeknek. Ennek érdekében akár az otthonában is felkereshetik őt, ahelyett, hogy a bíróság épületében vagy a tárgyalóteremben hallgatnák meg, ami a legtöbb gyermek számára ijesztő és frusztráló. Azért, hogy a szülők befolyásoló hatását ki lehessen szűrni, a bíró az iskolában vagy az óvodában is felkeresheti a gyermeket, a pedagógussal előzetesen egyeztetve. Így egyik szülő sem tud közvetlenül hatást gyakorolni a gyermekre és egyik sem kerül a másikkal szemben előnyösebb helyzetbe. Ilyenkor a bíró látogatása a gyermek és a szülők számára is váratlan, várhatóan tehát a gyermek őszintébb lesz, mintha előre felkészítették volna a meghallgatásra.[542]

Kiemelendő, hogy amennyiben a bíróság a gyermek meghallgatásáról döntött, a gyermeket nem tanúként, hanem érdekeltként hallgatja meg. Ilyenkor indokolt esetben a gyermek részére ügygondnokot rendelhet, és úgy is határozhat, hogy a gyermek meghallgatása a szülők távollétében történjék.[543] A 2013. évi V. törvény ezt annyiban módosította, hogy a bíróság a jövőben nem eseti gondnokot, hanem eseti gyámot fog rendelni

[542] Strecker, Christoph, 2010. i.m. 47.o.
[543] Pp. 279.§ (4)

ilyen esetben, hiszen a gyermek szülői felügyelet hiányában sem gondnokság, hanem gyámság alatt áll.

Filó Erika álláspontja szerint szélesíteni kell a gyermek megjelenését az eljárásban, ennek érdekében kívánatos a gyermek önálló jogalanyiságának biztosítása. Egyetértési jogát, véleménynyilvánítási jogát pedig nem korlátozhatjuk.[544]

Kozák Henriette szerint - különösen a 14. év alatti gyermek esetében – gyakrabban kellene élni a Pp. 279. § (4) bekezdésben foglalt lehetőséggel és a gyermeket a szülők távollétében, az ügygondnok jelenlétében meghallgatni.

Németországban is ismeretes egy ehhez hasonló megoldás: az Anwalt des Kindes egy a felektől független képviselő, aki a gyermek érdekeit képviseli. Közreműködésére azért van szükség, mert a szülők között kialakult érzelmi konfliktusban nem biztos, hogy kellő figyelmet tudnak szentelni a gyermek valódi érdekeinek. Az Anwlat des Kindes nem feltétlenül ügyvéd, lehet pszichológus, szociális tanácsadó, pedagógus, a lényeg, hogy a gyermek megbízhasson benne.[545]

Sárkány Márta álláspontja szerint a gyermek számára lehetőséget kellene biztosítani arra, hogy az elhelyezését érintő perekbe beavatkozóként beléphessen. Erre – szerinte – a Pp. 54. § (1) bekezdése jelenleg is alkalmas, csak senki nem él ezzel a lehetőséggel. Pedig ezáltal elkerülhető lenne, hogy a gyermek valóban a per „tárgya" legyen, akinek a feje felett dőlnek el a sorsát érintő kérdések, ehelyett képviselhetné a saját jogos érdekeit.[546] Továbbá azt is javasolja, hogy a beavatkozó gyermeket ne hagyjuk magára, hanem számára eseti gondnokot kell rendelni, aki támogatni és képviselni is tudja őt.

Alapkoncepcióját tekintve egyetértek a fentiekkel, annak érdekében, hogy a gyermek érdeke maradéktalanul érvényesülni tudjon, szükség lenne egy gyermeki jogvédő közreműködésére a sorsát érintő ügyekben. Alapvetően hibásnak, túl naivnak tartom az új Ptk. Családjogi Könyvének kiindulópontját, miszerint a szülők a gyermek mindenekfelett álló érdekére tekintettel hozzák meg, alaposan megfontolt döntéseiket. Ez az idealizált embertípus szerintem nem általánosítható az egész magyar társadalomra. Ezért – úgy érzem - ha nem is minden perben, de azokban az ügyekben, ahol a bíróság úgy ítéli meg, hogy a szülők egymás felé irányuló indulataik miatt nem képesek a gyermekük érdekeit szem előtt tartani, indokolt lehet egy védelmező „gyermek képviselő" bevonása a perbe, aki kívülállóként valóban képes lehet a gyermek érdekeinek védelmére. Ez a személy a német megoldáshoz hasonlatosan

[544] Filó i.m.
[545] Strecker, Christoph, 2010.i.m. 46.o.
[546] Sárkány Márta: Ki védi meg a gyermekeket? *ÜgyvédVilág* 2011. július-augusztus 16.o.

lehetne bárki hozzáértő, akit a gyermek ismer, és akiben megbízik (de ne legyen családtag). Akár még abban is a bíróság segítségére lehet, hogy rajta keresztül, vagy az ő jelenlétében hallgathatná meg a gyermeket, aki ez által kellő biztonságban érezné magát, és a szülők általi befolyásolás lehetősége is kiküszöbölhető ily módon.

Franciaországban is ismert a gyermek segítőjének intézménye. A gyermek bíróság általi meghallgatása során a gyermek igénybe veheti egy ügyvéd vagy egy más, általa meghatározott személy segítségét, aki az érzelmei kifejezésében segíti a gyermeket, illetve erkölcsi és lelki támaszt nyújt számára.[547]

Abban az esetben, ha sor kerül a gyermek közvetlen meghallgatására, a felek jogi képviselői gyakran kifogásolják, hogy a meghallgatás csak formális volt, a bíró nem tett fel konkrét, az ügyre vonatkozó kérdéseket és saját kérdésfeltevésre is csak korlátozottan volt lehetőségük, nem volt ráhatásuk, sőt rálátásuk se a meghallgatásra.[548] A „gyermek képviselő" bevezetésével ezek a kifogások is kiküszöbölhetőek lennének.

3.1.3. A 14. életévét betöltött gyermek speciális helyzete

Az elhelyezésnél figyelembe kell venni a 14. életévét betöltött gyermek nyilatkozatát. A Kúria 2049/2009. számú polgári elvi határozatában kijelenti, hogy a 14. életévét betöltött gyermek elhelyezésének megváltoztatásánál a gyermek véleménye akkor is a döntés elsődleges szempontja, ha a pert a különélő szülő a gyermekelhelyezés tárgyában kötött egyezség jóváhagyásától számított két éven belül indítja meg.

A 14. életévét betöltött gyermek elhelyezésére vonatkozó döntés csak a beleegyezésével hozható, kivéve, ha az általa választott elhelyezés a fejlődését veszélyezteti. A bíróság legtöbbször ezt az életkort tekinti olyannak, amely felett a gyermek már biztosan ítélőképessége birtokában van, tehát a 14. életévét betöltött kiskorút, amennyiben szükségesnek tartja, közvetlenül hallgatja meg a bíróság.

A 16. életévét betöltött gyermek a szülői házat a gyámhatóság engedélyével a szülők beleegyezése nélkül is elhagyhatja, amennyiben fontos okból érdekében áll.[549] Erről az új Csjk. ekként rendelkezik: „…ha az az érdekeivel nem ellentétes".[550] Ez által leszűkíti azt a kört, amelyben a gyámhatóság esetleg az elköltözés ellen foglalhat állást.

[547] Kozák Henriette: A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata *Családi Jog* IX. évfolyam I. szám, 2011. március 24.o.
[548] Kozák Henriette: A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata *Családi Jog* IX. évfolyam I. szám, 2011. március 23.o.
[549] Csjt. 77.§ (2) bekezdés
[550] Ptk. 4:152. § (4) bekezdés

3.1.4. Nemzetközi elvárások

A szabad véleménynyilvánítás jogának, mint alapvető emberi jognak, elvileg nincs alsó korhatára, de a gyakorlatban természetesen figyelembe kell venni a gyermek életkorából adódó korlátokat.

A gyermekek jogairól szóló 1989. november 20-án kelt New Yorki Egyezmény szerint a hatóságok előtt folyó ügyekben az ítélőképes korú gyermek véleményt nyilváníthat.[551] Ezt erősíti az Európai Unió Tanácsának a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2201/2003/EK rendelet[552] 23. cikk b.) pontja, mely szerint a szülői felelősségre vonatkozó határozat nem ismerhető el, amennyiben – sürgős eseteket kivéve – a határozatot úgy hozták meg, hogy nem adtak lehetőséget a gyermek meghallgatására, megsértve ezzel annak a tagállamnak az eljárási alapelveit, ahol az elismerést kérik.

A New York-i Egyezmény nem határoz meg pontos életkori határokat, azonban sok, az egyezményben részes ország már kialakította a saját szabályait a gyermek meghallgatását illetően. Norvégiában a hét éves gyermeket az őt érintő ügyekben meg kell hallgatni, Bulgáriában 10 éves, Dániában és Hollandiában 12 éves, Magyarországon 14 éves kortól kell a gyermeket is meghallgatni. A jelenlegi tendenciák azt mutatják, hogy a gyermekek életkora egyre alacsonyabb szintre tolódik, sok helyen már az egészen kicsi gyermekek meghallgatását is indokoltnak tartják. A legtöbb országban arra is lehetősége van a bírónak, hogy mérlegelje azt, mennyire tekinthető befolyástól mentesnek a gyermek nyilatkozata, azaz mennyire hiteles. Ehhez azonban már a gyermek környezetének vizsgálata és szakértő igénybevétele is szükséges.[553]

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 2006-ban vitanapot rendezett a gyermek meghallgatáshoz való jogáról és ajánlást fogadott el, melyben javasolta, hogy minden érintett tegyen erőfeszítéseket a gyermek véleményének figyelembe vétele érdekében, illetve leszögezte, hogy a gyermekeknek lehetőleg minden őket érintő ügyben részt kell venni. Ezt követően észrevételében kiemelte, hogy hazánkban a hatóságok az eljárásaik során nem fektetnek kellő hangsúlyt a gyermek meghallgatására és véleményének fontosságára. Ezért

[551] A Gyermekek jogairól szóló 1989. november 20-án kelt New York-i Egyezmény 12. cikke: „ Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa a véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák."

[552] Brüsszel II. A.R.

[553] Szeibert Orsolya: A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermek elvitel *Családi Jog* VII. évfolyam 4. szám, 2009. december 31.o.

további intézkedések meghozatalát javasolták a gyermek véleményének tiszteletben tartása érdekében.

2010-ben az Európa Tanács hívta fel a figyelmet arra, hogy a gyermekek meghallgatása az őket érintő ügyekben valamennyi európai államban csak nagyon eshetőleges. A strasbourgi jelentés[554] szerint a megkérdezett gyermekek 47%-a nyilatkozott úgy, hogy megkérdezték a véleményét az eljárás során, és 30% mondta, hogy figyelembe is vették a döntés meghozatala során. Tudomásom szerint nem készült hasonló volumenű elemzés Magyarországon,[555] de hazánkban vélhetőleg még ennél is rosszabb a helyzet.

Ezen felméréssel párhuzamosan, az ott feltárt nehézségek és hiányosságok kiküszöbölése érdekében született meg a 2010. november 17. napján elfogadott Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás,[556] mely részletesen szól a gyermek meghallgatásáról. Annak érdekében, hogy a gyermek valóban képes legyen véleményét és akaratát kinyilvánítani, részletesen tájékoztatni kell arról, hogy milyen eljárásban hallgatják meg (bírósági vagy azon kívüli), illetve arról, hogy választásának milyen lehetséges következményei vannak. Biztosítani kell számára a jogi tanácsadást és minden más jellegű segítséget.

A Commission on European Family Law[557] által meghatározott elvek hangsúlyozzák, hogy a gyermeket az eljárás bármely szakaszában meg kell hallgatni az őt érintő kérdésekben, amennyiben a bíróság ezt nem teszi meg, indokolnia kell. Az Elvek 2. pontja szerint a meghallgatásnak minden esetben a gyermek életkorának és érettségi fokának megfelelő módon kell történnie. A meghallgatás történhet a bíróság vagy az illetékes hatóság által közvetlenül, vagy egy általuk rendelt testület vagy személy által. Általánosságban a közvetlen meghallgatást preferálja, méghozzá úgy, hogy a szülők lehetőleg ne legyenek jelen, a gyermek befolyásolásának elkerülése érdekében. Továbbá kiemelkedő jelentőségű, hogy a meghallgatásra csak abban az esetben kerülhet sor, ha az a gyermek érdekeit nem sérti.[558]

---

[554] Report of the Council of Europe consultation with children on child friendly justice idézi: Gyurkó Szilvia Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben – gyermekbarát eljárás a gyermekek szemével *Családi Jog* IX. évfolyam 3. szám, 2011. szeptember, 4-5.o.

[555] Csak a Dunaújvárosi Városi Bíróság területén egy év alatt lezajlott perek vonatkozásában. Lásd: Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a joggyakorlatban I. rész. *Családi Jog* IX. évfolyam II. szám.2011. június.

[556] http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf . letöltés ideje: 2013.11.16.

[557] Európai Családjogi Bizottság.

[558] Weiss, 2010. i.m. 410.-411.

3.1.5. A gyermek meghallgatásának nehézségei

Minden esetben mérlegelni kell a meghallgatással járó hátrányokat és előnyöket. A bíróságnak mindenekelőtt azt kell megfontolni, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, befolyástól mentes vélemény várható-e tőle, illetve, hogy előreláthatólag mennyire lesz számára megterhelő a meghallgatás. Mindezekről elsősorban a gyermek életkora, másodsorban a szülők nyilatkozata alapján tájékozódhat. Amennyiben ezek alapján sem eldönthető a kérdés, pszichológus szakértő bevonása javasolt, ugyanis véleményem szerint nem lehet a bíró kompetenciája ezen kérdések vonatkozásában döntést hozni.

Amennyiben a feleknek rutinos jogi képviselője van, gyakran tapasztalható, hogy a gyermek maga ír levelet a bíróságnak, hogy legyen szíves őt a perben személyesen meghallgatni. Amennyiben a gyermek a meghallgatását kéri, a bíróság az eljárási szabályoknak eleget téve, meg kell hallgassa. A személyes meghallgatás során a bíróságnak két dologra kell figyelmet fordítania. Egyrészt célszerű felkészülni arra, hogy a gyermek vallomása vagy nyilatkozata nem biztos, hogy befolyástól mentes lesz, hiszen az a szülő vagy nagyszülő, akinek segítségével, vagy akinek javaslatára a meghallgatása iránti kérelmet írta, valószínűleg már jó előre felkészítette arra, hogy a bíróságon feltett kérdésekre miként válaszoljon.

Függetlenül attól, hogy közvetlenül vagy szakértő útján kerül sor a gyermek meghallgatására, hamar kiderül, hogy a gyermeket valamilyen módon befolyásolták. Ez azok számára is egyértelmű lehet, akik nem ismerik a gyermeket. Ilyenkor mindig a megfogalmazásból, a kiskorú által használt szavakból és kifejezésekből következtethetünk arra, hogy valójában nem a saját, hanem valamelyik szülője véleményét tükrözi a nyilatkozata. Ez különösen abban az esetben fordul elő, ha a gyermek a per során is valamelyik szülőjével él.[559] Ez esetben a bíróságnak nem könnyű mérlegelni, hogy mekkora jelentőséget tulajdonítson a gyermek vallomásának, mert ugyan éppen azért hallgatta meg, hogy feltárhassa vajon mi az ő kívánsága, milyen döntést preferálna, melyik szülőnél való elhelyezés szolgálná leginkább az ő érdekét, azonban – mivel nem a saját véleményét hangoztatta – így az tulajdonképpen nem vehető figyelembe.

A másik fontos momentum a gyermek meghallgatása során, hogy lehetőleg egy jó hangulatú, befolyástól és feszültségtől mentes beszélgetés, ne pedig egy vallatás vagy kihallgatás legyen. A gyermek számára már a bíróságon való megjelenés is mindenképpen traumatikus élmény, már csak azért is, mert tudja, hogy az ő sorsáról fognak dönteni, és

[559] Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész *Családi Jog* IX. évfolyam, 3. szám, 2011.szeptember 11.o.

valószínűleg a szülei is „ellátták egy pár tanáccsal”, amely kellő alapot adott már neki ahhoz, hogy rosszul érezze magát a tárgyaláson.

A családjogi bíráknak, tapasztalatukból adódóan, jó érzékük van ahhoz, hogy bizalmat keltsenek egy kisgyermekben, ne pedig félelmet. Az, hogy valaki képes legyen meghitten, de a megfelelő információkhoz hozzájutva elbeszélgetni egy gyermekkel nem feltétlenül alapkövetelmény a bírói szakmában. Azonban – úgy gondolom – ezen képességeket a családjoggal foglalkozó bírák esetében szükséges lehet fejleszteni, többek között azért, mert a nemzetközi és hazai alapelvek között is az egyik legfontosabb a gyermek mindenek felett álló érdeke. Ehhez hozzá tartozik az is, hogy ha a gyermek érdekében az ő meghallgatására kerül sor, akkor a lehető legkisebb megrázkódtatást kell okozni neki. A beszélgetés során a gyermeknek éreznie kell, hogy a bíró valóban kíváncsi az ő véleményére, azonban nem szabad őt azzal terhelni, hogy mekkora súlya lesz a szavainak a döntés meghozatalában. Tehát ha a bíró felkészült, kellő rutinnal és magabiztossággal rendelkezik, ő is kikérdezheti a gyermeket, azonban, amíg ezt a tapasztalatot meg nem szerzi, jobb, ha inkább a szakértő hallgatja meg.

Amennyiben a gyermekbarát igazságszolgáltatás[560] magasabb szintre jut hazánkban, egyre több helyen lesz rá lehetőség, hogy a családjogi bírák számára külön „gyermekbarát” helyiségeket alakítsanak ki, ahol nyugodt körülmények között folyhatnának ezek a beszélgetések. A kíméletes meghallgatásra legalkalmasabb környezet megteremtése érdekben az Országos Bírósági Hivatal – az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2010. novemberében elfogadott Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatása[561] nyomán létrejött – „Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Program” keretében célul tűzte ki, hogy 2014. december 31-ig minden hét főnél nagyobb létszámú bírósági épületben gyermekmeghallgató szobát alakítsanak ki.[562]

A megfelelő légkör azonban nem csak a külsőségeken múlik, kiemelkedő jelentősége van annak is, hogy a bíró miként irányítja a beszélgetést. Véleményem szerint nem szükséges ahhoz pszichológusi végzettség, hogy valaki szóra tudjon bírni egy gyermeket. A bírák folyamatos továbbképzése során azonban lehetőséget kellene biztosítani a családjogi ügyszakban tevékenykedők számára, hogy pszichológusok segítségével fejlesszék ezen képességeiket. Erről rendelkezik a fent említett Iránymutatás is: a gyermekekkel foglalkozó

[560] Alapelveit rögzíti az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetet New Yorki Egyezmény.
[561] Guidelines of the Committe of Ministers of the Counciol of Europe on child friendly justice.
[562] 2013. szeptemberéig a Budapest Környéki Törvényszéken, a Pécsi Járásbíróságon, a Győri Törvényszéken, a Kaposvári Törvényszéken, a Fonyódi Járásbíróságon, a Gyulai Törvényszéken, és a Békéscsabai Járásbíróságon teremtették még valamilyen formában (baba-mama szoba, tanúszoba, játszószoba, gyermekmeghallgató sarok) a gyermekbarát meghallgatás tárgyi feltételeit.

szakembereknek megfelelő, interdiszciplináris képzésben kell részesülniük a gyermekek jogairól, szükségleteiről, a gyermekekhez igazodó eljárásokról.[563]

Németországban általános vélekedés, hogy a családjoggal foglalkozó bíráknak pszichológiai és pedagógiai ismeretekkel is bírniuk kell, annak érdekében, hogy a gyermek meghallgatása során megfelelően tudjanak eljárni.[564] Egyébként a 14 év alatti gyermekek tárgyalótermi meghallgatását nem javasolják, ehelyett a kisebb gyermekkel való elbeszélgetésre a bíró dolgozószobájában, vagy az e célra kialakított játszószobában kerül sor.

Gyurkó Szilvia szerint az eljárás során a legfontosabb, hogy a gyermek meghallgatása ne legyen számára traumatizáló hatású. Ennek érdekében felsorolja a gyermekbarát igazságszolgáltatás minimum követelményeit, melyek a következők: a gyermeket megfelelően kell tájékozatni az eljárásról, az abban részt vevő személyekről, az őt megillető jogokról és kötelezettségekről. A gyermeknek lehetőséget kell biztosítani az eljárásban való részvételre, arra, hogy meghallgassák és véleményt nyilváníthasson, melyet – korának figyelembe vételével – tekintetbe is kell venni, jogainak érvényesítése érdekében számára segítséget kell nyújtani. A bíráknak képesnek kell lenniük arra, hogy a gyermekkel korának és fejlettségi szintjének megfelelően tudjanak kommunikálni.[565]

Az, hogy a gyermek meghallgatása mennyire megterhelő számára, nem csak a bírón múlik, hanem többek között attól is függ, hogy milyenek a családi előzmények. Ha a gyermek, egy kiegyensúlyozott, nyugodt családi légkörből érkezik, akkor a bíróval való négyszemközti találkozás egyáltalán nem okozhat számára traumát. A gyermek meghallgatása során a bíró sok, az ügy eldöntése szempontjából releváns információhoz juthat. Ilyen nyugodt, kiegyensúlyozott családi légkörről azonban ezekben a perekben egyáltalán nem beszélhetünk.

Európa többi országában is eléggé gyermekcipőben jár a gyermekbarát igazságszolgáltatás, ebből kifolyólag nem sok helyen fektették le annak alapelveit. Többek között az sincs megnyugtatóan rendezve, hogy milyen módon lehet rögzíteni a gyermek által elmondottakat. Hiszen a gyermek számára fontos lehet, hogy nyilatkozatát a bíróság bizalmasan kezelje, mert csak így lehet biztos abban, hogy a véleményét felvállalhatja, az a szüleivel való kapcsolatát nem fogja befolyásolni. Ugyanakkor a bíróság számára szintén

[563] magyar nyelven: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf letöltés ideje: 2013.11.16.

[564] Kozák Henriette: A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata *Családi Jog* IX. évfolyam I. szám, 2011. március 25.o.

[565] Gyurkó Szilvia: Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben – gyermekbarát eljárás a gyermekek szemével *Családi Jog* IX. évfolyam 3. szám, 2011. szeptember, 1-2.o.

fontos lenne a gyermek véleményének rögzítése, hiszen az ítélet indokolásához szükséges lehet, annak alátámasztására. Svájcban ezt a nehéz kérdést egy kis csellel oldották meg, a gyermek nyilatkozatát rejtett videókamerával rögzítik, úgy hogy a gyermek ne vehesse észre.[566] Én ezt a gyermek semmibevételének és ezért elitélendőnek tartom. A helyzeten mit sem változtat, hogy a meghallgatást speciálisan képzett rendőr-pszichológus tartja és szociális segítő is jelen van. A pszichológus általi meghallgatás valóban helyeselhető, azonban nem látom indokoltnak, hogy a szakértő egyben rendőr is legyen.

Vannak szülők, akik úgy hiszik, akkor járnak el a gyermek érdekében, ha az elhelyezésével kapcsolatos döntést egyenesen rá ruházzák, azaz megkérdezik tőle, hogy kivel szeretne a továbbiakban élni. Ez valóban nagyon „önzetlennek" tűnhet, de ez egyetlen életkorban sem megfelelő eljárás. A nagyon kicsi gyermekek még nem képesek a lehetőségeket mérlegelve döntést hozni, hanem mindig az aktuális lelkiállapotuk szerint nyilatkoznak. A nagyobbaknál pedig komoly lojalitáskonfliktust eredményezhet, hiszen mindkét szülőhöz ragaszkodnak, egyiket sem szeretnék megbántani. Úgy gondolom tehát, hogy a gyermeket minden esetben meg kell hallgatni, ki kell kérni a véleményét, hagyni kell számára időt, hogy fel tudja dolgozni a helyzetet. De semmiképp sem szabad az ő vállára helyezni a döntéshozatal terheit, mert valószínűleg nem bírja el.

A bíróságnak gyermekelhelyezési perekben is – ugyanúgy, mint minden más pertípus esetén – a bizonyítékokat a maguk összességében kell értékelni és mérlegelni, nem szabad egyes bizonyítási eszközöknek túlzott jelentőséget tulajdonítani. A gyermek nyilatkozata ezen perekben mindenképpen fontos, de súlyos hiba csak a kiskorú véleménye alapján ítéletet hozni. Személyes tapasztalatom szerint mindig komoly bonyodalmak forrása lett, ha a bíróság abszolút jelentőséget tulajdonított a gyermek akaratának. A kamaszkorú gyermekek egy része szinte sportot űz abból, hogy „bolondot csinál a szüleiből" – és ez által a bíróságból is – a folyamatosan változó álláspontjával. Tehát nagyban segítheti a bíróságot a döntéshozatalban a gyermek véleménye, azonban célszerű a többi bizonyíték fényében értékelni.

3.1.6. A meghallgatás gyakorisága

Annak ellenére, hogy mind az anyagi jogi, mind az eljárási szabályok,[567] valamint a nemzetközi egyezmények hangsúlyozzák a gyermek meghallgatásának fontosságát, valójában

[566] Szeibert Orsolya: A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermek elvitel *Családi Jog* VII. évfolyam 4. szám, 2009. december., 32.o.
[567] Pp. 279. § „Ha a bíróság a Családjogi Törvény 74 §-a alapján a házastársak kiskorú gyermekének, mint érdekeltnek a meghallgatásáról döntött, indokolt esetben egyidejűleg a gyermek részére ügygondnokot rendel. A

erre csak nagyon ritkán kerül sor. Nem azért, mert a bíróság nem tulajdonít jelentőséget a gyermek akaratának, hanem azért, mert a szülők egyezsége miatt a gyermek meghallgatásának szükségessége fel sem merül, az ő véleményét a szülők nyilatkozatán keresztül ismeri meg a bíróság. A bíró tehát kénytelen megbízni a szülők józan ítélőképességében és abban, hogy valóban a legjobbat akarják a gyermeküknek, tehát figyelembe vették a döntés meghozatalakor az ő akaratát is. A másik ok, ami miatt a bíróság ilyenkor nem erőlteti a gyermek meghallgatását az, hogy ha már a kérdés – látszólag – békés úton rendezhető, nem érdemes felesleges traumatizációnak kitenni a gyermeket azzal, hogy a bíróság elé idézik. Az pedig, hogy helyesen jártak-e el, csak hosszú idő múlva fog kiderülni. Sokszor megesik ugyanis, hogy a látszólag békés egyezség mögött vérre menő játszmák zajlanak, és csak azért jön létre a megállapodás, mert az egyik fél belefárad a harcba. Sok anya igen helytelenül ilyenkor azt mondja a gyermekeinek: megállapodtunk apátokkal, lemondott rólatok, nem kelletek neki. Ezzel felbecsülhetetlen mértékű károkat okozhatnak a gyermek személyiségfejlődésében és kötődési mintázataiban egyaránt.

Az általam áttekintett ügyek alapján elmondható, hogy a gyermekelhelyezést érintő perekben csak elenyésző mennyiségű esetben került sor a gyermek meghallgatására. Ennek egyrészt az az oka, hogy a felek az esetek döntő többségében egyezséget kötöttek, ezekben az ügyekben fel sem merült a meghallgatás szükségessége. Azokban az esetekben, ahol a szülők nem tudtak megállapodni, ott vagy a pszichológus szakértő hallgatta meg a gyermekeket, vagy pedig a bíróság a szülők előadására hagyatkozott. Mindössze néhány esetben került sor a gyermek meghallgatására, ők mindannyian 14 évnél idősebbek voltak. A gyermekelhelyezés megváltoztatása iránt indult ügyekben ennek éppen ellenkezőjét tapasztalhattuk, a gyermeket az esetek több, mint felében tanúként hallgatta meg a bíróság.

3.1.7. A gyermek perbeli jogállása

Annak ellenére, hogy a jegyzőkönyvben tanúként szerepelnek, valójában érdekeltként hallgatják meg őket. Erre utal az is, hogy a meghallgatás kezdetén a mentességi jogra, illetve a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetés elmarad. [568]

Ezzel kapcsolatosan felmerül a kérdés: minek minősül a gyermek a perben? „1995 óta teljesen egyértelmű, hogy a gyermek nem tárgya, hanem alanya a pernek, ezért

bíróság úgy is határozhat, hogy a gyermeket a házastársak távollétében hallgatja meg. E szabályok vonatkoznak a gyermek elhelyezésével kapcsolatos perekre is. „

[568] Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a joggyakorlatban I. rész In.: *Családi Jog* IX. évfolyam II. szám.2011. június 23.o.

ítélőképességének megfelelően biztosítani kell számára az aktív részvételt az őt érintő jogvitában". [569]

Lényegében ő a per tárgya, hivatalosan nem peres fél, nem is tanú, hiszen nem tényekre nyilatkozik, hanem a véleményét, kívánságát mondja el. 2012. június 29-ig a Pp. 279. § (4) bekezdése szerint egyéb érdekelt volt a perbeli jogállása, ezért nem vonatkoznak rá a tanú meghallgatására vonatkozó rendelkezések.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény 31.§-a hatályon kívül helyezte a 279. § (4) bekezdését, és részletesen újraszabályozta a kiskorú gyermek perbeli jogállását az elhelyezését érintő perekben. A Pp. új 65/A. §-a rendelkezik erről: amennyiben a bíróság a házastársak kiskorú gyermekének, mint érdekeltnek a meghallgatásáról dönt, indokolt esetben egyidejűleg számára ügygondnokot rendel. A Pp. 65/B § részletesen szabályozza, hogy ki és milyen módon tehet fel kérdéseket a gyermeknek, illetve hogy a válaszadást megtagadhatja, amelyről őt előzetesen tájékoztatni kell.[570]

3.2. Tanúvallomások

A gyermekelhelyezést érintő perekben leginkább a szülők érzik úgy, hogy a tanúknak kiemelkedő jelentősége lehet pernyertességük előmozdításában. A bíróságnak nem kevés nehézséget okozva ezzel, mert a felek által idézni kért tanúk többsége nem tekinthető teljesen elfogulatlannak. Ebből kifolyólag vallomásaikat mindig némi fenntartással kell kezelni.

---

[569] Sebestyén Tamás: A családjog anyagi jogi szabályai és a polgári perrendtartás szabályai közötti összhang kérdései – különös tekintettel a gyermekelhelyezés és a gyermekelhelyezés megváltoztatása kérdésére. In.: Filo Erika (szerk.): *Emlékkönyv Pap Tibor professzor halálának 25. évfordulójára*.

[570] Pp. 65/B. **§** (1) A kiskorú meghallgatásának megfelelő légkörben, a gyermek számára érthető módon kell megtörténnie. A meghallgatás kezdetén a kiskorútól - a korától és érettségétől függően - meg kell kérdezni a nevét, születési helyét, idejét, anyja nevét, lakóhelyét, majd tájékoztatni kell arról, hogy a meghallgatás során a valóságnak megfelelő előadásokat kell tenni és arról, hogy a nyilatkozattételt, illetve az egyes kérdésekre a válaszadást megtagadhatja. Ha a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelt, tájékoztatást ad a kiskorúnak az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéről, jogairól, kötelezettségeiről. A tájékoztatásokat és figyelmeztetéseket a kiskorú korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell közölni.

(2) A kiskorút az elnök hallgatja meg. A felek a meghallgatást megelőzően indítványozhatnak kérdéseket akkor is, ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor. Az ügygondnok a kiskorú meghallgatása során kérdéseket indítványozhat. Az elnök engedélyezheti, hogy az ügygondnok a kiskorúhoz közvetlenül is intézhessen kérdést. Az indítványozott vagy a kiskorúhoz közvetlenül intézett kérdések megengedhetősége felől az elnök határoz.

(3) A meghallgatás végén, még a kiskorú jelenlétében a jegyzőkönyvbe vett vallomást fel kell olvasni vagy, ha a jegyzőkönyv hangfelvétel útján készül, azt a kiskorú jelenlétében kell hangszalagra rögzíteni. Ennek megtörténtét vagy mellőzését a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. A felolvasáskor, illetve a rögzítéskor a kiskorú az általa elmondottakat kiigazíthatja vagy kiegészítheti. A jegyzőkönyv - az elnök engedélyével - az ügygondnok vagy ha a meghallgatás a felek jelenlétében történik, a felek észrevételei alapján is kiegészíthető és módosítható. Az ügygondnok, illetve a felek erre vonatkozó kérelmét - annak elutasítása esetén - a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni.

(4) Ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor, az elnök a felekkel ismerteti a meghallgatásról készült jegyzőkönyvet.

Legtöbbször a családtagok jelennek meg a bíróságon, akik hajlamosak az egyik szülőt az ördög, a másikat az angyal képében feltüntetni, természetesen mindig arra az oldalra állva, amelyik féllel rokoni kapcsolatban állnak (kivéve, ha nincsenek jóban). A családtagok általában megtagadhatják, hogy hozzátartozójuk mellett vagy ellen tanúskodjanak, azonban erre a gyermekelhelyezést érintő perekben nincs lehetőség.[571]

Nem állíthatjuk, hogy minden, a felek által citált tanú hamis tanú, egyszerűen arról van szó, hogy a hozzátartozók mindig kissé eltorzítva, más szemszögből látják az eseményeket, tehát – annak ellenére, hogy az apai és az anyai nagymama egymásnak teljesen ellentmondó vallomást tesz még nem biztos, hogy bármelyikük is hazudik, ők valóban az elmondottak szerint élték meg a szituációt. Azonban a bíróság a tanú feltételezett elfogultságára hivatkozással a tényállás megállapításához szükséges bizonyítást nem mellőzheti.[572]

Sok szülő rivalizál azon, hogy a – korábban közös – baráti körből ki kit tud maga mellé állítani és tanúként megidéztetni. Ez akár az egész addig összetartó társaságot felbomlaszthatja. Sokan abból is igyekeznek versenyt kreálni, hogy ki milyen „minőségű" tanút tud a maga oldalára állítani. Több perben tapasztaltam, hogy a felek úgy gondolták egy orvos és egy tanár vallomása „többet ér", nagyobb súllyal esik a latba, mint két hentesé és egy bolti eladóé.

A tanúvallomásoknak tehát gyakorlati haszna nem sok van, ennek ellenére a felek ragaszkodnak hozzá, mert ők is érzik, hogy puszta – egymásnak ellentmondó – állításaikat más módon nem tudják alátámasztani. Erre azonban, mint láttuk, nem alkalmasak.

Amennyiben a bíróság valóban a felek egymáshoz és a gyermekhez való viszonyáról, a kötődésükről, személyiségjellemzőikről szeretne tájékozódni, hasznosabb lehet a gyermeket nevelő pedagógus, vagy óvónő meghallgatása, akik azonban többnyire nem szívesen vesznek részt a tárgyaláson.

Az Amerikai Egyesült Államokban bevett szokás, hogy a szülői felügyelet megosztása iránti perekben a felek jellemreferenciát[573] visznek a tárgyalásra. Ez egyfajta ajánlás, amit olyan személy ír az egyik szülőről, aki régóta ismeri, de nem családtag. A referencia adás hazánkban való bevezetése nem sok előnnyel kecsegtet, valószínűleg ezt is versenyhelyzetként élnék meg az egymást túllicitálni kívánó szülők.

[571] Pp. 170.§ (3). bekezdés
[572] Farkas József – Kengyel Miklós: *Bizonyítás a polgári perben* KJK, Budapest, 2005. 154.o.

[573] Character reference letter.

3.3. A felek nyilatkozatai

A bíróság általában már az első tárgyaláson sort kerít arra, hogy a feleket részletesen meghallgassa, ez a házassági perekben kötelező. A bíró – elvileg – a felek meghallgatásával kerülhet a legközelebb az ügyhöz, ezért a meghallgatás során leginkább arra kíváncsi, hogy a felek mire alapozzák azt a feltevésüket, hogy alkalmasabbak a gyermek nevelésére, mint a másik szülő. Illetve, hogy miért gondolják, hogy a másik szülő (többnyire teljesen) alkalmatlan. Egyértelmű, hogy már az elgondolás is hibás. Annak ellenére, hogy a bíróság természetesen nem direkt módon teszi fel ezeket a kérdéseket, a tárgyalás végére az egymással addig higgadtan kommunikálni képes szülők, garantáltan nem fognak még szóba állni se.

Amennyiben a felek jogi képviselővel járnak el a perben, valószínű, hogy már az első tárgyalás előtt összevesznek, akkor, amikor megkapják a másik előkészítő iratát, melyek soha nem ismerik a szürke árnyalatot. Ezen beadványokban mindig minden fekete vagy fehér. Az egyik szülő egy földre szállt angyal, a másik pedig maga az ördög. Az ügyvéd ugyanis csak az érem egyik oldalát ismeri, úgy ahogy számára azt az ügyfele előadta, mi mást is írhatna le, mint amit számára elmondott az ügyfele.

A bíróságnak tehát ebben a rengeteg egymásnak ellentmondó állításban, a sok fekete és fehér között kell megtalálnia a szürkét, illetve a heves viták közepette megismerni a gyermek valódi érdekét. Nem egyszerű feladat.

A feleket elvileg igazmondási kötelezettség terheli, ez a Pp. 8.§-ban megfogalmazott jóhiszemű joggyakorlás követelményéből fakad.[574] Ennek általában eleget is tesznek, hiszen a legtöbbször nem valótlant állítanak, hanem csak másképp látják a dolgokat.

Álláspontom szerint mindezen anomáliákon sokat segíthet és a bíró helyzetét is jelentősen megkönnyíti majd a mediáció igénybe vétele még a per kezdeti szakaszában. A közvetítő részvételével zajló megbeszélésen elkerülhető lesz a felek egy életre szóló összeugrasztása, ami sok esetben valóban az első tárgyalási napon következik be. A másik önérzetét súlyosan sértő beadványokkal is meg lehet várni a mediációs eljárás végét, így van remény arra, hogy a felek viszonya az elhatározott válási szándékuk ellenére inkább javul, mint végérvényesen megromlik. A gyermek mindenekfelett álló érdeke is ezt kívánná.

[574] Farkas – Kengyel, 2005. i.m. 136.o.

3.4. Okirati bizonyítékok

Okirati bizonyítékként szoktak a szülők felvonultatni a perben fényképeket, videó és hangfelvételeket. A különélő szülők előszeretettel készítenek képet a gyermek piszkos ruhájáról, rendetlen szobájáról, ápolatlan hajáról és körméről, ezzel bizonyítva, hogy a gondozó szülő nem törődik kellőképpen a gyermekkel. Gyakran mutatnak be nyaralások, kirándulások során készült fotókat, azt demonstrálandó, hogy velük milyen jól érzi magát a gyermek, ők mi mindent megadnak neki.

További tipikus bizonyítási eszköz a gyermek átadása-átvétele során mobiltelefonnal készült videó – vagy hangfelvétel, melyen a gyermek sír vagy ordít, hogy nem akar elmenni, illetve hazamenni.

Ezen felvételek bemutatása és bizonyítékként való értékelése kapcsán felmerül a kérdés, hogy vajon felhasználható-e a perben a jogellenes szerzett (a másik szülő lakásából ellopott), illetve a jogellenesen keletkezett (a másik szülő tudta és hozzájárulása nélkül készített hangfelvétel) bizonyíték. A bírói gyakorlat általában elutasítja az efféle bizonyítékokat, azonban ha azt tartjuk szem előtt, hogy a bizonyíték nem hamis, vagy hamisított, akkor a keletkezésének módja indifferens, amennyiben a tényállás feltárását segíti. A BH2001.110 szerint az ilyen felvételek felhasználhatók a bizonyítási eljárásban, azonban nem hozhatók nyilvánosságra.

Valódi okirati bizonyítékként – amennyiben rendelkezésre áll – a házassági szerződés szolgálhat, ha rendelkeztek benne a házasság felbontása esetére a gyermekek elhelyezéséről. A korábban ügyvéd vagy mediátor közreműködésével létrejött megállapodások, gyámhatóságon kötött egyezségek már biztosabb támpontot nyújtanak a bíróság számára.

3.5. Környezettanulmány

Már a Csjt. hatályba lépését követő kezdeti időszakban is fontos szerepe volt a környezettanulmányoknak a gyermekelhelyezési perekben. Kezdetben, bár a Csjt. rendelkezett róla, csak ritkán éltek e lehetőséggel. A Legfelsőbb Bíróság P. 24.142/1954. sz. határozata nyomán azonban épp ellenkezőleg, szinte minden perben elrendelte a bíróság a környezettanulmány beszerzését, ennek következtében azok rendkívül semmitmondóvá, formálissá váltak,[575] hiszen mindössze abból álltak, hogy a tanácsi kiküldött meghallgatta a házbizalmit a család életvitelével kapcsolatban.[576] Ennek orvoslására felmerült a gondolat,

[575] Gellért György: A gyermek elhelyezése *Magyar Jog* VII. évfolyam 9. szám. 1960. szeptember, 371.o.
[576] Bacsó – Rády – Szigligeti, 1955. i.m. 275.o.

hogy a bíráknak személyesen kellene meggyőződniük a szülők életkörülményeiről, de ezt az eléggé életszerűtlen és nehezen kivitelezhető megoldást végül elvetették.

A statisztikai adatok tanúsága szerint, amennyiben a szülők nem kötnek egyezséget, a bíróság kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a környezettanulmányoknak, hiszen majd minden esetben kéri annak elvégzését. Ennek főleg nehéz anyagi körülmények között élő szülők esetén van jelentősége, mert előfordulhat, hogy valamelyik félnek nincsen a gyermekek fogadására alkalmas lakhatása. Ez akár a kapcsolattartást is elnehezítheti. Abban az esetben, ha a szülő lakása a környezettanulmány tanúsága szerint nem alkalmas arra, hogy ott gyermekek tartózkodjanak – mert dohos, koszos, hideg, nem megfelelően felszerelt – akkor a kapcsolattartás is csak a gondozó szülő lakásán vagy a gyámhivatal hivatalos helyiségében valósulhat meg.

3.6. Iskolai és óvodai vélemény

A legtöbb perben a bíróság fontosnak tartja, hogy iskolai vagy óvodai véleményt kérjen, azonban a pedagógusok által készített vélemények sokszor csak formálisak, semmitmondóak. Többnyire csak arról szólnak, hogy ki hozza/viszi a gyermeket, mennyire rendezett a külseje, illetve, hogy vannak-e a teljesítményével vagy a magatartásával feltűnő problémák. Legtöbbször ez nem a tanító vagy óvónő hanyagságával magyarázható, hanem azzal, hogy szeretnék elkerülni a konfliktusokat, nem kívánnak a család életébe, a szülők vitájába beavatkozni, pedig a gyermek érdekében ezt igazán megtehetnék.

A pedagógusok, főleg, ha már régóta ismerik a családot, igazán hasznos segítséggel szolgálhatnának, ha részletesen bemutatnák, ők miként látták a család felbomlásának egy-egy szegmensét. Ezáltal nem csak a jelenlegi állapotot ismerhetné meg a bíróság, hanem a konfliktusok előtti időszakot is. A szakértő számára pedig kifejezetten hasznos információkat nyújthatnának. Jó megoldásnak tartanám, ha a szakértőnek lenne lehetősége konkrét kérdéseket feltenni a pedagógusoknak, esetleg egy személyes találkozás során.

4. A szakértő mint a legfőbb bizonyítási eszköz

Az igazságügyi pszichológus szakértőt[577] nem azért tekintem a legfőbb bizonyítási eszköznek, mert annyira nagy számban kerül sor a kirendelésükre, hanem azért, mert a gyermekelhelyezést érintő perekben, amennyiben a szülők nem képesek egymással egyezséget kötni, és mindkét szülő alkalmasnak látszik a gyermek nevelésére, a bíróság legtöbbször csak a szakértői vélemény alapján tud dönteni az elhelyezésről. Ezt a megállapítást saját kutatásom, valamint Grád és munkatársai[578] eredményei is alátámasztják. Ezek szerint a bíróságok az indokoltnál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szakértői véleményben foglaltaknak, annak ellenére, hogy ez valójában csak egy a bizonyítási eszközök között. Grád és munkatársai megállapították, hogy az esetek 90%-ában a bíróság annál a szülőnél helyezi el a gyermeket, akit a szakértő alkalmasabbnak tart a gyermek nevelésére, vagy azt állapította meg, hogy őhozzá erősebben kötődik a gyermek. Egyetértek Grádékkal abban, rendkívül aggályos, hogy a bíróság ennyire a szakértőkre támaszkodik, hiszen ezen vélemények szubjektivitása sem zárható ki. Ugyanakkor ezzel egy nehezen megválaszolható kérdésbe vágunk, hiszen, ha a bíró nem támaszkodhat bizonyossággal a szakértői véleményre, akkor vajon milyen eszköz segítségével hozhat olyan ítéletet, amelyben biztos lehet abban, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdekében döntött.

A 111 gyermekelhelyezési perben, ahol a szülők nem kötöttek egyezséget összesen 25 esetben rendeltek ki pszichológus szakértőt. (A 101 gyermekelhelyezést is érintő ítélettel zárult bontóperben 29 esetben került sor szakértő kirendelésére.) A pszichológus szakértő szerepét tehát nem szabad lebecsülnünk, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a bíróság mindössze egy esetben nem a szakértői véleménynek megfelelően hozott döntést.

Grád és munkatársai a Pesti Központi Kerületi Bíróságon 1996 és 2006 közötti időtartamra vonatkozóan végeztek el egy hasonló vizsgálatot, melyben áttekintettek minden olyan pert, amelyben gyermek elhelyezéséről kellett döntenie a bíróságnak, tehát a felek nem kötöttek egyezséget. 10 év alatt összesen 228 ilyen per zajlott, melyből 173 esetben kértek fel igazságügyi szakértőt első fokon, azaz a perek 76%-ában. A többi esetben csak környezettanulmányra és iskolai, óvodai véleményekre támaszkodott a bíróság. Vagy pedig a gyermekek már majdnem nagykorúak voltak, így elegendőnek látszott a személyes

[577] Az a szakpszichológus, aki a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara tagja, szakértői igazolvánnyal rendelkezik, és az igazságügyi pszichológia definíciójában meghatározott elméleti és gyakorlati ismereteknek birtoklása révén speciális tevékenységet végez. (20.sz. Módszertani Levél)

[578] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 20.o.

meghallgatásuk, mely során nyilatkozni tudtak arról, hogy melyik szülővel szeretnének élni, nem volt tehát szükség szakértő bevonására.[579]

Az általuk vizsgált 173 esetben, amikor szakértő kirendelésére került sor, 109 esetben a bíróság annak megfelelően hozott ítéletet. Ez 67%-nak felel meg, az általam vizsgált 25/13 arány körülbelül az esetek felét takarja. De ha ehhez hozzávesszük, hogy a felek 6 esetben egyezséget kötöttek, akkor ez az arány még nagyobb is, mint a Budapesten mért adatok szerint.

A szegedi szakértők 5 (20%) ügyben nyilatkoztak úgy, hogy mindkét szülő egyformán alkalmas a gyermek nevelésére, tehát nem segítették a bíróságot az ítélet meghozatalában. A budapesti statisztika szerint 173/47, azaz 27% a jellemző. Szegeden a bíróság 25 esetből 1 (4%) alkalommal hozott ellentétes döntést, mint ami a szakértői véleményből kitűnt volna. Ez Budapesten elérte a 10%-ot, azaz 173-ból 17 esetben.[580]

Vizsgálataim szerint a gyermekelhelyezés megváltoztatására irányuló perekben többször alkalmazott a bíróság szakértőt, hiszen a 133 ügyből 10 alkalommal (az esetek 7,5 %-a, szemben a 2%-al) rendeltek ki pszichológust. 26 esetben kértek iskolai véleményt és 19 alkalommal készült környezettanulmány, tanút azonban egyszer sem hallgattak meg. Ez érthető is, hiszen, ha a körülmények nem teljesen tiszták, és mindkét fél azt kívánja, hogy a gyermek nála nevelkedjen, a bíróságnak külső segítségre van szüksége a kérdés eldöntéséhez.

A Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelve szerint a pszichológus szakértői vélemény beszerzése különösen akkor indokolt, ha a kellő alapossággal felderített tényállás alapján – az eset sajátos körülményeire (a gyermekek egyénisége, érzésvilága, a családban kialakult légkör stb.) is figyelemmel – várható, hogy az elősegíti a gyermek érdekét szolgáló helyes döntést.

A Pp. a szakértő fogalmát nem határozza meg, csak a 177.§ (1) bekezdés szövegezéséből következtethetünk arra, hogy a szakértő az a személy, aki olyan különleges szakértelemmel rendelkezik, amellyel a bíróság nem, egy a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez. Ez a szakasz a bíró és a szakértő viszonyában határozza meg, kit tekinthetünk szakértőnek, egyszerűbben fogalmazva, azt a személyt, aki ahhoz ért, amihez a bíróság nem.

A Pp. a szakértőt a bizonyítási eszközök közé sorolja, azonban nagyon különleges szerepe van közöttük. Sokkal közelebb áll a bíróhoz, mint például a tanúk, hiszen ugyanazon okokra hivatkozva lehet kérni a kizárását, mint a bírák esetében, illetve nagyon sok esetben a

[579] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 21.o.
[580] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: i.m. 21.o.

bíró a szakértő véleményére támaszkodik az ítélet meghozatalakor, tehát inkább egyfajta segítője a bírónak, nem egyszerű bizonyítási eszköz, annál sokkal több.

A kirendelést követően a feleknek jogukban áll másik szakértő kirendelését kérni, anélkül, hogy kizárási indítványt nyújtanának be vele szemben. A bíróság a fél kérelmére – ha a bizonyítás szempontjából szükségesnek látszik – a kirendelt szakértő helyett más szakértőt rendelhet ki. Ha nem rendel ki másik szakértőt, a kirendelt szakértő a kirendelésnek megfelelően köteles elkészíteni a szakvéleményét. Amennyiben valamelyik fél kizárási indítványt terjeszt elő, erről értesíteni kell a szakértőt azzal, hogy az arról való döntésig ne készítse el a szakvéleményt. Abban az esetben, ha a bejelentés a szakértő véleményének előterjesztése után történik, a bíróság a vélemény figyelembe vételével dönti el, hogy más szakértő meghallgatása szükséges-e. A bíróság a kizárás tárgyában a felek és a szakértő meghallgatása után határoz, határozata ellen külön fellebbezésnek helye nincs.[581]

A Pp. 177. § akként rendelkezik, hogy a szakértő segítségét akkor kell igénybe venni, ha az szükséges. Azt, hogy a szakértő igénybe vétele mely esetekben szükséges azt a Pp. nem határozza meg közelebbről, azt a bírónak kell eldöntenie. Továbbá a bíróság az elkészült szakértői véleménytől az ítélet meghozatala során eltérhet, ezt azonban meg kell indokolnia.

Megítélésem szerint elsősorban a bíró saját felelőssége dönteni arról, hogy akar-e illetve mennyire akar a szakvéleményben foglaltakra támaszkodni az ítélet meghozatalakor. E mérlegelésben azonban leginkább bírói és élettapasztalata, a gondolkodás és a logika törvényei vannak segítségére. Hangsúlyozandó azonban, hogy a szakértő kirendelése abban az esetben is elkerülhetetlen, ha a bíró maga is rendelkezik pszichológusi végzettséggel. Ezen többlet ismeretek legfeljebb annyiban lehetnek segítségére, hogy hatékonyabb lesz a kommunikáció közte és a szakértő közt. A pszichológus kirendelése – amennyiben szükségesnek látszik – azért elengedhetetlen, mert a bíró nem lehet az ügyben egy időben bíró és szakértő is, a tárgyalóterem semmi módon nem változhat rendelővé.

A bíró azonban csak akkor képes nyugodt szívvel a szakértői véleményre támaszkodva ítéletet hozni, ha az a vélemény pontos, alapos, részletes, de nem túl szerteágazó, konkrét, korrekt és nem utolsó sorban akként van megfogalmazva, hogy a pszichológiai képzettséggel nem rendelkező bíró számára is pontosan érthető, egyértelmű és világos. A bírónak semmiféle ráhatása és kontrollja nincsen felette, gyakorlatilag megadja magát a szakértő véleményének, feltétel nélkül el kell fogadnia, ami benne áll, hiszen, ha ő maga is értene hozzá, nem kellene

[581] 1/2007 PJE 16. pont.

a szakértő segítségét igénybe vennie. Ezért nem mindegy az, hogy milyen az a bizonyos szakértői vélemény.

Fontos azonban, hogy a bíró nem háríthatja át a szakértőre a per eldöntéséhez szükséges tények és körülmények felderítését és még kevésbé a bizonyítékok mérlegelését. A szakértői vélemény egy lesz – igaz, hogy a legfontosabb – a bizonyítékok sorában, melyet a per többi adatával összevetve a bíróság feladata értékelni. A pszichológus csak a szakkérdésben nyilatkozhat, ezért jogkérdés megválaszolását nem is várhatjuk tőle. A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében leszögezte, hogy a bíróság lényeges eljárási szabályt sért akkor, ha jogi kérdés megítélését bízza a szakértőre.[582]

Nem kötődik szorosan a dolgozat témájához, azonban összehasonlításképpen megemlítem, hogy az egyházi bíróságon, a házassági semmisségi perekben is kiemelkedő jelentősége van a szakértői véleményeknek, azonban az esetek döntő többségében pszichiáter szakértőt vesznek igénybe, tekintve, hogy a házasság érvénytelenítése esetén a pszichiátriai megbetegedéseknek és a személyiségzavaroknak van csak szerepe.[583]

Az egyházi bíróság által kijelölt szakértőnek, speciális kritériumoknak is meg kell felelnie. A bíró, mint „peritas peritorum" felülbírálhatja, vagy akár el is utasíthatja a szakértő által képviselt álláspontot, ha a per egyéb adatai nem támasztják alá a leírtakat. Annak ellenére, hogy ő maga nem rendelkezik a szükséges szakértelemmel. A szakértő feladata a diagnózis meghatározása, (az egyházi bíróságokon pl. a homoszexualitás, a személyiségzavar és az érzelmi éretlenség is betegségnek számít) az ítéletet a bíró hozza a perben felmerült egyéb adatok együttes mérlegelése során. Annak érdekében, hogy a bíró teljes mértékben megbízhasson a szakértő véleményében, ezen speciális helyzetekben elvárás a szakértő felé, hogy a szakmai felkészültségen túl, erkölcsi és vallási élete is kifogástalan legyen, (hitetlen szakértőre nem bízható a szakvélemény elkészítése), az antropológiai szemléletének az Egyház tanításaival összhangban kell állnia, valamint az sem mellékes, hogy melyik pszichiátriai, pszichológiai irányzathoz tartozik. Kánonjogi és teológiai ismeretekre is szüksége van, hiszen nem csak a felek pszichológiai státuszát kell értékelnie, hanem magát a házasságot kell elemeznie.[584]

Láthatjuk, hogy az egyházi bíróságok sokkal szigorúbb kritériumokat fogalmaznak meg a szakértőkkel szemben. A világi bíróságon eljáró szakértő esetén elegendő, ha a pszichológus szerepel az igazságügyi szakértői névjegyzékben. Sőt, abban az esetben, ha az

[582] Farkas – Kengyel, 2005. i.m. 160.o.
[583] Hársfai Katalin: *Pszichopatológia az egyházi bíróságon*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2010. 11.o.
[584] Hársfai Katalin, 2010. i.m. 115.-120.o.

adott bíróság illetékességi területén működő szakértők közül – leterheltségük okán – pillanatnyilag egyik sem rendelhető ki, pszichológus végzettséggel és megfelelő szakértelemmel rendelkező eseti szakértő is kirendelhető.[585]

A szakértőnek azért is kiemelkedő szerepe van a gyermekelhelyezési perekben, mert elvileg pártatlan és objektív módszerekkel dolgozik. Ez azonban fenntartásokkal kezelendő. A szakértőben a beszélgetések során óhatatlanul kialakulhat, hogy számára melyik fél a szimpatikusabb. A másik gondot a módszerek objektivitása jelenti, hiszen egyik módszer sem teljesen objektív.

Igazságügyi pszichológus szakértő alapvetően háromféle lehet:[586] klinikai szakpszichológus (klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológia területére kijelölt szakértő), munkapszichológus (munka -, és szervezeti szakpszichológia területére kijelölt szakértő) pedagógiai szakpszichológus (pedagógiai szakpszichológia területére kijelölt szakértő). A szakértőknek a szakvizsgák[587] letételén túl folyamatos továbbképzésben kell részt venniük, továbbá minden szakértő számára kötelező a jogi vizsga letétele.[588] A szakértők tevékenységét a hatóság (jelenleg EMMI) ellenőrzi, elsősorban azt, hogy a kirendeléseknek eleget tesznek-e.[589]

A 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 20.§ g.) - h.) pontjai szerint, ha a gyermek direkt befolyásolásának vagy bántalmazásának, illetve a konfliktusos családi működésnek a szülők vagy gyermek személyiségét érintő következményeinek feltárására, leírására, megállapítására, tipizálására, kategorizálására, értékelésére illetve kizárására irányul, klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológiai vizsgálatot kell lefolytatni. Ebből az következik, hogy gyermekelhelyezési perekben klinikai szakpszichológust kell kirendelni. A gyakorlatban ez azonban nem minden esetben valósul meg, tekintve, hogy a szükségesnél lényegesen kevesebb szakértő áll a bíróság rendelkezésére. Egyre gyakrabban élnek tehát a bíróságok a 2005. évi XLVII. törvény 2.§ (3) bekezdésében és a Pp. 177. § (2) bekezdésében biztosított – elvileg kivételes – lehetőséggel, hogy igazságügyi szakértő hiányában, az adott kérdésre vonatkozóan szakértelemmel rendelkező szakember is kirendelhető, mint eseti szakértő.

[585] Pp 177. § (2) bekezdés A bíróság a szakértői névjegyzékben szereplő igazságügyi szakértőt, szakvélemény adására feljogosított gazdasági társaságot, szakértői intézményt, vagy külön jogszabályban meghatározott állami szervet, intézményt, szervezetet rendelhet ki szakértőként. Más szakértő csak ezek hiányában, kivételesen alkalmazható.
[586] 9/2006. (II.27) IM rendelet 2. táblázat
[587] 22/2012. (IX.14) EMMI rendelet
[588] 2005. évi XLVII. törvény 18. § (1) bekezdés
[589] 2005. évi XLVII. törvény 19.§ (1) bekezdés

A Szegedi Járásbíróságon folytatott kutatásom során azt tapasztaltam, hogy kirendelt szakértők olyan mértékben leterheltek, hogy szinte kivétel nélkül minden esetben jelezték a bíróság felé, hogy határidőre nem képesek teljesíteni a kirendelésben foglaltakat.[590] Ilyen esetben a bíróság két lehetőség közül választhat: vagy póthatáridőt biztosít a szakértőnek a feladat elvégzésére és ezáltal beletörődik abba, hogy a per legalább 2-4 hónappal meghosszabbodik, vagy eseti szakértő kirendeléséről rendelkezik. Jelenleg a Szegedi Járásbíróság illetékességi területén két igazságügyi pszichológus szakértő tevékenykedik, tehát egyáltalán nem meglepő, hogy gyakran hivatkoznak túlterheltségre.

A bíróságok sokáig bizonytalanok voltak a tekintetben, hogy helye lehet-e a hivatalbóli bizonyítás foganatosításának a gyermekelhelyezési perekben. A Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 21.720/2007 számú ítéletében tisztázta, hogy a bíróság a kiskorú gyermek elhelyezése, tartása, a szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás tárgyában akkor is elrendelheti a hivatalbóli bizonyítást, ha azokról nem házassági perekben kell döntenie. Nem sértett tehát jogszabályt az első fokon eljárt bíróság, amikor igazságügyi pszichológus szakértőt rendelt ki – utóbb kiderült nem is hivatalból, hanem a szülők együttes kérésére. A másodfokú bíróság szerint azonban azért nem volt indokolt a szakértő kirendelése, mert annak eldöntése, hogy a szülő jogszabálysértő magatartást tanúsított-e a kapcsolattartások során, nem szakértői kompetencia, hanem jogkérdés, tehát a bíróság hatáskörébe tartozik ennek eldöntése. Való igaz, hogy sok esetben okoz nehézséget annak eldöntése, hogy pontosan mely kérdések esetében indokolt a szakértő igénybe vétele a bíróság adott területen mutatkozó szakértelme híján. A szakértő bevonására a tényállás megállapítása érdekében sok esetben szükség van, de soha nem foglalhat állást jogkérdésben, csak szakkérdésben.

Amennyiben a perben hivatalból kerül sor a szakértő kirendelésére, az minden esetben a gyermek érdekében történik, azért, hogy az őt érintő minden kérdésben megnyugtató, az érdekeit maximálisan figyelembe vevő határozat születhessen.

A szakértő egy konfliktusokkal terhelt perben az ellenérdekű felek kereszttüzében végzi a munkáját. Kiemelkedő jelentősége van tehát annak, hogy a szakértő el tudja magát határolni ezektől a csatározásoktól, és véleménye elkészítése során ne álljon egyik vagy másik szülő oldalára. Szimpátia, harag, sértődés, ellenszenv szóba sem jöhet, a saját érzelmeit minden esetben ki kell, hogy zárja. Természetesen nem lehet teljesen objektív a szakvéleménye, de amennyire lehetséges, erre törekednie kell.

[590] Erre lehetőségük van a 2005. évi XLVII. törvény 13 § (4) bek e.) pontja szerint

A szakértő a szakvélemény tartalmával összefüggésben nem utasítható,[591] azt minden esetben a saját meggyőződése szerint készíti el és legtöbbször írásban terjeszti elő. Szóbeli előterjesztésre csak a szakvélemény kiegészítésének szükségessége esetén kerül sor, amennyiben valamelyik félnek vagy a bíróságnak kételyei merültek fel a szakvéleménnyel kapcsolatban és szükségesnek tartották a szakértő tárgyaláson való személyes megjelenését. A tárgyaláson előterjesztheti kiegészítő szakvéleményét, illetve hozzá a felek és a bíróság is kérdést intézhet.

A szakértői vélemény magában foglalja a kirendelő hatóság által feltett kérdések megválaszolását, továbbá a feltett kérdésekkel összefüggő más szükséges megállapítások közlését.[592] A szakértő az általa érvényesíteni kívánt szakértői díjat maga állapítja meg.[593]

A pszichológus szakértő a lélektani tények feltárására és az összefüggések elemzésére törekszik. Amennyiben olyan kérdést tesz fel a bíróság, amely nem tartozik a szakértő kompetenciájába, köteles ezt jelezni.[594]

A perek döntő többségében a pszichológus szakértő önállóan ad véleményt, elmeorvos szakértő bevonására csak abban az esetben kerül sor, ha valamelyik fél elmebeli állapota ezt indokolttá teszi.[595] A pszichológus a vizsgált személyek személyiségére, érzelmi életére, kötődési viszonyaira vonatkozóan adhat szakvéleményt. Amennyiben valamelyik szülőnél pszichés megbetegedés gyanúja merül fel, a pszichiáter kompetenciája megállapítani, hogy ezen betegség fennállása nem teszi-e alkalmatlanná a gyermeknevelésre. Ritkán előfordulhat, hogy a gyermek betegsége teszi indokolttá az elmeorvos szakértő bevonását.

Az elmebetegség gyanúja miatt abban az esetben szükséges a pszichiáter szakértő bevonása, ha a kórelőzményekből[596] ez következik, vagy ha valamelyik félnek a tárgyaláson vagy a szakértői vizsgálat során tanúsított magatartása ezt indokolja. Továbbá abban az esetben is, ha semmiféle erre utaló jel nincsen, azonban a szülők egymást kölcsönösen elmebetegséggel, alkoholizmussal, drogfüggőséggel vagy egyéb szenvedélybetegséggel vádolják, ezek kizárása érdekében. Abban az esetben, ha a pszichiáter és a pszichológus szakvéleménye között ellentmondás van, akkor az Országos Igazságügyi Orvostani Intézetnek

[591] 2005. évi XLVII. törvény 16.§ (1) bekezdés
[592] 2005. évi XLVII. törvény 16.§ (3) bekezdés
[593] 2005. évi XLVII. törvény 17.§ (3) bekezdés. Ez az összeg jelenleg Szegeden kb. 70.000-100.000 Ft közötti
[594] Németh, 2010. i.m. 313.o.
[595] Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. számú módszertani levele az igazságügyi pszichiátriai vizsgálatokról és véleményekről: „A gyermekelhelyezés iránti perekben felmerülhet annak szükségessége, hogy a gyermeknevelésre való alkalmasság is pszichiátriai szakértői vizsgálatra és véleményezésre kerüljön abban az esetben, ha valamelyik fél előzményi adataiban vagy aktuálisan pszichés betegség, gyógykezelés szerepel. Ha nincs, akkor a véleményezést pszichológus szakértő végzi."
[596] Korábbi pszichés megbetegedés, stroke, dementia és egyéb organikus idegrendszeri kórképek.

az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló 10. számú Módszertani Levele szerint az elmeorvos szakértő véleménye az irányadó.

Kutatásom alapján megállapítottam, hogy amennyiben a per során szakértő kirendelésére kerül sor, az általa készített szakvélemény alapvetően határozza meg a per kimenetelét, ezért tartom rendkívül fontosnak, hogy a szakvélemények maximálisan megfeleljenek a velük szemben támasztott elvárásoknak, hiszen egy egész család további sorsát határozzák meg. Ezzel többnyire a felek is tisztában vannak, ezért mindent megtesznek annak érdekében, hogy a szakértőt valamilyen módon a saját pártjukra állítsák, amennyiben ez nem sikerül, mindent elkövetnek annak érdekében, hogy bebizonyítsák a szakértői vélemény megalapozatlanságát. Ezzel aztán egy végeláthatatlan harc veszi kezdetét, amelyből minden szereplő csak vesztesként kerülhet ki.

Úgy gondolom, hogy a szakértők bizonyos esetekben figyelmen kívül hagyják, hogy az általuk leírtaknak mekkora súlya van az adott ügyben. Mintha azt gondolnák, hogy ők csak a „véleményüket" mondják el, a kérdést nem ők döntik el, az ítéletet a bíróság hozza. Súlyos hibának tartom, hogy a szakértőnek nincsen lehetősége arra, hogy megismerje az ítéletet. Amennyiben a bíróság a szakértő számára is megküldené az ítéletet, az indokolásból kitűnne, hogy milyen szerepet játszott a véleménye az ítélet meghozatalakor. Kifogásolható továbbá, hogy a pszichológus csak a vizsgálati szituációban találkozik a felekkel – sok esetben mindössze egy alkalommal – és az ítélet meghozatalát követően egyáltalán nincs lehetősége a család további sorsát figyelemmel kísérni, semmiféle visszacsatolást nem kap. Összességében tehát nem lehet tisztában azzal, hogy a bíróság megkérdőjelezés nélkül elfogadta a szakvéleményét, és arról sem lehet tudomása, hogy ennek milyen kihatása volt a felbomlott család további életére.

A bíróság szempontjából a szakvéleménnyel szembeni elsődleges követelmény, hogy azt az eljárási szabályok betartásával terjesszék a bíróság elé. A vizsgálat, a vélemény kialakítása megfeleljen a jogszabályoknak. Magával a szakvéleménnyel szemben alapvető elvárás, hogy alapos, érthető és teljes legyen. A jogi képviselők pedig azt várják el tőle, hogy semleges, objektív, igazolható, bizonyítható, világos, és lehetőleg egyértelmű legyen.

Amennyiben a szakértői vélemény a bíróság által elvárt alapvető követelményeknek nem felel meg, a bíróság a szakértői vizsgálat megismétlését rendelheti el, vagy másik szakértőt rendelhet ki. A Pp. szerint, ha a lelet vagy a vélemény homályos, hiányos, önmagával vagy más szakértői véleménnyel vagy a bizonyított tényekkel ellentétben állónak látszik, vagy helyességéhez egyébként nyomatékos kétség fér, a szakértő köteles a bíróság felhívására a szükséges felvilágosítást megadni, ha pedig ez nem vezet eredményre, más

szakértőt kell véleményadásra felhívni. A szakvélemény homályosságának, hiányosságának, önmagával vagy a szakvélemény előterjesztését megelőzően a szakértő tudomására hozott, bizonyított tényekkel való ellentmondásának kiküszöbölésére irányuló kérdések megválaszolása a szakértői díjazás szempontjából nem minősül kiegészítő szakvéleménynek.[597]

Általánosságban elmondható, hogy a polgári perekben kirendelt szakértők objektív – jogszabályban és a szakma szabályaiban rögzített – módszerek segítségével készítik el a véleményüket, amely csak nagyon csekély mértékben tartalmaz szubjektív elemeket. Az adatok konkrétak, egyértelműek, tehát nem fordulhatna elő, hogy két azonos területen szakértelemmel rendelkező szakértő egymásnak ellentmondó szakvéleményt készítsen. Ezen megállapítás azonban egyáltalán nem igaz a családjogi ügyekben részt vevő pszichológus szakértőkre. A szubjektív elemek túlzott szerepe véleményem szerint két okra vezethető vissza. Egyrészt a jelenleg hatályos 10. sz. Módszertani Levél nem ad kellő támpontot a vélemények elkészítéséhez, illetve az emberek lelki működésének feltárása, kötődési mintázatának esetleges patológiáinak megismerése sose lehet annyira objektív, mint egy autó forgalmi értékének megállapítása. Úgy gondolom tehát, hogy a szubjektivitást a lehető legszigorúbb szabályok alkalmazása esetén sem zárhatjuk ki a pszichológus szakértői véleményekből, azonban annak érdekében, hogy a bíróság munkáját megkönnyítsük és a bíró is nyugodt lelkiismerettel alapozhassa ítéletét a véleményre, mindenképpen szükségesnek tartom, hogy egy új iránymutatás szülessen.

Ennek javasolt módját a későbbiek során fogom ismertetni, elöljáróban azonban leszögezném, hogy a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szakértői véleménynek a teljes család (apa, anya, gyermekek) vizsgálatán kell alapulnia. Amennyiben szükséges, a tisztánlátás és a bizonyosság érdekében meg kell vizsgálni azokat a személyeket is, akikkel a gyermek az elhelyezést követően együtt fog élni (nagyszülők, mostohaszülők, a szülők új partnerei, esetleg azok gyermekei). Továbbá álláspontom szerint soha, semmilyen körülmények között nem lehetséges szakértői véleményt adni kizárólag a gyermekkel folytatott vizsgálat alapján és az sem helyénvaló, ha a szakértő csak az egyik szülővel találkozott. Hiszen a szülő-gyermek kapcsolat minősége csak teljes körű vizsgálattal tárható fel, minden egyes megállapítás csak a teljes család kontextusában értelmezhető.

[597] 31/2008 (XII.31) IRM rendelet 13. § (2) bekezdés

Szükség esetén több alkalommal is meg kell ismételni a vizsgálatot, akár együtt, akár külön-külön. Sajnos erre a gyakorlatban – a szakértők leterheltsége okán – rendkívül ritkán kerül sor.

Való igaz, hogy a szakértői vélemények megbízhatósága igen nagy szórást mutat, azonban Grád András megállapításával ellentétben nem gondolom, hogy a helyzet annyira tragikus volna, mint ahogy lefesti.[598] Bár igyekszik több alkalommal leszögezni, hogy a szakértők nagy többsége kifogástalan szakvéleményeket készít, eléggé lesújtó véleménnyel van róluk: „ ha egy szakvélemény nem a valóságról, hanem a szakértő hamis sztereotípiáiról, rosszabb esetben előítéleteiről szól, akkor az a szakvélemény tökéletesen megalapozatlan, szakmailag pedig használhatatlan."[599] Úgy gondolom, hogy az általa ismertetett két szakértői vélemény alapján nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni. Meglátása szerint felbecsülhetetlen károkat okoz az, hogy a bírák vakon megbíznak a szakértőkben – különösen a „kedvenc" szakértőjükben – és ezért nem képesek felismerni a szakvélemény hibáit, hiányosságait. Egyfajta elfogultsággal vádolja őket a szakértővel szemben. Ugyanakkor felmerül bennem a kérdés, hogy kiben bízzon a bíró, ha nem a szakértőben? A szülők és ügyvédeik – egy olyan perben, ahol már szakértőt kellett kirendelni – mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a lehető legjobb színben tüntessék fel magukat és a lehető legrosszabban a másikat. A gyermekek még kicsik, nem tudnak elfogulatlanul véleményt nyilvánítani, pláne nem a bíróság színe előtt. Az ítéletet pedig meg kell hozni, nem marad hát más lehetőség, mint a szakértő véleményében bízni.

Összességében tehát nem abból kell kiindulni, hogy a szakértő nem érti a dolgát illetve elfogultsága, lustasága vagy határozatlansága okán nem képes megalapozott szakvéleményt készíteni. Nem vitatom Grád András állítását, miszerint ilyen is előfordulhat, de amennyiben ezt túlzott mértékben hangoztatjuk, a bírák elveszíthetik egyik legfontosabb kapaszkodójukat, az ügyvédek pedig vérszemet kaphatnak és tömegesen emelnek majd kifogásokat a szakértői véleményekkel szemben.

Hogy mindezen lehetőségeket, kiküszöböljük, ki kell dolgozni egy olyan iránymutatást mind a szakértők, mind a bírák számára, ami lehetővé teszi a hatékonyabb kommunikációt, ráébreszti a pszichológusokat a felelősségük súlyára és valamiféle visszacsatolást is ad számukra a továbbiakról. Egy egységesebb – egymással könnyebben összehasonlítható – módszer kidolgozásával a szakvélemények megalapozottsága jelentősen

[598] Grád András-Nisztor Mária: Objektív vagy szubjektív? Kérdőjelek az igazságügyi pszichológus szakértői vélemények megbízhatósága terén a hazai családjogban. *Családi Jog* XI. évfolyam 1. szám. 2013. március 19-29.o.
[599] Grád-Nisztor i.m. 22.o.

növelhető lenne. Ezzel együtt határozott véleményem, hogy családjogi perekben sem a bíró, sem a szakértő oldalán nem zárható ki teljesen a szubjektivitás. Lehetetlen ugyanis, hogy egy ember kibújjon a bőréből, a bíró nem gép, ahogyan a szakértő sem. Azonban, ha a szakvélemény részletesebb, a bíró számára a jelenlegieknél érthetőbb és amennyire csak emberileg lehetséges, elfogulatlan, az jóval nagyobb mozgásteret enged a bíró számára, a bizonyítékok mérlegelését is hatékonyabbá teheti. Egy pontosan kidolgozott, minden részletre kiterjedő szakvéleményre a bíró nyugodt szívvel alapozhatja ítéletét. A pontos adatok és részletek ismeretében pedig nem szükséges vakon bíznia a szakértő javaslatában, hanem azt megkérdőjelezve saját lelkiismerete és meglátása szerint dönthet.

Kijelenthetjük, hogy a pszichológus szakértők tevékenységét jelenleg gyakorlatilag semmi sem szabályozza. Létezik ugyan két módszertani levél, de sokan nem is tudnak a létezéséről, vagy ha igen, akkor sem tartják magukat az abban foglaltakhoz. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a szakértők nem lehetnek biztosak abban, hogy valójában melyikhez is kell tartaniuk magukat. A 20. számú Módszertani Levél ugyan később keletkezett, mint a 10. számú, ez azonban nem jelenti azt, hogy ez lenne a hatályos.
A Módszertani Leveleken kívül általánosságban, három jogszabály vonatkozik az igazságügyi szakértők tevékenységére.

Alapjogforrásnak tekinthetjük a szakértői tevékenység vonatkozásában a 2005. évi XLVII. törvényt, mely meghatározza, hogy mi is a szakértő feladata,[600] milyen jogok illetik meg, illetve milyen kötelezettségek terhelik eljárása során.[601]

A 9/2006. (II.27) IRM rendelet alapvető iránymutatásokat tartalmaz, meghatározza például a szakértői névjegyzékbe való felvétel előfeltételeit, melyek minden egyes szakértő esetében fennállnak. Először is az adott szakterületen szerzett diploma, képesítés, valamint a képesítés megszerzésétől számított ötéves gyakorlati idő igazolása szükséges.[602]

A 31/2008 (XII.31) IRM rendelet az előbbinél részletesebb, az igazságügyi szakértői működésről szól, valójában azonban csak arról rendelkezik, hogy mit kell tartalmaznia a szakvéleménynek: a leletet, a szakmai ténymegállapítást és a véleményt,[603] illetve, hogy a

[600] Feladata, hogy a bíróság és más hatóságok kirendelése alapján a tudomány eredményeinek felhasználásával készített szakvéleményével segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését. 1§.
[601] 12. § (1) bekezdés: A szakértő a tevékenysége során rendelkezésére bocsátott vagy tudomására jutott személyes adatokat a kirendelés vagy megbízás teljesítése, valamint tevékenységének szakmai, módszertani, etikai és a jogszabályoknak való megfelelőségének ellenőrizhetősége céljából jogosult kezelni. (2) A szakértőt a tevékenysége során tudomására jutott tényekre és adatokra nézve titoktartási kötelezettség terheli, az ügyre vonatkozó tényekről és adatokról csak az ügyben eljáró hatóság, továbbá az adatok kezelésére jogosult más szerv vagy személy részére nyújthat tájékoztatást.
[602] 3.§, 6.§
[603] 31/2008. (XII.31) IRM rendelet 10. § (1) bekezdés: Lelet: a vizsgálat tárgyára, a vizsgálati eljárásokra és eszközökre, a vizsgálat tárgyában bekövetkezett változásokra vonatkozó adatok. Szakmai ténymegállapítás: a

szakértő a vizsgálat során egyidejűleg több vizsgálati módszert alkalmaz.[604] A részletszabályokról a szakmai Módszertani levélnek kell rendelkeznie.

Fontosnak tartom kiemelni, mert sajnos ez sem teljesen egyértelmű minden szakértő számára, hogy az érintettek kapcsolata kizárólag a szakértői vélemény elkészítésére szorítkozhat, semmi esetre sem bocsátkozhatnak terápiás kapcsolatba. Amennyiben a szakértő úgy ítéli meg, hogy a felbomlóban lévő családnak, vagy annak valamely tagjának segítségre van szüksége, akkor ajánlhat egy pszichológust, akivel a szükséges lépéseket megteheti, azonban a kirendelt szakértőnek semmiképp sem lehet feladata a felek pszichoterápiába vonása, sem a vizsgálat alatt, sem azt követően. Ez leginkább az eseti szakértők esetén jelent problémát.

A bíró és a felek számára a szakvélemény értelmezését megkönnyítendő különösen fontos, hogy jól láthatóan elkülönüljenek a véleményben az észlelt és rögzített tények, illetve a tények elemzése, az összefüggések feltárása, valamint a tényeken és az összefüggéseken alapuló következtetések megfogalmazása és a vélemény kialakítása. Sok szakértő követi el azt a hibát, hogy a szakvéleményből nem derül ki egyértelműen, hogy mik az objektívnek tekinthető tények, és melyek azok a megállapítások, melyek az ő saját meglátását, véleményét közvetítik. A tények, megállapítások rögzítése során valóban csak ezek leírására szorítkozzon, ne fogalmazza meg egyúttal a következtetéseit is, mert zavaró lehet.

A szakértőnek tehát a megfigyeléseit és megállapításait olyan mértékben és mélységben, kellő precizitással és részletességgel kell dokumentálnia, hogy az a későbbiek során rekonstruálható legyen, egyértelmű és objektív adatok álljanak azok rendelkezésére is, akik nem voltak jelen a vizsgálaton. Ennek azért is kiemelkedő jelentősége van, mert az a szülő (vagyis inkább a jogi képviselője), akire nézve a szakértői vélemény nem túl kedvező, mindent el fog követni annak érdekében, hogy az állításokat megcáfolja, sokszor odáig is elmenve, hogy az eljáró pszichológus szakértelmét is megkérdőjelezik.

Megkönnyíti ugyan a jogi képviselő munkáját, mert egyszerűbben boncolgatható, de úgy gondolom, hogy mégis az a leginkább helyénvaló, ha a szakértő nem csak azokat a ténymegállapításokat írja le, melyek a véleményét alátámasztják. Véleményem szerint soha semmilyen helyzet, vagy bármely érintett személyisége nem lehet tisztán „fekete vagy fehér”. Sok szakértő esik abba a hibába, hogy az egyik szülőt ördögként, a másikat angyalként ábrázolja, holott valószínűleg mindketten csak átlagosan jó, átlagosan rossz emberek. Ezen

szakmai megállapítások összefoglalása. Vélemény: a szakmai ténymegállapításokból levont következtetések, és a feltett kérdésekre adott válasz.

[604] 31/2008. (XII.31) IRM rendelet 20. § (2) bekezdés

hibának általában két oka lehet. Egyrészt megeshet, hogy a szakértő elfogult, mert az egyik szülő sokkal szimpatikusabb számára és ezt még a szakvéleménye elkészítésekor sem képes levetkőzni. A másik lehetőség, hogy megpróbálja objektíven szemlélni a feleket, ennek alapján ki is alakít magában egy véleményt – ami valószínűleg helytálló is – azonban, mivel tart attól, hogy az ügyvédek majd ízekre szedik a szakvéleményt, igyekszik minden állítását alaposan alátámasztani, amit úgy tud a leginkább megtenni, ha ignorálja azokat a megállapítások, melyek nem illeszkednek a végső megállapításához. Ezt óriási hibának tartom. Sokkal életszerűbb, hihetőbb és hitelesebb egy olyan szakvélemény, amely megengedi magának, hogy az érintettek egy kicsit „szürkék" legyenek. Meglátásom szerint az ilyen szakvélemény elkészítésének jelenleg az is gátja lehet, hogy a bíróság – más szempontok alapján dönteni nem tudván – elvárja, hogy a szakvélemény egyértelműen „fekete vagy fehér" legyen.

4.1. A kirendelés

A bíróság a szakértőt a vélemény írásbeli előterjesztésére − megidézése nélkül − kirendelésekor utasíthatja. Ha a bíróság szükségesnek tartja, a szakértőt megidézheti. A megidézett szakértő meghallgatása előtt meg kell állapítani személyazonosságát − igazságügyi szakértő esetében a szakértő nevének, szakértői igazolványa számának és elérhetőségi címének rögzítésével − továbbá azt, hogy a felekkel milyen viszonyban van, és hogy nem áll-e fenn reá kizáró ok; a szakértőt figyelmeztetni kell a hamis véleményadás következményeire is. A bíróság az írásbeli kirendelésben, illetve a tárgyaláson ismerteti a szakértő előtt azokat a kérdéseket, amelyekre véleményt kell nyilvánítania. A szakértőhöz egyes kérdések feltevését a felek is indítványozhatják.[605]

A szakértővel mindazokat az adatokat közölni kell, amelyekre feladatának teljesítése végett szüksége van. Evégből a szakértő a per iratait megtekintheti; a tárgyaláson, ideértve a bizonyítási eljárást is, jelen lehet, a felekhez, a tanúkhoz és a többi szakértőhöz közvetlenül kérdéseket intézhet, végül egyéb bizonyítást is indítványozhat, amennyiben ez feladatának teljesítéséhez szükséges.[606] A bíróság vagy akként ismerteti a szakértővel a per adatait, hogy megküldi részére az addig keletkezett tárgyalási jegyzőkönyveket és a felek beadványait, vagy röviden összefoglalja a per lényeges körülményeit és ezt bocsátja rendelkezésére.

Álláspontom szerint – melyet az általam végzett kutatás is alátámasztani látszik – a jó és használható szakértői vélemény alapja a jó kirendelés, hiszen a nem körültekintően,

[605] Pp. 180. § (1) (2) (3). bekezdés
[606] Pp. 181. § (1). bekezdés

helytelenül feltett bírói kérdésre a szakértő nem fog tudni adekvát, a per eldöntése szempontjából kielégítő választ adni. Alapvető problémát jelent a bírák és a szakértők együttműködésében, hogy két egymástól alapjaiban különböző szakma képviselőinek kellene egymást megérteni és segíteni. A bírák pragmatikus gondolkodásába gyakran csak nehezen illeszthető a pszichológia, mint tudomány. Személyes tapasztalataim szerint általában kétféleképpen vélekednek a bírák – és általában a gyakorlatiasabb szakmák képviselői – a pszichológiáról. Egy részük a tenyérjóslással és az asztrológiával egyenértékűnek, használhatatlan áltudománynak tartja, mások pedig egyszerűen túlmisztifikálják a jelentőségét és ebből eredően jóval nagyobb elvárásokat támasztanak vele szemben, mint amelyre valójában képes. Ebből következően az egyik véglet szerint a bíró kirendeli ugyan a szakértőt, de csak, mint szükséges rosszat, ha semmi olyan tény nem áll rendelkezésére, amely alapján eldönthetné pert, vagy pedig a szakértőt a „megváltó" szerepével felruházva teljes mértékben rá hárítja a döntés súlyát. Ezen eltérő hozzáállásokból még nem is születne probléma, a baj inkább abban gyökerezik, hogy a bírák nagy része valójában egyáltalán nincsen tisztában azzal, hogy a pszichológus szakértő mely kérdésekre tud választ adni. Megdöbbentő volt számomra, amikor egy alkalommal a tárgyalás során a bírónő a szakértőt kirendelő végzés diktálásakor kijelentette: kirendelem a szakértőt mindhárom gyermek vonatkozásában. Mikor a jogi képviselő figyelmezette, hogy a legkisebb gyermek 4 hónapos, csak annyit válaszolt: semmi baj, a szakértő őt is meg tudja vizsgálni. Alapvető probléma tehát, hogy a bírák nem tudják mit is várhatnak el a szakértőtől, illetve, hogy a pszichológia tudomány mai állása szerint mely kérdésekre lehet válaszolni és melyekre nem. Pedig a 20. számú Módszertani Levél I.2.4. pontja pontosan, tételesen meghatározza a pszichológus szakértők kompetenciakörét.[607]

[607] Az igazságügyi pszichológus tudománya, felkészülése, módszereinek validitása alapján a következő jelenségek megragadására, megfogalmazására, magyarázatára, ill. valószínűsítésére kompetens:
1./ Az egészséges és az egészségestől eltérő személyiségvonások feltárására, leírására, tipizálására, kategorizálására.
2./ A normán belüli és normáltól eltérő személyiségvonások feltárására, leírására, tipizálására ill. kategorizálására (jogi értelmű-deviancia jelenségek).
3./ Speciális feladatok megoldására előnyös, ill. hátrányos személyiségvonások, képességnormák feltárására, minőségileg kategorizált leírására és tipizálására. (Nevelési alkalmasság és kategorizálása, összehasonlító értékelése, gépjármű vezetői alkalmasság, baleseti hajlam, tolerancia szint, agresszivitásra való készség, lőfegyver tartására alkalmasság stb.)
4./ Általános és részletes intellektuális, pszichomotoros stb. képességek szintjeinek megállapítása.
5./ Élménybeszámolók hátterében működő lélektani folyamatok jellegének, minőségének feltárása, leírása, értékelése, az adott élmények adekvát átélése, az átélésről komponált, illetve instruált közlés, konfabuláció az élménybeszámoló adekvációs fokába ágyazott elhihetőség megállapítása.
6./ Magatartás-problémák hátterében rejtőző pszichés struktúrák pszichogenetikai feltárása. (Elhanyagolás, veszélyeztetés, visszaélés, nyomorgatás, felbujtás stb.)
7./ Pszichotraumatikus élmények következményes állapotainak feltárása, leírása, a pszichotrauma megállapítása, illetve kizárása.

A legtöbb bíró – természetesen – a jogszabályból indul ki és ennek megfelelően hozza meg a szakértő kirendeléséről szóló végzést, melynek tartalmaznia kell a kirendelt szakértő adatait, a szakértői feladat teljesítéséhez szükséges adatokat (gyermekelhelyezési perben ehhez célszerű a teljes peranyagot csatolni, beadványokkal, tárgyalási jegyzőkönyvekkel együtt, mert ezekből juthat a szakértő a legsokatmondóbb információkhoz) azt, hogy a vélemény elkészítéséhez mekkora összeget helyeztek letétbe, a szakértő részére átadott iratokra vonatkozó rendelkezéseket, a szakvélemény előterjesztésének módját és az arra vonatkozó határidőt, továbbá azokat a szakkérdéseket, amelyekre a szakértőnek választ kell adnia.[608] A kirendelések tehát minden esetben tartalmazzák a felsoroltakat, azonban egyáltalán nem mindegy, hogy az eljáró bíró miként határozza meg a megválaszolandó szakkérdéseket, hiszen egy gyermekelhelyezési perben ez közel sem olyan egyértelmű, mint például egy kártérítési perben. Tehát alapjaiban határozhatja meg a per kimenetelét az, hogy a bíró milyen kérdéseket intézett a szakértőhöz és hogy arra milyen válaszokat adott a pszichológus, annak ellenére, hogy esetleg nem is volt teljesen világos számára, hogy a bíró mire kíváncsi. A jogi képviselővel eljáró felek általában élnek azzal a lehetőséggel, hogy maguk is kérdéseket intéznek a szakértőhöz. Abban az esetben, ha az ügyvéd tapasztalt és jártas a pszichológiában, könnyen a saját ügyfele malmára hajthatja a vizet a helyes kérdések feltevésével. Azonban, ha a jogi képviselő csak belekontárkodik a szakértő dolgába a nem helyénvaló kérdéseivel, nagyon megnehezítheti a résztvevők dolgát és ennek következtében még a szakértői vélemény is teljesen eltorzulhat.

A szakértőnek elvileg lehetősége van arra, hogy a nem megfelelő kérdésfeltevésből eredő hibákat kiküszöbölje, hiszen a tudomására jutástól számított öt napon belül köteles közölni a kirendelő hatósággal, hogy a feltett kérdések megválaszolása egészben vagy részben nem tartozik azon szakismeretei körébe, amelyekben jogosult eljárni. [609]Valójában éppen ez jelenti a legfőbb problémát, hogy nagyon nehéz meghatározni, hogy mi tartozik a pszichológus szakismeretei körébe. A gyakorlatban nagyon ritkán találkozni olyan szakvéleménnyel, amelyben a szakértő kijelenti, hogy a bíróság által feltett kérdésre nem

---

8./ Nevelési hatások megjelenésének valószínűsítése a gyermektől és a gyermekről kapott adatszerzésen túlmutató adatok alapján (a szülő-gyermek kapcsolatának indirekt, kiterjesztett vizsgálata).
9./ A gyermekek direkt befolyásolásának, az egyik szülőnek, vagy mindkettőnek a másik szülő fél személyiségét sértő, őt leértékelő vagy a gyermekben ilyen következményekkel járó magatartásmódjainak feltárása, leírása és értékelése.
10./ A különböző megismerési forrásokból nyert adatok (kikérdezés, benyomás, megfigyelés, tesztvizsgálat stb.) ellenmondásainak valószínűsített validitás - értékelése.
[608] 2005. évi XLVII. törvény 13.§ (1) bekezdés
[609] 2005. évi XLVII. törvény 13.§ (4) bekezdés

lehet válaszolni, helyette inkább – mivel segíteni akar – megpróbálja kitalálni, hogy vajon a bíró mire gondolt.

A legtöbb bíró a per későbbi szakaszában rendeli ki a szakértőt, akkor, amikor már nagyrészt lefolytatta a bizonyítást és rendelkezésére állnak a felek nyilatkozatai, a tanúvallomások, az iskolai és óvodai vélemények, a környezettanulmányok. Ez azért is célszerű, mert így ezeket a bizonyítékokat a kirendelő végzés mellé lehet csatolni, a szakértő számára sok hasznos és értékelhető információt tartalmaznak. Ugyanakkor a per kezdeti szakaszában való kirendelésnek is vannak előnyei, egyrészt a felek lelkiállapota még nem annyira zilált, mint az évekig tartó per vége felé, illetve egy időben elkészült, jól használható szakértői véleménnyel a per elhúzódása is megakadályozható.

4.2. A szakértői vélemény külleme és szerkezete[610]

A szakértői véleménynek mindenekelőtt tartalmazni kell a vizsgált személyek adatait, a vizsgálatot elrendelő bíróság nevét, a per és a határozat számát, a vizsgálat helyét és idejét. Röviden ismertetni szükséges az előzményeket és a bíróság – esetleg a felek és jogi képviselőik – által feltett, és megválaszolandó kérdéseket.

Ezt követően a vizsgálati részben részletesen ki kell fejteni az exploráció során kapott információkat, melyeket célszerű a kérdésekkel együtt szó szerint idézni. A feltáró beszélgetés során tanúsított magatartást, esetleges nem helyénvaló reakciókat, szorongásra, zavartságra utaló jeleket is meg kell említeni. Majd a felhasznált vizsgálati módszerek, tesztek által hozott eredmények részletes bemutatása és értékelése következik. Az adatokat egyenként és összességében is értékelni kell.

A vélemény részben konkrét válaszokat ad a szakértő a bíróság által feltett kérdésekre, itt van lehetőség arra, hogy az esetleges egyéb – kérdésben nem szereplő – észrevételeit is megtegye, illetve, hogy nyilatkozzon arról, ha a kérdésre nem tud megfelelő választ adni, mert például nem tartozik a kompetenciájába, vagy a kérdés nem értelmezhető, esetleg azért nem, mert a vizsgálati személy ismételt felhívások ellenére sem jelent meg a vizsgálaton, így azt nem lehetett elvégezni.

A szakértői vélemények terjedelme igen nagy változatosságot mutat. Az általam vizsgált vélemények között a legrövidebb 1,5 oldal, a leghosszabb 61 oldalas volt. Úgy gondolom, hogy mindkét véglet kerülendő. Az optimális nagyság 20 oldal körüli, ennél rövidebben nehezen lehet összefoglalni (minimum) három ember vizsgálata nyomán született eredményeket, főleg akkor, ha az elmondottakat valóban szó szerint jegyzeteli le. A túl hosszú

[610] 20. számú Módszertani Levél IV. pontja nyomán

véleményektől is érdemes tartózkodni, mert a bíró és a felek számára is megterhelő és zavaró lehet a túl sok – jórészt felesleges – információ.

A szakértőnek a szülők nevelési képességeiről szinte minden esetben nyilatkozni kell. „A nevelési alkalmasság az átlagos értelmi színvonalon kívül az érzelmi stabilitás és gazdagság, valamint a pozitív jellemvonások valamilyen megkövetelhető minimumát jelenti."[611]

Ezzel szemben nevelési alkalmatlanság, ha a szülő személyiségének vizsgálata súlyos devianciák jelenlétére utal, ha a gyermek személyiségében súlyos fejlődési zavarok, traumatizáció vagy veszélyeztetettségre utaló jelek vannak és mindezek kapcsolatba hozhatók a kérdéses személyiségjellemzőből következő magatartással." [612]

A legtöbb szakértő számára nehézséget okozhat, hogy a terápiás kapcsolataiba egészen mélyen bevonódhat, annak érdekében, hogy segíteni tudjon a páciensének. Egy szakértés alkalmával azonban éppen ennek ellenkezője kívánatos, meg kell tudni tartani a kellő érzelmi távolságot annak érdekében, hogy az objektivitását meg tudja őrizni.[613]Szakértőnek lenni rendkívül emberpróbáló feladat, nagyfokú odafigyelést, precizitást, felelősségvállalást, frusztrációtűrő képességet igényel. Ehhez elengedhetetlen a magas fokú önismeret, hogy képes legyen magát érzelmileg távol tartani az egyes esetektől, azokba emocionálisan ne vonódjon be. Továbbá fontos, hogy a saját pszichéjét is folyamatosan karban tartsa, hogy a kiégést elkerülhesse.

4.3. A magánszakértői vélemények

Annak ellenére, hogy a bíróság bizonyítási eszközként egyáltalán nem, vagy csak nagyon csekély mértékben veszi figyelembe a magánszakértői véleményeket, azt a fél előadásával egyenértékűnek tekinti, az ügyvédek valamilyen oknál fogva kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak neki és igen sokat várnak tőle. Sok jogi képviselő már a keresetlevél benyújtásával egyidejűleg elküldi ügyfelét egy általa ismert, „megbízható" pszichológushoz, hogy a szakember által készített véleménnyel felfegyverkezve jelenhessenek meg az első tárgyaláson. Az így elkészült vélemények leginkább azért kifogásolhatók, mert mindig csak az egyik szülőről és az éppen nála lévő gyermekről szólnak, tehát egyáltalán nem képesek a család viszonyainak feltárására, legfőképpen a másik szülő személyiségjegyeinek

[611] 10. sz. Módszertani Levél
[612] 20. sz. Módszertani Levél I. pont
[613] Hajnal Ágnes –Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 30.o.

ismertetésére. Nyilvánvalóan nem lehetnek megalapozottak sem, így egyáltalán nem etikus, ha a szakértő állást foglal a nála megjelent szülő alkalmasságáról, még inkább, ha a másikat – akivel nem is találkozott – alkalmatlannak tünteti fel.

Mint említettem, ezeknek a véleményeknek nincs túlzott bizonyító ereje a per során, azonban mégis elég negatív hatással bírhat. Ugyanis a perbeli gyermek könnyen érezheti úgy, hogy valami baj van vele, hiszen egyik pszichológustól a másikig hurcolják – mert, ha kiderül, hogy az anya szakértőhöz vitte, az apa is el fogja vinni egy másikhoz – egy idő után, mire a bíróság által kirendelt szakértőhöz kerül már elege lesz az egészből és egészen máshogy fog viselkedni a szakértői vizsgálat során, mintha megelőzően sosem járt volna pszichológusnál.

Azért is nagyon káros minden érintettre nézve, mert a pszichológusnál tett látogatások során a felek azt is „kitanulják", hogy milyen magatartást vár el a szakértő és az egész vizsgálati szituáció megjátszott, nem valódi lesz. Természetesen egy felkészült szakértő és a jól kidolgozott tesztek nem hagyják megtéveszteni magukat, de úgy gondolom, hogy egy ilyen méltatlan helyzet senki számára sem kifizetődő. Különösképpen a gyermek számára lehet káros, ha a szülők állandóan a maguk oldalára akarják állítani a gyermeket és különféle helyzetekre készítik fel, elvárva tőle, hogy a vizsgálati helyzetben majd miként viselkedjen. Ezzel csak azt érhetik el, hogy a gyermek a szakértővel való találkozáskor – de lehet, hogy már előtte – össze fog omlani. Rendkívül megterhelő ugyanis egy gyermek számára egymással ellentétes elvárásoknak megfelelni, főleg úgy, hogy azokat számára egyformán fontos személyek közvetítik felé és – gyermeki mivoltából adódóan – mindkettőnek szeretne megfelelni. Álláspontom szerint az ilyen szülők, ha nem látják be, hogy elvárásaikkal és magatartásukkal életre szóló sebeket ejtenek a gyermekük lelkén, mindketten alkalmatlanok a gyermek nevelésére.

4.4. A szakértőknek feltett leggyakoribb kérdések

Amennyiben a bíróság nem megfelelő kérdéseket tesz fel, vagy nem megfelelően teszi fel a kérdését, akkor nem fogja megkapni azokat az információkat, amelyek segítségével magabiztosabban meghozhatja a döntését. Ezért a 20. számú Módszertani Levél ismerteti azokat a kérdéseket, amelyeket a gyermek elhelyezése kapcsán érdemes feltenni és megválaszolni:

- alkalmasak vagy alkalmatlanok-e a szülők a gyermek nevelésére?
- melyik szülő alkalmasabb pszichológiai szempontból a gyermek nevelésére?

- befolyásolják-e a szülők meg nem engedett eszközökkel a gyermeket egymás ellen?
- melyik szülőhöz kötődik a gyermek erősebben érzelemmel?
- milyen a testvérek kapcsolata egymáshoz? Esetleg szétválasztásuk pszichológiai szempontokból lehetséges-e, indokolt-e?
- milyen a gyermek fejlettségi szintje?
- esetleg élettárs jelenlétekor, az élettárshoz fűződő érzelmi viszony milyen?
- az esetleges magatartásproblémák milyen okokra vezethetők vissza?

Mindenképpen fontos a kirendelő végzés végén egy általános érvényű, semleges kérdés megfogalmazása a szakértő felé, melynek az a lényege, hogy felhatalmazza a bíróság arra, hogy egyéb, általa relevánsnak ítélt kérdésekre is kitérjen, annak ellenére, hogy azt konkrétan a bíróság nem fogalmazta meg.

A 17. számú Irányelv meghatározza azokat a szempontokat, amelyeket a bíróságnak vizsgálnia kell, így célszerű a szakértőnek is ezen témakörök mentén elkészítenie a szakvéleményét. Ezek a szempontok a következők: a szülők gyermeknevelésre való alkalmassága, a gyermek és a szülők érzelmi kötődése, a gyermek véleménye, az állandóság, a testvéri kapcsolat.

Alapvetően a szakértő elsődleges feladata, hogy meghatározza, a szülők mennyire alkalmasak a gyermeknevelési feladatok ellátására. Eszerint a szakvéleményében nyilatkoznia kell, hogy a szülő az átlagosnál jobb, átlagos, az átlagosnál gyengébb mértékben alkalmas, vagy alkalmatlan a gyermeknevelésre.

Alkalmatlanságot csak igen kirívó esetekben állapít meg a szakértő, ehhez mindenképpen valamilyen súlyosan deviáns szülői magatartás vagy komoly pszichiátriai megbetegedés fennállása szükséges, illetve az, hogy a gyermeknél súlyos fejlődési zavarok, traumatizáció, visszamaradottság vagy veszélyeztetettség mutatható ki.[614]

Ha a kérdés ilyen egyszerűen eldönthető lenne, vagyis az egyik szülő alkalmas, a másik alkalmatlan, akkor további vizsgálatokra nem is lenne szükség. Azonban egy átlagos családban általában mindkét szülő alkalmas – legalábbis átlagos mértékben – a gyermek nevelésére, ezért, amennyiben mind a ketten ragaszkodnak a gyermekhez, esetleg ő is hozzájuk, akkor már igazán nehéz kérdés, hogy melyiküknél biztosítható jobban a fejlődése.
Sokszor hozza a szakértőt kellemetlen helyzetbe, hogy a bíróság jogi kérdés eldöntését várja tőle pl.: melyik szülőnél való elhelyezés áll a gyermek érdekében, veszélyezteti-e az anya a

[614] 20. sz. Módszertani levél III.2.1.4.1. pont

gyermek erkölcsi, érzelmi, testi fejlődését? Illetve, ha ténykérdés vizsgálatát bízzák rá: valóban megtörtént-e a konkrét bűncselekmény vagy csak a gyermek fantáziájának szüleménye?

A legtöbb bíró vagy szó szerint megismétli a Módszertani Levélben felsorolt kérdéseket a szakértőt kirendelő végzésben, vagy a saját jól bevált kérdéseit teszi fel minden esetben, változtatás nélkül, melyre a szakértő is ugyanazokat a sablonos válaszokat fogja adni. Álláspontom szerint a következő kérdések megválaszolása vezethet el leginkább a megoldáshoz: Melyik szülő alkalmasabb a gyermeknevelésre személyiségjegyei alapján? Feltárhatók-e olyan személyiségjegyek, melyek az alkalmasságukat csökkentik? Milyen a gyermek személyisége? Találhatók-e esetleges pszichés sérülésre utaló jelek?

A szülők személyiségének vizsgálata során ki kell térni a mentális színvonal, a gondolkodás, a kontroll funkciók, az indulatkezelés, az érzelmi kötődésre való képesség, az érzelmek kommunikálása, a felelősségvállaláshoz való viszony, a tolerancia és az empátia feltérképezésére is.[615]

A szülőkben gyakran felmerül a kétely, hogy – mivel mindkét szülő megkapja a szakértő kirendeléséről szóló végzést, melyben benne szerepelnek a bíróság által feltett kérdések is – a gondozó szülő kihasználva helyzeti előnyét, fel fogja készíteni a gyermeket a vizsgálatra. Ez elvileg lehetetlen, hiszen a szakértői vizsgálat nem úgy zajlik, hogy a pszichológus felteszi a gyermekeknek a végzésben foglalt kérdéseket és az alapján készíti el a véleményét. Legtöbbször még konkrét, az ügyre vonatkozó kérdések se hangzanak el, inkább átvitt jelentéstartalmú, szimbolikus kérdések segítségével tájékozódik a szakember.

Mindezek kapcsán felmerül a kérdés: végső soron mi is a szakértő feladata?A gyermek érdekének meghatározása?Annak megválaszolása, hogy melyik szülő jelentené a gyermek számára az optimálisabb elhelyezést? A legnagyobb baj innen ered. Ameddig ezt a kérdést nem tudjuk megválaszolni, addig a szakértői vélemények nem fogják tudni szerepüket betölteni.

4.5. A szakértői vélemény elkészítése során felhasznált módszerek, eszközök

A szakmailag kifogásolhatatlan szakvélemény elkészítéséhez elengedhetetlen, hogy a szakértő a megfelelő eszközöket használja. Ezzel kapcsolatban azonban időnként hiányosságok tapasztalhatók. Vannak szakértők, akik megkérdőjelezhető módszereket alkalmaznak és vannak olyanok is, akik egyáltalán nem használnak semmit a szakvélemény elkészítéséhez,

[615] Czenner Zsuzsa – Hajnal Ágnes – Kardos Klára : A gyermekelhelyezések – pszichológus szakértői szemmel *Családi Jog* II. évfolyam 1. szám, 2004. március 29.o.

csupán a felekkel történt beszélgetés nyomán kialakult benyomást írják le. Ez még egy nagy tapasztalattal rendelkező szakértő esetén is megalapozatlan véleményt eredményezhet.[616]

Hogy a szakértő a vizsgálat során milyen eszközöket és módszereket alkalmaz, az leginkább azon múlik, hogy ő mit tart a legmegfelelőbbnek, illetve hogy mennyi idő áll rendelkezésére a szakvélemény elkészítéséhez, mennyire leterhelt más munkái miatt.

Az alkalmazandó vizsgálati módszerekről részletesen szól a 10. és a 20. számú Módszertani Levél, tehát elviekben az egységesség biztosítva van. Azonban az egyes szakértők egymástól eltérően értelmezik az abban foglaltakat, sőt sajnos azzal kapcsolatosan nincs jelenleg egyetértés, hogy a kettő közül melyik a hatályos. Számozásuk alapján azt gondolhatnánk, hogy a 20. számú Módszertani Levél felváltotta a 10. számút, azonban mivel ez utóbbi hatályba léptetése még nem történt meg, valójában még mindig a 10. számút kellene a szakembereknek alkalmazni. Úgy gondolom, hogy a szakértők tisztában vannak a rájuk vonatkozó szakmai szabályokkal, az, hogy ehhez nem minden esetben tartják magukat, az valószínűleg annak köszönhető, hogy az évek során kialakult megszokott rutin felülírta ezeket a szabályokat. Elmondhatjuk, hogy jelenleg a legtöbb szakértőnek – egymástól nagyon eltérő – egyéni stílusa van, ezért is olyan nehéz az egyes szakvéleményeket egymással összevetni. Ezek az egyéni stílusú szakértői vélemények vezethettek oda, hogy a legtöbb bírónak megvan a saját „megszokott" szakértője, minden esetben őt rendeli ki. Bár kisebb városokban a bíráknak nincs lehetősége a szakértők között válogatni – a Szegedi Járásbíróság területén jelenleg két igazságügyi pszichológus szakértő érhető el és az egész országban is alig százan praktizálnak – a bíráknak is sokkal könnyebb, ha olyan pszichológussal dolgozhatnak együtt, akinek a módszereit már nagyjából ismerik, a stílusát megszokták és megbíznak benne. Ezt egyébként nem tartom feltétlenül rossznak, hiszen az egymást ismerő, összeszokott munkatársak mindig hatékonyabban tudnak dolgozni, de ez a jelenség magában hordozza annak veszélyét, hogy a véleményadás és az ítélethozatal rutinná válik és mindketten elfelejtenek a felszín mögé nézni. A Szegedi Járásbíróságon végzett kutatásom során is feltűnt, hogy azok a bírák, akik rendre ugyanazokat a szakértőket rendelték a perekben, szó szerint ugyanazokat a kérdéseket intézték hozzá, a szakértő pedig szinte gépiesen ugyanazokat a – sokszor semmitmondó - válaszokat adta.

Többek között azért is jelentős, hogy a szakértő milyen eszközöket alkalmaz a szakvélemény elkészítése során, mert nagyon kellemetlen, ha a szakértő azért nem tudja

[616] Németh, 2010. i.m. 314.o.

feloldani a felek nyilatkozatai közötti ellentmondást, mert csak „elbeszélgetett” a felekkel és ebből nem derült ki, hogy melyikük nyilatkozata áll közelebb a valósághoz.

Még egy gazdag tapasztalattal rendelkező szakértő sem képes arra, hogy a gyermek viselkedésének rövid ideig tartó megfigyelésével, egy nem tematikus kikérdezéssel messzemenő következtetéseket vonjon le arra nézve, hogy a gyermek melyik szülőjéhez kötődik jobban, illetve, hogy valaki megkísérelte-e a véleményét befolyásolni.

4.5.1. Exploráció és életútelemzés

Az exploráció egy módszertanilag strukturált, tematikus interjú, mely során leginkább a bíróság által feltett kérdések megválaszolására összpontosítanak. Az elhangzott kérdések szigorúan célirányosak. Elsősorban a szülőkkel és a nagyobb gyermekekkel kell felvenni, kisebbek esetén más módszereket kell alkalmazni, mert a feltáró beszélgetés bizonyos fokú érettséget kíván.

Ennek során fel kell tárni a nevelési elveket, és módszereket, a családban tapasztalható konfliktusokra és azok eredetére, a jellemző érzelmi-indulati reakciókra, a rokoni és szociális kapcsolatokra is ki kell térni.[617]

Álláspontom szerint az érintettekkel való elbeszélgetés előtt szükséges a rendelkezésre bocsátott periratok alapos áttanulmányozása, azonban ennek hátulütője lehet, hogy az irattanulmányozás következtében a szakértőben már kialakul egyfajta benyomás a szülők személyiségéről, ami később, a vizsgálat során befolyásolhatja a véleménye megformálásakor. Ennek elkerülése érdekében javasolta Papp István, hogy az iratokat csak az első beszélgetést követően olvassa el a szakértő, elkerülendő a befolyásolást.[618] Véleményem szerint inkább előtte, mint utána, a legfontosabb, hogy ennek során mindvégig törekedni kell arra, hogy – amennyire lehet – objektív tudjon maradni.

A 20. számú Módszertani Levél leírja a kikérdezés pontos kereteit is. Ennek megfelelően a kikérdezésnek ki kell terjednie a házasság/életközösség létrejöttének történetére, az együttélés problémáira és a megoldási törekvésekre, a gyermekvállalás körülményeire, a szülők részvételére a gyermek gondozásában, ellátásában, nevelésében, a közös vagy egymásnak ellentmondó nevelési elvekre. A család működési struktúráját, az együttélés megromlásának történetét, a válás körülményeit és eseményeit, valamint a családi és rokoni kapcsolatokat is fel kell tárni. Nem lehet kihagyni a család történetének elemzése

[617] Hajnal Ágnes –Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 31.o.
[618] Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986. március 256.o.

során az esetlegesen előfordult betegségeket, különösen a pszichiátriai betegségeket. A szakértő rákérdez arra is, hogy miért tartja magát jobb szülőnek, melyek azok a nevelési képességek, amiket elismer, illetve, melyek azok amiket elítél a másik szülő vonatkozásában. Ez a kérdésfeltevés azért hasznos, mert a válaszokat egymással összevetve segítséget nyújthat a valós helyzet feltárásához. Mindezeket célszerű kiegészíteni a perben felmerült kérdésekkel is, ezért elengedhetetlen a peranyag előzetes áttanulmányozása.[619]

A szakértő a beszélgetés során elhangzottakat nem csak leírja, hanem értelmezi, magyarázza is. A vizsgálat során részletes jegyzőkönyvet készít, mely segíthet az objektivitás megőrzésében. Az eljárás során célszerű diktafont használni és közben csak az egyéb metakommunikatív jeleket, esetleges zavaró tényezőket lejegyezni. Nagyon fontos lehet azoknak a hirtelen, spontán megnyilvánulásoknak a rögzítése, amelyek időnként mindenkinél felszínre jönnek, amikor nem tudja teljes egészében kontrol alatt tartani a viselkedését és gondolatait. Ezekből később messzemenő következtetéseket lehet levonni. A szakértő köteles minden adatot, jegyzetet megőrizni és amennyiben szükséges a bíróság vagy egy másik szakértő rendelkezésére bocsátani. Nagyon nehéz a szubjektivitást kizárni a szakvélemény készítése során, hiszen a szakértő is ember, óhatatlan, hogy valamelyik fél szimpatikusabb lesz számára, mint a másik. Éppen ezért a tárgyilagosságra kell törekedni, illetve arra, hogy valóban szó szerint jegyezzen le mindent, ami elhangzott, mert ha csak megpróbálja nagyjából visszaidézni azt, amit a páciens mondott, akkor az már a pszichológus személye által megszűrt lesz, nem egészen ugyanaz, amit a fél mondott. A teszteket is úgy kell felvenni és kiértékelni, hogy az adatokból egy másik szakértő is ugyanazt a következtetést vonja le.[620]

A gyermekekkel a legnehezebb az interjút felvenni, mert ahhoz olyan körülményeket és olyan bizalmas légkört kell teremteni, amelyben úgy érzik, hogy őszintén beszélhetnek magukról és az érzéseikről. Ezért egyrészt kiemelkedő jelentősége van a rendelő berendezésének, hogy az kellemes, nyugodt hely benyomását keltse. Másrészt pedig fontosnak tartom, hogy a pszichológus és a gyermek elegendő időt kapjon ahhoz, hogy kellően egymásra tudjanak hangolódni. Nem tartom megbízhatónak az olyan szakértői véleményeket, melyek egy maximum két órás találkozás nyomán születtek, mert ennyi idő nem elegendő a bizalmas légkör kialakításához.

A gyermek személyiségvizsgálatának képet kell adnia a gyermek személyiségfejlődésének aktuális állapotáról, intellektusáról, érzelmi életéről, törekvéseiről,

[619] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 17.o.
[620] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 17.o.

jelleméről, önértékeléséről, társas kapcsolatairól.[621] A gyermek érzelmi kötődésének vizsgálata során nem ajánlott direkt kérdéseket feltenni, helyette inkább szabad interakciós helyzetben alkalmazott projektív technikákat javasolt használni.

A szakértőnek ügyelnie kell arra, hogy ne sodorja lojalitás konfliktusba a gyermeket, célszerű ezért indirekt kérdésekkel fordulni felé, ahelyett hogy konkrétan rákérdez: melyik szülőt szereti jobban vagy melyikkel szeretne lakni.

Minden esetben figyelembe kell venni, hogy a gyermek lelki állapota több tényezőn múlik. Egyrészt a szülők nevelésének következménye, másrészt az aktuális szituáció – válás, esetleges családi viták – illetve a vizsgálati helyzet okozta stressz hatása is lehet. Ezeket el kell tudni különíteni egymástól, hiszen annak van csak hosszú távú hatása, hogy a szülők miként nevelték a gyermeket, az aktuális hatások gyorsan elmúlnak.

A szakértőnek azt is ki kell tudni szűrni, hogy a gyermeket nem befolyásolták-e a vizsgálat előtt. Erre apró jelekből lehet következtetni, így a szülő helyteleníthető magatartása könnyen tetten érhető pl. abban, ha a gyermek szóban hangoztatja, hogy nem szereti a másik szülőt, nem akar vele találkozni. Majd mikor konkrét okát kellene ennek adni, akkor csupa olyan apró sérelmet sorol fel, melyek egyértelműen a szülő sérelmei, vagy egyáltalán nem tudja megindokolni.[622]

Mindenképpen választ kell kapni arra is, hogy hány éves volt a gyermek, mikor a szülők eldöntötték, hogy különválnak, hogy alakultak a gyermek első életévei az anyához és az apához (esetleg másokhoz) való kötődés szempontjából, ki gondozta a gyermeket, ki foglalkozott vele a legtöbbet. Miként alakultak a szülők közti feszültségek és ebből a gyermek mit és mennyit érzékelt, illetve miként hatott ez rá. Elemezni szükséges a házasság rövid történetét, és a jelenlegi konfliktust is részletesen fel kell tárni, fontos lehet megtudni, valójában miért válnak el? Miben nem tudnak megegyezni és miért? Fel kell tárni, miként lehetne az adott szituációt a gyermek érdekében rendezni, illetve, hogy a szülők milyen kompromisszumra hajlandóak a gyermek érdekében.[623] Mindezen kérdések feltevésére nem a szakértő kíváncsiságának kielégítése érdekében van szükség, hanem azért, mert csak abban az esetben adhat megalapozott szakvéleményt, ha az érem minden oldalát alaposan ismeri. Az emberek személyisége sohasem fekete vagy fehér, meg kell ismerni minden érintettet, el kell kerülni annak lehetőségét, hogy a szakértő egy néhány órás (néha még ennél is rövidebb)

[621] Zsarnay Sándor: A láthatás szabályozásának pszichológiai szemlélete és feladatai. *Állam és Igazgatás* 1977. február 175.o.
[622] Hajnal Ágnes – Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 32.o.
[623] Zsarnay Sándor: A láthatás szabályozásának pszichológiai szemlélete és feladatai. *Állam és Igazgatás* 1977. február 174.o.

beszélgetés alapján alakítsa ki szakvéleményét, melyen egy egész család további sorsa múlik. Az ilyen szakvélemény könnyen lehet megalapozatlan.

A szituáció, melyben a szakértői vizsgálat zajlik, végletesen kiélezett. Ennek alapja a régóta húzódó, még le sem zárt házassági krízis, illetve a per maga. A vizsgálat kimenetele minden érintett számára sorsdöntő, ezért nyilvánvalóan nem úgy fognak viselkedni a vizsgálati szituációban, ahogy egyébként szoktak. Lehet, hogy a vizsgált személy a hétköznapokon egy toleráns, megértő, figyelmes ember, azonban amikor a partneréről és a „perről" kell beszélnie egy eléggé stressz keltő szituációban, egészen kifordul magából. Ráadásul ennek belátására teljesen képtelen.[624]

A 20. sz. Módszertani Levél is hangsúlyozza, hogy a vizsgálat során lehetőleg mindkét szülő és az összes gyermek egyszerre legyen jelen, nem megfelelő tehát, ha az egyes érintetteket, egymást követő időpontokra hívják be. A vizsgálatot célszerű a legkisebb gyermekkel kezdeni, hiszen az ő teherbíró képessége és türelme a leginkább véges.[625]

Grád és munkatársai megállapítása szerint ennek ellenére gyakran megesik, hogy a szakértő először a gyermeket és az őt gondozó szülőt hívja be, majd néhány órával később a különélő szülőt, aki lehet, hogy már jó ideje nem is találkozott a gyermekkel, így nem meglepő, ha kissé távolságtartóbb lesz vele szemben. Ezen visszásságok leküzdése érdekében azt javasolják, hogy a bíróság a kirendelő végzésben figyelmeztesse a szakértőt arra, hogy az érintetteket együttesen vizsgálja meg és kerülje annak lehetőségét, hogy úgy kerüljön sor a vizsgálatra, hogy a gyermek előtte nem találkozott mindkét szülővel.[626] Úgy gondolom, hogy ez nem feltétlenül a bíróság dolga, hiszen ezekkel az alapvető kérdésekkel a szakértőnek tisztában kell lennie, még abban az esetben is, ha nem ismeri, vagy nem alkalmazza a 20. számú Módszertani Levélben foglaltakat.

Azért kiemelkedő jelentőségű, hogy a gyermek mellett mindkét szülő egyidejűleg jelen legyen, mert akármilyen módszerrel vagy teszttel is dolgozzon a szakember, anélkül, hogy látná a szülők egymás közötti és a gyermekkel való interakcióját, viselkedését nem vonhat le következtetést a szülő-gyermek kapcsolat minőségére vonatkozóan.

Az, hogy a vizsgálat kezdetén kívánatos, hogy mindkét szülő együttesen jelen legyen, nem azt jelenti, hogy az egész vizsgálatot így kell lefolytatni. Ez a vizsgálatnak csak az első állomása, melynek során a szakértő nagyon fontos információkhoz juthat. Ezt követően pedig

[624] Czenner Zsuzsa – Hajnal Ágnes – Kardos Klára : A gyermekelhelyezések – pszichológus szakértői szemmel *Családi Jog* II. évfolyam 1. szám, 2004. március 28.o.
[625] III.2.1.2. pont
[626] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 15.o.

sor kerül a szülők és a gyermekek individuális meghallgatására, tehát a helyiségben csak a vizsgálati személy és a szakértő van jelen. Ez a szülők és a gyermekek esetén is nehézséget okozhat. Általában az anyák azok, akik aggodalmukat fejezik ki amiatt, hogy szem elől tévesztik a gyermeket, mert amíg bent vannak a pszichológusnál, addig a gyermek az apával kettesben várakozik kint a váróban. Ez több szempontból is sokatmondó lehet a szakember számára. Egyrészt a túlzott féltés és ragaszkodás, másrészt pedig a másik felé irányuló nagyfokú bizalmatlanság mindenképpen rossz pont a nevelési alkalmasság terén.

Elméletileg semmi akadálya nincs annak, hogy a pszichológus a 3 évnél idősebb gyermekkel kettesben maradjon, és úgy hallgassa meg illetve játsszon vele. Az ennél fiatalabb gyermek esetében indokolt lehet valamelyik szülő jelenléte, de ilyenkor egyébként se várhatunk tőle túl sok mindent, hiszen még annyira kicsi, hogy jószerivel fel sem fogja, hogy mi történik körülötte. Kérdezgetni nem nagyon érdemes, válaszait úgyis az aktuális kedve és lelki állapota határozza meg. Tulajdonképpen a magatartása megfigyelésével kerülhetünk közel a valósághoz és ebből a szakértő azt állapíthatja meg, hogy a gyermek mennyire érzi magát biztonságban egyik vagy másik szülő jelenlétében. De ennél többet nem nagyon várhatunk.

Abban az esetben, ha a három évnél idősebb gyermeket nem lehet egyedül meghallgatni, mert nem képes a gondozó szülő nélkül még ilyen rövid időt sem eltölteni, erősen megkérdőjelezi a szülő nevelési alkalmasságát.[627]

Az exploráció során a legnagyobb nehézséget az okozza a szakértő számára – és a bíróság részére is ez a legzavaróbb momentum a szakvéleményben – hogy sok esetben az tűnik ki belőle, mintha a felek nem is ugyanarról a házasságról beszélnének. Pedig legtöbbször nem hazudnak, egyszerűen csak saját szubjektív meglátásuk szerint értékelik és tálalják az élményeiket. Csak arra koncentrálnak, ami számukra kedvező, a másik számára kedvezőtlen. Ez kiküszöbölhetetlen, alapvető emberi tulajdonság.

*4.5.2. **Pszichológiai vizsgálatok***

A pszichológiai vizsgálatok eredményei széles körű információt nyújtanak az érintettek személyiségéről, az aktuális problémákról, illetve a szülők és a gyermek egymáshoz való kötődéséről. Ezek közül a projektív tesztek a személyiség belső pszichés jelenségeit vetítik ki. A teljesítménytesztek eredményei a statisztikailag kidolgozott standardokból közvetlenül

[627] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 16.o.

leolvashatók. Önmagában egyik sem adhat objektív eredményt, együttesen értelmezve azonban, nagyon pontos jellemrajzot készíthetünk.

Főleg a szülők, illetve nagyobb gyermekek esetén van kiemelkedő jelentősége a tesztvizsgálatoknak. A módszertani levelek ajánlása szerint egyetlen teszt elvégzése nem adhat megbízható képet az illető személyiségjellemzőire vonatkozóan, ezért célszerű több, egymást kiegészítő tesztet is elvégezni, melyek csak az exploráció során feltárt adatokkal egybevetve adhatnak kellően pontos eredményt. Ez minden esetben rendkívül időigényes, személyes tapasztalataim szerint ezekre legtöbbször egyáltalán nincsen idő.

Kisebb gyermek esetén akkor van jelentősége az intelligencia teszt elvégzésének, ha a gyermek alacsony értelmi képességűnek tűnik és el kell tudni határolni, hogy ez érzelmi elhanyagolás, traumatizáció vagy értelmi fogyatékosság következménye-e.[628]

A pszichológiai tesztek pszichodiagnosztikai adatait nem szükséges feltüntetni a szakvéleményben, hiszen a laikusok számára inkább zavaró, mint hasznos, azonban az alapadatokat, melyek alapján a vélemény készült, mindenképpen meg kell őrizni, az utólagos ellenőrizhetőség miatt. Továbbá annak érdekében is, hogy az esetleges változásokat is nyomon lehessen követni egy későbbi gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti perben.[629]

A kérdőíves vizsgálat előnyei közé sorolhatjuk, hogy gyors, könnyen számszerűsíthető, és megismételhető. Hátránya azonban, hogy könnyen átlátható, könnyen manipulálható, ezért kevéssé megbízható. Elvileg ennek kiszűrésére a legtöbb tesztben van hazugságmérő skála, de ezeket is könnyen ki lehet játszani. A projektív tesztek azért megbízhatóbbak, mert nehezebben átláthatóak, nehezebb őket manipulálni, vagy legalábbis könnyebb a manipulációt felfedezni. Gyakorlott szakértő esetén nagyon pontos, megbízható eredményt hoz. Sajnálatos módon az interneten ma már a legtöbb teszt hozzáférhető, még az olyan, egyébként rendkívül megbízható projektív tesztek is, mint a Rorschach. Egyes oldalakra a tesztkérdésekre és a Rorschach táblákra adandó „jó válaszok" is felkerültek, tehát, ha a szülő veszi a fáradtságot és az ülés előtt ezeknek utána néz, akkor a vizsgálat megbízhatósága egészen a nullához közelíthet.

A szakértői vélemény elkészítésére vonatkozó szabályok szerint a pszichológus maga határozhatja meg, hogy milyen vizsgálati módszereket alkalmaz eljárása során. Akármelyik diagnosztikai eszközt is használja a szakértő, már akkor falakba ütközik, amikor azzal szembesül, hogy vajon melyik Módszertani Levélhez tartsa magát. A 10. számú szerint

[628] Hajnal Ágnes –Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. In.: *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 32.o.
[629] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 19.o

ugyanis a pszichodiagnosztikai adatok feltüntetése a szakvéleményben kötelező, a 20. számú szerint azonban nem. Véleményem szerint valóban nem szükséges az adatok feltüntetése a szakvéleményben, tekintve, hogy azok – szakértelem hiányában – a felek és a bíróság számára is semmitmondóak és értelmezhetetlenek. Azonban a vizsgálat során készült jegyzőkönyvben való pontos rögzítésük rendkívül fontos, hiszen csak ezen adatok ismeretében van mód a szakvélemény megalapozottságának esetleges másik szakértő általi felülvizsgálatára, abban az esetben, ha valamelyik fél aggályosnak, homályosnak vagy megalapozatlannak tartja.

Összességében általában az a baj a tesztekkel, hogy sokan a régi, ma már elavultnak számító megoldásokat használják, melyek könnyen hozhatnak hamis eredményt. Amennyiben a szakértő nem alkalmaz ellenőrző vizsgálatokat, illetve nem vesz fel több tesztet, a teljes szakvélemény megalapozatlanná válhat. Gondot okozhat továbbá, hogy a szülők nem veszik kellő komolysággal a kitöltést, néha el sem olvassák a kérdéseket, ez persze nem a teszt hibája. Továbbá felhívnám a figyelmet arra a hanyag szakértői eljárásra, amikor kiadja a szülőknek a kérdőívet, hogy töltsék ki otthon, majd küldjék vissza. Kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a teszt kitöltése egyszerre történjen meg (nem otthon, apránként, három reggeli alatt) és minden esetben a szakértő felügyelete mellett.

*4.5.3. **Mesék***

A gyermekek sokszor könnyebbnek találják, ha közvetve, szimbólumok segítségével kommunikálhatnak, főleg, ha olyan kérdésről van szó, ami felkavarja őket. Ezért a mesélés vagy bábok használata megkönnyítheti számukra érzéseik kifejezését.

Korábban a szakértők saját meséket találtak ki, melyben egy állatcsalád (kiscicák, kiskutyák, medvék) történetét kellett a gyermekeknek befejezni. A mese ugyan alkalmat adott arra, hogy a gyermekek beleélhessék magukat a helyzetbe, de még az egészen kicsik is hamar átlátták a helyzetet és igyekeztek a velük szemben támasztott elvárásoknak megfelelni. A másik hiányossága a módszernek pedig abból eredt, hogy minden pszichológus a saját történetét használta, így az eredmények megbízhatósága is igen kétséges volt.[630]

A Düss meséket kisebb gyermekek vizsgálata során szokták használni. A legelterjedtebb változatában a szakértő elmesél egy történetet, melyben a kismadár kiesik a fészekből és a gyermeknek kell meghatároznia a mese végét, vagyis azt, hogy az apa vagy az anya madár fészkébe kerül - e végül a kismadár. (Madármese)

A Düss mese Alpár Zsuzsa szerint elavult, és tragikusnak tartja, hogy ezt még időnként alkalmazzák. Azzal érvel, hogy ennek használata azért káros, mert egyrészt

[630] Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: A felbomló család gyermeke, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 24.-25.o.

lehetetlen a segítségével eldönteni, hogy a gyermek melyik szülőjéhez ragaszkodik jobban, másrészt pedig, „ha évekkel később a gyermek kezébe kerül a szakértői vélemény, nagyon rosszul fogja érezni magát, hogy egy ilyen „bugyuta" mesére adott ostoba reakciója miatt kellett elválnia valamelyik szülőjétől."[631]

Én ezzel nem értek egyet. Minden esetben a gyermek életkorának megfelelő módszert kell alkalmazni. Tekintve, hogy egy 2-4 éves gyermek (ezt a módszert az ő esetükben alkalmazzák) nem tudja még magát jól kifejezni, sokkal könnyebb számára szimbólumokban gondolkodni és rajzolni sem tud, más módszer nem áll rendelkezésre.

A Három kívánság teszt szintén kisebb gyermekek vizsgálata során használatos. Ennek során megkérdezik a gyermeket, hogy ha egy tündértől/angyaltól/aranyhaltól hármat kívánhatna, mi lenne az. A kérdésre adott válaszból a szakértő következtethet a gyermek preferenciáira, illetve arra, hogy befolyásolták-e a szülők.

4.5.4. ***Rajzvizsgálat*** [632]

Kisgyermekek vizsgálata során az egyik leginformatívabb módszer, mely bemutatja a család dinamikáját és a családi viszonyokat, kifejezi, hogyan érzi magát a gyermek a családi környezetben, az egyes családtagokhoz menyire áll közel érzelmileg, az egyes személyek milyen mértékben meghatározóak az életében.[633] Ha valami olyasmi foglalkoztatja a gyermeket, amit nehezen tud szavakba önteni, gyakran könnyebb neki képi formában kifejezni. Ezáltal segíthetünk a gyermeknek kommunikálni az érzéseit, de a szimbólumokat mindig óvatosan, elővigyázatosan kell kezelni, nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani nekik.[634]

A rajz elkészülte után – esetleg készítése során – a gyermeknek lehetőleg semleges, nem irányító jellegű kérdéseket tesz fel a szakértő, azért, hogy a saját szavaival mesélhesse el a rajz egyedi történetét. Fontos az egyéb körülmények ismerete is, mert a rajzok nem feltétlenül ábrázolják a gyermek konkrét valóságát.

Egyszerű családrajz felvételekor a szakértő arra kéri a gyermeket, hogy rajzolja le a családját. Informatív tartalommal bír, hogy kit rajzol meg elsőként, saját magát hol helyezi el a lapon, mekkora méretűek az egyes figurák és mennyire kidolgozottak, mennyire színesek,

[631] Alpár Zsuzsa: Krízishelyzetben a gyermek, 82.-83.o., In. szerk. Popper Péter: *Legfeljebb elválunk,* Saxum, 2006.
[632] A leggyakoribb: Goodenogh emberrajz, családrajz, elvarázsolt családrajz, Koch farajz.
[633] Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai*, Flaccus Budapest 2003. 73.o.
[634] Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill, 2001. i.m. 216.o.

mekkora az alakok közötti távolság, kik vannak a rajzon, rajta van-e minden családtag, esetleg olyanokat is feltüntet, akik nem tartoznak a családhoz?[635]

A kiegyensúlyozott családi légkörben nevelkedő gyermekek általában örömmel készítik el a családrajzot, kedves, teljes képet rajzolnak, az egyes alakok megfelelő részletezésével. Ezzel szemben a krízishelyzetben élő gyermekek szorongáskeltőnek érezhetik a szituációt és nem szívesen állnak neki rajzolni. „A tétovázás oka lehet a megfelelő biztonság hiánya, vagy a családi élettel kapcsolatos negatív érzések, vagy a félelem a családi titkok elárulásának következményeitől”.[636]

Sajnos csak abban az esetben alkalmazható megbízhatóan, ha a gyermek nem készít otthon vagy az iskolában rendszeresen családrajzokat. Még inkább felmerül a befolyásolás lehetősége, ha a szülő bíztatja a gyermeket a rendszeres rajzolásra, melynek során instrukciókkal is ellátja arra vonatkozóan, hogy milyen is egy „szép” családrajz (olyan, amin apa nincs is rajta). Ebben az esetben inkább az ún. elvarázsolt családrajz elkészítése javasolt, amely szimbolikus információkat hordoz a kötődést illetően, mert nagyobb teret biztosít a projekciónak, így a családi konfliktusokból áttételesen több jelenítődhet meg. A rajz jellemzőin túl fontos a szerepválasztás is. (például az anyát tündérkisasszonyként, az apát pedig hatalmas fogú krokodilként ábrázolja)[637]

Létezik még az ún. Kinetikus Családrajz (KFD), melyben a gyermek azt a feladatot kapja, hogy rajzolja le a családját, amint éppen mindenki valamilyen tevékenységet végez. Ezek a rajzok konkrétan és szimbolikusan is értelmezhetők.

Az ún. ház-teszt is a szimbólumok segítségével ad a szakértő számára igazodási pontokat és a gyermek számára is kevésbé frusztráló, mint az emberek ábrázolása. Többféle változatban létezik. Legegyszerűbb formájában a gyermeket arra kéri a pszichológus, hogy rajzoljon egy házat, majd az ábrázolásmódot (különös tekintettel a talapzatra, a kéményre és a felszálló füstre) elemzi. Még több információhoz juthat, ha rajzolás közben a házban történtekről is kérdezősködik: kik laknak benne, ki hol alszik, ki mit csinál stb. A teszt továbbfejlesztett változatában a szakértő két egyforma, ablakos házat rajzol. Az egyik ház ablakán egy férfi (apa), a másikén egy nő (anya) néz ki, majd megkérdezi a gyermeket, hogy melyik házba menne be szívesen. A vizsgálatot több házzal is el lehet végezni, melyek lehetnek a testvérek, nagyszülők és egyéb rokonok házai. Véleményem szerint ez a módszer

[635] Malchiodi, Cathy A.: *A gyermekrajzok megértése,* Animula, Budapest, 2003. 107.-117.o.
[636] Malchiodi, Cathy A., 2003. i.m. 109.o.
[637] Németh, 2010. i.m. 322.o.

csak kisebb gyermekek esetén használható, mert a nagyobbak már átlátják a szimbólumok jelentését.

A farajz azon az elgondoláson alapszik, hogy az ember megjelenik az általa ábrázolt fa képében, ezáltal értékes többletinformációkkal járul hozzá a diagnosztikai eljárások eredményeihez. Ezt a módszert inkább tizenéves gyermekek esetében érdemes alkalmazni.

*4.5.5. **Megfigyelés***

Elsősorban egészen kicsi gyermekeknél, akik még nem rajzolnak, csak firkálnak, illetve akik még nem tudják kellő pontossággal kifejezni magukat, általában más lehetőség nem áll rendelkezésre, mint a közös játék illetve a megfigyelés. Ilyenkor a pszichológus megfigyeli, hogy a gyermek miként viselkedik a szülei jelenlétében illetve távollétében és azt is, hogy mivel és hogyan játszik.

Másodsorban pedig az egész vizsgálat során a szakértő folyamatosan figyeli a szülők és a gyermek viselkedését, egymáshoz való viszonyulását, gesztusait, metakommunikációját. Ezen jelzéseknek kiemelkedő szerepe van a szakvélemény elkészítésében, hiszen mondhat az ember bármit, akár még a teszteket is ki lehet játszani, de egy jó szakember azonnal észreveszi, ha más van a szavak és más a tettek mögött.

Különösen feltűnő lehet az indirekt befolyásolás, amikor az egyik szülő azáltal próbálja meg a másik ellen hangolni a gyermeket, hogy minden módon igyekszik tudatosítani benne, hogy csak mellette érezheti magát biztonságban. Ebben az esetben nem azt mondja, hogy a másik szülő rossz, hanem azt erősíti folyamatosan, hogy csakis ő lehet a jó és ahhoz, hogy megadja neki a biztonságot, mellette kell maradni és az ő elvárásainak megfelelően kell viselkedni. A direkt befolyásolás pedig az, amikor az egyik szülő rendszeresen negatív színben tünteti fel a másikat, még akkor is, ha nem közvetlenül a gyermeknek mondja, hanem egy másik felnőttnek, úgy, hogy a gyermek ezt hallja.[638]

*4.5.6. **Világjáték*** [639]

Az egyik legjobban alkalmazható diagnosztikai módszer.[640] A gyermek azt az instrukciót kapja, hogy a rendelkezésre álló tálca (amely a tengert jelképezi), homok (mint szárazföld), építőkockák, tárgyak és figurák segítségével építse fel a saját világát. A pontos instrukció a

[638] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 17.o.
[639] M. Lowenfeld dolgozta ki, majd Ch. Bühler és munkatársai standardizálták. A teljes sorozat 350 elemből, a rövidített változat 180 elemből áll.
[640] Hasonló diagnosztikai módszer a bábjáték, melyet Polcz A. állított össze.

következőképpen szól: „Ez itt a tenger, a homokból felépítheted a szárazföldet, úgy, ahogy neked tetszik. Itt vannak emberek, növények, állatok, házak, közlekedési eszközök, bútorok. Minden, ami van a nagyvilágban, azt itt megtalálod kicsiben. Ezekből építhetsz egy olyan világot, amilyet akarsz. Ez lesz a Te világod.„

A játék a gyermekben felhalmozódott feszültségek és zavarok feltárására szolgál. Információt ad továbbá a gyermek intelligenciájáról, személyiségstruktúrájáról, félelmeiről, vágyairól, konfliktusairól és az esetlegesen átélt traumákról, fennálló neurózisról. A felhívó kérdések segítségével a hovatartozás és kötődés viszonyait lehet feltárni.

Amennyiben a szakértő nem rendelkezik ezzel az egyébként rendkívül drága pszichodiagnosztikai felszereléssel, egyszerű játékokat is felhasználhat annak érdekében, hogy megkönnyítse a gyermekkel való kommunikációt és viselkedésének értelmezését. A játék közben rengeteg érzést ki tudnak fejezni, olyanokat, amelyek foglalkoztatják őket, vagy olyanokat, amelyek bennük játszódnak: úgy, mint agresszió, gondoskodás vagy annak hiánya, szeretet. A szakértő szakmai gyakorlata ez esetben is elengedhetetlen, hiszen a játék közben felmerülő érzések közül meg kell tudni különböztetni, hogy melyek tükrözik a gyermek személyes tapasztalatait és melyek a vágyait.[641]

4.5.7. A direkt befolyásolás vizsgálata

Bármilyen módszert használ is a szakértő, bármilyen kérdéseket tett fel a bíróság, egy dolog szinte minden esetben felmerül: megállapítható-e, hogy valamelyik szülő megpróbálja a gyermeket a másik ellen nevelni. A 20. számú Módszertani Levél részletesen foglalkozik a kérdéssel: „Az érzelmi befolyásolás személyes törekvés nyomán jön létre, melynek során a meglévő kötődéstől eltérő – esetlegesen azzal ellentétes – megnyilvánulási formát mutat a gyermek, a befolyásoló, másik személy érzelmi igényeinek megfelelően.”[642]

Rendkívül károsan hat a gyermek személyiségfejlődésére és a másik szülővel való kapcsolatára, ha a direkt befolyásolással a szülő megpróbálja „koalícióba” vonni a gyermeket. Az ilyen szülő támaszként használja a gyermekét a perben, a külső szemlélő számára is úgy tűnik, hogy indokolatlanul erősen kötődnek egymáshoz, mintha számukra csak a „mi” létezne, az „én” nem. Pl. amikor így nyilatkozik a gyermek: nem szeretjük apát.[643] A nagyobb gyermekek esetén ez már nehezebben elérhető, őket inkább indirekt módon próbálják meg befolyásolni a szülők. Ennek is messze ható következményei lehetnek a gyermek felnőtt

[641] Dowling és Gorell Barnes, 2001. im. 216-217.o.
[642] 20. számú módszertani levél III. 2.1.3.2. pont.
[643] Kozák Henriette – Németh Rita: A PAS (Parental aliention syndrome) a szülői elidegenítési tünetegyüttes aktuális státusza In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 3. szám, 25.o.

életére nézve, például a barátságok és a párkapcsolatok kialakítása terén. A gyermek kezdetleges, még kiforratlan énvédő mechanizmusai azt eredményezik, hogy az egyik szülőt makulátlanul „fehérnek", a másikat pedig abszolút „feketének" fogja látni, az elképzelésbe bele nem illő dolgokat pedig egyszerűen figyelmen kívül hagyja. Nagyon negatívan hat a gyermekre, ha elveszíti azt a képességét (vagy ki sem alakul benne) hogy lássa az érem mindkét oldalát és tudja, hogy a legtöbb dolog valójában „szürke." Abban az esetben, ha a gyermek idővel rájön, hogy a világ nem csak két színű lehet és felismeri, hogy a gondozó szülő nagyon félrevezette, manipulálta őt, elképzelhető hogy nem találja majd a helyét, hiszen ha ettől a szülőtől elfordul nem lesz kihez menni, mert addigra a másiktól már teljesen elidegenedett.[644]

Sajnos gyakran megesik házassági bontóperekben és gyermekelhelyezési perekben, hogy valamelyik szülő a perbeli gyermek sérelmére elkövetett szexuális zaklatással vádolja a másikat. Ezek a vádak legtöbbször nagyon nehezen igazolhatók vagy zárhatók ki. Két lehetőség van: vagy megtörtént a zaklatás vagy nem. Ha megtörtént és az esetnek nincs látható nyoma, akkor még egy szakértőnek is nagy felelősség teljes bizonyossággal állítani azt. Ha nem történt meg, akkor sem biztos, hogy ezt nyugodt szívvel kijelenthetjük. Ilyen esetben nagyon nehéz helyzetben van a szakértő és az is, akit ezzel vádolnak. Egy biztos, a szakértő nem képes megmondani, hogy a bűncselekmény megtörtént-e vagy sem, pedig sok esetben ezt várnák el tőle. Ő mindösszesen csak arról tud nyilatkozni, hogy a cselekmény elmondása a gyermek részéről mennyire élményszerű, vagy felmerül a betanítottság gyanúja, esetleg a gyermek konfabulál (kitalálta az egészet). Vizsgálni tudja a gyermek pszichoszexuális fejlődését, szexuális fejlettségét, szexualitással kapcsolatos ismereteit. Azt, hogy mennyire traumatizált, ez az élmény mennyiben hathat ki a további fejlődésére. Továbbá feltárhatja az elkövetővel meglévő érzelmi kapcsolatának jellegét. Összességében tehát a cselekmény megtörténtét, tekintve, hogy az ténykérdés, nem tudja eldönteni, de sok használható információval szolgálhat a hatóság számára.

Az is előfordulhat, hogy valóban történt valami – valójában teljesen lényegtelen dolog – amely alapot adhatott az amúgy is nagyon feszült idegállapotban lévő szülőnek a félreértésre. Ilyen lehet például egy közös ágyban alvás, egy esti fürdetés.[645] A vádaskodás azzal kezdődik, hogy a szülő félreérti a gyermek megjegyzését, majd elkezd kérdezősködni, közben észre sem veszi, hogy milyen irányba tereli a beszélgetést, és hogy valójában ő adja a

[644] Kozák Henriette – Németh Rita: A PAS (Parental aliention syndrome) a szülői elidegenítési tünetegyüttes aktuális státusza In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 3. szám, 25.o.
[645] Kozák – Németh, 2013. i.m. 24.o.

gyermek szájába a szavakat. Minél kisebb a gyermek annál biztosabb, hogy előbb utóbb maga is elhiszi, hogy mindez megtörtént. Ilyenkor a szakértőnek nagyon nehéz megmondani, hogy valós eseményről vagy csak a fantáziája szüleményéről beszél. Minél többször hallgatták meg korábban ezzel kapcsolatban – a többszöri kikérdezés következtében az emlékek is torzulnak – és minél kisebb a gyermek annál nehezebb. Sajnos az is megesik, hogy a szülő tisztában van vádja alaptalanságával, de végső elkeseredésében nem talál más eszközt a másik szülő lejáratására. Amennyiben az eljárás végén kiderül, hogy a vád hamis volt, a másik szülő ezt akkor is nehezen fogja lemosni magáról és még az is lehet, hogy egy életre tönkre teszi a gyermekkel való őszinte kapcsolatát. Még szomorúbb – de szerencsére a legritkább eset – ha a szülő azért válik el, mert kiderült a szexuális zaklatás.

Végső soron, akár megtörtént a zaklatás, akár nem, a gyermekre nézve mindenképpen károsan hat a történtek folyamatos felhánytorgatása, az ismételt szakértői vizsgálatok. A másodlagos viktimizáció miatt sérülhet a gyermek pszichoszexuális fejlődése, illetve a szexualitással kapcsolatos gátláshoz vezethet.[646]

A gyermek befolyásolásának eldöntéséhez legjobb indirekt eljárásokat használni. A befolyásolás egyik legbiztosabb jele lehet, ha a kicsi gyermek „felnőttes" kifejezéseket használ, illetve olyasmit mond, amiről – rákérdezés után – kiderül, hogy valójában nem tudja, hogy mit jelent.

4.6. Ellenőrző szakértő vagy másik szakértő kirendelése

Ha valamelyik fél, ellenőrző szakértő vagy másik szakértő kirendelést kéri, akkor meg kell tudni indokolni, hogy miért tartja megalapozatlannak a szakértői véleményt. Elvileg a bíróban is felmerülhetnek kétségek a megalapozottságot illetően. Ilyen helyzetekben – már csak az időhúzás elkerülése érdekében is – inkább az eredetileg eljárt szakértőt kérik fel a szakvéleménye kiegészítésére vagy a tárgyaláson való megjelenésével az ellentmondások feloldására. Amennyiben ez sem vezet eredményre és a fél kifogásai megalapozottak – tehát nem csak arról van szó, hogy a per elhúzására vagy a másik besározására törekszik – akkor jöhet szóba ellenőrző szakértő kirendelése. Jellemzően azonban inkább egy másik szakértőt rendelnek ki, aki újra elvégzi a vizsgálatokat. Nyilvánvalóan minél többször kerülnek a felek vizsgálati szituációba, annál nagyobb rutint szereznek, és egyre csökken annak a valószínűsége, hogy őszintén, képmutatás nélkül fognak viselkedni.

[646] Kozák Henriette – Németh Rita: A PAS (Parental aliention syndrome) a szülői elidegenítési tünetegyüttes aktuális státusza In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 3. szám, 25.o.

Legsúlyosabb következménye az effajta időhúzásnak azokban az esetekben van, ahol a konfliktus már odáig fajul, hogy a szülők elhanyagolással vagy szexuális bűncselekmény elkövetésével vádolják meg egymást. Ilyen szituációban minél több szakértő jár el az ügyben, annál biztosabb, hogy lehetetlenség lesz kideríteni mi is történt valójában.

5. Szempontok egy új iránymutatás megalkotásához

A gyermekelhelyezést érintő perekben, amennyiben a szülők nem kötnek egyezséget, a gyermek sorsáról a bíróságnak kell rendelkeznie. Annak megállapításához, hogy melyik szülőnél való elhelyezés biztosítja leginkább a gyermek testi, erkölcsi, értelmi fejlődését a bíróságnak a szokásos bizonyítási eszközökön felül pszichológus szakértői vélemény is rendelkezésre áll. Általánosságban megállapítható, hogy azokban a perekben, ahol mindkét szülő a gyermek nála való elhelyezését kéri, többnyire hasonló adottságokkal rendelkeznek és mindketten alkalmasak a gyermek nevelésére. Annak érdekében, hogy a bíróság mégis el tudja dönteni a kérdést, két fontos tényezőt kell vizsgálnia: a szülők nevelési készségeit és képességeit, illetve a gyermek és a szülők egymáshoz való viszonyát, kötődésének mértékét. Tekintettel arra, hogy ennek megállapítására a bíró kellő szakértelemmel nem rendelkezik, a Pp. 177. § rendelkezéseinek megfelelően szakértőt rendel ki. A bíró és a szakértő viszonyában kiemelkedő jelentőséggel bír a bizalom, hiszen az ítélet, melyben egy felbomlott család további életéről rendelkeznek, legtöbbször a szakértői vélemény megállapításain alapul. Éppen ezért kulcsfontosságúnak tartom, hogy a szakértői vélemény, melyre a bíróság – a korábban ismertetett statisztikai kutatások tanúsága szerint – oly nagy arányban alapítja ítéletét, valóban kellő meggyőző erővel rendelkezzen.

A bíró részéről a perrendi parancsin túl, a bizalom is adott, hiszen minden polgári pertípusban megszokott, hogy amennyiben a perben vitatott kérdés eldöntéséhez speciális szakértelemre van szükség, akkor ezt a szakértelmet a kirendelt szakértő biztosítja a bíróság számára. Ha a per tárgya egy ingatlan vagy egy ingó dolog, akkor a szakértő pontosan megállapítja annak forgalmi értékét. Egy kártérítés iránti perben a szakértő megállapíthatja, hogy milyen mértékű kár keletkezett, miként következett be a baleset, ki volt annak okozója, mit lehetett volna tenni a kár elhárítása érdekében. A bíróság az ily módon megállapított tények, körülmények értékelésében biztonsággal hagyatkozhat a szakértői véleményben megállapítottakra. Ezzel szemben egy gyermekelhelyezési perben a kérdés ennél jóval összetettebb, a bíró mégis ugyanúgy mer hagyatkozni rá, mint egy ingatlanforgalmi szakértő véleményére. A bizalom természetesen nagyon fontos, ha ezzel a szakértő is tisztában van.

Azonban úgy gondolom, hogy a pszichológusok legtöbbször nem mérik fel a szakértői véleményükben foglalt megállapításaik súlyát. Ez alatt nem azt értem, hogy nem veszik kellő komolysággal a feladatot, sokkal inkább azt, hogy abban a tudatban vannak, hogy nem az ő feladatuk a vita eldöntése, az ítéletet a bíróság fogja meghozni – a szakvéleményen kívül még sok más bizonyíték együttes mérlegelésével – amelyhez ők csak segítséget nyújtanak. Súlyos hibának tartom, hogy a szakértők nem kapnak visszacsatolást arról, hogy véleményük milyen mértékben befolyásolta az ítélethozatalt. Abban az esetben, ha a szakértő minden elkészült véleményt követően megkapná az ítéletet, akkor tapasztalhatná, hogy megállapításai döntő súllyal szerepelnek benne. Amennyiben a szakértők is átéreznék, hogy milyen meghatározó szerepük van a kérdés eldöntésében, talán alaposabb szakvélemények születhetnének.

Álláspontom szerint a pszichológus szakértői vélemények – jelenleg – nem kellően megalapozottak ahhoz, hogy válsághelyzetben lévő emberek egész további életének alakulását alapozzák rájuk. A bíróság sosem kérdőjelezi meg a módszereket, melyeket használnak, hiszen milyen alapon tenné? Éppen azért kérte a segítségét, mert ő maga nem ért hozzá. A felek gyakran kifogásolják a véleményeket, ezt azonban természetesnek vesszük, hiszen valamelyik fél számára mindig hátrányos megállapítást tartalmaz.

Az igazságügyi pszichológus szakértők tevékenységéről rendelkező jogszabályokat, illetve a 10. és 20. számú Módszertani Levelekkel kapcsolatos fenntartásaimat az előző fejezetben ismertettem, itt a szakértői vélemények megreformálására irányuló javaslataimat foglalom össze.

Elsősorban a legfontosabb kérdésnek tartom, hogy a szakértő a jelenleg szokásosnál lényegesen több időt fordítson egy-egy család vizsgálatára. Ebből – illetve a javaslat egyéb elemeiből – kifolyólag számolnunk kell azzal, hogy a szükséges anyagi, személyi és tárgyi feltételek megteremtése nem lesz zökkenőmentes, azonban a kérdés társadalmi jelentőségére tekintettel, úgy érzem, kizárólag a költségek nem tántoríthatnak el bennünket attól, hogy ezt a régóta akut problémát kezeljük.

Jelenleg is szakértő hiánnyal küzdenek a bíróságok, azonban, ha a jövőben − reményeim szerint − több időt kell majd szánniuk a vélemény elkészítésére, ez a probléma tovább fokozódhat. Ez egy újabb nehéz kérdést vet fel, mely már jelentősen túlmutat e javaslat keretein. Az országban több helyen is igen színvonalas pszichológusképzés folyik, belőlük tehát nem lehet hiány. Szűkén vagyunk azonban álláshelyeknek, illetve olyan tanműhelyeknek, ahol a pályakezdők tudásukat tovább bővíthetik, továbbá ahol megszerezhetik azt a tapasztalatot és szakismeretet, melynek birtokában szakvizsgát tehetnek. A végzett pszichológusok közül egyre kevesebben szerzik meg az igazságügyi szakértői

névsorba kerülés feltételéül szolgáló klinikai szakpszichológusi szakvizsgát. A szakma ennek következtében rohamosan öregszik és több helyen teljes mértékben hiányzik az utánpótlás. Az egyetemi képzés és a szakképzés ugyan egységes és jó színvonalú, azonban a pszichológus szakma még kamarával sem rendelkezik, rendkívül szétszórt, nem képes az érdekei képviseletére. Természetesen nem támogatom, hogy engedjünk a követelményekből, hiszen a szakértővel szemben elemi elvárás, hogy kellő szaktudással és tapasztalattal rendelkezzen. Azonban az egyre öregedő szakmában lassan elengedhetetlen, hogy valamilyen megoldás szülessen. A megoldás megtalálása az igazságügyi kormányzatra vár.

A gyermekelhelyezést érintő perekben kért szakértői vélemények elkészítése során a második nagyon fontos kérdés a helyes kérdésfeltevés. A bíróságok legtöbbször vagy mechanikusan megismétlik a 20. sz. Módszertani Levél III.2.1. pontjában felsorolt kérdéseket, vagy azokat a saját szóhasználatuknak megfelelően egy kissé átalakítva teszik fel. Pedig minden ügy más és más, a maga módján teljesen egyedi, így érdemes lenne a kérdéseket mindig az adott családhoz igazítani. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a bíró pontosan (vagy legalábbis megközelítőleg pontosan) tisztában legyen azzal, hogy mit szeretne a per eldöntése érdekében a szakértő segítségével megtudni. Ennek további feltétele, hogy alapvető ismeretekkel rendelkezzen a pszichológia lehetőségeivel kapcsolatosan. Tehát lehetőleg ne tegyen fel olyan kérdést, ami a legnagyobb szakmai tapasztalattal rendelkező szakember számára is megválaszolhatatlan, ellenben tegyen fel olyan kérdéseket, melyek segítségével valóban közelebb kerülhet a helyes döntés meghozatalához. Véleményem szerint semmivel sem viszi előbbre az ügyet, ha a bíró szokásos, sablonos kérdéseire a szakértő az előre megírt, rutin válaszait adja. A szakértőt ennek megfelelően nem az első tárgyalás során kell kirendelni, hanem akkor, amikor már a bíró is ismeri annyira a feleket és a helyzetet, hogy van rálátása arra, hogy melyek azok a gócpontok, amelyek kibontását célszerű a szakértőre bízni.

A kérdések megfogalmazása során a bíróságnak mérlegelnie kell, hogy melyek azok a lényeges elemek, amelyek őt a döntés meghozatala során vezetni fogják. Mérlegelnie kell továbbá, hogy milyen magatartás várható a szülőktől és a gyermektől a döntés meghozatala után, milyen hatása lesz a döntésnek az érintettek kapcsolatára, milyen fejlődés várható a kapcsolatukban, valóban megnyugvást fog-e hozni a döntés, vagy még tovább szítja majd a feszültségeket? Ezekre a kérdésekre csak a szakértő adhatja meg a választ, azonban, ha nem merülnek fel a kirendelés során, akkor megválaszolatlanok maradnak örökre.

Problémát jelenthet a kérdések feltevése során, hogy a jogászokra alapvetően jellemző racionális és pragmatikus gondolkodás távol esik a pszichológusok valamivel elvontabb,

emocionálisabb világától. Nehéz tehát megtalálni a helyénvaló fogalmazást. A bíró számára az volna a leginkább kielégítő, ha konkrét, határozott kérdést tehetne fel, mire a szakértő egyértelmű, egzakt választ adna. Ez azonban a gyermekelhelyezési perben lehetetlen, be kell érni tehát azzal, hogy a kétféle gondolkodásmódot, amennyire lehet, közelítjük egymáshoz, hogy a bíró tudja, mit akar megtudni, a szakértő pedig megközelítőleg pontos választ tudjon adni.

Objektíve mérhető az ember személyisége, az, hogy van-e valamiféle betegsége vagy személyiségzavara, de azt, hogy miként kötődik, és hogy általában milyen ember, milyen szülő, azt csak az elmondása alapján nehéz megállapítani, a kijelentései őszinteségének megállapításához egyértelműen sokkal több időre van szükség.

A helyes kérdésfeltevéshez kapcsolódik a helyes kirendelés. Azaz, hogy valóban minden érintett bevonása megtörténjen. Természetesen a főszereplők az anya és az apa, illetve a gyermekek. Indokolt lehet azonban mások bevonása is, ha ők meghatározó szerepet játszanak aktuálisan, vagy a jövőben a család, illetve a gyermek életében. Mindenképpen meg kell vizsgálni tehát a nagyszülőket, nagynéniket, nagybácsikat, ha együtt élnek, a szülők új partnereit, élettársait, esetleg azok gyermekeit, ha az elhelyezést követően velük, mint mostohatestvérekkel együtt fognak élni. Ennek fontosságával a bíróság és a szakértők is tisztában vannak, azonban sok esetben a költségek, esetleg az idő kímélete okán vizsgálatukra nem kerül sor. Pedig álláspontom szerint elengedhetetlen a tényállás feltárásához és a helyes döntés meghozatalához.

A körültekintő kirendelést követően kiemelkedő jelentőségűnek tartom, hogy a vizsgálat ne egyetlen ülésben történjen. Jelenleg a vizsgálatok úgy zajlanak, hogy a szakértő berendeli az érintetteket a rendelőjébe. Az anyát és a gyermekeket egyszerre, mert feltételezi, hogy együtt laknak, az apát egyedül egy későbbi időpontra. Jó esetben 1-3 órát tud rájuk szánni, ennél többet semmiképp. Összességében, az iratok tanulmányozásával, a tesztek kiértékelésével, a szakvélemény elkészítésével maximum 10-12 órát tölt el. Ez persze nem kevés munka, azonban ahhoz mindenképpen kevés, hogy a családot valóban megismerje. Álláspontom szerint ahhoz, hogy a 17. sz. Irányelvben felsorolt személyiségjellemzőket, a gyermekhez való ragaszkodás őszinteségét, a gyermek és a szülők érzelmi kapcsolatát, kötődését és a család dinamikáját feltárhassa még egy szakértőnek is minimum egy hétre (!) van szüksége.

Fontosnak tartom továbbá, hogy a pszichológus ne kizárólag steril körülmények között, a rendelőjében találkozzon a felekkel. Az idő rövidségére és a szituáció természetellenességére tekintettel, illetve azért mert mindenki sokkal jobb színben igyekszik

feltüntetni magát, mint amilyen valójában, nincs lehetőség arra, hogy a szakértő a felszín mögé lásson. Pedig éppen ez lenne a feladata, a másik szülővel szemben megfogalmazott kritikát, a szülők saját hangoztatott erényeit a bíróság is ismeri, hiszen számtalan alkalommal hangsúlyozták már a tárgyaláson, illetve a beadványokban. Ezért nem érdemes szakértőt kirendelni, ha ő is csak leírja hosszú oldalakon keresztül, amit a szülők és a gyermek elmondtak a rendelőben. Egy megalapozott szakvélemény elkészítéséhez ennél jóval többre van szükség. Ehhez azonban az kell, hogy a szakértő saját közegében találkozhasson az érintettekkel, ahol sokkal inkább természetesen fognak viselkedni.

Ennek megfelelően a gyermeket – a szülőkkel és a pedagógusokkal egyeztetve – meg kell látogatni az iskolában, óvodában. A szakértő akár egy fél napot is eltölthet ott, elbeszélget a pedagógussal, megkérdezi tőle, hogy ő mit tapasztal, a gyermek viselkedésében történt-e valami változás, milyen a kedélye, a magatartása, a szorgalma, a teljesítménye. Láthattuk, hogy az óvodai, iskolai vélemények legtöbbször semmitmondóak, sablonosak. Egy személyes beszélgetés során sokkal pontosabb képet kaphat a szakértő a gyermek állapotáról. Elkérheti – ha szükségesnek tartja – a gyermek rajzait, fogalmazásait. Beszélgethet a gyermek osztálytársaival, barátaival, meglepően hasznos információkhoz juthat ezáltal. Kellő szakértelemmel tud a gyermekekhez fordulni, így a vizsgált gyermek számára sem okozhat kellemetlenséget. Főleg, ha a módszer elfogadottá és megszokottá válna, az iskolában is természetes lenne, hogy időnként jön egy kedves pszichológus és elbeszélget velük.

A szülők munkahelyen való felkeresését nem javaslom, a magánéletük nagyfokú megzavarásának tartom, ezért helytelenítem, azonban az otthoni látogatást kiemelkedő jelentőségűnek ítélem. Németországban a szakértők akár egy egész hetet eltöltenek a vizsgált család otthonában (nem véletlenül olyan magas a szakértői vélemény elkészítésének költsége). Véleményem szerint csak akkor kaphatunk hiteles képet a családtagok személyiségéről, ha természetes környezetükben figyeljük meg a viselkedésüket, megszokott szituációkban beszélgetünk velük. Egy 1-2 órás exploráció során akármilyen képet festhet magáról a vizsgált személy, azonban senki sem képes a saját otthonában napokon keresztül egy a valóditól eltérő, másik arcot mutatni. Természetesen nem azt javaslom, hogy a pszichológus költözzön be a család otthonába, hanem azt, hogy legalább egy héten, vagy néhány napon keresztül minden nap néhány órát töltsön el velük. Amennyiben a szülők még együtt élnek, akkor a közös otthonukban, ha nem, akkor mindkettejükkel a saját lakásában. Ennek során sok felmerülő kérdésre választ kaphat, valóban megismerheti a felek személyiségét, jó és rossz tulajdonságait, a gyermekhez való viszonyulásukat, és a gyermeket is.

A látogatós módszerrel a szakértő egyúttal az önkormányzati hivatal feladatát is átvállalhatja, hiszen egyúttal a környezettanulmányt is elkészítheti. A hivatalos környezettanulmányok eddig is elég semmitmondóak voltak, inkább hasonlítottak egy vagyonleltárhoz vagy foglalási jegyzőkönyvhöz. A szakértő az ott tartózkodás során fel tudja mérni azt is, hogy a lakás felszerelése mennyire szolgálja ki az ott lakók igényeit, hiszen nem az a fontos, hogy hány fürdőszoba van a házban, hanem, hogy ami van, az mennyire illeszkedik a család igényeihez.

További előnye a családlátogatásnak, hogy segítségével a szakértői vélemények egyik legfőbb hiányossága is kiküszöbölhető. Súlyos hibának tartom a jelenlegi gyakorlatban, hogy sok szakértő csak külön-külön találkozik a családtagokkal, de soha nem látja az egész családot – főleg nem kellő ideig – együtt, pedig a család dinamikájának feltárása e nélkül lehetetlen. A módszer azokban az esetekben a leghatékonyabb, ha a szülők még együtt élnek, de jelentősége akkor sem elhanyagolható, ha nem, mert ebben az esetben is lehetőség van arra, hogy a szakértő megfigyelje, melyik szülőhöz miként viszonyul a gyermek, illetve melyik szülő tanúsít nagyobb odafigyelést, törődést iránta.

Az ott tartózkodás nem merülhet ki a puszta megfigyelésben, hanem lehetőséget kell biztosítani egy valóban alapos, feltáró beszélgetésre. Az explorációra tehát lényegesen több időt kell szánni, mint eddig. A kikérdezés során kiemelkedő jelentősége van a megfelelő, bizalmas légkörnek, ami az otthon falai között sokkal könnyebben megteremthető. Ezek a beszélgetések arra is alkalmat nyújthatnak, hogy a szülőkben felhalmozódott sérelmek – esetleg – felszínre kerüljenek, azokat megbeszéljék, feloldják. Hangsúlyozom, hogy a szakértő soha nem helyezkedhet a terapeuta szerepébe, azonban, ha a vizsgálat során felszabadulnak az elfojtott érzelmek, a szülők maguk dönthetnek úgy, hogy megvitatják a problémáikat vagy felkeresnek egy terapeutát, aki segít a megoldásban. Mindezt azért, hogy az elválást követően a gyermek érdekében hatékonyan, indulatok nélkül, higgadtan tudjanak egymással együttműködni.

A családlátogatást követően a rendelőben már csak a pszichodiagnosztikai vizsgálatok elvégzésére kerülne sor. A jelenleg alkalmazott módszerek megbízhatósága elfogadható, az erre vonatkozó protokollon nem szükséges változtatni, csak azon, hogy mikor melyiket, és hányat alkalmazunk. Mindig az adott helyzetben indokolt tesztet és módszert alkalmazzuk, kiválasztásában a családnál eltöltött idő sokat segíthet. Kiemelem, hogy minden esetben szükség van több módszer együttes alkalmazására, hogy azok eredményeit egymással összevetve pontos képet kaphassunk a felek személyiségének rejtett dimenzióiról. Az „egy teszt nem teszt” megállapítás hosszú ideje alapelvnek számít a pszichológiában, mégis sokan

egyetlen – önmagában nem túl megbízható – tesztre alapozzák a véleményüket. Fontos továbbá, hogy a pszichodiagnosztikai adatokat kellő pontossággal rögzítsék, hogy egy esetleges felülvéleményezés során azokat ne lehessen megkérdőjelezni. Úgy gondolom azonban, hogy a szakértői véleményhez csatolásuk felesleges, az csak megzavarja a feleket és a bíróságot is. Hangsúlyozom továbbá a megfogalmazás érthetőségét, a laikusok számára zavaró és érthetetlen szakkifejezések használatának mellőzését, hiszen a vélemény nem a szakma, hanem laikusok számára készül.

A szülők pszichodiagnosztikai tesztelésével egyidejűleg, ha a szakértő további vizsgálatokat tart szükségesnek, szintén a rendelőben lehetne elvégezni a gyermekek vizsgálatát. Ennek során azonban a korábbinál kisebb jelentőséget kellene tulajdonítani a gyermekek rajzainak. Ma már a legtöbb gyermek sokat rajzol otthon és az iskolában is, ezáltal megnő a befolyásoltság, a torzítás veszélye. Ennek kiküszöbölésére vagy az otthon spontán készült, vagy az iskolában korábban rajzolt rajzokat, illetve elvarázsolt rajzokat lehetne használni. Kisebb gyermekek esetében továbbra is jó módszernek tartom a Düss meséket és a három kívánság tesztet, a bábjátékokat és a világjátékot, azonban amennyiben erre mód van, még jobb, ha a családlátogatás során történik meg, mert természetes körülmények között a gyermek is oldottabban, őszintébben viselkedik.

Grád és Nisztor javaslatával nem értek egyet, miszerint egy „alkalmassági szűrőt" lenne indokolt alkalmazni és az elvált vagy a másik nemmel szemben súlyosan előítéletes szakértőket ki kellene zárni a szakvélemény adására jogosultak köréből.[647] Ilyen fokú, ráadásul alaptalan diszkriminációra semmi szükség. Az általam javasolt módszer hasznossága többek között éppen abban rejlik, hogy segítségével mindenféle előítélet és szimpátia kizárható. Míg eddig valóban előfordulhatott, hogy egy mindössze 1-2 órás beszélgetés alapján a szakértőben nem alakulhatott ki biztos, szilárd meggyőződés arra vonatkozólag, hogy melyik szülő alkalmasabb a gyermek nevelésére, illetve melyikhez kötődik jobban a gyermek, legfeljebb azon az alapon tehette le a voksát, hogy a pillanatnyi benyomás alapján melyiket ítélte szimpatikusnak. Azonban, ha lenne lehetősége arra, hogy az érintetteket mélyebben megismerje, akkor nem kellene a megérzésére hagyatkoznia.

A bírák pszichológiai ismereteivel kapcsolatosan sokféle javaslat elhangzott már – néhányat ismertettem is – a bírói továbbképzés során pszichológiai ismeretek oktatása, a tárgyaláson pszichológus ülnök alkalmazása, illetve a pszichológusi diplomával rendelkező családjogi bírák előnyben részesítése. Álláspontom szerint, amennyiben a szakértői

[647] Grád András - Nisztor Mária: Objektív vagy szubjektív? – kérdőjelek az igazságügyi pszichológus szakértői vélemények megbízhatósága terén a hazai családjogban *Családi Jog* XI. évfolyam 1.szám, 2013. március. 28.o.

vélemények kellőképpen megalapozottak, mert a felek és a gyermekek megismerésére valóban megvolt a lehetőség, a bíróknak sem lesz szükségük széleskörű pszichológiai ismeretekre, nyugodt szívvel hagyatkozhatnak a szakértői vélemény megállapításaira. A megalapozott, szakszerű pszichológus szakértői vélemény alkalmas a bírói meggyőződés kialakítására.

VI. Alternatív vitarendezés: a mediáció mint lehetőség

Családjogi jogvitákban a mediáció kiváló alternatív lehetőség lehet a békés rendezés érdekében, hiszen a semleges mediátor segítségével kiépíthető egy bizalmas légkör, melyben a felek nyíltabbakká és őszintébbekké válhatnak, illetve kialakulhat közöttük egy olyanfajta kommunikáció, amelyre a bíróság falai között nem sok esély mutatkozik. A mediáció[648] során mindkét fél elmondhatja az álláspontját, és ha az önkéntes, bármikor be is fejezheti, ha úgy érzi, hogy nem jó irányba halad a probléma megoldása. Lehetőség van arra is, hogy a felek külön-külön tárgyaljanak a közvetítővel, így elmondhatják azokat az igényeiket is, amelyeket nem akarnak, vagy nem mernek a másik előtt feltárni.[649]

1. A mediáció megjelenése a jogvitákban

Az Egyesült Államokban már a XX. század elején felismerték, hogy a válás negatív hatással van a felnőttekre és a gyermekekre egyaránt, ezért először különféle eljárásokat, terápiás módszereket és törvényeket dolgoztak ki a válások megakadályozására. Demokratikus állam lévén nem tilthatták meg a válást, de minden lehetséges eszközt bevetettek, hogy a válni szándékozókat jobb belátásra bírják, és az együttmaradás mellett döntsenek. A Juvenile Court-ok és Conciliation Court-ok felállításával, illetve a divorce protector[650] bevezetésével ugyan nem érték el a várt eredményeket, azonban lassan kifejlődött egy teljesen új irányzat a pszichológia és a jog egymásra hangolódásával.

A válási közvetítés kidolgozója O.J. Coogler ügyvéd, aki a pszichológia iránt is érdeklődött, 1975-ben alapította meg szervezetét a válási közvetítés módszerének kifejlesztésére és elterjesztésére (Family Mediation Association). A közvetítés lezárásakor a felek egy egyezséget írnak alá, amelyet közösen dolgoztak ki, és amellyel egyetértenek. Az egyezség birtokában a felek elválhatnak, vagy fenntarthatják a házasságukat.[651] Hasonló rendszert dolgozott ki J.M. Haynes is, melynek szintén az a célja, hogy a feleket arra indítsa, hogy a jövőre fókuszálva igyekezzenek egymással megállapodni.

A közvetítés csak akkor lehet eredményes – ebből kifolyólag csak akkor érdemes elkezdeni – ha mindkét fél biztos benne, hogy válni akar. Amennyiben az egyik fél ellenzi a szakítást, érdemes inkább párterápiára vagy ügyvédhez irányítani őket. A közvetítést így egy

[648] Három fajtája ismeretes: mandatory (kötelező), compulsory (fakultatív) és voluntary (önkéntes).
[649] Nagy, 2011. i.m. 38-39.o
[650] A házasságvédő (defensor matrimona) intézménye hazánkban is ismeretes volt, igaz a Ht-ben nem szerepelt, azt a bírói gyakorlat a kánonjogi peres eljárásból vette át. A defensor matrimona feladata, a közérdek védelmében, a házasság fennállásának védelme volt.
[651] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 216-218.o.

viszonylag szűk réteg veheti igénybe, az ő esetükben azonban rendkívül hatékony lehet, mert megakadályozhatja azt, hogy a válási procedúra során a kapcsolat elmérgesedjen, a felek meggyűlöljék egymást, ami a – gyermekek miatt elengedhetetlen – további együttműködést megnehezítené vagy ellehetetlenítené.

Az amerikai modellben a közvetítőnek jogi és pszichológiai ismeretekkel is bírnia kell, illetve speciális felkészítésen is részt vesz, ahol a közvetítők számára szükséges egyéb ismereteket sajátíthatja el. Ezért közvetítő lehet az ügyvéd, aki speciális pszichológiai képzést kap, vagy a pszichológus, aki jogi felkészítésen vesz részt.

Mindkét rendszer hangsúlyozza, hogy a közvetítő nem képviselheti a feleket a perben, a két eljárást egymástól szigorúan el kell határolni. Tehát az ügyvéd, a válási közvetítő és a pszichoterapeuta szerepe élesen elkülönül egymástól. Ma már vannak jogi egyetemek az Egyesült Államokban, ahol válási közvetítőket képeznek.[652]

A két módszer közötti alapvető különbség az, hogy a Coogler modellben nagyobb hangsúlyt kapnak a terápiás módszerek, tehát a közvetítés során egyfajta párterápia is zajlik, melynek az együttműködés megkönnyítése érdekében a felek közötti viszony normalizálása a célja. A haynesi rendszer ezzel szemben szigorúan elhatárolódik a klinikai területektől, csak a közvetítésre, illetve az eljárás jogi oldalára koncentrál. Az USA-ban a válási közvetítés ma már önálló interdiszciplináris területté fejlődött – olyannyira, hogy már a peres eljárás valódi alternatívájaként szolgál – Magyarországon azonban még csak kevesen ismerik.

A rendszert Amerikában leginkább az ügyvédek kritizálták, akik azzal érveltek, hogy a közvetítés során az erősebb fél jobban meg tudja őrizni pozícióját és esetleg olyan engedményekre kényszerítheti a gyengébb felet, amire egy perben nem lenne lehetősége.[653]

A mediáció legfőbb – hosszú távra szóló – célja, hogy a vitakultúra fejlesztésével együttműködéssel, párbeszéddel, az egymás iránti kölcsönös megbecsüléssel mindenki számára megelégedést hozó eredmények születhetnek. Ezáltal talán a jogi kultúra is megváltozik és a konfliktus rendezése érdekében a felek képesek lesznek lemondani igazságuk egy darabjáról azért, hogy a partner igazságából is elfogadhassanak egy darabot.[654]

Az Egyesült Államokban a mediáció – a kezdeti nagyfokú ellenállást követően – olyannyira elterjedté vált, hogy napjainkban az ügyvédi irodák profiljába is beilleszkedett. Az ügyvédi irodák tevékenységi körébe a legtöbbször a következők tartoznak: litigation – arbitration – mediation. És ezek jól meg is férnek egymással.

[652] Az USA-ban és UK-ban több egyetemen is, pl.: Idaho, Indiana, York, Baltimore, Virginia, Northwestern
[653] Bognár-Telkes, 1994. i.m. 223.o.
[654] Nagy, 2011. i.m. 15.o. és 32.o.

A magyar jogrendszer természetesen csak nehezen összevethető az amerikaival, azonban érdemes lenne felfigyelni azokra az elemekre és megoldási módokra, melyek már bizonyították hatékonyságukat és némi áthangolással alkalmasak lehetnek a hazai bevezetésre is. A családjogi perekben elrendelhető kötelező mediáció remek alkalom az első lépések megtételére.

2. Mediációs lehetőségek Magyarországon

A közvetítői eljárás szabályairól a 2002. évi LV. törvény rendelkezik, és 2. §-a meghatározása szerint a mediáció „olyan sajátos permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett harmadik személy (közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása." „Minden olyan esetben lehetséges közvetítés, amikor a törvény azt nem zárja ki, illetve nem tartozik más közvetítői vagy békéltető eljárásra, továbbá a választottbírósági eljárás során lefolytatandó közvetítésre." Nincs helye mediációnak az apaság és a származás megállapítása iránti perekben, a szülői felügyelet megszüntetése, illetve a gondnokság alá helyezés iránti perekben, a közigazgatási perekben, a sajtó-helyreigazítási ügyekben, az alkotmányjogi panasz esetén követendő eljárásban, valamint a végrehajtási perekben.[655] A mediáció alapkövei a törvény szerint az önkéntesség, a titoktartás és a közvetítő semlegessége.

Az új Polgári Törvénykönyv áttörte ugyan az önkéntesség elvét, azonban a gyermek mindenekfelett álló érdekének biztosítása végett szükséges volt a szülők autonómiájának kis mértékű korlátozása.

Magyarországon jelenleg[656] hat törvényszéken elérhető a mediáció (köztük a Szegedi Törvényszéken) ahol összesen 12 közvetítő dolgozik.

A 2013. évi V. törvény[657] bevezette családjogi ügyekben a kötelező mediációt, melynek nem titkolt célja bontóperek esetében nem csak a kulturált válás lehetőségének megteremtése, hanem állami segítség nyújtása a házasság megmentéséhez. A jogalkotó abból az elképzelésből indult ki, hogy családjogi perek esetén nem biztos, hogy a felek azért fordulnak a bírósághoz, mert már annyira elmérgesedett a kapcsolatuk, hogy más módon nem

[655] 2002. évi LV. törvény 1.§
[656] 2013. szeptember.
[657] 4:172.§: „ A bíróság indokolt esetben kötelezheti a szülőket, hogy a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében - ideértve a különélő szülő és gyermeke közötti kapcsolattartást – közvetítői eljárást vegyenek igénybe. „ 4:177 § : „ A gyámhatóság kérelemre, vagy a gyermek érdekében hivatalból, a szülői felügyeletet gyakorló szülő és a gyermekétől különélő szülő közötti megfelelő együttműködés kialakítása, a különélő szülő jogainak biztosítása – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – érdekében a szülők számára közvetítői eljárás igénybevételét rendelheti el."

képesek szót érteni egymással, hanem lehet, hogy azért, mert a házasságot csak a bíróság képes felbontani. Kapcsolattartási és szülői felügyeleti jog rendezése iránti perekben pedig a gyermek mindenekfelett álló érdekének szem előtt tartásával való békés rendezésre törekvés lehetőségének biztosítása.

Az eljárás idejére a tárgyalást fel kell függeszteni. A felfüggesztő végzés ellen fellebbezni lehet, ami vélhetőleg még tovább fogja húzni a perek időtartamát. Valójában nem sok értelmét látom a fellebbezés lehetősége biztosításának, hiszen a mediáció kötelező. A közvetítői eljárás eredményeképpen létrejött megállapodás megszakítja az elévülést. Amennyiben nem jön létre megállapodás, az eljárás időtartamáig nyugszik az elévülés.

Mediációra a végrehajtási eljárás során is lehetőség van. A feleknek lehetősége van választani a rendelkezésre álló bírósági mediátor és a (piaci alapon működő) külső mediátorok közül. Az eljárásban való részvétel kötelező jellege azt jelenti, hogy a feleknek rövid határidőn belül nyilatkozni kell, hogy melyik mediátort kívánják igénybe venni és az első konzultáción kötelesek megjelenni – erről a közvetítő igazolást állít ki – de természetesen nem kötelesek az eljárást végigcsinálni és megállapodást kötni. Azonban, ha valamelyik szülő megtagadja a közvetítői eljárás első szakaszában való részvételt, azaz nem megy el az első megbeszélésre, és a gyermek érdekében sem hajlandó az együttműködésre, a bíróság ezt a magatartást a perben – a többi bizonyítékkal együtt – terhére fogja értékelni.

Amennyiben a szülők a közvetítői eljárás eredményeképpen megállapodást kötnek, a per szünetelése – melyet a bíróság a közvetítés idejére állapít meg – befejeződik, és ennek megfelelően köthetnek egyezséget. Ebben az esetben is vizsgálnia kell a bíróságnak, hogy a szülők által kötött megállapodás valóban a gyermek érdekeit szolgálja-e. Csak igenlő válasz esetén hagyhatja jóvá az egyezséget.

A Családjogi Könyv előkészítése során részletes vitákat folytattak a szakemberek a kötelező mediációról.[658] Én az ördögi kört abban látom, hogy a közvetítés igazán sikeres és eredményes csak akkor lehet, ha a felek azt komolyan akarják, magukat önkéntesen szánták rá. Ugyanakkor – ha figyelembe vesszük a mai magyar társadalom alapvonásait – szinte esélytelen, hogy egy kis „erőszak”, azaz kötelezés nélkül ez a módszer valaha is elterjedjen. Úgy gondolom, ez motiválta a jogalkotót is, amikor végül a kötelezés mellett döntött. Elképzelhető, hogy ez az egyébként szépreményű eljárás is az egykori békítő tárgyalások sorsára fog jutni, és mindenki csak egy kötelező rosszat lát majd benne, amin gyorsan túl kell lépni, hogy a lényegre lehessen térni. De én azért bizakodó vagyok.

[658] Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(98) 1. számú Ajánlása nem javasolja a mediáció kötelezővé tételét : II. pont: Mediation should not, in principle, be compulsory.

Kétségtelen, hogy a mediáció sokkal eredményesebb és hatékonyabb, amennyiben önkéntes, de remélhetőleg a kötelező mediáció is be fogja váltani a hozzáfűzött reményeket, ugyanis sokféle előnye van a bírósági és gyámhatósági eljárásokhoz viszonyítva. Elsősorban konszenzusra (nem kompromisszumra) törekszik, biztosítja a felek számára a döntési autonómiát, gyors, olcsó és fenntartja annak lehetőségét, hogy a jövőben sem fog megromlani a felek viszonya, hiszen a mediációs megállapodást könnyebb betartani.

Azonban ezzel ellentétes hatást is kiválthat, így elég nehéz előre állást foglalni a módszer hatékonyságát és eredményességét illetően, és egyelőre nem is szükséges, a gyakorlatban úgyis hamarosan kiderül, hogy miként funkcionál. Véleményem szerint nagyon sok múlik a felek személyiségén. Azok, akik alaptermészetükből adódóan kompromisszumkészek üdvözölni fogják az újítást és számukra valóban nagyon hasznos lehet. Azok azonban, akik már olyannyira elmérgesedett viszonyban vannak a gyermekük másik szülőjével, hogy képtelenek az elhelyezéséről megállapodni, sokkal könnyebben hajtanak fejet a bíróság döntése előtt, mintsem egy közvetítői eljárás során létrejött megállapodásnak. Ráadásul a magyarok nagyon szeretnek pereskedni, így – kötelezés nélkül – valóban nehéz lenne meghonosítani a mediációt.[659]

Belgiumban, Hollandiában és Romániában a bíróságok csak javasolhatják a mediációt, a felek akarata ellenére nem rendelhető el. Írországban a bíróság kötelezővé teheti a felek számára a közvetítői eljárásban való részvételt. Olaszországban is, kivéve családjogi ügyekben.[660] Látható tehát, hogy Európában is elég sokféle megoldást alkalmaznak a mediáció elfogadtatása és szélesebb körben való elterjesztése érdekében.

A jogszabály előkészítői szerint a bíráknak kiemelkedő szerepük lesz abban, hogy a felek megismerjék az eljárás lényegét és előnyeit. Ez valóban lényeges lehet, hiszen attól, hogy kötelezővé válik a „békülés”, nem valószínű, hogy működni is fog. A jövőben a jogszabály kényszeríti majd a feleket a mediátor asztalához, de a bíró feladata lesz előzetesen meggyőzni őket, hogy az eljárást vegyék kellő komolysággal és valóban a megegyezés lehetőségét és ne a per elhúzását lássák benne. Ez nem lesz egyszerű feladat, főleg a fővárosi bíróságokon, ahol a perek tartama így is sokkal hosszabb, mint ahogy azt a polgárok elvárnák. A kötelezővé tétellel a mediáció lényege veszik el, az önkéntesség. Amit tovább fokozott az a

[659] Kezdetben, a program elején még igyekeztek népszerűsíteni a mediációt, de végül a kötelezővé tétel mellett döntöttek, mert a kezdeti próbálkozások nem voltak túl sikeresek. A Pp.-ben található szabályok, melyek a piaci alapú mediáció igénybe vételére igyekeztek sarkallni, sem váltották be a hozzá fűzött reményeket. (illetékkedvezmény, költségkedvezmény)

[660] Gothárdi Enikő – Vogyicska Petra: A családjogi mediáció gyakorlata Európában *Magyar Jog* 59. évfolyam 10. szám, 2012. október, 620.o.

javaslat, miszerint a mediáció elutasításának következményei lesznek. Egyelőre formálódóban van, hogy milyen szankciókkal sújtsák a „lehetőséget" elutasítókat. Felmerült, hogy esetleg pénzbüntetéssel kellene rábírni a feleket az önkéntességre, de ésszerűbbnek tűnik Gyengéné Nagy Márta javaslata,[661] miszerint a bíróság a perköltség viselése körében értékelje ezt az aktust.

A jogszabály előkészítése során abból indult ki a jogalkotó, hogy a családjogi jogvitákban, különösen, ha gyermek is érintett, a bíróságnak nem a győztes és a vesztes pozíciójának kihirdetése a feladata vagy pedig az, hogy megállapítsa kinek van igaza, hanem, hogy a vitákat kulturáltan, minden érintett számára megnyugtató módon rendezze.[662]

Célszerű lenne a felek megegyezési hajlandóságát valamilyen módon előmozdítani, például a Lengyelországban már bevált módszerrel, miszerint eredményes mediáció esetén a felperes az eljárási illeték háromnegyedének visszatérítésére jogosult.[663]

A mediáció eredményeképp létrejött megállapodások értelme, hatása attól is függ, hogy miként lehet nekik érvényt szerezni. Magyarországon egyelőre bírósági eljárást kell kezdeményezni, amennyiben a felek valamelyike nem tartja be a megállapodásban foglaltakat. Ez a megoldás inkább elriasztja az embert a mediációtól, hiszen, ha az eredménytelenül zárul, vagy a megállapodást a másik fél önként nem teljesíti, akkor még egy eljárást végig kell csinálnia. Ezzel szemben Lengyelországban, Spanyolországban, Belgiumban, Olaszországban és Bulgáriában lehetőség van arra, hogy a megállapodást egyszerű bírósági aktussal, záradékkal végrehajthatóvá nyilvánítsák.[664]

Nem csak a feleket sújtja a mediáció elutasításának szankciója, hanem a mediátorokat is. 2014-től ugyanis a közvetítőknek alávetési nyilatkozatot kell tenniük a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnál, mely azt jelenti, hogy kötelező mediáció esetén kirendelt mediátor a felkérést nem utasíthatja vissza (hacsak nem merül fel vele szemben kizárási ok).
A Rézler Gyula Mediációs Intézet által szervezett tanfolyamoknak köszönhetően a 2014-es kezdésre – elvileg – rendelkezésre áll megfelelő számú mediátor. Az alapképzettségüket tekintve azonban nagyon vegyes képet mutatnak. A mediátornak valóban a közvetítésre kell koncentrálni, nem kell a feleket kibékíteni, a házasságukat megmenteni, a lelküket meggyógyítani, csak segíteni őket abban, hogy megtalálják a konszenzust. „Pszichológusi"

[661] elhangzott 2013. október 3-án a Szegedi Törvényszék Kollégiumi Ülésén.
[662] Nagy, 2011. i.m. 201.o
[663] Gothárdi Enikő – Vogyicska Petra: A családjogi mediáció gyakorlata Európában. *Magyar Jog* 59. évfolyam 10. szám., 2012. október, 620.o.
[664] Gothárdi – Vogyicska i.m. 619.o.

tevékenységük legfeljebb abban merülhet ki, hogy lehetőséget biztosítanak a felek számára, hogy érzelmeiket és sérelmeiket – akár együtt, akár külön – elmeséljék.

Egyetértek Somfai Balázzsal abban, hogy a mediátorokkal szemben támasztott követelményeket egységesebbé kellene tenni, hiszen a közvetítő szakmai tudásának és egyéb készségeinek, képességeinek kiemelkedő jelentősége van a mediáció eredményessége szempontjából.[665]

A mediátor perben nem álló személyeket is bevonhat az eljárásba, amennyiben ezt szükségesnek tartja. A feleknek lehetősége van társmediátor bevonását kérni. Ennek leginkább azokban az esetekben van jelentősége, ahol a szülők vagy házastársak nem bíznak az ellenkező nemű mediátorban. Sok esetben valóban hatékonyabb lehet az eljárás, ha egy férfi és egy nő is mediál.

Jelenleg tehát háromféle mediációs eljárás igénybevételére van lehetőség hazánkban: az általános – 2002. évi LV. törvény szerinti – eljárás, a bírósági közvetítői eljárás és a speciális gyermekvédelmi eljárás.

A bontóperekben és a gyermekelhelyezési perek során a mediáció az általános szabályoknak megfelelően zajlik, az ítélet meghozatalát követően azonban már a speciális gyermekvédelmi szabályokat kell alkalmazni a kapcsolattartással kapcsolatos ügyekben.

Új jogintézményként került bevezetésre 2012. július 23. napjától a 2012. évi CXVII. törvény értelmében a bírósági közvetítő intézménye, aki a speciális szakmai képzést követően az Országos Bírósági Hivatal által kijelölt bírósági titkár lehet. A bírósági közvetítésre nem vonatkoznak az illetékességi szabályok, a felek bármelyik közvetítési feladatokat ellátó bíróságon benyújthatják a közvetítés iránti kérelmüket.[666]

3. Családi mediáció

A polgári jogi mediációhoz képest szűkebb fogalom a családi jogi mediáció,[667] amely a családon belül létrejövő konfliktusok esetén alkalmazott vitarendezés, amelyet, ha még szűkebben értelmezünk, akkor a szülők egymás közötti, és gyermekeikkel kapcsolatos vitáira koncentrál.

„A családi mediáció a családi kötelék létrehozását illetve újbóli felépítését célzó eljárás, amely a házasság megromlásában és az életközösség megszakadásában érintett párok felelősségére és autonómiájára irányítja a figyelmet, egy elfogulatlan, független, képzett, de

[665] Somfai Balázs: Közvetítés a gyermek érdekében. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 14.-15. o.
[666] 2002. évi LV. törvény 38/B §
[667] Barcy Magdolna – Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est", Animula, Budapest, ?. 59.o.

döntési jogkörrel nem rendelkező családi mediátor segítségével, aki bizalmas légkörben zajló tárgyalásokon keresztül a felek közötti párbeszédet és konfliktusokat irányítja, az eltérő álláspontok és fejlődési folyamatok feltárásával."[668]

Varga Szabolcs két formáját is megkülönbözteti a családjogi mediációnak. Az egyik a szűkebb értelemben vett peres ügyek köre: házasság felbontása, gyermek elhelyezése, gyermekelhelyezés megváltoztatása. Ezekben az ügyekben a bíróság kihagyhatatlan, azonban a jogviták békésebb rendezése érdekében a per előtt vagy alatt (netán utána) érdemes a közvetítő igénybe vétele. A másik kör pedig azokat az ügyeket fogja át, amelyek nem igényelnek bírósági úton való rendezést, azonban külső segítséget igen: továbbtanulás kérdése, kamaszkori problémák megoldása, generációk közötti távolságok feloldása.[669]

A kötelező mediáció bevezetését megelőzően is működött a közvetítői eljárás egy informális formája a bíróságok mellet, sok bíró vette igénybe ugyanis a gyermekjóléti szolgálatok által üzemeltett kapcsolatügyeletek segítségét a bírósági eljárás során. Az 1990-es években kezdetben, csak azért jelölték ki a bírák a kapcsolattartás helyéül a kapcsolatügyelet helyiségeit, hogy semleges helyszínt tudjanak biztosítani a szülő és a gyermek számára a találkozáshoz, anélkül, hogy a szülők közti konfliktusok tovább mélyülnének. Később, mikor a bíróságok is tapasztalták, hogy a kapcsolatügyelet szakemberei által nyújtott segítség, családsegítés és békéltető közvetítés mennyire hasznos, elkezdték a bírósági eljárás során is alkalmazni, úgy, hogy a per kezdetén a bíró javasolta a feleknek, hogy vegyék igénybe a családsegítő szolgálat segítségét. Jelenleg már arra is lehetőség van, hogy a közvetítői eljárás idejére a per szüneteljen.[670] Amennyiben a mediáció eredményes és megállapodás születik, a per gyorsan befejezhető, azonban, ha a konfliktusokat a közvetítés során sem lehet feloldani, akkor valószínűleg a bírónak sem lesz könnyű dolga, a per sokáig fog húzódni.

Nagyon nehéz a mediátornak megtalálnia azt a szerepet, amelyben valóban a felek közvetítője lehet. Hiszen nem adhat tanácsot, javaslatot, nem befolyásolhatja a feleket, nem ítélkezhet felettük, nem lehet elfogult, és legfőképpen nem végezhet párterápiát, hiszen nem ez a dolga. Valóban csak segít abban, hogy a felek együtt feloldják konfliktusaikat és megállapodást kössenek. Ennek érdekében először lehetőséget kell biztosítania a felek számára, hogy álláspontjukat ismertessék, és a feleket is jól kell tudni kezelni ahhoz, hogy ezt

[668] Nagy, 2011. i.m. 166.o
[669] Varga Szabolcs: Alternatív konfliktusmegoldási lehetőségek a szervezetek gyakorlatában http://www.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/Kepzes_doktori/2009/2009_VargaSzabolcs_d.pdf letöltés ideje: 2013.11.16. 85.o.
[670] Pp. 137. § (1)

türelmesen végig is hallgassák. A mediáció akkor sikeres, ha a felek aláírják a mindkettejük számára elfogadható megállapodást.

A családi mediáció a bíróságnak is jó lehet, „mert ha nagyon nem bír a felekkel, akkor elküldheti őket egy kicsit lecsillapodni". Ha már nagyon kiéleződött a felek között a viszály, akkor sok esetben még a közvetítő is tehetetlen. Fontos, hogy a kibontakozó vagy a leáldozó ágában érdemes a viszályokat kezelni, mert annak csúcspontján ez majdnem lehetetlen.[671]

4. Nemzetközi szabályok

Az Európa Tanács által 1996-ban elfogadott a gyermekek jogainak gyakorlásáról szóló Európai Egyezmény kimondja, hogy „ a gyermeket érintő ügyek bírói útra történő terelésének megelőzése, a viták megelőzése és rendezése érdekében, a Részes felek ösztönözzék a mediáció vagy más vitarendezési megoldás szabályozását és a Felek által megállapodott ügyekben való megegyezés ily módon történő rendezését*"*

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1998. január 21-én bocsátotta ki az R(98)1. számú Ajánlását a családi jogi mediációról. Megállapítja, hogy a mediáció a családi konfliktusok feloldására rendkívül alkalmas eszköz, mert képes a családtagok közötti kommunikáció javítására, és a kellemes környezetben a konfliktus feloldásához szükséges idő is lerövidíthető. A részes államok számára kijelöli a kívánatos utat, mely szerint – a gyermek mindenekfelett álló érdekének biztosítása végett – meg kell teremteni a mediáció önkéntes igénybe vételének lehetőségét, létre kell hozni a mediáció szervezeti és intézményi rendszerét. A mediátorok pártatlanságát, függetlenségét és titoktartási kötelezettségét garantálni kell. Az államnak biztosítania kell a közvetítés eredményeképpen létrejött egyezség végrehajthatóságát. Minden szükséges lépést meg kell tenniük annak érdekében, hogy a mediáció lehetősége minden érintett számára elérhető legyen a bírósági eljárást megelőzően, az alatt, illetve azt követően is. Szükséges az eljárás népszerűsítése is, illetve, ha ez nem vezet kellő eredményre, akkor megfontolandó a mediáció kötelezővé tétele.[672]

Az Európa Tanács 2003-ban R 1639 (2003)1. számon újabb Ajánlást bocsátott ki a családi mediációról. Ismételten hangsúlyozza a mediátor függetlenségének, pártatlanságának és titoktartási kötelességének fontosságát, továbbá kiemeli a megfelelő képzés jelentőségét is. Megerősíti, hogy a mediáció elsődleges célja nem a bírósági ügyforgalom csökkentése, hanem a felek közötti kapcsolat normalizálása, melynek során biztosítani kell a felek közötti

[671] Nagypál Szabolcs: A családjogi közvetítés (mediáció) alapelvei és sajátosságai *Családi Jog* IX. évfolyam 1. szám, 2011. március 18.o.
[672] Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. In: Jogelméleti Szemle, 2013/1. www.jesz.ajk.elte.hu/beky53pdf. letöltés ideje: 2013.07.11. 6.o.

erőegyensúlyt, tehát nem születhet olyan egyezség, amely nem tükrözi mindkét fél akaratát.[673]A fent ismertetett Ajánlások ugyan nem bírnak kötelező erővel, mégis jelentős hatással voltak a hazai jogfejlődésre.

A Commission on European Family Law 3:35-3:39 Elvei hangsúlyozzák, hogy a családjogi perek esetén minden vitás kérdés rendezésekor elsődlegességet kell biztosítani az alternatív vitarendezési eljárásoknak, melybe lehetőség szerint az érintett gyermeket is be kell vonni. A megfelelő érettséggel rendelkező gyermeknek joga van ahhoz, hogy a vele kapcsolatos vitás kérdésekről megfelelő tájékoztatást kapjon, hogy konzultáljanak vele, hogy a mediátorok meghallgassák, és módja legyen véleménye kifejtésére.[674]

5. Mediáció a bontóper és a gyermekelhelyezés után

Sokszor tapasztalhatjuk, hogy a bontóper nagyon gyorsan lezajlik, a felek minden kérdés vonatkozásában egyezséget kötnek, majd a házasság felbontásáról szóló ítélet jogerőre emelkedését követően képtelenek a bíróság által jóváhagyott egyezségüket betartani, annak ellenére, hogy – elvileg – szabad akaratuknak megfelelően döntöttek így, senki sem erőltette rájuk. Ez annak tudható be, hogy a legtöbben bármit elfogadnak, csak minél előbb szabaduljanak a kötelékből, aztán a válást követően elárasztják beadványaikkal a gyámhivatalt és a bíróságot.

2005. július 1-től, arra az esetre, ha a szülők a kapcsolattartás módjában vagy idejében nem tudnak egyezségre jutni a gyámhivatal felhívja a feleket a gyermekvédelmi közvetítői eljárás igénybevételének a lehetőségére. Sajnos mind a mai napig csak nagyon kevesen veszik igénybe a mediáció nyújtotta lehetőségeket.

A mediációnak nem csak permegelőző szerepe van, hanem a felek segítségére lehet konfliktusaik kezelésében a perek jogerős befejezését követően is. A közvetítés során lehetőség nyílik arra, hogy a szülők, akik a kommunikáció hiánya vagy a destruktív hozzáállásuk miatt képtelenek a kapcsolattartás során felmerülő vitáikat rendezni, e módszer alkalmazásával nyugodt és diszkrét körülmények között, szakember segítségével saját igényeiknek megfelelően megállapodjanak. Alapvetően már azzal is előrelépést lehet elérni, hogy a feleket kommunikációra, a másik álláspontjának megismerésére és megértésére sarkallják. [675]

[673] Béky u.o.
[674] Weiss, 2010. i.m. 410.
[675] Somfai Balázs: Közvetítés a gyermek érdekében *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 11.o.

6. A mediáció előnyei és hátrányai családjogi perekben

Kiemelkedő jelentősége van annak, hogy egyik fél se érezze azt, hogy veszteségként került ki a kapcsolatból. A bíróság ítéletében mindig az egyik félnek ad igazat, a másik „elveszti" a pert. Ebből a szempontból a bíróság rendkívül rugalmatlan.[676] A családjogi jogviták esetén az érintettek úgyis érzelmileg túlfűtöttek, az észérvek gyakran háttérbe szorulnak a viták során. Olyannyira, hogy megállapítható azok a párok, akik érzelmileg nem képesek elszakadni egymástól, nem lehetnek sikeresek a mediációban. Az ilyen párok általában a végkimerülésig harcolnak egymással.[677]

Egyetértek Szűcs Andreával abban, hogy a legjobb még a tárgyalás megkezdése előtt kísérletet tenni a mediációra. Helyesnek tartom a meglátását, miszerint nem elegendő a válófélben lévő házastársakat és ügyvédjeiket tárgyalóasztalhoz ültetni, még akkor se, ha mindkét jogi képviselő nagyon széles látókörű és nyitott gondolkodású. Sajnos az ügyfelek hajlamosak arra, hogy a másik ügyvédjét ellenségnek tekintsék, és ez nagymértékben gátolja a megállapodás létrejöttét. Azonban, ha a bontóper előkészítésének ezen szakaszában szakképzett mediátor segítségét veszik igénybe, akkor az ő semlegessége biztosabb garancia lehet a kompromisszumra. A mediátor más pozícióból, más módszerekkel dolgozik, az ügyvédnek nem kell attól tartani, hogy ezáltal csorbul a tekintélye, sőt a békés megoldás mindenki számára megnyugtatóbb és elfogadhatóbb. A mediátor segítségével létrejött megállapodást aztán az ügyvéd jogi formába önti, majd jelentősen megkönnyíti és meggyorsítja a bíróság munkáját is.[678]

A mediáció előnyei a családjogi perekben fokozottan jelentkeznek. Ilyenek például, hogy a folyamat kontrollja végig a felek kezében marad. A résztvevők a kölcsönös előnyök elérésére törekszenek, szemben a másik legyőzésével. A konfliktusok a mediáció során új megvilágításba kerülnek, ezzel közelebb visznek a megoldáshoz. Amennyiben esetleg mégsem sikerül megállapodást kötni, a felek semmit sem veszítettek, hiszen még mindig választhatnak más módszert a vitás kérdés orvoslására.[679] Jelenleg nagyban hátráltatja a mediáció eredményességét, hogy az ügyek túl későn kerülnek a mediátor elé, amikor már annyira elromlott a felek viszonya, hogy nem sok esély van annak javítására.

---

[676] Rúzs molnár Krisztina: Mediáció a munkajogban, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 17.o.
[677] Nagy, 2011. i.m. 78.o
[678] Szűcs Andrea: A mediációról – a gyakorló ügyvéd szemével *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 18 .o.
[679] Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész *Családi Jog* IX. évfolyam 3. szám, 2011. szeptember 16.o.

Családjogi ügyekben további problémát jelent, hogy a konfliktus gyökere nem egy jogi probléma, hanem az érzelmek, az érdekek és a szükségletek konfrontálódása, amelyek minden ember számára alapvető fontosságúak. Ezek a viták általában nagyon magas érzelmi hőfokon izzanak és a felmerülő igények egymással nehezen összehasonlíthatók, nehezen kompenzálhatók.[680] Tekintve, hogy a felek jól ismerik egymást, igyekeznek megtalálni a másik gyenge pontját. Szinte kivétel nélkül a gyermek mindenekfelett álló érdekére hivatkoznak, de valójában csak a saját érdekeiket tartják szem előtt, ilyen beszűkült látásmód mellett nagyon nehéz a mindenki számára üdvözítő megoldás megtalálása.

A mediáció egyik alapvető célja ezért, hogy nagyobb fokú őszinteségre és nyíltságra próbálja rábírni az embereket, annak érdekében, hogy képesek legyenek a másik érdekeinek figyelembe vételére is. Meg kell próbálni a feleket megértőbbé tenni. Nemes célkitűzések, csak a gyakorlatban nehezen megvalósíthatóak, hiszen ezen fajta perek anyagi, jogi és lélektani vonatkozásai minden embert mélyen érintenek, emiatt nehezen engednek, kevésbé hajlanak a kompromisszumra. Sajnos sok esetben a felek mindegyike szentül hiszi, hogy neki van igaza, és az „élete múlik azon", hogy ezt bebizonyítsa.

A mediációs eljárás egy további előnye, hogy lehetőség van ún. sétáló mediációra is[681], melynek során a feleknek mindössze két alkalommal kell egymással találkozni, az első ülésen, majd a megállapodás aláírásakor. A tárgyalást pedig a mediátor valóban közvetítőként folytatja le, mindkét szülőt külön-külön meghallgatva igyekszik elősegíteni az egyezségre jutást. Ez a megoldás különösen azoknak jelenthet megoldást, akiknek a kapcsolata olyannyira elmérgesedett, hogy képtelenek egymással higgadtan kommunikálni, illetve családon belüli erőszak esetén, ezáltal megkímélhető az áldozat attól, hogy újra át kelljen élnie a megrázkódtatásokat.

Illés Blanka gyakorló ügyvéd szerint családjogi ügyekben csak ritkán működhet a mediáció az erőviszonyok egyenetlensége és az érzelmek túlzott dominanciája miatt. Álláspontja szerint a közvetítés kevés ahhoz, hogy az erőviszonyokat kiegyensúlyozzuk, illetve, hogy az érzelmeket lecsillapítsuk. Ehhez családterápiára vagy párterápiára van szükség. Akkor van csak értelme a mediációnak, ha a felek közötti jó, bizalmas viszony megmaradt. Úgy tapasztalta, hogy egy sikeres párterápia eredményeként akár a közös szülői felügyelet is jól funkcionálhat.[682] Ellenben Nagy Márta tapasztalata szerint amennyiben nagy

[680] Folberg, Jay – Milne, Ann L., Salem, Peter: Divorce and family mediation, The Guilford Press, New York-London, 2004. 129.o.
[681] 2002. évi LV. törvény 29-35.§ shuttle mediation: sétáló mediáció.
[682] Kónya Beáta: Kéz a kézben: a pszichológia és a jog. Interjú dr. Illés Blankával, *Pesti Ügyvéd*, 2012/11. november 9. o.

volt az egymásrautaltság a perben, vagy nagy volt a jövőbeni együttműködési kényszer, inkább az érzelmek és nem annyira a jogkérdés dominált, nagyobb volt az együttműködési hajlandóság. Ráadásul ezekben az esetekben egy jó kompromisszum születhetett, melyben mindkét fél úgy érezhette, hogy valamennyire nyertesen került ki a jogvitából, de legalábbis nem abszolút vesztesen.[683]

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az ügyvédek rendkívül szkeptikusan álnak a mediációhoz. Azon túl, hogy legtöbben csak az időhúzás eszközét látják benne, a fő probléma a hozzáállásukból fakad. Az ügyvédek ugyanis azt hiszik, hogy az ügyfél győzelmet vár tőlük, azt, hogy a másikat „töröljék el a föld színéről" és ennek az elvárásnak igyekeznek mindenáron eleget tenni. Természetesen nem állítom, hogy minden ügyvéd ilyen, azonban azokban az ügyekben, ahol a felek viszonya a végsőkig elmérgesedett, igyekeznek olyan ügyvédet találni, aki nem a békés rendezést preferálja, hanem mellé áll a másik megsemmisítésére irányuló harcban. Ezek az ügyvédek csak gátolják a mediációt, mert ahhoz vannak szokva, hogy oroszlánként küzdjenek az ügyfelük igazáért és még csak véletlenül se tegyenek engedményeket a másik javára. Tehát számukra nem a megegyezés elérése a cél, hanem a totális győzelem.

Álláspontom szerint mindenképpen segítséget kell nyújtani a szülők számára ahhoz, hogy felismerjék, a házasság felbontása vagy a gyermek elhelyezése nem fogja megoldani a kapcsolati konfliktusukat, sőt az a legtöbbször csak még tovább romlik. Azonban az elválás ellenére is megmarad közöttük a kapocs, a gyermek, aki érdekében még nagyon hosszú ideig együtt kell működniük. Ha nem képesek egymással hatékonyan, békében, higgadtan együttműködni, megmérgezik a saját és a gyermek életét is. A köztük lévő konfliktusok feloldásának talán egyetlen lehetséges módja a párterápia lenne.

Az elképzelés nem újkeletű. A nyolcvanas években, mivel a békítő tárgyalások nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, többen is felvetették egy alternatív, a bírót segítő szervezetrendszer létrehozását. Filó Erika szerint már akkoriban egyfajta társadalmi igény mutatkozott egy házassági tanácsadó és konfliktuskezelő szolgálat megteremtésére.[684] Hivatkozik Nizsalovszky Endrére, aki már 1973-ban úgy látta, hogy a békítés nem a bíró feladata, hanem a békésebb, kulturáltabb válás elősegítése érdekében egy erre specializálódott társadalmi szervet kell bevonni. Javaslata szerint a Családvédő Bizottság szigorúan bizalmas körben vizsgálódna, tagjait titoktartási kötelezettség terhelné. Álláspontja szerint ez a

[683] Gyengéné Nagy Márta: A jó kompromisszumért *Ügyvédek Lapja* 2011/6. 22.-23.o.
[684] Somfainé Filó Erika: Családjogunk továbbfejlesztésének lehetősége a szülő – gyermek jogviszonyban *Magyar Jog*, 34. évfolyam 12. szám, 1984. december, 1057.o.

bizalmas légkör biztosítaná azt, hogy a felek együttműködjenek. Nizsalovszky a per kezdete előtt és a per során is lehetőséget látott arra, hogy a Bizottság a bíróság munkáját és a felek közti konfliktusok feloldását segítse.[685] Katonáné Soltész Márta szintén amellett érvelt, hogy célszerű lenne, házassági tanácsadókat bevonni a bírósági békítő eljárásba. A szakértő nem csak diagnosztizálná a felek idegállapotát és egymáshoz való viszonyukat, hanem szükség esetén egy terápiával orvosolhatná is azt. Nizsalovszky teljesen bizalmas és titkos eljárásával szemben, Katonáné javaslata szerint a szakértő által feltárt adatok a peranyag részét képeznék.[686]

Természetesen vannak szülők, akik minden lelki megrázkódtatás nélkül képesek végigcsinálni egy válást, azonban ők vannak kisebbségben. A két fél közül legalább az egyik valamennyire sérül a folyamat során. Ilyenkor nagy szükségük lenne támogató szolgáltatásokra. El kell fogadnunk, hogy valóban egyre szaporodik a felbomlott és újraszerveződött családok száma és az is nyilvánvaló, hogy valamit tennünk kell ellene, azaz jobban mondva tennünk kell értük. Elismerem a kormány törekvéseit, melyeket annak érdekében tesz, hogy valamiképpen csökkentse a válások számát, de úgy gondolom, hogy nem a megfelelő eszközöket veszi ehhez igénybe és lehet, hogy nem is jó oldalról közelíti a problémát. A bontóperi illeték összegének felemelése csak látszólag csökkentheti a válási kedvet, tehát ez legfeljebb csak a statisztikai adatokban jelentkezhet. Esetleg kiválthat egy olyan hatást is, hogy a párok inkább nem is kötnek házasságot, akkor elválni sem kell. A kötelező mediáció bevezetése már egy sokkal kecsegtetőbb elképzelés, de nagyon sok múlhat a bírák hozzáállásán. Félő ugyanis, hogy a kötelező mediáció is a békítő tárgyalások sorsára jut, egy szükséges rossz lesz, egy formaság, amin hamar túl kell esni. Úgy gondolom tehát, hogy ha már a párokat nem tudjuk rábírni arra, hogy maradjanak együtt (ennek egyébként se sok értelmét látom) próbáljunk meg inkább a válás során és azt követően segítséget nyújtani számukra, hogy se ők, se a gyermekeik ne összetörve, életre szóló lelki sebekkel kerüljenek ki a folyamatból. Olyan támogató hálózatra lenne szükség, melyben a felbomlóban lévő családok, jogi és pszichológiai segítséget kaphatnának elsősorban a továbblépéshez, de eshetőlegesen akár a béküléshez is. Tisztában vagyok vele, hogy ez egy utópisztikus elképzelés, a valóságban nehezen megvalósítható. Pedig a jövő generációira nézve rendkívüli eredményeket hozhatna. Például csak azzal, ha tudatosítanánk a szülőkben, hogy ne vonják be

[685] Nizsalovszky Endre: A családpolitika jogalkotása, eszközei, *Gazdaság és Jogtudomány*, 1973. évi 7. sz. idézi: Somfainé Filó Erika: Családjogunk továbbfejlesztésének lehetősége a szülő – gyermek jogviszonyban *Magyar Jog,* 34. évfolyam 12. szám, 1984. december, 1057.o.

[686] Katonáné Soltész Márta: Családpolitika és családjog, Magyar Jog, 1983. évi 5. szám, 411.o. idézi: Somfainé Filó Erika: Családjogunk továbbfejlesztésének lehetősége a szülő – gyermek jogviszonyban *Magyar Jog,* 34. évfolyam 12. szám, 1984. december, 1057.o.

konfliktusaikba a gyermekeket, máris rengeteg sérüléstől óvhatnánk meg őket. Vagy, ha egy családterápia segítségével el lehetne érni azt, hogy ha már el kell válniuk, mert nem tudnak tovább együtt élni, akkor azt ne haraggal tegyék, hanem hajtsanak fejet a gyermek mindenekfelett álló érdeke előtt és fogadják el, hogy ha már ők ketten együtt életet adtak egy gyermeknek, akkor függetlenül a párkapcsolati konfliktusuktól, felelősséggel tartoznak érte egy életen át. Tehát a válás során és azt követően is tegyék félre önzésüket és haragjukat, és kizárólag a gyermekre, az ő valódi érdekére koncentráljanak. Meggyőződésem, hogy a még viszonylag jól funkcionáló kapcsolatoknál és az intelligensebb pároknál a mediáció is elegendő lehet, de ha a szülők belátási képessége alacsonyabb, vagy nem elég együttműködők, akkor egy párterápiával, családterápiával kell a konfliktusokat feloldani. Nem az a cél, hogy kibéküljenek és újra egymásba szeressenek (persze ez sem volna baj, de erre azért nem sok esély mutatkozik) hanem, hogy a bontóper során és azt követően, ameddig a gyermeknek szüksége van rájuk, szülői feladataiknak eleget tudjanak tenni a gyermek érdekében, anélkül, hogy közben „megölnék" egymást. Ehhez nincs is szükség akkora szemléletváltásra, hiszen a kötelező mediáció bevezetésével már megtettük az első, óriási lépést. A gyakorlati megvalósításhoz már „csak" két dolog szükséges: jól képzett szakemberek és pénz.

Filó Erika felvetette, hogy amennyiben a békítés mégsem vezet eredményre, a tárgyaláson sem késő, ha nem is összebékíteni, de legalább egymással megbarátkoztatni a feleket, annak érdekében, hogy a gyermek érdekeit szem előtt tartva tudjanak a per során eljárni. Ehhez azt javasolta, hogy a népi ülnökök közül az egyik hozzáértő, kapcsolódó szakma képviselője legyen, úgy, mint: orvos, pszichológus, pedagógus, családvédelemmel foglalkozó szakember. Ők valóban hatékony segítségére lehetnének a feleknek és a bírónak is a házassági és a gyermek elhelyezése iránti perben is.[687] Annak ellenére, hogy ezt a javaslatot már 1984-ben felvetette, a mai napig egyesbírák járnak el a családjogi perekben.

Összességében tehát a családi mediációnak a legfőbb célja: jól elválni. Ennek akadálya legtöbbször a düh, a harag, a szomorúság, a tehetetlenség érzése, melyek elsöprik a józan ítélőképességet. Annak érdekében, hogy az elmérgesedett helyzetet meg tudjuk oldani a rossz kapcsolatokat kell kezelni, ez minden baj gyökere.

Fontosnak tartom, hogy a közvetítés során ne ragadjunk le annál, hogy mi történt a múltban, mikor, ki és mit hibázott, mi vezetett a kapcsolat megromlásához, a sérelmek felhánytorgatásával nem jutunk közelebb a megegyezéshez. A jövőbeni együttműködésre, a

[687] Somfainé Filó Erika: Családjogunk továbbfejlesztésének lehetősége a szülő – gyermek jogviszonyban In.: *Magyar Jog* 34. évfolyam 12. szám, 1984. december, 1057.o.

jelenlegi igényekre és érdekekre kell összpontosítani, és ennek keretében kell keresni a lehetséges megoldásokat.

Azonban, ha ez nem megy, a felek között annyira mély a konfliktus, hogy a megegyezéshez vezető útra még segítséggel se képesek rálépni, akkor egy másfajta módszerre van szükség: a párterápiára.

7. Mediáció a Szegedi Járásbíróságon

Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács határozata alapján három tesztbíróságon (köztük a szegedin) 2009. március 1-től 2010. február 28-ig Országos Mediációs Kísérleti Program zajlott. 2012. november és 2013. márciusa között kísérleti jelleggel 10 családjogi ügyben volt mediáció. 2013-ban országosan 48 nyugdíjas bírót képeztek át mediátorrá.[688]

A Szegedi Járásbíróságon 2012 október 1-én – a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően, miszerint közvetítést végezhet bíró, bírósági titkár és nyugdíjas bíró – egy nyugdíjas családjogi bírót neveztek ki mediátorrá, aki 2013. márciusáig látta el ezt a feladatot, mert ezt követően – az Alkotmánybíróság határozata következtében – visszahelyezték bírói állásába. 2013. szeptember 1. óta egy fő koordinátor bíró és egy fő bírósági titkár mediátor[689] látja el ezt a feladatot.[690]

Egyes vélemények[691] szerint a bírói és a mediátori hivatás olyannyira különböző, hogy komoly nehézségeket fog okozni a mediátorrá átképzett bírók és bírósági titkárok számára, hogy az új szerepükkel azonosuljanak. Alapvető különbség ugyanis, hogy a bíró eldönti az ügyet, a mediátor pedig csak terelgeti a feleket a megoldás felé. Továbbá kisebb vidéki bíróságokon az is problémát okozhat, hogy a két hatáskör ne keveredjen, hiszen ahol kevés bíró van, előfordulhat, hogy – ugyan nem ugyanazon ügyben – de ugyanazon fél vagy felek között kell a bírónak eljárni, akikkel már korábban, mint mediátor foglalkozott. Álláspontom szerint ezt nem tudhatjuk előre, meg kell várnunk, hogy a gyakorlatban miként jelentkeznek majd ezek az előzetes félelmek.

Külföldön is megoszlanak a vélemények ezzel kapcsolatban. Hollandiában a bírák is lehetnek közvetítők, de nem a saját bíróságukon. Németországban és Finnországban a saját bíróságukon is, de nem a saját ügyeikben. Ezzel szemben Spanyolországban, Lengyelországban, Belgiumban és Romániában a bírák egyáltalán nem lehetnek mediátorok.

---

[688] Elhangzott 2013. június 7-én Miskolci POT konferencián, Gyengéné Nagy Márta előadásában.

[689] A bírósági titkárok és bírák számára nyújt akkreditált képzést a Rézler Gyula Mediációs Intézet, http://www.rezler-foundation.hu/mediacios_intezet.html. 2013-ban 25 fő végzett, mondta el Tolnai Katalin az Országos Bírósági Hivatal mediációs koordinátora.

[690] Elhangzott 2013. október 3-án a Szegedi Törvényszék Kollégiumi ülésén, Tárkány-Szűcs Babett előadásában.

[691] A Rézler Gyula Mediációs Intézet elnöke: Krémer András.

A módszer tesztelése már régóta zajlik, a szegedi bíróságon 2002 és 2010 között egy kísérleti program futott Gyengéné Nagy Márta vezetésével, aki a nagyszámú perek sokaságából rendre kiválasztotta azokat az ügyeket, melyekről úgy gondolta, hogy érdemes a felek számára felajánlani a mediáció lehetőségét. A kísérlet hosszú ideig sikertelennek bizonyult, mert a felek csak a per elhúzódásának lehetőségét látták benne, ezért szinte kivétel nélkül elutasították azt. Azonban már erre az időszakra vonatkozóan is elmondható, hogy azokban az esetekben, ahol a felek éltek a közvetítés lehetőségével, többségében sikeres volt. Ez a megállapítás jelenleg is érvényes. Ennek véleményem szerint az az oka, hogy azok, akik nem hajlanak a megállapodásra, az együttműködésre, azok már a kezdetekkor elutasítják a közvetítést. Azok azonban, akik nyitottak a kompromisszumokra, azok bátran élnek a lehetőséggel és viszonylag könnyen meg is állapodnak. Ameddig a bíróságon nem tevékenykedett mediátor, addig a Gyermekjóléti Szolgálat közvetítőinek segítségét vették igénybe.

Szintén a kísérleti mediációs program tapasztalataiból kiindulva jutottak arra a megállapításra, hogy a legjobb eredményt akkor hozhatná a mediáció, ha még az első érdemi tárgyalást megelőzően lehetőség volna a felek tájékoztatására egy előkészítő ülés keretében, a közvetítői eljárás menetéről, előnyeiről. Ez jelentősen hozzájárulhatna a felek között kialakult feszültség csökkentéséhez és a bíróságok munkaterhét is érdemben redukálhatná.[692]

Az eljárás rendkívül egyszerű: amennyiben valamelyik szülő keresettel fordul a bírósághoz, melyben kéri a gyermek nála történő elhelyezését egyúttal jeleznie kell, hogy lehetőséget lát arra, hogy a vita rendezéséhez közvetítő segítségét vegyék igénybe. Az ügyet a bíró továbbítja a mediációval foglalkozó bírósági titkárnak, aki rövid időn belül (akár telefonon) meghívja a feleket az első megbeszélésre. Amennyiben az első ülés során a felek úgy ítélik meg, hogy számukra kielégítő eredmény várható a közvetítői eljárástól, akkor aláírnak egy erről szóló nyilatkozatot, melyet a bírónál előterjesztenek és közösen kérik az eljárás szüneteltetését. A mediációs eljárásra négy hónap áll rendelkezésükre. Amennyiben a közvetítés sikeres, a felek és a mediátor aláírják a létrejött megállapodást, melyet benyújtanak a bírónak, aki egyetlen végzéssel jogerőre emeli azt. Abban az esetben, ha a mediáció sikertelen lenne, a bírósági eljárást folytatni lehet a megszokott módon.

[692] Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. In: Jogelméleti Szemle, 2013/1. www.jesz.ajk.elte.hu/beky53pdf. letöltés ideje: 2013.07.11. 10 .o.

VII. Összegzés

1. A család

Ősidők óta a család jelenti a biztonságot, a megtartó erőt és a keretet minden ember életében, mégis a XX.-XXI. században, mintha meggyengült volna ez a védelem, a családok bomlékonyabbá lettek. Ennek okait dolgozatomban csak érintőlegesen vizsgáltam, tekintve, hogy ennek feltárása érdekében széleskörű szociológiai vizsgálatokat kellett volna folytatnom, melyre nem vállalkozhattam. Ezért csak a tények és a statisztikai adatok ismertetésére szorítkoztam.

Az általam készített és az országos statisztikai adatok tanúsága szerint a 2010-es években a házasságok felbontásának leggyakoribb indoka az érzelmi elhidegülés. Álláspontom szerint ez egy jelentős társadalmi átalakulás leképeződést jelenti és szoros összefüggésben áll a digitális forradalommal és a fogyasztói társadalommal. Az érzelmi elhidegülés azonban a mai fiatalok számára már egészen mást jelent, mint 50 évvel ezelőtt.

Társadalmi változásként értékelhető az is, hogy a XXI. században új életformák (szinglik és minglik) és új együttélési formák terjedtek el: élettársi kapcsolatok, egyszülős családok, mozaik családok. Az egyedül élő férfiak és nők, még abban az esetben is, ha alkalmi vagy akár ennél tartósabb kapcsolataik vannak is közvetlenül csökkentik a népesedést, hiszen életformájuk nem teszi lehetővé a gyermekvállalást. Ez legtöbbször tudatos választás eredménye, de az is előfordul, hogy csak a véletlenek láncolata vezetett az „örök agglegénységhez”. Az új családformák megjelenése pedig minden érintettől nagyfokú alkalmazkodást kíván, amely sok esetben komoly nehézséget okoz. A sok gyökerű, nem tradicionális alapokon szerveződött családok megtartó és támogató ereje még kisebb, ezáltal a probléma csak tovább gyűrűzik.

Bármennyire is közhelynek számít napjainkban, hogy minden második házasság válással végződik, mégis megdöbbentő, hogy a családok nagy része felbomlik, még mielőtt szociológiai és pszichológiai (esetleg erkölcsi) feladatának eleget tett volna, azaz felnevelte volna a gyermeket. A fejlődéslélektannal foglalkozó szakemberek már régóta figyelmeztetnek, hogy a gyermek egészséges lelki fejlődéséhez kiegyensúlyozott körülményekre van szükség, tehát a szülői kapcsolat megszakadása és a család szétesése mellett nem mehetünk el szó nélkül. Leginkább azért nem, mert a jelen kor gyermekei lesznek a jövendő szülői és minden ember azt viszi tovább, amit a családjától útravalóul kapott.

Álláspontom szerint a fiatalok házassághoz, gyermekvállaláshoz való hozzáállásának megváltozása komoly társadalmi következményekkel járhat, így kiemelt figyelmet érdemel. Napjainkban komoly problémákat okoz, hogy egyre kevesebben kötnek házasságot, egyre kevesebb gyermek születik, akik megszületnek azok is bizonytalan határú és összetételű (nem hagyományos) családokba születnek, melyek legtöbbször idejekorán felbomlanak. További bonyodalmakat okoz az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása. Ez két irányból is nehezíti a szülővé válást. Egyrészt minél tovább él egy felnőtt ember gyermeki státuszban a szülei házában, annál később fog családot alapítani. Ez nők esetében még több nehézséggel jár a biológiai lehetőségek véges volta miatt. Másrészt pedig a ma családot alapítók nem láthatják előre, hogy szülői kötelességeiknek meddig kell majd eleget tenniük, hiszen a gyermekkor pszichológiai értelemben ma már nem 18 évig tart.

A csökkenő házasodási kedven és a csökkenő gyerekszámon túl a válások nagy száma ró jelentős terhet a társadalomra azáltal, hogy egyszerre sok ember életére gyakorol többnyire igen negatív hatást. Természetesen vannak olyan házasságok, melyek felbontása minden érintett számára megváltást jelent, és a bontást követően a család felszabadultan, kiegyensúlyozottan éli az életét. A nagy többség számára azonban a családbomlás komoly megrázkódtatást okoz, melynek kisebb-nagyobb lelki sebeit hosszú időn keresztül hordozzák a családtagok. Szerencsére csak az esetek csekély hányadában fajulnak el annyira a viták, hogy lelki terrorba, fizikai bántalmazásba, végül akár vérengzésbe torkolljanak. [693]

A negatív hatású jelenségek felszámolása társadalompolitikai cél, melyre a kormány évek óta különféle megoldási javaslatokat fogalmazott meg.[694] Mindezek helyet, melyek inkább csak a tünetek és nem az okok felszámolására irányulnak, inkább a gyermekkori beidegződések, az új társadalmi hozzáállás, a megváltozott férfi – női szerepek és az új családformák vizsgálatára kellene helyezni a hangsúlyt, majd az okok feltárását követően, annak gyökerét érdemes „kezelni”.

[693] Lásd a közelmúlt híreit: magyarbánhegyesi gyilkosság: http://hvg.hu/itthon/20140515_Lelottek_harom_embert_Magyarbanhegyesen. letöltés ideje: 2014.05.16.

[694] Az eljárási illeték felemelése, hit és erkölcstan oktatás bevezetése, felelős párválasztásra felkészítő iskolai programok, új családtámogatási rendszer, Alaptörvény, Családok védelméről szóló törvény, óvodai és bölcsődei férőhelyek növelése, bentlakásos, napközi otthonos iskolák, katolikus erkölcsök hangsúlyozása, de felmerült a házasság felbontás feltételeinek szigorítása és a házasságkötés előtti vizsga letételének gondolata is.

2. A válás és a gyermek sorsának rendezése

Dolgozatomban a családbomlás lélektani hatásainak ismertetésére kiemelt hangsúlyt helyeztem, fontosnak tartom ugyanis, hogy a jogászok előtt is ismertek legyenek a következmények. Elméletileg minden tájékozott ember tisztában van azzal, hogy a válás negatív hatással van a gyermekek személyiségfejlődésére, de legalábbis rossz emlékeket hagy maga után. Mégis, mikor a kérdés a saját életükben jelentkezik, mintha megfeledkeznének erről. Különösen igaz ez a jogi képviselőkre, akik a vagyonmegosztáson és a házastársi tartáson nem látnak túl és sokszor a gyermek mindenekfelett álló érdekeire hivatkozva okozzák a legnagyobb károkat neki.

Az, hogy a szülők viszonya miként alakul, nem csak a per során fejti ki nemkívánatos hatását, hanem azt követően még hosszú időn keresztül határozza meg a gyermek további sorsát. Ha a szülők a kapcsolat felszámolását követően is képesek jó viszonyban maradni, azzal nagyon sokat tehetnek gyermekeik lelki egészségének megőrzése érdekében. Hiszen a gyermek biztonságos személyiségfejlődéséhez mindkét szülőjére szüksége van. Ahhoz, hogy megtanulja a férfi-női szerepeket, azt, hogy miként funkcionálunk egy családban, illetve egy párkapcsolatban elengedhetetlen mindkét minta együttes jelenléte. Nagyon sokat veszítenek azok a gyermekek, akiknek az életéből kiszorul az egyik szülő, pedig napjainkban egy válás legtöbbször ezzel a következménnyel jár. A hangsúlyt tehát arra kell helyeznünk, hogy minden gyermek a lehető legkisebb lelki sérüléssel vészelje át szülei elválását. Ehhez elsősorban a társadalom széles rétegeinek megszólítása szükséges, hogy minden érintett számára világossá váljon, hogy nem csak a szomszéd gyermekei számára káros, ha a szülők vérre menő küzdelmet folytatnak értük. A felnőtteknek kell éretten viselkedni, ezt nem a gyermekektől kell várni.

A válás folyamatához hozzátartozik az azt megelőző és az azt követő időszak is, ami még a legjobb esetben is éveket jelent. A gyermek számára a leginkább megterhelő a bontóper tartama. Ezt az önmagában is stresszkeltő, bizonytalan állapotot a szülők képesek enyhíteni azáltal, ha őszintén odafordulnak a gyermekhez, figyelmet fordítanak az érzéseire és kielégítően válaszolnak minden kérdésére. Ezzel szemben, ha csak saját sértettségüket helyezik előtérbe, és a gyermeket csak eszközként használják a másik megbüntetésére, annak hosszú távon is rendkívül káros hatásai lehetnek. Az elsődleges tehát mindenképpen az, hogy a szülők miként kezelik egymással való konfliktusukat és ettől mennyire tudják megkímélni a gyermeket. Másodsorban pedig attól függ, hogy a gyermek miként tud megbirkózni a válás

során felmerülő érzelmi terhekkel, hogy hány éves, a személyisége mennyire érett, fejlett, illetve, hogy rendelkezésére állnak-e ún. protektív faktorok.

A kapcsolat felszámolása nem csak a gyermekre ró terhet, a szülők számára is egy hosszas gyászfolyamatot jelent. A szülők személyiségüktől, teherbíró képességüktől és korábbi tapasztalataiktól függően eltérően reagálhatnak a válás okozta lelki megrázkódtatásokra. Egyesek viszonylag könnyen és gyorsan lépnek át egy új kapcsolatba, mások akár bele is betegedhetnek. Bármi módon is próbálnak megküzdeni a házasság kudarcával, egy dolgot mindenképpen szem előtt kell tartaniuk: a gyermekük a kapcsolatuk felbontása ellenére is egy életre szóló kapcsot keletkeztetett közöttük, akinek az érdekeire minden döntésük meghozatalakor tekintettel kell lenniük. Ez sajnos sok esetben nem is olyan egyszerű.

Dolgozatom elkészítése során egy öt éves időszakra kiterjedő statisztikai vizsgálatot folytattam a Szegedi Járásbíróságon. Az első szembeötlő megállapításom az volt, hogy a perek döntő többségében a felek egyezséget kötnek egymással a gyermek vonatkozásában. Ennek köszönhetően a perek időtartama jelentősen lerövidül ahhoz képest, amikor a bíróságnak kell döntést hozni a szülői felügyeleti jogok gyakorlásának rendezéséről. Ez mindenképen hasznos, hiszen minél rövidebb ideig kell a gyermeknek bizonytalanságban élnie, annál könnyebb lesz a továbblépés. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy ezen szülők között nem alakulnak ki nézeteltérések, esetleg komoly viták. Sajnos a problémát éppen az okozza, hogy az elfojtott indulatok a per során nem kerülnek felszínre, a bíróságnak lehetősége sincsen arra, hogy észlelje a háttérben húzódó indulatokat és felmérje ennek esetleges következményeit. Ezért tartom nagyon aggályosnak, hogy a bíróság – annak ellenére, hogy kötelessége lenne – semmit sem tesz annak érdekében, hogy megvizsgálja a szülők által kötött egyezség valóban a gyermek érdekét szolgálja-e és nem zsarolás, fenyegetés, vagy a bosszúállás, esetleg a vétkes házastárs vezeklése húzódik mögötte. Hiszen az ilyen alapon létrejött egyezségek később évekig tartó pereskedéshez, vagy állandó kapcsolattartási vitákhoz, esetleg a szülő-gyermek kapcsolat teljes megszakadásához vezethetnek. Sajnos azonban belátható, hogy a bíróságnak se ideje, se kapacitása nincsen arra, hogy minden lényeges körülményt megvizsgáljon, a bizonyítékokat mérlegelje és megállapítsa, hogy milyen elhelyezés áll a gyermek érdekében, abban az esetben, ha a szülők ezt nem kérik, csak az egyezségük jóváhagyását. Ezen esetekben két egymással ellentétes érdek feszül egymásnak: minél rövidebb idő alatt, a lehető legbékésebben rendezni a gyermek sorsát, szemben a gyermek érdekeinek megismerésével, melynek érdekében bizonyítási eljárást kell lefolytatni, ami tudvalevőleg időigényes és rengeteg sérelmet hozhat a felszínre.

Nehéz tehát megtalálni az egyensúlyt. Egy dologban bízhatunk tehát: a szülők valóban a gyermek mindenekfelett álló érdekét tartják szem előtt egyezségük megkötése során és remélhetőleg tisztában is vannak vele, hogy mi az.

A gyermekek az általam készített és az országos statisztikai adatok szerint is az esetek döntő többségében az anyákhoz kerülnek, így ők lesznek jogosultak a szülői felügyeleti jogok gyakorlására is. Ennek a gyakorlatnak elsősorban – szemben a közvéleménnyel – nem a bíróságok nőpártisága az oka, hanem az, hogy a szülők az egyezségükben ebben állapodnak meg. Ennek több oka is lehet, melyek adott esetben egymásra hatva is érvényesülhetnek. Először is sok apa gondolja úgy, hogy az anya minden szempontból alkalmasabb a gyermek nevelésére, még akkor is, ha ő is kivette a részét a gondozásból és attól tartanak, hogy a gyermek úgyis az anyjához kötődik jobban, egy esetleges perben úgyis az anyát „választaná". Ez leginkább abban az esetben igaz, ha a gyermek még kicsi. A másik tipikusnak mondható ok, hogy az apa megelégszik azzal a szereppel, amit eddig is betöltött a gyermek életében, azaz, hogy csak esténként meg hétvégén találkoztak, de egyébként az anya gondoskodott róla, amíg ő dolgozott. Nem is tudná elképzelni úgy az életet, hogy neki kelljen nevelni a gyermeket. A férfiak számára sok esetben fontosabb a karrierépítés, mint a gyermeknevelés. Esetleg a válást követően már új családot alapított, ahol nincs is hely a korábbi kapcsolatból született gyermek számára. Azok az apák pedig, akik az anyával egyenlő mértékben vették ki a részüket gyermeknevelésből és ezt a továbbiakban is folytatni szeretnék, gyakran visszariadnak a bíróságok állítólagos nőpártisága miatt, vagy pedig azért mert tartanak attól, hogy ha a gyermek feletti felügyeleti jogokat ők maguk is kérik, akkor a gyermek anyja ezt azzal fogja megbosszulni, hogy akadályozni fogja a kapcsolattartást.

A gyermek anyánál való elhelyezésének számtalan előnye, ugyanakkor elég sok hátránya is van. Az előnyök közé sorolhatjuk, hogy a legtöbb családban valóban az anya végzi a gyermekgondozás és nevelés oroszlánrészét, tehát a gyermek számára természetes, hogy továbbra is vele marad. Továbbá a nők inkább olyan munkát végeznek, ahol lehetőség van arra, hogy időben hazamenjenek, adott esetben otthon maradjanak, ha a gyermek beteg. Ezzel szemben a férfiaktól általában elvárják a munkahelyen, hogy ott legyenek és a „végtelenített munkaidőt" maradéktalanul betartsák. Ez is az apánál való elhelyezés gátja lehet. Ma már nem állíthatjuk maradéktalanul, hogy az anyák jobban képesek a gyermek ellátására, igényeinek kielégítésére, ennek inkább csak a nagyon kicsi gyermekek esetében van jelentősége. Egy óvodáskorú, vagy annál nagyobb gyermekről egy férfi is ugyanolyan odaadással képes gondoskodni, mint egy nő, persze, ha megvan benne hozzá a kellő akarat és a munkája sem akadályozza a gyermekkel való időtöltést.

Az anyánál való elhelyezés legnagyobb hátránya, hogy egy frusztrált, agyon terhelt nő általában igen rossz hatással van a gyermek lelki fejlődésére. Mégis az anyák csak nagyon ritkán mennek bele olyan megállapodásba, mely szerint a gyermeket az apa neveli tovább. Ennek oka az anyai érzelmeken és az őszinte ragaszkodáson túl leginkább az, hogy a társadalom közfelfogása szerint egy anya nem „mondhat le" a gyermekéről. A szóhasználatból is kitűnik, hogy a közvélemény szerint az a normális, ha a gyermek az anyjánál van, ehhez képest, ha a bíróság az apát jogosítja fel a gyermek feletti szülői felügyeleti jogok gyakorlására, akkor azt mondjuk „elvették" az anyától a gyermeket, vagy ha egyezséget kötöttek, akkor eléggé elítélendő módon „lemondott" a gyermekéről.

Annak érdekében, hogy kivédhessük az egyszülős családok érzelmi fejlődést nehezítő hatásait javaslom minden családban a lehető legszélesebb körű kapcsolattartás biztosítását. A gyermek számára csak ily módon érhető el mindkét szülői minta.

Még jobb megoldás lehet a közös szülői felügyeletben való megállapodás, mely valódi céljának betöltésére csak abban az esetben alkalmas, ha váltott elhelyezéssel párosul, vagy, ha a szülők továbbra is egy háztartásban – amennyire a felbomlott kapcsolatuk engedi – továbbra is együttesen gondoskodnak róla. Ezen feltételek hiányában a közös szülői felügyelet kikötése valójában csak egy gesztus, melynek segítségével a különélő szülő nem érzi úgy, hogy teljesen „lemondott" a gyermekéről. Arra azonban mindenképpen alkalmas, hogy csökkentse a szülők közötti feszültséget és oldja a gyermek elhelyezésével adódó konfliktust. A váltott elhelyezést, mivel még gyerekcipőben jár Magyarországon rengeteg kérdés övezi.

Az ideiglenes (per idejére elrendelt) váltott elhelyezésnek számtalan előnye lehet. Ezáltal enyhíthetők a szülők közötti feszültségek, a gyermek nem idegenedik el egyik szülőjétől sem és ezen megoldással kiküszöbölhető az is, hogy a gyermek az esetek döntő többségében ahhoz a szülőhöz kerül elhelyezésre, akinél a per kezdetekor lakott. Természetesen ehhez számtalan feltételnek teljesülnie kell. Sok múlik azon, hogy a gyermek igényeit és a szülők lehetőségeit mennyire sikerül összeegyeztetni. A váltott elhelyezés valóban feltételezi a szülők kiegyensúlyozott kapcsolatát, és lényegesen nagyobb együttműködést kíván, mint az egyik szülőnél való elhelyezés mellett megtartott közös szülői felügyelet. A váltott elhelyezésnek csak abban az esetben van értelme, ha a szülők hasonló nevelési elveket vallanak, valamint képesek a másik szülői mivoltát elismerni és tiszteletben tartani. A szülők személyiségjellemzőin és egymáshoz illetve a gyermekhez való viszonyukon túl az egyéb körülményeknek is optimálisnak kell lenni. Például mindkét szülő rendelkezzen megfelelő lakással, anyagi forrásokkal, elegendő idővel, vagy igénybe vehető segítővel és az sem elhanyagolható szempont, hogy milyen távolságra laknak egymástól és az iskolától,

esetleg a nagyszülőktől. Mindezek hiányában az ideiglenes vagy végleges váltott elhelyezés a szülők és a gyermek számára is csak megterhelő és idegörlő lehet. Csak ritkán állhat elő olyan helyzet, hogy minden ideális legyen, ezért jó ideig még nem ez lesz hazánkban a legelterjedtebb megoldás a gyermekelhelyezés során.

A közös szülői felügyelet bírósági elrendelésére hazánkban nincs lehetőség, az csak a szülők közös megegyezése nyomán jöhet létre. A jogalkotó álláspontja szerint ugyanis ehhez olyan fokú együttműködési készség szükséges, mely csak az önkéntesség talaján jöhet létre. Való igaz, hogy semmi sem működhet jól közösen, ha nincs meg hozzá a közös akarat. Ennek ellenére Európa több országában már alapvetőnek tekintik a közös szülői felügyeletet a kapcsolat megszűnését követően is. Ettől eltérni csak kivételes esetekben lehet. Néhány ország gyakorlata szerint a bíróság abban az esetben is elrendelheti a közös felügyeletet, ha a szülők ezt ellenzik. Azzal magam is egyetértek, hogy nem szabad olyasmit erőltetni a szülőkre, ami ellenükre van, de bizonyos helyzetekben azért lehetőséget biztosítanék a bíróság számára, hogy akár a szülők együttes kérelme hiányában is közös szülői felügyeletet rendeljen el, abban bízva, hogy a „muszáj" majd rávezeti őket az együttműködésre. Legfőképpen, ha figyelembe vesszük, hogy egyedül a közös felügyelettel biztosítható a szülők valódi jogegyenlősége a kapcsolat felszámolását követően.

3. Bizonyítási nehézségek a gyermekelhelyezés során

Azokban a perekben, ahol a szülők nem tudnak egyezséget kötni a gyermek elhelyezéséről és mindketten kérik a náluk való elhelyezést, a bíróság legtöbbször igen nehéz helyzetben van. Nagyon ritkán fordul elő ugyanis, hogy az egyik szülő egyértelműen alkalmatlan és a gyermek is csak egyikőjükhöz kötődik. Tehát egy igen hosszadalmas és részletes bizonyítási eljárás lefolytatására van szükség annak érdekében, hogy a bíróság megnyugtató módon rendelkezhessen a gyermek további sorsáról. A jogszabályi meghatározás szerint a gyermeket annál a szülőnél kell elhelyezni (azt a szülőt kell a szülői felügyelet gyakorlására feljogosítani), akinél a testi, szellemi és erkölcsi fejlődése a legkedvezőbben biztosítható. Ennek megállapítása gyakran komoly nehézséget okoz, mégpedig azért mert többnyire mindkét szülő magas szinten képes biztosítani a gyermek számára a fejlődéséhez szükséges feltételeket.

A bíróság a bizonyítási eljárás során a felek és a gyermek nyilatkozatára, tanúvallomásokra, környezettanulmányra, óvodai és iskolai véleményre, valamint pszichológus szakértő véleményére támaszkodhat. A bizonyítékok értékelése során

figyelemmel kell lennie a Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelvében foglaltakra, mely egy időtálló, a gyermek érdekeit szem előtt tartó iránymutatás. A bíróságnak az eljárás során a gyermek érdekében figyelemmel kell lennie arra is, hogy a szülők konfliktusai ne mélyüljenek tovább, a per lehetőleg ne húzódjon el, illetve, hogy a gyermeknek egyik szülővel se szakadjon meg a kapcsolata.

A Csjt. szabályai szerint a bíróság a gyermek elhelyezésével kapcsolatos véleménye, kívánsága felől a szülők egybehangzó nyilatkozata útján is tájékozódhatott. A Csjk. rendszerében már kiemelkedő jelentősége van a személyességnek, így a gyermek meghallgatásától sem lehet eltekinteni, véleményét közvetlenül vagy a kirendelt szakértőnél mondhatja el. A gyermek véleményét természetesen figyelembe is kell venni. De vajon mi a jobb a gyereknek? Ha döntenek helyette vagy, ha a vállára teszik a döntés súlyát?

A gyermek meghallgatása a bírósági eljárásban számtalan további kérdést is felvet. Hány éves kortól hallgassuk meg a gyermeket? Mikortól mondhatjuk azt, hogy ítélőképessége birtokában van? Ezt ki tudja megállapítani? Ki hallgassa meg? Hol? Miként? A véleményét milyen súllyal kell figyelembe venni a döntés meghozatala során?

A Kúria 2318/2011 számú polgári elvi határozata szerint a gyermek ítélőképességének meghatározása nem szakkérdés, ebben a bíróság is megnyugtatóan állást tud foglalni. Álláspontom szerint azonban ennek eldöntése igenis szakkérdés. A meghallgatás során a bíró és a szakértő szerepe nem keveredhet. Célszerű lenne meghatározni azt az életkort (szerintem kb. 10-12 éves kor) ami alatt csak szakértő hallgathatja meg a gyermeket és csak ő foglalhat állást a tekintetben, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, illetve, hogy befolyás hatása alatt áll-e. A nagyobb gyermeket értelemszerűen meghallgathatja a bíróság is, de ehhez elengedhetetlen, hogy a bíró kellő tapasztalattal, rutinnal, empátiával rendelkezzen. Fontos továbbá, hogy bizonyos pszichológiai ismeretekkel bírjon és rendelkezésére álljon egy gyermekbarát helyiség, annak érdekében, hogy a kamasz gyermeket se a tárgyalóteremben kelljen meghallgatni. Az is mérlegelendő, hogy a gyermeket a szülők, azok jogi képviselői vagy egy számára kirendelt ügygondnok jelenlétében hallgatja-e meg a bíróság. Nagyon elmérgesedett szülő-szülő, illetve szülő-gyermek kapcsolat esetén egy a német Anwalt des Kindes mintájára alkalmazott gyermekképviselő bevonása is indokolt lehet.

Alapvetően hibásnak, túl naivnak tartom az új Ptk. Családjogi Könyvének kiindulópontját, miszerint a szülők a gyermek mindenekfelett álló érdekére tekintettel hozzák meg, alaposan megfontolt döntéseiket. Ez az idealizált embertípus szerintem nem általánosítható az egész magyar társadalomra. Ezért – úgy érzem - ha nem is minden perben, de azokban az ügyekben, ahol a bíróság úgy ítéli meg, hogy a szülők egymás felé irányuló

indulataik miatt nem képesek a gyermekük érdekeit szem előtt tartani, indokolt lehet egy védelmező „gyermek képviselő” bevonása a perbe, aki kívülállóként valóban képes lehet a gyermek érdekeinek védelmére. Ez a személy a német megoldáshoz hasonlatosan lehetne bárki hozzáértő, akit a gyermek ismer, és akiben megbízik (de ne legyen családtag). Akár még abban is a bíróság segítségére lehet, hogy rajta keresztül, vagy az ő jelenlétében hallgathatná meg a gyermeket, aki ez által kellő biztonságban érezné magát, és a szülők általi befolyásolás lehetősége is kiküszöbölhető ily módon.

A Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelve szerint a bíróságnak elsősorban azt kell megállapítania, hogy melyik szülő alkalmasabb a gyermek nevelésére, illetve a gyermek melyik szülőhöz kötődik jobban. Ennek megállapítása szakértői kérdés. Ugyan várakozásommal ellentétben a perekben csak ritkán kerül sor szakértő kirendelésére, azokban az esetekben, amikor igénybe veszik a segítségüket, szerepük rendkívül meghatározó, hiszen a bíróság szinte kivétel nélkül a szakvéleményre alapozza az ítéletet.

Komoly problémát jelent azonban, hogy az egyes szakértői vélemények megalapozottsága és minősége között jelentős különbségek mutatkoznak, legfőképpen az elvégzett vizsgálatok sokszínűsége és a családtagokra fordított idő mennyisége tekintetében. A legfőbb hiányosság – álláspontom szerint – abból ered, hogy a szakértő a rendelkezésére álló rendkívül rövid idő alatt nem képes objektív vélemény kialakítására. Javaslatom szerint a szakértői vélemények elkészítésére vonatkozó iránymutatás teljes reformjára van szükség. Ennek megfelelően szükséges gyerekelhelyezésben érintett minden családtag vizsgálata, a lehető legtöbb, releváns információt adó teszt elvégzése, lehetőleg nem a steril rendelői körülmények között, hanem a család otthonában, a gyermek iskolájában. Továbbá lehetőséget kell biztosítani a szakértő számára, hogy megismerhesse az ítéletet, ezáltal visszacsatolást kapjon az általa elvégzett munkáról.

4. A kapcsolattartás nehézségei

A kapcsolattartás egy állandó konfliktusforrás lehet abban az esetben, ha a szülőket csak a mielőbbi szabadulás vágya vezette az egyezség megkötésére, vagy ha a „pervesztes” szülő nem képes elfogadni a bíróság döntését. Ezen esetekben nehéz feladat hárul a gyámhatóságra és a kapcsolatügyelet szakembereire.

A kapcsolatügyelet alapvetően egy rendkívül jó kezdeményezés, melynek alapvető célja, hogy segítséget nyújtson a szülők számára, hogy a köztük lévő feszültségeket ne vetítsék ki a gyermekre. Álláspontom szerint azonban hiába a jóindulat, a szakértelem és a segíteni akarás, ha a szülők képtelenek élni ezzel a lehetőséggel. A gyakorlati tapasztalatok

szerint általában a gondozó szülő az, aki visszaél a helyzeti előnyével, azzal, hogy a gyermek idejének jelentős részét vele tölti. Ezt az időt pedig arra használja fel, hogy a gyermeket teljesen elidegenítse a másik szülőtől. Ezek a törekvések általában eredményre is vezetnek, hiszen a gyermekek még nagyon könnyen befolyásolhatók, főleg a szeretett szülő által. A kapcsolatügyeleti mediáció és segítségnyújtás pedig önmagában mit sem ér, ha a gondozó szülő csak egy szükséges rosszként tekint rá, minden alkalommal egyfajta kegyet gyakorol, hogy elviszi oda a gyermeket („annak akarata ellenére"), mert a bíróság vagy a gyámhatóság erre kötelezte, de az együttműködés legcsekélyebb fokát sem mutatja. Való igaz, hogy azokban az esetekben, amikor az ismétlődő kötelező határozatok és egyre súlyosabb kiszabott pénzbírságok már nem vezetnek eredményre, jogilag a legkézenfekvőbb megoldás a gyermek elhelyezésének megváltoztatása. Ez azonban nem szolgálja a gyermek érdekét, számára nagy lelki megrázkódtatást okoz, hiszen mire az eljárás ebben a szakaszba érkezik, legtöbbször már valóban elidegenedett a különélő szülőtől.

A megoldást a kapcsolattartás egyezségben vagy ítéletben való új szemléletű szabályozásában látom. A XXI. században el kellene szakadni a „minden második hétvégén péntektől vasárnapig" tartó kapcsolattartás régóta beidegződött, de bizonyítottan nem jól működő rendszerétől és helyette egy széleskörű, rugalmas a gyermek és a szülők igényeihez és lehetőségeihez is jobban igazodó rendet kell kialakítani. Természetesen minél rugalmasabb a rendszer annál jobban funkcionálhat, azonban a későbbi viták elkerülése érdekében minden esetben célszerű a szabályokat írásban rögzíteni.

5. A mediáció, mint lehetséges megoldás

A 2013. évi V. törvény által bevezetett kötelező mediáció hatásait még nem ismerhetjük, azonban az eddigi kísérleti tapasztalatok alapján pozitív eredményeket várhatunk tőle. A közvetítés a családjogi vitákban mindenképpen hatékony eszköz, mely még akkor is kifejtheti jótékony hatását, ha legfőbb ismérve az önkéntesség hiányzik is. A kötelező elrendelhetőség bevezetésére azért volt szükség, mert más módon nehezen vehetők rá a felek, hogy igénybe vegyék, de bízom benne, hogy a kezdeti jó tapasztalatok elterjedésével a szülők hamarosan maguktól is élni fognak a közvetítőhöz fordulás lehetőségével.

A mediáció előnye, hogy mind a pert megelőzően, mind alatta, mind azt követően igénybe vehető, továbbá ma már választhatnak a bírósági (ingyenes), piaci alapon működő és a kapcsolatügyelet által biztosított közvetítők közül.

Hasznosságát továbbá abban is látom, hogy bevezetésével egy jelentős lépést tettünk az irányba, hogy a szülők számára valódi segítséget nyújtsunk.

A házasság felbontása, vagy a párkapcsolat felszámolása minden érintett számára rendkívül megterhelő, a veszteség feldolgozása és az esetleges konfliktusok feloldása érdekében javaslom egy támogató hálózat létrehozását, melynek keretében a szülők jogi és pszichológiai segítséget kaphatnak. Elsősorban annak érdekében, hogy elválásukat követően is lehetőleg jó viszonyban maradjanak egymással a gyermek érdekében. Másodsorban azért, hogy az időben felismert problémákat orvosolva, akár a kapcsolat megmentésére is lehetőség lenne. A támogató szolgálat szakemberi között lehetnének párterapeuták, családterapeuták és mediátorok is, akik a válság mélységének, a konfliktusok súlyosságának megfelelően tudnának beavatkozni.

Továbbá kiemelkedő jelentősége lenne annak is, hogy a családokkal foglalkozó bírák és ügyvédek számára továbbképzéseket adott esetben szupervíziót biztosítsunk. Munkájuk kielégítő színvonalú elvégzéséhez véleményem szerint elengedhetetlen, hogy ismeretekkel bírjanak a gyermekek lelki világának fejlődéséről, a családon belüli konfliktusok természetéről és egyéb hasznos pszichológiai kérdésekről. A szélesebb körű és rendszeresen fejlesztett ismeretek birtokában elkerülhető lenne a bírák gyakori, idő előtti kiégése, hiszen válsághelyzetben lévő emberekkel dolgozni lelkileg rendkívül megterhelő. Amennyiben az ügyvédek hozzáállásán is változtatni tudnánk és a jövőben nem a másik legyőzésére, hanem a felek kibékítésére helyeznék a hangsúlyt, annak a jövő nemzedékére nézve rendkívül pozitív következményei lehetnének.

Summary

The majority of society is concerned by divorce and child custody decisions, consequently the regulations regarding the subject play a crucial role. The end of marriage and the question of child custody cause a huge mental shock for all parties. In my thesis – as a lawyer and a psychologist – I have made an effort to assent the results of these two fields to reveal the problems, and find potential answers.

First of all, I studied why these new family formations and forms of living had appeared, since nowadays patchwork and single parent families are widespread, and the number of singles has dramatically increased as well. The widespread of new forms of relationships – as more and more couples choose to live in cohabitation, rather than in wedlock – could be one of the reasons for the decrease of births.

I made a study on the past five years at the District Court of Szeged to reveal the tendencies of the child custody decisions. I came to the conclusion that in those cases where the parents come to an agreement, nine in ten children are placed to their mother, who will own the sole custody. In Hungary the joint custody and the alternating residence is not very common yet, the parents hardly ever agree on that. If the parents turn to the court to ask for a decision, fathers have a bigger chance to be awarded custody.

In my thesis I give a detailed analysis on the content of parental responsibility, child custody, child placement, and modification, and their historical changes, as well as current and future regulations. As a significant change, from 15th March 2014 the terminus technicus will change, in accordance with the international regulations. “Child placement” as a term will only mean the involvement of a third party, and in any other cases the term “child custody decision” will be used.

In the last section of the thesis I assume the psychological impacts of the divorce on both the children and the parents. I study how producing evidence in divorce actions works, and also what role psychological experts play in the procedure. I give a detailed description of the experts’ work. I make a proposal for a new directive, with the help of which the experts’ opinions could become more supported. Furthermore, I also reveal the pros and cons of family mediation, which will also be essential in the future, because from March it will be mandatory in these cases.

Mellékletek:

A szakértők által leggyakrabban használt eszközök és módszerek:

Teljesítményvizsgálatok:

A projektív tesztek a személyiség belső pszichés jelenségeit vetítik ki. A teljesítménytesztek eredményei a statisztikailag kidolgozott standardokból közvetlenül leolvashatók. Önmagában egyik sem adhat objektív eredményt, együttesen értelmezve, azonban nagyon pontos jellemrajzot készíthetünk.

Főleg a szülők illetve nagyobb gyermekek esetén van kiemelkedő jelentősége a tesztvizsgálatoknak. A módszertani levelek ajánlása szerint egyetlen teszt elvégzése nem adhat megbízható képet az illető személyiségjellemzőire vonatkozóan, ezért célszerű több, egymást kiegészítő tesztet is elvégezni, melyek csak az exploráció során feltárt adatokkal egybevetve adhatnak kellően pontos eredményt. Ez minden esetben rendkívül időigényes, személyes tapasztalataim szerint ezekre legtöbbször egyáltalán nincsen idő.

Kisebb gyermeke esetén akkor van jelentősége az intelligencia teszt elvégzésének, ha a gyermek alacsony értelmi képességűnek tűnik és el kell tudni határolni, hogy ez érzelmi elhanyagolás, traumatizáció vagy értelmi fogyatékosság következménye-e.[695]

A következőkben ismertetésre kerülő teszteknek minden esetben a magyar lakosságra standardizált változatát kell használni, illetve ki kell tudni választani azokat, amelyek segítségével a bíróság által feltett kérdésekre választ lehet adni.[696] Továbbá – tekintve, hogy egy teszt nem teszt – minden esetben legalább kétféle teszt elvégzése lenne ajánlatos.

MAWI és MAWGYI-R[697]

Egy széles körben elterjedt, gyakran alkalmazott intelligencia teszt. Felnőtt változata az értelmi fogyatékosság és a szellemi hanyatlás kiszűrésére szolgál, gyermek változata az értelmi fejlődés szintjének feltárásához nyújt segítséget. Csak abban az esetben érdemes felvenni, ha valamelyik felsorolt probléma gyanúja felmerül, átlagosnak tűnő szülők és

[695] Hajnal Ágnes –Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. In.: *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 32.o.

[696] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben In.: *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 16.o.

[697] Magyar Wechsler Intelligencia Teszt, gyermek változata a MAWGYI-R

gyermekek esetén nem indokolt. Amennyiben az értelmi fejlődés elmaradottsága feltételezhető, akkor további vizsgálatok elvégzésére is szükség lehet, melyek segítenek feltárni, hogy mi lehet a probléma hátterében.

Raven teszt:

A nem verbális intelligencia mérésére szolgál. A standard Raven teszt 60 rajzot tartalmaz, 5 csoportba sorolva. Minden csoportban 12 probléma vár megoldásra. Leginkább a logikai gondolkodás fejlettségének vizsgálatára alkalmas. Álláspontom szerint ezen jellemzőknek nem sok jelentősége van a gyermekelhelyezés során, mégis gyakran elvégzik a vizsgálat során.

A pszichológiai tesztek pszichodiagnosztikai adatait nem szükséges feltüntetni a szakvéleményben, hiszen a laikusok számára inkább zavaró, mint hasznos, azonban az alapadatokat, melyek alapján a vélemény készült, mindenképpen meg kell őrizni, az utólagos ellenőrizhetőség miatt. Továbbá annak érdekében is, hogy az esetleges változásokat is nyomon lehessen követni egy későbbi gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti perben.[698]

Az intelligencia és a teljesítmény mérése során szóba jöhetnek még: a Benton, a Binet, az Ozsváth, a HTP, a Woodcock-Johnson, és a Cattel tesztek, ezekre azonban csak kivételes esetekben lehet szükség.

A kérdőíves vizsgálat előnyei közé sorolhatjuk, hogy gyors, könnyen számszerűsíthető, és (elvileg) megismételhető. Hátránya azonban, hogy könnyen átlátható, könnyen manipulálható, ezért kevéssé megbízható. Elvileg ennek kiszűrésére a legtöbb tesztben van hazugságmérő skála, de ezeket is könnyen ki lehet játszani. A projektív tesztek azért megbízhatóbbak, mert nehezebben átláthatóak, nehezebb őket manipulálni, vagy legalábbis könnyebb a manipulációt felfedezni. Gyakorlott szakértő esetén nagyon pontos, megbízható eredményt hoz. Sajnálatos módon az interneten ma már a legtöbb teszt hozzáférhető, még az olyan, egyébként rendkívül megbízható projektív tesztek is, mint a Rorschach. Egyes oldalakra a tesztkérdésekre és a Rorschach táblákra adandó „jó válaszok” is felkerültek, tehát, ha a szülő veszi a fáradtságot és az ülés előtt ezeknek utána néz, akkor a vizsgálat megbízhatósága egészen a nullához közelíthet.

[698] Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben In.: *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 19.o.

Személyiségvizsgálatok:

A személyiségvizsgálat célja, hogy az esetleges pszichés problémákat és azok eredetét feltárja.[699]

A projektív tesztek[700] a tudattalan konfliktusok és motívumok feltárását is segítik. Használatuk során a személy definiálatlan feladatokat kap, mellyel provokáljuk a jellemző reakciómódot, viselkedést. Ezáltal megismerhetjük az illető személyiségét, várható viselkedésmódjait, az őt foglalkoztató konfliktusokat, megküzdési stratégiáit, valószínűsíthetjük frusztrációs toleranciáit. Tehát a vizsgálandó kérdések szempontjából rendkívül informatív.

A szakértői vélemény elkészítésére vonatkozó szabályok szerint a pszichológus maga határozhatja meg, hogy milyen vizsgálati módszereket alkalmaz eljárása során. Akármelyik diagnosztikai eszközt is használja a szakértő már akkor falakba ütközik, amikor azzal szembesül, hogy vajon melyik Módszertani Levélhez tartsa magát. A 10. számú szerint ugyanis a pszichodiagnosztikai adatok feltüntetése a szakvéleményben kötelező, a 20. számú szerint azonban nem. Véleményem szerint valóban nem szükséges az adatok feltüntetése a szakvéleményben, tekintve, hogy azok – szakértelem hiányában – a felek és a bíróság számára is semmitmondóak és értelmezhetetlenek. Azonban a vizsgálat során készült jegyzőkönyvben való pontos rögzítésük rendkívül fontos, hiszen csak ezen adatok ismeretében van mód a szakvélemény megalapozottságának esetleges másik szakértői általi felülvizsgálatára, abban az esetben, ha valamelyik fél aggályosnak, homályosnak vagy megalapozatlannak tartja.

Felnőtteknél alkalmazható tesztek:

TAT:[701]

A TAT 31 képből áll. A vizsgált személy azt az instrukciót kapja, hogy a látott képre találjon ki egy történetet, milyen helyzetet lát rajta, mik lehettek az előzmények és mi fog történni ez után. TAT feltárja a személyiség uralkodó hajtóerőit, a vizsgált személy érzelmeit, érzéseit, komplexusait és konfliktusait. A TAT bármilyen átfogó személyiségvizsgálat esetében, továbbá a viselkedészavarok, pszichoszomatikus megbetegedések, neurózisok és pszichózisok

[699] Ennek során részletesen leírják a személy viselkedését és személyiségjellemzőit, bizonyos jellemzők meglétét vagy hiányát, valamint azt, hogy a jövőben várhatóan miként fog viselkedni
[700] Rorschach, Szondi, TAT, CAT, rajztesztek, világjáték, bábjáték
[701] Tematikus Appercepciós Teszt, 1935-ben Morgan és Murray dolgozták ki.

vizsgálatánál eredményesen alkalmazható.[702] A szülők és serdülőkorú gyermekek vizsgálata során jól használható. Minden kép más felszólító jelleggel készült, a szülőkkel és a testvérekkel való kapcsolatot szimbolizáló képek segítenek feltárni a hozzájuk való érzelmi kötődést.

A Rorschach teszt:

Tíz táblából áll, melyeken fekete-fehér illetve színes foltok, pacák láthatók. A vizsgált személyt arra kéri a pszichológus, hogy a tábla felmutatását követően mondja el, mit lát rajta. A kérdésre adott válaszokból az illető személyiségére és esetleges betegségeire vonatkozóan vonható le következtetés. A módszer alapja az, hogy a táblán olyan formák, olyan ingerek láthatók, melyre nincsenek nyilvánvalóan helyes vagy helytelen válaszok. Ebből kifolyólag az ember nem képes kontrollálni a válaszait, valóban azt mondja, ami arról a pacáról eszébe jut. „Ezen ingerek értelmezése, ezeknek való jelentésadás, jelentéstulajdonítás a belső állapotok, a kognitív folyamatok, érzelmek, indulatok, nem tudatos kivetítése nyomán jön létre."[703]

Az 1920-as években Herman Rorschach fejlesztette ki, Magyarországon Mérei Ferenc standardizálta. A XX. században nagyon népszerű, kedvelt eljárás volt, napjainkban azonban egyre inkább háttérbe szorul. Ennek egyik oka, hogy kiértékelése még a gyakorlott szakember számára is rendkívül időigényes (akár 8-12 óra is lehet) másrészt pedig megbízhatósága sokat romlott azóta, hogy a táblák és a hozzájuk kapcsolódó „jó válaszok" egy ideje az interneten bárki számára hozzáférhetők. A teszt megbízhatósága éppen abból eredt, hogy az a laikus számára nem megismerhető, ezért nem is manipulálható. Való igaz, hogy a szakembert nem lehet megtéveszteni, hiszen az exploráció során úgyis kiderül, ha nem összeillő válaszokat adott a táblákra, de ma már sokan úgy gondolják, hogy nem érdemes ezzel tölteni az időt. A megbízhatóságáról és használhatóságáról évek óta jelentős viták zajlanak, de ez idáig még senki sem alkotott jobb, megbízhatóbb projektív tesztet.

[702] http://oshungary.hu/hu/tesztkatalogus-oshungary/tematikus-appercepcios-teszt-tat/ letöltés ideje: 2013.09.22.
[703] Hajnal Ágnes –Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. In.: *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 31.o.

Szondi teszt:

Nevét alkotójáról, Szondi Lipót magyar származású svájci pszichiáterről kapta. Jellegét tekintve az *averbális, projektív, választásos* tesztek sorába tartozik. A teszt felvétele során a vizsgált személy pszichiátriai kezelés alatt álló személyek arcképét osztályozza aszerint, hogy azokat rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek találja-e. Szondi szerint minden emberi választás – így a teszt képeinek rendezése is – ösztönök által befolyásolt. A személy választásainak elemzése alapján megrajzolható az ösztönprofil, ebből pedig prognosztizálhatóak a számára kínálkozó sorslehetőségek. Mind a Szondi-féle sorsanalitikus ösztönrendszert, mind a rá épülő tesztet számos elvi és módszertani kritika érte az idők folyamán. Ennek ellenére a Szondi-teszt − jelentős számú klinikai pszichológus véleménye szerint − megbízható és hasznos segédeszköz a diagnosztikus folyamatban.[704] Véleményem szerint a teszt ma már kissé archaikusnak mondható, tekintve, hogy a fényképek kb. 80 éve készültek, ez a mai ember számára eléggé zavaró lehet, akár még a vizsgálat eredményére kiható módon is.

Lüscher teszt:

A teszt felvétele során a vizsgált személynek egymást követően több táblát mutatnak: a táblákon különböző színű, kb. bélyeg nagyságú négyzetek találhatók. Ezek közül kell a személynek kiválasztania a számára rokonszenves és ellenszenves színeket. A teszt koncepciója szerint a különböző színek preferálásából következtetni lehet a személy személyiségére, aktuális érzelmi és pszichofiziológiai állapotára.[705]

CPI:[706]

Az előbbiekhez képest a legmodernebb, ezért talán a legjobban használható teszt, melyben 300 állításról kell eldönteni, hogy igaz vagy sem. A viszonylag soknak tűnő kérdés ellenére a teszt kitöltése nem vesz sok időt igénybe. A válaszok kiértékelésére számítógépes software áll a szakértő rendelkezésére, alkalmazása ezért is lényegesen egyszerűbb és gyorsabb, mint a korábban felsoroltaké. A tesztben szereplő állítások az alábbi tulajdonságok meglétére illetve hiányára vonatkoznak: dominanciatörekvés, ambíció, becsvágy, kontaktuskészség, szociális fellépés, önelfogadás, aktuális közérzet, szorongásmentesség, egyéni felelősségtudat, társas

[704] http://hu.wikipedia.org/wiki/Szondi-teszt letöltés ideje: 2013.10.17.
[705] http://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%BCscher-teszt letöltés ideje: 2013.10.17.
[706] California Psychological Inventory

felelősségérzet, önkontroll, tolerancia, elfogadókészség, én-erő, pozitív benyomáskeltés, közösségi beállítódás, teljesítés külső késztetésre, teljesítés belső késztetésre, praktikus intelligencia, pszichológiai érzék, empátia, rugalmasság, fogékonyság érzelmi reakciókra, mely tulajdonságoknak kiemelkedő szerepe lehet a szülői alkalmasság megítélésekor.

Az MMPI teszt:[707]

Az 1940-es években az Amerikai Egyesült Államokban dolgozták ki ezt a kérdőíves vizsgálatot, mely 566 állítást tartalmaz, melyre igen, nem, nem tudom, válaszokat lehet adni. A válaszokat – hasonlóan a CPI-hoz – számítógépes program segítségével rövid idő alatt ki lehet értékelni. A teszt igen elterjedt, szinte minden pszichológus használja, azonban leginkább csak a pszichiátriai megbetegedések és személyiségzavarok jelenlétének kiszűrésére alkalmas, a személyiségjellemzők feltárására kevésbé. Ezért gyermekelhelyezési perekben csak akkor indokolt az alkalmazása, ha felmerül valamiféle betegség fennállásának gyanúja.

Az eddig felsoroltakon kívül a szülők személyiségjellemzőinek vizsgálata során szóba jöhet még: a Pfister, az ÖDS Zung, és a Spielberger szorongás teszt. Könnyűsége és gyorsasága okán gyakran alkalmazott még a fa rajz, az ember rajz, és a világteszt, ezekkel szemben azonban két kifogásom is van: elemzésük óhatatlanul szubjektív és a felnőttek sokszor nem is veszik komolyan ezeket a „játékos" teszteket.

Összességében általában az a baj a tesztekkel, hogy sokan a régi, ma már elavultnak számító megoldásokat használják, melyek könnyen hozhatnak hamis eredményt. Amennyiben a szakértő nem alkalmaz ellenőrző vizsgálatokat, illetve nem vesz fel több tesztet, a teljes szakvélemény megalapozatlanná válhat. Gondot okozhat továbbá, hogy a szülők nem veszik kellő komolysággal a kitöltést, néha el sem olvassák a kérdéseket, ez persze nem a teszt hibája. Továbbá felhívnám a figyelmet arra a hanyag szakértői eljárásra, amikor kiadja a szülőknek a kérdőívet (hiszen mindig mindenki siet) hogy töltsék ki otthon, majd küldjék vissza. Kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a teszt kitöltése egyszerre történjen meg (nem otthon, apránként, három reggeli alatt) és minden esetben a szakértő felügyelete alatt.

[707] Minnesota Multipharic Personality Inventory

Gyermekeknél használatos tesztek:

CAT: [708]

Kisgyermekeknél (3-10 éves korig) használható projektív személyiségteszt a Murray féle TAT gyermekváltozata. A teszt magyar klinikai gyakorlatban is használt változata tíz táblából áll. A gyermekek sokkal könnyebben azonosulnak az állatokkal, így ha kritikus helyzeteket állatszereplőkkel elevenítenek meg, az megkönnyíti az azonosulást a vizsgált gyermek számára. A képek tehát állatszereplők segítségével ábrázolnak különböző konfliktusos szituációkat,[709] és a gyermeknek el kell mondania egy történetet, ami a kép kapcsán az eszébe jut, a mesét be is kell fejeznie. Gyermekelhelyezési perekben leginkább a 2. képnek van informatív szerepe, melyen két nagy medve egy bocs társaságában kötelet húz egymással.

CBCL [710]*teszt:*

A tesztnek két fajtája van, az egyiket a szülő vagy a tanár tölti ki, a másik változat önkitöltős, azaz a gyermek válaszol a kérdésekre. Ez természetesen csak nagyobb gyermekek esetén jöhet szóba. A Gyermekviselkedési Teszt szülői változatában a gyermek szülője, gondozója vagy közeli hozzátartozója ítéli meg a gyermek általános jellemzőit, érzelmi és viselkedési problémáit. A kérdőív két jól elkülöníthető részre bontható. Az első rész, a gyermek aktivitását, társas tevékenységeit és kognitív képességeit tárja fel, míg a második rész egy problémalistát tartalmaz. A mérőeszköz az alábbi problémaskálákat tartalmazza: Visszahúzódás, Szorongás/depresszió, Szomatikus panaszok, Figyelemzavar, Társas problémák, Gondolkodási zavarok, Deviancia, és Agresszió.

Tinédzserkorú gyermekek vizsgálata során is használható a Rorschach, a Szondi, a TAT, a Freiburgi és a Lüscher tesz. Kisebbek esetén a legelterjedtebb és legmegbízhatóbb pszichodiagnosztikai módszer a rajzteszt, a három kívánság teszt, a világjáték és a mese.

[708] Children's Apperception Test, a TAT gyermekváltozata, L és S. Bellak dolgozta ki 1948-ban.
[709] http://www.flaccus.hu/opencms/opencms/Konyvesbolt/Temakoronkent/TartalomReszletek.jsp?konyv=1996 letöltés ideje: 2013.09.22.
[710] Child behaviour checklist

Statisztikai adatok, diagramok:

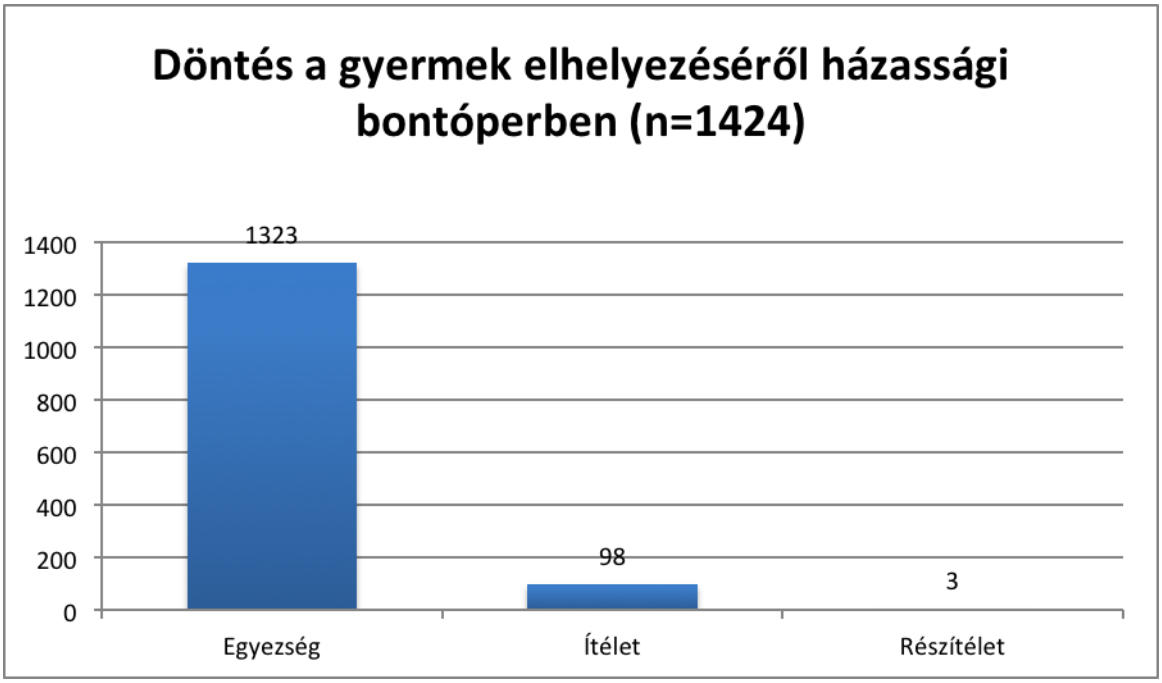

1. ábra: döntés a gyermek elhelyezéséről házassági bontóperben

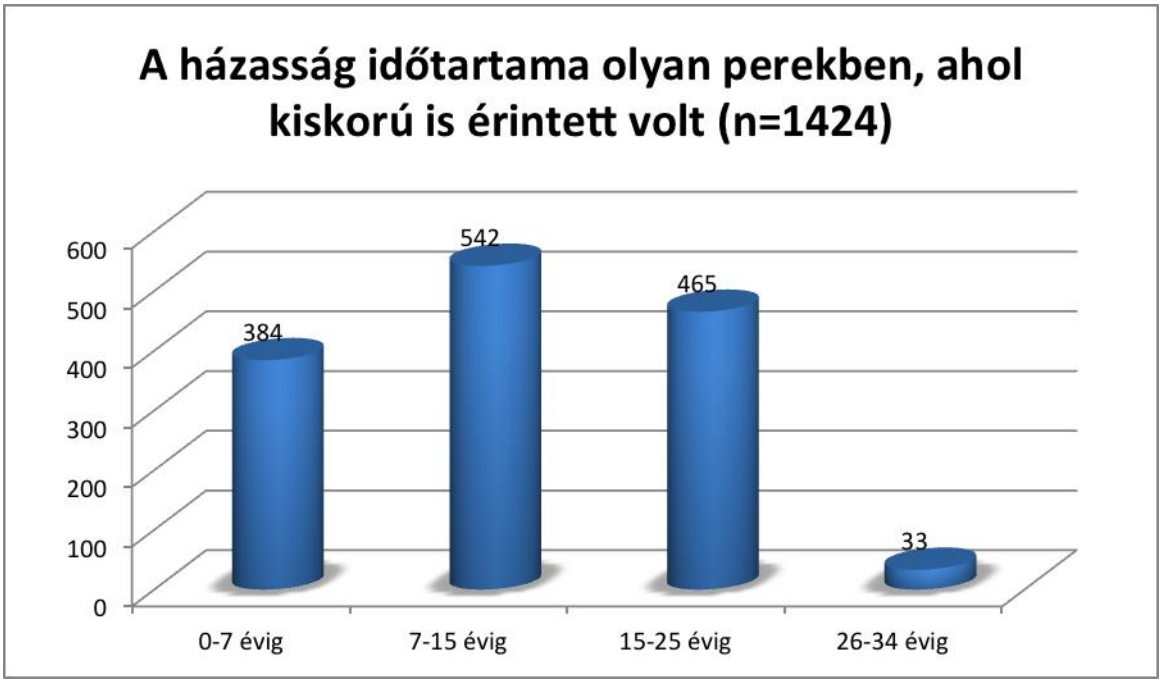

2. ábra: a házasság időtartama olyan házasság felbontására irányuló perekben, ahol kiskorú is érintett volt

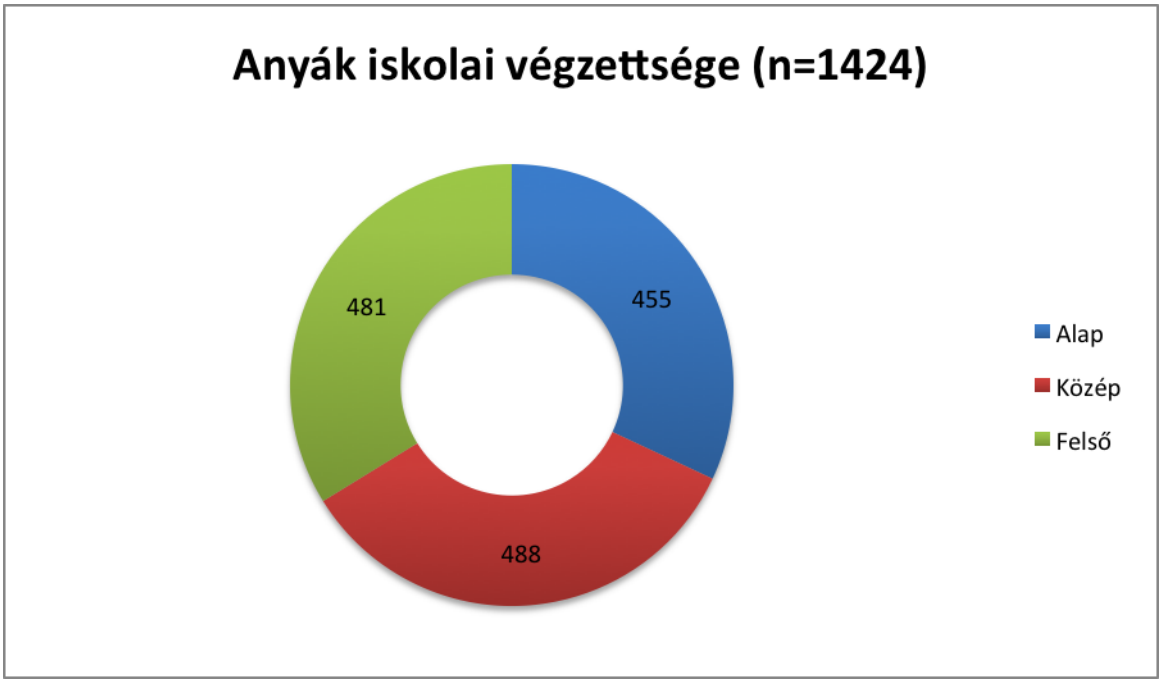

3. ábra: az anyák iskolai végzettség szerinti megoszlása házassági bontóperekben

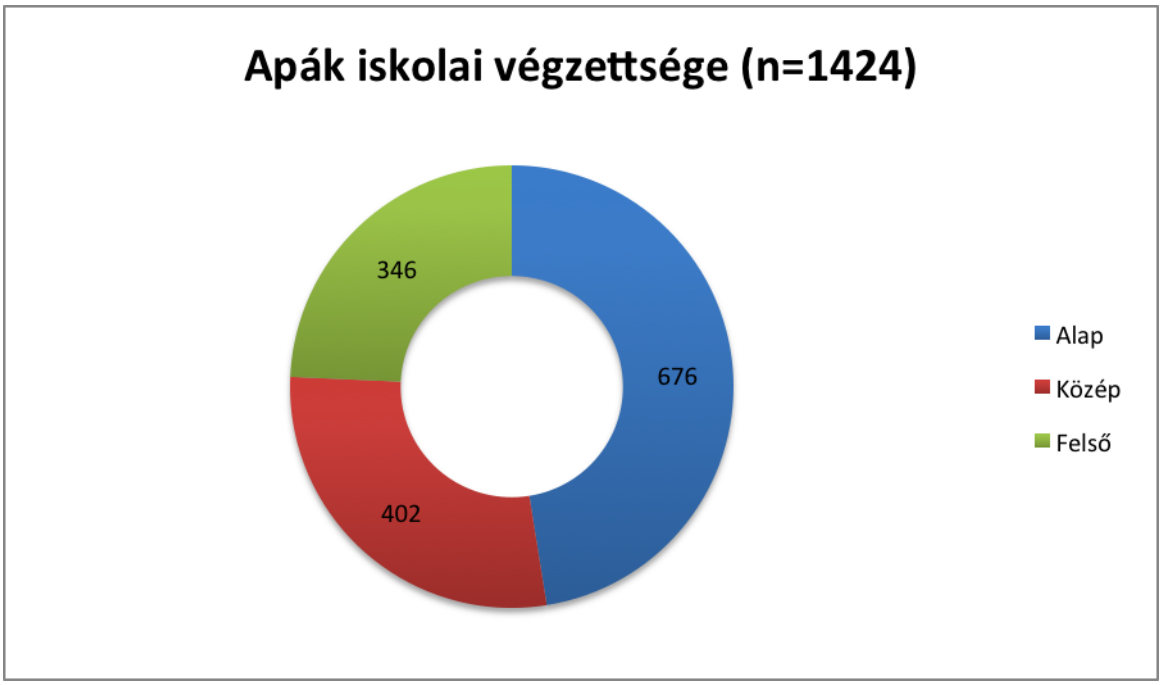

4. ábra: az apák iskolai végzettség szerinti megoszlása házassági bontóperekben

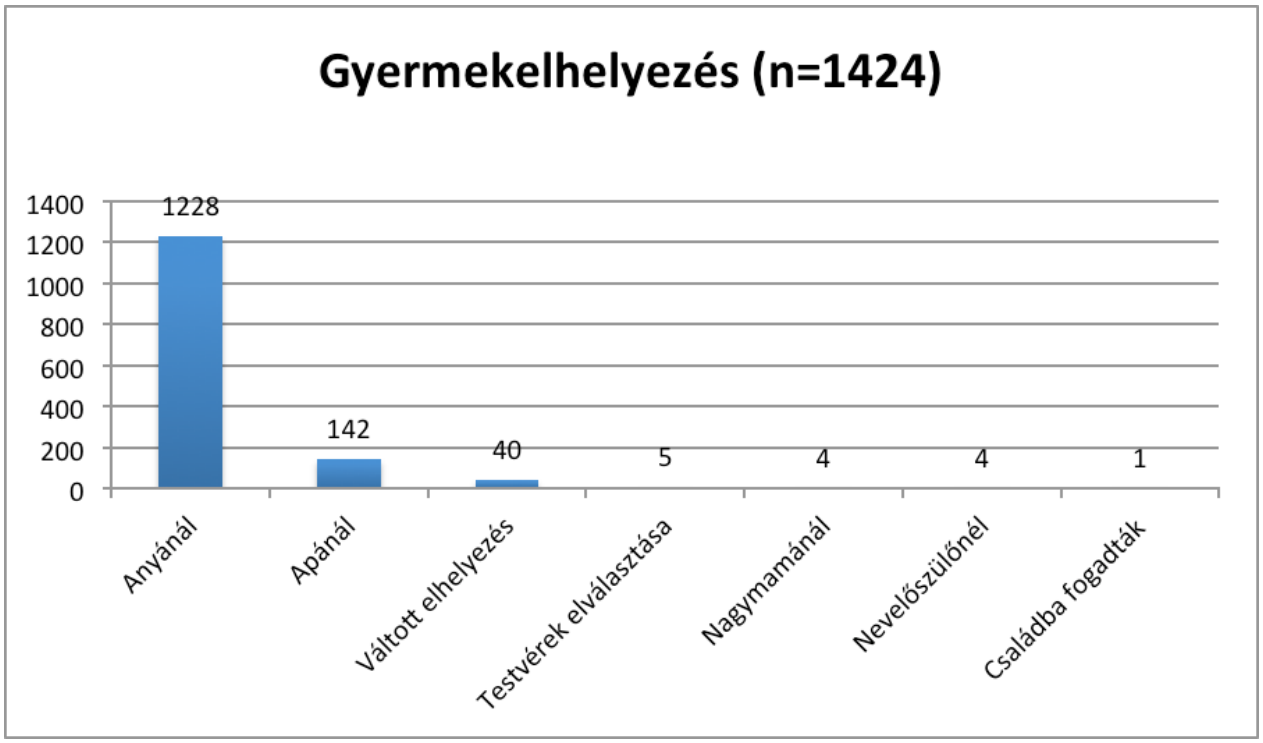

5. ábra: a gyermek elhelyezésének megoszlása a házassági bontóperekben

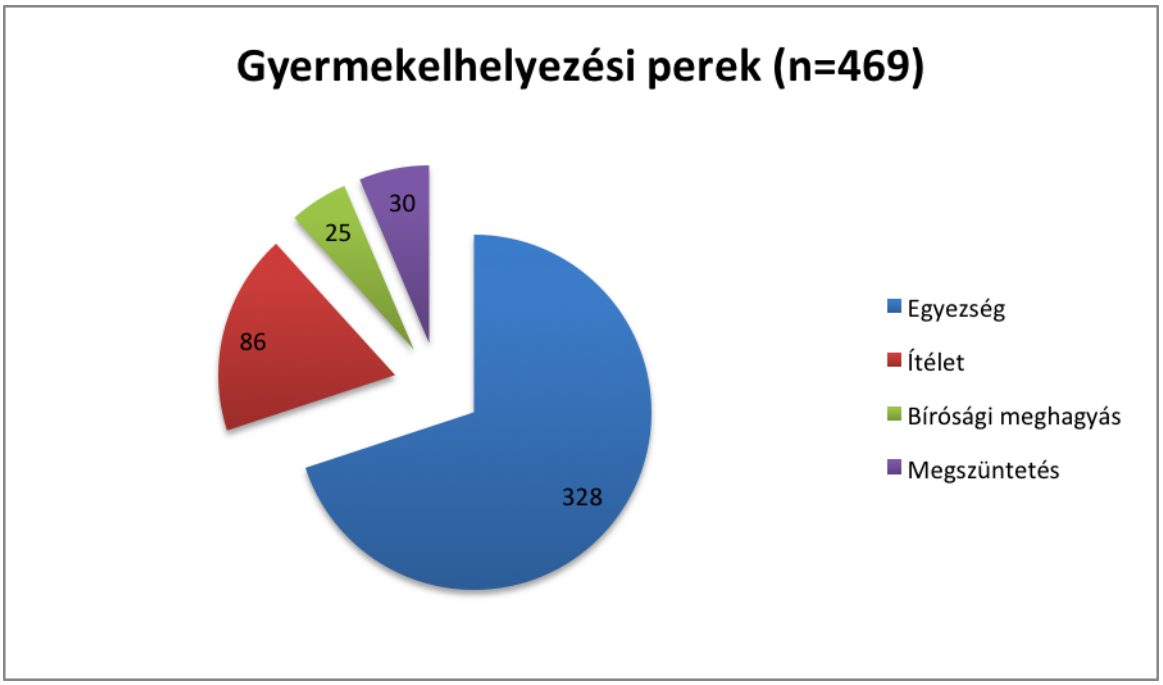

6. ábra: A per befejezésének módjai a gyermekelhelyezés iránti perekben

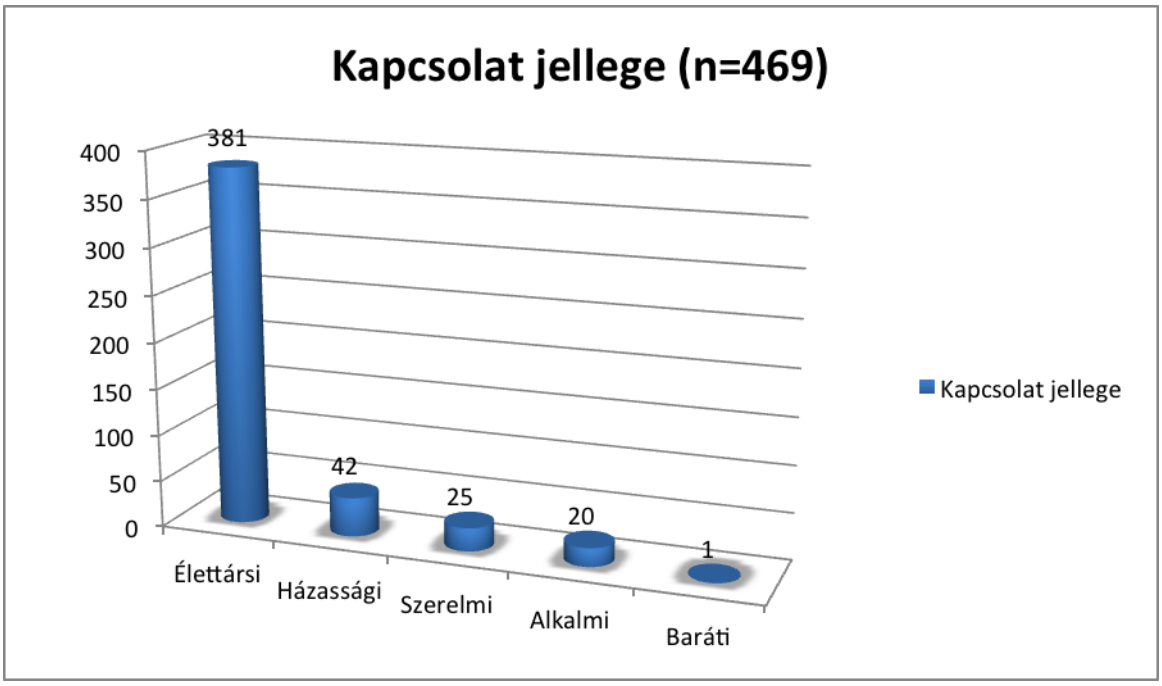

7. ábra: a kapcsolatok jellegének megoszlása a gyermekelhelyezés iránti perekben

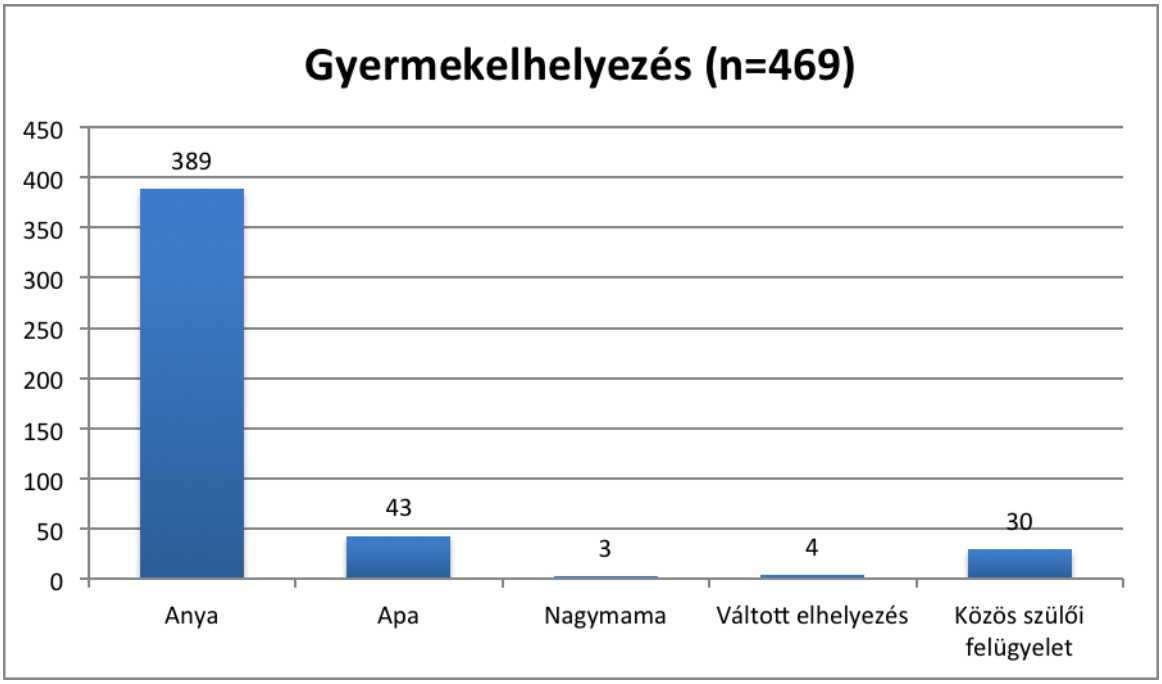

8. ábra: a gyermek elhelyezésének lehetséges módjai és megoszlása a gyermekelhelyezési perekben

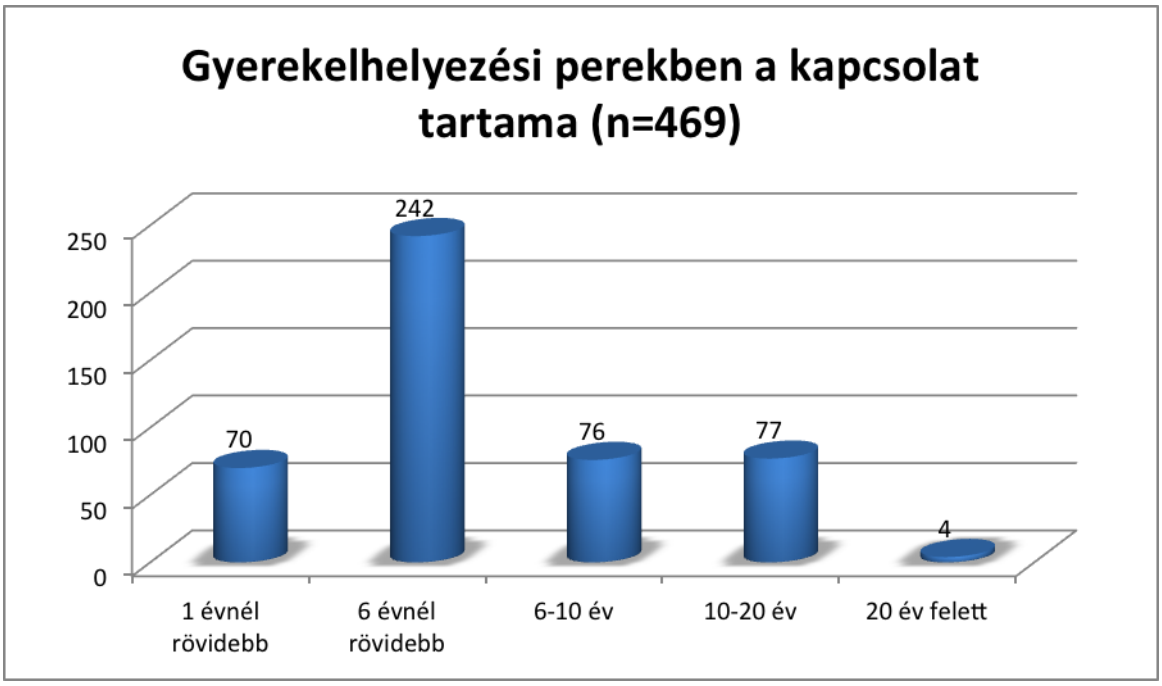

9. ábra: a szülők kapcsolatának időtartama a gyermekelhelyezési perekben

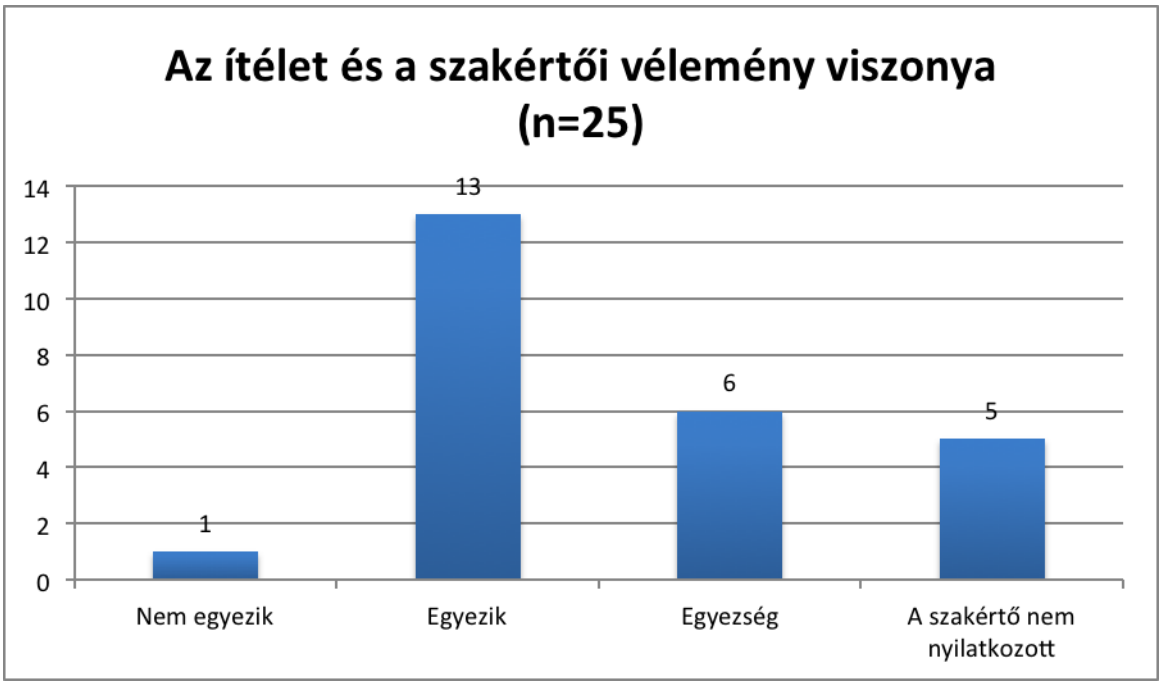

10. ábra. az ítélet és a szakértői vélemény viszonya a gyermekelhelyezési perekben

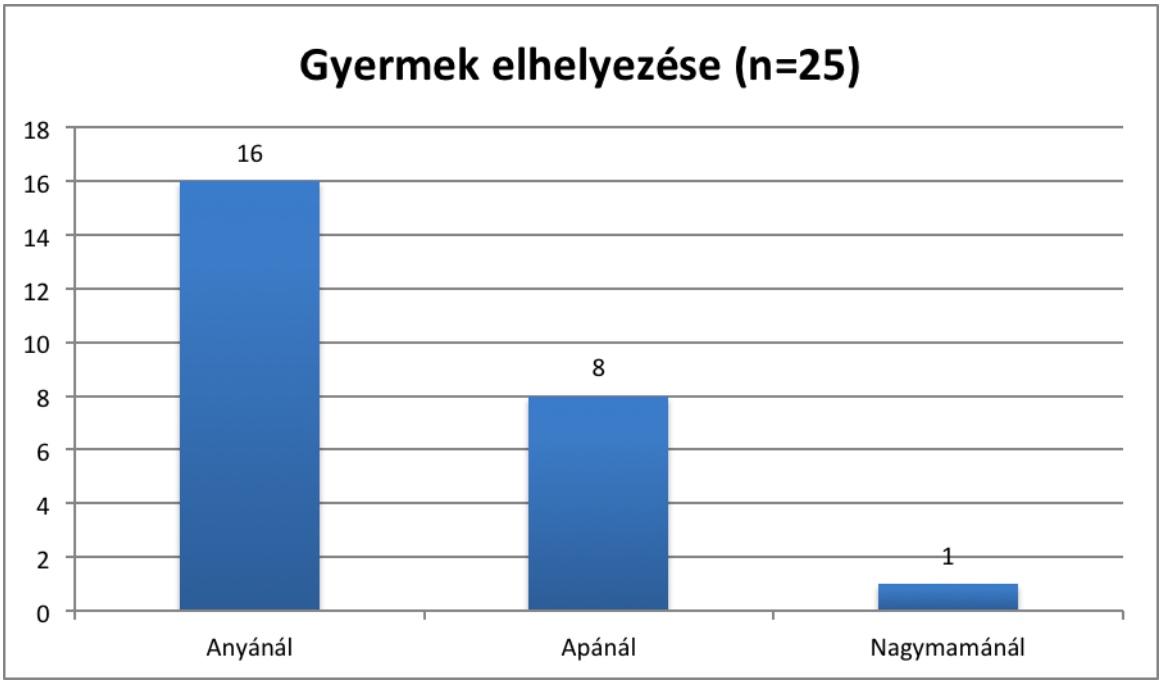

11. ábra: a gyermek elhelyezése olyan gyermekelhelyezési perekben, ahol pszichológus szakértőt is igénybe vettek

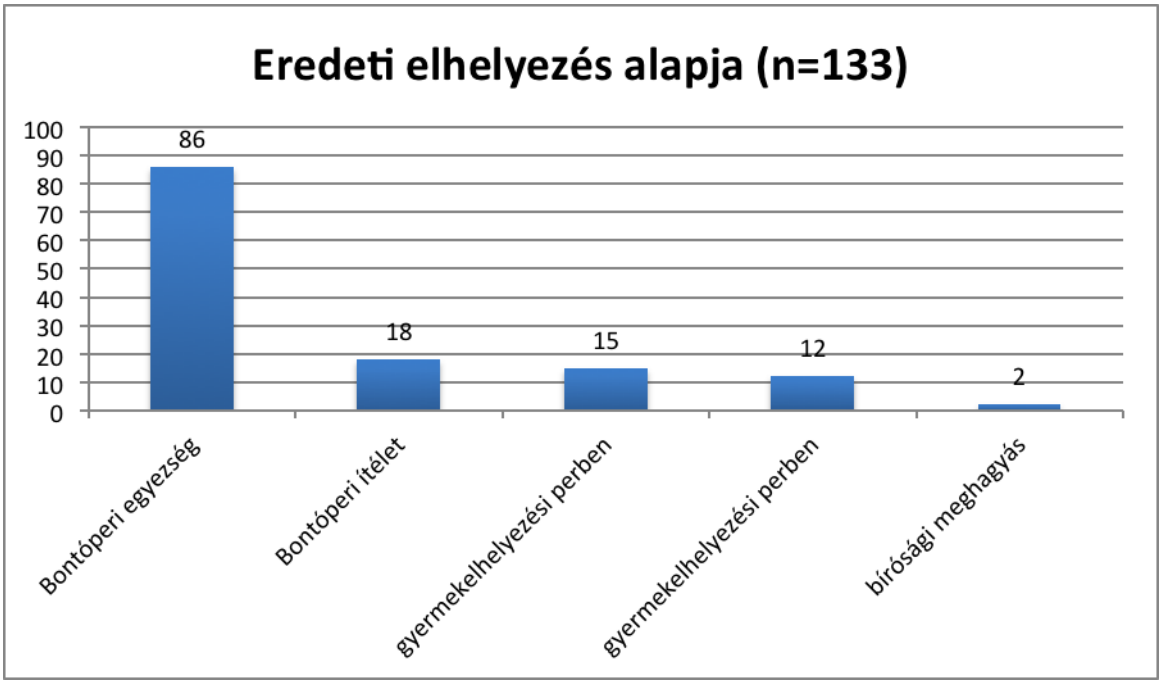

12. ábra: az eredeti elhelyezés alapja elhelyezés megváltoztatása iránti perek esetén

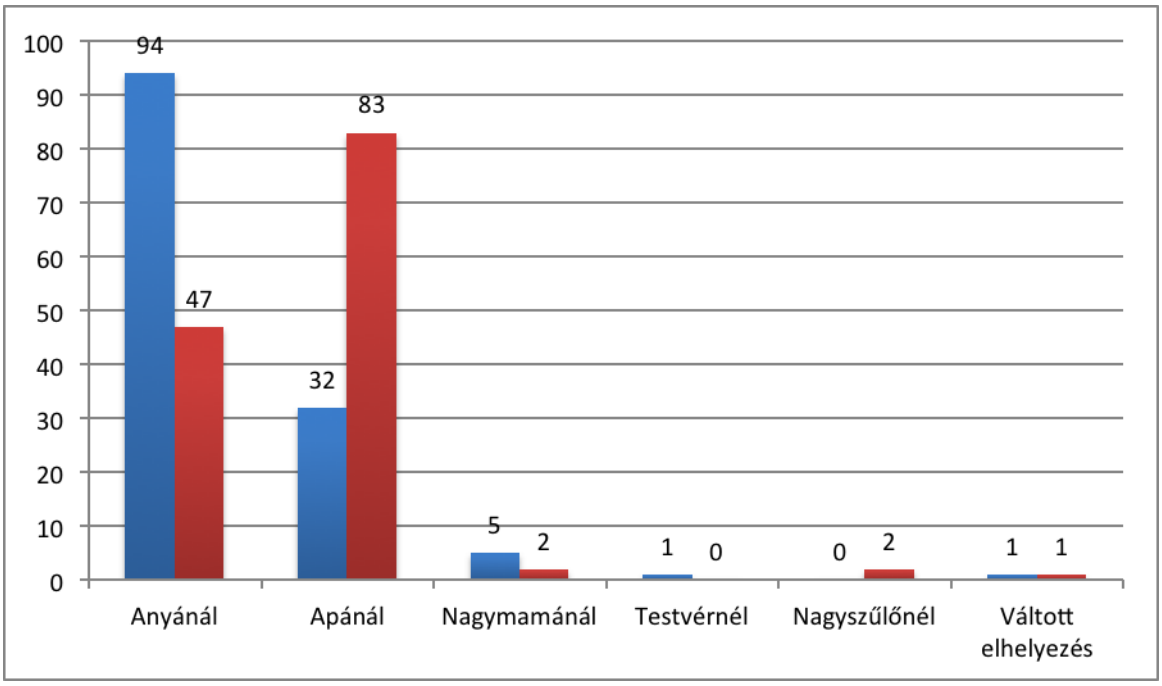

13. ábra: gyermekelhelyezés az elhelyezés megváltoztatása előtt (kék) és után (piros) n= 133

Irodalom

Alpár Zsuzsa – Lux Elvíra – Pál Mária – Popper Péter: *Legfeljebb elválunk.* Saxum Kiadó, Kaposvár, 2006.

Atkinson-Hilgard: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Bacsó Jenő – Rády Géza – Szigligeti Viktor: *A családjogi törvény.* KJK, Budapest, 1955.

Bacsó Jenő: *Házasság – család – gyermek (A családjogi törvényről).* Kossuth Kiadó, Budapest, 1977.

Bagdy Emőke - Kalo Jenő - Popper Péter - Ranschburg Jenő: *A család: Harcmező és békesziget*. Saxum Kiadó, Kaposvár, 2007.

Bagdy Emőke: *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

Baksa Gréta: A kapcsolattartás biztosításának lehetőségei a német jogban. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam II. szám, 2009. június, 31.-35.o.

Baksa Gréta: A különélő szülő kapcsolattartási kötelezettségének végrehajtása – a német Alkotmánybíróság határozata. In.: *Családi Jog*, VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 33-36.o.

Balázs Judit: A fiatalkori öngyilkosság rizikótényezői és megelőzési lehetőségei. In.: *Családi Jog,* X. évfolyam 3. szám, 2012. szeptember, 23.-25.o.

Barcy Magdolna – Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est", Animula, Budapest, ?.

Barzó Tímea: Családjog és az új Ptk. In.: Grad-Gyenge Anikó (szerk.): *Acta Caroliensia Conventorum Scientiarium Iuridico-Politicarum,* VI. Egy új korszak hajnalán, Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére. KRE ÁJK, Budapest,2013. 55-76.o.

Bauer Béla: Magyarországi fiatalok viszonya a családhoz és a gyermekvállaláshoz. In.: *Családi Jog*, VIII. évfolyam 3. szám, 2010 szeptember, 1-15.o.

Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. In: *Jogelméleti Szemle,* 2013/1. www.jesz.ajk.elte.hu/beky53pdf. letöltés ideje: 2013.07.11.

Bencze Lászlóné: *Gyermekelhelyezés, gyermektartás.* HVG Orac, Budapest. 1998.

Bencze Lászlóné: A szülői felügyelet és a gyermekvédelmi gondoskodás In.: Kőrös András (szerk.): *A családjog kézikönyve. (*3. átdolgozott kiadás). HVG Orac, Budapest 2007.

Bérczes István: A családjog és női-férfiúi egyenjogúság. In.: *Magyar Jog* XXXII. évfolyam 1. szám, 1985. január 71.-74.o.

Berger, Vincent: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. HVG Orac, Budapest, 1999.

Bíró Eszter: A közös szülői felügyelet és a különélő szülő jogai. In.: Fónai Mihály – Csűrös Gabriella (szerk.): *Studia Iuvenum a.d. 2009.* DE ÁJK. Debrecen, 2009. 79.-93.o.

Boér Emőke: A gyermekelhelyezés, gyermektartás és a gyermekkel való kapcsolattartás. In.: *Család-gyermek-ifjúság*, IX. évfolyam 5. szám, 2005. május

Bognár Gábor - Telkes József: *A válás lélektana*. KJK, Budapest, 1994.

Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban I. rész. In.: *Családi Jog* IX. évfolyam II. szám, 2011. június, 17-26.o.

Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész. In.: *Családi Jog* IX. évfolyam 3. szám, 2011.szeptember, 10.-16.o.

Burger Kálmánné: Ankét a család helyzetéről. In. *Társadalmi Szemle*, XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január

Czenner Zsuzsa – Hajnal Ágnes – Kardos Klára: A gyermekelhelyezések – pszichológus szakértői szemmel. In.: *Családi Jog* II. évfolyam 1. szám, 2004. március 23.-29.o.
Cserbáné Nagy Andrea: *A házassági jog kodifikációi*. Ph.D. értekezés, Miskolc, 2012.
Csiky Ottó - Simor Antal: *A családjogi tartási kötelezettség, gyermekelhelyezés*. KJK, Budapest, 1962.
Csiky Ottó: A válások társadalmi okairól. In.: *Valóság* 1962.5. 78.-89.o.
Csiky Ottó - Filó Erika: *Családjog II.* JPTE ÁJK, Pécs, 1988.
Csiky Ottó – Filó Erika: *Magyar családjog 2. átdolgozott kiadás*. HVG Orac, Budapest, 2003.
Csiky Ottó-Filó Erika: *Családjog I. Institutiones Juris.* Pécs, 1995. 51-54.o.
Csiky Ottó: *A házasság felbontása*. KJK, Budapest, 1990.
Csiky Ottó-Filó Erika: *Családjog I. Institutiones Juris*. Pécs, 1998. 59.-68.o.
Dezső Gyula: *A vétkesség kérdése a házassági bontóperben*. A szerző kiadása, Budapest, 1922.
Dowling, Emilia – Gorell Barnes, Gill : *Együttműködés a gyermekkel és szüleikkel a különélés és a válás során.* Coincidencia Kft., Budapest, 2001.
Erdei Ferenc: Ankét a család helyzetéről. In. *Társadalmi Szemle*, XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január.
Farkas József – Kengyel Miklós: *Bizonyítás a polgári perben.* KJK, Budapest, 2005.
Filó Erika: Gyermeki jogok és a szülői felügyelet. In.: Filó Erika (szerk.): *Emlékkönyv Pap Tibor professzor halálának 25. évfordulójára*
Fischer Eszter: *Modern mostohák*. Saxum Kiadó, Kaposvár, 2005.
Fodor Ármin (szerk.) : *Magyar magánjog IV. Családjog.* Singer és Wolfner Kiadó, Budapest, 1897.
Folberg, Jay – Milne, Ann L., Salem, Peter: Divorce and family mediation, The Guilford Press, New York-London, 2004.
Földházi Erzsébet: Válás In.: *Demográfiai Portré* 2009, KSH
Frivaldszky János: A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok, avagy a jog relacionális jellegének prototípusai. In.: *Iustum aequum salutare,* PPKE JÁK, Budapest, IV. 2008/3 5.-29.o.
Frivaldszky János: Szempontok a családvédelmi törvény értékeléséhez. In.: *Iustum-Aequum – Salutare* Jogtudományi folyóirat, Budapest VIII. 2012/2 PPKE JÁK
Gayer Gyuláné: Családgondozás Magyarországon. In.: *Családvédelem és jogalkalmazás* tanulmánykötet 9. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1984.
Gellért György: A gyermek elhelyezése. In.: *Magyar Jog* VII. évfolyam 9. szám. 1960. szeptember, 368-375.o.
Gothárdi Enikő – Vogyicska Petra: A családjogi mediáció gyakorlata Európában. In.: *Magyar Jog*, 59. évfolyam 10. szám., 2012. október, 618.-621.o.
Grád András – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Mítosz és valóság – a gyermekelhelyezési perek tapasztalatai a statisztikai adatok fényében. In.: *Családi Jog* VI. évfolyam 4. szám. 2008. december, 8.-15.o.
Grád András - Kőrös András - Jánoskúti Gyöngyvér: Tévhitek kontra valóság: Mi az igazság gyermekelhelyezések terén a statisztikai adatok fényében? In.: *Családi Jog* V. évfolyam I. szám, 2007. március
Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. In.: *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám, 2010. március, 13-22.o.
Grád András - Nisztor Mária: Objektív vagy szubjektív? – kérdőjelek az igazságügyi pszichológus szakértői vélemények megbízhatósága terén a hazai családjogban. In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 1.szám, 2013. március. 19-29.o.

Grád András - Takács Andrea: Tartásdíj-játszmák. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam III. szám, 2009. szeptember, 17.-24.o.
Grád András - Weller Mónika: *A Strasbourgi Emberi Jogi Bíráskodás Kézikönyve*. HVG Orac, Budapest, 2011.
Gutman Bea (szerk.): *Családi boldogság, családi pokol?* – Az együttélés művészete, Jaffa Kiadó, Budapest, 2009.
Gyengéné Nagy Márta: A jó kompromisszumért. In.: *Ügyvédek Lapja* 2011/6. 20.-23.o.
Gyökeres Csilla: Gondolatok a szülői felügyeleti jogról. In.: *Acta Juridica et politica*, Kemenes Béla emlékkönyv, JATE, Szeged, 1993.
Győrffy Zsuzsanna: Gyermekek a hatósági eljárásokban az országgyűlési biztos vizsgálatai tükrében. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 20-24.o.
Gyurkó Szilvia: Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben – gyermekbarát eljárás a gyermek szemével. In.: *Családi Jog* IX. évfolyam 3. szám, 2011. szeptember 1.-9.o.
Hajdú Márta: A gyermekek és a szülők jogairól egy törvénymódosítás kapcsán. In.: *Magyar Jog* LIII. évfolyam 12. szám, 2006. december, 740.-744.o.
Hajnal Ágnes - Jánoskúti Gyöngyvér: Pszichológiai vizsgálati módszerek és azok hatékony alkalmazása a gyermekelhelyezési perek során. In.: *Családi Jog* III. évfolyam IV. szám, 2005. december, 30.-33.o.
Halák László: *Ágytól asztaltól?* Gondolkodjunk az együttélésről és a válásról. Kossuth, Budapest, 1986.
Hardy Júlia: Rendszerelmélet, családi kötődés és a trianguláció folyamatai: vajon a trianguláció koncepciója szolgálhat-e hasznos áthidalásként? In: *Paradigma* I. évfolyam 1. szám, 2013. tavasz. 33.-41.o.
Hársfai Katalin: *Pszichopatológia az egyházi bíróságon*. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2010.
Hegedűs András: Ankét a család helyzetéről és jövőjéről. In.: *Társadalmi Szemle* XIX. évfolyam 2. szám 1964. február
Hegedűs Andrea: Az élettárs öröklési jogi helyzete. In.: *Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Acta Juridica et Politica, Szeged, 2007.
Hegedűs Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. SZTE ÁJK Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010.
Hegedűs Andrea: *Családi jog* (hetedik átdolgozott kiadás), egyetemi jegyzet. Szeged, 2013.
Hegedűs Andrea: *Családi jogi jogszabálygyűjtemény*, egyetemi tansegédlet, Szeged, 2004.
Hegedűs Andrea: Polgári jog: Családjog, R.I.M.Á.K. Bt. Szeged, 2014.
Heinerné Barzó Tímea: *A családi jog alapjai*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2004.
Herger Csabáné: Hűség vagy szabadosság? In.: *Magyar Jog* 56. évfolyam 4. szám, 2009. április, 207.-210.o.
Hevér Tibor: „Megfizetek, ha addig élek is!" Mi fán terem a Btk. 196§-a szerinti önhiba. In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 2. szám, 2013. június. 32.-37.o.
Horuczi László (szerk.): *A családfejlődés néhány jellemzője Dél-magyarországon.* Szegedi Akadémiai Bizottság Jog és Gazdaságtudományi Szakbizottsága, Szeged, 1982.
Horváth Attila: A szovjet család – és házassági jog. In.: *Iustum Aequum salutare*, PPKE JÁK Budapest, IV. 2008/3 55-63.o.
Illés Blanka: Miért nincs közös felügyelet Magyarországon. In.: *Ügyvédvilág* 2013. november VII. évfolyam 11. szám. 4.-5.o.
Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In.: Demográfiai Portré KSH, 2009.
Kardos Ferenc: Gyermekközpontú közvetítés, Kapcsolatügyeleti mediáció, Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., Budapest 2011.
Katonáné Soltész Márta: Család és családjog. A családjog központi intézménye: a házasság. In.: *Magyar Jog* XXIV. évfolyam 6. szám 1987 június, 481.-486.o.

Katonáné Soltész Márta: *Házasság, család, válás és jog*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.
Kiss Daisy - Rónay Zoltán - Sántha Ágnes - Szabó Péter: *A különleges perek*. HVG Orac, Budapest, 2006.
Kiss Éva: Tudományos konferencia a házasságon kívül szülések demográfiai, társadalmi, és egészségügyi összefüggéseiről. In.: *Magyar Jog* 29. évfolyam 1. szám, 1982. január, 85.-89.o.
Kolosváry Bálint: *Magánjog – a magyar magánjogból tartott egyetemi előadások rövid vázlata* (harmadik átdolgozott és bővített kiadás). Studium Kiadása, Budapest, 1930.
Kónya Beáta: Kéz a kézben: a pszichológia és a jog. Interjú dr. Illés Blankával. In.: *Pesti Ügyvéd 2012*/11. november 9.-10. oldal
Kónya Beáta: Ó, azok a kompromisszumok, beszélgetés Kövesné Kósa Zsuzsannával. In.: *Ügyvédek Lapja* 2012/6. 39.-40.o.
Kósa Erzsébet: Ankét a család helyzetéről. In. *Társadalmi Szemle* XIX: évfolyam 1. szám, 1964. január
Kovátsné Honthy Kinga: Korkép és (vagy) kórkép egy igazságügyi szakértői vizsgálat tükrében anno 2012. In.: .: Szeibert Orsolya (szerk.) : Család, gyermek vagyon – a joggyakorlat kihívásai HVG Orac, Budapest, 2012. 56.-74.o.
Kozák Henriette - Németh Rita: A PAS (Parental aliention syndrome) a szülői elidegenítési tünetegyüttes aktuális státusza. In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 3. szám, 2013. szeptember 21.-27.o.
Kozák Henriette: A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. In: *Családi Jog* IX. évfolyam I. szám, 2011. március 23.o.-30.o.
Kozák Henriette: Gyermek jogellenes elvitele miatti eljárás a határok nélküli Európában. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 25-29.o.
Körös András - Horeczky Károly - Szilágyi Dénes: *Polgári Jog 1953-1997 Családjog*. Civilisztikai Döntvénytár, HVG Orac, Budapest, 1999.
Kőrös András (szerk.) : *A családjog kézikönyve II. kötet* (3. átdolgozott kiadás). HVG Orac, Budapest, 2000.
Kőrös András: Fontolva haladás – az új Ptk. Családjogi Könyve 6. rész: A szülői felügyelet I. és II. fejezet. In.: *Családi Jog* IV. évfolyam 3. szám, 2006. szeptember
Kőrös András: Fontolva haladás- az új Ptk. Családjogi Könyve 7. rész: A szülői felügyelet III. fejezet. In.: *Családi Jog* IV. évfolyam 4. szám, 2006. december
Kőrös András: Változások a családjogban. In.: *Ügyvédek Lapja* 1996/1., 1.-7.o.
Kőrös András (szerk.): Polgári jog: Családjog, HVG Orac, Budapest, 2013.
KSH Demográfiai portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Bp. 2009.
Kőrös András: A Ptk. alkalmazása egyes családjogi viszonyokban. In: .: Szeibert Orsolya (szerk.) : Család, gyermek vagyon – a joggyakorlat kihívásai HVG Orac, Budapest, 2012. 39.o-56.o.
Kulcsár Kálmán (szerk.): *Népesedés és népesedéspolitika*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
Kulcsár Kálmán: A család a mai szocialista társadalomban. In.: *Társadalmi Szemle* XVIII. évfolyam 12.sz. 1963. december
Kulcsár Kálmán: A család helye és funkciója a modern társadalomban. In.: Lőcsei Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban* KJK, Budapest, 1971.
Kuszing Gábor: Milyen érvek szólnak a mediáció alkalmazása ellen párkapcsolaton belüli erőszak esetén? In: *Ügyvédek Lapja* XVI. évfolyam 2009.6. szám.
Lábady Tamás: A magánélet alkotmányos védelme. In.: *Acta Humana* 1995.
Lantosyné dr. Dabas Erzsébet: A felbomló család gyermeke, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

Lakatos Viktor - Grád András: A családi élet fogalma az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. In.: *Családi Jog* X. évfolyam 4. szám, 2012. december 32.-36.o.
Lehoczky Marietta: A láthatási jog természete a delegalizáció korában. In.: *Jogtudományi Közlöny* 1985. február 2. szám, 65.-73.o.
Lipka Erika: Minek nevezzelek? – Házastárs – élettárs – szingli. Párválasztás Magyarországon. In.: .: Szeibert Orsolya (szerk.) : Család, gyermek vagyon – a joggyakorlat kihívásai HVG Orac, Budapest, 2012. 190.-226.o.
Lovas Margit: Az ideiglenes intézkedés szerepe a gyermekelhelyezési perekben. In.: .: Szeibert Orsolya (szerk.) : Család, gyermek vagyon – a joggyakorlat kihívásai HVG Orac, Budapest, 2012. 260.-291.o.
Lovas Zsuzsa – Herczog Mária: Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés, Múzsák, Budapest, 1999.
Lőrincz Aranka: Családi élet tiszteletben tartásához való jog kontra állami szuverenitás. In.: *Acta Humana* 17. évf. 3.szám. 2007. 3-21.o.
Makai Katalin: A szülői felügyelet In.: Kőrös András (szerk.): *Polgári jog – családjog. Az új Ptk. magyarázata* III/VI. HVG Orac, Budapest, 2013.
Malchiodi, Cathy A.: *A gyermekrajzok megértése*. Animula, Budapest, 2003.
Mavi Viktor: A magán – és családi élet, a lakás és levelezés tiszteletben tartása a strasbourgi szervek gyakorlatának szemszögéből. In.: *Acta Humana* 1991/5, 55-79.o.
Medgyesi László: A család jelenéről. In.: *Pedagógiai Szemle* XX. évfolyam 5. szám, 1970.
Mentuszné Terék Irén: A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában. In: *Családi Jog* X. évfolyam 2. szám, 2012. június 18.-27.o.
Misi László: Tanulmány a magán – és családi élet uniós védelmének normarendszeréről és esetjogáról, különös tekintettel a család és – gyermekjogokra. In.: *Ügyészek Lapja* 2006/1. szám 49-62.o.
Molnár Sarolta Judit: Nomen est omen? A házasságról szóló vitában használt érvelések vizsgálata. In.: *Iustum, aequum, salutare* Jogtudományi folyóirat, Budapest, PPKE JÁK, VII. 2011/4. 147.-159.o.
Nagy Márta: *Bírósági mediáció.* Bába Kiadó, Szeged, 2011.
Nagypál Szabolcs: A családjogi közvetítés (mediáció) alapelvei és sajátosságai. In.: *Családi Jog* IX. évfolyam 1. szám, 2011. március 17.-22.o.
Németh Rita: Az igazságügyi pszichológus szakértő szerepe a családjogi perekben. In: *Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára* PTE, Pécs, 2010. 297.-332.o.
Nizsalovszky Endre: *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.
Ortutay Zsuzsa: Népesedés és család. In.: *Társadalmi szemle* XXI. évfolyam 10. szám, 1966. október
Osztovits András: A szülői felelősséggel kapcsolatban hozott külföldi határozat végrehajtásának megtagadása. In.: *Családi Jog* X. évfolyam 1. szám, 2012. március 23.-27. o.
Pap Tibor: *A házasság intézménye a népi demokratikus jogban*. KJK, Budapest, 1959.
Pap Tibor: *A házasságon kívüli leszármazásra vonatkozó jogalkotás fejlődése*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.
Pap Tibor: *Magyar családjog*. (Negyedik kiadás, a harmadik, átdolgozott kiadás változatlan utánnyomása), Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.
Papp István: A láthatás jog vagy kötelesség. In.: *Magyar Jog* 33. évfolyam 3. szám, 1986. március 255.o.-257.o.
Pásztor Emese: A gyermek jogainak védelme In: Hajas Barnabás - Szabó Máté: *Emberi méltóság korlátok nélkül* : A gyermekek, a hajléktalanok és a gyülekezők jogai, Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2009.

Petrik Ferenc: Az állam beavatkozása a szülői felügyelet gyakorlásába. In.: *Állam és Igazgatás* XIX. évfolyam 1. szám. 1969. január, 29.-43.o.
Pongrácz Tiborné: A párkapcsolatok jellegzetességei In.: *Demográfiai portré*. KSH, 2009.
Popper Péter - Ranschburg Jenő - Vekerdy Tamás: *Sorsdöntő találkozások: szülők és gyermekek*. Saxum, Budapest, 2005.
Rácz István: A gyermekkel való érintkezés (láthatás), mint szülői alanyi jog. In.: *Jogtudományi Közlöny* 1972. március, 92.-101.o.
Ranschburg Jenő: *Családi kör,* Saxum Kiadó, Budapest, 2012.
Regász Mária: A mediációról a gyakorló szakember szemével. In.: *Családi Jog* VI. évfolyam 3. szám, 2008. szeptember, 17-21.o.
Regász Mária: Kapcsolattartási kérdések bontóperekben. In.: *Ügyvédek Lapja* 2011/2. 21.-29.o.
Rúzs Molnár Krisztina: Mediáció a munkajogban, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007.
Ruzsicska Yvette: Házasságok, válások, és az élettársi kapcsolatok viszonya a gyermekvállalással. In.: *Jogelméleti Szemle* 2012/2. www.jesz.ajk.elte.hu/ruzsicska50.pdf. letöltés ideje: 2013.07.11.
Sályi Adrienn: Különböző állampolgárságú szülők jogvitája a gyermek sorsáról, In.: *Pesti Ügyvéd* 2013/6 június 11.o.
Sárkány Márta: Ki védi meg a gyermekeket? In.: *Ügyvéd Világ* 2011. július-augusztus 15.-16.o.
Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): Igazságügyi szakértői kézikönyv HVG Orac, Budapest, 2006.
Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): A mediáció, HVG Orac, Budapest, 2006
Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): A mediáció, Közvetítői eljárások, HVG Orac, Budapest, 2012.

Schanda Balázs – Molnár Sarolta: A házasság védelme és a családjog, új irányok keresése. In.: *Pro vita et scientia, ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából* Szent István Társulat, Budapest, 2012. 279.-288.o.
Schanda Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. In.: *Iustum, aequum, salutare* PPKE JÁK Jogtudományi folyóirat IV.2008/3. Szent István Társulat Budapest, 2008.
Schanda Balázs: Házasság és család –alkotmányi értékek. In.: (szerk.): Kocsis Miklós - Zeller Judit: *A köztársasági Alkotmány 20 éve* PAMA, Pécs, 2009.
Schmidt Ádám: Ankét a család helyzetéről. In. *Társadalmi Szemle* XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január.
Schmidt Ferenc: *Az elvált szülők gyermekei*. Franklin Társulat Nyomdája, Budapest, 1934.
Sebestyén Tamás: A családjog anyagi jogi szabályai és a polgári perrendtartás szabályai közötti összhang kérdései – különös tekintettel a gyermekelhelyezés és a gyermekelhelyezés megváltoztatása kérdésére. In.: Filó Erika(szerk.): *Emlékkönyv Pap Tibor professzor halálának 25. évfordulójára*
Simor Antal: A gyermek elhelyezésének kérdése a bírói gyakorlatban. In.: *Magyar Jog* 1961. január 25.-28.o.
Singer, Anna: Active parenting or Solomon's justice? Alternating residence in Sweden for children with separated parents *Utrecht Law Review,* Volume IV, Issue 2. June 2008. www.utrechtlawreview.org letöltés ideje: 2014.01.05.
Somfai Balázs: Családjogi és/vagy gyermekvédelmi jogviszony. In.: *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2013. 543-551.o.
Somfai Balázs: *Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga.* HVG Orac, Budapest, 2009.
Somfai Balázs: Közvetítés a gyermek érdekében. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 11.-17.o.

Somfainé Filó Erika: Családjogunk továbbfejlesztésének lehetősége a szülő - gyermek jogviszonyban. In.: *Magyar Jog* 34. évfolyam 12. szám, 1984. december, 1056-1063.o.

Strecker, Christoph: *Versöhnliche Scheidung. Trennung, Scheidung und deren Folgen einvernehmlich regeln* Beck-Rechtsberater im dtv, 4. Auflage Deutscher Taschenbuch Verlag GMBH & Co. 2010 München

Szabó Imre: A bíróság és a szakértők együttműködése a polgári perben In.: Wopera Zsuzsa – Asztalos Zsófia (szerk.) : *Egységesülő polgári eljárásjog Európában* Tanulmánykötet HVG Orac, Budapest, 2009.

Szabó Imre: Ankét a család helyzetéről. In. *Társadalmi Szemle* XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január

Szabó István: Az állami házasság megjelenése és a házasság felbonthatóságának kérdése. In.: *Iustum, aequum, salutare* IV. 2008/3. 47.-57.o.

Szabó Péter (szerk.): *A különleges perek.* HVG Orac, Budapest, 2006.

Szeibert Orsolya: A francia és a holland partnerkapcsolatok. In: *Emlékkönyv Lontai Endre egyetemi tanár tiszteletére,* ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2005.

Szeibert Orsolya: A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermek elvitel. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 4. szám, 2009. december., 29-33.o.

Szeibert Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. In.: *Családi Jog* X. évfolyam 4. szám, 2012. december 1-11.o.

Szeibert Orsolya: Gyermekelhelyezéshez kapcsolódó aktuális problémák a XXI. század elején. In.: *Családi Jog* VI. évfolyam 3. szám, 2008. szeptember 26.-30.

Szeibert Orsolya: Jogalkotási gondolatok a cseh családi jogban, a szülő-gyermek jogviszony változásai Hollandiában, az apa-gyermek kapcsolat megítélésének alakulása az angol bíróságok gyakorlatában. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam 4. szám. 2009. december 34-40.o

Szeibert Orsolya: Család, gyermek és vagyon a XXI. század elején In.: Szeibert Orsolya (szerk.) : Család, gyermek vagyon – a joggyakorlat kihívásai. HVG Orac, Budapest, 2012. 21.-39. o.

Szeibert Orsolya: Szülői felelősség, gyámság, örökbefogadás. In.: *Jegyző* XV. évfolyam 5. szám www.jegyzo.hu/index.php?oldal=egycikk&id=2432 letöltés ideje: 2013.11.15.

Szeibert - Erdős Orsolya: A szülő-gyermek kapcsolatot érintő egyes kérdések szabályozása és az ítélkezési gyakorlat alakulása Szerbiában, Németországban, Ausztráliában és az USA-ban. In.: *Családi Jog* VI. évfolyam 2. szám, 2008. június 25.-32.o.

Szladits Károly (szerk.): *A Magyar magánjog.* Grill Kiadó, Budapest, 1940.

Szomora Zsolt: Gyermekelhelyezés és kapcsolattartás – mikor avatkozik be a büntetőjog. In.: *Családi Jog* VII. évfolyam II. szám, 2009. június 13.-19.o.

Szondi Ildikó: A házasságkötések és válások számának alakulását követő változások a mai Magyarországon. In.: *Ius et Legitimatio: Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére,* SZTE ÁJK, Szeged, 2008.

Szűcs Andrea: A mediációról – a gyakorló ügyvéd szemével. In: *Családi Jog* VII. évfolyam 1. szám, 2009. március 18.-19.o.

Tancsik Annamária: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete. In.: *Családi Jog* XI. évfolyam 4. szám, 2013. december, 34.-37.o.

Tóthné Fábián Eszter: Egy tanulmány az Új Polgári Törvénykönyv házassági vagyonjogi rendelkezései Vitatervezetének előkészítéséhez. In.: *Acta Conventus de Iure Civili* Tomus XII. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2010.

Vadász Lajos (szerk.): *Magánjogi Törvénykönyvünk és első tételes jogunk* I. kötet, Személyi -, családi -, és dologi jog. A szerző kiadása. Apostol Nyomda, Budapest, 1929.
Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai*. Flaccus, Budapest, 2003.
Veczkó József: *Gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai nézőpontból*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007.
Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Budapest, 2008.
Vékás Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex, Budapest, 2013.
Vekerdy Tamás: Vagyok, mint minden ember fennség. In.: Popper-Ranschburg-Vekerdy: *Sorsdöntő találkozások: szülők és gyermekek*. Saxum Kiadó, Budapest, 2005.
Weiss Emilia: A gyermeki jogok és a szülői jogok és kötelességek gyakorlásának néhány újabb kérdése. In.: *Családi Jog* VIII. évfolyam 1. szám. 2010. március 1-12.o.
Weiss Emília: A gyermeki jogok és a szülői jogok és kötelességek gyakorlásának néhány újabb kérdése. In.: *Liber Amicorum Studia L. Vékás dedicata* ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2009. 303-323.o.
Weiss Emília: Az Európai Családjogi Bizottság – Commission on European Family Law – elvei a szülői felügyeleti jogok kérdéskörében. In: *Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára* PTE, Pécs, 2010. 395.-412.o.
Weiss Emília: Néhány gondolat a családi jog kodifikációjához a készülő Polgári Törvénykönyvben. In.: *Eörsi Gyula Emlékkönyv 1922-1992*, HVG Orac, Budapest, 2002. 268.-275.o.
Weller Mónika: A családi élet tiszteletben tartásához való jog az Emberi Jogok Európai Bíróságának legújabb ítéleteiben In.: *Családi Jog* V. évfolyam 4. szám, 2007. december 27-30.o.
Wopera Zsuzsa: *Európai családjog*. HVG Orac, Budapest, 2009.
Zsarnay Sándor: A láthatás szabályozásának pszichológiai szemlélete és feladatai. In.: *Állam és Igazgatás* 1977. február 170.-175.o.

Felhasznált jogszabályok jegyzéke:

Magyarország Alaptörvénye

1949. évi XX. törvény: a Magyar Köztársaság Alkotmánya

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról

149/1997 (IX.10) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

1894. évi XXXI. törvény a házassági jogról

51/1986 (IX.26) MT. rendelet

1991. évi LXIV. törvény a gyermekek jogairól

1723. évi CXI. törvénycikk

1877. évi XX. törvénycikk

1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról

4038/1919. sz. ME. rendelet

10470/1946 (XI.6) ME. sz. rendelet

1946. évi XXIX. törvény a házasságon kívül született gyermekek jogállásáról

1971. évi IV. törvény az ifjúságról

1995. évi XXXI. törvény a Csjt. módosításáról

1921. évi LIV. törvény a szerzői jogról

1930. évi XXXIV. törvény a törvénykezés egyszerűsítéséről

6800/1945 ME. rendelet

1995. LX. törvény a Pp. módosításáról

12/1995 (VI.22) IM. rendelet

2012. évi LXII. törvény a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról

31/2008 (XII.31) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről

2005. évi XLVII. törvény az igazságügyi szakértői tevékenységről

9/2006 (II.27) IRM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről

2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről

Egyéb források:

A Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve a gyermek elhelyezésének szempontjairól

Emberi Jogok Európai Egyezménye

1989. november 20. napján kelt, a gyermekek jogairól szóló New York-i ENSZ Egyezmény

OBH 551/2002. számú utasítás

995/B/1990/3. sz. AB határozat

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 1966

LB. XXI. sz. PED

A Legfelsőbb Bíróság 212. sz. elvi határozata

A Legfelsőbb Bíróság PK. 104. sz. állásfoglalása

A Legfelsőbb Bíróság 418/2001. sz. polgári elvi határozata

A Kúria 2318/2011. sz. polgári elvi határozata

2201/2003 EK rendelet

Országos Igazságügyi és Orvostani Intézet 10. sz. Módszertani Levele

Országos Igazságügyi és Orvostani Intézet 20. sz. Módszertani Levele

Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (98) 1. sz. Ajánlása a családi jogi mediációról

Európa Tanács R 1639 (2003) 1. sz. Ajánlása a családi mediációról

Rövidítések jegyzéke:

AB: Alkotmánybíróság

BH: bírósági határozatok

BGB: Bürgerliches Gesetzbuch

Btk.: 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

BÜSZ: Bírósági Ügyrendi Szabályzat

CEFL: Commission on European Family Law

Csjt. 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról

CSJK.: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 4. rész: Családjog Könyv

DRMMS: Divorce Related Maliciosus Mother Syndrome

ENSZ: Egyesült Nemzetek Szervezete

ET: Európa Tanács

Gyer.: 149/1997 (IX.10) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról

Gyvt.: A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

Ht.: 1894. évi XXXI. törvény a házassági jogról

i.m.: idézett mű

KJK: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Korm: kormány

KFD: Kinetic Family Drawing

KSH: Központi Statisztikai Hivatal

LAT: Living Apart Together

OKJ: Országos Képzési Jegyzék

PAS: Parental Aliention Syndrome

PED: Polgári Elvi Döntés

PK: a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma

PKKB: Pesti Központi Kerületi Bíróság

Pp.: 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

Ptk. : 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről